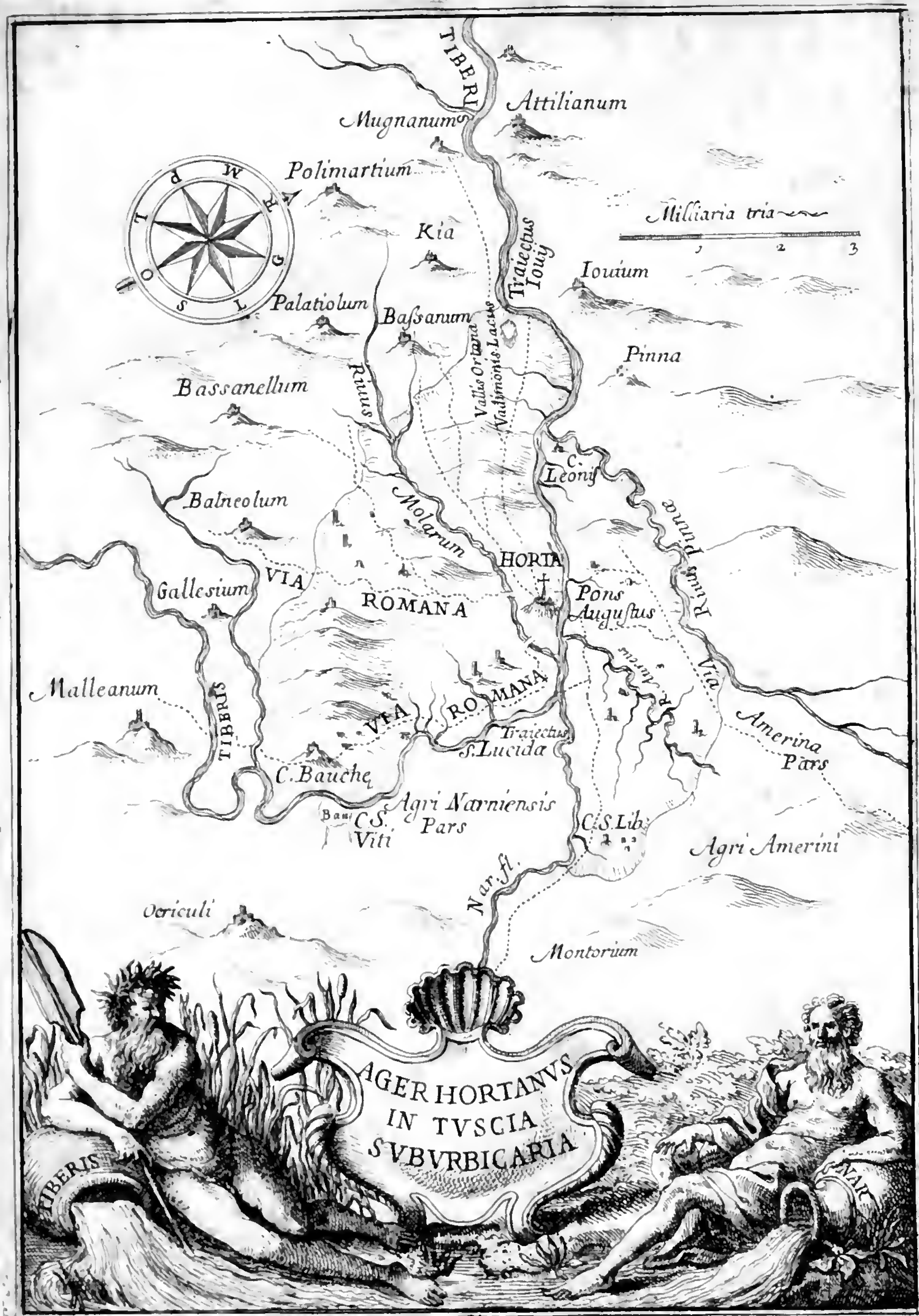
JUSTI . FONTANINI
FOROJULIENSIS
DE
ANTIQUITATIBUS
HORTAE
COLONIAE . ETRUSCORUM
Liber tertius
CUM
Figuris & Appendice monumentorum.

TIBERIS
Attilianum
Mugnanum
Polimartium
Kia
Milliaria tria
1 2 3
Traiectus Iouij
Iouium
Palatiolum
Bassanum
Vallis Ortana
Vadimonis Lacus
Pinna
Riuus
Bassanellum
C. Leonij
Balneolum
Molarum
Riuus Pinnæ
HORTA
Gallesium
VIA
ROMANA
Pons Augustus
Malleanum
TIBBRIS
VIA
ROMANA
Traiectus
S. Lucida
Amerina Pars
C. Bauche
Agri Narniensis Pars
C. S. Viti
C. S. Lib
Agri Amerini
Nar. fl.
Ocriculi
Montorium
AGER HORTANVS
IN TVSCIA
SVBVRBICARIA
TIBERIS
NAR

JUSTI · FONTANINI
FOROJULIENSIS
DE
ANTIQUITATIBUS
HORTAE
COLONIAE · ETRUSCORUM
LIBRI . TRES

Ubi præter historiam Hortanam alia non pauca res Romanas, Italicasque illustrantia proferuntur.

CUM . FIGURIS . ÆRI . INCISIS

Et gemina Appendice monumentorum ex codicibus potissimum Vaticanis: in quibus eminet genuinum Decretum SANCTI . GELASII . I. Pont. Max.

Editio tertia aucta & recognita.

ROMAE

Ex Typographia ROCCHI BERNABÒ ad Forum Sciarræ.
Prostat apud PAGLIARINOS Bibliopolas.

MDCCXXIII.

PRÆSIDUM PERMISSU.

PRAEFATIO NOVA

HOrtanas antiquitates quindecim ab hinc annos primum editas, iterum edere constituimus, *secundis* tamen *curis* recognitas & *tertio libro* auctas. Viri docti, quantum ex eorum scriptis colligere licet, priorem illam editionem non inviti exceperunt: quos inter honoris ergo numerandi *Bernardus de Montefalconis* ex Gallis, *Petrus Relandus*, & *Henricus Brencmannus* ex Batavis, Jo. Albertus Fabricius ex Germanis, *Edmundus Chishullus* ex Anglis: ex nostratibus vero multorum instar *Jo. Vignolius*, omnes merito suo & eruditione conspicui. *Petrus* etiam *Vander Aa* typographus Leydensis *duos* illos *priores libros* dudum recognitos inseruit *Thesauro Historiarum Italiæ*, cui etiam hunc tertium inserere liberum erit. Is constat præcipue Romani ævi duobus sarcophagis, Hortæ nuper effossis, & elogio historico *Ferdinandi Nuptii* S. R. E. *Cardinalis*. In Appendicem conjecta est *Julii Roscii Hortini* præclara *Narratio* de instaurando Ponte Augusti, de quo actum lib. I. Cap. II. Eam Roscius concinnavit quum Xystus V. Pont. Max. Tiberi, qua Tusciam inter & Umbriam defluit, viatorum commodo consulturus, Pontem imponere statuisset. Raptim illam, & quinque dierum spacio confecit. Sed vir doctus & patriæ amantissimus caussa sua cecidit, quamvis illam strenue perorasset. Pons enim non ad Hortanos, sed ad Ocriculos stratus: quem a conditore *Felicem* appellaverunt propterea quod Xystus V. antequam Petri cathedram inscenderet, *Felix* appellaretur. Roscii tamen commentationis pretium ab exitu neutiquam derivandum. Ipse rem geographicam illarum partium egregie persequitur, priscas ibidem vias Umbriæ

briæ

briæ & Tusciæ suburbicariæ diligenter metitur, ut propterea ejus labor rerum antiquarum studiosis non inutilis sit evasurus: cujus primum indicium debetur Lucæ Holstenio, talium studiosissimo, qui Roscii *Narrationem* ex pluteis Vaticanis in quibusdam adversariis suis MSS. recensuerat. Addidimus in fine Dissertationem Italicam de restituendo cultu agri Romani: de qua in elogio Cardinalis Nuptii facta est mentio. De his lector benevolus in hac *tertia editione* monendus fuerat.

Addenda libro II. *cap.* VII. *initio paginæ* 297.

parte II. libro I. capite XLVII. & Lucas Waddingus A. D. 1210. §. XL. Petrus Hortanus episcopus decessit A.D. 1284. quo tempore Martinus IV. literas dedit *Potestati*, *Consilio*, & *Communi Hortano* pro rebus annonam spectantibus, proferendas in Appendice.

XXV. CONRADUM Archidiaconum Viterbiensem, defuncto Petro, ab Hortano Capitulo electum confirmavit Martinus IV. A.D. 1284. quarto sui pontificatus, XIV. Kal. Januarias, ex epistola LXVI. regesti Vaticani, quum Prior Sancti Andreae in paroecia Urbevetana, & Henricus Canonicus Tudertinus electioni de se factae adsentiri noluissent.

XXVI. BARTOLUS, quem Ughellus *Bartholomaeum* vocat, a Bonifacio VIII. electus fuit A. D. 1296. In literis enim ad calcem vulgandis, V. *Kal. Febr. anno secundo* pontifex ait, se *nuper Ortanae ecclesiae, tunc vacanti*, eum episcopum praefecisse. Iisdem literis castrum Kie Ortanae dioecesis *ad Romanam ecclesiam pertinens sub annuo censu unius floreni auri ei de gratia concessit speciali, quandiu eum ecclesiae Ortanae praeesse contigerit.*

FER-

INDEX
CAPITUM

LIRRI. TERTII

APPENDIX

IMPRIMATUR.

Si videbitur Reverendiſs. Patri Sac.Palatii Apoſtolici Magiſtro.

Nuncius Baccarius Epiſcopus Bojanenſis Viceſgerens.

ADPROBATIO.

AUctoritate Reverendiſſimi Patris Sacri Palatii Apoſtolici Magiſtri diligenter ac jucunde perlecto libro; cui titulus *Juſti Fontanini Foro-Julienſis de Antiquitatibus Hortæ Coloniæ Etruſcorum liber III. cum figuris & Appendice monumentorum*, nihil in eo, quod Eccleſiæ Catholicæ dogmatibus, boniſque moribus adverſetur, offendi; imo cum percelebris Auctoris, penitioriſque eruditionis promi condi doctrina ſtudioſis omnibus profutura ſit, digniſſimum librum cenſeo, qui prælo committatur. Romæ hac die 4. Decembris 1722.

Franciſcus Valeſius.

IMPRIMATUR.

Fr. Gregorius Selleri Ordinis Prædicat. Sac.Palatii Apoſtolici Magiſter.

FERDINANDO
NUPTIO
ARCHIEPISCOPO. NICAENO
VIRO. ILLUSTRISSIMO. ET. REVERENDISSIMO

JUSTUS. FONTANINUS

ORTANIS Antiquitatibus, temporum calamitate & majorum incuria laceris atque diſperſis, te auſpice, medicas manus admovi, FERDINANDE NUPTI, vir illuſtriſſime, eaſque magno quaſi naufragio ſuperſtites tabulas in unum congeſſi,

ut Coloniae Augustae, olim in Tuscia suburbicaria florentissimae, imaginem quandam pro virili expressam, tibi uni primum, deinde erudito orbi spectandam proponerem. Vereor tamen, ne apud sapientes viros inconsultus appaream, utpote qui in retegenda clarissimae urbis facie haud satis pro dignitate animo reputaverim quantum recentior ejus amplitudo priscae illi, omni licet laudum genere ornatissimae, te uno cive antecellat. Tu enim in Urbe rerum domina quatuor Summis Pontificibus diuturna rerum experientia probatus, praecipuisque muneribus subeundis adhibitus, universae Aulae Romanae, ceterarum omnium emunctissimae, oculos in te conversos, nullis externis opibus subnixus ita sustinuisti, ut ad singula, quae tuae prudentiae iidem optimi Pontifices incumbere voluerunt, natus,

& a quodam veluti numine factus, omnium consensu credereris. Quare, praestantissime FERDINANDE, te per varios eosque arduos munerum gradus supremo nutu traductum, ut inde patefieret animi tui magnitudo mira quadam virtute munita, omnes non immerito existimant. Dictu vero difficile est quantum ista morum tuorum gravitas, versatile ad omnia ingenium & singularis humanitas omnes devinxerint, usque eo sane, ut plurimi occurrant, qui certatim studia omnia se tibi debere fateantur: inter quos ob tua in me merita primas jure mihi deferri hic lubens ostenderem, nisi declinanda esset suspicio, multiplices laudes tuas privatis officiis meis potius fore adscribendas, quam publicae famae, in cujus ore versantur. Has equidem necesse non habeo fusiori stilo persequi, tum quod splendore ipsae suo sine aliena oratione sa-

tis eniteant, tum ne eas enarrando videar pudorem tuum onerare voluiſſe. Illud tamen ſilentio neutiquam eſt praetereundum, immo vero & omnium ore celebrandum magnopere eſt, quod ipſe non raro ſuſpexi; te nimirum inter ſeveriora divini humanique juris ſtudia, in quorum ſanctiori larario juſtitiae & religioni diu noctuque litare conſueviſti, ſaepenumero aevi retroacti illuſtres faſtos, tanquam ſacros Tripodas conſulere: unde ex mentis tuae hinc inſtructae ditiſſimo aerario nihil non luculentum, perfectum, commendatumque prodire omnes praedicant, & palam compertum eſt. In his vero tot tantaque praecelſae indolis tuae ſpecimina protuliſti, doctrina, integritate, animoque in omnes effuſo, ut CLEMENS XI. Pont. Max. inſignium virorum acerrimus judex ad honoris culmen ampliſſimo ordini

pro-

proximum, te pro ea, qua fulges modestia, de hoc minime cogitantem, evexerit. Quae quum ita sint, ut novis ornamentorum accessionibus quamprimum floreas & tuorum meritorum cumulus in excelso loco jam positus, & vota publica flagitare non cessant. Neque profecto is, qui rerum potitur, sapientia juxta ac auctoritatis fastigio summus, frustra id nos sperare jubet. ROMAE prid. Kal. Februarias MDCCVIII.

IMPRIMATUR

Si videbitur Reverendiſſimo Patri Magiſtro Sacri Palatii Apoſtolici.

Dominicus de Zaulis Epiſc. Verulanus Vicesgerens.

REverendiſſimi Patris Paulini Bernardinii Sac. Apoſt. Pal. Magiſtri nutu opus, cui titulus: *Juſti Fontanini de Antiquitatibus Hortae Coloniae Etruſcorum libri duo &c.* magna animi voluptate perlegi: & Cl. Viri ſtudium in eruendis perluſtrandisque veteribus monumentis tanta diligentia & accurato labore, mirabar. Sicut vero in reliquis jam ſummo Litteratorum plauſu editis lucubrationibus, quibus multa ſupplevit, illuſtravit, & critica virgula notavit, debitam doctrinae & honoris palmam eſt promeritus; ita evulgatis hiſce Antiquitatibus, tum noſtrae Italiae, tum poſteritati maximum emolumentum, quin etiam Auctori amplam gloriae ſegetem acceſſuram cenſeo. Quamobrem cum opus ipſum nulla Fidei Catholicae boniſque moribus adverſa contineat, & ex ejus lectione omnigenae eruditionis feraciſſima, eccleſiaſticae hiſtoriae & profanae bona plura redundatura ſint, feliciter in lucem prodire poterit. Dabam in Collegio Urbano de Propaganda Fide die 29. Januarii 1707.

Ego Franciſcus Dominicus Bencini S. T. D. & Lector & in eodem Collegio Bibliothecae Praefectus.

IMPRIMATUR

Fr. Paulinus Bernardinius Ordinis Praedicatorum Sacri Apoſtolici Palatii Magiſter.

INDEX

INDEX CAPITUM

LIBER. PRIMUS

CAPUT. I

CAPUT. II

CAPUT. III

CAPUT. IV

CAPUT. V

CAPUT. VI

CAPUT. VII

CAPUT. VIII

CAPUT. IX

LIBER. SECUNDUS

CAPUT. I

CAPUT. II

CAPUT. III

cry-

CAPUT. IV

CAPUT. V

CAPUT. VI

CAPUT. VII

APPENDIX. ACTORUM.

Noti-

Aliud

VARII TYPI

PRAE-

PRAEFATIO
LECTORI BENEVOLO.

B hinc ſeptennium & quod excurrit hae noſtrae Antiquitates Hortanae abſolutae jam fuerant, ut nonnullis viris doctiſſimis, qui eas legerunt, atque pro ſua humanitate in ſuis ſcriptis etiam laudarunt, vulgata res eſt: quod juſtis de cauſſis dictum volumus: haud ſane ad jactantiam. non enim ignoramus quanti ſint faciendae obſervationes, quae aliud propemodum cogitanti exciderunt: quasque perpetuo ſilentio obruiſſemus, niſi ſecus illis viſum fuiſſet, quibus lubenter non obſequi religio eſt. Quare eas in unum volumen congeſtas atque hinc inde auctas edere tandem decrevimus in duos libros diſtinctas. Prior complectitur Hortanas Antiquitates pro modulo noſtro expli-

catas ab origine urbis ſecundum eorum ſeriem , quae ad noſtram notitiam venerunt . Raptim quoque, ut res exigit, ſemel atque iterum ad proximas urbes excurrimus, puta ad Faliſcos & Vejos: de quorum ſitu quoniam variae , nec niſi vulgo probatae opiniones circumferuntur , ab affectu opidanorum vel ſtudio partium excogitatae; nos ab hac labe immunes, qui ſingulorum cauſſas procul habemus , veriorem, ut quidem credimus, & eruditis acceptiorem iis de urbibus ſententiam proferre haud ſumus veriti, Alter vero liber conſtat diſſertatione de Poetria inſigni Proba Falconia Hortana, quam hactenus viri celeberrimi *Faltoniam* & *Romanam* dixerunt : ubi etiam de ejus ſcriptis fuſius agitur , & de Decreto Gelaſiano , in quo ejuſdem Centones ſub nota apocryphorum memorantur. Haec omnia ſubinde clauduntur exercitatione chronologica de Hortanis epiſcopis; & veterum demum actorum Appendice illuc ſpectantium : inter quae eminet ſin-

cera

cera editio ejuſdem Decreti, quod Gelaſio I. Pontifici Maximo ſuffragiis criticorum deinceps adjudicatum iri vix dubitamus. Hoc autem loco iis, quae diximus pag. 222. & 333. de vetuſtis codicibus, in quibus Decretum illud Gelaſium auctorem praefert, addere lubet & alium codicem antiquiſſimum literis Saxonicis, ſervatum Neapoli in bibliotheca coenobii ſancti Johannis de Carbonaria, in quo exſtat *Gelaſii Decretale*, ut olim adnotavit pag. 111. ſui Itineris Italici Johannes Mabillonius, nuper eruditorum & proborum omnium dolore nobis ſublatus. Exilem vero conatum noſtrum illos haud omnino aſpernaturos confidimus, qui non ignorant quanti interſit rei literariae, antiquarum urbium lipſana omnia evulgari; dum illis hiſtoria ſacra & profana, res geographica & chronologica illuſtrantur: quae ſtudia utinam eo pacto majoribus noſtris arriſiſſent ac noſtrae aetatis clariſſimis viris arrident. non enim doleremus de-

perditos & in aedificiorum fundamentis jaciendis dissectos atque sepultos quamplurimos literatos lapides , simulacra & nummos fusos , inscriptasque membranas in varios usus praepostere collocatas (non tamen omnes , sicut Pyrrhonaei quidam Thrasones perfricta fronte blaterare non dubitant, quibus jure maximo sua verba redduntur) quarum rerum subsidio doctrina temporum mirum quantum augeri potuisset . Nihilominus accedente potentiorum praesidio , quo sane res literaria magnopere indiget, tantae calamitati adhuc consuli utcunque posset ubi celebriorum & vetustiorum urbium Italiae nostrae monumenta a peritis viris, qui profecto non desunt , accurate illustrata ederentur . Italica enim Historia post Graecam omnium est eruditissima & scitu dignissima , utpote quae universalis Historiae majorem & praestantiorem partem constituit , quemadmodum viri eximii ex Transalpinis non inviti agnoscunt , dum nostra-

tium

tium rerum commentarios undique ſtudioſe conquirunt : quae cura praecipue tetigit clari nominis philologum Johannem Georgium Graevium. Hic enim poſt Romanarum Antiquitatum Scriptores varios in unum corpus digeſtos, animum etiam converterat ad Antiquitatum Italicarum Scriptores colligendos, ipſis Batavorum typographis animo plane regio ſtimulos addentibus : raro quidem exemplo, neque, ut nunc res ſunt, hic in Italia ſperando. Licet autem Graevius id omnino abſolvere non potuerit morte praereptus, abſolvendum tamen reliquit ſtudiis Jacobi Perizonii V. C. De his te monitum volui, Lector benevole, ut lucubrationem noſtram quantulamcumque aequi bonique conſuleres. Interim vale.

BLASIUS CARYOPHILUS. V. C.

AD AUCTOREM.

Ἀμφανέοντι τόπον δ' Οὐρεθῆς, καὶ θέσκελα ἔργα,
Νηὸν κ' εὐώδη Ἀμφιτρυωνιάδου,

ΦΟΝΤΑΝΙΝΕ φέρει σοι νῦν κλέος οὐρονόμηκες
Ἰταλίη γλυκερὸν μὲν τὸ λέγουσα δ' ἔπος.

Εἴς τε φόως ἄγαγες ΦΟΝΤΑΝΙΝ' ἄφθιτα ἔργα
Τέκμωρ εὔδηλον δ' ἀμφοτέρων ἀρετῆς.

JUSTI. FONTANINI
DE. ANTIQUITATIBUS
HORTAE
ETRUSCORUM
LIBER. PRIMUS

CAPUT. I

SYNOPSIS

I. *Urbium & populorum origines a magnis viris descriptae*. II. *Hortae urbis situs & variae appellationes*. III. *Condita a Pelasgis*. IV. *Quando Pelasgi in Etruriam migraverint. Hortae cives contra Aeneam praeliati. Tiberis navigabilis juxta Hortam*. V. *Gens Hortensia ex eadem urbe deducta*. VI. *Horta male cum Ortona confusa*. VII. *Horta una ex duodecim urbibus Etruriae, non autem Veii*. VIII. *Tres Etruriae a Lucumonibus rectae*.

RIMAE urbium & populorum origines omni aevo apud omnes gentes tam venerabiles & pene dixerim sacrae fuerunt, ut scriptorum omnium antiquissimus & sanctissimus Moses magnam earum partem divino volumini de mundi creatione inseruerit, & de plurimis insuper egerit Esdras seu quisquis alius

in narratione eorum, quae praetermiserat Moses. Immo & ceteri auctores, qui longo intervallo sequuti sunt, in eadem vestigia incurrentes id ipsum ob oculos habuerunt, quemadmodum ex Herodoto historiae Graecae parente & ex Thucydide literis & genere nobilissimo apparet. Sane M. Porcius Cato Censorius, ut ad nostros deveniam, vir magnus domi forisque, *utpote qui tres summas in homine res praestitisse existimatus est*, *optimus orator*, *optimus imperator*, *optimus senator* (ut de eo inquit Plinius libro septimo capite tricesimo septimo) Italicarum urbium origines septem libris complexus est: in quorum fragmentis, quae nobis veteres scriptores servarunt, quaeque a se collecta explicavit Antonius Riccobonus in Commentario de historia, tanta notitia Italiae antiquitatum elucet, ut nemo non doleat, scripta auro & cedro dignissima per temporis injuriam magna rei literariae calamitate aboleri potuisse: quod idem fatum historias etiam Sempronii Asellionis nobis invidit. Haec monumenta a priscis auctoribus laudatissima si nostra aetate superessent pro Catonianis & Sempronianis illis, quae, ut omnes jam norunt, ex officina famosi hominis Annii Viterbiensis prodierunt, perspecta utique haberemus primordia ejus urbis, de qua scribere adgredimur, Hortae scilicet in Etruria mediterranea Coloniæ: neque ejus originem in tanta rerum antiquitate

anxio

anxio labore & ſtudio conjecturarum hinc inde jam exſpiſcari opus eſſet, procul abjectis mendaciis & impoſturis, quae fraudulentiſſimo auſu in ſui Petri Baccarini de Horta chronicis Hortanis commentus fuit rei literariae peſtis Alphonſus Ceccarellus apud Leonem Allatium ad calcem editionis ſecundae Animadverſionum in Antiquitates Etruſcas ab Inghiramio vulgatas.

II. Poſterioris aevi ſcriptores Hortam locant in Etruria ſuburbicaria, patrimonium ſancti Petri nunc dicta, & quidem in ipſo Ducatu Romano Anaſtaſius in Zacharia: eſtque in colle trans Tiberim ſita ubi recipit Narem fluvium in limite Umbriae ad *quadrageſimum* ab Urbe lapidem, ut ait idem Anaſtaſius in Benedicto III. non vero ad *viceſimum quartum*, ut putavit Daniel Papebrochius in tomo altero Maii Bollandiani pag. 154. neque ad *triceſimum quartum*, ut ſcripſit Michael Antonius Baudrandus in Geographia ordine literarum diſpoſita. *Hortae* quidem vocabulo non unum opidum appellatum invenio. Hortae in Boetica prope Nebriſſam meminit Petrus Marſus in Silium Italicum libro tertio: & Horta Dertoſanae in Catalonia dioeceſeos legitur in tomo altero Martii Bollandiani pag. 667. De Horta inſula Novarienſis lacus in Gallia Ciſalpina, in quam Berengarius conjectus fuit ab Ottone Imperatore, loquitur Carolus Sigonius in libro ſexto

de Regno Italiae. Orta in Aprutio memoratur a Johanne Berardo in Chronico Casauriensi tomo quincto Spicilegii Dacheriani pag.395. At his urbibus nihil omnino est cum nostra hac Horta, quae olim vario nomine appellata est. Siquidem a Plinio in libro tertio capite quincto, ubi alphabetico ordine civitates enumerantur septimae regionis Italiae, in qua est Etruria, vocatur *Hortanum*: a Geographo Ravennate libro quarto pag.214. & ab Anastasio in Vigilio, *Hortas* sive *Ortas* : a Paullo Diacono populari nostro in libro quarto capite octavo de Gestis Langobardorum *Horta*, vel, ut alii malunt, *Hortas*: a Johanne Boccatio in capite nonagesimo quincto de claris mulieribus *Orthi*: & ab ejus exscriptore Jacobo Philippo Bergomate capite centesimo & vicesimo septimo libri ejusdem argumenti *Orti*: ab aliis *Horti* & *Orta*; unde etiam ejus civium diversa appellatio facta est.

III. Hanc eandem urbem non quidem latini nominis, quasi ab *hortorum* amoenitate sic dictam, ut placuit Friderico Taubmanno in notis ad librum septimum Aeneidos; sed Etruscae vel Graecae appellationis ego facile putarim: nam praeterquamquod de Horta Dea uxore Romuli meminit Lilius Gyraldus in syntagmate primo de Djs gentium, cujus templum semper patuisse tradit Plutarchus in Quaestionibus Romanis tomo secundo ope-

operum editionis Xylandri pag. 275. *Orthe* etiam, sive *Orthi* Ὄρθη opidum in Thessalia memoratur apud Homerum in libro altero Iliados vers. 739. a Strabone in libro nono, a Plinio libro quarto capite nono & ab Eustathio in Homerum pag. 333. a cujus opidi civibus, memoria vetera repetenti mirum forte videri non poterit conditam fuisse *Ortham* sive *Ortam* urbem Etruriae mediterranae atque ob memoriam Thessalicae Orthae patrio nomine appellatam: Pelasgos enim, qui Peloponnesum relinquentes in Hemoniam sive Thessaliam migraverunt, Etruriae vel tunc temporis Umbriae oris postea insedisse, eruditis nota & pervulgata res est, de qua fusius agit Romanarum & Graecarum antiquitatum peritissimus scriptor Dionysius libro primo capite undevicesimo editionis Oxoniensis nuperrime adornatae per Johannem Hudsonium, ubi narrat eosdem Pelasgos Thessalia a Deucalione pulsos & per varias regiones jactatos, tandem de Italia petenda cogitasse & conscensis navibus, mari Jonio trajecto, ad unum e Padi ostiis nomine Spinetum adplicuisse, urbemque ostio fluminis cognominem condidisse: at illos, qui mediterranea petierant, superatis Italiae montibus pervenisse in Umbrorum agrum Aboriginibus finitimum: quae gens cum primis antiqua & ampla & alios multos Italiae agros habitabat. Itaque Umbriae tunc late patenti Pelasgi incubuerunt.

runt . Inde poſtea rejectos Pelaſgos, in Aboriginum terras invaſiſſe tradit Dionyſius, qui capite viceſimo ſexto teſtatur poſtquam res Pelaſgorum deficere coeperunt, nihilominus quandam earum partem nomen Pelaſgicum utcunque adhuc retinuiſſe: cui tandem nihil praeter Crotonam opidum Etruriae vetuſtiſſimum reliqui manſit. Herodotus in libro primo capite quinquageſimo ſeptimo in hac urbe, quam ipſe Κρηστῶνα *Creſtonem* appellat, adhuc ſuo tempore Pelaſgorum linguam obtinuiſſe auctor eſt; eandemque a Pelaſgis nomen tuliſſe opinatur Theodorus Ryckius in Diſſertatione de primis Italiae colonis capite tertio num.xxi. ad calcem Caſtigationum Lucae Holſtenii ad Stephanum de urbibus, propterea quod in Theſſalia, unde illi a Deucalione pulſi erant, ejusdem ferme nominis urbs antiquiſſima exſtiterit: in cujus ipſi memoriam patriae urbis appellationem repetiiſſe videntur. Sic etiam Piſas vetuſtiſſimam Etruriae urbem a Piſaeis, antiqua Peloponneſi gente & ludis Olympicis apud ipſam celebratis ubique notiſſima, oriundos ſcribit Geographorum doctiſſimus & accuratiſſimus Strabo libro quincto, Plinius libro tertio capite quincto & alii, quorum teſtimonia congerit ſaeculi noſtri & literarum decus ampliſſimum Henricus Noriſius Cardinalis in Cenotaphiis Piſanis Diſſertatione prima capite primo: licet tamen Dionyſius tradiderit, Pelaſgos jam

nobis

nobis superius laudatos, quorum antiquissimam patriam Peloponnesum Ephorus apud Strabonem in libro quincto & Apollodorus in Bibliotheca libro secundo capite primo, *Pelasgiam* appellant, icto cum Aboriginibus foedere, maritimae Etruriae opida incoluisse, partim ab hostibus antea habitata, partim ab ipsis condita, inter quae *Pisa* enumeratur. Haec Dionysii sententia legitimo & vero Catoni perperam adsignatur in spuriis fragmentis falsi Catonis ab Annio confictis. Porro Argivi etiam Etruriae incolae, quorum Rex Halesus urbem Faleriorum exstruxit, Pelasgi fuerunt ex Strabone libro octavo, necnon & Tyrrheni, ut ex Thucydide & Sophocle ostendit Samuel Bochartus in parte altera Geographiae sacrae sive in Chanaan libro primo capite tricesimo tertio pag. 649. editionis Cadomensis. Gentem vero Pelasgam fuisse errabundam valde & vagam testatur Herodotus in libro primo capite quinquagesimo sexto, ubi vocat eam πολυπλάνητον κάρτα, idest *pervagantem maxime*. Id autem calamitati & infelici Pelasgorum fortunae tribuit Dionysius, qui eorum mutationes recenset in libro primo: sed Jacobus Palmerius in libro primo capite nono Graeciae antiquae hanc notam amoliens, illos rerum dominos fuisse ostendit, caussamque eorundem erroris & peregrinationis putat fuisse πολυανδρίαν & abundantiam juventutis,

quam

quam solum natale non capiebat. Hinc plures expeditiones in Graeciae diversas partes & extra Graeciae terminos Pelasgicum nomen ubique gentium celeberrimum reddiderunt: quae sane potissima caussa multis post saeculis in Italiam & in alias Imperii Romani provincias Gothos & Langobardos ex septentrionali plaga deduxit.

IV. Prima illa Pelasgorum in Italiam migratio ex doctissimo Ryckio facta est periodo Juliana MMMCLXXXVI. ante primam Olympiadem anno DCCLII. ideoque CCCXLIV. ante epocham Trojae captae secundum Eusebii Scaligeriani calculum ad Eratosthenis canones correctum. Et sane Poeta maximus sub ipso Trojano excidio *Hortam* sive *Hortim* hanc nostram rebus florentem facit in libro septimo Aeneidos, ubi copias duce Messapo contra Aeneam pro Turno praeliaturas misisse traditur, quas ipse *Hortinas* appellat vers. 716.

Nursia & HORTINAE classes, populique Latini, ubi *classibus* equites significari docet Servius: quanvis ego non videam cur naves quoque hic a Virgilio denotari non potuerint: siquidem Tiberim eo loci, ubi Hortam a septentrione alluit, naves sustinuisse, gravissimi auctores produnt: ex quibus Dionysius in libro tertio capite quadragesimo quarto scribit quod Tiberis *navigiis fluvialibus mediocris magnitudinis ad ipsos usque fontes navigari* quidem *potest*; usque ad *ipsam vero Urbem*

Urbem magnis marinis onerariis. Livius in libro altero capite tricesimo quarto narrans caritatem annonae & famem, quae Romae grassatae fuerunt anno U. C. CCLXI. unde ex Sicilia, Cumis, & Tuscia commeatus deduci oportuit, testatur per Tiberim ex Tuscia, cui postea *annonariae* cognomen indiderunt, frumentum Romam advectum: *ex Tuscis*, ait Livius, *frumentum Tiberi venit: eo sustentata est plebs*: quo quidem naves onustas juxta Hortanam urbem allapsas nemo non videt. Haec mire confirmat Tacitus Annalium libro tertio capite nono ubi iter Pisonis, mortuo Germanico, Romam adventantis describens, prope Narniam in Narem fluvium eum descendisse, atque inde secundo Tiberi Romam usque ad sepulcrum Augusti in campo Martio delatum affirmat: *ab Narnia* (verba sunt Taciti) *vitandae suspicionis, an quia pavidis consilia in incerto sunt, Nare ac mox Tiberi devectus, auxit vulgi iras, quia navem tumulo Caesarum adpulerat*: quippe Nar prope Hortam, atque, ut ait Strabo in libro quincto, *supra Ocriculos in Tiberim exiens navigabilis scaphis haud magnis*. Sed ubi postea cum Tiberi conflatur, navibus amplioribus sustinendis aptus efficitur. Livius in libro quarto capite decimo tertio sub anno U. C. CCCLIV. haec habet: *insignis annus hieme gelida ac nivosa fuit, adeo ut viae clausae, Tiberis innavigabilis fuerit*.

quod ſane intelligendum eſt de navigatione Tiberina ſupra Hortam, ubi amnis facilis eſt, glacie compreſſa; potiſſimum vero Peruſiam & Tudertum verſus: quod ſecus evenit infra Hortam ob violentiam Naris in Tiberim magno impetu irruentis. Ab aliis ſcriptoribus ejuſdem opidi cives dicuntur *Hortani*, *Ortanenſes*, & *Hortenſes*: qui tamen confundendi non ſunt cum *Hortenſibus* illis a Plinio libro tertio capite quarto in prima regione Italiae, nempe in Latio, collocatis: neque cum *Hortenſibus* ſextae regionis, Umbriam complectentis: quo cognomento Urbinates dictos fuiſſe prodit idem Plinius libro eodem capite decimo tertio.

V. Ab *Horta* hac noſtra gentem *Hortenſiam* in Romana Republica florentiſſimam eductam fuiſſe conjecit popularis noſter interioribus literis ornatiſſimus Philippus a Turre, modo Adrienſis Pontifex, in Monumentis veteris Antii capite primo: quare poſthabito Alexandro ab Alexandro, qui libro primo Dierum genialium capite nono Hortenſios ſic dictos putavit quod *hortorum* ſtudio tenerentur, ego ejuſdem eruditiſſimi auctoris ſententiam facile amplector, praecipue quum videam ad eam confirmandam ſuppetias etiam ferri per Graecorum auctoritatem, a quibus idem Latinum nomen *Hortenſius*, aeque ac reliqua ab urbibus derivata, non aliter efferri conſuevit,

quam

quam exclusa litera ν, ut Ὀρτήσιος pro *Hortensius*, Gallia Ναρβονησία & Λουγδουνησία pro *Narbonensis* & *Lugdunensis*: & Hispania Ταῤῥακωνησία, pro *Tarraconensis*, explosa semper litera ν ante σ: ex quo Franciscus Hottomannus in notis ad Orationem Ciceronis pro L. Quinctio putavit latine etiam scribendum *Hortesius*, non *Hortensius*: sed Fulvius Ursinus aeneae tabellae & veterum omnium, ut inquit, librorum auctoritate secus edoctus, contra opinatur. Neque tamen iisdem Hortensiis quicquam fuisse puto cum Hortensibus Umbriae, ac Latii. hi enim cito interierunt, immo Philippus Cluverius in Italiae antiquae libro tertio capite quarto pag. 969. istud vocabulum cum ceteris populis opidorum, qui a Plinio in libro tertio capite quincto recensentur, existimat esse corruptum propterea quod Hortenses Latii neque ab aliis auctoribus memorati reperiantur, neque ubinam fuerint investigari possit, quum jam aetate Plinii, nullis relictis vestigiis, periissent. Et forte isti *Hortenses* Latii sunt *Hortonenses* ex *Hortona* ultra Algidum montem, de qua paullo post agam. Umbriae autem *Hortenses* hoc nomine parum innotuerunt, quum nihil aliud, quam Urbinates, alios ab Urbinatibus Metaurensibus, indicarent. Notum est porro, antiquos a multis Italiae opidis variis de caussis seu quod in iis habitarent aut nati essent aut per majores suos inde orti; seu

quod memorabile aliquid vel ipsi, vel patres eorum in illis gessissent, cognomenta sumpsisse, ut pluribus exemplis docet vir eruditionis non proletariae Jacobus Perizonius in Animadversionibus historicis capite primo pag. 34. Sic Tarquinii ab urbe Tarquiniensi, Coriolani a Coriolo, Aternii ab Aterno, Gabinii a Gabiis, & Pompeii a Pompeiis opidis vetustissimis denominati fuerunt, ut bene adnotatur apud virum in literariae perinde ac Belgicae Reipublicae fastis laudatissimum Gisbertum Cuperum in additamento ad Harpocratem pag. 237. His aeque ac familia *Hortensia* ab urbe *Horta* addi potest *Aquilejensia* ab *Aquileja* nostra, quae prostat in lapide antiquo apud memoratum Turrium in Dissertatione de Beleno pag. 261. Neque omittendum est, eandem familiam cum & sine adspiratione a veteribus scriptam fuisse, *Hortensiam* nempe & *Ortensiam*: cujus rei exempla suggerit Scaliger capite vicesimo tertio Indicis Thesauri Gruteriani: quod pridem quoque observaverat Claudius Dausquius in Orthographicis: nempe eodem modo quo *Horta* & *Orta* in libris & lapidibus usurpari videmus.

VI. Mirari certe vehementer subiret, quod miratus fuit etiam Leander Albertus in Descriptione Italiae, Hortae, licet antiquissimae urbis, praeter unum Plinium, veteres scriptores Strabonem, Ptolemaeum, Melam, & Stephanum Byzan-

zantium non meminisse; nisi nota res esset eosdem auctores de urbibus amplitudine & frequentia celebrioribus, atque ad vias regias seu litorales sitis mentionem facientes, ceteras missas fecisse, quae inde aberant, cujusmodi Hortam fuisse nemo non novit. Hinc Strabo & Ptolemaeus de Urbino, Iguvio, Tiferno, Sarsina, & Auximo eadem caussa tacuerunt: quas tamen antiquissimas & honestissimas urbes in Umbria & Piceno fuisse aliunde comperimus. enimvero quod Julius Roscius civis Hortinus scribit in argumento elegantis opusculi Antonii Massae de origine & rebus Faliscorum, Hortae civitatis memoriam exstare apud Dionysium Halicarnasseum, id falsum est; & Roscius amore patriae passus est se in errorem abduci a Sigismundo Gelenio latino interprete Dionysii. hic enim libro decimo Antiquitatum Romanarum capite vicesimo sexto sub anno Varroniano CCXCIX. quum narrasset, Aequos populos in Latio non ita pridem a Romanis devictos, arma resumpsisse & Corbionis opidi praesidium sopitum magno numero interfecisse, haec subdit: οἱ δὲ λοιποὶ μεγάλῃ χειρὶ στρατεύσαντες ἐπὶ πόλιν Βιρτῶνα τοῦ Λατίνων ἔθνους ἐξ ἐφόδου παραλαμβάνονται, quae sic vertit Sylburgius: *ceteri magno numero egressi, Ortonem Latini nominis opidum primo impetu ceperunt*: sed *Virtonem* seu *Birtonem* reddere debuisset, ut reddendum agnoverat Lapus Biragus primus interpres

pres Dionysii: *Hortanam* vero pro *Birtonem* expressit Gelenius. Sylburgius in notis pag. 72. observat in vulgatis Livii codicibus eam urbem vocari *Hortanam*, in MSS. *Hortonam*: alia Livii exemplaria *Artonam* etiam exhibent, & codex Vaticanus *Bottonem* βοττῶνα: ex qua diversitate Sigonius in scholiis Livianis libro altero num. XXIII. coniicit ubique legendum esse *Ortonam*, sicuti etiam legitur apud Livium libro tertio capite tricesimo, qui idem factum narrat quod Dionysius, locatque eam ultra Algidum montem, quam antea libro secundo capite quadragesimo tertio non *Etruscam*, sed *Latinam urbem* appellaverat. Corbionem opidum situm fuisse ultra Algidum versus Praenesten circa Lavicanam viam, & non procul inde *Hortonam*, ostendit Cluverius in libro secundo capite duodecimo Italiae antiquae pag. 780. & libro tertio capite quarto pag. 968. putatque Lucas Holstenius in notis ad Cluverium pag. 162. & 201. eandem *Hortonam* eo loci fuisse ubi nunc est *Montefortino*, ad quod propius accedit nomen *Birtonis* Dionysii. Ab hac autem alia est *Ortona* in Aprutio citeriori, quam Frentanorum navale appellat Strabo libro octavo: quaeque vix Romanis erat cognita quando Latinam Hortonam Aequi ceperunt. Quod spectat ad Strabonem, vir eruditus & disertus Vincentius Borghinius in sua Etruria, quae prostat inter ejus lucubrationes Italice scriptas

ptas volumine primo, ſuſpicatur pag. 315. mancum & mutilum eſſe illum auctorem ubi agit de Etruria, quia ſaepenumero codicibus veterum ſcriptorum ob injuriam temporum ad unicum apographum redactis, hoc ſi mutilum erat, mutila itidem omnia exemplaria inde exſcripta vulgari neceſſe erat: quod quidem Straboni eveniſſe oportet, ubi interrupta deprehenditur illa pars quae ad Etruriam pertinet: quamobrem ea cauſſa eſſe potuit cur hodie apud Geographum quotquot fuerunt peritiſſimum, Hortae nullam mentionem factam videamus.

VII. Quum vero urbem Hortanam ſub ipſa Ilii ruina populis florentem oſtenderim ex Virgilio Italicarum rerum conſultiſſimo, conjicere licet eam unam fuiſſe ex duodecim urbibus totidem potiſſimos Etruriae populos conſtituentibus, qui duodecim pariter inter ſe *dynaſtias*, ut vocat Polybius libro ſecundo pag. 105. editionis Caſaubonianae; ſive ut Dionyſius libro ſexto capite ſeptuageſimo quincto ἡγεμονίας ideſt *principatus* ſive *ducatus*, ut vertit Sylburgius, formabant: quos Servius Danielis in librum decimum Aeneidos, *praefecturas* appellat. Livii & Dionyſii teſtimonia, qui praeter Strabonem, Plutarchum, & Servium eos duodecim populos memorarunt, Cluverius recitat in libro altero Italiae antiquae pag. 403. Hi ſinguli ſingulos principes ſive reges habuerunt, qui Etru-

ſca

ſca lingua *Lucumones* appellabantur, unde ait Servius ad ſecundum Aeneidos: *propter duodecim populos Tuſciae, duodecim Lucumones, qui reges ſunt lingua Tuſcorum*. Eosdem duodecim Etruriae populos & Lucumones memorat in quinctum Aeneidos ex M.Terentio Varrone, atque etiam in decimum, ubi ex duodecim Lucumonibus unum ceteris omnibus imperaſſe demonſtrat: quod per vices & certo ſingularum urbium ordine factum cenſet Cluverius pag. 454. itaut ex ipſo duodecim urbium numero unus omnibus praefuerit. Duodenae illae principes urbes totidemque populi ſteterunt inter Apenninum montem, Tiberim amnem, & mare inferum, ubi Etruſcorum gentem cum Pelaſgis dominatam fuiſſe palam eſt. Quum autem eaſdem urbes & populos nemo veterum nominatim expreſſerit, licet de ſingulis ſe copioſe ſcripturum promiſerit Dionyſius, poſt tot ſaecula primus omnium Flavius Blondus in Etruria ſua pag. 300. operum editionis Frobenianae easdem hoc pacto recenſuit: *Lunam*, *Piſas*, *Populoniam*, *Volaterram*, *Agyllinam* (*Caerem* etiam dictam) *Feſulas*, *Ruſſellanam*, *Arretium*, *Peruſiam*, *Cluſium*, *Faleriam*, & *Vulſiniam*. At vero Alexander ab Alexandro Dierum genialium libro tertio capite duodetriceſimo, *Lunam*, *Piſas*, *Populoniam*, *Feſulas*, *Ruſſellanam*, & *Faleriam* reticuit, atque ad complendum numerum illum duodenarium

rium advocavit *Mantuam*, *Tarquinios*, *Corytum*, *Fidenas*, *Vetuloniam*, *Vejos*. Carolus Sigonius de antiquo jure Italiae libro primo capite nono numerum a Blondo adſignatum retinuit, niſi quod pro Lunenſibus Vejentes admiſit. Eundem iterum cenſum etiam turbavit Borghinius in ſua Etruria, quoniam pag. 330. *Lunam*, *Caerem*, *Falerios*, *Piſas*, *Fidenas*, & *Mantuam* expunxit, ceterasque in ordine per Blondum & Alexandrum recenſito ſuperſtites, recipiendas putavit, tanquam veras & originis Etruſcae, non autem a Graecis & Pelaſgis, ut reliquae, aedificatas: quas propterea ab eo numero ejecit. Sed nihilominus Philippus Cluverius in libro ſecundo Italiae antiquae capite primo pag. 453. *Caerem*, & *Falerios* retinuit, ſicuti etiam Holſtenius ad Stephanum de Urbibus pag. 251. Et quidem ſi originariae tantum urbes Etruſcae duodenarium illum numerum complerent, & reliquae inde eſſent excludendae, omnes procul exſulare cogerentur, utpote quae ab alienigenis gentibus, Pelaſgis, Oenotriis, Tyrrhenisque conditae fuerunt, ut palam facit eruditiſſimus Ryckius, & praecipue de *Cortona* ſive *Crotona* in capite tertio num. XXI. Diſſertationis ſuperius laudatae. Quare ſi in duodenarium eum numerum Hortam recipiendam putamus, nihil nos facere videbimur, quod rationabilibus conjecturis non innitatur.

VIII. Et ſane praeterquamquod Hortinos cives tempore adventus Trojanorum in Italiam, potentes fuiſſe ex Virgiliana Aeneide obſervavimus: unde quoque inter praecipuos Etruriae populos haberi poterant, nempe inter illos duodecim, quorum veteres ſcriptores meminerunt; lacus ipſe *Vadimonis*, qui ad ſecundum ab Hortina urbe lapidem patet, nomen Etruſcum praeferre videtur, ſaltem dimidium; Etruſci enim proprio idiomate Reges ſuos *Lucumones* appellabant, ut ſupra ex Servio & Dionyſio adnotavimus. Ut vero Hortanae urbi inter duodenas locus pateat, Veii mihi ab eo numero expungendi videntur, propterea quod regnum proprium ipſi conſtituerent, ab Etruſcorum dynaſtia ſeparatum. Hinc Livius libro quarto capite decimo ſeptimo ſub anno U.C. CCCXVI. *Lartem Tolumnium, Vejentum regem* appellat, non *Etruſcorum*: & libro primo capite triceſimo anno U.C.XCV. Vejentes in ipſa Etruria non agnoverat: *proximi Etruſcorum Vejentes*. In libro quincto capite primo anno U.C.CCCL. *Vejentes taedio annuae ambitionis, quae interdum diſcordiarum cauſſa erat, regem creavere*. Non abnuerim tamen Vejentes fuiſſe Etruſcis foederatos: quod ex Livii non uno loco deducitur, & ex Dionyſio initio libri noni narrante, ſub anno Varroniano CCLXXV. *coactum fuiſſe concilium Etruſcorum*, qui a Vejentibus rogati, ut bello contra Roma-

Romanos *ſeſe adderent ſocios*, tandem decreverunt, *licere Etruſcis*, *qui vellent ire in eam militiam*, *itaut in Vejentum auxilium juſtus exercitus conflueret*: συνήχθη εἰς κοινὴν ἐκκλησίαν τὸ ἔθνος, καὶ πολλὰ Οὐεϊεντανῶν δεηθέντων συναίρεσθαι σφίσι τοῦ κατὰ Ῥωμαίων πολέμου, τέλος ἐξήνεγκαν ἐξεῖναι τοῖς βουλομένοις Τυῤῥηνῶν μετέχειν τῆς στρατείας. καὶ ἐγένετο χεὶρ ἀξιόμαχος ἡ τοῖς Οὐεϊεντανοῖς τοῦ πολέμου συναιρομένη. Neque alio modo exponenda videntur loca veterum a Cluverio recitata pag. 532. ut inde probet Vejos ob ſummam potentiam inter duodecim Etruriae populos connumeratos: quum e contrario vel ideo ex ſe regnaverint, cum Etruſcis tamen proximis foederati ad Romanorum vim amoliendam. Quare ex noſtris calculis numerus duodecim urbium Etruriae a veteribus indicatus hoc modo complendus erit. I. *Peruſia*. II. *Cortona*. III. *Arretium*. IV. *Cluſium*. V. *Volaterrae*. VI. *Vetulonia*. VII. *Volſinium*. VIII. *Ruſellae*. IX. *Tarquinii*. X. *Caere*. XI. *Horta*. XII. *Falerii*. Haec ut accuratius firmentur, & omnis difficultas ex veterum ſcriptorum teſtimoniis auferatur, mihi oſtendendum eſt non unam aut alteram, ſed tres Etrurias fuiſſe, quarum ſingulae duodecim urbes, totidem Lucumonum ſedes habuere. patet enim Etruſcos non intra unum Apenninum montem & mare Tyrrhenum clauſos ſtetiſſe; ſed a mari infero ad ſuperum, nempe Adriam uſque pertingiſſe, ut teſtatur Scylax Ca-

ryandenus in Periplo. Livius libro quincto capite tricesimo tertio Adriam, quae mari Adriatico nomen dedit, *Tuſcorum Coloniam* appellans, disertiſſimis verbis haec omnia confirmat ubi de opibus & potentia Etruſcorum loquutus, haec habet: *ii in utrumque mare vergentes, incoluere urbibus duodenis terras: prius cis Apenninum ad inferum mare, poſtea trans Apenninum totidem quot capita originis erant, coloniis miſſis: quae trans Padum omnia loca, excepto Venetorum angulo, qui ſinum circumcolunt maris, uſque ad Alpes tenuere.* unde Camillus Peregrinus junior in Apparatu ad Antiquitates Capuanas pag. 641. merito arguit Cluverium, qui hanc Etruriam Circumpadanam, quae eſt ſecunda ex Livio, quamque *novam* Servius appellat, ipſe unus veterem & primam fuiſſe contenderit. Plinius libro tertio capite decimo ſexto *Adriam opidum Tuſcorum* vocat, aitque eosdem Tuſcos *omnia flumina foſſasque a Pado, egeſto maris impetu per transverſum in Adrianorum paludes, quae ſeptem maria appellantur,* feciſſe. Tuſci ergo in hac ſecunda Etruria trans Apenninum duodecim urbes, totidem Lucumonum ſedes condiderunt: ex quibus Bononiam, quam Tuſci *Felſinam* vocitarunt, reliquis praefuiſſe, jure dubitari nequit. de hac enim Plinius ita ſcribit libro tertio capite decimo quincto: *Colonia Bononia, Felſina vocitata quum princeps Etruriae eſſet*

esset: ubi Plinium de *nova* hac seu secunda Etruria, non de veteri illa intra Apenninum & mare inferum jacente loquutum, in comperto est. hujus enim veteris erat princeps & caput non Felsina, sed Vetulonia teste Silio Italico in libro septimo:

Moeoniaeque decus quondam Vetulonia gentis,
Bissenos haec prima dedit praecedere fasces,
Et junxit totidem tacito terrore secures:
Haec altas eboris decoravit honore curules,
Et princeps Tyrio vestem praetexuit auro.

Virgilius quidem in decimo Aeneidos videtur Mantuam suam caput Etruriae Circumpadanae constituisse illis carminibus:

Mantua dives avis. sed non genus omnibus unum.
Gens illi triplex, populi sub gente quaterni:
Ipsa caput populis: Tusco de sanguine vires.
Hinc quoque quingentos in se Mezentius armat.

Sed haec more poetico in gratiam patriae suae cecinit Maro: quod agnovit etiam Servius ejusdem interpres, a Poeta novam & veterem Etruriam misceri animadvertens, *ut utriusque principatum patriae suae adsignet, quum alioquin Mantua ad haec auxilia in Mezentium pertinere non debeat.* Quare nullum dubium est, Bononiam caput fuisse Etruriae Circumpadanae, a duodecim Lucumonibus, qui totidem urbibus praeerant, imperio rectae. Harum prima Bononia, secunda Adria, tertia Mantua utique erat. reliquas enim novem alii requi-

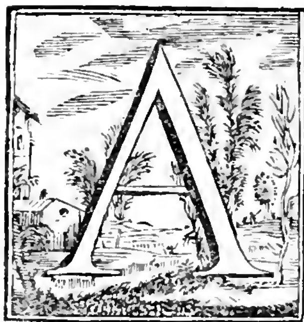
requirent . Fruſtra eſt ergo Johannes Baptiſta Aguecchius Archiepiſcopus Amaſenus in epiſtola Italica de priſca origine, & dominatu Bononienſis urbis, ubi duas Etrurias Circumpadanas, alteram Felſinae, alteram Mantuae ſubjectam comminiſcitur . Tertia Etruria fuit in ea parte Italiae, quam poſtea Campaniam dixerunt, atque hujus princeps fuit Capua: in qua quidem Etruria iidem populi *quum duodecim urbes condidiſſent*, *quae cunctarum quaſi caput eſſet*, *Capuam condiderunt*, inquit Strabo libro quincto: illuc enim Etruſcos quo tempore trans Apenninum imperio excurrerunt, ſuas Colonias miſiſſe oſtendit Camillus Peregrinus, judicio & eruditione haud quidem vulgari ſpectabilis, in Apparatu pag. 644. Quare, ut ſuperius jam dicta iterum memoria repetamus, luculenter patet *Hortam* urbem in prima illa & ceterarum antiquiſſima Etruria ſitam, diverſam omnino fuiſſe ab *Ortona* ſive *Hortona* in Latio, ſecus ac Roſcius commentus fuerat: quod quidem aliquando animadvertit Abrahamus Ortelius. quum enim in Synonymia geographica pag. 166. Hortam, de qua loquimur, cum Ortona Livii & Dionyſii eandem feciſſet, poſtea in Theſauro geographico mendum correxit & unam ab alia diſtinxit. Conſtat quidem ejusdem Etruſcae Hortae vetuſtatem literis commendaſſe Anaſtaſium in Leone IV. ubi ait, eundem Pontificem in priſtinum locum & ſtatum reduxiſſe muros

muros & portas *Hortanae & Amerinae valde antiquarum civitatum*: unde & Flavius Blondus libro primo Italiae illustratae pag. 310. eam *Civitatem vetustam* appellavit. Et sane quanquam cetera argumenta deessent, id abunde testatum relinquerent prisci aevi monumenta & inscriptiones Hortanae: quas ex ipsis lapidibus diligentissime exceptas hic subnectere haud extra rem fore existimavi quod pleraeque hactenus editae non fuerint, & quod gratiam me initurum sperem ab eruditis, qui tamen id acceptum ferent FERDINANDO NUPTIO Archiepiscopo Nicaeno, viro non tam dignitate ipsa, quam meritis suis amplissimo, mihi vero multis & magnis nominibus semper memorando. is enim easdem inscriptiones, qua est erga me benignitate, mecum humanissime communicavit, & illius nutu & auspiciis haec nostra quantulacunque lucubratio producta est.

CAPUT. II

Synopsis

I. *Horta Colonia militaris ab Augusto deducta. Templum Martis Ultoris ab eodem erectum. Horta in Tribu Quirina & Arniensi descripta.* II. *Octavianus plures in Italia Colonias militares deduxit: quando Augusti cognomentum adsumpserit.* III. *Earundem militarium Coloniarum numerus.* IV. *Duumviratus magni habitus.* V. *Seviri Augustales non magistratus, sed sacerdotes fuerunt. A Tiberio instituti. A sodalibus Augustalibus distincti. Sex tantum.* VI. *Inter se ordinem servarunt. Pontificatus a Quinquennalitate diversus.*

NTEQUAM vero illud efficio, inscriptio Ortana reliquarum omnium praestantissima, veluti agmen ducens, praemittenda est: quam ex schedis Barberinis in Syntagmate inscriptionum capite quincto num. 302. non ita dudum vulgavit Raphael Fabrettus, vir de Romanis antiquitatibus supra omne praeconium benemeritus, idemque mei amantissimus dum fata Deusque sinebant. Ex ea discimus, Ortam ab Augusto Coloniam fuisse deductam: cujus rei nulla apud auctores memoria reperitur: quod nempe Augu-

Augusteae aetatis historiae latine scriptae intercide-rint: quae caussa est cur nemo item historicorum ceteras Colonias ab eodem Imperatore conditas memoret: quum tamen ex solis nummorum & lapidum inscriptionibus eruantur, ut de Parma, Perusia, & Verona sua docuit Henricus Norisius in Cenotaphiis Pisanis dissertatione I. cap. II. Quam vero inscriptionem Ortanam Fabrettus protulit, hic iterum exhibeo. Fabretto enim viro diligentissimo fidere malo, quam Jacobo Sponio, qui, ut postea observavi, cum duabus aliis ab se exceptam e schedis Barberinis, Ortonae tribuit in Miscellaneis eruditae antiquitatis, ante Fabretti opus vulgatis pag. 174.

MAVORTI. VLTORI
Q. NINNIVS. Q. F. QVIR. PAETVS
II. VIR. COLON. ORTANAE
AVG. ET. VI. VIR. AVGVSTAL
QVINQVEN. II. SACRVM

Hoc marmor plura nos docet. Ortae scilicet (quae antiquitus sine adspiratione scribebatur) Martem titulo VLTORIS cultum fuisse: cui Romae templum eodem titulo erexit Augustus, ut constat ex tabulis Ancyranis apud Gruterum pag. CCXXXII. cujusque AEDITVVS. T. FLAVIVS. AVG*usti* LIB*ertus* memoratur pag. CCCXVII. 8. Istud templum Augustus *bello Philippensi pro ultione paterna suscepto*, jam *voverat*, ut ait Suetonius in ejus vita capite undetricesimo; nimirum anno U.C. DCCXII. secundum calculos

Norisianos in Cenotaphiis laudatis dissertatio ne secunda capite VIII. & demum anno U.C. DCCXXXIV. illud exstrui jussit, ut in eodem recepta a Parthis Romana signa suspenderet, ex Dione libro quinquagesimo quarto: quod postea dicavit anno U.C. DCCLII. ut ex Vellejo docet idem Norisius. Nummos Augusti cum effigie templi & epigraphe MARTIS. VLTORIS exhibet Carolus Patinus ad locum citatum Suetonii. Neque tamen pro eodem voto Augusti hoc marmor in urbe Ortana MAVORTI. VLTORI dicatum existimo. nam Collegium Augustale, cujus in illo fit mentio, institutum fuit a Tiberio anno quo obiit Augustus U.C. DCCLXVII. quod infra apparebit. Patet insuper ex eodem marmore, Ortanam urbem in Tribu QVIRINA fuisse descriptam: quae erat ex una & triginta rusticis, a *Curensibus* Sabinorum populis sic dicta, ut ait Festus. nam Tribus in urbanas & rusticas divisas fuisse palam est: ex quibus rusticae nobiliores habebantur. In urbanis ii, qui rura non habebant, censebantur, & praeterea libertini omnes, secus ac in rusticis, in quibus tantum ingenui conscribebantur: quamobrem urbanae Tribus semper ignobiliores rusticis habitae sunt, & e rustica in urbanam transferri, fuit ignominiae, ut notat Paullus Manutius in libro de Comitiis Romanorum capite de *Tribubus*, & Carolus Sigonius de Antiquo jure civium Romanorum libro primo capite tertio. Attamen constat etiam ad Tribum Arniensem

ſem (ſive Arnenſem) Ortam aliquando pertinuiſſe, quemadmodum ex alio lapide Ortano infra capite nono apparebit : quae item erat ex ruſticis, & forte antequam Orta Colonia militaris juſſu Auguſti deduceretur : qua occaſione ex Tribu Arnienſi in Quirinam tranſire potuit. Hoc priusquam oſtendo, obſervare lubet cum Petro de Marca in Marca Hiſpanica libro ſecundo capite quarto num.v. Colonias fuiſſe opida propagata ex civitate Romana, civibus paganis vel militibus ex S.C. vel Principis juſſu deductis aut ad condendam novam urbem, aut ad ſupplendam antiquam. Iſthaec opida teſte Agellio libro decimo ſexto capite decimo tertio, *jura inſtitutaque omnia populi Romani, non ſui arbitrii, habent: quae tamen conditio quum ſit magis obnoxia, & minus libera, potior tamen & praeſtabilior exiſtimatur propter amplitudinem majeſtatemque populi Romani: cujus iſtae Coloniae quaſi effigies parvae, ſimulacraque eſſe videntur*. Veruntamen idem ſcriptor celeberrimus Petrus de Marca animadvertit diſcrimen aliquod fuiſſe inter Colonias, quum aliae uberiori, quaedam contractiori immunitate fruerentur, adſtrictis vel ampliatis earundem privilegiis: quamobrem a veteribus traditum eſt alias fuiſſe immunes; quasdam juris Italici; nonnullas Latinorum, ideſt jure antiquo Latii utentes, donec Antoninus Caracalla omnes qui Imperio Romano ſuberant pro civibus

haberi juſſit ea conſtitutione, quam laudat Ulpianus in Lege XVII. D. *de ſtatu hominum* : quamque nuper egregio & bonae frugis pleno Commentario explanavit vir de omni antiquitate meritiſſimus Ezechiel Spanhemius. Alia in hanc rem diſſerit Nicolaus Bergerius in praeſtantiſſimo opere de publicis & militaribus Imperii Romani Viis libro quarto ſectione octava, ubi colonos, partem nempe civium Romanorum, in urbes a S. P. Q. R. & poſtea ab Imperatoribus ob unam alteramve ex quinque his cauſſis deductos obſervat. Primo ut provinciales & ſubjectos in officio continerent. Secundo ut ſubitis hoſtium incurſionibus veluti totidem arces & propugnacula Imperii Romani opponerentur. Tertio ut Romanus ſanguis undique propagaretur. Quarto ut plebem inopem & Urbi imperanti gravem ſic exhaurirent. Quinto denique, ut militibus emeritis praemia largirentur.

II. Jam vero ſcire juverit, Auguſtum poſtquam apud Actium victo Antonio jam totius Romani orbis imperium occupaſſet, plures in Italia Colonias cognomento *Auguſtas* inſtituiſſe, militibus, qui ſecum omnibus bellis interfuerant, agris eorum, qui Antonii rebus ſtuduerant, diviſis, quum Dyrrhachium, Philippos & alia opida, priſcis dominis in exſilium miſſis, iisdem habitanda conceſſiſſet, ut ait Dio libro quinquageſimo primo pag. 445. editionis Johannis Leunclavii.

Hoc

Hoc non ſemel fecit Auguſtus longe poſt ſuum Conſulatum quartum, annumque U. C. DCCXXIV. quo Colonias alias duodeviginti, cognomento *Julias* deduxit, quarum meminit Appianus de Bellis civilibus libro quarto pag. 590. editionis Henrici Stephani: nempe M. Licinio Craſſo & Cn. Lentulo Augure Coſs. anno U. C. DCCXL. Item Claudio Nerone II. & Piſone Coſs. U.C. DCCXLVII. & ſequenti; & denique L. Caninio Gallo & Q. Fabricio Coſs. ſuffectis, anno U.C. DCCLII. ut prodit marmor Ancyranum pag. CCXXXI. ubi militum, quibus agri adſignati fuerunt, paullo plura quam ducenta millia fuiſſe teſtatur idem Auguſtus. Hoc vero deductoris cognomentum, quod poſtea Coloniae ſibi adſumpſerunt, C. Julius Caeſar Octavianus in ſuo conſulatu VII. & M. Vipſanii Agrippae III. anno U.C. DCCXXVIII. a Senatu L. Munatii Planci ſententia obtinuerat, ex Dione libro quinquageſimo tertio, ac Cenſorino de Die natali capite viceſimo primo: ſcilicet anno quarto Actiaco, non autem primo, ut putabat Joſephus Scaliger in animadverſionibus ad Chronicon Euſebii num. MCCXXVIII. & in notis criticis ad ſpuriam elegiam Cornelii Galli, a nobis alibi quoque, nempe in hiſtoria literaria Aquilejenſi, diſcuſſam. Atque haec eſt inſignium Chronologorum ſententia, Dionyſii Petavii de Doctrina temporum libro decimo capite ſexageſimo nono & ſequenti, ac Jacobi Uſſerii in Annalibus

libus pag. 581. editionis Parisiensis: qui de compacto id contigisse statuunt annis viginti septem ante epocham Christianam. De his Coloniis ab Augusto deductis loquitur Hyginus inter auctores rei agrariae collectos a Wilhelmo Goesio pag. 160. ubi haec habet: *Divus Augustus in adsignata orbi terrarum pace, exercitus, qui sub Antonio aut Lepido militaverant, pariter & suarum legionum milites colonos fecit, alios in Italia, alios in provinciis. His, quibusdam delectis hostium civitatibus, novas urbes constituit: quosdam veteribus opidis deduxit, & colonos nominavit. Illas quoque urbes, quae deductae a Regibus aut Dictatoribus fuerant (quas bellorum civilium interventus exhauserat) dato iterum Coloniae nomine ampliavit, quasdam & finibus.* Siculus etiam Flaccus apud eundem Goesium pag. 23. *qui*, inquit, *a divo Julio deducti erant, temporibus Augusti militiam repetierant, consumptisque bellis, victores terras suas repetierant: in locum tamen defunctorum alii agros receperunt. Ex quo fit, ut his centuriis inveniantur & eorum nomina qui deducti erant, & eorum qui postea in locum successerunt.* Augustus ergo Italiae urbes tot delectibus per bella civilia exhaustas, militibus in eas missis frequentandas curavit: quo quidem facto & militum cupiditati, & Coloniarum infrequentiae maximus Imperator consulvit.

Has

III. Has militum Colonias, quas in Italia deduxit Augustus veteres scriptores, qui hodie supersunt, tanquam rem suo aevo notissimam, literis committere neglexerunt: nam Vellejus, qui de Coloniis a Senatu deductis accurate tractavit, de militaribus ait se ideo loqui non velle, quia *militarium & caussae & auctores & ipsarum* PRAEFULGENT NOMINA, libro primo capite decimo quarto. Hinc haud mirum, si rem omnibus exploratissimam historici silentio praeterierunt: unde etiam Suetonius in Augusto capite quadragesimo sexto, earundem Coloniarum numero expresso, nomina ipsa reticuit: *Italiam*, inquit, *duodetriginta Coloniarum numero deductarum ab se frequentavit, operibusque ac vectigalibus publicis plurifariam instruxit: etiam jure ac dignatione urbi quodammodo pro parte aliqua adaequavit, excogitato genere suffragiorum, quae de magistratibus urbicis Decuriones colonici in sua quisque Colonia ferrent, & sub diem comitiorum obsignata Romam mitterent*. At quaenam fuerint istae XXVIII. militum Coloniae ab Augusto intra Italiam deductae, nemo hactenus pleno numero aperuit. nam Frontinus in fragmento illo operis sui de Coloniis, *undecim* tantum nominatim designavit, nempe *Soram*, *Teanum Sidicinum* (hanc in duas perperam divisit Sigonius) *Puteolos*, *Acerras*, *Alatrium*, *Atellam*, *Caudium*, *Beneventum*, *Cumas*, *Graviscas*,

viscas, *Nuceriam*. De Benevento id praeterea confirmat vetus epigramma a Camillo Peregrino vulgatum in Apparatu ad Antiquitates Capuanas pag. 745. & postea a Fabretto capite secundo num. 248. Sigonius de antiquo jure Italiae libro tertio capite quarto addit *Augustam Taurinorum*, *Bovianum*, *Capuam*, & *Ariminum*. Norisius vero in Cenotaphiis Pisanis dissertatione prima, capite altero ex Thesauro Gruteriano quinque alias enumerat, *Augustam Perusiam*, *Coloniam Felicem Nolanam*, *Coloniam Juliam Augustam Parmam*, *Coloniam Augustam Laurentum*, & *Coloniam Augustam Veronam*: quibus adjungi posse opinatur & urbem *Pisanam*, quanvis praeter *Juliae* cognomen Pisanae urbi impositum, ejus rei testem appellare non possit. His ego ex marmore 8. CCCCXXXII. AUGUST*am* POL*am* in Istria (quam Italiae adjunxit Augustus) & *Coloniam Ortanam Augustam* in Etruria, jure optimo superaddo: nec deerunt in posterum penitioris antiquitatis seduli scrutatores, qui quinque reliquas Colonias Augustas Italicas ad complendum numerum a Suetonio indicatum in apertum proferent. Tunc vero quando Orta Colonia Augusta deducta est, erectas fuisse putamus columnas structiles, vulgo *le pile d' Augusto*, utranque Tiberis ripam contra aquarum impetum defendentes, ubi & antiqui Pontis vestigia adhuc supersunt: cujus, ut tunc

tunc verosimiliter fuit, vel iterum exstrui posset, ichnographiam hic damus, per gnavum & peritum artificem Franciscum Sforzinum olim delineatam jussu Maecenatis nostri Eminentissimi Cardinalis JOSEPHI RENATI IMPERIALIS, quum pro munere Praefecti Congregationis, ut vocant, boni regiminis, quod providentissime juxta ac vigilantissime gerit, de eodem Ponte magnifice reparando meditaretur: qua de re alias quoque actum nos docet Julij Roscij Hortani municipis Narratio ad Xystum V. Summum Pontificem, opus profecto eruditum & elegans, Hortanaeque Historiae illustrandae peropportunum: quod ex Bibliotheca Vaticana depromtum, in calce integrum proferam, quoniam ante nunquam editum fuit.

IV. In Ortana Colonia Q. Ninnius Paetus erat *Duumvir* quum lapidem MAVORTI. VLTORI erexit. enimvero in Coloniis Duumviri non secus ac Consules Romae, sub Imperatoribus habebantur: congregabant Senatum, qui in Coloniis *Curia* appellabatur: hinc ii, qui in consilium admittebantur, Decuriones dicti, & Romae Senatores: quod luculente docuit, ut juris divini & humani, sic & antiquitatum antistes eximius Antonius Augustinus in Dialogo sexto in numismata & inscriptiones. De Duumvirum magistratu quoniam lectissima eruditionis copia Cardinalis Norisius in Cenotaphiis Pisanis dissertatione altera capite tertio aliorum studia antevertit, mihi pauca ex ejus operosis lucubrationibus delibasse sat erit, quo Ortanae Coloniae dignitas, & veterum magistratuum splendor his, qui jejunam de illa apud scriptores mentionem factam offenderint, vel hinc innotescant. Is observat Duum-

viratum tanti fuiſſe Romanis, ut a nobiliſſimis Senatoribus iniretur. Hinc Pompejus Magnus poſt Orientem debellatum, ob amorem Juliae relicta Roma, Duumviratum Capuae geſſit, quemadmodum teſtatur Cicero in Oratione poſt reditum in Senatum. Ad Duumviros in Coloniis pertinebat cauſſas ad Decuriones referre, & eorum ſententiam rogare. In aliquibus Italiae urbibus Quatuorviri magiſtratum gerebant; at in una eademque urbe modo *Duumviros*, modo *Quatuorviros* laudari in inſcriptionibus, patet ex Theſauro Gruteriano pag. XCVI. 1. CCCCXLV. 2. CCCCLXVI. 4. CCCCLXXII. 7. DLV. 2. & alibi paſſim, quod ideo factum putat Noriſius, quia initio Duumviri creabantur, at poſtea, ut civium ambitioni ſatisfieret, Quatuorviri, quo facilius hac ratione ad plures ſummus Coloniarum magiſtratus perveniret. In Coloniis eosdem Duumviros e tribunali jus dixiſſe, in ſaxis Gruterianis plane compertum eſt: at quidem graviora crimina ad Romani Senatus cognitionem ſpectabant, puta proditio, conjuratio, veneficium, & caedes dolo malo patrata. Verum Auguſtus imperio ſuo tutius potiturus, ſicut urbani Senatus poteſtatem, ita etiam Coloniarum antiquam jurisdictionem ſpecie honoris imminuit. Hoc eruimus ex ejus vita a Suetonio conſcripta, ubi de Coloniis ab Auguſto deductis, inter quas & Orta fuit, ſermonem habet. Ejus verba quanvis ſemel recitata, huc iterum adferam ex libro ſecundo capite quadrageſimo ſexto, ut rem, de qua agimus, teſtimonio confirmemus: *excogitato genere ſuffragiorum, quae de Magiſtratibus urbicis Decuriones Colonici*

in

in sua quisque Colonia facerent, & sub diem comitiorum obsignata Romam mitterent, quum usque ad illam diem Coloniae sibi suos magistratus elegissent absque postulatione confirmationis a Senatu Romano. Praeterea ab illo tempore nec graviores expensas, puta in inferiis, arcubus, statuis, ante impetratam ab Imperatore facultatem, facere poterant: quod ex Pisanis Cenotaphiis docet eorundem Eminentissimus illustrator. Duumviri lictores habebant, sed non ita fascium usum usque ad Tiberium; iisdemque togam concessam fuisse ostendit Octavius Ferrarius de re Vestiaria libro altero capite tertio. Annuum Duumviratum observo ex Canone quinquagesimo sexto vetustissimi Concilii Illiberitani, ubi Christianus anno uno, quo agit Duumviratum ab Ecclesia segregari praecipitur propterea quod teneretur edere ludos & spectacula: ubi legi merentur quae congerit Gundisalvus Tellez in commentariis ad idem Concilium libro tertio pag. 439. editionis Lugdunensis. Huc etiam facit lex XVI. Codicis Theodosiani libro XII. tit. I. in qua respuentes Duumviratum, nempe ob immensos sumptus, qui iis incumbebant, praecipue in ludis & spectaculis edendis, duplicati temporis & magistratus poena damnati biennio integro ejus onera sustinere coguntur. Jacobus Gothofredus in commentariis ad eandem legem scribit Duumviros quinquennales fuisse qui

quincto quoque anno recurrente id munus sustinebant, ex Grutero CCCXXII. 8. At Gundisalvus laudatus ob merita & munificentiam in patriam putat Duumviros in quinquennium electos.

V. Q. Ninnius in Colonia Ortana *Sevir Augustalis Quinquennalis iterum* dicitur. An Magistratus sive Sacerdotii genus fuerint Seviri Augustales, celeberrimi viri, qui doctis laboribus suis antiquas & sepultas has literas illustrarunt, inter se disputant: quippe Thomas Reinesius epistola XXXI. ad Christophorum Adamum Rupertum, & in Supplemento Gruteriano Classe I. num. XII. eos inter magistratus municipales enumerans, actione juris dicundi praeditos fuisse credidit: cui tamen adversatur Norisius in opere saepius adducto dissertatione prima capite sexto, ubi Augustales non magistratus, sed sacerdotes fuisse invictis argumentis declarat: idque amplius firmat etiam eruditissimus Fabrettus capite quincto sub numero 306. Horum Augustalium originem ad initium principatus Tiberii refert Tacitus libro primo Annalium capite quinquagesimo quarto anno U. C. DCCLXVII. post Augusti apotheosin. tunc enim huiusmodi sodalium Augustalium *sacerdotium Caesar Tiberius Juliae genti sacravit*, inquit idem auctor libro altero Historiarum capite nonagesimo quincto: unde Romani orbis Coloniae imperantis Urbis exemplo, ut insigni erga demortuum Principem officio sibi

fue-

successoris benevolentiam conciliarent, Augustalium Sacerdotum Collegia sive Corpora tunc certatim instituerunt: inter quas Colonias etiam Orta Augusti sacris se initiavit: quod ex alio quoque lapide Ortano inferius adducendo apparet, in quo *C. Baberius Augustalis* nominatur. Quanvis *Seviri* isti *Augustales* passim in veteribus saxis memorati videantur, non inde sequitur Sodales Augustales sex tantum numero in unoquoque Corpore fuisse, ut perperam crediderunt viri summi Marcus Velserus in libro quincto rerum Vindelicarum pag. 275. operum editionis Norimbergensis, & Petrus de Marca in dissertatione de Primatibus num. CIV. nam in Collegium Augustalium Romae a Tiberio institutum e primoribus Civitatis unus & viginti sortito adsciti fuerunt: quibus quatuor supra numerum adjecti sunt, ut ait Tacitus. Quum vero eadem Collegia Romae & in Coloniis excrevissent, in his sex primum nominati e Corpore Augustali, *Seviri* appellabantur: at quum eorum numerus amplior etiam evasisset, in plura Collegia partiti sunt: quibus distincti Seviri praeerant, quemadmodum ex vetustis elogiis lapidum constare palam facit Norisius loco superius indicato. Neque in singulis Collegiis Seviros plures quam sex unquam exstitisse putarim, licet apud Fabrettum capite quincto num. 316. prostet inscriptio, in qua tredecim Seviri Augustales numerantur.

hos

hos enim cum eodem peritiſſimo veterum monumentorum interprete honorarios fuiſſe arbitror: unde multiplicitas Sevirorum inſurgit, dum Sevirales omnes, munere quanvis jam pridem functi, titulum honoris ergo retinebant, ut diſſerit idem auctor in capite quincto ſub numero 315.

VI. Seviros inter ſe ordinem ſervaſſe animadvertit Petrus de Marca. hinc apud Gruterum pag. ccccix. 5. occurrunt PRIMI. AVGVSTALES. & in marmore Tudertino xix. 6. PRIMIGENIVS. SEX. VIR. II. AVGVSTALIS. qui *primi* etiam *Magiſtri* dicebantur. At non ita certum quod ait idem doctiſſimus ſcriptor, ubi honorem Auguſtalitatis aeque ac Flaminii & Pontificatus per quinquennium vel in perpetuum ab ordine Decurionum decretum fuiſſe opinatur. nam Pontifices erant perpetui, & poſteriori aetate temporarii, ut ſancit Noriſius in Cenotaphiis diſſertatione prima pag. 73. ubi quod in priſci aevi monumentis legantur PONTIFICES. QVINQVENNALES. duas ibidem dignitates expreſſas cenſet, ut Quinquennales fuerint in Coloniis qui Romae Cenſores dicebantur: de quibus Cicero libro tertio de legibus refert duodecim tabularum ſanctionem: *magiſtratum quinquennium habento*: unde ſingulis luſtris creabantur: & quidem bini in ſingulis civitatibus, ex eodem Cicerone in Verrina quarta. Pontificatum vero & Quinquennalitatem

tatem diversos Coloniarum honores fuisse eruitur ex lapide cccxciv. 7. ubi legitur COMINIVS QVINTVS. PONTIF. ET. QQ. & pag. ccccLxxxix. 8. C. VALERI . PETRONIANI DECVR. PONTIF. SACERD. IVVEN. MED CAVSIDIC. QVINQ. neque id adversatus est scriptor eruditissimus & Episcopus integerrimus Philippus a Turre in dissertatione de Colonia Forojuliensi pag. 364. licet in Coloniis Pontifices quinquennales seu lustrales fuisse validis argumentis probare contenderit. Quare dum apud Fabrettum capite quincto num. 303. legitur in saxo Ostiensi *L. Carullus Felicissimus bis sevir Augustalis. idem Quinquennalis Laurentum Lavinatum*. Item numero 326. *Chryseros Sevir Augustalis Quinquennalis.* & numero 332. *L.Carulius Epaphroditus Sevir Augustalis. idem Quinquennalis*, hic duo diversa munera distinguenda sunt, non vero existimandum quod Seviratus non modo annalis, sed & *quinquennalis* exstiterit, ut probat Fabrettus capite quincto num. 315. Eodem pacto noster Q. NINNIVS in Ortana Colonia fuerit non solum *Sevir Augustalis*, ut notatur in marmore, sed & *Quinquennalis iterum*. Ninniorum autem gens non tantum Ortae, sed Romae etiam floruit, nam pag. ccxiv. & in fastis Consularibus legitur Q. NINNIVS HASTA cum P. MANILIO. VOPISCO. COS anno vulgari cxiv. & pag. Lxv. 8. NINNIVS PHI-

PHILETVS . item pag. DCXCVII. 7. NINNIA CRONIS. cui vix quadrimae vita functae genitor eleganti hoc carmine parentavit :

Quod decuit natam patri praestare sepulto ,
Hoc contra natae praestitit ipse pater .

Thomas Reinesius classe sexta numero cxv. recitat hanc inscriptionem ex Italia per Graevium acceptam & secum communicatam

D. M. S
Q. NINNIO. Q. F
ARN. OPPIANICO
AED. IIII VIR. I. D
IVLIA. MARCIA. B. M

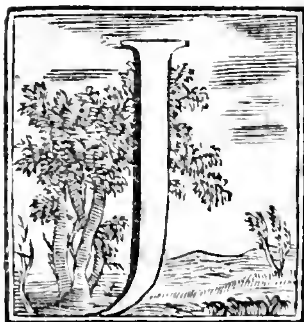
Suspicari licet hunc *Q. Ninnium* fuisse ex gente *Ninnia* Ortana. Orta enim fuit & in Tribu Arniensi descripta, quod monui, & infra apparebit: ex qua item Tribu erat idem Q. NINNIVS. OPPIANICVS *Aedilis Quatuorvir jure dicundo.* Diversi honorum gradus colonici inter se erant *Aedilitas* & *Quatuorviratus*, quemadmodum contra secus sentientes ostendit Norisius in Cenotaphiis dissertatione prima capite tertio pag. 38. Dolendum sane doctissimos veterum hujusmodi epigrammatum collectores saepenumero adnotare neglexisse praecipua loca ubi primo effossa fuerunt: quum vel ex hoc uno capite magna historiae, topogra-

graphiae & reconditae vetustati lux haud raro tribuatur, atque inde gravissimae scriptorum controversiae variis de rebus, puta de situ urbium, templorum, theatrorum, thermarum, circorum, deque id genus innumeris aliis non semel finiantur: quae tamen controversiae, neglecta adnotatione, quam dixi, locorum, in quibus literati lapides eruuntur, nunquam dirimi possunt, iisdem postea lapidibus, ut saepe contingit, alio translatis, ne dicam iterum sepultis, & ab ignorantia & avaritia hominum in alios usus redactis. Hanc rem probe animadvertit summus & vir & amicus Bernardus de Montfaucon in capite vicesimo Diarii Italici pag. 281. ubi ad conficiendam Urbis descriptionem accuratam inter alia monitum reliquit, ut sicubi inscriptiones eruerentur, nemini liceret eas loco movere & amoliri, donec viri docti locum ipsum & marmor literis consignassent. *plerunque enim inscriptiones*, ait vir praestantissimus, *templorum, & aliorum, quae e vicino steterant, aedificiorum, mentionem habent*. Inde subjungit. *id si a principio factum esset, bene multa ignota rudera quid olim fuerint jam conspicuum esset*. Quod ille in Urbe rerum domina jure maximo curari vellet, id nos ubique & praecipue in reliqua Italia curatum vellemus.

CAPUT. III

SYNOPSIS

I. *Domitiani nomen cum titulis ex publicis monumentis erasum. Nomina item aliorum.* II. *Liturae Arcuum Septimii Severi a nonnullis perperam explicatae.* III. *Fulvii Plautiani & Plautillae Augustae nomina in aliquot saxis deleta.* IV. *Inscriptionis Hortanae restitutio tentata.* V. *Perfectissimorum genera & antiquitas. Capenates Foederati. Quot Pentapoles in Italia?* VI. *Curatores Reipublicae.* VII. *Ordo & Populus in Coloniis.*

JAM vero explicata utcunque inscriptione a Q. Ninnio Paeto Mavorti Ultori dicata, ex qua Ortanae Coloniae Augustae amplitudo & dignitas prodit, de reliquis infra adducendis idipsum facere conabor. Ceteris autem hoc loco praeferre lubet marmor non quidem casu aliquo, sed dedita opera olim prioribus quatuor lineis obliteratum: cujus latitudo est quatuor palmorum, altitudo vero totidem cum dimidio. Exstitit olim in fronte ecclesiae Cathedralis Ortanae, nunc vero jacet in solo extra eandem ecclesiam, & legitur ad calcem opusculi Antonii Massae de Origine Faliscorum, necnon apud Gruterum pag. CCLXXXVIII. num. I.

OR

. . . .
. . . .
. . . .
. . . . OR
DO. ET. POPVLVS. COLONI
AE. FALISCORVM. CV
RANTE. TYRIO. SEPTIMI
O. AZIZO. V. P. CVR. R. P. DEVO
TI. NVMINI. MAIESTATI
QVE. EIVS

Haec inſcriptio videtur indicaſſe publicum aliquod monumentum in urbe Ortana ab Ordine & a Populo Coloniae Faliſcorum cuidam Imperatori erectum, ut innuunt poſtrema verba DEVOTI NVMINI. MAIESTIQVE. EIVS, quae nonniſi in Imperatorum monumentis uſurpata reperies in inſcriptis lapidibus apud Gruterum pag. CCXLIX. 4. CCLXXI. 1. 7. CCLXXXI. 7. atque alibi paſſim non ſolum poſt Conſtantinum, ſed etiam longe antea, ut Trajano CCLVIII. 6. M. Aurelio Antonino, Hadriano & Antonino Pio CCLIX. 1. 8. & CCLX. 1. Cui vero ex Imperatoribus inſcriptio dicata fuerit, nos fugit ob quatuor linearum eraſionem, quae non ſolum nomen Imperatoris, ſed etiam titulos penitus ſuſtulit, integro tamen ſaxo relicto, ut patet in ſchemate quod produxi.

At nihilominus conjicere licet illum fuisse Domitianum Imperatorem. nam Suetonius in ejus vita capite ultimo narrat Senatum adeo gavisum morte Domitiani, ut *novissime* ERADENDOS *ubique* TITVLOS *abolendamque omnem memoriam decerneret*: quod quidem *ex omni aere vel saxo* factum tradit Macrobius in libro primo Saturnalium capite duodecimo. Scribit Lampridius in Commodo capite decimo septimo, hujus Imperatoris *nomen alienis operibus incisum* Senatum quoque erasisse. nam veteres ad extinguendam hominum memoriam nihil efficacius reperire potuerunt, quam eorum nomina undique eradere, ut pluribus exemplis docet Index Gruterianus capite XVII. sub litera N. ubi illi recensentur, quorum nomina obliterata fuerunt. Huc facit quod Reinesius epistola LXIX. ad Rupertum pag. 612. & Jacobus Perizonius in Dissertationum triade pag. 22. observant, nimirum in fronte lapidis Colotiani CCLXX. 6. detritum fuisse nomen Fulviae Plautillae Augustae, & in versu sexto nomen L. Fulvii Plautiani ipsius parentis: qui erat ex gente Fulvia, ut contra Panvinium aliosque docuit Norisius in Epochis Syromacedonum dissertatione quincta capite tertio: quique sub L. Septimio Severo vir potentissimus, Praefectus Praetorio & Consul eandem filiam suam Plautillam in uxorem dedit Septimii filio Bassiano, sive M. Aurelio Antonino Pio cognomento Caracallae cum *tanta dote*, *quan-*

quanta Reginis quinquaginta ſatis fuiſſet, ut ait Dio libro ſeptuageſimo ſexto. Occiſo autem eodem Plautiano, & Plautilla in Liparim relegata, utriusque nomen ſibi maxime inviſum idem Caracalla ex marmore indicato aboleri curavit: quod alibi quoque factum fuiſſe mox apparebit, ſi inſignium antiquariorum errorem a nemine hactenus animadverſum hic in anteceſſum patefecero; nam de Inſcriptionibus decreto publico eraſis, ſi ocium aliquando ſuppetierit, alibi fuſius agere meditor.

II. Famianus Nardinus in ſua Roma veteri libro quincto capite ſexto memorat grande illud Romanae magnificentiae poſt tot ſaecula adhuc ſuperſtes monumentum ad radices Clivi Capitolini qua itur ad Forum, Arcum videlicet illum triumphalem Imperatori L. Septimio Severo & filio ejus M. Aurelio Antonino Pio erectum, quemadmodum patet ex bipedalibus literis ibidem in marmore primum inciſis & excavatis, & deinde aere Corinthiaco repletis: quod contigit anno vulgari CCIII. poſt diem XIII. Aprilis, ut viri docti obſervarunt. Quia autem in quarta linea amplae illius inſcriptionis, quae utranque Arcus faciem quaquaverſum occupat, adhuc apparent veſtigia characterum, quibus antiquitus deletis alii ſuperpoſiti fuerunt, putavit Nardinus *L. Septimii Getae* nomen prius ibi lectum fuiſſe: quod poſteaquam frater ejus Caracalla in illum truculentas manus inje-

injecisset, ex cunctis monumentis jussu ejus obliteratum unus idem Nardinus existimavit, in ejus rei testem adducens Spartianum: in quo tamen id extricare mihi non licuit, neque ulli sane unquam licebit, quia Caracalla, ut suum in fratrem Getam commissum parricidium celaret, illum inter Divos referri curavit: quod testatur Spartianus in Geta capite secundo; unde ajebat de eodem: *sit Divus, dum non sit vivus*; tantum abest, ut Getae nomini, quem palam se amore prosequi simulabat, adeo solemnem infamiae notam inurere voluerit, ut illud e publicis & omnium conspectui expositis Arcubus & inscriptionibus obliterari mandaverit. Hinc miror virum doctum Josephum Mariam Suaresium in Explicatione Arcus Septimii Severi pag. 2. Nardino hircum mulgenti, ut est in adagio, cribrum supposuisse, dum incautum ejus memoriae lapsum excepit, Spartiano inconsulto. Ut antiquae ejusmodi erasionis locus mente facilius comprehendatur, eam Arcus inscriptionem, quam non veluti emissarius cum oculis emissitiis, ut initio Aulularia Plautinae nonnemo loquebatur, sed oculis optimo lumine adjutis centies lustravi, totam continuis lineis, uti adhuc est, expressam recitabo.

IMP.CAES.LVCIO.SEPTIMIO.M.FIL.SEVERO.PIO.PERTINACI.AVG.PATRI.PATRIAE.PARTHICO.ARABICO.ET

PARTHICO.ADIABENICO.PONTIFIC.MAXIMO.TRIBVNIC.POTEST.XI. IMP.XI. COS.III.PROCOS. ET

IMP.CAES. M.AVRELIO.L.FIL.ANTONINO.AVG.PIO.FELICI.TRIBVNIC.POTEST.VI.COS.PROCOS.P.P

OPTIMIS . FORTISSIMISQVE . PRINCIPIBVS

OB.REM.PVBLICAM.RESTITVTAM.IMPERIVMQVE.POPVLI.ROMANI.PROPAGATVM

INSIGNIBVS.VIRTVTIBVS.EORVM.DOMI.FORISQVE. S. P. Q. R

Quar-

Quartae lineae verba, quae totidem abrasis olim superposita fuerunt, jam referuntur ad Severum & Antoninum ejus filium, in superioribus lineis memoratos. Duae postremae lineae caussam erectionis ejusdem Arcus explanant. Eas literas, quarum spacium postea occuparunt verba illa OPTIMIS FORTISSIMISQVE. PRINCIPIBVS. in illa eadem linea detritas olim fuisse inde liquet, quod marmor ibi est depressius quam alibi, quodque in eadem linea extra locum a reliquis literis postea occupatum, supersunt foramina ubi aes fuerat infixum: ex quibus signa priorum characterum, qui olim obliterati fuerunt, omnium oculis exhibentur: quippe illud OPTIMIS. FORTISSIMISQVE. PRINCIPIBVS clauditur spacio, unius & alterius literae vestigia adhuc retinente: quae etiam manifesto arguunt, ejusdem lineae characteres olim fuisse nonnihil grandiores, quam nunc sunt, nimirum ceteris aequales.

III. Ego vero in quarto versu elogii ejusdem Arcus ubi vestigia aeneorum characterum supersunt, *Septimii Gaetae* nomen expressum fuisse neutiquam puto, licet praeeunte Nardino id opinati fuerint viri eruditi apud Suaresium: quibus nuper accessit nobile par scriptorum in nummaria antiquitate celebrium, nimirum Johannes Vaillantius in Nummis Imperatorum tomo secundo editionis tertiae Amstelodamensis pag. 253. & Andreas Morellius

rellius in Specimine rei nummariae editionis secundae Lipsiensis pag. 184. qui de compacto affirmant jussu Caracallae haec verba in eodem Arcu detrita fuisse:

PVBLIO. SEPTIMIO. GETAE. CAESARI. PONTIF

quibus deinde easdem numero literas superpositas fuisse opinantur. Hadrianus Auzoutus, qui apud Suaresium ex eadem litura haec verba eruebat:

ET. P. SEPTIMIO. GETAE. NOBILISSIMO. CAESARI. OPT

postea sententiam mutavit, & ea quae jam dixi una cum Vaillantio in foraminibus clavorum deprehendit, illuc admotis scalis, ut testatur Morellius. Sed ego a tantis viris dissentio, atque ibi nomina & titulos non Getae, sed *L. Fulvii Plautiani* olim expressa fuisse non dubito, literarum, quae desunt, numero religiose servato hoc pacto:

ET. L. FVLVIO. PLAVTIANO. PR. PR. COMITI. AVGG

Siquidem Plautiani gloriam & salutem pari precio habitam fuisse ac ipsorum Septimii Severi Imperatoris & Antonini Caesaris eruitur ex epigrammate Gruteriano xxxix. 3. duabus lineis abraso: quod ego ejusdem L. FVLVII. PLAVTIANI. ET FVLVIAE. PLAVTILLAE. AVGVSTAE nominibus ita restituo.

D I A N A E
P R O. S A L V T E
IMP. L. SEPTIMI. SEVERI. ET
M. A V R E L I. A N T O N I N I
A V G G. E T
L. FVLVII. PLAVTIANI. ET
IVLIAE. AVG. MATR. CASTR
ET. FVLVIAE. PLAVTILLAE. AVG

Superius memoratam erasionem lapidis Colotiani 6. CCLXX. quam vidit etiam doctissimus Cardinalis Henricus Norisius & ex eo Pagius in Critica Baroniana anno CXCIX. num. IV. hic quoque, a nobis rubro charactere suppletam, exhibemus: in qua inscriptione quum dicatur Plautianus *comes per omnes expeditiones eorum*, nempe Severi & Antonini, manifeste apparet Plautianum Praefectum Praetorio a Seuero in orientem proficiscente, in Urbe relictum neutiquam fuisse. Porro in caussa excidii Plautiani enarranda variant Herodianus & Dio, quorum is vero, hic falso crimine per fraudem Antonini appetitum affirmat.

FVLVIAE. PLAVTILLAE. AVG
VXORI
IMP. M. AVRELI. ANTONINI. AVG
PII. FELICIS. PONTIFICIS. CONS
IMP. L. SEPTIMI. SEVERI. AVG. PII. FELICIS
PONTIFICIS. ET. PARTHICI. MAXIMI. COS. III. NVRVI
FILIAE
L. FVLVII. PLAVTIANI. C. V
PONTIFICIS. NOBILISSIMI. PR. PR. NECESSARII
AVGG. ET. COMITIS. PER. OMNES. EXPEDITIONES. EORVM
T. STATILIVS. CALOCAERVS. NOMENCL
CVM. STATILIO. DIONYSIO. TRIB. LEG. XVI. FLAVIAE
ET. STATILIO. MYRONE. DISSIGNATORE sic. SCAENAR
FILIIS. ET. STATILIO. DIONYSIO. DISCIPVLO. FICTORVM
PONTIFICVM. C. C. V. V. NEPOTE. SVO
AMPLA. BENEFICIA. DE. INDVLGENTIA
AVGVSTORVM. SVFFRAGIO. PATRIS. EIVS
CONSECVTVS

Antoninus Fulviam Plautillam ante annum vulgarem CCIII. uxorem non duxit, ut locuples testis est Dio initio libri septuagesimi sexti ubi post narrata Imperatoris Septimii Severi Decennalia eo anno exhibita, inquit: *eodem anno celebratae sunt nuptiae Antonini filii Severi, & Plautillae Plautiani filiae*: qua de re erudite disserit Pagius anno eodem CXCIX. num. V.

Haud absimili pacto, quandoquidem versor inter haec saxa, supplendam existimo septimam lineam detritam in voto dicato anno Dionysiano CXCVII. pag. XLVI. 9.

HERCVLI. INVICTO. ET
sic DIBVS. OMNIBVS. DEABVS
Q. SACRVM. PRO. SALVTEM sic
IMP. L. SEPT. SEVERI. ET
M. AVRELIO. ANTONI
NO. CAESARI. AVG. NN
ET. L. FVLVIO. PLAVTI
ANO. C. V. PR. PR. ET. TRI
BVNIS. HELIO. MONIMO
TREBIO. GERMANO
EXERCITATORIBVS
HELIVS. SABINIANVS
AVR. TITIANVS. GENIO
T. OPTATI. OB. REDITVN sic
NVMERI. VOTIS. FELI
CISSIMIS. T. FLA. RES
PECTVS. C. SEVERINVS
VITALIS. SECIVS. GE
MELLINVS. PVDES ASS sic
FE CE RVNT
DEDIKAVERVNT
V. IDVS. IVNIAS. LATE R
ANO. ET. RVFINO. COS

Resti-

Restitutionem *L. Fulvii Plautiani* & non *Getae* in quarta linea memorati Arcus triumphalis, alia certiora monumenta amplius confirmant. Etenim nummi Caracallae medii moduli & raritatis eximiae in aversa parte exhibent Arcum eundem cum tribus fornicibus ea plane majestate, qua illum erigi jussit Senatus. Supra Arcum duo viri, *Severus* nempe & *Antoninus* currui, quem sex equi trahunt insidentes, utrinque vero duo equites, uno & altero pedite sequente, conspiciuntur. Circum vero legitur ARCVS. AVGG. in area S.C. in antica parte est effigies Caracallae cum epigraphe ANTONINVS. PIVS. AVG. PONT. TR P. VII. Ex hoc nummo olim Christinae Reginae, quem laudat etiam Franciscus Mediobarbus in suo Occone aucto pag. 287. Suaresius integrum Arcum, barbarorum & temporum injuria deformatum, restituit. Alium ejusmodi nummum aereum ex gaza Regis Christianissimi vulgavit Morellius in Specimine rei nummariae pag. 182. tabula XVIII. In antica parte legitur ANTONINVS. PIVS AVG. PONT. TR. P. COS. in postica idem Arcus & epigraphe ut supra. In hoc nummo non animadvertit Morellius post verba illa TR. P. detritum esse numerum Tribuniciae Potestatis VI. qui integer superest in alio nummo Musei Carthusiae Romanae. etenim Caracalla primam Tribuniciam Potestatem inierat anno CXCVII. & CXCVIII. ut hic

pro-

probat Pagius num.IX. Quare iidem nummi percussi sunt eodem anno, quo Severo & Antonino triumphantibus erectus est Arcus. Vaillantius in Nummis Imperatorum tomo secundo pag. 253. alium nummum argenteum Caracallae, eumque rarissimum adducit cum eodem Arcu & epigraphe ARCVS. AVGG. Duplex litera GG duos tantum *Augustos*, Severum & Antoninum denotat, quibus Arcus erectus est: quique soli in curru triumphali conspiciuntur, licet in Arcus inscriptione honoris caussa etiam Plautianus memoretur. Lapis ergo Colotianus a nobis suppletus inscribebatur Fulviae Plautillae, cujus nomen in prima linea, ut pridem observaverat clarissimus Perizonius, & in quarta ejus parentis FVLVI. PLAVTIANI detritum est: qui ibidem PONTIFEX. NOBILISSIMVS. PR. PR. NECESSARIVS. AVGG ET. COMES. PER. OMNES. EXPEDITIONES. EORVM appellatur. In altero Arcu in foro Boario, qui adnectitur Diaconiae sancti Georgii in Velabro, exstat inscriptio ab Argentariis eidem *L. Septimio Severo*, *M. Aurelio Antonino*, *& Iuliae matri* ejusdem *Augusti & Castrorum* dicata anno eodem, quo Arcus alter in foro Romano erectus est, nempe vulgari CCIII. Hanc a Smetio descriptam recitat Gruterus pag. CCLXV. 2. ubi non solum integra quincta linea est abrasa, ut ibidem signatur; sed etiam medietas tertiae, quod ibi prae-

praeteritur, & ego propius inſpexi: idque patet ex depreſſione & cavitate marmoris, atque etiam ex ſpiſſis praeter morem characteribus, qui, paucis primis illis deletis, poſtea ſuperpoſiti fuerunt, tanquam ſi ad prima verba referri deberent. In eadem vero tertia linea leguntur haec verba: IMP CAES. M. AVRELIO. ANTONINO. PIO FELICI. AVG. TRIB. POTEST. VII. COS quibus poſtea verbis in ſpacio olim abraſo haec continuo ſpiſſis literis addita fuerunt III. P. P PROCOS. FORTISSIMO. FELICISSIMOQVE PRINCIPI. ET. Quando inſculpta fuit inſcriptio Antoninus erat Conſul I. non vero III. hoc enim accidit anno vulgari CCVIII. Quare haec ibi antea charactere ceteris conſono legebantur: ET. L FVLVIO. PLAVTIANO. C. V. PR. PR. COMITI. AVGG. In quincta vero linea haec modo apparent: PARTHICI. MAXIMI. BRITTANNICI. MAXIMI. Nardinus, qui hanc inſcriptionem inverſam & depravatam exhibet in libro quincto capite decimo Romae veteris, nomen *Septimii Getae* iterum obtrudit, Spartiano, qui id ne ſomniavit quidem, in teſtem vocato. Sic quoque Johannes Petrus Bellorius in veteribus Arcubus Auguſtorum idem peccat dum ET. SEPTIMIO. GETAE. NOBILISSIMO. CAESARI olim utrobique lectum fuiſſe libere affirmat. Sed quum quarta linea claudatur his verbis. IMP CAES

CAES. M. AVRELI. ANTONINI. PII. FELICI. AVG. utique in quincta olim abrasa, ubi ad ingens lineae spacium implendum literae singulae mirum quantum inter se distant, Plautillae nomen hoc pacto legebatur: VXORI. FVLVIAE PLAVTILLAE. AVG. Caracalla *Britannici* nomen adsumpsit anno vulgari CCX. ex Pagio ad annum CCIX. num. II. Ideo ante hunc annum eidem inscriptioni abrasae superposita non fuit appellatio BRITTANNICI. quae quidem appellatio errore quadratarii, spacium illud expunctum implere satagentis, litera T supervacanee geminata redundat: quam tamen Onuphrius Panvinius praetermisit in Commentario Fastorum libro secundo pag. 359. In lapide 4. CLI. idem Caracalla vocatur BRITANNICVS. COS. III. DES. IIII. Is anno Christi CCXIII. U. C. DCCCCLXVI. quarto annum aperuit teste Norisio in epistola Consulari pag. 127. ex lapide 2. pag. XLIV. Quare constat Caracallam anno ineunte CCXII. designatum fuisse Consulem IV. si designatio Consulum ordinariorum in annum sequentem ipso anni praecedentis initio fiebat, ut arbitratus est Pagius anno CCXII. num. II. licet id Norisius improbasset. Quum autem occisus fuerit Plautianus anno vulgari CCV. ut supputat longe accuratissimus scriptor Sebastianus Tillemontius in nota XXV. ad vitam Imperatoris Severi tomo tertio historiae Imperatorum pag. 461. editionis secundae Parisiensis anni MDCCII. quum-

quumque eadem litura facta non fuerit ante annum ccx. inde apparet statim post mortem Severi, quae contigit Eboraci anno vulgari ccxi. die iv. Februarii ex Tillemontio in Severo articulo xxxvi. nomen Plautiani jussu Caracallae ex publicis monumentis erasum fuisse: quod etiam liquet ex titulo MAXIMI praeter BRITTANNICI Caracallae postea adjuncto in supplemento liturae: quem MAXIMI titulum unus Severus antea gerebat. BRITANNICVS vero eodem anno, quo idem Severus, appellatus fuit, quando gessit Tribuniciam Potestatem xiii. anno U. C. dcccccxcv. vulgari ccx. quod notat Pagius anno ccix. num. ii. Neque Severus erat ita infenso in Plautianum animo atque fuit Caracalla. Raphael Fabrettus de re lapidaria Romanorum sane meritissimus, in Inscriptionum capite decimo num. 107. elogium aliud recitat, in quo *Plautiani* & *Plautillae* nomina antiquitus abrasa fuerunt, licet ipse, vir alioqui oculatissimus, a Nardino fortasse deceptus, hanc notulam eidem adscripserit. *notanda abrasio nominis Getae*. Sed nunquid Getae nomen in eodem marmore duobus in locis, nulla ratione id flagitante, abradi poterat? Inscriptio autem, nisi mea me fallit opinio, utique hoc pacto supplenda venit:

FORTVNAE. AVG
PRO. SALVTE. ET. REDITV
DOMINORVM. N
SEVERI. PII. FIL
ANTONINI. AVG
L. FVLVII. PLAVTIANI. PR. PR
ET. IVLIAE. AVG. MATRIS
AVG. ET. FVLVIAE. PLAVTILLAE. AVG
ANTONIVS. LIB
PROXIMVS. A. LIBELLIS
VOTO. SVSCEPTO

Sed jam tandem integram inſcriptionem illam ſex continuis verſibus conſtantem ab Argentariis dicatam in Arcu fori Boarii, una cum noſtro ſupplemento exhibeamus, ut nobis ab hujusmodi eraſionibus expeditis facilius properare liceat illuc unde diverteramus. In poſtremo verſu charactere ceteris minutiori ſunt tria verba peregrinum in modum diſpoſita, quorum ordinem mutare duximus religioni. nam Famianus Nardinus in loco ſuperius indicato inde ſuſpicatur aliquot ex iis Argentariis & Negotiantibus, qui Arcum erexerant, ad ſolvendas ejus impenſas conferre pecunias recuſaſſe, ideoque ea verba ceteris addita poſt decretum illud jam factum, ne illi, qui recuſaverant, ad vendendas illic merces ſuas ante conlatam pecuniam admitterentur.

Imp.

IMP.CAES.L.SEPTIMIO.SEVERO.PIO.PERTINACI.AVG.ARABIC.ADIABENIC.PARTH.MAX.FORTISSIMO.FELICISSIMO

PONTIF. MAX. TRIBVNIC. POTEST. XII. IMP. XI. COS. III. PATRI. PATRIAE. ET

IMP.CAES. M.AVRELIO. ANTONINO.PIO.FELICI.AVG. TRIB. POTEST.VII. COS. L.FVLVIO.PLAVTIANO.C.V.PR.PR. COMITI. AVGG

IVLIAE.AVG.MATRI.AVG.N. ET.CASTRORVM. ET.SENATVS. ET.PATRIAE. ET.IMP.CAES. M.AVRELI.ANTONINI.PII FELICIS. AVG

VXORI. FVLVIAE. PLAVTILLAE. AVG

ARGENTARI.ET.NEGOTIANTES.BOARI.HVIVS. LOCI. QVI INVEHENT .DEVOTI.NVMINI.EORVM.

Nec

IV. Nec jure quisquam mirabitur, Plautiani nomen in Arcu Septimii expressum, modo illum auctoritate imperatoria vel certe imperatoriae proxima potitum fuisse cogitaverit. Quum enim filiam suam Caracallae tanta dote in uxorem tradiderit, quanta, Dione teste, *quinquaginta Reginis* sufficere potuisset, Plautiani potentiam hoc satis superque prodit. Dio lib. LXXV. pag. 857. vocat *omnibus hominibus, atque adeo ipsis Principibus Romanis potentiorem*, Septimio nempe, Caracalla, & duobus Getis. Statim addit: *statuae ei multo plures, quam illis* (Augustis) *non solum in aliis civitatibus, sed etiam Romae; neque tantum a privatis civibus, sed etiam ab ipso* SENATV *collocatae sunt*. Cur non ergo decreto Senatus Plautiani nomen in Arcu exprimi jussum? Narrat Dio: *per fortunam ejus jurabant cuncti milites ac* SENATORES, *proque ejus salute* PVBLICE *ab omnibus supplicabatur*. Et mox: *Caussa harum rerum fuerat potissimum Septimius ipse, qui ei ita permiserat omnia, ut ille Imperatoris, hic praefecti loco esset*. Immo ait de Severo: *fere cupiebat successorem Imperii relinquere Plautianum*. Haec ostendunt, Plautiani nomen decreto Senatus pridem in Arcu verosimiliter exstitisse. Senatus enim Plautianum supra Imperatorem suspiciebat, & populus, ex Dione lib. LXXVI. pag. 860. de eo dicebat: *tu quidem certe plusquam tres pos-*

possides. Hi sunt Severus, Caracalla, & Geta junior.

V. Cetera marmora Plautiani nomine olim insignia quanvis decreto Senatus non essent insculpta, tamen publica erant: nec dubitandum videtur de Plautiani nomine in iisdem eraso, maxime accedente sententia illustrium Criticorum Reinesii, Perizonii, & Norisii. Verum, si aliqua ex statuis Plautiano a Senatu erectis superesset, quas postmodum dejectas fuisse auctor est Dio lib. LXXV. pag. 858. & Spartianus in Severo Cap. XIV. inscriptiones decreto Senatus iisdem subjectas, etiam conspiceremus. His neutiquam obstat, Getam Caesarem cum Septimio & Caracalla triumphasse, perinde ac cum Tito Domitianus adhuc Caesar triumphavit, teste Zonara lib. XI. Annalium pag. 577. editionis regiae. non enim hinc sequitur, Getam inscriptum fuisse Arcui, triumphum illum referenti, quum nec Domitianus inscriptus fuerit Arcui Titi, adhuc exstanti. Verba ejus haec sunt

SENATVS
POPVLVS. QVE. ROMANVS
TITO. DIVI. VESPASIANI. F
VESPASIANO. AVGVSTO

Domitiani nomen abest, quanvis triumpho Titi *equo singulari interfuit*, ut auctor est Zonaras, Itaque hinc nequaquam adstruitur, Getam lectum fuisse in Arcu Septimii, quum Domitianus pariter absit ab Arcu Titi.

VI. Neque hoc publicum Septimii & Caracallae monumentum solum est absque nomine Getae. Etenim in elogio supra porticum Panthei, Septimii & Caracallae nomina conspiciuntur, non tamen Getae. Aliud huic simile epigramma exhibet Fabrettus Cap.xii. §. 48. Ad haec falso quispiam objiciat, Plautianum quo tempore uterque Arcus erectus est, nondum stetisse in summo auctoritatis fastigio. Siquidem Arcus Septimianus contrarium evincit, ubi legitur Septimii TRIBVNIC. POTEST. XI. cum Caracallae TRIBVNIC. POTEST. VI. unde exsurgit A.D. 203. quo Plautianus jussu Imperatoris Consulatum indeptus fuerat, ex Dione lib.lxxv. pag.857. ubi haec profert: *Plautianum designavit Consulem, quem fere cupiebat successorem Imperii relinquere.*

VII. Jam chronologicos characteres Arcus Argentariorum perpendamus. Hi sunt Septimii TRIBVNIC. POTEST. XII. cum Caracallae TRIBVNIC. POTEST. VII. Ex his patet, Arcum erectum fuisse in cursu anni vulgaris 204. Plautiano adhuc superstite, & Fulviae Plautillae ejus filiae nuptiis cum Caracalla, post Septimii Vota decennalia, celebratis, nempe sub *decennium* Septimiani Imperii, ex Dione in Compendio Xiphilini pag. 859. editionis Leunclavii, ubi interpres Guillelmus Xylander Graeca verba ἐπὶ τῆς δεκαετέριδος sic vertit: *postquam* ATTIGIT (Seve-

verus) *decennium principatus sui*, quum tamen ſenſum Graecum melius expreſſiſſet *ſub decennio*, nam praepoſitionem ἐπὶ ſecundo caſui conjunctam, tempus indicare, & latinae *ſub* reſpondere docet Henricus Stephanus in Theſauro linguae Graecae tom. I. pag. 1209. Noriſius Cardinalis in Parergo de Votis decennalibus Cap. IV. errorem Xylandri detexit, innuens, *circa decennium* verti debuiſſe. Sed *ſub decennium* vertendum erat, idque de exacto *decennio* intelligendum, quippe vota decennalia nonniſi *evoluto decennio* peracta idem vir magnus docet Cap. I. Nummus Septimii apud Adolphum Occonem in poſtica epigraphen id confirmantem exhibet VOT. SVSC. DEC. TR. P. XI. COS. III. Hic annus XI. Tribuniciae Poteſtatis Septimii decennium ejus Imperii ſubſequutus eſt. Decennales vero ludi Romae per Septimium ſtatuto tempore fieri non potuerunt, quia dum Imperii decennium intravit die I. Junii A. D. 202. Romae non aderat, ſed in Oriente, ut egregie oſtendit Noriſius in Epochis Syromacedonum Diſſert. V. Cap. III. Quare Septimius in Urbem redux Decennalia celebravit anno inſequenti 203. poſt jam exactum annum X. Imperii menſe Maji, teſte nummo Occoniano, in quo eſt annus XI. Tribuniciae Poteſtatis, ab inſequenti Junio inchoatae. Ex hactenus dictis exploratum fit, Arcum Argentariorum erectum fuiſſe A. D. 204. poſt menſem Maji,

Maji, currente Septimii Tribunicia Potestate xii. & vii. Caracallae. Necem Plautiani & repudium exsilium que Plautillae sex notatu digna praeiverunt apud Dionem pag. 860. 861.

1. Irruptio Vesuvii, quae mortem Plautiani ominata est, ut postea creditum.

2. Obitus Getae senioris, qui moriturus Septimio fratri multa in Plautianum aperuit.

3. Hinc statua aenea in Foro grati animi ergo per Septimium eidem fratri suo decreta.

4. Caracallae in Plautillam uxorem contumeliae.

5. Plautiani inde orta indignatio in Caracallam.

6. Spectacula publica in honorem Heroum.

Haec omnia statim & in ictu oculi contingere non potuerunt; sed longo processu temporis, adeo ut a matrimonio Plautillae ad ejus patrisque infortunia, intervallum aliquod, puta saltem unius anni, praeterlapsum fuisse oportuerit. Id optime innotuit Setho Calvisio in Chronologia pag. 486. col. 2. ubi quum Getae senioris mortem anno vulgari 204. illigasset, haec addidit: *vixit posthaec Plautianus annuo spacio*: atque ejus necem defigit anno insequenti 205. Hoc inde amplius firmari videtur, quod in cursu anni 204. Gaza urbs Syriae nummos Plautillae percusserit A.V. 957. qui Imperii Septimii anno xii. & vii. Caracallae respondet. Consulatur Norisius in Epochis Dissert. V. Cap. iii. cui adstipulatur Spanhemius apud V. C. Hadria-

num

num Relandum in Palaeſtina illuſtrata pag. 799. ubi a matrimonio ad exſilium Plautillae in inſulam Liparim, & ad necem Plautiani, ferme biennium interponit praeterlapſum ab anno 203. ad annum 205. quo anno Tillemontius etiam Plautiani mortem ſtatuit in Hiſtoria Imperatorum tomo III. pag. 461. uti jampridem animadvertimus. Quae dixi pag. 46. de ſtudio per Caracallam adhibito, ne fratris Getae caedes ab ſe patrata crederetur; inde amplius roborantur, quod omnes, qui eſſent facinoris conſcii, ne rem proderent, e medio tollere conatus eſt: quod de Getae neceſſariis pariter fecit, irarum praetextu aliunde quaeſito, ipſe interim Getae ejusdem effigiem honoribus proſequutus. Spartiani verba illud teſtantis in Caracalla Cap. III. haec ſunt: *multos, qui caedis conſcii fuerant, interemit, eumque & imaginem ejus honoravit*. Et Cap. IV. in fine: *neque ceſſavit* SVB DIVERSIS OCCASIONIBVS *eos interficere, qui fratris amici fuiſſent*. Veritus ne Papinianus, qui parricidium excuſare noluerat, obloqueretur, eum quoque vita privavit, teſte eodem Spartiano in Severo Cap. XXI. Haec ſatis ſuperque nos docent Caracallae juſſu nomen Getae ex publicis monumentis nequaquam eraſum, alias qui cetera ejus ſcelera poſteritatis memoriae commendarunt, hoc tam foedum & publicum nequaquam ſiluiſſent. Itaque non Getae, ſed Plautiani nomen ex Arcu-

bus

bus publicis, Caracalla jubente, obliteratum fortasse non immerito credimus.

VIII. Ut ergo ad Hortanam inscriptionem revertar, ex qua alio deflexeram, praeter nudum nomen titulos quoque ipsos obliterandos de nullo unquam Imperatore decretum fuisse legimus, nisi de Domitiano: atque hinc non solum ejus nomen deletum apparet apud Sponium in Miscellaneis p. 353. apud Fabrettum capite quarto §. 158. & apud Gruterum pag. v. 2. xii. 2. & lxviii. 1. sed praeter ipsum nomen etiam tituli omnes deleti sunt pag. ccxlv. 2. & ccccxi. 1. propterea quod in publicis monumentis & omnium oculis expositis ii tituli viderentur, quemadmodum exstitit hoc nostrum marmor Hortanum. Hujus proinde lacunas, exemplum suggerentibus aliis inscriptionibus Domitiano dicatis, quibus contigit illud fatum evadere, praecipue vero cviii. 1. 2. clv. 1. clxxxix. 12. dlxxiv. 5. dlxxv. 1. ita supplendas esse arbitrarer.

IMP. CAESARI
DIVI. VESPASIANI. F
DOMITIANO. AVGVSTO
GERM. PONT. MAX. OR
DO. ET. POPVLVS. COLONI
AE. FALISCORVM. CV
RANTE. TYRIO. SEPTIMI
O. AZIZO. V. P. CVR. R. P. DEVO
TI. NVMINI. MAIESTATI
QVE. EIVS

Notas

Notas post nomen Tyrii Septimii Azizi sic interpretor *Viro perfectissimo* CVR*atore* R*eipublicae*. perperam enim apud Massam & Gruterum legitur in octava linea C.V.R. quae puncta in lapide ipso non comparent. Sic apud eundem Gruterum pag. XLV. 2. videre est CVR. R.P.PIS*aurensium* & FAN*estrium* pag. CCCLXXXI. I. CVR. R.P. TEANENSIS. CVR. R.P. TARRICINENSIS. & pag. CCCCIV. 7. *A. Egnatius* CVR*ator* R. CONCOR*diensis*. Scio equidem *Viros Perfectissimos* nunquam frequentius auditos fuisse quam tempore Constantini Magni, quem tres Perfectissimorum classes divisisse putat Guido Pancirolus in Commentario ad Notitiam Imperii capite tertio: de quorum tamen auctore nihil definit Jacobus Gothofredus in notis ad Codicem Theodosianum libro sexto tit. XXXVII. Horum primi erant Praesides seu Rectores provinciarum: secundi munere aliquo perfuncti: tertii honorarii, qui codicillis eam dignitatem impetraverant: quae tamen his postremis nequicquam proderat ad fugam munerum, a quibus tam publicis, quam curialibus immunes erant secundi. Gothofredus animadvertit hos omnes his notis signari solitos V. P. vel ordine inverso P. V.

V. Attamen fatetur eruditissimus Pancirolus eorum originem Constantino antiquiorem videri, neque constare quando inventi fuerint

Per-

Perfectiſſimi: quod etiam Gothofredus affirmat. Et quidem Fabrettus in ſuperius laudati Syntagmatis capite quarto ſub num. 169. deprehendit in lapide Gruteriano *Marcellinum Virum Perfectiſſimum* ſub Gallieno, & Lupercum ſub Maximiano, in quo tamen ſiglae paullo aliter apparent nempe V. PERF. His ſubinde & reliquis antiquiſſimam inſcriptionem ipſe adducit num. 170. Herculi dicatam Alexandro Auguſto II. & Marcello Coſs. anno ſcilicet CCXXVI. in qua VV.PP. memorantur, & eam dignitatem his vetuſtiorem adhuc exſiſtere puto ex Codicis Juſtinianei libro nono tit. XLI. L. XI. ubi Diocletianus narrat M. Antoninum decreviſſe ne filii Perfectiſſimorum Virorum poenis Plebejorum afficerentur: ex quo videntur Perfectiſſimi etiam ultra M. Antoninum ad Domitianum uſque reduci poſſe: quem Imperatorem mihi veroſimile fit Ortae aliqua de cauſſa moratum fuiſſe quando illi proxima Faliſcorum Colonia iſtud publicum honoris ſignum dicavit. Hortae vero in ſolo alieno Faliſci inſcriptionem illam erexiſſe propterea videntur quod utrique cum vicinis populis inter ſe eſſent *Foederati*. Certe Capenates, qui ad viceſimum primum ab Horta lapidem, & ad decimum a Faliſcis ſub Soracte monte, Leprignani prope Morlupum & non alibi, ſteterunt, in literatis lapidibus ibidem effoſſis apud Fabrettum capite quarto num. 529. & capite decimo num. 99. *Foe-*

derati

derati appellantur. *Foederati* vero dici forte potuerunt non tam quod suis institutis & legibus, suisque magistratibus regerentur, & *foederis* cum Romanis tempore deditionis initi conditionibus, aut praescripti pecuniae modi praestatione, vel certo militum numero Rempublicam juvarent: quae erant *Foederatorum* privilegia, teste Petro de Marca in Marca Hispanica libro secundo capite quarto num.IV. verum etiam quod una cum vicinarum urbium populis societatem iniisset, puta cum Faliscis, Hortanis, & Lucoferoniensibus, quorum opidum erat sub Soracte, ut notat Lucas Holstenius ad Italiam Cluverii pag.61. in eam rem vetus saxum adducens. Quinque urbium *foederatarum* regionem sive Pentapolim in istis partibus stetisse nonnulli quidem affirmarunt ex Martyrologio MS. sancti Petri Tuscanellae, & ex actis ineditis sancti Ptolemaei episcopi Nepesini, in quibus semel atque iterum memoratur *Pentapolis Tusciae*: quam Nepesinam urbem, vel ejus nominis regionem ex quinque urbibus conflatam interpretantur; sed quaenam fuerint vel ubinam steterint non liquet. nam Nicolaus Nardinus Famiani filius in libro Italico, quem appellavit Cathedram episcopalem sancti Ptolemaei Nepesini, vix quicquam in rem suam bonae frugis adduxit. Tillemontius autem in nota III. ad Persecutionem Neronis tomo secundo pag.495. propterea quod hanc *Pentapolim* veteres

omnes

omnes ſilentio praeteriiſſent, an alicubi unquam exſtiterit dubius haeſit. Sicut vero in oriente variae erant Pentapoles, quas geographi norunt, eodem pacto in Italia non una Pentapolis ex poſterioris aevi ſcriptoribus erui poſſe videtur. Ab Anonymo Ravennate libro quarto Geographiae pag. 199. *Pentapolis* ad mare Adriaticum memoratur, ſed verbis tam barbare confuſis, ut crucem fixerint ejus editori Placido Porcheronio. Verba Anonymi haec ſunt: *ad mare magnum Adriaticum eſt provincia Flaminia Ravennatis: item Annonaria Pentapolenſis: eſt ſuper ipſam Pentapolim, ideſt provincia Caſtellorum*. Porcheronius ſe ignorare ait *Annonariam Pentapolenſem* aeque ac *Provinciam Caſtellorum*. Trebellius Pollio in Tetrico ſeniore meminit *Annonariae regionis*, de qua mire disputant critici. Haec non minus quam *Annonaria Pentapolenſis* utique eſt Picenum annonarium Flaminiae proximum, cujus caput erat Ancona. Hinc Pentapolitanam provinciam jure in Piceno locat Noriſius in Diſſertatione de Synodo v. capite quinto pag.46. editionis Patavinae. Quaenam vero fuerit *provincia Caſtellorum* ſtatim patebit. In Concilio vi. CP. apud Labbeum tomo ſexto col.705. laudantur ſex urbes epiſcopales *provinciae Pentapolis*, nempe *Ariminum*, *Piſaurum*, *Fanum*, *Numana*, *Auximum*, *Ancona*. Ariminum urbs Flaminiae videtur antiquae

Penta-

Pentapoli ſuperadditum. In eodem Concilio VI. col.708. *Ravenna* eſt extra Pentapolim quomodo eam agnoſcit etiam Anaſtaſius in Zacharia ubi nominat populum *Ravennae*, *& civitatum Pentapoleos & Aemiliae*. Idem Anaſtaſius in Gregorio II. loquens de Leone Iſaurico Iconomacho haec habet: *permoti omnes Pentapolenſes, atque Venetiarum exercitus contra Imperatoris juſſionem reſtiterunt*. Infra vero ait *Langobardis Aemiliae* CASTRA, *Pentapolim quoque & Auximum ſe tradidiſſe*. Quare provincia *Caſtellorum ſupra Annonariam Pentapolenſem* ſita, cujus meminit Anonymus Ravennas, eſt Aemilia, quam CASTRA habuiſſe teſtis eſt Anaſtaſius. Haec CASTRA *Aemiliae* nominatim recenſet Paullus Diaconus noſtras in libro ſexto de Geſtis Langobardorum capite quadrageſimo nono. Anno DCCLVI. quo Pippinus Regem Aiſtulphum ea omnia, quae Romanae Eccleſiae violenter abſtulerat, reddere compulit, Ravenna adhuc erat extra Pentapolim, ut teſtantur coaevi ſcriptores ab Andrea Ducheſnio vulgati in tomo ſecundo collectionis hiſtoriae Francorum. etenim Tilianus & Loiſelianus Annaliſtae pag.12. & 26. ſcribunt eundem Pippinum *Ravennam cum Pentapoli conquiſiviſſe & ſancto Petro tradidiſſe*. Idem habet Eginhardus & Anonymus Fuldenſis pag. 235. & 534. quae mire confirmat idem Paullus Diaconus in libro ſecundo capite

undevicesimo scribens, quod in Flaminia *est Ravenna*, *& quinque aliae civitates*, *Graeco vocabulo Pentapolis dictae*. Picenum annonarium & Flaminia unicam constituebant provinciam secundum divisionem Constantini Magni, quam Carolus Cointius in Annalibus ecclesiasticis Francorum cum reliquis divisionibus confert anno DCCLV. num. LXXIII. Ubi vero Paullus Diaconus jam a nobis laudatus in divisione Italiae, quam protulit libro secundo capite nono & sequentibus, in duodecima regione Flaminiam, in decima tertia Picenum constituit; hic intelligit Picenum *suburbicarium*. etenim Picenum *annonarium* sub nomine *Flaminiae* comprehendit; ideoque in eadem sua divisione illud neutiquam nominavit. *Ravennatem Pentapolim* memorat Nicephorus Patriarcha CP. in Breviario historico pag. 23. editionis regiae: & Paullus Diaconus in Historia Miscella libro undevicesimo pag. 601. editionis Canisianae *haud procul ab urbe Ravenna Pentapolim* collocat. Carolus Sigonius in libro primo de Regno Italiae ait Pentapolim fuisse partem Piceni, in qua *Senogalliam* reponit, *Numanam* & *Auximum* reticet. Haec scriptorum varietas in adsignandis Pentapolitanae provinciae urbibus, inde orta est quod numerus quinque foederatarum civitatum eo creverit, ut duas Pentapoles sive *Decapolim* fecerint, cujus caput fuit postea Ravenna, ut ajunt literae Gregorii II.

in

in Conciliis Labbeanis tomo ſeptimo col. 19. Ludovicus Pius in diplomate, quo donationem Pippini avi ſui confirmavit, quodque multi olim ediderunt, ut dicam in fine capitis ſequentis, numerum Decapoleos ad Decapentapolim auxit, ſive ad tres Pentapoles in Piceno conſtitutas. ait enim ſe confirmare Paſchali Pontifici, & ejus ſucceſſoribus praeter Exarchatum *ſimul & Pentapolim: videlicet Ariminum, Piſaurum, Fanum, Senogalliam, Anconam, Auximum, Numanam, Aeſium, Forum Sempronii, Montem Feretri, Urbinum, & territorium Balnenſe, Calles, Luceolos, Eugubium cum omnibus finibus & terris ad easdem Civitates pertinentibus*: unde patet ortum verſus nihil ad Pentapolim pertinuiſſe trans Muſonem, cujus ſiniſtrae ripae adjacet Auximum. Hieronymus Rubeus in Hiſtoria Ravennate libro quarto pag. 223. editionis ſecundae gratis affirmat Ravennam, Caeſenam, Claſſem, Forum Livii & Pompilii civitates in Pentapoli contentas fuiſſe: ipſamque inſuper urbem Ravennatem ab aliquibus Pentapolim dictam propterea quod partes quinque eam conſtituerent.

VI. Jam vero quod ſupereſt elogii Hortani explicare pergamus. Quis fuerit CVR. R. P. nempe *Curator Reipublicae*, egregie, ut omnia, docet Jacobus Cujacius ad L. ultimam de officio Adſeſſor. lib. 1. Reſponſorum Papiniani pag. 6. ubi reiicit

Accurſium putantem Curatorem Reipublicae eſſe Procuratorem fiſci vel Caeſaris : quum tamen haec duo munera inter ſe maxime diſtinguantur ; nam *Reſpublica* hoc loco accipitur pro qualibet civitate fundata legibus . Quare *Curator Reipublicae* eſt Curator civitatis cujuscunque , & dicitur etiam *pater Civitatis* innumeris locis in jure , Graece autem λογιστής , ut ait Gordianus Imperator in Codicis Juſtinianei libro primo titulo L. Idem Curator Reipublicae jus dicebat inter civitatem & privatum , & decidebat cauſſas tantum pertinentes ad Rempublicam . Quum proinde jurisdictionem haberet , magiſtratus utique erat , necnon unus ex Decurionibus : vectigalia locabat , vias curabat , cauſſasque Reipublicae agebat apud Praeſidem vel Principem , ut alibi ſcribit Cujacius in tit. de Judiciis libro primo Digeſtorum L. 2. §. ultimo . Quumque Tyrius Septimius Azizus fuerit Vir Perfectiſſimus & Curator Reipublicae , ego in ea ſum ſententia , ut illum ex Perfectiſſimis illis fuiſſe reputem , qui poſtea ſecundum genus Perfectiſſimorum conſtituerunt : qui nimirum ad eam dignitatem per honorum civilium gradus adſcenderit : quique deinde tranſierit ad exercendum munus Curatoris Reipublicae & Coloniae Faliſcorum , ab Imperatoribus dari ſolitum , ut patet ex lapide Gruteriano CCCVI. 3. ad quem quum pertineret quoque de pecuniis & operibus publicis , ut obſervat Cujacius

cius in librum decimum Codicis Justinianei tit. XLIII. L. 3. ideo ipso CVRANTE nostra inscriptio dicata fuit Domitiano Imperatori ab *Ordine & Populo* Coloniae Faliscorum.

VII. ORDO vero ET POPVLVS sunt Decuriones, qui in Coloniis idem erant ac Romae Senatores. Hinc legitur pag. CCCCLVII. 6. SENATVS P. Q. TIBVRS pag. CCCCLXIII. 3. S. P. Q. NOLAN*us*. Verum pag. MLXXXVI. 3. 4. ORDO POPVLVSQVE. NOLANVS. quo sane nomine municipalis Senatus vulgo nuncupabatur, ut ex rescriptis Caesareis in utroque Codice servatis eruitur. Apud Gruterum inscriptio 6. pag. XIX. est hujusmodi.

PRO. SALVTE
COLONIAE. ET. ORDINIS
DECVRIONVM. ET. POPVLI
TVDERTIS &c.

Haud dissimilem inscriptionem Corae Volscorum opido repertam Johannes Vignolius V.C. nuper vulgavit cum Dissertatione de Columna Antonini Pii pag. 319.

TI. CL. TI. FILIO. ROM
IVSTO
OMNIBVS. HONORIBVS. CORAE. FVNCTO
ORDO. ET. POPVLVS. CORAE. OB. BENEMERITA
EIVS

Decu-

Decuriones Coloniarum, qui in curia sententiam dicebant, non Patres, ut qui Romae aderant in Senatu decreta condentes; sed tantum *Conscripti* appellabantur. Quare in tabula Tarraconensi CCCCXLIII. 6. legitur *placere* VNIVERSIS . CONSCRIPTIS . & pag. CCCCLVI. *placere* CONSCRIPTIS : quae erat formula in condendis decretis Coloniarum usurpata. etenim ex usitatis decernendi formulis haec prima erat: *placere Senatui*: *placere ordini*, ut videre est apud Barnabam Brissonium in libro secundo de Formulis pag. 215. Sicut vero Senatus ac plebs Romae, ita & in Coloniis & municipiis separatim discernebantur: quod ex vetustis monumentis animadvertit eorum interpres accuratissimus Norisius in Cenotaphiis Pisanis dissertatione prima capite tertio. Hinc in lapidibus Spoletinis apud Philippum Cluverium Italiae antiquae libro secundo pag. 633. ORDO . SPOLETINORVM . DECVRIONES . ET . MVNICIPES . Exstat edictum insigne apud Gruterum CCXXVIII. 8. ubi legitur DECVRIONES . ET . POP. CENETensis. Est Ceneta urbs in agro nostratium Venetorum, cujus hoc lapide antiquius testimonium non superest. Pag. CCCCLXV. 5. occurrunt DECVRIONES ET . PLEBS . COLONIAE . ASCVLANORVM item 6. DECVRIONES . ET . PLEBS . COLONIAE . ANCONITANORVM . ex quibus infertur in Coloniis Decurionum decretis scita populi & ple-

& plebis adjuncta fuisse, ita quidem ut & ipsa plebs sententiam rogaretur. Hoc fuse Norisius prosequitur, adnotans in Cajano Cenotaphio plebem & populum nomine *Colonorum* sejunctim a Decurionibus designari. Idem populus *Civium* nomine exhibetur in lapide Narniensis Coloniae pag. CCCLXXXVII. 2. quem hic integrum lubet adscribere prout emendatiorem produxit Jacobus Sirmondus in Propemptici libro primo pag. 73. quod facimus in gratiam amici nostri Vespasiani Montini Canonici patriae ecclesiae Narniensis.

P V B L I O . C E I O N I O
I V L I A N O
CORRECTORI . TVSCIAE . ET . VMBRIAE
OB . INSIGNIA . EIVS . GESTA . ET . INLVSTRE
ADMINISTRATIONIS . MERITVM
ORDO . NARNIENSIVM . VNA . CVM
CIVIBVS . STATVAM . CONLOCAVIT
PATRONO . DIGNISSIMO

Haec eadem inscriptio nonnihil immutata, quasi ab hacce diversa male geminatur pag. CCCCLX. 4. Est Narnia ad octavum a Colonia Ortana lapidem, fuitque in Tribu Scaptia descripta ex tabula 2. CCCCXLIII. Forte in eadem urbe residebat Consularis Tusciae & Umbriae, *Corrector* appellatus: per quem magistratum tres illae provinciae regebantur,

tur, nempe Umbria & utraque Tuſcia, *annonaria*, & *ſuburbicaria*. Inde poſt Theodoſium Tuſciae ſuburbicariae ſuum datum *Conſularem* ſic dictum animadvertit Claudius Salmaſius in Euchariſtico pag. 174. ex Novella Leonis & Majoriani de adulteriis, quae inſcripta eſt *Rogatiano Conſulari Tuſciae ſuburbicariae*. Sed hoc ante Salmaſium adnotaverat doctiſſimus popularis noſter Hieronymus Aleander junior in diſſertatione prima de Regionibus ſuburbicariis capite tertio pag. 29. Populi conſenſum Decurionum decretis adſtruit praeterea marmor 2. pag. CCCCLXXXIV.

ORDO. VOCONTIORVM. EX. CONSENSV
ET. POSTVLATIONE. POPVLI

Haec POSTVLATIO exprimitur etiam pag. CCCCXXIII. 6. & CCCCXXXI. 1. *Poſtulare* autem eſt *deſiderium ſuum vel amici ſui in jure apud eum, qui jurisdictioni praeeſt exponere, vel alterius deſiderio contradicere* L. 1. §. poſtulare D. de poſtulan. nam his verbis: *qui jurisdictioni praeſt*, Praetorem magiſtratuque aut poteſtate praeditum ſignificari conſtat, ut pluribus oſtendit Briſſonius in libro quincto de Formulis pag. 447.

CAPUT

CAPUT. IV

SYNOPSIS

I. *Falisci Etruriae cum aliis male confusi*. II. *Varia nomina & situs Coloniae Faliscorum*. III. *Fescennium, & poesis inde dicta. Veiis locus suus adsignatus*. IV. *Opidum Faliscorum non est Galesium, sed Civitas Castellana*. V. *Quando interierit. Strabo explicatus*. VI. *Graciliani & Felicissimae martyrum acta perpensa*. VII. *Castrum Amerinum a via Amerina denominatum. Ameriae antiquitas. Quid Castellum in constitutione Ludovici Pii?*

UAENAM fuerit Colonia Faliscorum in lapide Hortano memorata hic fortasse non abs re erit investigare, quum de illa celeberrimi auctores peregrina omnino, ne dicam prodigialia in lucem ediderint: etenim Hubertus Goltzius in Magna Graecia tabula xxxv. & xxxvi. postquam exhibuisset nummos FAΛEIΩN (digammate Aeolico inverso) nempe *Falejorum*, subinde pag. 311. hos Falejos conflavit cum Faliscis Argivorum Colonis in Etruria sitis, & proinde omnia, quae ad hos Faliscos spectare noverat, ad Falejos illos Magnae Graeciae transtulit, miraculo quidem supra Amphionis artem mirando: quem saxa non urbes

ſono teſtudinis & prece blanda moviſſe fictis fabulis tradiderunt Poetae. Ab hoc monſtro erroris ſibi non cavit U. C. Johannes Harduinus in Nummis antiquis Populorum & Urbium pag. 170. ubi laudatis nummis Falejorum ex Goltzii Magna Graecia, eosdem nummos Faliſcis illis accommodavit, qui Haleſum Argivum conditorem habuerunt: utque clarius audiretur, ſe loqui dixit de Faliſcis illis, qui ſteterunt ubi *nunc eſt Civitas Caſtellana ad Tiberim, Hortam inter & Romam*. Nec propterea ſcriptor acuti ingenii hinc agnovit quam longe abeſſent hi termini a Magna Graecia, cui nihil omnino cum Etruria, ubi ſteterunt Faliſci. Demiror ab eadem alucinatione occupatum magni nominis antiquarium & ceterorum veluti principem Ezechielem Spanhemium in diſſertatione ſecunda de Praeſtantia & uſu numiſmatum pag. 107. novae editionis Londinenſis. Iſtos vero *Falejos* Magnae Graeciae praeterquam in nummis Goltzianis apud nullum auctorem memoratos reperio, niſi forte ſint *Faliſci* illi, quos cum *Nclanis* & *Abellanis*, *Chalcidenſium Colonos* vocat Trogi breviator Juſtinus libro viceſimo capite primo, videturque locare in Campania: inter quos *Faliſcos* & *Nolanos* in nonnullis codicibus inſeri *Japygios* Magnae Graeciae teſtatur Johannes Schefferus.

II. Faliſcorum Coloniam, *Falerios*, *Falerium*, *Faliſcos*, *Faliſcum*, *Aequum Faliſcum*, & *Junoniam*

niam a veteribus appellatam obſervat Cluverius in Italiae antiquae libro altero capite tertio pag. 537. quanvis ſcriptores latini opidum ipſum ſemper *Falerios*, agri vero incolas & opidi cives *Faliſcos* dixerint, & agrum ipſum *Faliſcum* : immo & Graeci, nam Dio in Excerptis Valeſianis pag. 580. urbem vocat *Falerios* & ejus populos *Faliſcos*. Quare longe aberrarunt Stephanus in libro de Urbibus, Strabo libro quincto, & Solinus capite octavo, qui uni ex veteribus *Falerios* & *Faliſcum* duo diverſa opida fecerunt, quum tamen ex multis Livii teſtimonii, quae recitantur a Cluverio, exploratiſſimum fiat, Romanos, qui inde tantum ad triginta circiter paſſuum millia diſtabant, unde Faliſcorum ager *haud procul ab urbe Roma* dicitur a Plinio libro ſeptimo capite altero, opidum ipſum ſemper appellaſſe *Falerios*, agrum vero & populos *Faliſcos* : quorum regio brevis alioquin & admodum anguſta, non ad lacum Vulſinienſem & Montem Flaſconum, quod aliqui fabulantur, ſed intra Tiberim & Ciminium montem ſtetit, ut recte docuit Antonius Maſſa. Atque hic juverit animadvertere ſtetiſſe *Faleriam* urbem etiam in Piceno, cujus incolae vocabantur *Falerienſes ex Piceno* ut eruitur ex inſcriptione Gruteriana pag. MLXXXI. 2. quanvis Cluverius libro ſecundo capite undecimo pag. 739. de illius ſinceritate dubitare viſus ſit. Quemadmodum vero prius Graeci auctores, ita poſteriori aevo

latini, Orosius, Paullus Diaconus & Freculphus opidum appellarunt *Faliscum* & plurali numero *Faliscos* : unde Massam facile fuit alucinari putantem *Falerios* & *Faliscum* duo opida fuisse, ubi scripsit patriam suam Galesium esse opidum Faliscorum : quod tamen ex Fescennii ruderibus conditum credit Cluverius pag. 551. quod si verum est, haud recte idem Massa Galesium suum locat in Faliscis : a quibus Fescenninos gentem diversam faciunt veteres scriptores, & potissimum Virgilius libro septimo Aeneidos vers. 695.

Hi Fescenninas acies, aequosque Faliscos.

III. Ab hac urbe Fescennina versus ejusdem nominis apud antiquos scriptores famosi habentur. Horatius enim epistola prima libri secundi duo genera vetustissimae & adhuc nascentis poeseos enumerat : alterius, qua vtebantur in Deorum laudibus, alterius vero, quam usurpabant ubi per ludum & jocum convicia sibi dicebant, nam

Fescennina per hunc inventa licentia morem,
Versibus alternis opprobria rustica dicit.

Hos versus *Fescenninos* temere compositos excepit Satyra, teste Livio libro septimo capite altero. Festus, qui scribit ex Fescennina urbe eosdem prodiisse, illos deinde, qui a puerorum multitudine nubentibus canebantur, *Fescenninos* etiam dictos affirmat, quia omnium lasciviarum & opprobriorum plenissimi erant. Servius autem Danielis in librum

librum ſeptimum Aeneidos haec habet: *Feſcennium opidum eſt ubi nuptialia inventa ſunt carmina*. Idem habent Acron & Porphyrion Horatii ſcholiaſtes. Alii vero, inter quos Franciſcus Bernardinus Ferrarius de veterum Acclamationibus libro ſexto capite viceſimo tertio, & Dantis defenſor Jacobus Mazzonius libro ſecundo capite triceſimo nono, eandem poeſim ſic dictam putaverunt *a faſcino*, quod arcere crederetur: quaſi nimirum ab urbe *Feſcennio* dici non potuerit eo modo, quo *Atellana* poeſis ab *Atella* urbe nomen accepit. Lilius Gyraldus in dialogo primo de hiſtoria poetarum exiſtimat Feſcenninos verſus fuiſſe quales ſunt Glyconii Catulli: & forte Glyconium illud Catullianum LXII. in hoc genere Feſcenninorum reponendum erit, Catullo ipſo etiam id ſignificante iis verbis:

Neu diu taceat procax
Feſcennina locutio.

Non unus quidem putavit Feſcennium ſtetiſſe ubi nunc eſt Civitas Caſtellana, nulli tamen certo auctori innixus, ut fatetur Maſſa: quo pacto etiam certiſſimum eſt ibi non fuiſſe Vejos, quod ab aliis eſt imprudenter aſſeveratum: qui ab eodem Maſſa ideo refutantur, uti etiam a Cluverio, a Luca Holſtenio, a Famiano Nardino, & poſt omnes a Raphaele Fabretto in Inſcriptionum capite tertio num. 606. ubi ex veteri marmore Uejentano quod

quod protulerat eodem capite num. 324. effossum in meditullio ambitus moeniorum & rupium, munitionem olim constituentium juxta templum Junonis Argivae, ipse verum situm Vejorum designavit in colle inter Cremeram fluviolum, vulgo *la Valca*, & insulam Farnesiorum: ad quem locum Vejorum prisca via cognomento Vejentana a Cassia deducta, ut signatur in Tabula Peutingeriana, hodie adhuc dirigitur: cujus quidem viae deflexum idem Fabrettus ad sextum lapidem deprehendit, & reditum in viam Cassiam post alia tria a Veiis milliaria. Jacet locus ille Vejorum, ut nunc res sunt, ad decimum ab urbe lapidem: quod intervallum optime convenit *centum stadiis* Dionysii Halicarnassei libro secundo capite quinquagesimo quarto, & duodecim mille passibus Tabulae itinerariae, a veteri urbis Romae amplitudine ductis. Est vero prope diversorium vulgo *la Storta*, ubi clarissima vestigia magnae urbis apparere animadvertit Holstenius in notis ad Cluverium pag. 55. ibidemque Flavius Chisius Cardinalis loci illius dominus miranda antiquorum marmorum fragmenta, bases, statuas, columnas, aliaque olim effodi curavit.

IV. Falarienses ruinas Faleriorum opidi vestigia arbitratus est Massa, vel inde se evicisse putans Galesium esse opidum Faliscorum quod ab Haleso Argivo Faliscae gentis auctore H adspiratio

tio in G literam transierit: cujus argumenti levitatem, ex Servio ad librum septimum Aeneidos mutuatam, quanvis adprobare visus sit vir intimae eruditionis consultissimus Ezechiel Spanhemius de Praestantia & usu Numismatum dissertatione secunda pag. 108. novissimae editionis; illam tamen auctoritas Geographi Ravennatis, scriptoris omnium antiquissimi, qui ejus urbis meminerit, penitus evertit: hic enim non *Gallese*, ut recenter nunc audit, sed *Galenese* eam urbem appellat libro quarto pag. 214. & Anastasius in vita Gregorii III. *Galliensium* castrum, sicut & Blondus pag. 311. quae quidem appellationes nullam aut parvam habent analogiam cum *Haleso*. His accedit, quod Massa fateatur, nullum antiquitatis vestigium Galesii superesse, & quod Strabo libro quincto locet opidum Faliscum *prope viam Flaminiam inter Ocriculos, & Romam*: at Galesium situm est inter Tiberim, Ortam, & Faleriae ruinas procul a via Flaminia, septem millia passuum a Civitate Castellana, totidemque ab Horta remotum. Quare situs Faleriorum alibi est investigandus: quem digito indicare videtur Zonaras in Annalibus libro octavo num. XVIII. elegantissimae editionis Cangii, ubi quum loquutus fuisset de bello Faliscis per Romanos illato, Manlio Torquato agrum illorum vastante, haec subdit: Ὕστερον δὲ ἡ μὲν ἀρχαία πόλις εἰς ὄρος ἐρυμνὸν ἱδρυμένη, κατεσκα-

σκάφη. ἑτέρα δὲ ᾠκοδομήθη εὐέφοδος: *tandem etiam antiqua urbs* (nempe Faliſcorum) *in arduo ſita monte everſa, aliaque condita in planicie, oppugnatu facilis*. Haec neque Galeſio, neque Falari quicquam conveniunt, ſed tantum Civitati Caſtellanae nunc dictae, ut optime animadvertit Cluverius pag. 540. & Holſtenius in notis pag. 57. & 59. Urbem autem in *planicie* conditam uterque eam eſſe opinatur, quae circiter duodecim millia paſſuum inde aberat in via antiqua ſilicibus ſtrata, quae Amerina eſt, ut obſervat Holſtenius: cujus urbis ingentes ruinae hodieque viſuntur, nomenque *Falari* adhuc retinet. Hac poſtea deſtructa, quod per Albericum Marchionem Tuſciae accidiſſe anno nongenteſimo & decimo ſeptimo ſine ullo teſtimonio aſſerit Maſſa, incolas iterum ſe recepiſſe ad antiquos Falerios Holſtenius exiſtimat, tanquam ad munimentum, ſive caſtellum, atque inde *Civitatis Caſtellanae* nomen loco indidiſſe: quod veroſimile etiam Maſſa arbitratus fuerat. Hoc quidem confirmari videtur teſtimoniis Plutarchi in Camillo, & Zonarae libro ſeptimo num. XXII. qui Falerios vocant πόλιν ἐρυμνὴν, nempe *urbem natura munitam*. nam *Civitatem* quoque *Caſtellanam*, *locum natura ſatis munitum* appellat Anonymus MS. Vaticanus in vita Paſchalis II. apud Caeſarem Baronium in Annalibus eccleſiaſticis ſub anno M. C. num. XX. quae memo-

memoria hujus nominis *Civitatis Castellanae* non est tamen omnium antiquissima, ut taceam de Massa, qui vetustiorem non invenit ea, quae est apud Platinam in vita Hadriani IV. anno MCLV. nam *Rodoricus episcopus Castellanae* (nimirum ecclesiae) post episcopos Amerinum & Nepesinum subscribit Synodo Romanae sub Leone IV. apud Holstenium in Collectione Romana parte altera pag. 116. ubi quum etiam legatur *Johannes episcopus Falaritanae*, hic tanquam alius ab eodem episcopo Faleriorum sive Civitatis Castellanae referendus est ad Falariam in Piceno: quae item civitas fuit episcopalis, teste Baronio in notis ad Martyrologium Romanum die XII. Augusti: ad quam proinde amandandi sunt illi episcopi, quos nominat Holstenius in notis ad Cluverianam Italiam pag. 57. secus ac ille arbitrabatur. Demum in actis inventionis & translationis corporum sanctorum Abundii & Abundantii factae anno millesimo primo jussu Ottonis III. Imperatoris Crescentianus episcopus sanctae *Castellanae ecclesiae*, atque etiam ipsa Civitas *Castellana* nominantur pag. 28. historiae eorundem martyrum editae Romae anno MDLXXXIII. a Collegio Romano Societatis Jesu typis Francisci Zannetti.

V. Quo tempore urbs Faleriorum diruta sit, & Falaris aedificata, quum Zonaras id non expresserit, certo definire non licet, nisi quod inclinante

Imperio post cruentas illas Christianorum persequutiones id ego factum opinor. non enim moror Famianum Nardinum, virum alioqui in antiquitate eximie peritum, dum in libro, quem inscripsit *l'Antico Vejo*, parte secunda capite quarto ita accepit verba Zonarae, ac si diceret Falerios destructos fuisse a Manlio Torquato; quum particula *tandem* ὕστερον luculenter ostendat ab Historico tradi eam ruinam accidisse longo tempore post Manlium, qui eam urbem subegit anno U.C. DXII. ut patet ex Fastis Capitolinis apud Gruterum pag. CCXCVII. neque *Ordo & Populus* ejusdem Coloniae Faliscorum monumentum dicare potuissent Imperatori, si eorum urbs pridem interiisset florente Republica. Quod si vero in Itinerario Antonini nulla Faleriorum fit mentio, id neutiquam factum est propterea quod tunc, quando conscriptum fuit Itinerarium, illi non starent; sed quia non erant in ipsa via Flaminia, quam percurrit Itinerarium. Stabant vero inter Ocriculos & Romam ubi eorum situm designaverat Strabo: ἐπὶ τῇ φλαμινίᾳ ὁδῷ κείμενον μεταξὺ Ὀκρίκλον, καὶ Ρώμης: hoc est Faleriorum opidum *positum est* JUXTA *viam Flaminiam inter Ocriculos, & Romam*, ubi nimirum occurrit Civitas Castellana; non ergo ubi exstitit Falaris, procul scilicet in via Amerina, quae una fuit ex novem viis militaribus, non secus ac rami suo stipiti, viae Flaminiae cohaerentibus, ut in

in laudatissimo opere de publicis & militaribus Imperii Romani Viis adnotavit Nicolaus Bergerius libro tertio sectione vicesima secunda num. 9. in Graeviano Thesauro Antiquitatum Romanarum tomo decimo pag. 287. Eandem viam Amerinam per mediam Falarim transisse suis oculis vidit Holstenius, ut testatur in notis ad Cluverium pag. 59. In hac autem nostra explicatione loci Strabonis particulam ἐπὶ non pro *in*, sicut in vulgatis interpretationibus legitur, sed pro *apud*, *juxta*, *prope*, accipimus, sive pro Graeca particula παρὰ, pro qua illam in oratione numeris soluta interdum usurpari suo exemplo docet Thucydides: quare ejus Scholiastes in librum tertium capite sexto num. VIII. pag. 151. novae elegantissimae editionis Oxoniensis per Johannem Hudsonium adornatae, ἐπὶ, inquit, ἀντὶ τὸν παρὰ. Idem Thucydides in libro secundo capite tricesimo secundo pag. 102. ἐπὶ Λοκροῖς τοῖς Ὀπȣντίοις νῆσος, *insula juxta Locros Opuntios*, vel *Locris Opuntiis finitima*; & libro tertio capite undecentesimo pag. 205. ἐπὶ τῷ Ἅληκι ποταμῷ *juxta flumen Halecae*. Hinc alucinatur doctissimus Cluverius pag. 544. Italiae antiquae, ubi explicans eundem locum Strabonis, totus in eo est, ut illam particulam ἐπὶ pro *in* tantummodo accipiendam mordicus tueatur. Ceterum antiquus viae Flaminiae ductus transibat Tiberim duobus M. P. sub Civitate

Caſtellana, atque opido Galeſio uſque ad pontem Auguſti: quem veterem ductum Sixtus V. & Clemens VIII. Pontifices maximi, ut nunc eſt mutari juſſerunt, teſte Holſtenio in notis ad Cluverium pag. 58. Licet vero ex his neutiquam eliciatur urbem Faleriorum jam ſolo aequatam fuiſſe dum viveret auctor Itinerarii Antonino attributi, nempe aevo Symmachi & Rutilii Numatiani circa finem ſaeculi quarti, quae eſt eruditiſſimi Caſparis Barthii ſententia Adverſariorum libro quadrageſimo quincto capite decimo tertio; attamen ex Ammiano in libro viceſimo tertio capite quincto colligitur jam multo ante annum CCCLXIII. eam fato ceſſiſſe; ſiquidem ibi Julianus Imperator ita loquitur: *Faliſcos ita oppreſſit* (Mars) *& Vejos, ut ſuadere nobis laboret monumentorum veterum fides, ut has Civitates aliquando valuiſſe credamus*: quae verba tantum non exſcripſit Jornandes in libello de Regnorum ſucceſſionibus, pro *valuiſſe*, ſuppoſito verbo *fuiſſe*, quod forte in urbe Faliſcorum ſexto ſaeculo, quo ſcripſit idem Jornandes, nihil antiqui amplius ſupereſſet. Ejusdem viae Flaminiae ductum, qui obliquo & ſinuoſo itinere prope Civitatem Caſtellanam flectitur, nunc magno viatorum commodo & urbis ipſius emolumento, binas aſperrimas rupes conjungente, qui modo exſtruitur ponte lapideo immenſae altitudinis, breviorem & faciliorem reddi ſoler-

ſolertiſſime curat Josephus Renatus Imperialis Cardinalis ampliſſimus pro munere ſuo, quo praeeſt Congregationi,quam vocant boni Regiminis: in cujus Eminentiſſimi Principis Bibliotheca, omni librorum genere inſtructiſſima, haec ego in literas mitto.

VI. Quod vero ante redditam eccleſiae pacem Falerii adhuc ſtarent videtur educi poſſe ex Uſuardo, qui in Martyrologio pridie idus Auguſtas haec habet: *urbe Phalari paſſio Graciliani & Feliciſſimae Virginis, quorum primum ora pro Chriſto lapidibus contuſa, dehinc gladio percuſſi optatam martyrii ſuſcepere palmam*: ubi non *Phalari*, ſive *Falari*, ut eſt in codice meo MS. ſed Faleriae eſſe legendum, ex monumentis Civitatis Caſtellanae, in qua horum ſanctorum corpora adſervantur, docet magnus Baronius in notis ad Martyrologium Romanum: idque etiam conſtat ex epitome actorum ſancti Eutitii (cujus corpus colitur in paroecia Hortana) apud Philippum Ferrarium in Catalogo Sanctorum Italiae die quincta Maii, ubi Gracilianus & Feliciſſima dicuntur ex urbe Faleriorum: eosque etiam ibidem paſſos tradi in actis MSS. integris apud ſe exſtantibus affirmavit celeberrimus hagiographus Godefridus Henſchenius in tomo tertio Maii Bollandiani pag. 458. in quibus tamen quod dicantur martyrio coronati anno IV. Imperii Claudii, non de Claudio I. ſive

anno

anno Christi quadragesimo quarto videtur continuo admittendum . Is enim Imperator nullam persequutionem Christianis indixit ; quare Franciscus Maria Florentinius in opere postumo novissime edito de prima Tusciae Christianitate capite decimoquarto pag. 177. putabat eadem acta referri debere ad Claudium II. qui Gallieno successit anno CCLXVIII. non CCLXVII. ut ipse scribit . Sed quanvis id verum esset , annum Imperii IV. nullum haberemus , ut optime animadvertit Henschenius , non tamen ob caussam , quam ipse adducit , quod nempe Claudius vix biennium excesserit ; etenim accuratissimus Sebastianus Tillemontius in Historia Imperatorum tomo tertio nota III. in Aurelianum pag. 530. multis argumentis innixus ait dici non posse quod Claudius obierit ante annum III. Imperii , quo volvebatur annus Christi CCLXX. Minus assentior Henschenio ubi putat Claudii istius secundi & Aureliani persequutionem geminam in unam confusam , eoque deceptum auctorem actorum , Claudium scripsisse ubi scribendus fuerat Aurelianus . quippe Antonius Pagius in antiquitate sacra & profana summa cum laude versatus , in Critica Baroniana anno CCLXVIII. num. V. negat Claudium ecclesiam persequutum fuisse , idque contra Baronium , qui anno CCLXIX. num. IV. ex argumento quorundam actorum , quae suppositicia existimat Pagius , scripserat Claudium

dium II. edictum in Christianos promulgasse. Verum & si nemo ex veteribus persequutionis ab eo motae meminerit, fieri potuit, ut illius Rectores & Praesides Christianos suppliciis affecerint: & proinde dum sancti Gracilianus & Felicissima dicuntur passi anno IV. Claudii, vel in acta error obrepserit, & legendum erit anno III. vel scriptor actorum initium Imperii Claudii duxerit ab anno CCLXVII. quando idem Claudius una cum Marciano ex Imperio expulit Gothos, unde Senatus tunc statuam illi erigendam, & eum Consulem & Praefectum inaugurandum decrevit: quod disertissime Tillemontius statuit sub anno CCLXVII. in Gallieno, articulo XVII. pag. 358. tomi tertii Historiae Imperatorum. Proinde sancti Martyres sub Claudio II. in urbe Faleriis, hoc est in Civitate Castellana ubi hodieque coluntur, recte dici possunt morte damnati. Ex his propterea apparet, Usuardum vetus nomen *Faleriis*, quod in actis eorundem Martyrum legerat, in recens, nempe *Falari* mutasse, quo nova haec urbs e Faleriorum ruinis exstructa ejus tempore appellabatur: quaeque perdurasse videtur etiam septimo saeculo, quum ab Anonymo Ravennate, qui tunc vixit, dicatur *Faleris*. In Tabula autem Peutingeriana inter opera Marci Velseri pag. 742. distat XII. millia passum a Castello Amerino, & V. a Nepe, ubi tamen X. legendum putat Cluverius. Sed re-

vera

vera Falaris a Castello Amerino sive Bassano distat *milliaribus octo cum dimidio*, ab Ortana colonia *decem*, & a Nepe *quinque* duntaxat. Quare in eadem Tabula eo intervallo non Falaris, sed ipsa urbs Faliscorum, sive Civitas Castellana denotatur. huic enim convenit idem spacium: ex quo evincitur Tabulae antiquitas, utpote quae conscripta fuerit adhuc stante urbe Faleriorum, nisi forte spacium unius urbis ob similitudinem nominis ad aliam fuerit erronee translatum.

VII. Castellum Amerinum jam dictum ex numeris milliarium in Tabula dispositis est Bassanum in finibus Hortanis, ut colligit Cluverius pag. 552. etenim falsos puto qui *praedia Amerina*, quae perambulabat junior Plinius quando lacum Vadimonis inspexit, de quo agam inferius, ad urbem Ameriam referri putaverunt: quibus accessit etiam Holstenius geographiae veteris studiosissimus in notis ad Ortelium pag. 201. ubi haec *praedia Amerina* sic interpretatus est: *quia Ameria ex adversa Tiberis ripa imminet*. Ea potius spectasse videntur ad Castellum Amerinum eidem lacui imminens in dextera Tiberis ripa: licet etiam ex sinistrae Tiberis ripae edito loco in agro Amerino ubi modo est Castrum Jovii aeque conspici lacus potuisset: sed quia Plinius ait se pervenisse ad lacum ipsum, nulla facta mentione Tiberis, sine cujus tamen trajectu ad lacum pervenire non poterat,

rat, facile inclino, ut credam *praedia* illa *Amerina* prosoceri sui, quae ipse perambulabat, non fuisse in ditione Ameriae, sed in agro castri Amerini, cui subjacet lacus. Praestat adducere verba Plinii, licet totam epistolam infra sim recitaturus: *exegerat prosocer meus, ut Amerina praedia sua inspicerem. Haec perambulanti mihi ostenditur subjacens lacus, nomine Vadimonis, simul quaedam incredibilia narrantur. Perveni ad ipsum.* Distat Castellum Amerinum M. P. VIII. ab Ameria ex adverso atque e conspectu ejusdem urbis, quam Festus & alii non in Etruria, in qua fuit Castellum Amerinum, a via Amerina forte sic denominatum; cujus quidem viae Amerinae fit mentio in lapide Auximano apud Gruterum pag. CCCCXLVI. num. 4., sed in Umbria ad unum omnes locaverunt. Quare nutat sententia Cluverii, qui pag. 634. suspicatur admodum credibile esse, Hortam Ameriae ditioni fuisset attributam (quamvis id haud *temere* adfirmandum censeat) & ejusdem Ameriae agrum ultra Tiberim in Etruriam usque pertinuisse. Distat Ameria quinque milliaribus a Colonia Hortana, *sex* vero *&* *quinquaginta* ab urbe Roma, ut testatur Cicero in Oratione pro Sex. Roscio juniore cap. VII. ubi ait: quum Sex. Roscius senior ejus parens *post horam primam noctis occisus esset, primo diluculo nuncius hic Ameriam venit. decem horis nocturnis sex & quinquaginta millia passuum cisiis pervolavit*; non tamen per viam, qua ex Urbe Hortam itur, quae erat *cisiis* impervia, licet brevior; sed per Amerinam, longiorem quidem, sed *cisiis* facile perviam. Hanc viam, non illam Hortanam, innuit Ciero, per Sex. Roscium juniorem ex Urbe Ameriam tam brevi spa-

cio confectam. Haec dicta sint contra illos, qui iter hoc Amerinum cum Hortano, de quo egi pag. 3. imperite miscuerunt. Consule Diarium literatorum Italiae tomo XXII. pag. 96. Cato aqud Plinium libro tertio capite decimoquarto tradit, Ameriam *ante Persei bellum conditam annis* DCCCCLXIV. Bellum id Persicum seu Macedonicum secundum, initium cepit anno U.C. DLXXXII. P. Licinio Crasso & C. Cassio Longino Coss. ex Stephano Pighio in Annalibus tomo altero pag. 366. periodo Juliana MMMMDXLIII. secundum calculos Jacobi Usserii in Annalibus pag. 314. ante epocham Dionysianam CLXXI. Condita igitur fuit Ameria annis ante natalem Urbis rerum dominae CCCLXXXII. ante Christum natum MCXXXVI. ab Amiro nescio quo, si credimus Festo Pompejo. Fuit municipium, ut non semel testatur Cicero & epigramma 5. CCCCLXXXV.

VESBINVS. AVG. LIBERTVS
PROC. MVNIC. CAER. II. VIR. QQ.
X. VIR. STLITIB. IVDIC. PATR. MVNIC
AMERIAE. VI. VIR. AVGVSTAL

Vesbinus hic procurator municipii Caeritum sive Agyllinorum, fuerat patronus municipii Amerini, & nescio quid necessitudinis habuisse videntur Amerini cum Caeritibus. nam insignis tabula marmorea ejusdem Vesbini pag. CCXIV. dicitur DATA PRID. IDVS. SEPTEMBR. AMERIAE ACT*a* vero IDIB. IVNIS. Q. NINNIO HASTA. P. MANILIO. VOPISCO COS qui nomen Fastis dederunt anno vulgari CXIV. Hoc tamen haudquaquam est insolens. duo enim munera
in

in variis civitatibus ab uno eodemque homine exercita, alibi occurrunt. M. ARMONIVS fuit SEX VIR. FORO. CORNELI. ET. SEX. VIR JVLIA. CONCORDIA apud Adriensem Episcopum de Colonia Foro-Juliensi pag. 344. Cluverius in libro altero Italiae antiquae pag. 634. scribit, Ameriam *Augusti jussu* Coloniam fuisse deductam, Frontino in testem vocato, in cujus libello de Coloniis haec leguntur: *ager Amerinus lege Imperatoris Augusti est adsignatus veteranis*. Sed vir doctissimus fallitur. aliud enim est *Coloniam deducere*, aliud *agrum adsignare* vel *dividere*, ut evolventi eundem Frontinum patebit: idque amplius certissimum fit ex lapide jam adducto, ubi sub Trajano Ameriam adhuc *municipium* fuisse evincitur. Castellum Amerinum indicatur in Constitutione Ludovici I. Imperatoris, cujus exemplum vetustis Langobardorum literis exaratum se habuisse testatur Massa. Ibi Summus Pontifex confirmatur in dominio Romae, aliarumque urbium in Tuscia: inter quas est *Nepe*, *Castellum*, *Gallesium*, *ORTA*, *Polimartium*, *Ameria*. nam referri non potest hocce *Castellum* ad Civitatem Castellanam; quae nunquam appellata est *Castellum* solitarie: quod tamen opinabatur Nardinus pag. 159. At recte quidem refertur ad *Castellum Amerinum*: quo nomine castrum Bassani designatur in Tabulis Peutingerianis pag. 739. Eam Ludovici Constitutionem ex parte publicaverat Ivo in Decreto parte I. cap. LV. Gratianus item in Decreto parte I. Distinctione LXIII. cap. XXX. & Raphael Maffejus cognomento Volaterranus in libro III. Geographiae pag. 21. operum editionis Frobenianae anni 1544. Integram postea vulgavit Carolus Sigonius in libro quarto de Regno Italiae, & ex quatuor codici-

dicibus Vaticanis Caesar Baronius in magnis Annalibus anno DCCCXVII. num. XI. Item Melchior Goldastus in Constitutionum Imperialium tomo secundo pag. 11. deinde Stephanus Baluzius tomo primo Capitularium col. 591. & Carolus le Cointe in Annalibus ecclesiasticis Francorum sub anno DCCCXVII. num. VI. apud quos ubique legitur: *Castellum Gallesii*, non autem *Castellum*, *Gallesium*, duo diversa loca, quemadmodum in suo apographo legerat Massa. At Pagius in Critica Baroniana hanc Ludovici donationem commenticiam appellare non dubitat aeque ac Constantinianam: ejusque rationes, quas hic perpendere non vacat, videri possunt anno DCCCXVII. num. VII. Sed vir doctissimus haec hausit, quod nollem, ex turbidis fontibus Goldasti & Caroli Molinaei, quorum nomina ideo silentio praeteriit. Interim consule Jura Sedis Apostolicae in Civitatem Comaclensem, ubi Ludovicianum diploma a putidissimis eorundem commentis & ceterorum hostium Romanae Ecclesiae undequaque vindicavimus, & quidem generatim plaudentibus viris doctis & probis: quod citra ullam verbi invidiam dictum volumus.

CAPUT

CAPUT. V

SYNOPSIS

I. *Unica urbs aliquando Colonia, & municipium appellata*. II. *Aequi Falisci haud diversi ab Etruscorum Faliscis contra Salmasium*. III. *Antonii Massae Hortam in Faliscorum agro statuentis opinio rejecta*. IV. *Lacus Vadimonis cum aliis inepte confusus: ejusdem situs: male per Josephum Scaligerum locatus in Umbria, & per Annium a Deo Vadimone denominatus. De eo Plinii junioris testimonium. Res apud illum patratae. Abrahamus Ortelius contra Lucam Holstenium defensus*. V. *Carolus Sigonius ab Anniano Catone deceptus. Sotion emendatus. Ejusdem lacus singulares virtutes*.

HACTENUS disseruimus de urbe Faleriorum occasione inscriptionis Hortanae, in qua eadem urbs nuncupatur *Colonia*: quippe deducta fuit a Triumviris, ut scribit Frontinus, qui eam Junoniam cognomento appellat, quod Junonem impendio colerent illi Falisci, ut Ovidius, aliique testantur. Nec quicquam obstat, ut credit Nardinus in antiquo Vejo pag. 155. inscriptio ab ipso adducta pag. 141. & in Civitate Castellana reperta, in qua urbs ubi effossa est vocatur *Munici-*

nicipium, non vero Colonia. ſiquidem adeo inſolens non eſt, ut ipſe putat, unam eandemque urbem municipium & Coloniam fuiſſe, uti de Ortona in Aprutio conſtat ex lapidibus apud Jacobum Sponium in Miſcellaneis eruditae Antiquitatis ſectione quincta pag. 174. Sic Cicero Philippica decima tertia commendat *lautiſſimum opidum, nunc municipium honeſtiſſimorum quondam Colonorum Sueſſana*: quam urbem Romanos L. Papirio Curſore IV. & C. Junio Bubulco II. Coſs. anno U. C. CCCCXL. Coloniam feciſſe tradit Livius libro nono capite undetriceſimo: quae tamen aetate Ciceronis erat municipium. Sic & Hadrianus Imperator apud Agellium libro decimo ſexto capite decimo tertio ait ſe mirari quod *quaedam municipia antiqua quum ſuis moribus legibusque uti poſſent, in jus Coloniarum mutare geſtiverint*: & Fabrettus capite ſexto pag. 464. oſtendit Colonias ipſas & earum Cives aliquando municipia & municipes appellari. Utrunque nomen iiſdem opidis pro mutata quandoque eorum conditione in antiquis monumentis ac apud auctores ſubinde tribui nuper quoque obſervavit V. C. Ezechiel Spanhemius in Orbe Romano exercitatione prima capite decimo ſexto pag. 130. ubi a Fabretto hac de re conſultus, Vejorum urbem *Coloniae* nomine a Frontino, & *Auguſtum municipium* in ſaxo ibidem effoſſo dictam fuiſſe animadvertit.

Sed

II. Sed neque praetereunda videtur opinio Claudii Salmasii, qui in Exercitationibus Plinianis tomo primo pag. 60. quum Faliscos, *Aequos* cognominari vidisset a Strabone aliisque, eos putavit diversos a Faliscis illis, qui a Plinio libro tertio capite quarto dicuntur cognomento *Etruscorum*. Hos arbitratur eos, de quibus hactenus loquuti sumus: illos vero in via Flaminia prope Soractem montem statuit: in quorum agro Hirpinas, sive Hirpias familias exstitisse Plinius affirmat. Harduinus etiam in notis ad Plinium ait Coloniam Faliscam cognominari *Etruscorum*, *ut ab altera Falisca, quae Aequorum dicitur, eo cognomine dirimatur*. Sed rem accurate perpendens unius tantum opidi territorium eo usque protensum fuisse haud difficulter agnoscet, atque *Aequos* (alios ab Aequis sive Aequiculis in Latio) sic dictos non *ab aequa planicie*, ut somniavit Nardinus pag. 153. sed quia ab Haleso *aequi* servantissimo oriundi, ut notavit Claudius Dausquius ad Silium Italicum libro VIII. pag. 364. est enim ille Aegisti detestatus iniquitates: unde Ovidius, cujus conjux erat Falisca, in libro III. Amorum elegia XIII. ita canit:

Argiva est pompae facies. Agamemnone caeso
Et scelus & patrias fugit Halesus opes;
Jamque pererratis profugus terraque fretoque,
Moenia felici condidit alta manu.
Ille suos docuit Junonia sacra Faliscos.

Fali-

Faliſcos etiam ideo ab *aequitate* commendatos oſtendit Cluverius pag. 538. quod Romanis jura fecialia tradidiſſent. *Etruſci* vero appellati ſunt, ut diſtinguerentur a Faliſcis Chalcidenſium Colonis, qui erant in Campania, ut ſupra oſtendimus ex Juſtino: noſtri enim Faliſci, de quibus loquimur, in Etruria comprehendebantur, ut plerique veterum docuerunt; licet Strabo libro quincto affirmet ab aliquibus exiſtimatum eos non fuiſſe Etruſcos, ſed *peculiarem gentem peculiari utentem lingua, urbemque eorum Falerios, quam non nulli Aequum Faliſcum vocant*. Ejusdem ſententiae videtur fuiſſe antiquiſſimus Poeta Gratius Faliſcus, qui in Cynegetico populares ſuos alios facit a Latinis & Tuſcis ita canens:

bonus Aeoliae de valle Sibyllae
Foetus, & aprico Tuſcorum ſtupea campo
Meſſis, contiguum ſorbens de flumine rorem,
Qua cultor Latii per opaca ſilentia Tibris
Labitur, inque ſinus magno venit ore marinos;
At contra noſtris imbellia lina Faliſcis. &c.

III. Atque hinc Maſſae opinio refellitur, dum Hortam locat in Faliſcis. nam hos non fuiſſe Etruſcos aliqui affirmarunt; at vero Hortam in Etruria ſitam eſſe nemo unquam in dubium revocavit. Immo quum idem Maſſa ſcribat terminos Faliſcorum extenſos non fuiſſe ultra Vadimonis lacum, quem in Etruria ſitum teſtatur Florus

libro

libro primo capite decimo tertio, vel inde patet Hortam extra Faliſcos exſtitiſſe, & gentem & agrum per ſe conſtituiſſe. nam idem lacus eſt in territorio Hortano duo millia paſſuum ab urbe diſtans: quod ex diligenti examine tradidit primum Leander Albertus in deſcriptione Etruriae mediterraneae contra Blondum & Volaterranum (quorum ille cum lacu montis Roſuli, alter vero cum Viterbienſi inepte confuderat) & deinde Andreas Baccius de Thermis libro quarto capite decimo quincto: idque Plinii teſtimonio libro octavo epiſtola viceſima: qui eum non alibi conſtituere potuit, quam ſub Hortana Civitate: nullus enim alius lacus in hoc tractu Tiberino apparet. Illum propterea in Etruria Ciſciminia, quae eſt inter Tiberim, regionem maritimam, & Ciminia juga, locavit Carolus Sigonius in libro primo de Antiquo jure Italiae capite nono. Ultra vero Cimini montis jugum temere ſtatuit Georgius Fabricius in Itineribus ſuis metro deſcriptis, & Baſileae per Johannem Oporinum anno MDLX. vulgatis, ubi pag.33. ita canit:

Ulterius lacus eſt, prope quem Romanus Etruſcas
Fregit opes, armis belli melioribus uſus,
Qui latera exeſus praecelſi grandia montis
Stagnat, & inſtabili cui fluctuat inſula motu.

Hinc & Joſephus Scaliger Commentario in Propertium perperam confudit tetrum & ſulphureum

hunc lacum cum pellucido Clitumni fontis gurgite apud Mevaniam in Umbria: qui propterea jure vapulat ab adversario suo Caspare Scioppio epistola decima tertia in Paradoxis literariis, quae sub nomine Paschasii Grosippi circumferuntur ubi & tabulam exhibet, in qua Vadimonis lacus apparet *in Etruria plusquam* xxx. *passuum millia a Mevaniae campo remotus, interjectis altissimis montibus*.

IV. Mira sunt quae de prodigioso hoc lacu ex visu narrat Plinius epistola superius laudata, qui eum & *sacrum* appellat: ex quo Viterbiensis impostor in fictitio Beroso ansam arripuit fabulandi praefuisse illi quendam Deum Vadimonem, Tuscorum lingua Vertumnum, & Janum Romanorum, ut ait, vocitatum: quas nugas exoticas statim ebibit Massa, quanvis emunctissimus Lilius Gyraldus in fine syntagmatis quarti de DIs Gentium eas pridem pro merito despexisset. Nihil magis moror Johannem Goropium Becanum, qui in suo Vertumno pag. 44. dum explodit Anniana commenta de Vadimone ab Aramaeo sermone deducta, alia iterum obtrudit a sua Cimbrica lingua derivata. Non abnuerim tamen hoc nomen *Vadimonis* lingua illa antiqua Etruscorum aliquid aliud a lacu significasse; nam ipsi Reges suos *Lucumones* appellabant, ut tradit Servius in librum secundum & octavum Aeneidos: & Dionysius libro tertio

tertio capite quadragesimo sexto hoc nomen Etruscum esse testatur : quae quidem vocabula sibi partim assimilari videntur, quemadmodum observavimus capite primo num. VII. Eam Plinii epistolam quum Cluverio & Claudio Dausquio in libro de Terra & aqua capite undecimo integram referre placuerit, ego quoque hic totam ob oculos lectoris repraesentabo.

C. Plinius Gallo suo S.

AD quae noscenda iter ingredi, transmittere mare solemus, ea sub oculis posita negligimus : seu quia ita natura comparatum, ut proximorum incuriosi, longinqua sectemur : seu quod omnium rerum cupido languescit quum facilis occasio est : seu quod differimus tanquam saepe visuri quod datur videre quoties velis cernere. Quacunque de caussa permulta in urbe nostra, juxtaque urbem non oculis modo, sed ne auribus quidem novimus. Quae si tulisset Achaja, Aegyptus, Asia, aliave quaelibet miraculorum ferax commendatrixque terra, audita, perlecta, lustrataque haberemus. Ipse certe nuper, quod nec audieram ante, nec videram, audii pariter & vidi. Exegerat prosocer meus, ut Amerina praedia sua inspicerem. Haec perambulanti mihi ostenditur subjacens lacus nomine Vadimonis : simul quaedam incredibilia narrantur. Perveni ad ipsum. Lacus est in similitudinem jacentis rotae circumscriptus, & undique aequalis : nullus sinus, obliquitas nulla, omnia dimensa, paria, & quasi artificis manu cavata & excisa. Color caeruleo albidior, viridior, & pressior : sulphuris odor, saporque medicatus : vis, qua fracta solidantur .. Spacium modicum, quod

tamen ſentiat ventos , & fluctibus intumeſcat . Nulla in hoc navis (ſacer enim eſt) ſed innatant inſulae herbidae , omnes arundine & junco tectae , quaeque alia foecundior palus , ipſaque illa extremitas lacus effert . Sua cuique figura , ut modus : cunctis margo deraſus ; quia frequenter vel littori vel ſibi illiſae terunt teruntur que . Par omnibus altitudo , par levitas : quippe in ſpeciem carinae humili radice deſcendunt . Haec ab omni latere perſpicitur : eadem aqua pariter ſuſpenſa & merſa . Interdum junctae copulataeque & continenti ſimiles ſunt : interdum diſcordantibus ventis digeruntur : nonnunqum deſtitutae tranquillitate ſingulae fluitant . Saepe minores majoribus velut cymbulae onerariis adhaereſcunt : ſaepe inter ſe majores , minoresque quaſi curſum certamenque deſumunt . Rurſus omnes in eundem locum appulſae , qua ſteterunt promovent terram , & modo hac , modo illac lacum reddunt , auferuntque : ac tum demum quum medium tenuere , non contrahunt . Conſtat pecora herbas ſequuta ſic in Inſulas illas , ut in extremam ripam procedere ſolere , nec prius intelligere mobile ſolum , quam littore abrepta , quaſi illata , & impoſita circumfuſum undique lacum pavent . Mox quo tulerit ventus egreſſa non magis ſe deſcendiſſe ſentire , quam ſenſerint adſcendiſſe . Idem lacus in flumen egeritur , quod ubi ſe paulisper oculis dedit , ſpecu mergitur , alteque conditum meat : ac ſi quid antequam ſubduceretur accepit , ſervat & profert . Haec tibi ſcripſi , quia nec minus ignota quam mihi , nec minus grata credebam . Nam te quoque , ut me , nihil aeque ac naturae opera delectant . Vale .

Non ſolum vero hic lacus celebris eſt in veterum ſcriptis ob mirandam & plane prodigioſam naturam

ram, quae eidem ineſt; ſed etiam ob memorandos bellorum eventus, quibus apud illum varie luſit Romanorum fortuna. Etenim ſcribit Polybius libro altero, apud lacum Vadimonis Bojos, Etruſcis advocatis, cum Romanis acie inſtructa praelium iniiſſe; & Livius narrat libro nono capite undequadrageſimo adverſus Romanos magno irarum certamine pariter depugnaſſe eoſdem Etruſcos apud lacum Vadimonis *lege ſacrata coacto exercitu*, nempe ſacramento adactos nonniſi victores ſe redituros, ut bello in Etruſcos quoque a Romanis antea factum teſtatur idem Hiſtoricus libro altero capite quadrageſimo quincto: quod ideo monitum volui, quia nonnemo apud Leandrum Albertum ſatis inſulſe, fortaſſis ex eo Livii teſtimonio male intellecto, opinatus eſt milites recens delectos ibidem Imperatoribus ſuis fidelitatis juramentum praeſtare conſueviſſe, epota ejuſdem lacus unda. Ibi & Dolabellam reliquias Gallorum Senonum deleviſſe tradidit Florus libro primo capite decimo tertio, nempe in aequiſſimo & ſpacioſiſſimo campo, *Vallis Hortana* appellato, qui circa lacum Vadimonis ſubjacet Baſſano opido, a quo vulgo plerunque dici ſolet *il lago di Baſſano*, non vero *di Baſſanello*, ut aliqui perperam ſcribunt; quibus praeivit Albertus: licet enim Baſſanellum jaceat quoque in finibus Hortanis, a lacu tamen longius abeſt meridiem verſus: quare Lucas Holſtenius

nius injuria obelo confixit Ortelium, qui Vadimonis lacum appellaverat *opidi Bassani*, pro quo ipse *Bassanelli* obtrusit in notis pag. 201. Eandem planiciem Hortanam designare videtur Lucanus in libro primo v. 473.

Est qui tauriferis ubi se Mevania campis
Explicat, audaces ruere in certamina turmas
Asserat; & qua Nar Tiberino illabitur amni
Barbaricas saevi discurrere Caesaris alas.

Nar enim, uti jam diximus capite primo num. IV. juxta Hortam Tiberi se immiscet.

V. Eam de Gallis victoriam memorari in originibus Catonis tradit Sigonius in libro primo capite nono de Antiquo jure Italiae, haec verba inde in medium adducens: *Turrenus, patre Elbio Volturreno, Regum Etruscorum ultimo, ad lacum Vadimonis caeso, ad dedendam urbem Etruriae anno secundo Olympiadis* CXXIIII. *allici potuit: sed ad recipiendas latinas literas nunquam persuaderi potuit*. Sed haec sunt somnia Anniana, a quibus tantum virum, ac fuit Sigonius, deceptum fuisse merito dolet vir palatinis muneribus ac doctrina insignis Johannes Baptista Agucchius in epistola Italica de prisca origine & dominatu Civitatis Bononiensis. Lacum Vadimonis indigenae appellant *il lago di Valdemonio*, quod vetulis ob nominis similitudinem occasionem dedit fabulandi intus latere daemonem. Ceterum adhuc sicut tempore

pore Plinii *in similitudinem rotae circumscriptus apparet, & undique aequalis: nullo sinu, obliquitate nulla, colore caeruleo albidiore, & vividiore, odore sulphureo, saporeque medicato*. Sed tamen spacio longe, quam olim breviore, quod *insulas pecora ingressa* portantes ferre in medio non possit; quarum meminit Sotion mox adducendus, Seneca naturalium quaestionum libro tertio capite vicesimo quincto, & Plinius senior libro secundo capite nonagesimo quincto. Neque ego assentior Johanni Lomejero, qui capite decimo septimo de veterum Lustrationibus ex eo, quod Plinius dicat, *nulla in hoc navis (sacer enim est) sed innatant insulae herbidae*, videtur opinari, lacum adeo amplum fuisse, ut intus navigari posset, quod tamen facere nefas esset. nunquam enim credo navem aliquam, licet exiguam, in illo natare potuisse; sed Plinium ita loquutum puto, ut innueret, pro navibus parvas insulas in lacu huc, illuc vectari: cujus rei duplex caussa adsignatur a Seneca in libro & capite jam indicatis, nempe *aquae gravitas medicatae, & ob hoc ponderosae; & ipsius insulae materia vectabilis, quae non est corporis solidi, quanvis arbores alat. fortasse enim leves truncos, frondesque in lacu sparsas pinguis humor apprehendit, ac vinxit. Itaque etiam siqua in illa saxa sunt, invenies exesa & fistulosa, qualia sunt quae duratus humor efficit utique circa medicato-*

rum

rum fontium rivos: quae, ubi purgamenta aquarum coaluerunt, ex ſpuma ſolidantur . Haſce inſulas natantes ex varia levioris & viſcoſae materiae miſcella aggeſtas portiones a vento hinc inde agitatas appellat Athanaſius Kircherus in Mundo ſubterraneo tomo primo pag. 279. In fragmentis Sotionis de miraculis fontium , fluviorum , & lacuum haec leguntur inter Ariſtotelis opuſcula varia Graece edita a Friderico Sylburgio Francofurti apud Wechelios anno MDLXXXVII. ἔστι δὲ καὶ λακοσσούα ἡ Ἄμμωνος καλουμένη λίμνη οὐ μεγάλη ἐν Ἰταλίᾳ, ὁμοίως ἔχουσα νησία πλείονα πάσῃ πνοῇ μετακινούμενα, ubi Sylburgius pag. 317. pro λακοσούα ἡ Ἄμμωνος recte monet procul dubio legendum λάκος Ουαδίμωνος : quae ſic latine verti poſſunt : *eſt autem & ſtagnum in Italia , lacus Vadimonis appellatum , non magnum, habens parvas inſulas natantes vento agitatas* . Hodie tantum ſupereſt parvi ambitus crater juncetis & vepribus obductus , immenſae tamen profunditatis , nativas aquas continens , quae , nulla foris apparente mutationis cauſſa , repente aliquando conturbantur , excurrentibus per lacus cuniculos flatibus, qui & vicinum Tiberim excutiunt . Interdum vero , loculis unde tranſeunt diruptis , per annum vix effluunt : vel contra ita exundant , ut avorum memoria plures in Tiberim convoluerent molas , quarum acervi adhuc ibi conſpiciuntur . Ceterum lacus nec piſces alit , nec gignit ,

gignit, ſed luridos angues & teſtudines colore subvirides, ſpiſſae ſubſtantiae ac odore ſulphureo, firmandis fracturis utiles, quo nomine eas proponit doctiſſimus Baccius, qui etiam tradit tempore penuriae eum exundare: idque mirandis modis a principio veris egiſſe anno MDLXIX. quo univerſalis annonae caritas Italiam afflixit. Eandem abditam vim ſterilitatem foecunditatemque praenunciandi, illam quum fluit, hanc quum fluere ceſſat, illi tribuit Kircherus in Mundo ſubterraneo tomo primo pag. 288. ubi ait ſe de eodem fuſius egiſſe in ſua *Etruria*, quae adhuc lucem non vidit. Cauſſa, quae lacum extumeſcere cogit alia ſane eſſe non poteſt, quam flatus & ſpiritus ſubterranei, qui exitum molientes, dum non inveniunt, per fundum lacus tranſeuntes, aquas in monſtroſos tumores certis temporibus tanto impetu exaltant, ut vita quadam praeditae videantur. Lacui naturam ſulphuris ineſſe ſatis quidem indicant ſcatebrae ſulphureae ſub vetuſta Nepe & ſub Horta, unde calidam emanantem, ſulphureamque ex lacuna per veteris ſtructurae emiſſarium in balnea olim exceptam Hortini commemorant, locumque adhuc ad *balnea* vocitari, ubi veterum aedificiorum veſtigia ſaepe eruuntur. Aqua vero, quae inde irrigua ad Tiberim trahitur, temporis ſpacio ingentem producit albi lapidis molem, Tiburtinum appellatam: ex quo lapide, qui Tibure etiam atque

alibi effoditur, efformatas fuisse veteres statuas, & inscripta monumenta observat Gauges de Gozze Pisaurensis in dissertatione Italica de basi Columnae Rostratae pag. 8. Baccius addit se existimare, has aquas praeter illum sulphuris fomitem, liquidi aluminis vel succi id genus portionem habere, & propterea usu balnei fore utilissimas: quae nempe siccare valeant ulcera, scatentes per cutim humores cohibere, & luxata membra corroborare, non secus, ac albulae aquae Tiburis, de quibus agit libro quincto capite nono. Ejusdem generis ac fuit lacus iste Vadimonis puto exstitisse illum, quem Strabo libro decimo tertio in fine Troadis locat apud Astira, aitque vocari nomine *Sapra*, *qui erumpit in littus mare*, *asperis saxis in dorsi speciem porrectis asperum*: atque similis naturae suspicor aliquid fuisse lacui Messurinae apud nostrates Forojulienses in Alpibus Carnicis haud longe a tractu, quem Zeliam appellant: hic enim nullum producit piscem, & proxima habuit balnea sulphurea, quorum vestigia non ita dudum adhuc apparebant.

CAPUT

CAPUT. VI

SYNOPSIS

I. *Sancti Landi martyris acta examinantur*. II. *Inscriptiones Herculi sacrae*. III. *Hercules Somnialis*. IV. *Hesperides tres cum Hercule in tabula Ortana*.

SED quam falso hunc lacum Vadimonis olim Gentiles sacrum putaverunt, tam verius hodie apud Christianos & religiosissimos Hortenses ejus recordatio magni habenda est, quod apud illum sanctus Landus martyrio coronatus fuisse tradatur, ut excerpta ex ejus actis testantur apud Ferrarium in Catalogo die v. Maii, & apud Hagiographos Bollandianos tomo secundo ejusdem mensis pag. 49. unde apud eundem lacum non longe a Bassanello ejus martyris aedicula ostenditur, in qua sacratissimum corpus populi frequentia honoratur. Sed quod pertinet ad laudata excerpta, seu quod acta genuina perierint, vel adhuc inter blattas & tineas alicubi delitescant, per dracones thesauris suis incubantes abscondita, quemadmodum ab invidis veterum manuscriptorum possessoribus, rei sacrae & publi-

cae damno & injuria saepenumero fieri videmus: seu potius quod supina exscriptorum inscitia pro arbitrio quaedam superaddere voluerit, in illis aliqua sunt, quae sacrae antiquitatis perito negocium facessunt. Enimvero sanctus Landus dicitur frater sanctorum Felicissimae, Valentini, & Hilarii, & passus traditur sub Domitiano. At Felicissimam cum Graciliano Faleriae morte damnatam diximus sub Claudio II. quem inter & Domitianum septuaginta saltem anni effluxerunt. Sanctos vero Hilarium & Valentinum sub Diocletiano & Maximiano Viterbii passos varia acta testantur, quae dabunt Bollandiani die III. Novembris: neque usquam in iis actis tam Felicissimae, quam Valentini & Hilarii sanctus Landus memoratur, quemadmodum animadverterunt Ferrarius, & Henschenius. Haec olim neque eruditissimi Florentinii fugerunt obtutum, namque is in Originibus pietatis Etruscae pag. 178. putavit in acta sancti Landi pro Diocletiano male irrepsisse Domitianum. Sed nihilominus adhuc superest difficultas ex silentio in actis martyrum, quorum frater sanctus Landus fuisse traditur: quae inde etiam augetur, quod sancti Valentinus & Hilarius ex oriente in Italiam venisse perhibeantur; sanctus vero Landus ex Germania. Huic ulceri ut mederetur Ferrarius scribendum suspicabatur, ex *Graecia* pro ex *Germania*: quam correctionem refutavit

vit Henschenius, quod nomen *Landus* illi Germanicum visum fuerit, & detruncatum ex *Rolando*, aut alio simili per consuetam Etruscis propriorum nominum mutilationem. Atque inde arbitratus est, a Langobardis aliisve barbaris Italiae occupatoribus sanctum Landum pro fide Christiana occisum, Hortaeque coli coeptum, & proinde ad saeculum VI. referendum, quo scimus alios plures sub Langobardis passos. Haec ego jam exaraveram, quum ex schedis MSS. Landi Leoncini canonici Hortensis didici, anno 1628. die 25. Martii jussu Angeli Gozzadini Hortensis Episcopi reseratum fuisse tumulum sancti Landi, atque intus in quodam lateritio lapide hanc inscriptionem repertam.

LANNVS XPI MARTIR
HIC REQVIESCIT SVB
DIOCLETIANO E.P.S. PASSVS

Hinc omnes praedictae conjecturae & dubitationes evanescunt; & statuitur, hunc sanctum martyrem non LANDUM, sed LANNUM appellatum, non sub Domitiano, sed sub Diocletiano passum: cujus gestorum memoria quum forte periisset, aliquis rerum & temporum imperitus conscripsit epitomen, quam vulgavit Ferrarius ex Fabrica Hortana, quae est rudis, atque indigesta

gesta multarum rerum sibi minime cohaerentium farrago saeculo XVI. in unum compacta, quam ego tractavi apud Illustrissimum NUPTIUM. Literas inferioris laterculi sic interpretatus est Leoncinus: *Eutitius Presbyter sepelivit*: quam explicationem haud respuo, modo non intelligatur sanctus Eutitius ille, qui passus fuit sub Claudio II. ut indicavi ex actis ejus tomo tertio Maii Bollandiani pag. 460. Quî enim hic potuisset sepelire sanctum Lannum, sub Diocletiano martyrio coronatum?

II. Explicatis utcunque iis, quae ad Hortae antiquitatem spectare videbantur, quia haec insuper vetustis inscriptionibus non modice illustrari poterunt, nunc reliquas promam, quae ex Hortanis ruderibus effossae ad me pervenerunt, asterisco signatis iis, quas in villam suam aliunde advehi curavit modo laudatus amplissimus ANTISTES.

I.

DEO. SANCTO. VVLCANO
INVICTO. HERCVLI
CONSERVATORI
DOMVS. VLPIORVM
SACRVM. M. VLPIVS
VERECVNDVS. EX. VISO
D.

DIVO

II.

DIVO. VVLCANO

Utraque est Hortae in ecclesia parochiali sancti Petri: & prior quidem in ara majori, cui pene similem in antiqua basi in Aventino sub aede sanctae Priscae prope Circum maximum repertam recitat Onuphrius Panvinius in Commentariis Reipublicae Romanae pag. 213. & ex eo Gruterus pag. XLV. num. 10. quam hic exhibeo.

HERCVLI
CONSERVATORI
DOMVS. VLPIORVM
SACRVM
M. VLPIVS......
VERECVNDVS

Eandem inscriptionem adducit etiam Jacobus Sponius in Miscellaneis eruditae Antiquitatis sectione III. num. LXII. pag. 100. ubi ex duabus prioribus lineis unicam facit, & quinctam supplet his verbis AVG. N. Hercules titulo CONSERVATORIS occurrit pag. XLV. 7. 9. 11. qui in nummis Graecis ΣΩΤΗΡ, idest *servator* appellatur, non ut belluarum confector, sed ut tyrannorum ever-

everſor apud Spanhemium diſſertatione ſeptima pag.418. Sicut enim Hercules tyrannos evertere, ita optimos principes & populos *ſervare*, & a tyrannis defendere credebatur, proptereaque pagina eadem XLV. 12. & 13. vocatur DEFENSOR *Auguſtorum*. Eundem Herculem fuiſſe numen tutelare gentis Ulpiorum notat Fabrettus in Commentariis ad columnam Trajani capite ſexto pagina 172. ita quidem, ut hic Imperator, qui ex ea originem duxerat, paſſim in nummis, aliiſque veteribus monumentis una cum Hercule appareat, immo etiam ſub Herculis facie exhibeatur. Huc facit vetus epigramma, quod a ſe exſcriptum Bruxellis in bibliotheca Societatis Jeſu, nuperrime ad me miſit vir celeberrimus & utraque Pallade inſignis Gisbertus Cuperus.

III.

HERCVLI. MA
GVSANO. ET
HAEVA. VLPI
L. V.. PIO. ET. VL
PIA. AMMA. VA
PRO. NATIS
V. S. L. M

quod ſic lego: *& Haeva Ulpj liberta* pro *Vlpio*, *& Ulpia Amma* pro *Vapro natis votum ſolvunt luben-*

lubentes merito Herculi Magusano. Herculem cognomento *Magusanum* cultum fuisse in Gallia Belgica ostendit idem Cuperus in additionibus suis ad Harpocratem pag. 218. atque ejus fanum circa Scaldis ostia olim stetisse notat Abrahamus Ortelius in Thesauro geographico, qui non *Macusanus*, ut aliqui in nummis Postumi senioris, sed *Magusanus* legit in saxo a se diligenter inspecto, sicut etiam Vossius de Idololatria libro primo capite tricesimo quinto in fine: quam scripturam idem Bruxellensis lapis confirmat. Particula ET elegantiae ergo ex vi linguae latinae in principio & medio sententiae geminatur, ut duplex res, de qua fit sermo, iterata particula tanquam duplici vinculo colligetur: quod in inscriptis lapidibus non est insolens; nam pag. XLIX. 4. legitur:

D. S
HERCVLI. ET
L. VALERIVS. SE
VERVS. ET. CLODI
A. CORNELIANA
PRO. L. VALERIO
CORNELIANO
V. S.. L. M

Herculem Hortae cultum fuisse, & ibi Collegium habuisse, ut erant sodalitia, quae communis nu-

minis cultum, arcam communem, communiaque ſacrificia & epulum ſtatis temporibus habebant ſecundum Fabrettum capite ſexto inſcriptionum pag. 430. nos docet praeterea alter lapis, qui cum aliis inferius adducendis ſervatur in peramoena villa Nuptiana in colle ſancte Mariae Gratiarum prope Civitatem Hortanam.

I V.

L. MINVCIVS. SYNEG
DEMVS. AEDICVLA
HERCVLIS. COLLEGIO
D E. S V O. D. D

Huic ſimillimam inſcriptionem recitat Gruterus pag. XLIV. num. 9. ex Mazochio exiſtentem Romae in Capitolio.

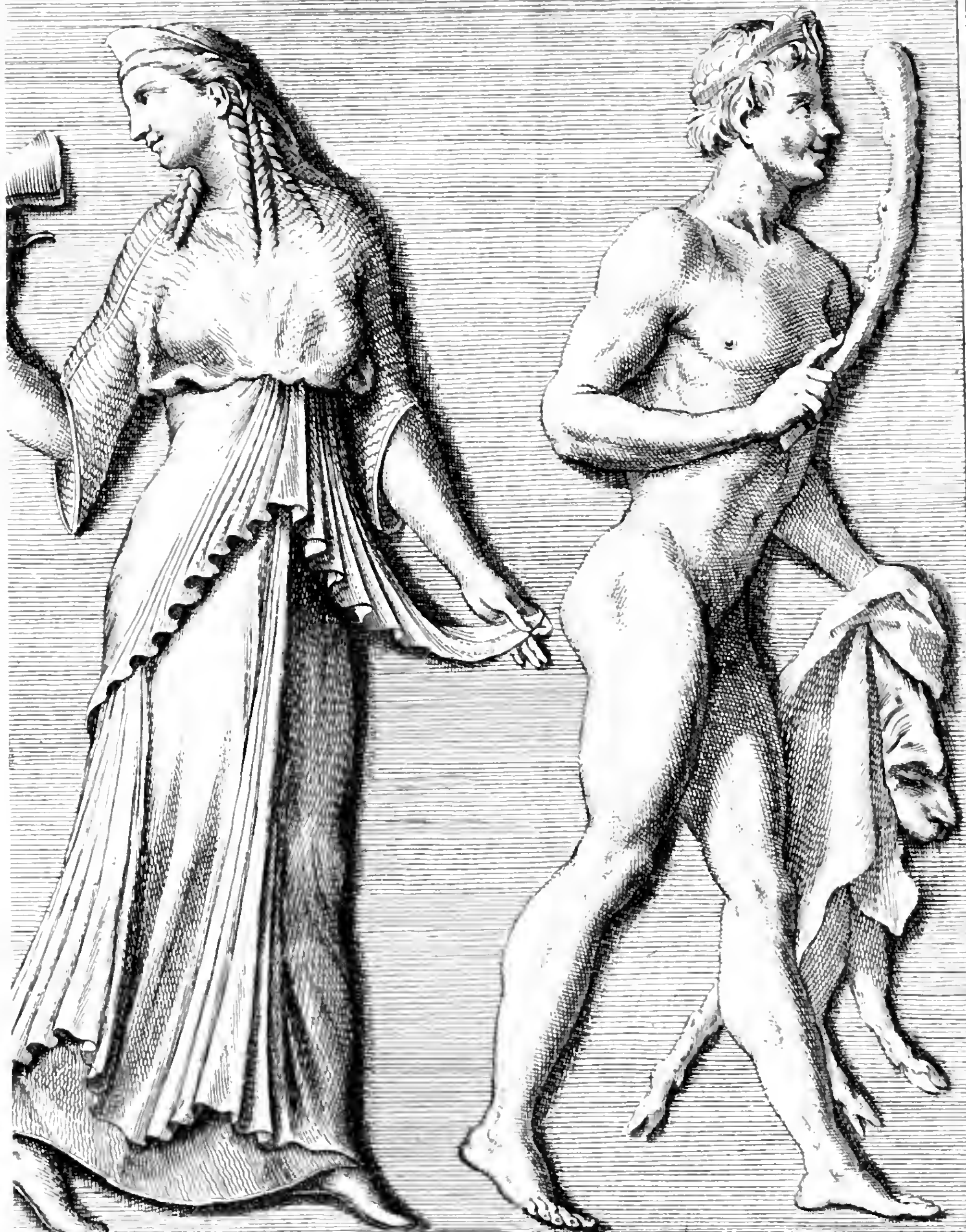
L. M I N V C I V S
S Y N E C D E M V S
AEDICVLAM. HERCVLIS
C O L L E G I O
D. D

Aediculae autem erant aedes minuſculae incuſtoditae, quas *qui tentaverint, amplius quam fures, minus quam ſacrilegi mereantur*, ait Paullus J.C.
in

in libro XLVIII. Digestorum tit. XLIII. l. 9. Hujusmodi aediculae, ut aliae omnes privatae, nec sacrae nec sanctae erant, sed religiosae: *quod enim privati suae religionis caussa Deo dedicant, id Pontifices Romanos non existimare sacrum* testatur Festus libro decimo septimo verbo *sacer mons*. Quare M. Ulpius Verecundus quum nosceret illius numinis aras Hortae maxime frequentari, in eadem Civitate Hortana, quemadmodum fecerat Romae, Herculi lapidem dicandum curavit EX VISO, quod nempe in somnis monitus fuisset, ut tale monumentum Herculi consecraret: quae formula EX VISO, & EX VISV saepe occurrit in veteribus saxis, ut notavit ad inscriptionem Gradensem V. C. Philippus a Turre in dissertatione de DIs Aquilejensibus pag. 302. quum enim Gentiles tres divinitatis notas *somnia*, *curationes*, & *oracula* numerarent, ut eruitur ex Luciano in oratione de non temere credendo calumniae pag. 882. operum editionis Burdelotii; ideo quicquid somniabant, id sibi a Deo immissum opinabantur, ideoque illi, quem sibi apparuisse putabant, aras, sacrificia & donaria offerebant, tanquam religione admoniti. Ad hoc forte respexit sanctus Martyr Justinus in Apologia secunda pro Christianis, ubi ait, *Daemones aliquando per insomnia, nonnunquam vero per magicas praestigias cunctos sibi mancipare*.

III. Haec quum differerem Johannes Paullus Nurra Canonicus Caralitanus, vir apprime eruditus, mihique necessitudine conjunctissimus, suggessit *Herculem Somnialem*, de quo fit mentio in lapide, quem edidit Salmasius in Exercitationibus Plinianis tomo primo pag. 351. & ex eo Reinesius in supplemento Gruteriano Classe x. num. iv. apud quos vocatur Romanus, qui tamen est erutus juxta Pisas, & servatur Florentiae apud Spigliatos, ut scribit Fabrettus capite sexto num. 4. pag. 429. ubi eum emendatiorem producit. Ibi Collegium hominum Herculis Somnialis cultorum sibi locum sepulturae conscribit, quemadmodum ab Herculis defensoris cultoribus similiter factum Interamnae apud Gruterum cccxv. 7. Quod vero postremum ex Herculis Somnialis cultoribus, temporis injuria, sic notatum videam . . . . VNDVS, ego legendum opinor *M. Vlpius VerecVNDVS* ita quidem, ut hic Verecundus idem sit ac ille, qui reliquas duas inscriptiones Romae & Hortae dicavit: quique vixerit tempore Hadriani Imperatoris. nam plerique ex iis, qui recensentur in eodem lapide Herculis Somnialis, ut detexit Reinesius Classe x. num. iv. conscripti etiam leguntur in catalogo Magistrorum regionum Urbis apud Gruterum pag. ccl. qui confectus est Commodo & Pompejano Coss. anno U.C. dccclxxxviii. qui est Christi cxxxvi. ut patet ex Fastis. CVLTORES

ΚΑΛΛΙΜΑΧΟΣ ΕΠΟΙΕΙ

ΟΣ ΕΠΟΙΕΙ

RES. HERCVLIS. SOMNIALIS exhibet etiam lapis Florentinus apud Sponium ſectione III. n.LXII. pag. 100. Hercules ergo quod malorum expulſor, maxime apud veteres, crederetur, inde etiam ſomniorum immiſſoris nomine celebatur. nam omnes ὀνειροπομποὶ *ſomniorum immiſſores*, utique ἀλεξίκακοι *malorum pulſores* habiti, ut notat eruditiſſimus Salmaſius. Hinc *in ſomnis Hercules docuit*, M.Octavium Herennium *ſua ope ſervatum* a praedonibus, ut fabulatur Maſſurius Sabinus apud Macrobium libro tertio capite ſexto Saturnaliorum. Fabrettus alteram hanc inſcriptionem recitat capite decimo num. 130.

HERCVLI. SOMNIALI
EX. ORACVLO

Solebant enim veteres ad captandos rerum eventus ſomnia quaerere excubantes in delubris Idolorum: quam fatuitatem ſaepius irridet Lucianus, ut animadvertit Barthius libro quinquageſimo ſexto capite tertio Adverſariorum.

IV. Ad haec aliud numen in iſtis regionibus cultum oſtendit tabula ex Pario marmore in villa Nuptiana adſervata, quam hic delineatam exhibeo. In ea conſpicitur Faunus vel alius agreſtis Deus manu ſiniſtra hinnuli alteriuſve animalis bifidi exuvias geſtans, vultu ridenti, & baculo incurvo in

in ſiniſtra. Auris eſt ſuperius acuta & ferina, cornibus in fronte palam ſurgentibus: corona etiam in fronte. Tres figuras muliebres pro totidem Nymphis vel deabus campeſtribus, quas *matres* & *matronas* etiam dixerunt, accepit Giſbertus Cuperus in literis ad me olim ſcriptis. Tres enim Nymphas ejuſmodi fuiſſe, praeter Fabrettum Diſſert. II. de Aquaeductibus §. 189. ipſe etiam Cuperus in Apotheoſi Homeri pag. 267. adnotavit. Utrumne potius ſint feminae bacchantes, quarum una & altera crepitaculum quodpiam manu gerat, aliis diſquirendum relinquo. In parte extrema ejuſdem tabulae marmoreae, ſi bene video, leguntur haec verba, inferius nonnihil exeſa ΚΑΛΛΙΜΑΧΟΣ ΕΠΟΙΕΙ, *Callimachus fecit*. Nemini non notus eſt mos priſcorum artificum ſuum nomen operibus ab ſe fabrefactis inſcribendi: de quo erudite egit nitidiſſimus ſcriptor Carolus Datus in Vitis pictorum veterum Italice editis pag. 112. Callimachum ſtatuarium inſignem memorant ſcriptores antiqui Dionyſius, Pauſanias, Vitruvius & Plinius, quorum loca in unum congeſſit Franciſcus Junius in Catalogo, qui ſubeſt ſplendidiſſimo operi de Pictura veterum, non ita dudum apud Batavos cum auctariis recuſo.

Hoc egregium anaglyphum, & cum rarioribus antiquitatis monumentis jure & merito com-

comparandum, ex villa Nuptiana postmodum transiit in Museum Illustrissimi & Excellentissimi Alexandri Albani Clementis XI. Pont. Max. fratris filii, quem honoris caussa nomino. Is enim vetustatis amantissimus in omnis generis tabulas & simulacra magno studio & numero conquirenda jamdiu sedulo incubuit, quibus non tam aedes suas, Urbemque rerum Dominam, quam praesertim rem literariam locupletaret: quod profecto universa eruditorum natio ab ejus indole & animi magnitudine sperare debet.

CAPUT

CAPUT. VII

SYNOPSIS

I. *Herculis cultus apud Etruscos. As Etruscus a Bernardino Baldo explicatus.* II. *Draconis Corcyrensis locus perpensus. Asses Etrusci cum Jano & clava.* III. *Varia de lingua veteri Etrusca.* IV. *Primaevaorigo Etruscorum.*

Pud veteres Etruscos peculiari honore Herculem cultum fuisse, ostendunt pondera sive asses, nummis perquam similes, in postica parte Herculeam clavam cum Etruscis characteribus exhibentes; in antica vero bifrontem imaginem pileatam, ut cernere est apud Claudium Molinetum in Museo sanctae Genovefae pag. 44. & apud Fabrettum, qui ex gaza Medicea tres ejusmodi asses vulgavit: quos veterum linguarum studiosis delineatos infra nos iterum proponemus. Unum ex his assibus pro nummo ab se habitum explicavit Bernardinus Baldus Guastallensis Abbas, vir mirandi ingenii, & in omni literarum genere consultissimus, qui praeter scripta, ipso adhuc vivente edita, in quibus eminet Lexicon Vitruvianum, innumera etiam post se edenda reliquit, & prae ceteris

ceteris illustrium Mathematicorum Vitas a Thalete Milesio ad Christophorum Clavium Italice scriptas: quae una cum aliis tanti viri lucubrationibus adservantur in domestica Bibliotheca SUMMI SANCTISSIMIQUE PONTIFICIS CLEMENTIS XI. a quo nobis pro sua erga literarum incrementum benevolentia & amore spes facta est easdem in publicam eruditorum lucem vulgatum iri. Explicationem vero Etrusci ponderis sive assis per eundem Baldum in epistola ad amicum suum adornatam nobiscum communicavit Dominicus Passioneus ingenio & eruditione spectabilis, atque in literis juvandis effusus: nosque ex Italico in latinum sermonem conversam integram hic exhibemus.

ECtypon ad me missi numismatis inspexi, quod sane est Etruscum & vetus: quare non solum, ut tibi obsequar, cui ob tua in me merita plurimum debeo, sed ex praecipuo animi genio de eo nonnulla disserui, a verisimili non abhorrentia. Equidem primo obtutu pene desperaveram me quicquam adsequuturum, quod ad rem facere videretur; sed perlectis characteribus, & eorum sensu ex vi Ebraici idiomatis perpenso, a quo palam est Etruscum originem suam habuisse, haec inde hausi. Mihi videor intelligere posse, quod nummus percussus fuerit in Etruria ab aliqua civitate Herculi devota, quem in eadem regione cultum fuisse multa nos docent veterum auctoritate firmata, & praecipue Dionysius Halicarnasseus, cujus testimonium considerandum proposuit Giambullarius in dialogo de Origine linguae Etruscae. Ut ergo ad nummum deveniam, instrumentum il-

lud, quod in aversa parte conspicitur, ego utique puto esse clavam Herculeam, quandoquidem ejus apparet capulum cum nodis, & inserta cernuntur nonnulla, quae plumbi segmenta esse videntur, vel alterius rei gravis, ad eandem clavam robustiorem & onerosiorem efficiendam idonea. Verba circumscripta haec sunt PHELIA PHDII nempe admirabilis liberatrix, *quia Hercules clava ipsa populos feris, monstris, & tyrannis liberabat. Et forte numisma cusum fuit ab aliqua urbe, de qua Hercules benemeritus fuisse putabatur. Duplex facies, quae in antica parte numismatis inspicitur, fratrum* Geryonum *caput indicare videtur; nam licet a poetis* Geryon *tricorporis effingatur, fieri tamen potuit, ut scalptor tertium caput post duo illa, quae in nummo apparent, abscondi crediderit, fortasse ratus fieri non potuisse, ut una cum ceteris ob oculos illud tertium exponeretur. Ratio interpretationis literarum inde petita est, quod Ebraei ad rem mirabilem exprimendam dicant* פֶּלֶא *PELE, quod sine puncti additione diceretur FELE, &* פְּלִיאָה *FELIAH, seu PELIA'* admiratio *ab radice FALA, vel PALA, quod rem arduam & miram agere significat: estque vox usurpata in Psalmis* LXXVII. *&* CXXXIX. *in Job capite* XXXVII. *& in libro Judicum capite* XIII. *Aliud vocabulum PHDII videtur ex verbo* פָּדָה *PHADA derivare, nempe* redemit, liberavit, eruit, absolvit: *quae vox usurpatur in Exodi capite* XXI. *atque alibi. Quare verbale PEDVTH est PIDION, quo* redemptio *designatur, sive, ut vulgo dicimus,* riscatto. *Haec mihi occurrerunt, ut tibi, atque illi, qui tua opera usus est, prompto animo obsequerer. In rebus arduis, atque, ut ita dicam, impossibilibus, cujusmodi haec nostra est, pro maximo haberi debet parum invenire, licet neque certo putare velim me hoc invenisse, ne in vitium arrogantiae,*

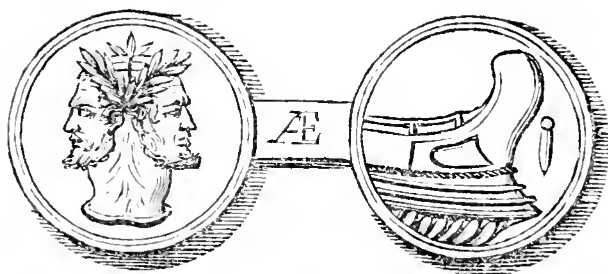
&

& forte stultitiae delabar: quam unam ob caussam interpretationi meae in Tabulam Eugubinam Divinationis titulum feci. Superest, ut pro observantia erga te mea etiam atque etiam te rogem, ut mihi quidlibet imperes; id enim agere tuum est, sicuti meum tua jussa capessere. Dabam Urbini die 2. Junii 1614.

II. Haec Baldus: & sane in Umbria, quae antiquitus erat in dominatu Etruscorum, colebatur HERCVLES DEFENSOR POLLENS, ut patet ex lapide Gruteriano cccxv. num. 7. Interamnae Nahartium in Umbria servato. Sed nihilominus dubitare licet, an imago illa biceps Geryonem Herculeum offerat, tertia facie ob imperitiam artificis retro latente; siquidem supervacaneum videbatur in utroque assis conspectu Herculis signa exhibere, dum una clava sufficere poterat. Quare icone illa bicipiti Janum potius indicari putamus, in id inducti egregio testimonio Draconis Corcyrensis in libro de Lapidibus apud Athenaeum libro decimo quincto capite decimo tertio, ubi haec habentur: Ιανὸν δὲ λόγος ἔχει διπρόσωπον γεγονέναι τὸ μὲν ὀπίσω τὸ δὲ ἔμπροσθεν, ἔχοντα πρόσωπον. ἀπὸ τούτου, καὶ τὸν Ιανὸν ποταμὸν, καὶ τὸ ὄρος Ιανὸν ὀνομάζεσθαι κατοικήσαντος αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ ὄρους. Πρῶτον δὲ στέφανον εὑρεῖν, καὶ σχεδίας, καὶ πλοῖα, καὶ νόμισμα χαλκοῦν πρῶτον χαράξαι διὸ καὶ τῶν κατὰ τὴν Ελλάδα πολλὰς πόλεις καὶ τῶν κατὰ τὴν Ιταλίαν, καὶ Σικελίαν ἐπὶ τοῦ νομίσματος

ἐγχαράττειν πρόσωπον δικέφαλον, καὶ ἐκ θατέρου μέρους ἢ σχεσίαν, ἢ στέφανον, ἢ πλοῖον. Haec ſic vertit Jacobus Dalecampius ex recenſione Iſaaci Caſauboni: *Janum fama eſt bifrontem fuiſſe, altera facie poſteriori, anteriore altera; Janum flumen, Janumque montem ab eo fuiſſe nominatum quod in eo monte habitaverit; coronas illum reperiſſe, navigia, rates; nummum aereum ab illo primo ſignatum: qua de cauſſa civitates in Graecia multae, Italia, & Sicilia monetam cudunt impreſſa bicipiti facie, & ex altera parte vel rate, vel navigio, vel corona.* Jacobus Grandius Mutinenſis, qui, me adoleſcente, magna eruditionis laude Venetiis florebat, in doctiſſima epiſtola de veritate diluvii univerſalis pag. 24. putavit Janum ſive Noa triplici inventione civitatibus Graeciae, Siciliae, & Italiae memoratum fuiſſe, propterea que eaſdem civitates ex altera nummi parte impreſſiſſe ἢ σχεδίαν, ἢ στέφανον, ἢ πλοῖον., *vel ratem, vel coronam, vel navigium*; licet quaenam hic ſit *ratis* a *navigio* diſtincta ſe neſcire fateatur, dum ſatis erat dixiſſe ab Jano inventa fuiſſe πλοῖα *navigia*. Hinc ſuſpicatur Draconis vel verbis mendum ineſſe, vel σχεδίαν ſignificare non *navim*, ſed *forte vaginam enſis ligneam, aut ſimile quidpiam, quod Noa in uſum communem invenerit.* cujus figura in hoc aſſe, quem ipſe adducit, poſt navim exprimi putat.

Verum

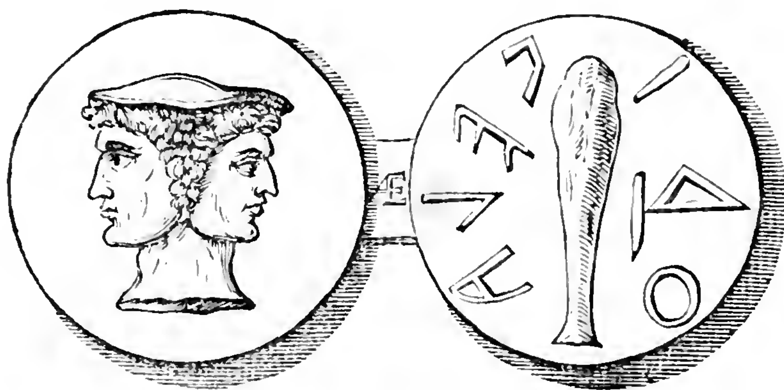

Verum Draco haudquaquam illud ſymbolum triplex ſimul in unoquoque numiſmate ſignatum pronunciavit, ſed unum aut alterum ex iiſdem tribus ſeparatim, quod apparet ex disjunctiva particula ἢ *vel*. Quare quum navis in eodem aſſe appareat, haec una implet ſententiam Draconis: quicquid indicet figura illa, quae poſt navim conſpicitur. At neque Draco ſcribit triplex Jani inventum in nummis memorari; ſed Janum ipſum ab Italis, Graecis, & Siculis duplici imagine expreſſum in nummis, in quorum averſa parte cernitur, *vel* σχεδία, *vel* ***navis***, *vel corona*; non vero omnia ſimul. Georgius Wolffgangus Wedelius in Exercitatione octava Decadis VI. pag. 54. ubi de ejusmodi numiſmate diſputat, σχεδίαν interpretatur *pontem*. qui tamen in illo nuſquam apparet. Praeterea aſſes ſeu ſemiſſes occurrunt, qui bicipitem Janum repraeſentant absque navi, pro qua in averſa parte clava conſpicitur. Hujusmodi unum Etruſcis literis inſi-

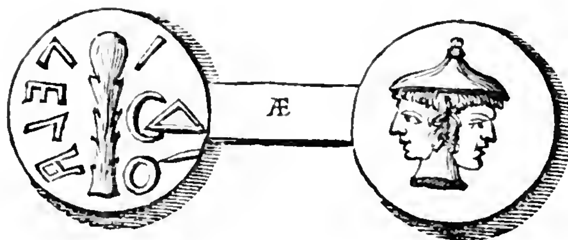
gni-

gnitum publicavit, ut dixi, Claudius Molinetus in Museo sanctae Genovefae: quem quia diversum non puto ab illo, quem explicavit Baldus, hic iterum exhibeo una cum aliis duobus ex Museo Mediceo per Fabrettum vulgatis in capite septimo Inscriptionum num. 376. qui omnes eandem epigraphen habent in aversa parte, nempe ODICELA, si nostris quidem latinis characteribus Etruscos legere velimus, quemadmodum legit Molinetus, ubi id nomen monetarii esse insulse opinatur.

I.

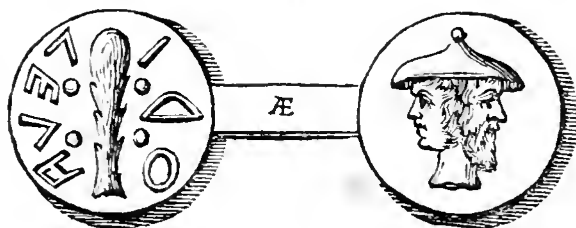

II.

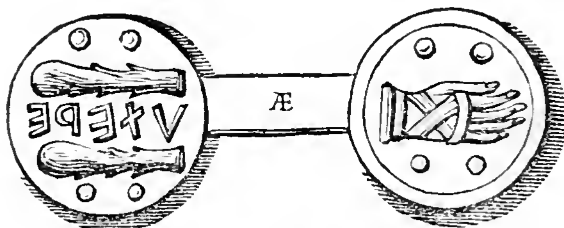

Quare

III.

IV.

Quare si post tantos viros nobis sententiam nostram proferre licet, ego puto in loco Draconis Corcyrensis designari hanc eandem clavam, quae cernitur in his assibus. Siquidem Hesychius in verbo Σχεδία pag. 887. inter varias ejusdem vocis significationes hanc quoque adducit, ἢ ὅπλα τὰ ἐκ χειρὸς τιτρώσκοντα hoc est: *vel arma* (sive instrumenta) *ex manibus verberantia*. quibus verbis nihil aliud sane, quam clava seu cestus designatur: quod miror a viris doctissimis non animadversum.

III. Scriptores autem clarissimi, qui pridem laboraverunt in condendo alphabeto linguae Etruscae satis superque ostenderunt singulos ejus chara-

characteres neutiquam respondere latinis, ut videre est ex alphabeto, quod per Gabrielem Gabrielium latinis characteribus explanatum exhibuit Baldus in sua Divinatione in Tabulam aeneam Eugubinam lingua Etrusca veteri perscriptam. Janus Gruterus, qui in magno corpore Inscriptionum eandem Tabulam Eugubinam, aliasque vulgavit pag. CXLIII. opinatur literis eam Graecis inversis, lingua vero Aeolica exaratam; unde pagina CXLV. num. 4. alphabetun Etruscum veluti Graeco respondens digessit. Sed Cosmus de Arena in Serie veterum Ducum & Marchionum Etruriae Italice scripta pag. 12. ablatis literis dubiis & confusis, alibi, ut ajebat, examinandis, alphabetum Etruscum & ipse conscripsit, quod cum illo, quod Baldus edidit, non omnino convenire deprehenditur. Ut de his lector judicium ferat, praestat tria illa alphabeta hic adponere.

I. Alphabetum Etruscum Gabrielis Gabrielii a Baldo editum.

V t S r P Ph O N M L K I g f E D C b B A

II. Alphabetum Etruscum apud Gruterum & Paullum Merulam in Cosmographia pag. 613.

Ω Φ Η Τ Σ Ρ Π Ο Ν Μ Λ Κ Ι Ζ Ε Δ Β Α

III. Al-

III. Alphabetum Etruscum a Cosmo de Arena vulgatum.

Z Y X V T S R Q P O N M L K I H G F E D C B A

Ex hoc insignium virorum dissidio apparet maxima difficultas in legendo, nedum percipiendo antiquo illo idiomate Etrusco. licet enim a dextera in sinistram tendente legendum putaverint eruditi; attamen inter se minime conveniunt in adsignandis veris fontibus, unde eadem ignorabilis lingua manaverit: qui quidem si certo adsignari possent, vocabulorum sensus & vim adsequi etiam forte possemus. Siquidem Sanctes Marmocchinus in Defensione lingue Etruscae, quae MS. est apud celeberrimum virum Antonium Magliabechium, & Sigismundus Titius in Historiis Etruriae, quae MSS. item sunt in Bibliotheca Chisiana, putant vocabula Etrusca mixta & confusa esse cum Ebraicis; at vero Petrus Franciscus Giambullarius in suo Gello, & Gullielmus Postellus in Commentario de Etruriae originibus, cum Aramaeis & Syriacis. Baldus in Etruscis vocabulis Chaldaicam & Ebraicam significationem latere existimavit; sed tam ipse, quam Giambullarius & Postellus nimium quantum tribuere videntur gerris plusquam Siculis Berosi Anniani. Jacobus Mantinus Ebraeus in epistola nuncupatoria ad Paullum III. Pont.Max. quae

R prae-

praefigitur paraphrasi Averrois in Rempublicam Platonis tomo secundo operum Aristotelis Venetae editionis apud Junctas anni MDLII. fol. 174. & Theseus Ambrosius in Introductione ad Chaldaicam linguam aliasque Papiae vulgata anno MDXXXIX. ex Ebraico sive Assyrio idiomate Etruscum omnino deducunt; licet idem Ambrosius ab Arcadibus, Pelasgis, & Trojanis postea corruptum existimet. Ab his omnibus longe abit sententia viri summae eruditionis Samuelis Bocharti, qui in parte altera Geographiae sacrae libro primo capite tricesimo tertio Etruscum sermonem ceteris dissimillimum fuisse opinatur, saltem Phoenicio & Punico; idque ex Tuscarum vocum sylloge, quas in medium adducit; quippe Dionysius Halicarnasseus in libro primo capite tricesimo tradit Tuscos gentem fuisse indigenam καὶ οὐδενὶ ἄλλῳ γένει οὔτε ὁμόγλωσσον, οὔτε ὁμοδίαιτον εὑρίσκεται, *neque cum ulla alia gente aut linguam aut mores communes habere*. Verum Josephus Scaliger abstrusioris vetustatis indagator perspicacissimus in Conjectaneis ad Varronem de Lingua latina pag. 30. editionis anni MDCXIX. non dubitat priscam Tuscorum linguam fuisse Syriacam sive Aramaeam, & *Saturnum* eadem lingua *latentem* significare. Syriaca lingua Sabinos & Tuscos loquutos iterum affirmat pag. 64. Hanc sententiam viris doctis constantem esse ait Paullus Merula in Cosmographia

parte

parte ſecunda libro quarto capite decimo ſeptimo pag.605. & 612. editionis anni MDCXXI. ubi Tuſcarum vocum catalogos texit, quae in Syriaco ſermone radices ſuas habent, exploſis nugis Annianis. Doctiſſimis viris concinit Reineſius de lingua Punica capite ſecundo num. XVI. ubi linguam Etruſcam & Sabinam e Syriaca prodiiſſe affirmat. Fuerunt tamen in lingua Etruſca vocabula quaedam e Graecia propter vicinitatem mutuata. Quin tantas etiam habuit vires Graecorum vicinitas, ut Etruſci progenitorum ſuorum characteribus Aramaeis carentes, alios mutuati fuerint ab iisdem Graecis conterminis ſuis, qui in Tuſciam colonias duxerant, ſed mutatis vel potius inverſis figuris, ut auitam ſcribendi conſuetudinem aliquo pacto aemulari viderentur, ut animadvertit Merula. Tacitus in loco inferius proferendo teſtatur Etruſcos *ab Corinthio Demarato* literarum formas didiciſſe, Latinos vero ab Arcade Evandro, licet Plinius libro ſeptimo capite LVI. ſcribat in Latium eas allatas fuiſſe a Pelaſgis. Sed tempore Demarati patris Tarquinii Priſci Etruſcorum civitates fortunatiſſimas & diſciplinis florentiſſimas fuiſſe ex eorum annalibus tradit Dionyſius Halicarnaſſeus libro tertio capite XLVI. itaut vix credi poſſit Tuſcos literis tunc caruiſſe: niſi dicendum ſit Demaratum non auctorem, ſed auxilio Graecarum literarum reformatorem earundem fuiſſe.

IV. Idem Dionysius in libro primo duplicem de primaeva origine Etruscorum opinionem adducit : quarum prima eos facit alienigenas ex Lydia provincia Asiae minoris, ductos in Italiam a Tyrrheno fratre Lydi Regis Lydiae ante bellum Trojanum. Altera vero eos facit indigenas: hancque Dionysius amplectitur, ratione & auctoritate, ut ait, roboratam. Ratio est, quia Etrusci tempore ejus, nempe Augusti, habebant linguam, ritus, mores & leges proprias, sibi unis, nec Graecis, Asiaticis, aut alteri nationi similes : fieri autem non potest, ut populus ab alio natus vestigium aliquod suae originis saltem in lingua non servet. Auctoritas est Xanthi Lydi, historici in patriis rebus diligentissimi, qui negat vel saltem non meminit, Tyrrhenum aut alium virum principem Lydum coloniam ullam in Italiam duxisse. Sed quoad Xanthum, ejus auctoritas fluxa est. etenim historiae, quae illius nomine circumferebatur, auctorem facit Dionysium Scythobrachionem Artemon Cassandreus in opere de Scriptoribus genuinis apud Athenaeum libro duodecimo capite secundo : quem quidem Dionysium paullo ante Ciceronis & Caesaris aetatem vixisse putat Suidas. Aguchius autem pag. 29. putat utranque sententiam amicam facile reddi, si dicatur fieri potuisse, ut Tyrrheni in aliquam Etruriae partem venerint, ab alia non expellentes antiquissimos Etruscos, regionis

nis illius indigenas. Herodotus idipsum exprimere videtur libro primo capite nonagesimo quarto ubi scribit *Lydos ad Umbros profectos*, ibique Lydorum *appellatione mutata*, *Tyrrhenos dictos fuisse*: quippe Umbri occuparant vel omnes vel plerasque oras occidentalis Etruriae, unde eos Pelasgi deinde expulerunt. Praeterea ex Dionysio colligitur Tyrrhenos in occidentali Etruriae parte stetisse, ubi cum Pelasgis habitarunt. Tyrrhenos deinde cum Etruscis permixtos fuisse testatur Silius Italicus in libro quarto, ubi loquens de Flaminio Consule, Etruscos sub regni Corithi appellatione designat.

Ergo agitur raptis praeceps exercitus armis
Lydorum in populos, sedemque ab origine prisci
Sacratam Corithi, junctosq; a sanguine avorum
Maeonios Italis permixta stirpe colonos.

Haec permixtio non solum vicinitati & commercio, sed rei communi tribuenda est: quae erat Umbros Pelasgosque pellendi ex oris, quas in Etruria tenebant. Nihilominus non videt Agucchius quî fieri potuerit, ut in hac permixtione nullum signum aut in lingua aut in moribus Etruscorum deinde apparuerit. Quare assentitur Dionysio appellanti Etruscos indigenas, & cum Lydis neutiquam permixtos. quippe lingua & mores eorundem corruptibiles & mutabiles erant, itaut si cum illis Tyrrheni permixti unquam fuissent, aliquod signum retinere debuissent, quemadmodum ex eodem Dio-

nysio

nyſio Falerii & Feſcennium Pelaſgorum coloniae poſt annos mille & trecentos in ſuis moribus adhuc Graecae originis veſtigia retinebant. Sed maximum ſignum hujuſce permixtionis Etruſcos retinuiſſe, deprehendere mihi videor ex eorum conſuetudine numerandi ſaecula a conditis urbibus. Etenim Cenſorinus in aureo opuſculo de Die natali capite decimo ſeptimo, *ex ritualibus*, ut vocat, *Etruſcorum libris*, qui tunc adhuc ſupererant, ait apud eosdem Etruſcos *initia ſic poni ſaeculorum quo die urbes, atque civitates conſtituerentur*. Etruſci vero eundem morem a Lydis orientalibus, qui Etruriam incoluerant mutuati videntur: nam in oriente epochas & ſaecula a conditis urbibus inchoata fuiſſe unus inſtar omnium docere poteſt Chronologorum noſtri aevi facile princeps Henricus Noriſius in laborioſiſſimo opere de Epochis Syromacedonum. Hinc ab Etruſcis, qui diſciplinas Umbris & Romanis tradiderunt, eundem morem annos ab urbe condita numerandi utrosque traxiſſe palam eſt: licet Romani ſero id egerint, ut nos vix tandem a Caroli Magni temporibus annum Chriſti Dionyſianum in noſtros Faſtos retulimus. Scaliger in libro quincto de Emendatione temporum pag. 385. & Gruterus CXIII. 2. hoc egregium vetuſtatis monumentum Interamnae in Umbria ſervatum adducunt, ubi epocha ejusdem urbis deſignatur, inſculpta anno Chriſti XXXII.

SALV-

SALVTI. PERPETVAE. AVGVSTAE
LIBERTATIQVE. PVBLICAE
POPVLI. ROMANI

GENIO. MVNICIPI. ANNO. POST
INTERAMNAM. CONDITAM
DCCIIII. AD. CN. DOMITIVM
AHENOBARBVM. ET. M. FVRIVM
CAMILLVM. SCRIBONIANVM
CoS

PROVIDENTIAE. TI. CAESARIS. AVGVSTI. NATI. AD. AETERNITATEM
ROMANI. NOMINIS. SVBLATO. HOSTE. PERNICIOSISSIMO. P. R
FAVSTVS. TITIVS. LIBERALIS. VI. VIR. AVG. ITER
P. S. F. C

Nomen

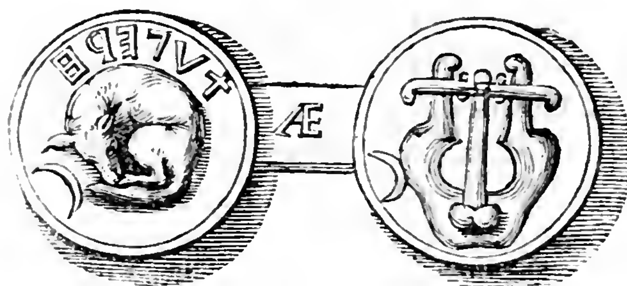
Nomen *M. Furii Camilli Scriboniani*, non *L. Vitellii*, ut putabat Scaliger, ob rebellionem e Fastis erasum, qua de re agit Norisius in Epistola Consulari pag. 15. nos minio supplevimus. Epocham Interamnae nobis quoque servavit Sex. Julius Africanus in Collectaneis Graecis, quae sine nomine auctoris exstant post Eusebium Scaligeri pag. 314. ibi enim haec habentur. ΟΛΥΜΠ. ΚΣΤ. Δ. κατὰ τὴν Ιταλίαν Ιντεράμνα ἐκτίσθη. nempe *olympiadis* XXVI. *anno* IV. *in Italia Interamna est condita*. Hoc contigit Numa Rege Romanorum, anno U. C. LXXX. ante natum Christum DCLXXIII. quod notavit etiam Cluverius in Italia pag. 635. Praeterea Dionysius libro tertio capite sexagesimo primo regia insignia describens, quibus legati Etruscorum donatum voluerunt Tarquinium Priscum, inter cetera memorat *coronam auream & sellam eburneam, & sceptrum in summitate Aquilam habens, & tunicam purpuream auro distinctam, purpureumque amiculum varium, qualia solebant & Lydorum & Persarum Reges gestare*. Sane *tunicam* χιτῶνα vestem fuisse Lydorum testatur etiam antiquissimus Poeta Lucilius in fragmentis Satyrarum a Francisco Dousa dispositis libro primo pag. 25. editionis secundae, ubi hic versus legitur:

Praetextae ac tunicae Lydorum opu' sordidum omne.

Quare

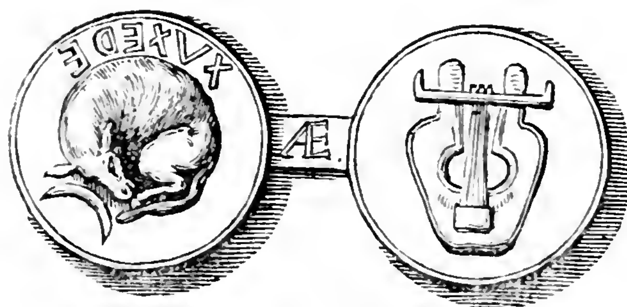
Quare falſum eſt, Etruſcis nihil ex antiquis progenitoribus Lydis ſuperfuiſſe: immo iisdem Herculis cultus ideo maxime fuit familiaris, quia ortum ſuum referebant ad Lydorum Atyadas, qui erant ex Heraclidarum dynaſtia, ut obſervat Spanhemius pag. 19. Coſmus de Arena vir antiquitatum Etruriae ſtudioſiſſimus, ſacrificiorum pateras, quae plurimae adhuc variis imaginibus exſculptae ſuperſunt, nominibus Deorum atque hominum adſtantium expreſſis, ſperavit ad hujusmodi theſaurum aperiendum pro clave aliquando inſervituras. Siquidem ipſe in patera, quae Herculem in bivio exhibebat, apud Laurentium Panciaticum ſervata, has literas Etruſcas Ebraico more exaratas 𐌄𐌋𐌂𐌓𐌄𐌇 ſic legit HERCLE. Haec atque alia ectypa ex marmoreis inſcriptionibus, ſigillis, ſepulcris, fictilibus, nummis, gemmis, vaſis, & pateris diligenter excepta idem Coſmus vulgandas olim miſit ad Raphaelem Fabrettum: qui tamen praeter unum & alterum ſuo Inſcriptionum operi inſertum, ea omnia ad Academiam Oxonienſem per quendam Anglum ſe miſiſſe olim mihi affirmavit. Quare nobis ſperare licet, viros idiomatum orientalium peritiſſimos, linguae hujus celeberrimae arcanis interpretandis aliquando operam daturos: quibus eam in rem ſtipes duos unciales, aſſem & ſemiſſem Etruſcos, ut ex pondere judicamus, hic examinandos proponimus.

I.

Ex museo Jo. Vignolii.

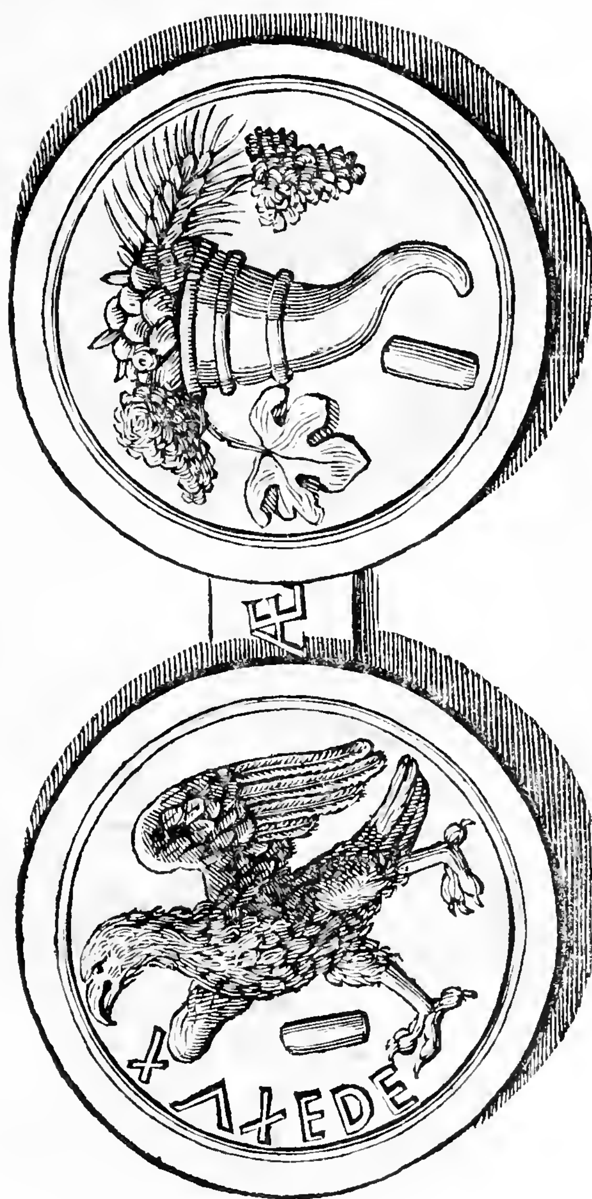
I I.

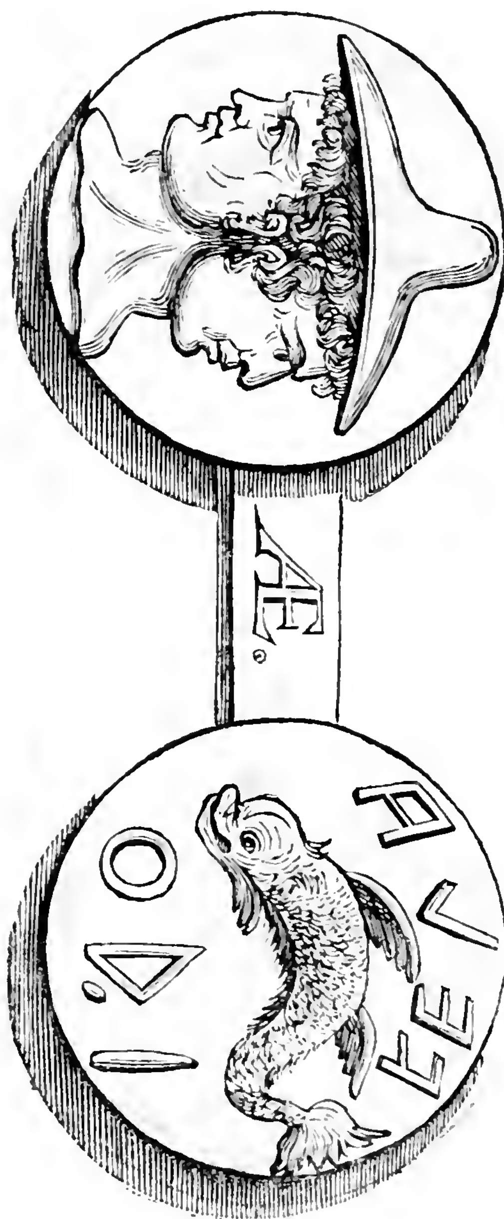
Ex museo Francisci Ficoronii.

Ex

III.

Ex museo Ficoronii.

IV.

Ex museo Huberti Benecolentii Senensis.

Spanhe-

Spanhemius pag. 112. ex museo Pembrochiano assem libralem edidit huic postremo similem, licet hic noster sit integrior, & careat bovino capite, quod ibidem insertum apparet inter biceps caput virile. Hujusmodi assium literas idem Spanhemius putat esse veteres Graecas, sive Cadmeas, quales Evander Arcas ex Graecia, sive generatim, ut ait Plinius, *Pelasgi* in Latium transtulerunt. Nomina vero iisdem literis expressa *ignota & forte Etrusca* esse opinatur. Sed si nomina sunt Etrusca, utique & literas Etruscas esse oportet, non enim Etrusci literis caruerunt, sed propriis usi sunt: quas Punicas fuisse juxta ac sunt in Tabula Eugubina, perperam suspicatur Reinesius in dissertatione de lingua Punica capite duodecimo num. 1. qui deinde num. XXIV. earundem literarum figuras Graecas inversas ex aliorum sententia statuit: quos tamen non esse audiendos jure monet Spanhemius pag. 78. Etrusci operis vetustissimam pateram, ubi Minervae e Jovis cerebro emergentis fabula continetur, vulgavit Fabrettus capite septimo num. 387. atque aliam quoque num. 391. in qua Medeam Etrusce per epenthesin MENEDEA literis perverse dispositis dictam, adstante filio Medo ibi eodem idiomate MEDME appellato, designari coniicit. Censorinus, qui scripsit opusculum suum de Die natali anno vulgari CCXXXVIII. quemadmodum ex capite vicesimo primo supputat doctor tempo-

rum

rum Dionyſius Petavius in libro nono capite quadrageſimo ſecundo, laudat in capite undecimo & decimo ſeptimo *Rituales Etruſcorum libros & Hiſtorias octavo eorum ſaeculo ſcriptas*. Ex quo ſane mirari aequum eſt, universa nationis ſapientiſſimae ſcripta & ſermonem ita periiſſe, ut vix locus divinationi ſuperſit. Certe linguam Etruſcam prorſus latinae diſſimilem fuiſſe prodiderunt antiqui ſcriptores: qua de re nihil tamen adduxit Philippus Cluverius in libro ſecundo Italiae antiquae. Siquidem Livius in libro nono capite triceſimo ſexto ait, quum ad ſilvam Ciminiam a Fabio Conſule victi eſſent Etruſci anno U.C. CCCCXLIII. Claudium ejusdem Fabii fratrem, qui *Caere educatus apud hoſpites, Etruſcis inde literis eruditus erat: linguamque Etruſcam probe noverat*, eos per ſilvas inſequutum: quibus ſtatim haec ſubdit Hiſtoricus: *habeo auctores, vulgo tum Romanos pueros, ſicut nunc Graecis, ita Etruſcis erudiri ſolitos*, praeſertim vero Haruſpicinae perdiſcendae cauſſa, quod Cicero tradit in libro primo de Divinatione. Idem Livius de eodem Claudio & ſervo illius comite haec poſtea ſubjungit: *jere paſtorali habitu, agreſtibus telis, falcibus gaeſisque binis armati. Sed neque commercium* LINGVAE, *nec veſtis armorumve habitus ſic eos texit, quam quod abhorrebat a fide, quenquam externum Ciminios ſaltus intraturum*. De voce *gaeſum*, quod

erat

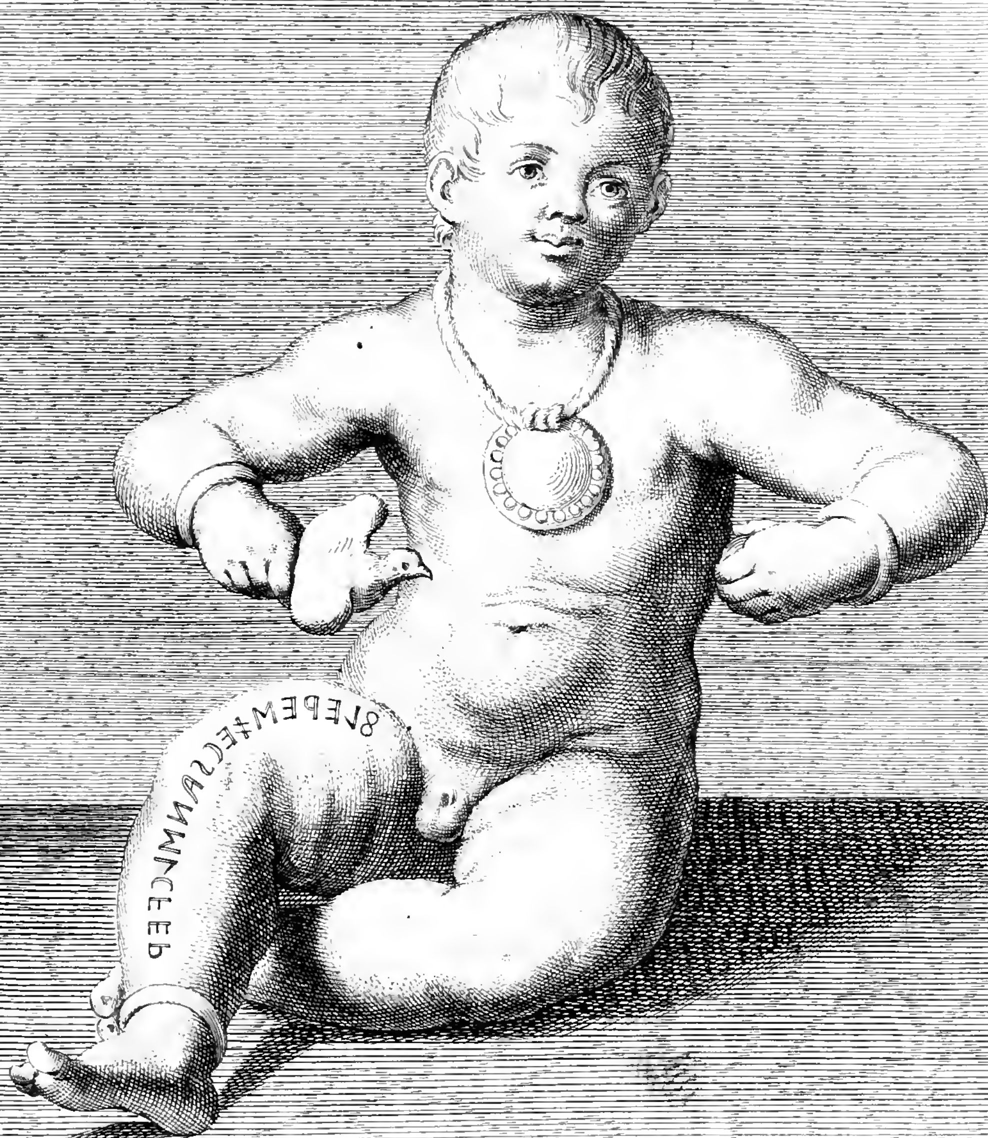
erat Gallorum jaculum, erudite disquirit Humfredus Hodius in libro ſecundo de Bibliorum textibus originalibus capite octavo. Tacitus, ut jam monui, in libro undecimo Annalium capite decimo quarto ſcribit Etruſcos *ab Corinthio Demarato* literarum formas didiciſſe: qui Demaratus in Italiam navigavit anno U.C.XCVI. Olympiadis triceſimae anno tertio, & ante Chriſtum natum DCLVIII. ut ex libro primo Dionyſii colligit Petavius in libro decimo tertio de Doctrina temporum. Idem vero Demaratus duos filios a ſe genitos Etruſcis nominibus appellavit, nempe Aruntem, & Lucumonem, qui poſtea in Regem Romanorum aſſumptus, Lucius Tarquinius, quod in Etruriae urbe Tarquiniis ortus fuiſſet, appellari maluit, quemadmodum tradit Dionyſius libro tertio capite quadrageſimo ſexto. Hinc eadem lingua etiam Romani uſi ſunt, nam Varro in libro quarto de Lingua latina auctor eſt, Volumnium *Tragoedias Tuſcas* conſcripſiſſe, & Plinius in libro decimo ſexto capite quadrageſimo quarto meminit Ilicis Urbe vetuſtioris in Vaticano exiſtentis, *in qua titulus aereis literis Etruſcis, religione arborem jam tum dignam fuiſſe ſignificabat*. Huc facit locus Agellii libro undecimo capite ſeptimo ſcribentis, quod cauſſidici cujusdam ſermone non intellecto (loquebatur enim verbis obſoletis) *quaſi neſcio quid Tuſce, aut Gallice dixiſſet, univerſi riſerunt*: item quod narrat

rat Plutarchus in Poplicola, nempe C. Mutium quum Porſenam conſtituiſſet opprimere incautum, *veſte indutum Etruſca & aſſimili lingua utentem* καὶ φωνῇ χρώμενος ὁμοίᾳ *in caſtra penetraſſe*. Sane etiam Herodotus libro primo capite quinquageſimo ſeptimo ait Cortonae populos in Etruria lingua *veteri Pelaſgica ſive barbara* loquutos, & eam linguae formam conſervaſſe, quam habebant quum illuc migrarent. Strabo quoque, qui ſub Tiberio floruit, in libro quincto pag. 226. editionis regiae Pariſienſis Falerios Etruriae urbem πόλιν ἰδιόγλωσσον appellat, hoc eſt *ſua peculiari lingua utentem*. Ab Etruſcis ritus, ſacrificia, ſuperſtitiones, artes, ludos, & mores ad Romanos tranſiiſſe affirmat e ſcriptoribus noſtris Tertullianus in libro de Spectaculis capite quarto, & Arnobius in libro ſeptimo contra Gentes: immo apud Johannem Pierium Valerianum in Dialogo de lingua Italica eadem lingua conſcripto pag. 30. Claudius Ptolemaeus Senenſis latinorum literas & diſciplinas ab Etruſcis derivatas tradit: veterem quoque illorum pronunciationem omnino Etruſcam fuiſſe contendit. Ex his locupletiſſimis teſtimoniis lucem quandam mutuati viri linguarum penitiorum ſtudioſi, ejuſdem Etruſci ſermonis ſignificationem aliquam forte exſpiſcari aliquando aetate hac noſtra eruditiſſima poterunt, & prae illis, quorum ingenia ego noverim, Hadrianus Relandus,

dus, & Jacobus Rhenferdus inter Batavos celeberrimi: quorum alter nummos Samaritanos, alter vero inſcriptiones Palmirenas laudabili auſu explanare tentavit: licet apud eundem Pierium Albertus Pius Carporum Princeps affirmet, aevo illo, nempe Leonis X. neminem unum in toto orbe fuiſſe, qui unicum characterem Etruſcum legere ſciverit: quod nec Graecis, nec Ebraicis, nec Chaldaicis, nec Aegyptiis characteribus contigit. Ceterum Etruſca monumenta publici juris fecerunt Gruterus pag. CXLIII. & CXLV. Felix Ciattus in Memoriis Peruſiae ibidem impreſſis anno MDCXXXVI. Coſmus de Arena in ſerie Marchionum Etruriae, Leonardus Auguſtinus in Gemmis antiquis num. CLII. Petrus Sanctes Bartolus in Sepulcris antiquis, Fabrettus in Inſcriptionibus pag. 538. 542. & 696. & Philippus Bonarota in Obſervationibus nummariis pag. 210. Nos quoque puerile ſignum artificio & notis Etruſcis ornatum hic exhibebimus, ut potiſſimum a Gisberto Cupero clariſſimi nominis viro gratiam aliquam ineamus, qui de hujusmodi antiquitatibus Etruſcis ſemel atque iterum nos interpellavit. Porro hujusmodi monumenta Etruſcis characteribus inſignita, qui omnino diverſi ſunt a ficticiis illis, quibus conſtant Inghiramiae antiquitates, non ſolum in Etruria circa Florentiam, Arretium, Volaterras, Cluſium, Peruſiam, Cortonam, Viterbium, Cornetum, & Faliſcos;

verum etiam in Umbria Eugubii & Pisauri repe-
riuntur. In Gaza Medicea varia quoque servari me docuit ejusdem praeclarus custos Sebastianus Blancus, quale est aenea statua, forte alicujus ex Lucumonibus, juxta Perusiam olim effossa, & a Ciatto pag. 53. inepte expressa: chimaera item aenea, & urnae nonnullae. Simulacrum puerile, quod nos hic damus, erutum fuit anno 1587. juxta lacum Trasimenum in loco, qui dicitur *Pila*: illudque edidit Ciattus, sed specie inversa & rudi, nec sincere efformata. At ex ipso prototypo huc Romam allato, cujus altitudo palmum unum excedit, accuratissimum exemplar nobiscum communicavit vir nobilis Paullus Aemilius Montesperellus Perusinus. Stephanus Pighius in Hercule Prodicio pag. 353. se vidisse memorat in Bibliotheca Ducis Ferrariensis signum laurea coronatum, in cujus collo torques, in sinistro superiore brachio armillae bullis dependentibus plenae, rotundis alternatim & humani cordis specie factis conspiciebantur; in femore autem sinistro inscriptio Etrusca, quae *a paucis legi, a nemine fere intelligi poterat*. Pueri quoque hujus nostri collum, brachia & pedes torquibus sive armillis cinguntur, & avem manus dextera stringit. Sinistra vero pomum vel aliquid simile gestat. Femoris inscriptionem seorsum pariter incidendam curavimus.

CAPUT

CAPUT. VIII

Synopsis

I. *Evocati Augustorum quinam, & unde dicti*. II. *Tiberinus Pater Hortae cultus*. III. *Fluvii, ut Dei, quare adorati*. IV. *Fasti consulares correcti*. *Nomina compendiariis notis signata*. V. *Officium* ab Epistulis. VI. *Non* Epistola, *sed* Epistula *usque ad sextum saeculum scriptum fuisse probatur contra doctissimos viros*.

ED tandem e longiori diverticulo, quo ad Etruscas antiquitates excurrimus, ad Coloniam Hortanam redire aequum est, ut ejus inscriptiones & prisca monumenta recitemus: quod praestabimus indicatis locis ubi servantur illa, quae non sunt in villa Nuptiana.

I.

VICTIA. C. F
RESTITVTA
VIX. ANN. V
MENS. XI. DIEB
XVII

II.

M. IVRI. HAMILLI. M. IVRIVS
PRVCIVS. FARI . . . A. HEL . . .
LISVS. I. ATIONO. B. M

III.

SAC . . .
AVFIDIANA . . .
TESTA. V. S. L. M

IV.

SEX. ATVSIVS
SEX. FIL. FABIA
ROMA. PRISCVS
EVOC. AVG
PRIMVS. OMNI
VM. ARAM. TIBERINO
POSVIT. QVAM. CALI
GATVS. VOVERAT

Hortae in muro viridarii Albertorum.

Hanc inſcriptionem vulgavit Fabrettus capite ſexto num. 7. & ante ipſum Caeſar Ripa in Iconologia parte prima pag. 186. editionis Patavinae anni MDCXVIII. ſed uterque paullo aliter ſcriptam, & lineis ſecus ac ſunt in marmore diſpoſitis, neque in eam quicquam commentati ſunt. Ego minime puto ſilentio praetereundum, quod apud rei veteris

teris ſcriptores hactenus nominatam non viderim gentem Atuſiam, ex qua fuit hic noſter Sex. Atuſius Priſcus: inter cujus nomen & cognomen Tribus & patria de more deſignantur: quique fuit ex ordine equeſtri, uti erant Evocati Auguſtorum, qui ſaepenumero occurrunt in inſcriptis lapidibus. Ad hos ſpectabat excubias agere circa cubiculum Imperatoris: ad quod munus primus omnium Galba delegit vice militum *equeſtris ordinis juvenes*, *qui*, *manente aureorum anulorum uſu*, *Evocati appellarentur*, ut ait Suetonius in ejus vita capite decimo. ſiquidem iſti non erant proprie *Evocati*: quod nomen tantum dabatur emeritis veteranis, gnaris, prudentibusque militiae, qui expletis ſtipendiis, in gratiam Conſulum & ducum ultro militiam iterum ſumebant. Quia vero literis aut nunciis nominatim evocabantur, inde nomen obtinuerunt, ut docet Lipſius de Militia Romanorum libro primo dialogo octavo.

II. Ante omnes ab Atuſio, Evocato Auguſti alicujus, ex voto Caligati exiſtimo *Tiberino* patri, tanquam numini, ſub Civitate Hortana prope Tiberis ripas, ubi lapis erutus eſt, Aram erectam fuiſſe, quemadmodum poſtea Diocletianus & Maximianus *Tiberino patri aquarum omnium* monumentum vovent apud Gruterum CLXXXVIII. 6. nuſquam enim de aris Tiberini quicquam amplius me legere memini. Ceterum Petrus Berthaldus

dus in libro de Ara capite tricesimo num. xi. notavit positas fuisse Aras fontibus, fluviis & stagnis, in quorum aquis *sacris* religione veterum navigare vel natare homines prohibebantur, ideoque Plinius scribit de lacu Vadimonis: *nulla in hoc navis, sacer enim est*, & Tacitus Annalium libro decimo quarto capite vicesimo secundo refert, Neronem fontem aquae Martiae natatione polluisse hoc modo: *iisdem diebus nimia luxus cupido infamiam & periculum Neroni tulit, quia fontem aquae Martiae ad urbem deductae nando incesserat: videbaturque potus sacros & caeremoniam loci corpore toto polluisse. Sequutaque anceps valetudo iram Deûm affirmavit*. Forte hujusmodi fontis, vel potius alicujus Aquaeductus fit mentio in cippo ad gradus ecclesiae cathedralis Hortanae ubi haec semesa leguntur.

V.

. . . .
. . . . ORICIS
. . NISQVE. OBSESSVM
. . CORVGIENS. PRO
. . . PROPVGNAVIT
. . . IS. AQVAM. SANCTAM
. . . DVXIT. DEVOTV
. . . AIESTATIQVE. EI
VS. M. D. . . . VII

Tibe-

Tiberinum quidem patrem a Romulo inter Deos relatum docet Varro apud ſanctum Auguſtinum libro ſexto capite decimo de Civitate Dei : qui & libro quarto de LL. locuples teſtis eſt, cultum fuiſſe Deum Tiberinum : in cujus honorem Tiberinalia ſpectacula XVI. kal. Septembres notantur in veteri kalendario apud Petrum Lambecium tomo quarto Bibliothecae Caeſareae pag. 284. Hinc Horatius Cocles apud Livium in libro ſecundo capite decimo armatus in Tiberim deſiliens, *Tiberine Pater*, inquit, *te ſancte precor, haec arma & hunc militem propitio flumine accipias*: nam Servius in librum primum Georgicorum, & in primum Aeneidos, necnon Lactantius libro quarto Divinarum inſtitutionum capite tertio, Deos omnes *patres* generatim dictos fuiſſe teſtantur : quo nomine Tiberis appellatur a Pedone Albinovano, a Virgilio aliiſque. Seneca autem epiſtola quadrageſima prima ita ſcribit : *magnorum fluminum capita veneramur, ſubita ex abdito vaſti amnis eruptio aras habet : coluntur aquarum calentium fontes, & ſtagna quaedam vel opacitas vel immenſa altitudo ſacravit*. Hinc ipſas etiam aquas Albulas juxta Anienem cultas fuiſſe teſtatur haec vetus inſcriptio ab Holſtenio edita in notis ad Cluverium pag. 131. & a Fabretto capite ſexto num. 8.

AQVIS

AQVIS. ALBVLIS
SANCTISSIMIS
VLPIA. ATHENAIS
C. VLPII. AVG
LIB. AB. EPISTV
LIS. VXOR
LIBENS
D. D

Siquidem veteres illi fluvios, ut Deos, constructis templis adorabant, de quo fuse agit Vossius de Idololatria libro nono capite tricesimo quincto: fluviis quippe divinitatem inesse putabant, unde Plinius libro octavo epistola octava narrat, in Umbria templum fuisse, in quo Clitumnus fluvius *amictus ornatusque praetexta* colebatur, & circa complura castella *totidem Dei simulacra sparsa* fuisse. Sic Blandusiae fonti in Sabinis prope opidum Regillum haedo sacrificatum docet Horatius libro tertio ode XIII. Crines etiam fluminibus sacrabant, ut Achilles Sperchio apud Homerum Iliados vicesimo tertio, & Philostratum de vita Apollonii libro quarto capite quincto: item Ajax apud eundem Philostratum in Heroicis; quod scilicet crines humore alantur.

III. Cur autem fluvios adorarent, varias caussas recenset Maximus Tyrius dissertatione XXVIII.

Est

Est & suus fluviis honos aut ob utilitatem, quomodo Aegyptii colunt Nilum: aut ob pulchritudinem, ut Peneum Thessali: aut ob magnitudinem, ut Istrum Scythae: aut ex fabula, ut Aetoli Acheloum: aut ex lege, ut Spartiatae Eurotam: aut ex sacro instituto, ut Ilissum Athenienses. Hinc fuere & sua fluminibus simulacra. Fingebantur longa caesarie, ut pueri cirrati, & capite arundine redimito, quia ea in fluviis succrescit. Hinc Ovidius libro quincto Fastorum de Tiberi vers. 637.

Tybris arundiferum medio caput extulit alveo. Aedem vero & iconem Tiberis lepide satis effingit Sidonius in Panegyrico Anthemii v. 320. De fluminum figura ex antiquis numismatibus erudite agit etiam V. C. Philippus Bonarota in suis Observationibus pag. 34. ubi Cydni fluvii imaginem in nummo Tarsensium examinat. Quae hic sequuntur epitaphia in villa Nuptiana servantur.

* VI.

C. ANTISTIVS
EPAPHRODITVS
VIPSTANAE
ATTHIDI
VXORI
SANCTISSIMAE

* VII.

D. M

T I. C L A V D I O
H Y A C I N T H O
T I. C L A V D I V S
A G R I P P A
P A T R I. P I I S S I M O
F E C I T

* VIII.

D. M

F. A T A L A N T E sic
M A T R I
D V L C I S S I M A E
F. Z O S I M E
F I L I A

IV. Is C. Antiſtius, qui ſupra in lapide VI. memoratur, in cauſſa eſt cur edamus inſcriptionem nuper effoſſam ad Divi Paulli in via Oſtienſi, quam nobis tradidit Thomas Maria Minorellus ſacerdos Ordinis Praedicatorum, vir pietate & non inani doctrina ſpectatiſſimus.

D. M. P.

IX.

D. M. P. FANNIVS. AVILIVS. PROCVLVS. FECIT

TITIAE. FIRMAE. ET. P. FANNIO. PROCVLO

PARENTIBVS . BENEMERENTIBVS . ET . P. FANNIO . PRIMIGENIO . LIBERTO

ET . FANNIAE . RANAVSIDI . LIBERTIS . LIBERTABVSQVE . POSTERISQVE . EORVM

C. ANTISTIO. VETERE. MANLIO. VALENTE. COS

Hi Consules processerunt anno Dionysiano xcvi. vel secundum Panvinium in Fastis a Jacobo Strada editis, in quibus annum unum antevertit, anno vulgari xcvii. U.C.dcccxlviii. Olympiadis ccxviii. anno iv. ubi *C. Fulvius Valens* perperam appellatur, ab Anonymo autem Vindobonensi per Norisium vulgato, *Valerianus*, qui ex nostro lapide est *Manlius Valens*. Inscriptionem viii. vulgavit Fabrettus capite decimo num. 433. & sub sigla *F.* putavit latere nomen gentis Flaviae, uti in alia, quam dederat capite quincto num. xxv. pag. 371. ubi legitur:

T. F. PAEDEROTI. AVG. LIB

non enim insolitum nomina ipsa, ut passim de praenominibus advertimus, compendiariis notis signare, quod exemplis ostendit pag. 372.

* x.

DIS. MANIBVS
IVLI. EVTYCHETIS
QVI. VIXIT. ANN. XXX
IVLIA. TYCHE. CONIVG
CARISSIMO. FECIT
ET. SIBI. ET. SVIS. LIBERT.
LIBERTABVSQVAE sic
POSTERISQ. EORV..

D. M

* XI.

D. M

I. FLAV. AVG. L. ILIAE
AB. EPISTVLIS. LATINISS [sic]
CLODIA. SVCCESSA. CONIVG
ET
FLAVIA. MARCELLA. PATRI
OPTIMO. PIISSIMO QV
FECERVNT

V. Liberti ab *epistulis*, quod munus dabatur etiam Servis, nusquam non occurrunt inter officia domus Augustae, de quibus erudite Jacobus Gutherius in opere de eodem argumento libro tertio capite quarto. Hi *a manu* atque etiam *amanuenses* aliquando dicti fuerunt, quod scriberent literas domini mente conceptas. Hadrianus Imperator, *ab epistulis* & a *libellis primus equites Romanos habuit*, ex Spartiano in ejus vita capite vicesimo secundo: quod tamen non videtur obtinuisse, nam liberti ab epistulis Augustorum occurrunt etiam post Hadrianum. Julius Caesar Scaliger modum scribendi ab *epistulis* per *u*, non per *o*, primus omnium reprobavit in libro primo de Caussis linguae latinae capite vicesimo primo, ubi ait Tuscos Umbrosque litera *o* caruisse, *quare qui epistulam*

stulam, *&* *adulescentes malunt dicere*, *Umbros sese*, *non Romanos profiteri*: siquidem literam *o* *aliquot Italiae civitates*, *teste Plinio*, *non habebant*, *sed loco ejus ponebant* u, & maxime *Umbri* *&* *Tusci*, ut ait Priscianus Grammaticorum coryphaeus in libro primo inter Grammaticae latinae Auctores antiquos collectos ab Elia Putschio col. 553. In eandem sententiam ivit Aldus Manutius junior in Orthographia pag. 296. secundae editionis, ubi tamen novem lapides adducit, magno Thesauro Gruteriano postea insertos, in quibus secus legitur atque ipse usurpandum esse contendit, semper nempe ab *epistulis* per *u* non per *o*. Scaligeri & Manutii vestigia pressit Justus Lipsius in epistolicae institutionis capite primo, ubi licet agnoscat, Angelum Politianum aliosque *epistulam* u *media* scripsisse, fretos, ut fatetur, *auctoritate librorum*, *&* *lapidum*; nihilominus per *o* rectius scribendum putat, magisque ἀναλόγως. His se jungit Claudius Dausquius in Orthographicis pag. 121. putans & ipse dici debere *epistola* per *o*, quasi id velint *Graecae voces Latio donatae* ab eadem origine. Affirmat quidem *epistulam* *portari in tergo lapidum aliquot*: (rectius dixisset *omnium* ubi ea vox memoratur) necnon a Politiano & Oberto Gifanio usurpari ex Pandectis Florentinis: sed tamen contra eos aequis frontibus stare ait Scaligerum & Lipsium, quorum opiniones

niones retulimus. Ab horum ſententia ſtat etiam Gerardus Johannes Voſſius in Etymologico linguae latinae, ubi putat ex etymo ἐπιςολὴ ſcribendum per *o epiſtola*, non per *u epiſtula*: qui mos ipſi videtur *nonniſi inclinante ſaeculo irrepſiſſe*. Hoc etiam noviſſime arriſit Chriſtophoro Cellario in Orthographia pag. 105. ſecundae editionis ubi receptae opinioni & ipſe laetus lubens ſubſcripſit.

VI. At ego, licet tantulus ſim, iſtis literariae Reipublicae Seviris diem dicere non vereor, quod conjectationes ſuas nudius tertius excogitatas alter poſt alterum integerrimis & elegantiſſimis veterum ſaeculorum publicis & privatis tabulis malleo deſcriptis praeferre non dubitaverint. Quippe officium ab *epiſtulis* ſaepenumero occurrit apud Gruterum,& nunquam niſi per *u* exhibitum,ut pag. LXI. 4. CCLXXII. 1. CCCCLXXII. 5. DLXXVII. 6. DLXXXVI. 4. 5. 6. 7. 8. 9. & DLXXXVII. 1. 2. 4. 5. Apud Reineſium claſſe IX. num. LIII. apud Fabrettum capite quarto num. 29. & 256. capite quincto num. 1. & capite ſexto num. 8. Item apud Jacobum Sponium in Miſcellaneis eruditae antiquitatis ſectione ſexta pag. 205. & 206. nec non & apud clariſſimum Vignolium in inſcriptionibus cum Diſſertatione de Columna Antonini Pii nuper vulgatis pag. 285. EPISTVLAM iterum habet Gruterus pag. CCXIV. linea 13. qui modus ſcribendi adhuc durabat quarto ſaeculo exeunte, quippe pag. XXVIII. 2.

legi-

legitur MAGISTER. EPISTVLARVM Valente & Valentiniano Coss. Ex tot & tam constantibus antiquorum marmorum testimoniis Josephus Justus Scaliger, patre Julio Caesare in hac re prudentior, in Indice Gruteriano undevicesimo scriptum reliquit: *epistula pro epistola ita semper*. Saeculo demum sexto vetus ille mos continua priorum temporum serie ductus exsulare coepit, dum *epistola* per *o*, non amplius per *u* usurpari inchoavit, ut patet ex inscriptione Reinesiana Classe VI. num. XL. ubi Flavius Theodorus MEMORIALIS. EPISTOLARVM Justino & Justiniano Imperatoribus inscribitur; licet tamen eodem aevo accuratius exarati Pandectae Florentini costanter ac perpetuo *epistulam* habeant, *epistolam nunquam etsi Graeca, unde latina ducta est appellatio, ita pronunciandum suadeat*, ut inquit Barnabas Brissonius in Operibus variis pag. 388. ubi *& in vetustorum auctorum manu exaratis libris epistulam* scribi, per alios ante monitum tradit, quanvis id miretur ipse, originem vocis respiciens. Eo deinde impegit etiam Cellarius, qui fatetur, in multis inscriptionibus esse *epistula*, illud tamen addens: *nescitur qua ratione*. Verum Orthographia non rationi, sed *consuetudini servit*, ut agnovit Quinctilianus. Quare *inclinante saeculo* non *epistula* pro *epistola*, ut putabat Vossius, sed *epistola* pro *epistula* irrepsit. Hujus proinde inferioris aevi utique

que eſt lapis Florentinus a Sponio adductus loco ſuperius indicato pag. 205. in quo legitur AB EPISTOLIS, niſi potius ſit error Sponii exſcriptoris: quod facilius credo propterea quod idem auctor ſervos *ab epiſtolis* latinis & Graecis ſemel atque iterum vocat, non *ab epiſtulis*, uti debuiſſet. Aeque leviſſimum eſt quod idem Voſſius ceterique de etymo obtrudunt: non enim ſemper vocabula easdem literas retinent, quas in primaeva origine ſua habuerunt, quemadmodum ipſemet Voſſius docuit in Tractatu de literarum permutatione, quem Etymologico ſuo praefixit; & praecipue ubi vocum latinarum ſyllogen adducit, a Graeco fonte ortarum, in quibus *o* mutatur in *u*: ſic *fiſtula*, ut ait Iſidorus in libro tertio capite viceſimo, *ita dicta quod vocem emittat*, ubi reſpicit Graecum φωνὴ *vox*, & ςέλλω, *mitto*, ut notat Voſſius in Etymologico: ſic *epiſtula* ἐπιςολὴ, quaſi dicas *miſſòria*, ab ἐπιςέλλω *mitto*; utraque nempe vox non per *o*, ſed per *u* prolata ex eodem fonte deducitur. Hinc ſcite Obertus Giſanius in *epiſtula* ad lectorem Lucretii ſui, de Graecis verbis loquens, iisque omnibus, quae Graeca ſunt origine, ſed Romana prorſus jam facta, non ideo tamen ſcripturam Graecam ea ſequi debere putat; verbi cauſſa *ocius*, *hiems*, *ſtilus*, *ſilva*, atque etiam EPISTULA, & *alia plurima. Conſuerunt enim latini quaedam ab aliis ſumpta nomina ita conformare & conſignare, ut*

 origi-

originem ipsi agnosci nolint, *suaque prorsus esse ut existimentur*, *student*. Inde post alia addit: *si ob originem mutare semper licebit scripturam*, *omnis lingua latina turbabitur*. Quod ajunt Umbros & Tuscos *u* pinguiore aurem oblimasse, Romanos *o* rotundiore mulsisse, nullius ferme momenti est; lapides enim plerique a nobis recitati neque Tusci neque Umbri, sed Romani sunt, & puriori Romana lingua scripti. Verum quidem est, Romanos *o* litera frequentius, quam *u* olim usos fuisse, sed hoc nonnisi priscis & obsoletis illis temporibus, quae aureo Latinae linguae saeculo praeiverunt, quando *consentiont* pro *consentiunt*, *virom* pro *virum*, *consol* pro *consul*, *Appios* pro *Appius*, *honc* pro *hunc* scribebant, ut docet vetustissima inscriptio L. Scipionis Barbati a Sirmondo, & Aleandro nostro explicata. Hinc illi majores nostri, Aboriginum & Evandri nepotes, scribebant etiam *Hecoba*, *notrix*, *dederont*, *probaveront*, teste Fabio in libro primo capite quarto: quae deinde venustius compositum Latinorum os per *u* efferre decrevit. Et sane literas *u* & *o* jam olim invicem permutatas non in Graecis solum, sed in Latinis etiam nominibus, non uno exemplo ostendit Spanhemius in majori opere pag. 120. Quare ex his illud conficio, *epistola* per *o* fuisse rudis adhuc & balbutientis Latinae linguae, atque ejusdem etiam morientis & in barbariem prolapsae: adultae

vero

vero & floridae ejusdem linguae aetatis exſtitiſſe, *epiſtula* per *u*. Certe Priſcianus in libro primo col. 554. noſtram ſententiam confirmat his verbis: V *quoque multis Italiae populis in uſu non erat; ſed e contrario* O. *unde Romanorum quoque vetuſtiſſimi in multis dictionibus loco ejus*, O *poſuiſſe inveniuntur, ut poblicum pro publicum, quod teſtatur Papirianus de Orthographia, polchrum pro pulchrum, colpam pro culpam dicentes, & Hercolem pro Herculem*. Hunc locum Priſciani emendavimus ex duobus codicibus MSS. eximii noſtrique amiciſſimi Abbatis Dominici Paſſionei, quorum unus fuerat Poggii Florentini, a quo illum emit Dominicus Braſichellenſis, tradiditque Johanni Carolo Borromaeo, ex cujus manibus tranſiit deinde in poteſtatem Iſabellae Eſtenſis Mantuae Marchioniſſae, ut in eodem codice adnotatur. Idem porro locus Priſciani cum alio, quem ſuperius adduxi num. v. collatus, palam facit, Politianum ante omnes in epiſtola ad Bartholomaeum Scalam libro quincto pag. 63. operum editionis Baſileenſis anni MDLIII. & deinde Scaligerum ſeniorem, Dauſquium, & Voſſium patrem incaute admodum ex eo, quod Umbri & Tuſci literam *u* pro *o* uſurpaſſent, putare, apud Romanos dictum *epiſtola*, apud Umbros & Tuſcos *epiſtula*. Priſcianus enim in primo loco non loquitur de lingua Latina, ſed de lingua Umbrorum & Tuſcorum, quae in ra-

 dice

dice una eademque erat. Umbrorum enim lingua ab Etrusca tantum dialecto differebat: in secundo vero loco intelligit de lingua veteri Latina, quae *o* literam pro *u*, aevo illo adhuc rudi, usurpare consuevit, ut exemplis & auctoritate ipsa ostendimus. Ex his palam fieri puto, antiquam & constantem sex & viginti lapidum scripturam, non quidem Umbram aut Tuscam, sed Romanam, item Pandectarum & voluminum manuscriptorum auctoritatem jure & merito praeferri debere novis recentium hominum placitis, qui nulli veterum exemplo innixi aliter scribendum esse opinantur: atque hinc inter ceteros praecipue laudandus Vignolius noster, qui ad purioris vetustatis amussim animum intendens, quum officium suum designaret, viri Principis Columnensis *ab epistulis* se nuncupari voluit. Usus tamen, ut verum fateamur, nunc secus generatim obtinuit.

CAPUT

CAPUT. IX

SYNOPSIS

I. *Feminarum cognomina asserta. Gens Plutia a Plautia diversa.* II. *Francisci Robortelli sententia de servis medicis contra Sponium confirmata.* III. *A* Cyato *idem ac pincerna.* IV. *Duplicis generis sepulcra, familiaria, & hereditaria.* V. *Liberti Augustales.* VI. *Gens Tucia & Catia antiquissimae.* Materi *pro* Matri. *Horta in Tribu Arniensi descripta antequam Colonia militaris deduceretur.* VII. *Liberti hereditariis sepulcris per testamentum honorati.*

DUABUS inscriptionibus superius adductis, nempe x. & xii. in quibus cognomenta feminis tribuuntur, tertiam adjungemus. singulae enim robur addunt ceteris a Petro Servio recitatis in capite septimo Miscellaneorum, ut feminis cognomina adstrueret contra Carolum Sigonium & Franciscum Robortellum nostrum Utinensem, secus opinantes.

* I.

P L V T I A E
F O R T V N A T A E
H E L I V S. C O N I V G
B. M. F E C I T

Hac autem PLVTIA rejicitur commentum Reinesii, qui Classe xi. num. xxxiii. in saxo Romano marmorarii arbitrio putavit expressum PLVTIO pro PLAVTIO, quum reapse extiterit gens Plutia alia a Plautia, atque utriusque exempla suppeditat Index Gruterianus vicesimus tertius.

* II.

MALLIVS. PAMPHILVS
MEDICVS
PRIMILLAE. L. ET. VXORI. ET
PRIMO. L. DELICIO
CARISSIMIS. SIBI. FECIT
IN. FRONTE. P. XXII. IN. AGR. P. XXV

II. Haec inscriptio, quam edidit Fabrettus capite decimo num. 420. pag. 720. mihi in mentem reducit Jacobum Sponium, qui in libro Gallico, inscripto *Recherches curieuses d' Antiquitè*, Dissertatione vicesima septima pag. 419. refutare conatur Robortelli sententiam, affirmantis tantum servos artem medicam olim professos: ad quod iterum incumbit in Miscellaneis eruditae Antiquitatis sectione quarta pag. 141. ubi hanc eandem epigraphen recitat, saxis Robortellum adgrediens, idque ridiculum ejus commentum appellans. At quamvis etiam unus & alter ingenuus in ea arte aliquãdo se exercuerit, ego puto negari non posse, quin ple-

plerunque servi & liberti illi operam dederint. Hic noster Mallius Pamphilus fuit e grege servorum, necdum prae nomine & libertate donatus, Phaebianus item servus medicus nominatus in lapide Aquilejensi, quem vulgavit Turrius in Dissertatione de Colonia Forojuliensi adiecta Monumentis veteris Antii pag. 361. Quare opinionem Robortelli non censeo adeo ridiculam, uti Sponius medicus arbitratur. Neque hos duos *Mallium*, & *Phaebianum* medicos *ocularios* quis dixerit, non enim additur ea nota, quam alibi adesse animadvertit Sponius, & Salomon Cellarius in Antiquitatibus medicis pag. 42. Nec obstat, aliquem ex medicis fuisse civem Romanum & in dignitate constitutum; nam id pecuniis, quas arte medica sibi comparaverant, consequebantur, ut ex veteri inscriptione docet Hieronymus Mercurialis, vir acerrimi judicii, & ipse praestantissimus medicus, in Variis lectionibus libro tertio capite vicesimo secundo, qui a sententia, cui enixe adversatur Sponius, adeo non abhorret, quin diserte fateatur, ex medicis multos servos fuisse. Nolim tamen hinc precium artis medicae professorum elevari, quos mihi semper amicissimos cupio; quippe ideo antiquitus medicorum munus ignobilius fuisse puto cum Barnaba Brissonio libro primo Selectarum antiquitatum capite quarto, quod ipsimet manibus suis venas inciderent, medicamenta praeberent, iisdemque omnibus, quibus hodie Chirurgi, partibus fungerētur.

D. M

* III.

D. M

Q. CONBARISSIO. AEMILIANO
Q. CONBARISSIO. ALAGINO
FRATRIBVS

IV.

ASMENVS
NERONIS. CAESARIS
A. CYATO sic

III. Utranque ab Illustrissimo Nuptio acceptam edidit Fabrettus, etsi paullum immutatas: primam quidem capite nono num. 139. alteram vero capite decimo num. 370. ubi tamen non animadvertit peregrinum modum loquendi A. CYATO, cujus unicum exemplum dedit Gruterus pag. DLXXXII. 4. ubi legitur Doryphorus Caesaris A. CYATHO pro eo, quem pocillatorem & pincernam veteres appellarunt, & elegantiores Latini *ad Cyathum*, sive *ad Cyathos*, quod convivis vinum in *cyathis* ministrarent, unde Horatius libro primo ode XXIX.

Puer quis ex aula capillis
Ad Cyathum statuetur unctis?

& Propertius lib. 4. eleg. 9.

Lygdamus ad cyathos, vitriq; aestiva supellex.
& C.

& C. Memmius *ad cyathum & vinum* Nicomedis memoratur apud Suetonium in Julio Caesare capite undequinquagesimo. Cyathus erat minimum poculum, Graecis & Romanis usitatissimum, quo potus suos dimetiebantur, ut notat Guillelmus Stukius Antiquitatum Convivalium libro tertio pag.339. Qui vinum ministrabant, *a potione* etiam dictos notat eruditissimus Servorum commentator Laurentius Pignorius. Porro quum Titus Popma in libello de operis Servorum pag.64. observet, id olim ministerium apud Graecos & Romanos honestum fuisse, & nobilissimos juvenes in conviviis & sacris publicis id munus obiisse, facile adsentior hunc nostrum Asmenum claro genere ortum, praecipue quod Neroni Caesari potum ministraverit. *Asmenus* quidam poeta memoratur in Appendice Virgiliana, quam congessit Josephus Scaliger, ubi aliquot ejusdem Asmeni epigrammata in laudem Maronis recitantur.

* V.

D. M
MESSORI
MYSTAE
BATHYLIANENSES

Messoris Dei meminit Fabius Pictor apud Servium in librum primum Georgicorum; sed quinam fuerint *Mystae Bathylianenses*, fateor me ignorare, & ma-

gnam gratiam a me inibit qui id me docebit. Ex literis autem D.M. nempe DIS *Manibus*, corculo intermedio, quod est signum gementis, suspicor, hoc epitaphium exstructum a Bathylianensibus, quicunque ii fuerint, non Deo Messori, sed Mystae alicui Messoris Dei, licet hic efferatur in dandi casu. sic enim L. Valerius Sacerdos *Jovi Tonanti* occurrit apud Gruterum pag. CCCVII. num. 7. Fortasse etiam *Messor* est nomen viri.

* VI.

In Sarcophago.

D. M
EGRILIAE
FESTAE
AEGRILIVS
HELIVS
HERES

* VII.

D. M

T. AELIVS. AVG. LIB. FAVSTVS
ET. AELIA. ARETE. VXOR. FECERVNT
VIVIS. SIBI. ET. LIBERIS. SVIS. ITEM
LIBERTIS. LIBERTABVS. QVE. SVIS. ET
POSTERIS. EORVM. ITA. VT. NE. DE
NOMINE. SVO. AVT. FAMILIAE. EXEAT
VT. POSSIT. MEMORIAE. SVAE. QVAM
DIVTISSIME. SACRIFICARI

Quan-

IV. Quantum fuerit apud veteres proprii nominis aeternandi ſtudium, vel hinc colligere licet, dum iſti Aelius Fauſtus, & Aelia Arete coniuges vetant ſepulcrum *exire de nomine ſuo vel de familia*, ideſt tranſire in aliam gentem aut in heredes; idque *ut poſſit memoriae ſuae quam diutiſſime ſacrificari*: quod alibi non eſt ita obvium. Enimvero duplicis generis erant ſepulcra; familiaria, & hereditaria, ut oſtendunt Barnabas Briſſonius libro ſecundo Selectarum antiquitatum capite decimo quarto, & Jacobus Gutherius de Jure Manium libro tertio capite IX. quod male VIII. inſcribitur. Hereditaria erant quae quis ſibi, heredibusque ſuis, vel quae pater familias jure hereditario acquiſiverat: familiaria autem quae quis ſibi conſtituebat, familiaeque ſuae, cujus ſignificatio ad libertos quoque referebatur, nam liberti patronorum nomina aſſumebant, illorumque gentiles dicebantur. Hinc apud Gruterum pag. DCCLV. num. I. *Annia Cypris monumentum facit Aimilio conjugi*, SIBI. SVIS. LIBERTIS. LIBERTABVSQVE NOSTRIS. POSTERISQVE. EORVM. HOC MONVMENTVM. NE. DE. NOMINE. EXSIAT, quae formula occurrit etiam pag. DCCLXV. 5. & MCXL. 7. Item apud Fabrettum capite ſecundo num. 179. TI. CL. ZOSIMVS. ET. PLAVTIA ZOSIME. VIVI. SIBI. FECERVNT. SVISQVE LIBERTIS. LIBERTABVSQVE. POSTERIS-

QVE. EORVM. NE. DE. NOMINE. *sic* EXIAT NOSTRORVM . &c. quae prohibitio ea ſepulcra afficiebat, quae familiaria vocabantur . Apud Scaevolam Juriſconſultum in Digeſtorum libro octogeſimo primo tit. I. lege xc. iisdem pene verbis Lucius Titius teſtamento ita cavit : *praediolum meum dari volo libertis , libertabusque meis , & quos hoc teſtamento manumiſi , & Sejae alumnae meae , ita ne de nomine familiae meae exeat* : quae formula frequens eſt apud veteres Juriſconſultos . Libro octogeſimo ſecundo Digeſtorum tit. I. lege xxxvi. §. filiam ſuam ; *veto* , inquit Titius ex eodem Scaevola , *aedificium de nomine meo exire* , *ſed ad vernas meos* , *quos hoc teſtamento nominavi* , *pertinere volo* . Sicut vero monumenta vetebantur de familia *exire* : quod jus erat ſepulcri ; ſic etiam ſi quando illud jus in alios transferebatur , hi *adire* illa permittebantur : *aditus* enim eſt jus perſonale eundi ad monumentum & tranſeundi per domum, vel hortum monumento vicinum . Hinc in ampliſſimo & elegantiſſimo lapide Romano apud Gruterum MLXXXI. I. haec leguntur . AD . ID . MONVMENTVM. ITVM. ADITVM . AMBITVM ADQVE . HAVSTVM . CORONARE . VESCI MORTVVM . MORTVAS . MORTVOSVE OSSA . INFERRE . VT . LICEAT. &c. *Ambitus* monumenti erant pedes in fronte & in agro , longitudinem & latitudinem deſignantes , qui paſſim

in

in hujus generis lapidibus nominantur. *Itus* igitur, *aditus* & *ambitus* cessio ideo conjungitur donationi hujus monumenti, quia monumentum sine illis inutile fuisset; atque hinc etiam dominus fundi ejus ubi erat sepulcrum, vendito eodem fundo, *itum*, *aditum*, *ambitum* ad sepulcrum, funeris faciundi caussa habebat, quomodo in legibus praediorum vendundorum cautum fuisse testatur Pomponius in Digestis libro XLVII. tit. XII. L. V. de Sepulcro violato. Solebant enim veteres Romani monumenta eorum, quos in vita caros habuerant, frequenti aditu honorare, quemadmodum crebrae formulae de *itu*, *aditu*, *ambitu* in saxis sepulcralibus testantur DLX. 5. DCLXII. 5. DCCXCVIII. 6. DCCCCLIII. 7. DCCCCLXIV. 2. Per HAVSTVM denotatur jus personale hauriendae aquae e puteo vicino: de quo jure aquae HAVSTVS est inscriptio Veronensis apud Jacobum Cujacium libro decimo tertio Observationum capite tricesimo sexto, in qua haec habentur. HVIVS. MONVMENTI. EMPTIONI ACCESSIT. ITER. AC. IVS. AD. PVTEVM HAVSTVS. AQVAE. Nos hujusmodi puteum non semel inspeximus ad viam Appiam in villa Morona ante portam Capenam juxta sepulcra familiarum Passienae & Passeniae tertio ab hinc anno detecta, ubi erant cubicula & in his ollaria seu columbaria, illis perquam similia, quae descripta dedit Fabrettus capite primo pag. 1. 10. 16. & 18. Putei vero

vero non minus quam *itus*, *aditus* & *ambitus* cessione opus erat propter usum aquae, in inferiis & sacrificiis mortuorum libari solitae. Memoratam inscriptionem Gruterianam MLXXXI. I. per partes explicat Fridericus Brummerus in capite decimo quarto politissimi Commentarii ad legem Cinciam. Quare puteis istis nihil omnino est cum puticulis, de quibus erudite disseruit Cuperus in notis ad caput XXXIX. Lactantii de Mortibus persecutorum parte altera pag. 222.

VIII.

BABERIA. C. ET. Ɔ. L. FAVSTA
FECIT. SIBI. ET
C. BABERIO. Ɔ. L. CERIALI. AVG
ET. BABERIAE. ƆƆ. L. SYMPHERVSAE
ET. BABERIO. Ɔ. LIB. LVCRIONI

INF. P. XL. IN. AGR. P. XI

V. Diu haesi in recto sensu hujus marmoris percipiendo in tertia linea ubi C. Baberius vocatur *Cerialis Aug.* Cerealia quidem duplicia fuerunt, nempe sacrificia, & ludi, utraque in honorem Cereris. Sacrificia, quincto quoque anno servanda, apud Romanos instituta fuisse P. Scipione, & Ma-

nio

nio Acilio Glabrione Coſs. anno V. C. DLXII. tradit Livius libro triceſimo ſexto capite triceſimo ſeptimo. Ludi fiebant in Circo III. idus Aprileis, & XIII. kalendas Majas ex kalendario veteri apud Lambecium tomo quarto Bibliothecae Caeſareae pag. 280. ubi legitur: *ludi Cerealici* CMXXIIII. id eſt *Circenſes miſſus* 24. ut explicant viri docti: quos ludos aevo Julii Caeſaris primus omnium fecit C. Memmius Aedilis, ut patet ex ejus nummis apud Fulvium Urſinum de Familiis Romanorum pag. 172. editionis Patinianae: quos dudum antea per Laurentium Medicem ſibi oſtenſos fuiſſe teſtatur Angelus Politianus in Miſcellaneorum capite octogeſimo tertio. Hos ludos curabant Aediles plebis, qui vocantur *Ceriales* apud Gruterum pag. CCLXXII. 5. 6. & CCCCXCII. 9. *Ceriales* enim & *Cereales* in libris, nummis, & lapidibus legi obſervat Dausquius in Orthographicis: ſed quum iſti fuerint e Patriciis, ex Dione libro quadrageſimo ſecundo, ubi ait, Caeſare jam rerum potito, Aediles tum primum duos e Patriciis, quatuor ex plebe creatos: ſed duos illos ſuperiores a Cerere fuiſſe denominatos; ideo Baberius noſter fuiſſe non potuit Aedilis Cerialis, licet ſciam in coloniis, & municipiis aliter factum; quod nomen praeterea ſolitarium in Hortano lapide apparet, nempe absque ulla Aedilitatis nota. *Cereales*, *&* *anabaſios* pro nunciis & curſoribus memorat

ſan-

ſanctus Hieronymus in Apologiae ſecundae capite primo adverſus Rufinum noſtrae Aquilejenſis eccleſiae Presbyterum: *Iccirco ne*, inquit, *Cereales & anabaſii tui per diverſas provincias cucurrerunt, ut laudes meas legerent*? Hos putavit Eraſmus ſic dictos, quod Ceres Triptolemum ad ſpargendum ſerendumque triticum miſerit in univerſum mundum: cui refragatur Marianus Victorius, id nominis tractum affirmans a Cerere, quia Proſerpinam peſequuta eſt ubique uſque ad inferos. Attamen Coelius Rhodiginus in fine capitis octavi libri duodevigeſimi Antiquarum lectionum ſententiae Eraſmi praeiverat, addens *anabaſios* dictos ab equorum aſcenſu; ἀνάβασις enim Graece *aſcenſum* ſignificat. Sic curſores ſeu veredarii huc illuc a Praefecto Praetorii curſu publico mittebantur non tantum equis & rhedis, ſed & dromonibus per flumina & lacus, ut oſtendit Gutherius de Officiis domus Auguſtae libro ſecundo capite decimo quarto. At Baberium ex hujusmodi Cerealibus fuiſſe neutiquam puto, de quibus in inſcriptis lapidibus nusquam fit mentio: immo vocabulo *Cereali* non munus aliquod, ſed cognomentum ſignificari exiſtimo, quoniam ceteri omnes, qui in lapide recenſentur, cognomen habent, tanquam liberti, qui praenomen & nomen mutuabantur a patrono. Sic apud Fabrettum capite tertio num. 27. & capite quincto num. 316. & alibi paſſim multi numero

numero Liberti cognomento ad unum omnes notati conſpiciuntur. Porro Cerialis fuit cognomen familiae Romanae, & ex ea Neratius Praefectus Urbi, de quo plura Franciſcus Juretus in Symmachi epiſtolam quinquageſimam tertiam libri decimi. Pinarius Cerialis occurrit apud Fabrettum capite tertio num.201. & Cerialis civis Romanus apud Gruterum pag. CCCCLXXXVII. num. 6. Alios Ceriales recenſet Cardinalis Noriſius in epiſtola Conſulari pag.77. Quare C. Baberium Cerialem, qui in lapide AVG. praeſignatur, AVG*uſtalem* fuiſſe exiſtimo: quorum Auguſtalium mentionem iisdem omnino literis in multis inſcriptionibus expreſſam jam pridem monuit idem Noriſius in Cenotaphiis Piſanis diſſertatione prima capite ſexto. Horum vero Auguſtalium collegium Hortae exſtitiſſe jam dixi capite ſecundo num. V. & ex iisdem plurimos libertos fuiſſe oſtendit Noriſius, Reineſius & Turrius noſter in diſſertatione de Colonia Forojulienſi pag. 365. quod ideo dictum velim, ne quis AVG. in Hortana inſcriptione AVG*urem* interpretetur. etenim augures nonniſi Patricii adlegebantur, ex eodem Noriſio diſſertatione ſecunda capite ſeptimo. Sic ergo inſcriptio noſtra legenda eſt: *Baberia Caii & Caiae liberta Fauſta fecit ſibi, & Caio Baberio Caiae liberto Ceriali Auguſtali, & Baberiae Caiarum libertae Sympheruſae, & Baberio Caiae*

 liber-

liberto Lucrioni. In fronte pedes quadraginta, in agro pedes quadraginta.

* IX.

D. M
AVR. M. FIL. APOL
LONIAE. Q. VIXIT
ANNO. I. M. III.
AVR. APOLLINA
RIS. ET. AVR. EVCLI
A. PARENTES. F
DVLCISSIMAE

X.

ΝΙΚΟΜΗΔΗϹ
ΔΙΟΝΥϹΙΑΔΕΙ
ΙΔΙΑϹΥΝΒΙΩΖΗ
ϹΑϹ ΚΑΛΩϹ ΜΕΤΑ
ΑΥΤΗϹ ΕΤΗ ΔΕΚΑ
sic ΜΝΙΑϹ ΧΑΡΙΝ

Nicomedes Dionysiadi coniugi, suae, (vel *propriae*) *postquam vixisset honeste cum ea decem annos, memoriae ergo* posuit.

Hujus epitaphii conclusioni similis prostat apud Fabrettum capite decimo num. 117. Utrobique ΜΝΙΑΣ pro ΜΝΕΙΑΣ, explosa litera E, favet recen-

tium

tium Graecorum pronunciationi, qui diphthongorum literas non ſeparant, ſed quaſi in unicam ſono vocis contrahunt, ex majorum, ut ajunt conſuetudine: quam tamen viri docti nullam eſſe contendunt, inter quos eminet homo de me maxime meritus Dominicus Lazzarinus ex Nobilibus de Murro, Graecae & latinae elegantiae peritiſſimus, cui quum legenda tradidiſſem erudita ea de re opuſcula Johannis Rudolphi Wetſtenii & Henrici Chriſtiani Henninii, ipſe in epiſtola mihi nuncupata contrariae partis rationes eloquentia, qua pollet, atque argumentorum pondere propugnavit.

XI.

T I. T V C I O
P A T R I
C A T I A E. M A T E R I
R V F O. T V C I O. F R A T R I
O F I L L I A. C O L A. V X O R
C. T V C C I V S. T I. F I L I V S
V. A R N. S C A E V A
F E C I T. S I B I. E T. S V I S
P R O. S V A. C O P I A

Hortae in domo Franciſci Plani.

VI. Hanc inſcriptionem quum olim vidiſſet Johannes Zaratinus Caſtellinius, cujus immenſum ſtudium in priſci aevi reliquiis undique colligendis

& interpretandis mire laudatur a Jano Nicio Erythraeo in Pinacotheca I. num. CCLXXI. in epistola MS. ad Landum Leoncinum canonicum Hortensem eam esse antiquissimam affirmavit, quod gentes Tucia & Catia nonnisi priscis illis temporibus memorentur. Ex gente Tucia fuit virgo Vestalis, quae ex Tiberi in templum tulit aquam in cribro, ut a se incestus calumniam repelleret anno V. C. DCIX. ut narrat Plinius libro duodetricesimo capite altero. Illam autem Τυκίαν *Tuciam*, non *Tucciam*, ut Plinius aliique, appellat Dionysius Halicarnasseus libro altero Antiquitatum Romanarum capite sexagesimo nono ubi hoc ipsum refert, quod Plinius. Johannes Harduinus in Emendationibus Plinianis tomo quarto pag. 652. num. 3. aliam fuisse putat a *Tutia* virgine item Vestali, quae incestus damnata est, ut legitur in Epitome Liviana libro vicesimo. Certe *Tuciam*, non *Tutiam* legi debere Zaratinus quoque affirmat in laudata epistola, quemadmodum gens *Marcia*, *Sulpicia*, *Mucia*: quanvis tamen apud Gruterum etiam C. *Tuccius* legatur pag. LIX. num. 8. DCXCVI. 5. MLXXVII. & alibi, necnon TVCCIA Athenais, & TVCCIA Cleopatra: sicque TVCCIVS prostat in quarta linea nostri epigrammatis: a qua gente *Tuccia*, sive *Tucia* fortasse nomen accepit *Tuccianus* vicus prope Hortam non longe a villa Nuptiana. MATERI nusquam se legisse testatur Zara-

Zaratinus, idque Graecorum more ſcriptum exiſtimat, apud quos πατὴρ & μήτηρ in tertio caſu abſque ſyncope efferuntur μητέρι, πατέρι. Vel MATERI eſt forſan a μήτειρα, quod eſt *mater prudens*: quo nomine appellatur Julia Maeſa in nummo aereo mediae formae perquam raro apud amicum noſtrum M. Antonium Sabatinum. ibi enim ſic legitur in antica parte IOY. MAICA. CEB. MHTEIRA, in poſtica viſitur Serapis. Idem Zaratinus in linea quincta OFILLIAE. COLAE putabat legendum: at etiam ſine tali lectione id eſſe poſſet in dandi caſu, Graeca ſcilicet inflexione, ac ſi diceretur OFILLIAE. COLAE. VXOR*i*. In linea ſeptima *Vir* ARN*ienſi*, nempe Tribu, quam ex Arno fluvio appellatam, a nemine dubitari merito poſſe ſcribit Sigonius de Antiquo jure civium Romanorum libro primo capite tertio. At nihilominus Cluverius in Italia antiqua libro altero pag. 550. negat, eam ab Arno fluvio deductam, eo quod memorata occurrat antequam *Romani in Etruria dominarentur*: quod veriſſimum eſt. *Ager Romanus primum diviſus in parteis treis, a quo Tribus appellatae, Tatienſium, Ramnium, Lucerum nominatae, ut ait Ennius. Tatienſes a Tatio, Ramnenſes a Romulo, Luceres, ut ait Junius, a Lucumone. Sed omnia haec vocabula Tuſca, ut Volumnius, qui tragoedias Tuſcas ſcripſit, dicebat*, verba ſunt Varronis libro quarto de Lingua

gua latina. Lucumonem a Tuſcis Regem dictum alibi adnotavi: quare nihil implicat, Tribum Arnienſem ab Arno fluvio denominatam antequam Etruria in Romanorum ditionem perveniſſet. Id firmat quoque Ciceronis auctoritas, qui in Agraria, *a Suburana*, inquit, *ad Arnienſem nomina veſtra proponat*: quod nihil aliud eſt, quam a prima Tribu uſque ad remotiſſimam, locorum, unde ſumptae erant Tribus, intervalla notando, ut animadvertit Sigonius. Haec Tribus Arnienſis fuit ordine viceſima quincta ſecundum Panvinium de Civitate Romana pag. 233. eademque ex ruſticis, quae urbanis praeſtantiores habebantur, ut olim monui. Patet ergo ex hoc lapide, Hortanos in Tribu Arnienſi fuiſſe aliquando deſcriptos, priusquam ſcilicet coloni militares ab Auguſto deducerentur: de quo initio operis ſatis ſuperque diſſerui. Ex hoc autem noſtro epigrammate inepta illorum ſententia refellitur, qui *Narnienſem*, non Arnienſem Tribum ſcribendum eſſe contendunt. hujus enim alia exempla ſuppeditat Index Gruterianus capite duodecimo. Sane antiquitus ea Umbriae urbs, quae poſtea a proximo flumine appellata fuit, non *Narnia*, ſed *Nequinum* dicebatur, unde Plinius libro tertio capite decimo quarto, *Narnienſes*, inquit, *quod opidum Nequinum antea vocatum eſt*. PRO . SVA . COPIA . hoc eſt pro ſua familia & comitatu: haec formula nusquam occurrit

apud

apud antiquorum lapidum collectores. In eo tamen sensu puto loquutum Cn.Magnum apud Ciceronem ad Atticum libro octavo post epistolam duodecimam his verbis: *ad L. Domitium literas misi primum, ut ipse cum* COPIA *ad nos veniret*. Et inferius: *video censeri Marcello & ceteris nostri ordinis, qui hic sunt, ut Brundusium ducerem hanc* COPIAM, *quam mecum habeo*.

XII.

D. M

C. MVNATIVS. POLYBIANVS
ET. C. MVNATIVS. POLYBIVS
C. MVNATIO. HERMETI
ET. NVMISIAE. TYCHENI
PARENTIBVS
PIENTISSIMIS. FECERVNT

In fovea Castilionis juxta ruinas sancti Angeli.

XIII.

DIS . . . .

. . . CASSIAE. VENER . . .
DORIS. LIB. FEC . . .
BENEMERENTI
IN. AGRO. P. XXX. IN. F . . . . .

In Turri Oriliani in praedio dominorum de Squartis.

COC-

XIV.

. . . .
COCCEI . . . LOLIAE . . . . . .
FECIT. ET . . . .
COCCEIAE. L. L. AMMIAE
L. COCCEIO. L. L. NICEPHORO . . .

Ad gradus ecclesiae cathedralis Hortanae.

* XV.

L. FVFICIVS
OPTATVS. FECIT
L. FVFICIO
COMMVNI. PATRONO. ET
FVFICIAE. MVSAE. LIB
SIBI. SVISQVE. LIBERTIS
LIBERTABVSQVE. QVOS
TESTAMENTO. HONORAVERIT

VII. De hereditariis hujusmodi ſepulcris, a quibus liberti, niſi heredes fuiſſent, arcebantur, fit mentio in aliis epitaphiis, quae recenſentur a Fabretto capite tertio num. 220. qui & hoc noſtrum vulgavit capite decimo num. 427. non enim omnes liberti jus ſepulcri habebant, ſed ii tantum, qui teſtamento fuerant honorati, ut docet Gutherius de Jure manium libro tertio capite nono, idque ex lapide Gruteriano 12. DCCCXVII. in quo *Pomponius Atimetus* ſepulcrum *fecit ſibi & ſuis libertis, liber-*

libertabusque, quos testamento honoravit, posterisque eorum: quod recte interpretatur Gutherius: *quibus testamento jus sepulcri concessi, licet heredes scripti non essent*. nam si heredes existerent, frustra jus illud sepulcri exprimeretur, quum familiare sepulcrum, tanquam hereditarium, libertos heredes sequatur: vel, ut Franciscus Juretus animadvertit in Symmachum libro decimo epistola quinquagesima quincta, *honor* significat munus & donum: quod frequens est apud veteres, quare olim legatarii appellabantur *honorarii*, ut in Justiniani Novella prima, & *honorari* dicebantur, quibus aliquid relinquebatur.

* XVI.

D. M

CN. POMPEIO
ONESIMO
POMPEIA. HEL
PIS. CONLIB
ET. CONIVGI
BENEMERENTI
FECIT

Onesimus idem est ac *Chresimus*: quae cognomina servis tributa frequentissime occurrunt, ut notavit Valerius Chimentellius de Honore Bisellii capite

 octa-

octavo. χρήσιμος autem & ὀνήσιμος *utilem* & *commodum* significant: hinc liberti patronis rem gratam facturi talia cognomina non abdicabant.

* XVII.

ORFITIANVS
PATER.. FECIT
FILIE sic. QVIRIACENI
ANNICLE sic. ET. MESERVM
QVINQVE

Annicle pro *anniculae*, & *meserum* pro *mensium* scriptum est barbaro loquendi modo. Huiusmodi incomptas & rudes inscriptiones nonnullas adducit Celsus Cittadinus in Tractatu de vera origine & processu linguae vulgaris Italicae, ut ostendat ejus ortum deberi corruptioni linguae latinae. Ex eadem voce *Meserum* pro *mensium*, explosa litera *n*, facta est vox Italica *mese*. *Meses* etiam pro *menses* legitur apud Fabrettum capite octavo num. XXVIII. & 107.

* XVIII.

DIS . . .
M. VLPIO. EV . . . . . .
POSTIVS. FEC. V . . .
PATER. CVM. ANTO . . .
ET. ANTONIO. SOT . . .
LOCVS. DA. AB. IV . . .
CVM. ITV. AMB . . . .

MA

* XIX.

. . M A . . . .
. . STO. QVI. EST. HIC . . . .
. . VS. PHILOSTORGVS . . . .
. . VIA. PHILETE. MAT . . . .
. . ERICHO. LIBER . . . . .
. . VLIO. GALATA . . . . .
. . TVATA. TA . . . . . .

XX.

D. M

M. POBLICIO. M. F
IANVARIO. MAJ
TVRIA. L. F
CRISPINA. CONIV
GI. BENEMERENTI. DE
SVO. FECIT

Ad januam viridarii Sebastis Alberti.

Illustris Cuperus ad calcem Apotheosis Homeri pag. 271. erudite agit de mensium nominibus, quae veteres viris & feminis tribuere consueverunt: quem morem haec postrema inscriptio confirmat.

XXI.

Inſcriptiones Chriſtianae.

. . ATOR. VNA. C . . . .
. . ABB. GERMANO . . . .
. . . . . MENTA . . . . .
. . IENDO. GRATIA . . .

Ad ſcalas cellae vinariae Epiſcopatus.

✠ XXII.

QVIRIACO. IN. PACE
QVI. BIXIT. AN. P. M. X.
D. P. VII. KAL. OCT. IN. PA

D. P. nempe *depoſitus*: quae formula denotans diem, quo mortuus terrae mandatur, paſſim occurrit in epitaphiis Chriſtianorum, ſicut etiam altera *in pace*. In primo verſu ſupplendum *quieſcat* vel *dormiat* ex aliis eiusmodi inſcriptionibus apud Fabrettum capite octavo num. 34. ſiquidem Chriſtianis ex certa reſurrectionis ſpe mors non eſt mors, ſed requies & temporaria dormitio.

Finis Libri Primi.

JUSTI

JUSTI. FONTANINI DE. ANTIQUITATIBUS HORTAE ETRUSCORUM LIBER. SECUNDUS

CAPUT. I

SYNOPSIS

I. *Proba Falconia Poetria civis Hortana. Johannes Boccatius perperam sugillatus a Thoma de Simeonibus.* II. *Eadem cum Anicia Faltonia Proba male confusa, & domo Romana credita.* III. *Variorum errores castigati.* IV. *Proba Poetria non Faltonia, sed Falconia appellanda contra Simeonium.*

Uum hactenus veterum saxorum reliquias congesserim, unde Hortanam Civitatem illustrari, eamque inter nobilissimas Italiae Colonias censum facere luculenter apparuit; injurius profecto essem clarissimae urbi, & de Hortanis Civibus malemererer, si feminarum sapientissimam & celeberrimam Probam Falconiam,

eorum

eorum conterraneam, indictam abire finerem. Hanc quanvis aliqui Romanam fuisse crediderint, attamen *clarissimos viros ex opido Orthi oriundam* asseruisse locuples testis est Johannes Boccatius in libro de Claris mulieribus capite nonagesimo septimo, & Jacobus Philippus Bergomas in opere ejusdem argumenti, cujus tanquam *solemnis exscriptor* inique Boccatius sugillatur a Thoma de Simeonibus in erudita Dissertatione de duabus Probis edita Bononiae anno 1692. §. x. pag. 55. quum Boccatius centum & amplius annos aetate praecesserit Bergomati, qui e contrario Boccatium ubique recoxit, ut conferenti statim patebit. Eidem sententiae calculum addidit politissimus Aldus Manutius junior in epistola ad Julium Roscium, libello Antonii Massae de Origine Faliscorum praefixa, ubi ait: *probo tuam pietatem, qui patriae tuae decus quasi amissum restituas*. tunc etenim Roscius editurus erat carmina Probae Falconiae: quae item *Hortana* appellatur in codice MS. ejusdem Centonum hic Romae adservato apud Monachos Benedictinos e Congregatione S. Mauri Galliarum. *Ac siquid valet* (utar verbis Roscii in praefatione ad eosdem Centones) *totius alicujus gentis consensus, idem Civium Hortinorum usque ad nostra tempora confirmat inveterata opinio. Hujus rei testes praesentes ac vivos habeo, qui & Forum ejus nomine nuncupatum, & ingentia*

fasti-

faſtigia domus his diebus vetuſtate collapſa demonſtrant .

II. Hanc Probam Falconiam Poetriam inſignem & Adelphii cujusdam Proconſulis conjugem doctiſſimi Scriptores, ſimilitudine nominis decepti, cum Anicia Faltonia Proba, ſanctorum Hieronymi & Auguſtini neceſſitudine & ſcriptis clariſſima, Conſulis filia, Conſulis uxore, & trium Conſulum matre, incauti commiſcuerunt; unde alius error profluxit, qui aevo Boccatii invalere jam coeperat, dum aliqui eandem Probam Falconiam *ex conjectura*, ut ipſe quidem agnoſcit, domo Romanam exiſtimaverunt, quod nempe Anicia illa Faltonia Proba ex Romuli nepotibus prodiiſſet. Hos inter exſtitit junior Aldus Manutius in epiſtola mox indicata: *Probam*, inquit, *ut eam eſſe certo exiſtimem, de qua in tribus antiquis inſcriptionibus Romanis fit mentio, facile mihi perſuadeo*. Inſcriptiones illae proſtant apud Gruterum pag. CCCLII. 5. 6. CCCLIII. 1. & non uni Manutio lapides obſtaculi fuerunt, namque ad eoſdem offendit praeter Roſcium magnus Annalium Eccleſiae conditor ſub anno CCCXCV. num. VII. nec propterea vel tantillum minor; & Gerardus Johannes Voſſius de Poetis Latinis capite quarto pag. 60. qui tamen in eo a Baronio diſceſſit, quod omnia, quae ſunt Probae illius Faltoniae, matronarum laudatiſſimae, Probae iſti Falconiae donavit, prae-

ter ſponſum Anicium Sextum Petronium Probum, pro quo illi Adelphium ſuum Proconſulem reliquit. Hos excepit philologus eruditiſſimus Caſpar Barthius in Commentariis ad Claudianum pag. 47. ad verſum CXCII. Panegyrici in conſulatum Probini & Olybrii Probae filiorum, ubi non ſolum utranque Probam commiſcuit, ſed etiam lapides ipſos, tanquam membranas amanuenſium oſcitantia corruptas auſus eſt emendare, dum *Faltoniae* nomen in *Falconiam* migrare juſſit: quod minime Voſſii aures tetigerat. hic enim *Probam Falconiam ſeu Faltoniam* appellavit. Tantis ducibus praeeuntibus, mirum non eſt, ſi Matthaeus Raderus eosdem errores erravit in Aula Sancta Theodoſii junioris pag. 207. Probam noſtram *Falconiam* ſive *Faltoniam*, trium Conſulum & Julianae matrem, nec non ſanctae Demetriadis aviam conſtituens.

III. At quidem Scriptores iſti ab ejusmodi lapſibus nullo negocio ſibi cavere poterant, modo in veterum auctorum teſtimonia, qui de Proba Poetria meminerunt, digitum accurate intendiſſent. hi enim eandem Poetriam nunquam *Aniciam Faltoniam Probam*, ſed vel *Probam* tantum, vel nonniſi *Probam Falconiam* ſemper uno ore appellarunt: inter quos antiquiſſimus ſanctus Iſidorus Hiſpalenſis epiſcopus in Originibus libro primo capite undequadrageſimo, *Proba*, inquit, *uxor Adel-*

phii

phii Centonem ex Virgilio de fabrica mundi & Evangeliis plenissime expressit, materia composita secundum versus, & versibus secundum materiam concinnatis. Hinc verbum de verbo exscripsit Sigebertus de Scriptoribus ecclesiasticis capite quinquagesimo secundo. Idem Isidorus capite quincto de Viris illustribus haec habet: *Proba uxor Adelphii Proconsulis, femina inter viros ecclesiasticos idcirco posita sola, quod in laudem Christi versata est, componens Centonem de Christo, Virgilianis coaptatum versiculis: cujus quidem non miramur studium, sed laudamus ingenium: quod tamen opusculum legitur inter apocryphas scripturas insertum*. Hic opportune monere lubet, paullo aliter legi in editione hujusce operis Isidoriani, studio Garsiae Loaisae perfecta, quam postea iteravit Cardinalis Josephus de Aguirre in tomo tertio Conciliorum Hispaniae pag. 72. ibi enim ex codice MS. sic legitur: *Proba, quae cognomento Falconia dicitur, uxor &c.* quod quidem cognomentum Probae tribui agnovit etiam vir laudatissimus Andreas Schottus in notis ad eundem Isidorum. Ex Isidoro hausit Honorius Augustodunensis libro tertio capite quincto ejusdem argumenti: *Proba*, inquit, *uxor Adelphi Proconsulis composuit Centonem de Christo, Virgilianis coaptatum versibus, qui inter apocryphas scripturas computatur*. Quapropter magnopere vereor, ne Julius Caesar Scaliger

liger libro primo capite quadragesimo tertio Poetices gratis tradiderit, Probam ab opere, quod scripsit, *Centonam* appellatam: quod cognomentum ita arrisit Simeonio §. x. pag. 53. ut vel hinc argumentum fortissimum desumi putaverit ad distinguendam Probam Poetriam ab Anicia Faltonia Proba: scilicet neuter animadvertit eundem titulum primo apparuisse in editione Lugdunensi cum Mantuani & aliorum libris, ubi mulier haec dicitur *Proba Falconia Centona*: quam postremam appellationem merito carpit Henricus Stephanus in suis Centonum & Parodiarum exemplis selectis & illustratis pag. 71. Praetereo Boccatium, Bergomatem, Trithemium, aliosque recentis aevi Scriptores, qui nihil aliud ferme, quam Isidori sententiam recitarunt. At certe ita praeterire non possum celebrium aliquot nostri temporis Criticorum indiligentiam, ne illorum nominis fama alucinationibus fortasse auctoritatem conciliet. Ludovicus Dupinus in Bibliotheca ecclesiastica Gallice scripta tomo tertio parte altera pag. 504. editionis Parisiensis, Probam Falconiam Anicii Probi conjugem facit, & circa annum ccccxxx. floruisse narrat: quod an vero accedat, postea investigabimus. Id quidem non pronunciavit Hadrianus Bailletus in opere item Gallico, cui titulum fecit a Judiciis Eruditorum, nam tomo quarto parte secunda pag. 474. *Probam Falconiam Hortinam*,

&

& *Adelphii uxorem* fassus est; verumtamen non semel peccavit ubi eam, forte cum Vossio, Romanam feminam, Anicii Probi filiam, & matrem Julianae credidit: cujus Proba illa Anicia non mater erat, sed socrus, ut patet ex capite decimo quarto libri sancti Augustini *de Bono viduitatis* ad eandem Julianam scripti, postquam, Urbe capta ab Alarico, in Africam trajecisset cum Proba socru, & nepte Demetriade. Sed ista eleganti Bailleto utcunque nobis condonantibus, vereor, ut eodem modo excipi debeat Scriptorum ecclesiasticorum Historiae literariae auctor Gullielmus Cave, qui pag. 145. tomi primi editionis Genevensis non solum lapsus hactenus explosos iterum effudit, sed errasse Isidorum tradidit, Probam Poetriam Adelphii Proconsulis (*Proculis* ibi mendose legitur) uxorem faciendo: ad quem scopulum offenderat antea Baronius, etiam ubi humani aliquid patitur cum laudis praefatione nominandus. hic enim in tomo quarto Annalium sub anno CCCXCV. num. VII. ex praejudiciis, quod Proba unica tantum exstitisset, adductus est, ut haec scriberet: *Quum ex antiquis memoriis appareat, Faltoniam Probam Poetriam uxorem fuisse Probi: undenam recentiori Isidoro accidit, ut eandem Adelphii Proconsulis conjugem fuisse dicat? & unde insuper illis, qui sentiunt cum Isidoro, est, quod dicant, Probo fuisse cognomentum Adelphium? Certe in anti-*

 quis

quis monumentis nullatenus reperiri datur, Probum Adelphium dictum esse, sed tantum Anicium Sextum Petronium Probum. At si incomparabilis Scriptor Probam Romanam ab Hortensi distinxisset, quod facere omisit ad graviores disceptationes avocatus, nullus dubito, quin Isidoro pepercisset: quod saltem faciendum fuerat a Gullielmo Caveo, qui hanc Scriptorum ecclesiasticorum Spartam sibi uni ornandam suscepit. Nec propterea puto excusandum, quod omnia, quae profert de muliere doctissima, ex Auberti Miraei scholio ad Isidorum de Viris illustribus capite quincto descripserit, suppresso nomine auctoris, ut nempe ejus errores sibi uni adoptaret. Haec menda, quae novissime irrepserunt in Indicem quoque alphabeticum auctorum, Bibliothecae Patrum editionis Lugdunensis tomo primo praefixum, & in tomum quinctum pag. 1218. video imposuisse etiam Sebastiano Tillemontio, quo nemo intentioribus oculis sacram & profanam antiquitatem perpendit. Siquidem in articulo ccxxxv. Vitae sancti Augustini, quae tomum decimum tertium ipsius Historiae ecclesiasticae constituit, inde putat Baronii sententiam firmari, quod Proba illa, quae scripsit Centonem, se alia poemata scripsisse testetur de Bellis civilibus, ob perfidiam eorum, qui ad Imperium occupandum pacem turbaverant, exortis; quae, inquit, recte conveniunt temporibus magni Theodosii.

An

An vero ista sufficiant ad conflandam in unum utranque Probam, infra apparebit. Interim ne alicui fucum faciat Procopius male intellectus, illud etiam notabo, quod Baronius anno ccccx. num xxi. diluens fabellam de Proba, quae longae obsidionis pertaesa Urbem in potestatem Alarici Gothorum Regis tradiderit, haec habet: *Scimus enim alios jactasse urbem Alarico traditam proditione Probae Faltoniae uxoris Adelphii Senatoris, commiseratae, Romanos longa obsidione vallatos, fame & peste perire.* Atqui Procopius, qui libro primo capite secundo Historiae Vandalicae ab aliis id tradi narrat, non *Probam Faltoniam Adelphii Senatoris uxorem*, sed *Probam* tantum appellaverat: quod quidem observare debuisset Simeonius, qui pag. 56. Procopio inconsulto, eam puram putam Poetriam hanc nostram existimavit. Quare verissima tradidisse opinor Isidorum, scriptorem utique satis vetustum, ubi Probam Poetriam, Adelphii Proconsulis conjugem fuisse affirmavit: quem *Adulphum* inepte appellat Marcus Antonius Sabellicus Enneade septima libri noni tomo primo operum col. 415. quanvis difficile sit reperire, quisnam fuerit Adelphius ille Proconsul incerti laris. Siquidem ex Notitia dignitatum, quam compilavit doctissimus Jacobus Gothofredus tomo sexto Codicis Theodosiani pag. 333. patet, Achajam, Asiam, Africam, & Palaestinam rexisse Pro-

Proconſules, quorum ibi catalogos texit. Inter quos perfecto nullus occurrit *Adelphius*, niſi tamen ex illius aetatis more multinominis fuerit: incogitanter enim Raderus, quem ſupra memoravi, forte ex Johanne Trithemio, Adelphium *Proconſulem Romanum* appellat, quum Romae Proconſules nunquam praefuerint. Reineſius in Stemmate Aniciorum Claſſe prima num. xxxix. & in epiſtola lxix. ad Rupertum pag. 633. *Clodium Adelphium* noſtrum vocat, & *Conſulem* facit anno ccccli. ſed nullo prorſus auctorum praeſidio roboratus: in cujus etiam aetate adſignanda a vero immane diſcedit.

IV. Totus eſt Simeonius, ut hanc Probam, non *Falconiam*, ſed *Faltoniam* dictam oſtendat: quod cognomen Reineſius ſcribit legi apud Iſidorum; qui tamen *Probam* tantum appellat. Gratis etiam aſſeri arbitror a Reineſio, eandem Probam filiam exſtitiſſe Probi cujusdam, Alypii filii ex gente Aniciorum: qui Alypius Conſulatum geſſit anno Chriſti ccccxlvii. quam inanem ſententiam ſequutus eſt Pagius in Critica Baroniana anno cccxcv. num.iv. eamque alio errore cumulavit ſcribens, ab Iſidoro tradi Probam Poetriam (quam ipſe aliam quidem facit ab Anicia, quanvis utranque *Faltoniam* appellet) filiam fuiſſe Probi Adelphii: in quo certe eruditiſſimus ſcriptor memoria lapſus eſt; non enim Iſidorus *filiam*, ſed *uxorem* Probi Adelphii

phii Proconsulis vocat. Porro Simeonius, ut Falconiam in Faltoniorum gentem cooptet §.II. pag. 10. & §. X. pag. 63. Caspari Barthio adversatur quod Claudianum interpretans, *Falconiam* in *Faltoniam* scribat fuisse corruptam. Hanc censuram in marmor Aniciae Faltoniae Probae inique a Barthio exerceri, & duas Probas ab eodem male confundi nos quoque paullo ante notavimus: verum quod ait Simeonius, a Barthio antiquissimum codicem MS. Oxoniensem reprobari in eo, in quo praecipue approbari debebat, & approbari ubi erat reprobandus, id certe a vero summopere abludit: quod ex ipsis Barthii verbis constabit, ubi, post Aniciae Faltoniae Probae inscriptionem adductam, haec habet: *Falconiae nomen inepte depravatum est in Faltoniae. Falconia enim Romanum. Siquidem Falconi expresse scribit Plinius junior. Haec est, cujus Centones Virgiliani ad nos pervenerunt (non Theodosii junioris uxor, ut autumare audent alii) teste exemplari MS. apud inclytam Angliae Oxoniam, quod disertim Probam Falconiam illi opusculo praescribit*. Non ergo codicem, ut putabat Simeonius, sed lapidem, quod gravius est, correxit Barthius: cur enim in MS. volumen, suae sententiae adstipulans, calamum acuisset? Inde etiam apparet, a Simeonio pag. 60. inepte in testem pro se adduci eundem codicem Oxoniensem, ac si in eo *Valeria* Proba praescriberetur. hanc enim ap-

pel-

pellationem non in MS. sed in libris typis vulgatis a se repertam damnaverat Barthius: *veteres*, inquit, *primaeque editiones librariorum petulantia in frontispicio VALeriam Probam appellant, credo, ut tandem optimo Grammaticorum*, (nempe Valerio Probo) *filia accederet*: *in ipso libro Falconiam*: idque rursus affirmat in Adversariis libro decimo quincto capite eodem. Quapropter corruit Antonii Pagii in Critica Baroniana anno ccccxxxix. num. vii. & illius, qui eum decepit, Simeonii sententia, Johanni Ravisio Textori & Astolpho, recentibus atque imi subsellii scriptoribus tantum innixa, *Valeriam Probam Faltoniam* Poetriam nostram nuncupantis. Attamen, his neglectis, Simeonius adhuc insurgit, & licet junior Plinius libro quarto epistola vicesima septima, libro septimo epistola vicesima secunda, & libro nono epistola decima quincta *Falconi* scripserit: licet Capitolinus in Pertinace capite quincto, & decimo quincto *Falconem* Consulem; Vopiscus in Aureliano capite quadragesimo primo Proconsulem Asiae *Falconium*, & in Tacito capite quincto Metium *Falconem* virum Consularem nominaverint; nihilominus ipse confidenter affirmat *Falconios* aeque ac *Falcones* librariorum insolentia a corruptis Faltoniorum nominibus derivare potuisse, quia in Thesauro Gruteriano *Falconum* & *Falconiorum* nomina non reperiuntur, sicuti e contrario

trario *Faltonii* saepenumero occurrunt. Verum hic auctor in parietem caducum prorsus inclinat. quot enim familiarum nomina post Gruterum detecta sunt, quae nusquam antea innotuerant? Quot vulgavit Reinesius, & summus Romanarum rerum investigator Fabrettus? Nos ipsi in hac lucubratione ex Hortanis lapidibus *Conbarissium*, *Atusium*, *Asmenum*, nomina nunquam hucusque audita, protulimus: inter quae etiam *Falconii* utique reponendi sunt. Sed fallere fallique Simeonium palam ostenditur ex veteri lapide apud Spanhemium dissertatione septima de Praestantia & usu numismatum pag. 628. editionis secundae Amstelodamensis, quem M. Ulpius Mucianus pro salute M. Aurelii Antonini Pii cognomento Caracallae & Juliae Augustae matris Augusti Junoni Reginae erexit FALCONE. ET. CLARO COSS. nempe ordinariis, non vero suffectis, ut perperam existimavit Spanhemius. Lapidem illum prius adduxerat Scaliger in Animadversionibus Eusebianis num. MMCCXXXII. Basis itidem apud Fabrettum capite decimo num. 99. dedicata est FALCONE. ET. CLARO. COSS. Sunt illi *Q. Sosius Falco & C. Julius Fructus Clarus*, uti eorum nomina exprimuntur apud Gruterum pag. CCIX. 1. & CCCCLXXV. 4. ὕπατον φάλκωνα *Falconem Consulem* vocat etiam Dio libro quinquagesimo tertio pag. 833. uterque vero Consulatum iniit anno

U. C. DCCCCXLVI. post Christum natum CXCIII. ut patet ex Anonymo Vindobonensi per Norisium vulgato. Corruit ergo opinio Reinesii, qui in epistola XXXV. ad Rupertum pag. 258. putat literas *T.* & *C.* alternari, & *Falcones* atque *Falconios* pro *Faltonibus* & *Faltoniis* dici: quod falsum est, quia constanter in quatuor lapidibus & in Dione contrarium apparet. Apud eundem Gruterum pro FRVCTO utrobique legendum suspicor ERVCIO: quod nomen proprium fuit familiae Clarorum, ut patet ex Norisii epistola Consulari pag. 108. ubi anno U. C. DCCCCXXIII. legitur Consul C. ERVCIVS. CLARVS. Item ex Panvinio in Fastos anno U.C. DCCCXXCVII. ubi notatur Consul M. ERVCIVS. CLARVS.. & anno U. C. DCCCXCIX. SEX. ERVCIVS. CLARVS. Horum alter fuit etiam Praefectus Urbi, & memoratur apud Agellium libro sexto capite sexto & libro decimo tertio capite decimo septimo. Posterioris fit mentio in lapide effosso extra portam Capenam anno MDCLXI. quem hic damus ex schedis Chisianis.

SANCTO. SILVANO
HERMADION
Q. CREPEREI. MARTIALIS
ARCARIVS. SVA. PECVNIA. D.D
DEDICATVS. XI. K. NOVEMBR
SEX. ERVCCIO sic. CLARO. II. ET
CN. CL. SEVERO. COSS

CAPUT

CAPUT. II

SYNOPSIS

I. *Probae Falconiae Cento Virgilianus a sancto Hieronymo memoratus. Osidius Geta Medeam Tragoediam ex Centonibus Virgilianis conscripsit.* II. *Anicia Faltonia Proba literarum laude neutiquam commendata. Quando Centonem suum Proba conscripserit.* III. *Ejus nuncupatio perperam Sedulio attributa.*

ISCUSSIS iis, quae ad Probam Falconiam, ejusque patriam spectare videbantur, nunc reliquum est, ut de ejus scriptis disseram, unde aetas, qua floruit, certo quodam charactere designabitur. Ipsa magnam nominis celebritatem sibi comparavit Centone illo Virgiliano, ubi summi Poetae carminibus praecipua & maxima nostrae Fidei mysteria explicavit: cujus Centonis antiquissimam mentionem haberi puto apud sanctum Hieronymum epistola centesima tertia ad Paullinum, ubi pientissimus senex indignabundus in eos, qui verba & sententias sacrae Scripturae ad aliena significanda detorquent, haec loquitur: *quasi non legerimus Homerocentones, & Virgiliocentones; ac non sic etiam Maronem sine*

Christo possimus dicere Christianum, quia scripserit:

Jam redit & virgo, redeunt Saturnia regna,
Jam nova progenies Coelo demittitur alto.

& Patrem loquentem ad Filium:

Nate meae vires, mea magna potentia, solus.

& post verba Salvatoris in cruce:

Talia perstabat memorans, fixusq; manebat.

Puerilia sunt haec, & circulatorum ludo similia, docere quod ignores, immo, ut cum stomacho loquar, ne hoc quidem scire, quod nescias. Marianus Victorius, operum sancti Hieronymi alioquin accuratus interpres, non animadvertens, jacula magni Doctoris in Falconianos Centones vibrari, tantum adnotavit, Probam Falconiam & Ausonium ejusmodi opera contexuisse; & Gelasium Papam in Synodo Romana Centonem de Christo Virgilianis carminibus compaginatum inter apocryphas rejecisse scripturas. Addo ego omnium antiquissimum Osidium Getam, qui sub Claudio I. Imperatore Medeam Tragoediam ex Virgilii carminibus consarcinavit: cujus specimen ex Bibliotheca Claudii Salmasii edidit Petrus Scriverius in Collectaneis veterum Tragicorum pag. 187. Eam memorat Tertullianus de Praescriptionibus contra Haereticos capite undequadragesimo, & inepte cum Ovidii Medea ab aliquibus confusam fuisse jam olim ostendi in Dissertationibus de Cornelio

nelio Gallo Poeta, nondum editis. Deinde saeculo decimo quarto Albertinus Mussatus Patavinus in eodem studio versatus est, ut recentiores omittam. Sanctum Hieronymum de Centone Probae Falconiae verbis allatis loqui voluisse, inde compertum est, quod ibi ne latum quidem unguem a Falconiano Centone discedat, in quo sic de Patre Filium alloquente legitur:

Tunc genitor natum dictis affatur amicis,
Nate, meae vires, mea magna potentia, solus.

& post verba haec a Salvatore in cruce prolata:

Ille autem impavidus, quo vincula nectitis,
inquit,
Tantane vos generis tenuit fiducia vestri?
Post mihi non simili poena commissa luetis:
Talia perstabat memorans, fixusq; manebat.

II. Huic sane operi, ut illud etiam obiter moneam, non succensuisset sanctus Hieronymus, si Aniciae Faltoniae Probae foetus exstitisset: quam in epistola octava ad neptem ejus Demetriadem impensissime laudat his verbis: *Proba illa omnium dignitatum, & cunctae nobilitatis in Orbe Romano nomen illustrius: cujus sanctitas & in universos effusa bonitas etiam apud Barbaros venerabilis fuit: quam trium liberorum, Probini, Olybrii & Probi non fatigarunt Consulatus.* Viden' omnia praeterquam doctrinam & eruditionem in gravissima femina commendari? quibus si excel-

excelluisset, sanctus quoque Augustinus eam literariis laudibus cumulare non omisisset in crebris epistolis ad eandem scriptis: quarum loca simul congesserunt Monachi sancti Mauri in Vita Augustini libro septimo capite sexto, ubi Aniciam Faltoniam Probam neutiquam Poetriam appellaverunt, ut fecerat Johannes Rivius itidem in Vita Augustini libro primo capite quarto §.VII. Profecto neque Claudianus, qui Probae Aniciae eximias dotes enumerat in Panegyrico de Consulatu Probini & Olybrii ejus filiorum, unquam silentio praeteriisset, ab eadem Proba subductam fuisse rationem cum Musis, ubi de illa cecinit:

Sic Proba praecipuo natos exornat amictu;
Quae decorat mundum: cujus Romana potestas
Foetibus augetur. Credas ex aethere lapsam
Stare Pudicitiam, vel sacro thure vocatam
Junonem Inachiis oculos advertere templis.
Talem nulla refert antiquis pagina libris,
Nec Latiae cecinere tubae, nec Graeca vetustas:
Conjuge digna Probo: nam tantum coetibus exstat
Femineis, quantum supereminet ille maritos.

Quisnam locus aptior hoc erat celebrandis poeticis dotibus Probae, si reapse Apollinea lauru fuisset insignis, eademque ac Proba nostra Falconia? Quare ex superius dictis certo eruitur, Probam Falco-

Falconiam coaevam fuisse sancti Hieronymi, qui diem extremum obiit anno ccccxx. Quia vero Centonem suum Honorio Augusto Theodosii Magni filio & Arcadii fratri obtulit: qui Honorius nuncupatus est Augustus iv. Idus Januarias anno cccxciii. secundum melioris notae Chronologos, quorum sententias diligenter excussit Tillemontius in tomo quincto Historiae Imperatorum nota lii. pag. 764. id sane post hunc annum cccxciii. contingere debuit; nam Proba in nuncupatione ad Honorium ita canit:

Romulidum ductor, clari lux altera Solis,
Eoum qui regna tenes moderamine justo,
Spes orbis, fratrisque decus, dignare, Marone
Mutato in melius, divinum agnoscere sensum,
Scribendum famulae quem jussisti . . .

Proinde Honorius, quando haec carmina scripta fuerunt, jam in oriente dominabatur, ubi tamen salutatus non fuit Caesar ante annum, quem notavi. Inde etiam eruitur, Centones istos a Proba conscriptos jussu Arcadii junioris, cui ut legendi exhibeantur, eadem postulat ab Honorio.

Haec relegas, servesque diu, tradasque minori
Arcadio: haec legat ille suo generi: haec tua semper
Accipiat, doceatque suos Augusta propago.

Quia

III. Quia ob ignorantiam exſcriptorum in vulgatis carminum Sedulii editionibus, & in tomo ſexto Bibliothecae Patrum Lugdunenſis pag. 459. eadem praefatio cum hac ſpuria inſcriptione comparet: *Coelii Sedulii Poetae ad Theodoſium Auguſtum operis ſui Paſchalis carmen dedicatorium*, plerisque credita eſt purus putus foetus ejusdem Sedulii, atque ea inſcriptio etiam Trithemio olim impoſuit; ſiquidem inter opera Seduliana librum unum ad Theodoſium Imperatorem enumerat, cujus initium: *Romulidum ductor*. Jacobus Uſſerius in Britannicarum Eccleſiarum Antiquitatibus capite decimo ſexto pag. 772. ſuſpicabatur carmen illud dicatum Theodoſio quidem Magno, & verbis illis, *fratrisque decus*, Valentinianum II. indicari, cujus ſororem Gallam connubii participem habuit orientis Imperator Theodoſius: ſed re poſtea accuratius expenſa, putavit ad poema vetuſtius pertinuiſſe, *quo jam deperdito*, *propter aliquam argumenti ſimilitudinem* Sedulii ſcripto praefixum fuerit; quum *ab antiquiſſimis exemplaribus*, quae conſuluit, illud abeſſe vidiſſet, nec carm en illud dedicatorium cum Sedulio cohaereret. Denique Conſulatus *Turcii Rufi Aſterii*, a quo dicitur vulgatum, ſcrupulum omnem exemit Uſſerio, quum poſt Theodoſii imperium contigerit. Cardinalis Noriſius in Cenotaphiis Piſanis diſſertatione quarta capite ſecundo §. 1. ait Theodoſium ſeniorem in eodem

eodem carmine quidem appellari; sed, levi correctione adhibita, juniorem etiam Theodosium posse ibidem designari, si nempe dicatur:

Haec relegas, servesque diu, tradasq; minori
Arcadiae: haec illa suo generi &c.

etenim *Arcadia* Thedosii junioris soror superstes fuit usque ad annum CCCCXLIV. At si nulli haec nupsit, ut vir accuratissimus animadvertit, curnam *poeta regios hymenaeos & futuram prolem eo carmine augurabatur*? Praeterea Valentinianus II. qui fuit interemptus Idibus Maiis anno vulgari CCCXCII. non fuit frater Theodosii senioris, ut ipse opinatur, existimans illis verbis, *fratrisque decus*, eundem intelligi: neque Sedulius *mutavit Maronem in melius*, seu carminibus Virgilianis expressit res Christianorum; ideoque rogare non potuit Theodosium, ut in eodem *Marone divinum sensum agnosceret*. Quare omnium rectissime Georgius Fabricius in notis ad Poetas Chistianos pag. 25. carmina illa Sedulio abjudicavit, licet male crediderit, ejusdem praefationis auctorem dicare voluisse Imperatori & ejus filio opus Sedulii. Idem suboluit etiam Caveo, qui pag. 239. ubi loquitur de Sedulio haec de iisdem carminibus in literas misit: *in editionibus nonnullis praefixi sunt* carmini Paschali *versus quidam nuncupatorii ad Theodosium seniorem, qui ex alio vetustioris alicujus Poetae assuti videntur. Certe Sedulium au-*

florem non habent. Labbeus quoque in tomo altero de Scriptoribus ecclesiasticis pag. 333. vidit, carmen illud abesse *ab antiquissimis exemplaribus MSS. neque in ipsius Sedulii metaphrasi prosaica ullum ejus vestigium, neque in gemina ad Macedonium epistola* apparere. Hoc pridem adnotaverat etiam Usserius pag. 773. qui insuper animadvertit, librum illum, cui carmen idem erat praefixum, a mundi creatione & formatione hominis exordium cepisse, ut ostendit illa pollicitatio

hic tibi mundi
Principium, formamque Poli, hominemque creatum
Expediet limo.

Hoc autem in Paschali carmine Sedulius minime complet: at recte Proba Falconia in Centone suo ubi canit:

Principio coelum, ac terras, camposq; virentes,
Lucentemque globum Lunae, Solisque labores
Ipse pater statuit.

Hinc jure & merito eam praefationem legitimae dominae suae postliminio restitutam ex Vaticanis, pluribusque aliis MSS. Centoni Falconiae praefixit Julius Roscius anno MDLXXXVIII. cujus inscriptio haec est: *Ad Honorium Aug. Theodosii Magni F. & Arcadii Aug. Fr.* Ea tamen praefatio nonnihil poterat emendari editione Seduliana Georgii Fabricii.

CAPUT

CAPUT. III

Synopsis

I. *Probae Cento a Gelasio relatus inter apocrypha. Decretum de libris canonicis & apocryphis perperam Gelasio abjudicatum.* II. *De eo variorum sententiae discussae.* III. *Quid in Decreto significetur nomine apocryphorum. Ejusdem vocis originatio.* IV. *Decretum in antiquis codicibus Gelasio adsignatum, & in Collectionibus expressum. Perperam Hormisdae attributum.* V. *Paschale carmen Sedulii quando editum & in Decretum Gelasii relatum.* VI. *Asterius illud emendavit, non primus edidit. Idem Paschale carmen diversum a Paschali opere.*

MARIANUS Victorius videtur existimasse, Probae Centonem diversum fuisse ab eo, qui inter scripturas apocryphas in Decreto Gelasiano consignatur his verbis: *Centones de Christo, Virgilianis compaginati, apocryphi*: ubi pro *Centones* male in quibusdam editionibus legitur *Pentametrum*, vel *Centimetrum*. Sed prorsus eundem esse luculentissime comprobat Isidorus. Istud Decretum prostat apud Ivonem parte quarta capite sexagesimo quarto, Burchardum libro tertio capite ducentesimo decimo septimo, Gratianum parte prima

diſtinctione decima quincta capite tertio . Item apud Didacum Covarruviam cum eruditis explicationibus in Variarum reſolutionum libro quarto capite decimo quarto, & demum in Conciliis Labbei tomo quarto col. 1264. & ubique a Gelaſio conditum fertur in Concilio LXX. Epiſcoporum anno Chriſti CCCCXCIV. Certe ſub Gelaſii nomine paſſim ſaeculo nono jam laudabatur. nam eidem Pontifici diſertiſſime tribuerunt Hincmarus Remenſis in tomo ſecundo operum pag. 474. Nicolaus I. in epiſtola quadrageſima ſecunda, quae eſt ad Epiſcopos Galliae in Concilio VII. Romano apud Labbeum tomo octavo col. 800. Lupus item Ferrarienſis Abbas in epiſtola centeſima duodetriceſima ad Carolum Caluum, & in fine libelli de Tribus quaeſtionibus: & poſt hos Hariulfus monachus ſancti Richarii in Chronico Centulenſi, quod perfecit anno MLXXXVIII. apud Dacherium in Spicilegii tomo quarto pag. 484. At vero Petrus Franciſcus Chiffletius in notis ad Vigilium Tapſenſem pag. 149. ex codice MS. Jurenſi illud Decretum emendatum edidit non ſub nomine Gelaſii, ſed Hormiſdae: cujus item Pontificis nomen legi in aliis MSS. teſtatur Paſchaſius Queſnellus in notis ad Codicem canonum eccleſiae Romanae, diſſertatione duodecima capite quarto num. III. atque ita etiam legitur in alio codice eccleſiae Urgellenſis, quem in notis ad mox laudatam epiſtolam

Lupi

Lupi, & ad Dialogos Antonii Augustini de emendatione Gratiani pag. 444. memorat V. C. Stephanus Baluzius: qui insuper vetustissimum Dacherianum codicem collectionis Dionysii Exigui laudat, ubi Decretum illud Damaso adsignatur, jamdiu videlicet ante Gelasii tempora. Ex his Baluzius colligit, Damasum de hujusmodi libris primo statuisse, deinde Gelasium Damasi Decretum renovasse & auxisse: quod credidit etiam magnus Annalium conditor anno LXIX. num. IV. Baluzius idem praestitum fuisse putat ab Hormisda, qui non multo post Gelasium floruit. Sed quum tale quidpiam de nullo ex his Pontificibus vetus ecclesiae historia nos doceat, Johannes Pearsonius in Vindiciis epistolarum sancti Ignatii parte prima capite quarto incertum esse ait a quonam Decretum editum fuerit, & ad tempora Gelasio posteriora illud trahens, quod Dionysius Exiguus sanctionum ecclesiasticarum collector ejus non meminerit, conditum fuisse opinatur post Concilium V. anno vulgari DLIII. celebratum. Gullielmus Cave in Historia literaria tomo primo pag. 265. paullo confidentius sentit, dum illud spuriis mercibus Isidori Mercatoris adnumerat: in quam sententiam ire videtur etiam Johannes Ernestus Grabius in notis ad Spicilegium Patrum & Haereticorum primi saeculi pag. 319. urit enim Heterodoxos, qui traditionem reiiciunt, & librorum canonicorum numerum pro

arbi-

arbitratu & sectae suae commodo minuunt, ibi in Canone recenseri libros Job, Tobiae, Judith, Maccabaeorum, epistolam Paulli ad Ebraeos, & Jacobi, Petri duas, Judae unam, Johannis tres, & Apocalypsim: quasi nimirum etiansi Gelasius eosdem sacratissimos libros nominatim non retulisset in Canonem (quos quidem ab eo non relatos ultro fatemur, ut infra apparebit) longe ante eundem Pontificem Ecclesia Catholica eorum divinam auctoritatem non agnovisset. Hinc jure Mabillonius in Catalogo praecipuarum difficultatum occurrentium in lectione Conciliorum, Patrum & Historiae ecclesiasticae, per saeculorum ordinem disposito, quem subjecit libro suo de Studiis monasticis, ponit in Saeculo v. quaestionem de Decreto Gelasii. Hanc quidem proposuit etiam Natalis Alexander in Saeculo quincto capite v. articulo XVIII. qui tamen illam neutiquam solvit, ait enim: *Gelasii sit vel Hormisdae, vel utriusque, parum interest*. Sed nos, quandoquidem huc devenimus, cum doctissimo Mabillonio contra sentimus, putantes non parum interesse ubi ostendamus illud Decretum ad alium Pontificem, quam ad Gelasium pertinere non posse. maximi enim semper interest veritatem ipsam penitius nosse, & prisca ecclesiae monumenta suis legitimis & veris auctoribus restituere.

Sane

II. Sane Criticorum praestantissimus Henricus Norisius in Cenotaphiis Pisanis dissertatione quarta capite secundo §. 1. pag. 445. ex epistola septuagesima Hormisdae ad Possessorem Episcopum non obscure colligi posse coniicit vulgatum fuisse Decretum illud de libris probandis improbandisque ante annum DXX. in ea enim epistola apud Labbeum tomo quarto Conciliorum col. 1532. de libris Fausti Rejensis loquens Pontifex scribit: *neque illum recipi, neque quenquam, quos in auctoritate Patrum non recipit examen Catholicae fidei, aut ecclesiasticae disciplinae ambiguitatem posse gignere, aut religiosis praejudicium comparare*; ad quae notat Baronius sub anno DXX. num. XXI. Decretum de libris apocryphis significari, in quo proscribuntur opuscula Fausti Rejensis. Verum paullo post Hormisdas etiam clarius insinuat, non a se, sed ab alio antiquiore ex praecessoribus suis illud manasse: *non*, inquit, *improvide veneranda Patrum sapientia fideli potestati quae essent Catholica dogmata definiit: certa librorum etiam veterum in auctoritatem recipienda, sancto Spiritu instruente, praefigens, ne opinioni suae lector indulgens, non quod aedificationi ecclesiasticae conveniret, sed quod voluptas sua concepisset, assereret*. Decretum itaque de libris recipiendis & non recipiendis ab aliquo ex praecessoribus Hormisdae profluxerat. Et quidem illud sexto jam saecu-

ſaeculo vulgatiſſimum fuiſſe colligitur ex Iſidori capite quincto de Viris illuſtribus, ubi haec habet de Proba Falconia: *ejus Cento legitur inter apocryphas ſcripturas inſertum*. Hinc quippe ſignificatur, ex illo Decreto, tanquam inter Catholicos jam pridem notiſſimo, authentico, & paſſim pro veteri habito, teſtimonium ab Iſidoro laudari: non ergo Lupus Ferrarienſis primus omnium Decreti Gelaſiani meminiſſe deprehenditur, ut putavit Pearſonius pag.44. Atque vel hinc, niſi alia ſuppeterent, exploderetur confidentia Gullielmi Cavei, qui nugis armatus Gelaſio Decretum abjudicat, affirmans nullum ejus meminiſſe ante annum DCCCXL. non Iſidorum, neque alios ſaeculo nono antiquiores, ideoque *fictum, aut ſuppoſiticium eſſe hoc Decretum, ac ejuſdem cum epiſtolis primorum Pontificum Decretalibus farinae, ex eademque Iſidori Mercatoris officina prodiiſſe*. Sed in Bibliotheca Vaticana ad calcem Miſſalis Gallicani, quadratis literis exarati, quod vir ad eccleſiaſticos ritus explicandos maxime natus aptusque Joſephus Maria Thomaſius edidit inter Codices Sacramentorum *nongentis annis* (ideoque etiam Lupo Ferrarienſi *antiquiores*) Gelaſianum Decretum proſtat cum hac epigraphe: *incipit Decretalem* ſic *Gelaſii Papae Urbis Romae*. Hoc vulgabimus in fine operis, quia propter tantam antiquitatem, & ſinceritatem ſuam, qua differt ab editis, eſt maxime commendandum.

In

In Chronico etiam Fontanellensi tomo tertio Spicilegii Dacheriani pag. 240. inter codices coenobio Flaviniacensi sub Ludovico Pio ab Ansegiso Abbate donatos continentur *Decreta Gelasii Papae de libris recipiendis & non recipiendis*. Quare Johannes Mabillonius in erudita Disquisitione de Cursu Gallicano pag. 386. nullus dubitat quin isthaec epistola Decretalis ad Gelasium legitimum auctorem pertineat.

III. Probae autem honori & famae nequicquam detrahit ejus Centonis inter apocrypha rejectio. quae enim in Decreto *apocrypha* appellantur, ea omnia tanquam a Catholicis passim vitanda minime damnantur: quod tamen putarunt Pearsonius & Caveus. Enimvero communi sensu veterum Patrum quod inter apocrypha recensetur, canonicis libris & publice in Ecclesia legendis tantum opponitur: unde sanctus Augustinus in fine capitis vicesimi tertii libri decimi quincti de Civitate Dei de scriptis quibusdam affirmat, *quod nomine apocryphorum ab auctoritate canonica diligenti examinatione remota sunt*. Hinc gravissimus Cardinalis Historicus anno XXXI. num. XLI. notat, vulgatam epistolam divini Servatoris nostri ad Abgarum cum sua responsione a Gelasio recenseri inter *apocrypha*, *quasi non hagiographa*, *non tamen*, *ut eas ab Ecclesia omnino proscribat*, *sicut nec complures alios libros*, *quos proxime*

recensuit : proxime autem recensuerat Centonem Virgilianum . Duplex erat scriptura, ut observat Johannes Baptista Cotelerius in notis ad epistolam Barnabae inter opera Patrum aevi Apostolici : *canonica*, cujus dictator Spiritus sanctus , & *apocrypha*, cujus auctor homo solus . Ita idem Augustinus in libro altero capite octavo de Doctrina Christiana , Hieronymus in epistola centesima undetricesima, & in caput secundum epistolae ad Titum, atque etiam Isidorus in Originibus libro sexto capite secundo . Quare *apocryphus* a Gelasio non accipitur pro *pseudepigrapho* : quo sensu aliquando accepit Hieronymus in epistola septima ad Laetam, ubi ait : *apocrypha sciat non esse eorum, quorum titulis praenotantur* : neque pro eo, quod omnino abscondi debet atque ignorari; sed pro non hagiographo, ut inquit Baronius . Hinc Lupus in fine epistolae CXXVIII. disertissime ait, *apocryphum* idem esse ac sine auctoritate, & inter apocrypha referre idem ac *exauctorare*; nam inquit : *docet Gelasius cum LXX. Episcopis, viris eruditissimis, qui scriptores essent vel non essent recipiendi*, ubi *Fausti scripta his verbis* EXAUCTORAUIT . *Opuscula Fausti Regensis Galli apocrypha* . Duplicis enim generis fuisse apocrypha animadvertit Chiffletius ad Vigilium Tapsensem pagina 147. Orthodoxorum, & Haereticorum : prima canonicis opponebantur, ideoque publice in Ecclesia legi non pote-

poterant; ſecunda tanquam fidei & bonis moribus repugnantia omnino damnata habebantur. Utraque apocrypha deſignari in Decreto Gelaſii obſervavit Petrus de Marca de Concordia libro tertio capite ſecundo ſectione ſeptima. Quippe ibidem praeter libros haereticos inter apocrypha recenſentur Clementis Alexandrini, Tertulliani, Arnobii, Lactantii, Euſebii, Probae & aliorum opera, quia Gelaſius qui libri legendi quive non legendi eſſent definiens, *id de lectione publica in Eccleſiis facienda intelligere videtur*, ut ait Mabillonius de Curſu Gallicano pag. 385. quam viri doctiſſimi interpretationem exoſculor. ea enim refelluntur quae tanquam a Gelaſio abhorrentia opponit Pearſonius pag. 55. ubi *in Decreto omnia, quae apocrypha appellantur, tanquam a Catholicis vitanda, & ab Eccleſia eliminanda* utique damnari pronunciat. Exſtat vetuſtiſſimus canon in Ferrandi Breviario num. CCXXXVIII. & apud Criſconium num. CCC. *ut praeter ſcripturas Canonicas nihil in Eccleſia legatur*. Quum vero ejusmodi Decreta & opuſcula ad uſum Eccleſiarum conſcriberentur, ideo *novas ſemper acceſſiones pati oportuit, prout ipſa conſuetudinis temporisque ratio poſtulare* videbatur, ut verbis utar Thomaſii noſtri, viri in hiſce rebus peritiſſimi, ex ipſius praefatione ad Codices Sacramentorum decerptis, ubi Gregorianum Sacramentarium juxta ac Gelaſianum codicem ali-

quot additionibus auctum ostendit, neque propterea respuendum tanquam fucatum. Ex superius dictis exploditur Beatus Rhenanus, qui in epistola praefixa Auctoribus Historiae ecclesiasticae a se collectis, & Basileae editis apud Frobenium anno MDXXXIX. temere putavit Gelasium interdicere nobis voluisse lectionem Eusebii, *vel ab aliquo asino adjectum* in ejus Decreto, *Historiam Eusèbii apocrypham* esse: vel Gelasium sibi ipsi contrarium, ut qui in Decreto improbet librum alibi a se probatum: quae omnia perperam pronunciavit, non intellecta significatione *apocryphorum*. Hanc quidem ad mentem Gelasii assequutus neque est praestantissimus nostrae religionis interpres Melchior Canus, qui in libro undecimo de Locis Theologicis capite sexto impudentiam Rhenani redarguens opinatur, *apocryphum* a Gelasio accipi pro reprobato, atque Eusebii Historiam ideo inter apocrypha rejici, quia in illa Christi Domini & Abgari epistolas amoebaeas retulerat: quae item a Gelasio cum apocryphis numerantur; & quia multa testimonio Clementis Alexandrini firmaverat: cujus quoque opuscula inter apocrypha recensita sunt a Gelasio. Cani sententiam excepit Isaacus Casaubonus Exercitatione decima tertia num XXXI. ad Baronianos Annales, qui propterea vapulat a Richardo Montacutio in Originibus ecclesiasticis parte posteriori tomi primi pag. 62. num.

num. 96. ubi Gelasii *apocrypha* non tanquam haereticorum carcinomata, sed ut talia, quae nequaquam inter hagiographas & canonicas scripturas admitti debeant, a Baronio accepta fuisse declarat. Apocryphorum originationem Isaacus Vossius in capite septimo de Oraculis Sibyllinis trahit ab Ebraeis, apud quos antequam in Graecum sermonem libri sacri converterentur, omnes erant *apocryphi*, nempe arcani, inaccessi, utpote ad quos solis Levitis pateret aditus. Hos deinde libros post adventum Messiae Judaei execrati fuerunt, pudore affecti, quod annunciassent quem ipsi non cognoverant; unde tunc novas condere versiones, ut quem jampridem ex animis, eundem quoque e sacris literis exterminarent: tuncque factum est, ut arctius quam antea libri sacri constringerentur, omnesque, qui Ebraice non exstarent, a reliquis separati, veluti interdicti & a nemine legendi, pro *apocryphis* habiti fuerint, a vero significatu detorta vocis natura. Quum enim antea libri sacri, aut omnes, ad quos non pateret cuicunque aditus, *apocryphi* dicerentur; illi in sequiorem sensum acceperunt hoc vocabulum, tanquam si ideo non essent adeundi quod dubiae essent fidei. Ex his satis patet quam alieno sensu apud veteres Christianos ac nunc vulgo vox Apocryphorum accipiatur, quum adulterini vel exigui momenti libri isthoc signantur titulo. Ut ergo in pauca rem contra-

traham, Decretum, de quo disputamus, utique spectat ad Gelasium I. cui praeter monumenta superius adducta illud tribuunt *antiqui codices* apud Chiffletium in notis ad Vigilium Tapsensem pagina 157. Item codex MS. Gratiano & Ivone antiquior, & alius in Cantabrigiensi Bibliotheca adservatus, quem olim Lanfrancus Archiepiscopus Cantuariensis ex Beccensi coenobio in Angliam advexit, quorum utrunque memorat Pearsonius. Hinc tanquam sanctio antiquissima sub nomine Damasi continebatur in codice collectionis Crisconianae apud Baronium sub anno LXIX. num. IV. aeque ac in Dacheriano codice collectionis Dionysii Exigui, & in veteri codice MS. Urgellensi sincerae collectionis Isidorianae ubi Decretum tribuitur Hormisdae apud Baluzium in notis ad Lupi epistolam centesimam duodetricesimam. Ex his apparet, Gelasianum Decretum in Collectionibus antiquis exstare, quanvis errore librariorum nomen alienum praeferat: qui tamen facile diluitur quum pleraque opera in Decreto memorata post Damasum & ante Hormisdam prodierint.

IV. Eximius Annalium ecclesiasticorum illustrator Antonius Pagius sub anno CCCCXCIV. num. V. putat Hormisdam, ut petitioni Possessoris episcopi Africani CPoli exsulantis faceret satis, tam ad eum, quam ad Legatos suos Decretum Gelasii misisse, praecipiendo, ut illud ab omnibus religiose obser-

varetur; tuncque Decretum illud in varia exemplaria per Fausti Rejensis adversarios exscriptum latius per Europam, Africam, & Orientem volitasse. Quia vero ab Hormisda fuerat missum, ejusque nomine vulgatum, eidem postea tanquam auctori tributum fuisse opinatur. De anno, quo Decretum conditum fuit inter se Critici dissident. Siquidem Baronius anno CCCCXCIV. num. XIX. datum existimavit in Concilio Romano LXX. Episcoporum, *Asterio atque Praesidio Consulibus*: quod etiam exhibent Conciliorum editores Philippus Labbeus & Gabriel Cossartius tomo IV. col. 1260. ubi laudant *vetustissimum* codicem suum MS. & alium Christophori Justelli col. 1261. Praeterea idem Labbeus in Dissertatione de Scriptoribus ecclesiasticis tomo primo pag. 341. *ex veteri MS. codice* suae Bibliothecae se Decretum illud descripsisse testatur. Id ipsum praeferre *aliquos MSS. codices* Pearsonius affirmat. Chiffletius autem quum dubitasset aliquando, num vere hoc Decretum Gelasio adscriberetur, ingenue postea testatus est in notis mox indicatis animum suum titubantem firmatum fuisse ab antiquis codicibus, *in quibus hoc Decretum editum notatur a Gelasio in Synodo Romana LXX. Episcoporum Asterio & Praesidio Coss. qui est annus Christi 494. Gelasii Papae tertius, ante Hormisdae initia vicesimus.* Lupus etiam in epistola saepenumero memorata, & in fine

fine libri de Tribus quaestionibus scribit Gelasium condidisse Decretum illud *cum LXX. Episcopis viris eruditissimis, statuens qui scriptores essent, vel non essent recipiendi*. Quare alucinatur Pearsonius Synodi illius nullam haberi mentionem jactans, & Pagius anno eodem ccccxciv. num. vi. scribens, notam illam temporariam desiderari in codicibus MSS. ideoque Baronium & Conciliorum collectores refellendos, propterea quod ipse in duobus codicibus eam non invenerit. Idem Decretum in codice Palatino Bibliothecae Vaticanae longe antiquissimo non praefert sacrarum Scripturarum canonem, ut in vulgatis; sed absolute sic incipit: *Post propheticas & evangelicas atque Apostolicas scripturas, quibus Ecclesia catholica per gratiam Dei fundata est*. Eodem pacto incipit etiam in codice MS. Justelli. Et sane supervacaneum fuisset in Concilio LXX. Episcoporum a Gelasio divinorum librorum ordinem condi, qui olim in Ecclesia catholica firmatus jam fuerat. Etenim Innocentius I. in epistola II. ad Exsuperium Tolosanum integrum exhibet eundem canonem apud Labbeum tomo secundo col. 1256. Item Concilium Carthaginiense III. anno cccxcvii. celebratum in canone xlvii. tomo eodem col. 1177. & Codex canonum ecclesiae Africanae capite xxiv. ibidem col. 1061. necnon & sanctus Augustinus in libro secundo de Doctrina Christiana capite octavo

octavo num. 13. ubi quidem inter libros canonicos recensentur libri Job, Tobiae, Judith, Maccabaeorum, epistola ad Ebraeos & Jacobi, Petri duae, Judae una, Johannis tres, & Apocalypsis. Quare nullum dubium quin idem Canon scripturarum post Gelasium Decreto ipsius praefixus fuerit, & forte ab Hormisda, cujus nomine alicubi circunfertur. Pearsonius Gelasio praecipue abjudicavit Decretum, quia in eo legitur: *liber, qui appellatur canones Apostolorum, apocryphus*; & quia post quatuor Concilia generalia enumerata, haec adduntur: *sed & siqua sunt Concilia a SS. Patribus hactenus instituta post illorum quatuor auctoritatem & custodienda & recipienda decrevimus*: quibus verbis Concilium V. sive CPolitanum II. Pearsonius designari contendit, ut post illud tempus Decretum editum evincat. Verum & ista evanescunt, quum verba illa desint in codice Palatino. Canones item Apostolorum deerant in codicibus Pearsonii, Hincmari & Justelli.

V. In editione Poetarum Christianorum, quam Aldus Manutius senior Venetiis adornavit anno MDII. post Carmen Paschale Sedulii, quod prostat in parte secunda, dicitur illud publicatum fuisse *a Turcio Rufo Asterio Quincto V.C. Exconsule ordinario atque Patricio, qui id inter scripta Sedulii invenit*. Haec adnotatio, quae non in fine, sed in principio Carminis Sedulii occurrit in

codicibus MSS. mox a nobis laudandis, cum hoc epigrammate ad Macedonium adnectitur, quod deest in editione Aldina:

Sume, ſacer meritis, veracis dicta poetae,
Quae ſine figmenti condita ſunt vitio,
Quo caret alma fides, quo ſancti gratia Chriſti,
Per quam juſtus ait talia Sedulius:
Aſteriique tui ſemper meminiſſe jubeto,
Cujus ope & cura edita ſunt populis,
Quem quanvis ſummi celebrent per ſaecula faſtus,
Plus tamen ad meritum eſt, ſi viget ore tuo.

Macedonius ille non Abbas, ut in vulgatis, ſed *Presbyter* vocatur in ſcheda Barthii, qui ſexto verſu ſuſpicatur vocem remotiorem *didita* reponendam, etſi non inſolentes tali loco Chriſtiani peccent. *Faſtus* etiam editum in ſcheda Barthii: *quod nec illatinum nec ineruditum* eſſe ait, quum Lucanus in libro x. v. 187. dixerit:

Nec meus Eudoxi vincetur FASTIBUS *annus.*

Columella etiam in libro nono capite decimo quarto *Eudoxi & Metonis antiquorum* FASTUS *aſtrologorum* ſequi ſe dixit. Idem Carmen Sedulii in Decreto Gelaſiano hoc elogio decoratur: *venerabilis viri Sedulii Paſchale opus, quod heroicis deſcripſit verſibus inſigni laude praeferimus*. Hinc Pearſonius in Vindiciis Ignatianis parte prima capite quarto pag. 46. putavit ſe fortiſſimum argumen-

mentum eruere ad Decretum Gelasio abjudicandum quum Pontifex anno CCCCXCIV. Asterio & Praesidio Coss. commendare nequiverit opus Sedulii, quod idem Asterius nondum vulgaverat: quodque *Exconsul* vulgare non potuit ante annum CCCCXCV. quo primum dici potuit *Exconsul*. Eandem difficultatem viderat Usserius in Britannicarum ecclesiarum Antiquitatibus pag. 777. quum enim post biennium sive anno CCCCXCVI. e vita excesserit Gelasius, intra illud temporis spacium putavit opus Sedulii prodiisse Asterio accurante, & Concilium Romanum LXX. Episcoporum sub eodem Gelasio celebratum, quod nuperrime divulgato operi praeclarum dederit testimonium. Sed Sirmondus in notis ad epistolam vicesimam tertiam libri primi Ennodii ex codice MS. Remensi, & Usserius loco laudato ex Thorneyensi, hanc adnotationem praefixam initio Seduliani Carminis adduxerunt: *hoc opus Sedulius inter chartas dispersum reliquit: quod recollectum adornatumque ad omnem elegantiam divulgatum est a Turcio Rufio Asterio V.C. Consule ordinario atque Patricio*. Hinc Sedulii Carmen prodiisse videretur eodem anno, quo Gelasius Concilium celebravit, nisi ex veteri MS. Johannes Cuspinianus in Fastis, Panvinius item libro tertio Fastorum, atque codex Vaticanus 1165. non *Consule*, sed *Exconsule* retinerent, quibus addendus alter *vetustissimus codex*

Sangallensis, quem laudat Melchior Goldastus, nomine suo literis compendiariis designato, in praefatione ad Manuale biblicum sive Enchiridium sacrae Scripturae, editum Francofurti apud Egenolphum Emmelium anno MDCX. in 8.° *Exconsule* pariter legi in *codice MS. sancti Albini* testatur Philippus Labbeus in tomo altero de Scriptoribus ecclesiasticis pag. 325. & in alio *optimae notae*, quem laudat in Bibliotheca MSS. librorum parte prima pag. 23. Idem quoque Barthius Adversariorum libro secundo capite altero se *in scheda vetustissima* reperisse testatur, necnon & in alia item *vetustissima*, quam memorat libro duodecimo capite undevicesimo. Quare nullus dubito quin Asterius ediderit carmen Sedulii post deposita Consulatus insignia secus ac Sirmondus existimavit, Asterium eundem confundens cum Fl. Asturio, qui cum Protogene processit Consul anno CCCCXLIX. & diversum faciens a Turcio Rufio Aproniano Asterio, qui anno CCCCXCIV. cum Praesidio collega in Fastos relatus est. Hos duos inter se diversos homines Asturium & *Asterium* commiscuit novissime etiam Dupinus in Bibliotheca parte secunda tomi tertii pag. 212. editionis anni 1691. in 4.° ubi quidem non *Turcium Rufium*, sed *Tyrsium Rufum Asterium* appellat. In eundem errorem magna Sirmondi auctoritas traxit celeberrimos viros Aubertum Miraeum in scholio ad caput septimum Isidoriani Catalogi, Labbeum

beum in tomo secundo de Scriptoribus pag. 333. & Alexandrum Wilthemium in capite primo Appendicis ad Dyptichon Leodiense: qui & alios errores incautus admisit, quos excussit vir omni laude praestantior Henricus Norisius in Cenotaphiis Pisanis pag. 439. Hinc refellitur etiam Goldastus, qui in laudata praefatione ad Manuale biblicum ait, Turcium Rufium Asterium, qui edidit Carmen Sedulii, fuisse in Consulatu collegam Protogenis anno CCCCXLIII, & falsos fuisse Cuspinianum & Fabricium, qui ad Asterium Praesidii collegam id retulerunt. In epigraphe carminis Asterii, quæ Sedulio subjicitur in editione Aldina, praefigitur vero in codicibus Sirmondi, Usserii, Vaticano, & Cuspinianeo, Carmen illud Paschale dicitur vulgatum *a Turcio Rufio Asterio Quinto V. C. Exconsule ordinario atque Patricio*, sive ut Barthii schedae praeferebant, *a Turcio Rufio Quinto Exconsule &c.* Unde Barthius in fine capitis undevicesimi libri duodecimi suspicatur illud cognomen *Quinto* ortum fuisse ex notis illis aevi prisci V. C. nam τὸ V. pro siphra numerica, ut loquimur, intellexit imprudens librarius, sed vetustissimus tamen: illudque cognomen *Quinto* perperam additum notavit etiam Norisius ex ejusdem Asterii chirographo in Virgilii codice Mediceo.

V. Ex his ergo manifeste apparet, hanc editionem Carminis Sedulii ab Asterio adornatam fuisse,

fuisse, depositis jam pridem Consulatus insigniis, post annum CCCCXCIV. quo fuit celebratum Concilium Romanum. Hoc cognito, Pearsonius, Norisius, & Pagius Synodum illam trahendam putarunt post eundem annum: Pagius vero ad annum CCCCXV. num. 11. biennio serius coactam credidit. Sed nihilominus credibile non est, Carmen Sedulii vix editum ita innotuisse, ut in amplissimo Ecclesiae Romanae Concilio, tanquam opus ubique gentium probatissimum, insigni praeconio commendari meruerit. Quare pro certo habeo longe ante Asterii Consulatum illud opus in lucem prodiisse. siquidem V. C. Mabillonius in Analectis tomo primo pag. 363. edidit observationem sub nomine *Hieronymi in Catalogo*, ubi haec habentur: *Sedulius versificus primo laicus in Italia philosophiam didicit, postea cum aliis metrorum generibus heroicum Macedonio consulante docuit.* (legendum *consulente*, ut legit Usserius in codice Thorneyensi) *In Achaja libros suos scripsit in tempore Valentiniani & Theodosii*, nimirum anno vulgari CCCCXXXIV. ut habet Bostonus Buriensis apud eundem Usserium pag. 772. Hæc observatio non est Hieronymi, sed potius Gennadii, ex cujus *integris exemplaribus* se obitum Sedulii collegisse testatur Sirmondus in notis ad superius laudatam epistolam Ennodii. Idem Poeta apud Mabillonium in acrosticho Bellesarii Scholastici, quod prius ediderat Mar-

Margarinus Bigneus in Bibliotheca Patrum tomo octavo col. 537. editionis secundae Parisiensis, & Barthius in Adversariis pag. 2484. vocatur *Sedulius Antistes*: quo nomine eum appellaverat etiam Sigebertus in Catalogi capite sexto, & Alcuinus col. 303. operum, ubi *Episcopum* vocat: cui proinde nihil est cum *Sedulio presbytero Hiberno*. Quare Asterius non vulgavit primus Carmen Sedulii, sed illud tantum ex schedis auctoris recognitum & emendatum edidit, quemadmodum fecerat adhuc Consul de scriptis Virgilii Maronis, quæ ejus chirographo insignita hactenus adservantur in Bibliotheca Medicea: neque tamen ideo jure quis dixerit opera Virgilii primum vulgata fuisse ab Asterio. ea quippe aetate mos erat, ut illustrium virorum lucubrationes per librarios non ederentur, nisi a viris in dignitate constitutis ante recognita & emendata, ut patuit exemplis inter Vindicias antiquorum diplomatum a nobis allatis pag. 36. quibus nunc addimus ex Prolegomenis Jacobi Gothofredi ad Codicem Theodosianum pag. cxciii. num. 8. *Anianum Virum Spectabilem* eodem pacto recognovisse Breviarium codicis Theodosiani sub Alarico Rege Gothorum. Ita quoque *Securus Melior Felix Asper Comes Consistorii ex mendosissimis exemplaribus emendavit* opera Martiani Capellae, Consule Paulino V. C. ut observavit Hugo Grotius in praefatione ad notas in eundem auctorem.

Qua-

Quapropter auctoritate veterum codicum edoctus, puto, Synodicum illud Decretum Gelasii prodiisse in Concilio Romano LXX. Episcoporum Asterio & Praesidio VV. CC. Coss. anno ccccxciv. & tunc in idem Decretum relatum fuisse Carmen Sedulii quod postea emendatius edidit idem Asterius: ideoque Concilium Romanum non *secundum*, ut Pagius opinabatur, sed *primum* sub Gelasio appellandum erit, sicut hactenus a Conciliorum collectoribus & ab aliis appellatum est. Quum saepius memoraverim *Paschale Carmen* Sedulii, scire juverit, eundem auctorem geminatum opus versu & prosa scripsisse. Primum Macedonio inscriptum & in quinque libros divisum, appellavit *Paschale Carmen*: hoc vero ejusdem Macedonii rogatu in solutam orationem conversum, *Paschale opus* inscripsit, ut de utroque ipsemet Sedulius testatur. Hoc posterius ex vetusto codice Petri Pithoei ab se notis illustratum edidit Franciscus Juretus, quod etiam prostat pag. 934. tomi octavi Bibliothecae Patrum editionis Parisiensis omnium optimae anni MDCXLIV. typis Aegidii Morelli. Juretus vero, qui in Decreto Gelasiano putat utrunque uno vocabulo commendari, & utrunque pariter lectum fuisse a Gelasio, bis atque iterum fallitur. etenim sub nomine *Paschalis operis* Paschale carmen ibi laudatur, quia dicitur *heroicis descriptum versibus*; sive, ut habet vetustissimus codex Palatinus: *quod eruditis descripsit versibus*.

CAPUT

CAPUT. IV

SYNOPSIS

I. *Proba & ejus Virgiliocento a multis laudantur. Non ſcripſit Homerocentonem. Lilius Gyraldus & Julius Roſcius notati. Scripſit de bellis civilibus.* II. *Virgiliocentonis diverſae editiones, & codices manu exarati.* III. *Errores codicis Padolironenſis. Caſparis Barthii opinio non probata. Locus ſancti Hieronymi explicatus. Tres Probae a ſanctis Patribus memoratae.* IV. *Auſonii de Centonibus ſententia ab Henrico Stephano caſtigata. Probae Virgiliocento ab eodem & a Barthio magni factus & emendatus.*

VM rerum connexa ſeries nova differendi argumenta ſuppeditat, & materia alia aliam trahit, ingens jam ſpacium ſalebroſo diverticulo emenſus, in viam redeo, Probam Falconiam iterum ad examen revocaturus. Ea ob Centonem Virgilianum omni aevo plurimi aeſtimata eſt, ideoque Iſidorus vir ſanctiſſimus & doctiſſimus ex univerſo feminarum ſexu Scriptoribus eccleſiaſticis eam unam adnumeravit *pro eo quod in laudem Chriſti verſata eſt componens Centonem de Chriſto, Virgilianis coaptatum verſibus*, eiuſdem ingenium laudans, etianſi laborem illum magni

alioquin non fecerit . Hanc quaſi alteram Chriſtianorum Latinam Sapphum vocat Sixtus Senenſis: eandem commendat Olaus Borrichius in diſſertatione altera de Poetis num. LVI. Ejus Centonum opus *pium* appellat M. Antonius Sabellicus, & veluti Deam quandam ſuſpicit Barthius in Adverſariis libro decimo quinto capite eodem, ubi aliquot ejus verſus emaculat. Miris etiam laudibus extollit Boccatius in libro de claris mulieribus ubi alia quoque ab ea confecta fuiſſe opinatur, quae ſcriptorum ſocordia & temporum injuria perierint, atque ex his Homerocentonem: quod ſcribit etiam Baptiſta Fulgoſus libro octavo capite tertio Memorabilium. Henricus Stephanus in Centonum & Parodiarum exemplis pag. 95. de Proba, quod ad ſacrum cum Muſis certamen attinet, dici potuiſſe affirmat: *audetque viris concurrere Virgo*. Magna laude dignam proclamat, *ſuoque nomine non indignam feminam fuiſſe* arbitratur: atque adeo ſi poſt tot annorum curriculum ejus in hoc genere laboris & argumenti nullus vir aemulus inventus eſt, *id certe*, inquit, *gloriam ejus apud nos augere multum debet*. In hoc tamen contra Stephanum ſtat Iſidorus in Originum libro primo capite duodequadrageſimo, ubi, poſtquam de Proba loquutus fuit, iſta ſubjungit: *ſic quoque & quidam Pomponius ex eo demum poemate inter cetera ſtili ſui ocia Tytirum in Chriſti honorem compoſuit*,

posuit, *similiter & Aeneidos*. Probae Virgiliocentonem nominatum dixi a sancto Hieronymo verbis recitatis in capite praecedenti ex epistola centesima tertia, ubi & Homerocentonis mentionem facit: qui quidem Eudociae esse non potuit, quae item Homerocentones condidisse fertur. hanc enim post Hieronymum floruisse infra apparebit. Nec scio unde hauserit. Lilius Gyraldus quod tradit in dialogo quincto historiae Poetarum, Probam Eudociae Theodosii junioris conjugi suum Centonem Virgilianum misisse. In id scribendi genus Probam incubuisse, ut Honorio & Arcadio expressam indicaret seriem eorum, quae in novo & veteri Testamento continentur, alteri quidem Latine, alteri Graece, qui Byzantii imperabat, suspicatur Roscius. Hoc mihi tamen haud continuo probatur, propterea quod Cento Latinus dicatus fuerit Honorio, qui in oriente imperavit: atqui huic ex sententia Roscii non Virgiliocento, sed Homerocento dicandus fuerat. Addit etiam verosimile fieri, ut ejusdem scriptionis generi indulserit, quo conjugem suum in senectute ad religionem Christianam conversum & pro more aqua lustrali ablutum nostra mysteria edoceret; unde illi versus ad calcem operis:

Hunc, socii, morem sacrorum, hunc ipse teneto,
O dulcis conjux, & si pietate merentur,
Hac casti maneant in relligione nepotes.

Proba insuper initio Centonis sui fatetur alia sese plurima literarum monumentis consignasse, tuncque demum de profanis ad sacra argumenta se convertisse.

Jam dudum temerasse duces pia foedera pacis,
Regnandi miseros tenuit quos dira cupido,
Diversasque neces Regum, crudelia bella,
Cognatasque acies, pollutos caede parentum
Insignes clypeos, nulloque ex hoste trophoea:
Sanguine conspersos tulerat quos Roma triumphos,
Innumeris toties viduatas civibus urbes,
Confiteor, scripsi. Satis est meminisse malorum.
Nunc, Deus omnipotens, sacrum, precor, accipe carmen,
Aeternumque tui septemplicis ora resolve
Spiritus, atque mei resera penetralia cordis,
Arcana ut possim natis, PROBA, *cuncta referre.*

Hic Proba innuere videtur se olim scripsisse de Romanorum bellis civilibus, & carminibus jam recitatis respexisse Lucanum, qui idem argumentum hisce versibus auspicatus fuerat.

Bella per Emathios plusquam civilia campos,
Jusque datum sceleri canimus, populumque potentem
In sua victrici conversum viscera dextra,
Cognatasque acies: & rupto foedere regni
Certatum totis concussi viribus orbis

In

In commune nefas: infestisque obvia signis
Signa, pares aquilas & pila minantia pilis.
Quis furor, o cives? quae tanta licentia ferri,
Gentibus invisis Latium praebere cruorem?
Quumque superba foret Babylon spolianda trophoeis
Ausoniis, umbraque erraret Crassus inulta,
Bella geri placuit nullos habitura triumphos?

II. Virgiliocentonem, qui unicus ex Probae operibus superest, primus omnium typis vulgavit Johannes Philippus de Lignamine eques Siculus cum opusculis Philippi cujusdam Dominicani Romae anno MCCCCLXXXI. in 4.° & Philippus item Siculus ex ordine Praedicatorum, a supradicto forte minime diversus, illum inseruit libro inscripto, *Tractatus solemnis & utilis* in 4.° sine loco & sine anno editionis, ubi Virgiliocento Vaticiniis Sibyllarum adjunctus hunc titulum praefert: *Probae Centonae clarissimae foeminae excerptum e Maronis carminibus ad testimonium veteris, novique Testamenti*: quae editio iterata fuit per Bernardinum Benalium Venetiis in 4.° sine anno. Deinde excusus fuit Brixiae anno MCCCCXCVI. in 8.° & aliam postea editionem iteravit Aldus Manutius senior Venetiis anno MDI. in 4.° una cum Sulpicii Severi historia: & inter Poetas Christianos cum titulo *Probae Falconiae Centronis* insertus est in parte secunda ab eodem Aldo seniore anno sequenti MDII.

in 4.° Prodiit poſtea Daventriae typis Richardi Paſraët anno MDV. in 4.° deinde Lugduni cum Poematibus Baptiſtae Mantuani anno MDXVI. Francofurti anno MDXLI. in 8.° & Pariſiis anno MDLXXVIII. in 12.° cum Eudociae Homerocentonibus, & Nonno apud Henricum Stephanum: quem ſugillat Poetarum veterum ſtudioſiſſimus Caſpar Barthius in Commentario ad Claudianum pag. 47. ſecundae editionis: *non enim*, inquit, *aeque bene ac de aliis, de hoc libello meritus eſt. Illud vero facinus commiſit illaudabile, quod notas Virgilianorum librorum marginibus depulit*; *unde ſedes argute traductorum in Centones verſuum & hemiſtichiorum, memoria eximuntur*. Habetur etiam impreſſio Pariſienſis hac epigraphe ſignata: *Probae Falconiae vatis clariſſimae a ſancto Hieronymo comprobatae Centones. Pariſiis apud Franciſcum Stephanum* MDXLIII.*in* 8.°Aliam editionem accuravit Henricus Meibomius ſenior Helmeſtadii anno MDXCVII. in 4.°& aliam Margarinus Bigneus in tomo quincto Bibliothecae Patrum editionis primae Pariſienſis apud Michaëlem Sonnium anno MDLXXV.& in tomo octavo editionis ſecundae Pariſiis ſub ſigno navis anno MDLXXXIX. pag. 599. Comparet etiam in tomo octavo ejuſdem Bibliothecae editionis Pariſienſis apud Aegidium Morellum anni MDCXLIV. pag.708. unde Thomas de Simeonibus Centonem eundem tranſtulit ad calcem ſuae diſſertationis de duabus

Pro-

Probis Bononiae apud heredes Pisarrii impressae anno MDCXCII. in 4.° Idem quoque legitur in tomo quincto pag. 1219. Bibliothecae Patrum postremae editionis Lugdunensis anni MDCLXXVII. apud Anissonios, sed cum vitio, cujus Henricum Stephanum Barthius insimulaverat. Johannes Platearius Probae Virgiliocentones edidit Coloniae apud Johannem Gymnicum anno MDXCII. in 8.° Sed omnium utique diligentiam & studium vicit Julius Roscius, qui locis Virgilianis in utroque margine signatis celeberrimae civis suae opus ab innumeris mendis restituit, ad plures codices MSS. quorum unus erat Hortanus, accurate emendavit & vulgandum tradidit Damiano Granae Veronensi, qui Romae id praestitit anno MDLXXXVIII. in 16.° ex typographia Sanctii ad calcem opusculi Antonii Massae de Origine & rebus Faliscorum, quum ceteroquin idem Roscius Probae Centonem non sine commentariis edere decrevisset, ut Grana testatur in epistola ad Vincentium Laurum Cardinalem, Centoni praefixa. In tomo quarto Spicilegii Dacheriani pag. 485. dicuntur exstitisse *Versus Probae* in bibliotheca monasterii sancti Richarii anno Christi DCCCLXXXI. & in Catalogo bibliothecae Vedastinae Atrebatensis, quem ab hinc trecentos & amplius annos exaratum protulit Antonius Sanderus in sua Bibliotheca librorum MSS. Belgii parte prima pag. 61. signatur *liber Probae per versus*. In Bibliotheca Vati-

cana

cana idem Cento legitur in tribus codicibus MSS. membraneis, nempe num. 1586. pag.84. absque principio, num.1666. cum hac inscriptione: *incipit praefatio Probae, Gentilium carmina ad obsequium fidei retorquentis*. Ad calcem vero leguntur haec verba: *explicit Virgiliocentona Probae, cujus Homerocentonam non habet Latinitas, sicut Virgiliocentonam ejus non habet Graecia. Studuit enim utranque gentem ad fidem Catholicam invitare priorum documentis auctorum*. In codice vero 1667. nomen *Flatoniae Vecciae Probae* hucusque inauditum comparet, quod ex *Faltonia Anicia Proba* depromptum suspicor audacia amanuensium, qui ab Anicia illa Faltonia Proba poëtriam distinguere nescierunt. Ad extremos autem versus haec notula scripta est in margine: *Proba vates hunc dominum nostrum Jesum Christum a Fidelibus cultum, & ut omnes colant & adorent, hortatur, & Alipium* (Adelphium scribi debuerat) *virum id facere monet*.

III. In bibliotheca etiam Padolironensis monasterii in fine cujusdam antiqui codicis prostant *Probae Falconiae carmina*: in fine autem ibidem sic legitur: *Proba uxor Adelphii, mater Olibrii & Aliepii cum Constantini Imperatoris bellum adversus Magnentium conscripsisset, conscripsit & hunc librum*: quod adnotavit Bernardus Montfauconius vir clarissimus in Diario Ita-

Italico pag. 36. Sed haec postrema utique adjecta sunt ab inepto scriba ex eorum genere, qui jam aevo Boccatii Probam poëtriam, nominis alterius Probae similitudine decepti, domo Romanam *ex conjectura* dictitabant. Nugatur vero ejus glossematis auctor. etenim Anicia Faltonia Proba mater fuit non Alypii, sed Anicii Probi, Anicii Probini, & Anicii Hermogeniani Olybrii, qui alius est a Q. Clodio Hermogeniano Olybrio: fuitque uxor Sexti Anicii Petronii Probi, non vero *Adelphii*: neque Constantinus bellum suscepit adversus Magnentium, sed Constantius. Quod Probus, Probinus & Olybrius exstiterint filii ejusdem Aniciae Faltoniae Probae patet ex duplici inscriptione apud Baronium tomo quarto anno CCCXCV. num. VII. & apud Gruterum pag. CCCLII. num. 5. & 6. in quarum prima basim statuae *Aniciae Faltoniae Probae Anicius Probinus V. C. Consul ordinarius & Anicius Probus V. C. quaestor candidatus filii devincti maternis meritis dedicaverunt*. In altera vero monumentum *Anicius Hermogenianus Olybrius V. C. Consul ordinarius, & Anicia Juliana C. F. ejus devotissimi filii dedicaverunt*. Iidem lectissimi proceres Anicius Probinus, Anicius Probus, & Anicius Hermogenianus Olybrius Sexto Petronio Probo parenti suo bina monumenta dedicaverunt apud Gruterum pag. CCCCL. num. 2. & 3. & apud Baronium anno eodem num. III. ubi

praeterea & apud Gruterum loco citato num.4. Sextus Petronius Probus in suo & Probae conjugis epitaphio dicitur eidem suae conjugi ad superos praecivisse.

Sed periisse Probum meritis pro talibus, absit
Credas, Roma, tuum. Vivit & astra tenet.
Virtutis, fidei, pietatis, honoris amicus,
Parcus opum nulli, largus at ipse fuit.
Solamen tanti conjux tamen optima luctus
Hoc Proba sortita est, jungat ut urna pares.
Felix, heu nimium felix, dum vita maneret,
Digno juncta viro, digna simul tumulo!

His tabulis refellitur Barthii sententia, qui sub initio Commentarii ad Claudianum ait, Probam illam Romanam, de qua doctor maximus loquitur in epistola ad Demetriadem, *fuisse Probi matrem, aviam Probini & Olybrii: qua de caussa liberorum, non filiorum nomine usus est prudentissimus senex; liberorum enim designatio tam ad nepotes, quam filios pertinet, auctoribus jureconsultis.* Verba Hieronymi haec sunt: *Proba illa omnium dignitatum & cunctae nobilitatis in urbe Roma nomen illustrius, cujus sanctitas & in universos effusa bonitas etiam apud Barbaros venerabilis fuit: quam trium liberorum Probi, Probini, & Olybrii non fatigarunt ordinarii consulatus.* immensa enim pecuniae vis effundebatur in capessendis Consulatuum ordinariorum insigniis: quam *spor-*

ſportulam conſularem appellabant, ut animadvertit Alexander Wilthemius, in capite quarto Commentarii ad Diptychon Leodienſe. Eoſdem tamen ſumptus ſemel, iterum, & tertium Anicia Faltonia Proba liberaliſſime fecit pro tribus filiis, ſine proprio incommodo, & pecuniis in uſus pauperum erogandis neutiquam inde imminutis: qui quidem ſumptus ipſi incumbebant, mortuo jam conjuge Sexto Petronio Probo, quemadmodum ex epitaphio memorato didicimus. Eadem Faltonia Proba, cujus liberalitatem miris laudibus extollit etiam ſanctus Johannes Chryſoſtomus in epiſtola CLXVIII. ad illam ſcripta, extremum diem obiit diu ante annum vulgarem CCCCXXXII. nam tomo ſecundo Conciliorum col. 1629. Coeleſtinus I. in epiſtola XII. ad Theodoſium juniorem, quae data eſt *Idibus Martii Flavio Aetio & Valerio VV. CC. Coſs.* nempe annò eodem CCCCXXXII. dicitur *illuſtris & ſanctae recordationis Proba poſſeſſiones in Aſia conſtitutas longa a majoribus vetuſtate* reliquiſſe, ut major ſumma redituum clericis, pauperibus & monaſteriis erogaretur: quarum tamen dominio violato, Pontifex rogat Imperatorem, ut ſecuritati bonorum eccleſiae conſulat. A ſancto Fulgentio in epiſtola ſecunda ad Gallam de Statu viduarum capite decimo ſexto mire laudatur altera *Proba virgo Romana, virginitatis & humilitatis exemplar, avis atavisque nata conſu-*

 libus.

libus. Quare non una, aut duae, ſed tres Probae fuerunt.

IV. Nondum finio, quin de noſtrae poetriae Virgiliocentone quaedam expendo. Auſonius in epiſtola, quam ſuo Centoni ad Paullum praefixit, *eſſe* ait *ſolae memoriae negotium* (pro *ſolius* ἀρχαϊκῶς) *ſparſa colligere & integrare lacerata: quod ridere magis, quam laudare poſſis*. Ab Auſonio diſſentit Henricus Stephanus in Centonum & Parodiarum exemplis pag.60. quippe qui contendit *ſummo ingenii acumine opus eſſe, ut eorum, quae memoria collegerit, habeatur is qui requiritur, delectus*. Idem Stephanus pag.8. Auſonium reprehendit quod ſcripſerit, *Virgiliani carminis dignitatem Centonibus eſſe dehoneſtatam*: quod jure & merito Auſonius de ſuis dicere debuiſſet, quum *ibi nonnullos verſus ad obſcoeniſſimum ſenſum detorqueat. Sed quos Proba Falconia edidit, tantum abeſt, ut hoc nomine nobis diſplicere, ut contra placere debeant quod Virgilianos magis auguſtos & velut ſacros ex profanis reddiderit*. Subinde Stephanus variis in locis Centonem Falconianum emaculat, dolens, ſibi paſſim in mendis tanquam in ſalebris haerendum, itaut plura Centonum exempla excipere non potuerit, nonnulla eſſe videns, in quibus veteris codicis auxilium deſiderabatur; quum alioquin periculum eſſet, ne ubique eam, quae apud Virgilium eſt,

est, lectionem reponeret; quaedam aliter scriberet, quam ipsamet eorundem Centonum concinnatrix scripserat, sive usa Virgiliano exemplari, diversam a nostris lectionem habente, sive memoria lapsa: aliquot enim loca Stephano melius apud Probam legi videntur, quam apud ipsum Virgilium, licet eidem credibile sit, nonnulla etiam reperiri, in quibus sua Probam memoria fefellerit, id est falsa sit, quod nimium memoriae suae fideret. Caspar Barthius Adversariorum libro & capite decimoquinto Henrici Stephani correctionibus explosis alias substituit, animadvertens, in carminibus Probae corrigendis immane quantum sibi recentiorum editiones permisisse, & quidem, ut ait, ambitiosum aliarum rerum censorem Stephanum. Lectionibus subinde, quas ipse confirmat eruditas explicationes subjungit. His inter se collatis, Julii Roscii editionem reliquis anteferendam jure quisque arbitrabitur.

CAPUT

CAPUT. V

SYNOPSIS

I. *Centones unde dicti*. II. *Homerocentones a veteribus memorati*. III. *Varia Centonum genera*. *Potissimi fuerunt in re militari*. IV. *Quid Centonarii & Dendrophori in inscriptionibus antiquis*. V. *Patricii Homerocentones Eudocia Imperatrix perfecit*. VI. *Idem Patricius a Pelagio viro Patricio diversus*. *Zonaras & Cedrenus in concordiam redacti*.

IAM vero consequens est, ut etiam de Homerocentonibus verba faciamus, quoniam eosdem Probae Falconiae ab aliquibus attributos supra observavimus. Illos Greci Ὁμηροκέντρωνες, & Ὁμηρόκεντρα appellaverunt: κέντρωνα enim Graece, & Latine *centones* a verbo κεντρίζειν, quod *inserere* est, proprie vocabant diversicolores pannos; metaphorice vero poematis genus ad similitudinem Centonis ex diversis carminibus alieni operis hinc atque inde decerptis consarcinatum: unde Aldus senior in praefatione ad Probae Centonem jure miratur Nicolaum Perottum in Commentariis Martialis, quos Cornucopiae appellavit, *Centones* a *centum* deduci existimasse. Erant Homero-

merocentones digesti ex integris vel dimidiis Homeri carminibus hinc inde selectis, ac novo proprioque ordine ita concinnatis atque consutis, ut ad alterius rei longe etiam diversae descriptionem accommodarentur; unde alius sensus, & novum poema exsurgebat, quemadmodum in Virgiliocentonibus ex Maroniana poesi compositis factum ostendimus. Suidas in verbo κέντρων, & Eustathius Iliados ψ pag. 1425. affirmant ab eodem vocabulo κέντρωνες non solum Centones ex multis frustis consutos, sed scripta etiam ex diversis locis consarcinata & unam sententiam absolventia nomen traxisse: quod quidem nomen Latini usurpaverunt abjecta litera ρ, dum pro κέντρων, *Cento* dixerunt. Ab his diversa non sentit Henricus Stephanus in Centonum & Parodiarum exemplis pag. 3. & in Thesauro linguae Graecae tomo altero col. 1293. ubi rejicit Erasmum Roterodamum, qui in Chiliadis secundae Centuria quarta Adagio LVIII. ait Graecos addidisse literam, quam abjecerant Latini, quum tamen literam illam Graeci minime addiderint, sed Latini detraxerint, sicut a μετρῶ *metior*, & ab ἄρθρον *artus* fecerunt, quomodo notat Gerardus Johannes Vossius in Etymologico linguae Latinae verbo *Cento*. Porro vetustissima Homerocentonum specimina indicat vir clarissimus Johannes Albertus Fabricius in Bibliotheca Graeca Hamburgi novissime excusa, libro secundo capite septimo num. III.

Verum

II. Verum ad Homerocentones ut propius deveniam, illi qui exſtant, ubi bona pars hiſtoriae Evangelicae continetur Homeri verſibus in unum compacta, a pleriſque tribuuntur Eudoxiae, ſeu rectius Eudociae Auguſtae uxori Theodoſii junioris, *quae hac in re Probam Falconiam imitari voluerit*; *id eſt ad eum uſum Homericos verſus convertere, ad quem illa converterat Virgilianos*, ut ait Stephanus in loco ſuperius memorato: licet ſubinde pag.xi. hanc ſententiam non ita amplectatur, quin putet in mentem utriuſque feminae eandem rem cadere potuiſſe. Immo diſertim dubitat, an re vera ſint Eudociae, quum alioquin ſine auctoris nomine interdum editi fuerint. Sane Tertullianus in capite undequadrageſimo de Praeſcriptionibus memorat *Homerocentones*, *qui de carminibus Homeri propria opera more centonario ex multis hinc inde compoſitis, in unum ſarciuntur corpus*: item Hieronymus in epiſtola centeſima tertia ad Paullinum, & Iſidorus in Originibus libro primo capite undequadrageſimo ſcribit: *Centones apud Grammaticos vocari ſolent qui de carminibus Homeri vel Virgilii ad propria opera more centonario ex multis hinc inde compoſitis in unum ſarciuntur corpus ad facultatem cujuſque materiae*. Voſſius in Etymologico pro *Centenario*, ut vulgo legitur, *Centonario* reſtituit; & optime quidem, *Centonarii* enim occurrunt in literatis lapidibus, &

in

in praeceptis Imperialibus, ut mox apparebit. Centones porro non ſolum diverſicolores panni dicebantur, ſed etiam veſtes famulares & ruſticorum ex diverſis veteribus pannis conſutae, ut palam fit ex Catone in capite undeſexageſimo de re Ruſtica, & ex Columella libro primo capite octavo: cujus generis veſte ſervili cooperta Meſſalina Claudii Caeſaris uxor

Intrauit calidum veteri Centone lupanar,

ut ait Juvenalis in ſatyra ſexta verſ. 121. *Centonium* etiam Κεντώνιον veſtem fuiſſe ex variis Centonibus confectam, cujuſmodi fuit monachorum ῥάκος vel ſtorea, ex Graecis Patribus obſervat Carolus Cangius in Gloſſario ad ſcriptores mediae & infimae Graecitatis. Centonibus quoque tegebantur tabulata turrium & puppes ut igni reſtiterent: qui quidem Centones ex lana erant coacta, nempe ex variis pilis in ſpiſſam materiam redactis. eoſdemque non modo ferrum, ſed neque ignis laedere poterat; unde Plinius in libro octavo capite duodequinquageſimo: *Lanae*, inquit, *per ſe coactae veſtem faciunt; & ſi addatur acetum, etiam ferro reſiſtunt, immo vero etiam ignibus*. Plinio mirifice concinit vetuſtiſſimus ſcriptor L. Siſenna, ex cujus tribus & viginti hiſtoriarum libris olim deperditis fragmenta aliquot hinc inde collegit veteris eloquentiae ſolertiſſimus inſtaurator Antonius Riccobonus in Commentario de hiſtoria. Idem

quippe Sisenna in libro quarto apud Nonium Marcellum pag. 91. editionis Parisiensis MDCXIV. haec habet: *puppes aceto madefactis* CENTONIBUS *integuntur*. Vegetius in libro quarto capite decimo quincto agens de machina quadam militari, *extrinsecus*, inquit, *ne immisso concremetur incendio, crudis & recentibus coriis vel* CENTONIBUS *operitur*. In Digestis quoque libro tricesimo tertio L. XII. §. XVIII. haec leguntur: *acetum, quod extinguendi incendii caussa paratur: item Centones*. & apud Macrobium libro septimo Saturnalium capite sexto: *acetum solum ex omnibus humoribus crescentem flammam violenter extinguit dum per frigus suum, calorem vincit elementi*.

III. Quare in ordine armorum & vestimentorum, quae militibus disponit Leo Imperator in constitutione quincta §. IV. nominantur Κέντουκλα φαρδέα, nempe *Centones* sive *Centunculi laxi*, qui sunt *impilia seu e lanis coactiles panni crassiores, quibus corpora muniebantur eorum, qui loricas seu thoraces ferreos non habebant, ut a telorum jactibus tuti praestarentur*, inquit eruditissimus Reinesius in Variis lectionibus libro quinto capite sexto pag. 461. Philippus Pigafetta Italicus ejusdem Leonis Tactici interpres illud Κέντουκλα φάρδεα vertit hoc pacto: *feltri grandi, che vestano agiatamente il soldato*. cujus etiam interpretationis rationem reddit in eruditis suis adnotationibus pag. 66. licet collatus cum Rei-

Reinesio, alicubi emendari possit. Eosdem *Centones laxos* Leo commendat in constitutione sexta §.VIII. & XIII. in quorum primo jubet *Centonibus* tegi equos, quibus frontalia, lateralia, & pectoralia ferrea sive cornea non sunt. Memorat insuper eosdem Centones in constitutione decima octava §.LI. & in decima nona §.XIII. Apollodorus Tacticus inter Veteres mathematicos editionis regiae pag. 45. ait machinam militarem tegendam esse Βύρσαις καὶ κεντούκλοις *pellibus & centunculis*. & pag. 47. Helepolim, quae dicitur Corvus, jubet tegi Βύρσης καὶ κεντούκλου ἐπικειμένων τοῖς καβιοθύροις *pelle & centunculo qui superponuntur cabiothyris*. Bito item Tacticus in libro de constructione bellicarum machinarum ibidem pag. 109. jubet quoque machinam κέντρωσιν ἤτοι ἱματισμοῖς ὡς ὅτι μάλιστα *tegi centonibus seu palliis quamplurimis*. Eosdem *Centunculos* passim occurrere apud scriptores Tacticos notavit Cangius in Glossario ad scriptores mediae & infimae Graecitatis ubi κέντουκλον & κένδουκλον promiscue usurpari animadvertit. Hinc Caesar in libro tertio de Bello civili capite quadragesimo quarto: *magnusque incesserat timor sagittarum, atque omnes fere milites aut ex coactis, aut ex* CENTONIBUS *aut ex coriis tunicas, aut tegumenta fecerant, quibus tela vitarent*. Idem Caesar in libro secundo capite nono de Bello Gallico, ubi loquitur de expugnatione Massiliae,

ſcribens Legionarios turrim ex latere ſub muro feciſſe, haec habet: *ubi turris perducta eſt ad contabulationem, eam in parietes inſtruxerunt ita, ut capita tignorum extrema parietum ſtructura tegerentur, nequid emineret ubi ignis hoſtium inhaereſceret. Hanc inſuper contignationem, quantum tectum plutei ac vinearum paſſum eſt, laterculo adſtruxerunt: ſupraque eum locum duo tigna tranſverſa injecerunt, non longe ab extremis parietibus, quibus ſuſpenderent eam contignationem, quae turri tegumento eſſet futura; ſupraque ea tigna directo tranſverſas trabes injecerunt, eaſque axibus religaverunt. Has trabes paullo longiores atque eminentiores, quam extremi parietes erant, effecerunt ut eſſet ubi tegumenta praependere poſſent ad defendendos ictus ac repellendos, dum inter eam contignationem parietes exſtruerentur: eamque contabulationem ſummam lateribus lutoque conſtraverunt, ne quid ignis hoſtium nocere poſſet, Centonesque inſuper injecerunt, ne aut tela tormentis miſſa tabulationem perfringerent aut ſaxa ex catapultis latericium diſcuterent.* Longiuſculum Caeſaris teſtimonium ideo totum recitavi, quia inde veteres lapidum inſcriptiones & Codicis Theodoſiani conſulta facile eſt explanare, ubi hactenus viri literatiſſimi tanquam ad aquas haeſerunt. ex verbis enim Caeſareis apparet cur Centonarii una conjungantur cum Fabris;

bris, Tignariis, Dolabrariis, Scalariis, & Dendrophoris apud Gruterum pag.xxxvi. 11. xlv. 8. cclxi. 4. cccxxii. 4. ccclviii. 6. ccccii. 2. ccccix. 8. ccccxxvii. 1. atque alibi passim ut suggerit Scaliger in capite nono Indicis Gruteriani; nimirum utpote qui singuli licet inter se diversi, attamen omnes in castrensibus & navalibus aedificiis sartis tectisque servandis occupabantur: unde pag.ccccxl. 6. & cccclxxxi. 9. *Centonarii* junguntur Naviculariis. Itaque *Centonarii* ii erant, qui arcibus, navibus & militibus *Centones* ipsos offerendos curabant, quorum collegia praefectos habebant. hi enim alicui rei agendae adhibebantur: quumque omnes opifices artificesque, *fabrorum* nomine continerentur, ideo qui illis praeerat, Fabrorum praefectus dicebatur. Hinc fabrorum multiplex collegium, societas & coetus. Imperator Constantinus Magnus in libro decimo quarto Codicis Theodosiani Tit. viii. qui est de *Centonariis & Dendrophoris* in lege i. jubet, ut *in quibuscunque opidis Dendrophori fuerint, Centonariorum atque Fabrorum corporibus adnectantur, quoniam haec corpora frequentia hominum multiplicari expediet*: in quibus verbis explicandis mirum in modum se torquet nec sibi constat Codicis Theodosiani illustrator insignis Jacobus Gothofredus; unde eruditissimus vocum exoticarum interpres Carolus Cangius in Glossario ad scriptores mediae & infimae latini-

tatis

tatis ita ſcribit : *quod vero de Centonariis affert Jacobus Gothofredus vix putem a quoquam probatum iri* . neque ipſe interim quicquam adducit, quod rem acu tangat; ait enim ſe neſcire quid Centonarii commune haberent cum fabris tignariis & ferrariis, *niſi ut eſſent*, *qui in caſtris tabernacula conficerent una cum tignariis & ferrariis fabris*, *quorum etiam opera in iis exſtruendis neceſſaria erat* .

IV. Sane Dendrophori Graece, *arboriferi* latine trabes remque lignariam ad aedificia conſtruenda curabant . proptereaque licet coetum ex ſe conſtituerent, attamen unum corpus ſive collegium faciebant cum memoratis Fabris, Tignariis, Dolabrariis, Scalariis & Centonariis . Horum artificum corpora Herculem praecipue coluerunt . nam apud Gruterum pag. XLV. 8. HERCVLI COMITI . CVSTODI . M. CAESIVS . AVG*uſti* . *Libertus* . SOSTRATVS . PRAEF*ectus* FABRORVM . COLLEG*ii* . DENDROPHORORVM . CENT*onariorum* . TIGNARIORVM aram dicavit : & apud Fabrettum capite nono num. 21 . HERCVLI . CELERI . CORPORA . DENDROPHORORVM . SIGNVM . ET EPVLVM . DED*icaverunt* . Aquilejae vero noſtrae APOLLINI . BELENO . AVG*uſto*. IN. HONOREM . PHILTATI . PRAEF*ecti* . ET . PATRONI . COLLEGIORVM . FABR*orum* . ET

CEN-

CENT*onariorum*.DIOCLES.LIB*ertus*. DONVM DEDIT apud Gruterum pag.xxxvi. num.11. Ego vero ſuſpicor omnium horum artificum corpora in unum coacta, non ſacra ſed politica fuiſſe, niſi id ſecus declararetur, quemadmodum fuiſſe declarantur illi gentilicii Dendrophori, qui in Africa ſuperſtitioni adhuc vacabant anno vulgari ccccxv. unde Honorius & Theodoſius Auguſti eos eliminari praecipiunt in libro decimo ſexto Codicis Theodoſiani tit.x. lege xx. de Paganis & ſacrificiis. Hos Dendrophoros *in honorem alicujus Dei, veluti Bacchi aut Silvani arbores ſtirpitus exciſas per urbem humeris* tuliſſe ſcribit ibidem Gothofredus, ideoque cum his perperam commiſceri Dendrophoros, de quibus in Tit. *de Centonariis & Dendrophoris*. Scaliger filius epiſt. ccv. libri tertii putat dictos a Silvano Dendrophoro intexto in vexillis illorum corporatorum. & Salmaſius ad Spartianum in Caracalla capite nono Dendrophoros nullo modo artis, ſed religionis nomen fuiſſe opinatur: unde Sponius in Miſcellanëis ſectione ii. articulo xi. pag.57. haec ſcribit: *hanc ergo controverſiam inter eruditos viros de Dendrophoris dirimere non audeo*. Voſſius quoque in libro primo capite viceſimo de Theologia gentili in eadem ſententia verſatur. Cangius vero in Gloſſario ait: *neque promptius eſt definire qui proprie dicantur*; & Fabrettus capite nono num.21.

inter

inter utramque opinionem anceps moratur. At Johannes Baptiſta Fontejus in Commentario de Priſca Caeſiorum gente libro ſecundo capite ſeptimo putat Dendrophororum corpus ſive ſodalitatem ſigna ad exercitus & expeditiones, publicave alia opera procuraſſe & comparaſſe, eoſque eſſe, qui apud Godeſcalchum Stewechium ad Vegetii librum tertium caput viceſimum primum *concaedes* appellantur. Julius vero Jacobonius in Appendice ad Fontejum pag. 272. explicationem adducit Vincentii Carrarii Ravennatis, qui *Dendrophoros* ſcribit fuiſſe quidem *concaedes*, non vectores arborum caeſarum, ſed collegium hominum, qui praecipuam haberent curam ut arbores, ligna aliave hujus generis ad caſtra ſtruenda & naves per populum ejuſdem collegii veherentur: fuiſſe inſtar publicanorum decumas colligentium quum *Dendrophori* per Quatuorvirum ad id muneris delectum quinque duntaxat exigerent, unde illorum quinquennalitatis collegium honeſtiſſimum; non quod cum luſtro quinquennali aliquid commune haberent; ſed quod Quatuorviri Dendrophororum exigerent quinque illa, quae poſtea populo, hoc eſt operariis & lignorum vectoribus ejuſdem collegii dividebantur, ut patet ex lapide CLXXV. 8. Hinc ii *Dendrophori* aderant fere ubique, nam & in quodam lapide habetur mentio de *Dendrophoris militiae* Bergomatis, & in alio Tolentinati de eorum Quatuor-

tuorviro quinquennalitatis. Vegetius ergo primum rei effectum non vocis etymon ſequutus *concaedes* Dendrophoros vocavit, quos magis proprie vectores arborum dixiſſet, qui tamen commiſcendi non ſunt cum Tignariis. Hos porro ſive ipſimet humeris ferrent ſive ferendas curarent arbores, ipſas rudes e ſilvis caeſas procuraſſe exiſtimat Jacobonius pag.273. Quoniam vero iiſdem quoque caedendarum arborum negocium erat, hinc forte Vegetio *concaedes* appellare placuit. Hinc patet Dendrophoris ipſis curam duntaxat fuiſſe caedendi aſportandique rudem e ſilvis materiem. quod firmatur inſcriptione LXIV. num. 7. qua Dendrophoro Silvano ſilvarum atque arborum Deo aram dicant, ipſum Silvanum *Dendrophorum* appellantes. Tignariorum vero officium erat tigna conficere, ideſt arbores ipſas rudes in trabium tignorumque & tabularum formam in primis redigere, & contabulationes ipſas conſtruere. nam tigni nomine comprehenditur omne genus materiei, ex qua aedificia conſtant. Dendrophori ergo rem civilem, non vero ſacram reſpexerunt quotieſcunque hoc non exprimitur. etenim in lapide Gruteriano pag.LXIV. num.7. expreſſe quidem nominantur *Dendrophori*, ſed tamen M. D. M. hoc eſt *Magnae Deum Matris*, in cujus antrum, nempe Cybelis, pinum quotannis ferebant. De hoc in Kalendario veteri apud Lambecium in Bibliotheca Caeſarea tomo quarto pag.279.

xi. Kalendas Aprilis, *arbor intrat*, videlicet pinus in antrum Magnae Matris Deum, cui erat dicata. qua de re Julius Firmicus de errore profanarum religionum capite vicesimo octavo, *in sacris Phrygiis*, inquit, *quae Matris Deum dicunt, per annos singulos arbor pinea caeditur, & in media arbore simulacrum juvenis subligatur*, nempe Atthidis. Apud nos Italos horum Dendrophororum ludicra imago adhuc superest, dum Kalendis Majis arbor in signum laetitiae erigitur, quam vulgo dicunt *il Majo, e il Maggio.* arbor enim Alpina hoc nomine appellatur; eamque certatim ascendere conantur pueri, placentas, farcimina, pullos aliaque inde tanquam bravium avulsuri. Hujusmodi ludum a latinis *Majuma* dictum scribunt viri illi Academici, qui Vocabularium Italicum compilaverunt. Id sane minus recte, ut patebit legenti Andreae Rivini dissertationem de Majumis. Eandem arborem amantes ante fores amicarum in pagis statuunt, sertis, vittis pendentibus aliisque rebus ornatam: quod notavit etiam Octavius Ferrarius in Originibus linguae Italicae verbo *Mazo*. Hinc proverbium Italicum *appiccare il Majo ad ogni uscio*, nempe omnium mulierum amore inflammari. At jam tandem ad Centones poeticos redeundum est, quorum jam pene obliti fueramus.

V. Ausonius in praefatione ad Centonem suum nuptialem, ubi ejusmodi poematis sarcinandi prae-

praecepta describit, utique falsus est, dum credidit ex solis Virgilianis versibus Centones fieri consuevisse; si tamen de latinis tantum loquutus non fuit. Homerocentones supra laudati in Bibliotheca Patrum Morelliana tomo decimo quarto pag.95. inscribuntur *Eudociae Augustae sive Pelagii Patricii*. Et sane Athenais filia Leontii Sophistae Atheniensis, quae post sacrum baptisma Theodosio juniori nupta, Eudociae nomen accepit, doctrinarum gloria insignitur apud Graecos scriptores; quare illam Aegidius Menagius locum habere voluit in sua Historia mulierum philosopharum. Ejusdem pater non *Leontius*, sed *Heraclitus* appellatur in Chronico Paschali pag.311. splendidissimae editionis Caroli Cangii. At forte binominis fuerit, nam Socrates, Nicephorus Callistus, & Zonaras in locis infra laudandis uno ore *Leontium* appellant: quibus concinunt Theophanes in Chronographia pag.72. Constantinus Manasses in Breviario historico pag.53. Georgius Cedrenus in Compendio historiarum tomo primo pag.343. & popularis noster Paullus Diaconus in Historia Miscella libro decimo quarto pag.408. editionis Henrici Canisii. Item Simeon Logotheta in Chronico MS. aliique apud Cangium in notis ad Chronicon Paschale pag.573. Sed & ipsa Λεοντιὰς hoc est *Leontii filia* dicitur in disticho adscripto in fine Metaphraseos Octateuchi apud Photium mox in-

dicandum. Eadem a poetica facultate laudatur apud Socratem in Historia ecclesiastica libro septimo capite vicesimo primo, apud Evagrium libro primo capite vicesimo, & Nicephorum Callistum libro decimo quarto capite vicesimo tertio. Immo Photius criticorum princeps in Bibliotheca codice CLXXXIII. ait, a se lectam ejus *Metaphrasin Octateuchi heroico carmine conditam libris octo*. & codice CLXXXIV. *eodem carminis genere atque idiomate* recenset *Metaphrasin propheticorum librorum beati Zachariae, & inclyti Danielis*; *itemque libros tres in laudem beati Cypriani Martyris* simili versuum forma conscriptos: de quorum singulis pro more suo censor incomparabilis gravissime judicat, nulla interim injecta mentione Homerocentonis, qui jamdudum, illis deperditis, superest: ex quo Ludovicus Dupinus in sua nova Bibliotheca ecclesiastica parte secunda tomi tertii pag. 211. editionis in 4.° anni 1691. facile sibi persuadet, Homerocentones, qui hodie circumferuntur, non ad Eudociam Augustam, sed ad Pelagium quendam spectare. neque alia de caussa eidem Eudociae adsignatos fuisse, nisi quia Homerocentones laudaverat epigrammate, quod illis praemittebatur in codice Bibliothecae Palatinae, quem mox memorabimus. Sed Johannes Tzetzes in Variis historiis chiliade decima capite CCCVI. non solum *Eudociae Reginae*, *Leontii filiae* tribuit *Metaphrasin Zacha-*

chariae & Danielis, ſed etiam Ὁμηρόκεντρα *Homerocentones*. Johannes Zonaras in Annalium libro decimo tertio, capite viceſimo tertio Eudociae eruditionem commendat quod ipſa abſolverit & digeſſerit Homerocentones, quos *Patricius* quidam imperfectos & indigeſtos reliquerat, ut iiſdem praefixa inſcriptio verſibus heroicis declarabat. Georgius Cedrenus in Compendio hiſtoriarum tomo primo pag.354. ſcribit quendam Pelagium virum Patricium, qui hiſtoriam metro digeſſit ab Auguſto Caeſare orſam, Homerocentones etiam compoſuiſſe, aliaque plurima laude digna, eundemque a Zenone Imperatore anno XVII. ſublatum, nempe anno vulgari CCCCXC. Sed Eudocia diem obiit anno CCCCLX. die viceſima Octobris, ut ex Cyrillo monacho in Vita ſancti Euthymii abbatis colligit Pagius in Critica Baroniana ibidem num. VII. eidemque praeſtantiſſimae Auguſtae Patricius Homerocentonum concinnator praemortuus jam fuerat, ut teſtatur Zonaras. Quare a Pelagio viro dignitate Patricio, qui ipſemet marte ſuo Homerocentones compoſuit, alius eſt vir nomine Patricius, a quo coeptum opus ait Zonaras, quod deinde Eudocia perfecit. Aubertus Miraeus in Auctario Bibliothecae eccleſiaſticae capite CCCVII. novum modum excogitavit omnes has difficultates eludendi, ubi laudatos Centones tribuit Eudociae Auguſtae non Theodoſii junioris conjugi, ſed

Con-

Constantini XII. cognomento Ducae, qui ad plures migravit anno MLXVII. Sed isthaec Eudocia, non Leontii Sophistae, sed Constantini Dalasseni exstitit filia, ut observat Cangius in Familiis Byzantinis num. XXVI. pag. 161. Alteri Eudoxiae Zoes Augustae sorori, quae filiae fuerunt Constantini Imperatoris, Basilii Bulgaroctoni fratris, perperam tribuuntur in codice Colbertino apud Cangium in notis ad Zonaram pag. 47. Haec autem vixit exeunte saeculo decimo ex eodem Cangio in Familiis Byzantinis pag. 144. Eudocia nostra carminum admiratrix plurimi fecit poetam eximium Cyrum Panopolitam, quem Theodosius junior praefectum Praetorio, Urbis praetorem, consularem & Patricium creavit, ut tradit Suidas. Ejusdem Cyri poetae meminit Evagrius in libro primo capite undevicesimo historiae ecclesiasticae, necnon ex Prisco historico auctor Chronici Paschalis sub Olympiade CCCVII. pag. 318. unde Thomas Reinesius libro tertio Variarum lectionum capite decimo quarto pag. 561. jure sugillat Barthium, qui in Adversariis libro duodequinquagesimo capite decimo sexto putavit neminem Cyri poetae meminisse praeter Evagrium, ex quo uno ejusdem Cyri memoriam se renovasse opinatus est. Aliquot ejus epigrammata exstant in Anthologia libro tertio pag. 334. libro quarto pag. 493. 500. & 506. editionis Wechelianae anni MDC.

VI. Apud Fridericum Sylburgium in Catalogo codicum MSS. Bibliothecae Palatinae Heidelbergensis cod. cccxxvi. pag. 100. *Patricius presbyter* Homerocentonum sit auctor, adnotaturque praeponi epigramma Eudociae Augustae in eosdem Homerocentones. Eidem praeterea adscribuntur pag. 121. cod. ccclxxxiii. *Patricii Homerocentra seu Christias ex Iliade & Odyssea*. At forte Patricius ille πρέσβυτερ, *senior* (minime vero *presbyter*) alius non est a Patricio illo seniore, cujus Centones Eudocia Imperatrix digessisse traditur, adeoque illi qui hodie exstant Homerocentones, eidem Patricio tribuendi, tanquam primario concinnatori, Eudociae vero, utpote illi, quae eosdem Homerocentones nondum completos absolvit atque perfecit. Quare Pelagii viri Patricii a Zenone interfecti Homerocentones, qui juxta atque ejusdem historiae jam dudum interciderunt, confundendi non sunt cum Homerocentonibus a Patricio illo seniore sub Theodosio juniore inchoatis & ab Eudocia ejusdem Theodosii uxore perfectis: quos tamen confundere visus est eruditus philologus & veterum auctorum excussor diligentissimus Johannes Albertus Fabricius in Bibliotheca Graeca libro secundo capite septimo num. iv. ubi propterea vulgatos Homerocentones Pelagio potius, quam Eudociae tribuendos esse putavit, ratus scilicet Patricium Zonarae & Pelagium Patricium

Cedre-

Cedreni unum eundemque hominem fuisse. Tertullianus ergo & Hieronymus de aliis Homerocentonibus loquuti fuerunt. Eos, quos memoravimus, a se latinitate donatos omnium primus sub nomine Probae vulgavit Petrus Candidus monachus Camaldulensis sub auspiciis abbatis sui Petri Delphini Venetiis apud Aldum seniorem anno MDIV. in 4.° qui item Graecolatini recusi fuerunt Francofurti apud Petrum Brubachium anno MDXLI. in 8.° una cum Probae Centonibus, & Nonni paraphrasi Evangelii Johannei. Hanc editionem iteravit Henricus Stephanus anno MDLXXVIII. in 12.° Demum Parisiis anno MDCIX. Claudius Chapeletus illos inseruit Graecis Poetis Christianis: in neutra tamen ex his editionibus Homerocentonum auctor exprimitur. At sub nomine *Eudociae Augustae sive Pelagii Patricii* prostant Graecolatini in tomo octavo pag. 95. Bibliothecae patrum Margarini Bignei editionis Parisiensis sub signo navis anni MDCXXIV. & in tomo decimo quarto pag. 95. editionis item Parisiensis apud Aegidium Morellum anni MDCXLIV. ut interim latinas editiones numerare praeteream.

CAPUT

CAPUT. VI

Synopsis

I. *Hortae Episcopus sanctus Cassianus Alexandrinus sub Joviano Imperatore.* II. *Inde transiit ad ecclesiam Aeduensem. Errores variorum castigati, & sancti Cassiani chronologia restituta.* III. *Ejus Acta nunquam typis ante vulgata.*

E Horta Gentilium sacris initiata supra in libro primo disservimus: quare nunc ad feliciora tempora veniendum est, quando antiquae superstitionis caligine dissipata, Hortanis civibus lucis evangelicae splendor affulsit. Utque remotiora principia aliis examinanda relinquamus quod sint densissimis tenebris involuta, & nos primae illius christianitatis certa argumenta deficiant, continuo appropinquabimus ad medium quarti saeculi, quo ecclesiae Hortanae praefuit sanctus Cassianus, domo Alexandrinus, qui ex Aegypto in Italiam profectus Hortae Episcopus renunciatus est sub Joviano Imperatore, ut ex ejus actis tradunt Vincentius Bellovacensis in Speculo historiali libro vicesimo capite duodecimo, Petrus de Natalibus in Catalogo Sanctorum libro septimo capite vicesimo septimo,

mo, ſanctus Antoninus in Chronicis parte altera tit.xii. capite decimo ſeptimo §.iv. & Raphael Volaterranus in Commentariis Urbanis libro decimo tertio pag. 162. editionis Frobenianae; necnon ex monumentis Eccleſiae Hortanae Ferdinandus Ughellus in tomo primo Italiae ſacrae col.798. Id debuit accidiſſe anno vulgari ccclxiii. nam occiſo Juliano Imperatore in bello Perſico vi. Kalendas Julias, pro eo ſtatim levatus eſt Jovianus v. Kalendas Julias, inquit Idacius in Faſtis. Is deinde xiv. Kalendas Martias anni proxime ſequentis mortalitatem explevit, ut ſtatuit inſignis Chronologus Antonius Pagius ad annum ccclxiv. num.ii.

II. Sed proptereaquod laudati auctores tradunt Caſſianum ex urbe Hortenſi in Burgundiam peregrinatum, ibique Auguſtoduni, quae urbs Aedua etiam vocatur, in locum ſancti Simplicii epiſcopi ſuffectum, non putat Ughellus eum Hortae ſediſſe anno ccclxiii. quia Simplicius deceſſit, ut ipſe opinatur, anno cccxlix. illique ſubrogatus Caſſianus eam Eccleſiam rexit viginti annos: quapropter exiſtimat ad Hortanam ſedem Caſſianum evectum fuiſſe ante annum ccclxiii. idque evenire potuiſſe anno cccxl. At neque verum eſt Simplicium diem extremum obiiſſe anno cccxlix. neque Caſſianum ſub alio Imperatore, quam Joviano Hortenſem Epiſcopum ordinatum fuiſſe, quod ejus Acta a nobis inferius proferenda teſtantur: ubi quum

quum Cassianus dicatur triennio mansisse Augustoduni cum sancto Simplicio, hic obiisse non potuit ante annum CCCLXVI. neque credibile est, Cassianum in Aeduos profectum eodem anno, quo Hortae episcopalibus infulis fuit insignitus. Non enim morabor Antonium Godeau, qui in Historia ecclesiastica Gallice scripta tomo primo num. LXXIX. pag. 929. loquens de sancto Simplicio ponit illum sub anno CCCXCIX. in quo certe memoria lapsus est doctissimus Scriptor, praecipue quum ibidem fateatur, illum floruisse sub Constantio. Gravius autem errasse puto Godefridum Hermannum, qui in notis ad Vitam sancti Athanasii libro quincto capite octavo num. IV. scribit Simplicium vixisse quincto saeculo. Putant quidem Ludovicus & Scaevola fratres Sammarthani in Gallia Christiana tomo primo pag. 28. necnon recens auctor Officii ecclesiae Augustodunensis, Cassianum successisse non Simplicio, sed Reticio, post quem, intermedio Egemonio, venit deinde Simplicius. Verum id scribunt contra veteres tabulas & fidem antiqui Breviarii Ecclesiae Aeduensis, sequuti nempe narrationem Gregorii Turonensis, qui in libro de Gloria Confessorum capite septuagesimo quincto ponit primo Reticium, qui floruit anno CCCXIV. post hunc Cassianum, deinde Egemonium, & demum Simplicium. At vero Petrus de sancto Juliano in Originibus Burgundicis Gallice scriptis pag. 208.

recitans catalogum episcoporum Aeduensium ex Antonio Demochare, post sanctum Simplicium ponit Cassianum, deinde Desiderium, Igonomum, Pigmenium, & Simplicium II. Potuit ergo Cassianus transire ad Aeduensem Ecclesiam post annum CCCLXIII. cui, mortuo Simplicio, quum praefuisset annos viginti, ut constat ex tabulis ejusdem Ecclesiae, migraverit e vita anno CCCXC. ut disertissimis verbis affirmat Auctor anonymus infra edendus, qui ejus miracula descripsit anno DCCCXL. ait enim. *Ex eo tempore, quo gloriosam animam coelis restituit (quod creditur Theodosii senioris fuisse temporibus) usque ad tempus Ludovici Imperatoris Augusti annos* CCCCL. effluxisse: unde errat Augustinus Lubinus, qui in notis ad Martyrologium tabula III. pag. 40. ait Cassianum vita excessisse anno circiter CCCLXX. quippe si id verum foret, neque Cassianus triennio mansisset Aeduae, neque triginta annis sedisset; namque eodem anno CCCLXX. Episcopus inauguratus fuit. Illud puto inde etiam firmari, quod in tabulis Aeduensibus, a Simplicio (quem certo floruisse constat anno CCCXLVI. quo interfuit Concilio Agrippinensi) ad annum CCCCLXI. quo in eodem episcopatu vixit Euphronius, duo tantum episcopi interjecti, Euantius & Leontius, & nulli erae affixi notantur, quorum tamen anni ex nostro calculo firmari quodammodo poterunt. Huic nostrae emendationi videtur

detur praelusisse vir scriptis editis clarissimus Theodericus Ruinartus Monachus Benedictinus ex inclyta Congregatione sancti Mauri, quae modo in Galliis pietate & literis maximo Reipublicae Christianae emolumento floret. Is enim in notis ad Gregorium Turonensem, cujus opera ad codices MSS. emendata & aucta necnon egregiis observationibus illustrata nuper vulgavit, perspecta narratione Gregorii & Actorum Cassiani, ait col. 956. *emendandum videri sanctum Gregorium, qui Cassianum Egemonio & Simplicio praeposuit.* quanvis etiam is non repugnet, Cassiani vitam reformari posse ex Gregorio: cui tamen rei in hac parte ego utique refragarer, nam ejusdem Vitae narratio, quae profecto ex vetustis monumentis eruta fuerit, valde confunderetur; nec illa, quae de Joviano ibi traduntur cum sancto Cassiano cohaerere possent. Neque mirum videri debet, Gregorium Turonensem antiquissimum & fidelissimum alioqui Francorum Historicum deceptum fuisse, praeponendo Cassianum Simplicio. siquidem res Aeduenses illum haud valde calluisse inde patet, quod capite septuagesimo quarto libri superius laudati in re certissima dubitans ostendat haud sibi perspectum aut saltem certum esse, an Simplicius fuerit Episcopus Augustodunensis. sic enim loquitur: *Simplicius ipsius, ut ajunt, urbis Episcopus.*

Vitam

III. Vitam sancti Cassiani nunquam antehac editam ego infra evulgabo. Quum enim legissem in notis ad caput septuagesimum sextum Gregorii Turonensis de Gloria Confessorum, eam ab eximio Ruinarto laudari ex vetustis MSS. codicibus, soluta & stricta oratione descriptam, rogavi Bernardum de Montfaucon ejusdem ordinis Monachum insignem, tunc in Urbe eruditae peregrinationis caussa morantem, ut ejus Vitae mihi copiam fieri curaret. Dictum factum. Is enim, qui, ut doctrina praecellit, ita etiam officiis & humanitate omnes devincit, quod ego in me saepe, numero expertus sum, haud multo post tempore mihi utranque Vitam exhibuit, & quod minime videtur praetereundum, manu ipsiusmet Ruinarti exaratam. Hanc vero eo libentius accepi, quod memoratam videram a Vincentio Bellovacensi, mihi alibi in testem adducto, & a Johanne Molano in notis ad Martyrologium Usuardi die v. Augusti: & quod sciebam, visam nequaquam fuisse doctissimo Cardinali Baronio, qui in notis ad Martyrologium Romanum ait, eam sibi esse incognitam, quemadmodum & Monachi Benedictini de se id ipsum fatentur ad oram Vincentii Bellovacensis in eleganti editione illius operum, quae eorundem cura facta est Duaci anno MDCXXIV. Quum insuper Acta sancti Cassiani citata vidissem ab Heriberto Rosweydo in Fastis Sanctorum pag. 23. statim nostrorum exemplar Antuerpiam misi ad ami-

amicissimum Conradum Janningum Societatis Jesu Theologum, qui vasto Bollandi de Gestis Sanctorum operi continuando eruditam manum pridem admovit. isque respondit, se eadem prorsus Acta in scriniis habere ex codicibus monasterii Accincti, Vallis Lucentis, sancti Maximini Trevirensis & Cisterciensis alicujus descripta: seque alia reperisse interpolata & amplificata multis verbis; sed nihil magis rei continentia, quam priora; atque insuper minus authentica. Praeterea addidit, se habere miracula sancti Cassiani saeculo nono patrata ex codice vetusto Claudii Jolii Canonici Parisiensis, ubi etiam Vita sancti Cassiani legebatur ejusdem ferme tenoris ac illa, quam mecum communicaverat Ruinartus. Hanc Miraculorum historiam per Janningum ad me transmissam una cum iisdem Actis infra dabo, praecipue quod laudatam viderim a Molano in notis ad Usuardum, & a Davide Blondello in tomo altero Genealogiae Francicae assertae pag. 28. ex Passionario Ecclesiae sancti Quinctini; quod illud ipsum puto, ex quo Bollandistae hanc Historiam exscripserant. siquidem Papebrochium exemplari suo hanc notam adposuisse, mihi significavit Janningus: *Hic codex perantiquus, decimo vel nono saeculo scriptus, fuit ipsius monasterii sancti Quintini*. Hujus item Historiae exemplar ad me misit Montfauconius, sed mutilum. caret enim Prologo & undecim capitibus, a quarto ad decimum quintum. Nullus vero episcopatus *Hortensis*, sive *Ortensis*, ut a sancto Bonaventura aliisque dici videbimus, in orbe Christiano, praeter nostrum, occurrit: quod monitum velim, ne quispiam hunc Cassianum alio pertinere arbitretur. Infra autem strictiora ejus Acta etiam proferemus ex nostro veteri codice MS. ne quicquam desideretur, Historiae, de qua agimus, opportunum.

CAPUT

C A P U T. VII

Synopsis

Series Epiſcoporum Hortenſium purgata, aucta, multis, variiſque obſervationibus illuſtrata.

AM vero quandoquidem ſeries
Epiſcoporum Hortenſium in to-
mo primo Italiae ſacrae Ferdi-
nandi Ughelli plerunque confuſa
& hiulca innumeris medis ſcatet,
I. antequam Acta ſancti CASSIANI in
lucem profero, qui illorum primus
II. occurrit poſt JOHANNEM MONTA-
NUM, qui circa annum CCCXXX. ſe-
diſſe traditur, corundem chronologiam, quo fieri poteſt, integriorem delineabo, rebus inſuper Hortanis, quae ſub unoquoque acciderunt, diligenter pro modulo idemtidem adnotatis. Erat Hortanus Antiſtes unus ex epiſcopis *Suffraganeis* Romani Pontificis, nulli alii Primati aut Archiepiſcopo ſubjectis, qui frequenter ad Synodos vocarentur. Hoc diſcimus ex Notitia veteri, quam vulgavit Caeſar Baronius A. D. 1057. §. XIII.

III. Caſſiano ex cauſſa nobis ignota in Gallias profecto, ejus locum implevit LEO, qui eam dignitatem tres & viginti annos ſoſtinuit ex veteri lapide apud Ughellum col. 794. quam errore typographi numerus 778. falſo ſignavit. Lapis ille repertus apud ſanctum Johannem Baptiſtam in Fonte, nunc in eccleſia ſancti Petri adſervatur hoc epitaphio inſcriptus:

HIC

HIC. REQVIES
CIT. IN. PACE. LE
O. EPC. QVI. SED
IT. ANNOS. XXIII
MENSE. ... DIE. ...

Post Leonem occurrit MARTINIANUS, quem perperam Ughellus *Martianum* appellat. Is interfuit in Concilio IV. Romano sub Symmacho anno vulgari quingentesimo altero in Conciliis Labbei tomo quarto col. 1338. ubi alia lectio ad marginem rejecta non *Ortensis*, sed *Ortonensis* praefert. Sed quum Stephanus Baluzius, qui in nova collectione Conciliorum col. 1464. varias subscriptionum ejusdem Concilii lectiones ex antiquis codicibus Colbertinis diligentissime adnotavit, nihil de eodem Martiniano monitum reliquerit, certe non omissurus, si forte vir harum rerum scientissimus eandem varietatem alicubi reperisset, omnino putamus ipsum fuisse non *Ortonensem*, sed *Ortensem* Episcopum. Ortonensem episcopatum in Aprutio citeriori in ora Frentanorum inter Aternum & Sarum amnes pridem extinctum instauravit Beatus Pius V. summus Pontifex anno MDLXXV. apud Ughellum tomo sexto col. 966. Viator Hortonensis Episcopus anno DCXLIX. interfuit Concilio I. Lateranensi sub Martino I. apud Labbeum IV.

tomo ſexto col. 78. Vigilio deinde ad Romanam Cathedram evecto, Beliſarius Patricius quum ex ſpoliis Vandalorum beato Petro Apoſtolo donaria obtuliſſet, aedificavit etiam apud *Hortas monaſterium ſancti Juvenalis, ubi poſſeſſiones & dona multa largitus eſt*, inquit Anaſtaſius in Vigilio, qui unus auctor ejuſdem monaſterii memoriam nobis ſervavit. Juvenalis ſaeculo quarto poſt Chriſtum natum fuerat Epiſcopus Narniae ad octavum ab urbe Ortana lapidem, cujus geſta recitant Hagiologi Bollandiani die tertia Maji. Ughellus poſt Martinianum ponit *Hubaldum* quendam *Proſenium*, aitque interfuiſſe Concilio Lateranenſi, anno DXCIII. celebrato & pro Gregorio Magno legati officio functum fuiſſe apud Hortanos ſuos, ut Ravennati Exarcho potiuſquam Langobardis parerent. Verum neque Concilium ullum Lateranenſe coactum legimus anno DXCIII. neque in Actis eccleſiaſticis quicquam occurrit de hoc *Hubaldo Proſenio*, ideoque de illo nihil certi affirmare poſſumus. Illud tantum ſuppetit ex Paullo Diacono in libro quarto capite octavo de Geſtis Longobardorum, hoc tempore Romanum Patricium & Exarchum tertium Ravennatem, in locum Smaragdi a Mauricio Imperatore ſuffectum, occupaſſe Hortanam urbem, Sutrium, Tudertum, Ameriam, Peruſiam, aliaſque a triginta Ducibus Langobardis pridem ablatas in interregno Clephi eorum Regis anno

anno DLXXIX. ut ſtatuit Carolus Sigonius in libro primo dę Regno Italiae. Scribit vero idem Paullus Agilulphum Regem ſtatim ac nuncium illud accepit, Ticino Peruſiam cum exercitu properaſſe, & Mauricionem Ducem Langobardorum obſeſſum & captum vita privaſſe. Idem Sigonius haec facta conſignat ſub anno DXCIII. at vero biennio ſerius Annalium parens: putatque Sigonius, Agilulphum ideo poenas ſumpſiſſe de Mauricione quod Peruſiam Ravennati Exarcho tradidiſſet. Daniel Papebrochius in tomo ſecundo Maji pag. 154. num. 4. quum vidiſſet hoc tempore Hortam in dominatu Langobardorum, putavit uſque illuc protenſos fuiſſe terminos Ducatus ſive Comitatus Peruſini per Langobardos inſtituti, licet eadem Horta trans Tiberim ſtaret, non quidem *ſolis 24. m. p. Roma diſtans*, ut ipſe opinatur, ſed *quadraginta*, ut ait Anaſtaſius infra adducendus. Verum falſum eſſe Papebrochium quae modo a nobis dicta ſunt manifeſto oſtendunt.

Sequitur apud Ughellum BLANDUS, quem ſuſpicatur eundem fuiſſe a Hubaldum. Eum longo tempore captivum Ravennae detinuit Romanus Exarchus, ideoque quum Hortenſis *Eccleſia ſine rectore, & populus quaſi ſine paſtore grex deflueret, & ibidem infantes pro peccatis abſque baptiſmate morerentur*, ad eundem Exarchum pro Blandi reſtitutione ſcripſit Gregorius Magnus epiſtolam XXXII. libri primi. Noviſſime vero Monachi V.

ſancti Mauri in notis ad epiſtolam XLI. alias XXXIX. libri quarti ejuſdem Pontificis, quae eſt ſcripta *ad Clerum & Plebem Hortonae* ſuper obitu ejuſdem urbis Antiſtitis, cujus nomen ibi non exprimitur, hunc fuiſſe putant Blandum, quia in laudata epiſtola XXXII. nunc XXXIII. libri primi in tribus Vaticanis codicibus legitur, ut quidem ajunt, *Hortonenſis* pro *Hortenſis*. Sed utique legendum eſt *Hortanenſis*, itaut illa epiſtola XLI. libri quarti reſpiciat *Hortonenſes*, ſeu rectius *Ortonenſes* in Samnio, altera vero *Hortanenſes* in Tuſcia ſuburbicaria. Hortam enim urbem *Hortanum* Plinius appellat, unde *Hortanenſes*. Et ſane Exarchus Ravennas ſuam poteſtatem non exercuiſſet in Epiſcopum Ortonenſem, qui non in ditione Exarchi Ravennatis, ſed Langobardorum exſtabat, quorum regnum a tempore ſancti Gregorii Papae adeo late in Italia patuit, *ut univerſa, exceptis Roma atque Ravenna cum locis ad eam ſpectantibus, ab Alpinis montibus Rhegium uſque Calabriae, illis pareret*, inquit Baronius anno DXCI. num. XLI. Tempore ſancti Gregorii Magni Samnites, ubi ſtetit Hortona ſive Ortona, Langobardis paruiſſe teſtatur etiam auctor vitae ſancti Cethei mox adducendus. Haec ſimilitudo nominum inter *Hortanenſes* & *Hortonenſes* immanes errores in rem geographicam invexit, quibus viri etiam doctiſſimi decepti ſunt. nam Papebrochius die decima ter-
tia

tia Junii Bollandiani, quum in capite ſecundo vitae ſancti Cethei, alias Peregrini, Epiſcopi Amiternenſis in Aprutio ſive in Samnio, nominatum vidiſſet *Verilianum Comitem Hortonenſis civitatis*, putavit deſignari Hortam ſive Hortanam ciuitatem ad Tiberim, ideoque correxit MS. Bodecenſe, in quo non *Hortanenſis*, ſed *Hortonenſis civitatis* legebatur, ut fatetur ibidem in notis pag.692. Sed quum idem Verilianus rogaretur, ut *media nocte adveniens Amiternenſium urbem invaderet, eamque penitus diſſiparet*, vel hinc patet, ſermonem haberi de *Hortona* ſive *Ortona* Aprutii, ubi fuit Amiternum, non vero de *Horta* Tuſciae, que inde longiſſime diſtat.

Blandum excepit Adamus anno DCCLXI. apud Epiſcoporum Italiae nomenclatorem, qui eum ſeptimum Hortenſem Epiſcopum ſignat. Sed inter utrunque ſtatuendi ſunt JULIANUS, & Mauricius, VI.
quorum primus interfuit Concilio I. Lateranenſi anno DCXLIX. tomo ſexto Conciliorum col.78. ubi male *Hoſtanus* pro *Hortanus* appellatur: quod etiam animadvertit Lucas Holſtenius in notis ad Carolum a ſancto Paullo pag.6. Et ſane in actione ſeu Secretario V. ejuſdem Concilii col.362. vocatur *Julianus Epiſcopus ſanctae Hortanenſis Eccleſiae*.

In Concilio Romano ſub Zacharia, cujus Acta VII.
edidit Baronius anno DCCXLIII. num. XL. interfuit MAURICIUS Hortanus Epiſcopus, quem item praeter-

termisit Ughellus . Horta hoc tempore erat Ducatui Romano adnexa , a quo una cum Ameria , Polimartio & Blera illam abstulit Luitprandus Rex Langobardorum quod Gregorius III. Pontifex & Stephanus Patricius & Dux Romanus ei captivum reddere noluissent Trasimumdum Spoleti Ducem , qui in Urbem confugerat , ut ait Anastasius in Zacharia . Trasimundus vero cum foederato Romanorum exercitu Ducatum suum recuperavit , sed Gregorio , Stephano , Romanisque foedifragus id de Horta & reliquis urbibus praestare noluit . Hujusce rei monumentum insigne nobis servavit Cardinalis Deusdedit in sua Collectione Canonum Victori III. dicata , quae exstat MS. in Bibliotheca Vaticana Cod. 3833. In ea enim legitur epistola, qua Gregorius III. anno vulgari DCCXC. rogat Episcopos Tusciae Langobardorum , cujus caput erat Perusia , ut nunciis Pontificiis juncti a Rege Luitprando & Hilprando filio ejus restitutionem quatuor civitatum , quae anno praeterito ablatae fuerant beato Petro , deprecentur . Eam epistolam integram recitabimus in calce operis . Interim mortuo Gregorio , per Zachariae ejus successoris legatos exoratus Luitprandus quatuor civitates se redditurum spopondit , exercitusque Romanus se illi contra Ducem Trasimundum conjunxit . Sed restitutione dilata , Zacharias cum sacerdotibus & clero de Rege , qui Interamnae morabatur , adeundo cogitavit .

tavit. quumque Hortam pervenisset, Liutprandus ad eum misit Grimoaldum, a quo honorifice Narniam perductus est, ubi optimates & exercitum Liutprandi sibi obviam venientes habuit, & post mutua officia praedictas quatuor civitates, ante biennium ablatas, Rex *eidem sancto cum eorum habitatoribus redonavit viro: quas & per donationem firmavit in Oratorio Salvatoris*, teste Anastasio.

Adamus interfuit Concilio Romano, quo Paulus I. summus Pontifex anno DCCLXI. constitutionem fecit de Ecclesia & monasterio ab se erecto in paternis aedibus sub titulo sanctorum Stephani Papae & martyris, necnon Silvestri Pontificis & confessoris: in cujus quidem Concilii actis a Baronio vulgatis subscribit *Adam humilis Episcopus sanctae Ecclesiae Hortanae* anno eodem num. XV. At vero clarae memoriae Philippus a Turre Adriensis episcopus me docuit ab se lectam in pervetusto codice MS. Synodum, de qua agunt Baronius & Pagius A. D. 769. §. 1. congregatam Romae sub Stephano III. *in caussa Constantini intrusi*, multis Galliarum & Italiae episcopis subscribentibus, atque in his *Adone Episcopo Ortensi*. Proximum *Adami* & *Adonis* tempus & nomen suadent unum eundemque hominem denotari, fortasse *Adonem* pro *Adamo* dicendum. Jam ad alia transeamus. Langobardis a Carolo Magno devictis, ejus filius Ludovicus Pius A. D. 817. Hortanam urbem cum Ducatu Romano concessit Apostolicae sedi, ut patet ex ejus Donatione apud Carolum Cointium in Annalibus ecclesiasticis Francorum anno eodem num. X. seu potius confirmavit privilegia a suis praecessoribus Sedi Apostolicae concessa. quippe Ducatus VIII.

tus Romanus absque ulla concessione Pippini & Caroli Magni uno populorum consensu, ut testis est idemmet Ludovicus, summis Pontificibus paruit, qui illum per Ducem regere consueverunt.

IX. Hoc tempore vivebat STEPHANUS Hortanus sive Ortensis Episcopus apud Baronium anno DCCCXXVI. num. II. qui Concilio Romano sub Eugenio II. subscripsit, & in tomo octavo Conciliorum col. 103. ubi Labbeus ejusdem Concilii acta iterum vulgavit, quae emendatiora dederat Lucas Holstenius in Collectionis Romanae parte altera pag. 7. Ponitur deinde ab Ughello in nono loco *Magestius* sub Leone IV. in Concilio Romano anno DCCCXLVII. ubi tamen multipliciter errat. non enim *Magestius*, sed *Megistus*, non *Ortensis*, sed *Ostiensis* fuit, interfuitque Concilio Romano anno DCCCLIII. apud Labbeum tomo octavo col. 123. Hoc tempore idem Leo IV. *Hortanae & Amerinae valde antiquarum civitatum* muros & portas, quae *prae nimia vetustate temporum usque ad solum ciciderant, & funditus destitutae manebant, muris novis portisque, prioribus minime dissimilibus* instaurari curavit, ut ait Anastasius pag. 283. hoc pacto civium securitati consulens. Interim Benedicto III. in locum Leonis IV. suffecto anno DCCCLV. quum Nicolaus Anagninus antistes, & Mercurius magister militum legati Lothario & Ludovico Augustis nuncium de electione Pontificis ferrent, ab Arsenio Eugubino Episcopo circumventi, una statuerunt in Pontificem creare Anastasium Bibliothecarium presbyterum Cardinalem tituli sancti Marcelli: qui sub Leone IV. in Synodo depositus & anathemate vinctus fuerat: a quo alius omnino fuit

fuit celeberrimi nominis ſcriptor Anaſtaſius item Bibliothecarius, ut poſtea dicam. Romam ergo ex legatione regreſſi, dum interim poſt aliquot dies Miſſi Imperiales Adalbertus & Bernardus Comites *Hortam, quae quadrageſimo milliario a Roma diſtat, properaverunt*, inquit Anaſtaſius, qui univerſam rem narrat in Benedicto III. in eandem urbem Hortanam & ipſi profecti, quaſi obviam euntes Imperialibus Miſſis, una cum Arſenio Eugubino aliisque ibidem contra Benedictum conſpirantes, in Pontificem elegerunt excommunicatum Anaſtaſium.

Sequitur deinde Arsenius vir & bona & mala fama notiſſimus, qui a Nicolao I. legatus & apocryſiarius in Gallias miſſus ob pacem & concordiam inter Carolum Calvum, Ludovicum II. Imperatorem & fratrem ejus Lotharium, Caroli nepotes, ſtabiliendam, & Rothadum Sueſſionenſem Epiſcopum ſedi ſuae reſtituendum, ut patet ex Nicolai epiſtola xxv. ad Carolum, & xxvi. ad Epiſcopos Galliae apud Labbeum tomo octavo col. 399. & 401. Lothario reſtituit Theutpergam Reginam, quam repudiaverat, & Waldradam ejus concubinam ad reddendam rationem in Italiam duci praecepit, ut ait Anaſtaſius in Nicolao I. Excommunicavit quoque Ingeltrudem Boſonis Comitis uxorem fugitivam, ut conſtat ex ejuſdem Arſenii epiſtola ad univerſos Epiſcopos apud Labbeum col. 439. Huic nepos erat idem Anaſtaſius Bibliothecarius ſancti X.

Marcelli presbyter Cardinalis, qui hoc testatur in epistola de morte Nicolai I. col. 567. ubi Arsenium vocat *avunculum suum*. Eadem epistola, quae in editis inscribitur Adoni Viennensi, est encyclica, ut animadvertit V. C. Johannes Mabillonius in Analectis tomo primo pag. 96. Annalista Bertinianus anno DCCCLXVIII. apud Duchesnium tomo tertio pag. 230. vocat filium Arsenii Eleutherium illum, qui filiam Hadriani II. jam alteri desponsatam dolo rapuit sibique conjunxit & postea consilio memorati Anastasii, quem ejusdem Eleutherii *fratrem* vocat Annalista, una cum Stephania olim Pontificis uxore interfecit, eodem postea Eleutherio a Missis Imperialibus occiso. Verum Arsenius non pater, sed avunculus fuit Anastasii, qui id testatur in laudata epistola de morte Nicolai I. in qua Adonem rogat, ut Arsenium avunculum suum tunc legatum in Galliis, qui multas a Nicolao molestias pertulerat, ob idque a studio ecclesiasticae correctionis seu disciplinae paullulum refrixerat, ad pristinum pro Pontifice & ecclesia zelum inflectat. Verum ex Adonis monitis non profecit, nam, ut habet Bertinianus Annalista, *Arsenius ad Ludovicum Imperatorem pergens in Beneventum, infirmitate corripitur, & thesaurum suum in manibus Ingelbergae Imperatricis comittens &, ut dicebatur, cum daemonibus confabulans, sine communione abiit in locum suum*. Nec fere melior fuit Anastasii fortuna

tuna ab Hadriano II. excommunicati quod auctor creditus esset caedis, quam Eleutherius Stephaniae ejusque filiae intulerat. Eundem Arsenium Nicolaus Pontifex paullo ante Beneventum miserat ad Ludovicum II. Imperatorem petentem, ut arma & alia, quae Rex Bulgarorum sancto Petro miserat, sibi traderentur, ut legitur in iisdem Annalibus pag. 227. ubi pag. 223. apparet Arsenium *multam thesauri summam habuisse*, quae ei pridem ablata fuerat. Anastasium Bibliothecarium & Cardinalem sancti Marcelli aliquis male confudit cum Anastasio item Bibliothecario scriptis variis celeberrimo. Hic enim fuit natione Graecus idemque abbas sanctae Mariae trans Tiberim,& post exauctoratum priorem illum Anastasium, Bibliothecarius sanctae Romanae ecclesiae factus ab Hadriano II. ut nuperrime observavit Mabillonius in libro XXXIV. Annalium num. LXXXI. Quo honore exceptus fuerit Arsenius in Galliis, testatus est Aduentius Metensis Episcopus in epistola ad Nicolaum in magnis Annalibus anno DCCCLXV. num. LXV. ubi Arsenium, *tanquam Angelum Dei* exceptum fuisse scribit, quod alteri Legato Rodoaldo non ante contigerat. De hac legatione meminit auctor Annalium Fuldensium anno DCCCLXV. apud Duchesnium tomo secundo pag. 560. Regino autem in Chronico anno DCCCLXVI. pag. 413. editionis Argentoratensis anni MDCIX. ait, illum in Galliis *tanta auctoritate & potestate usum*

 fuisse

fuisse ac si idem summus Praesul advenisset. Idem *Arsenius Ortanus Episcopus* interfuit Concilio Romano sub Nicolao I. cujus Acta propediem vulgabit vir clarissimus meique amantissimus Benedictus Bacchinus in Appendice ad Agnellum suum Ravennatem, ubi Concilium illud dicitur habitum *anno* IV. *Nicolai*, *&* XI. *Ludovici Imperatoris*. Sed utique mendum cubat in nota numerica, nam annus IV. Nicolai erat VI. non vero XI. Ludovici Imperatoris. Quare levi correctione legendum est *anno* IX. *Nicolai*, *&* *Ludovici* XI. qui erat Christi DCCCLXXI. Ad eundem Arsenium spectat quod tradit Johannes Diaconus in Vita sancti Gregorii Magni libro quarto capite quinquagesimo, ubi ait consuetudinem veterem suo tempore obtinuisse ab usque Gregorii aevo deductam, ut Judaei *quantuncunque pulcherrima mercimonia detulissent, nunquam Pontificalibus alloquiis fruerentur, nunquam obtutibus Apostolicis potirentur, sed extra velum longissimae porticus, non quidem in scamnis, sed in marmoreo pavimento sedentes, suscepta pretia numerabant: ne videlicet viderentur aliquid de manu Pontificis accepisse*. Quamobrem, ut Johannes subjungit, Nicolaus I. *Arsenium quondam Hortanae civitatis Episcopum, Judaicas tunc primum pellicias introducere molientem adeo aversatus est, ut ei palatinam processionem vellet adimere, nisi superstitiosae gentis vestes abjurando;*
cum

cum sacerdotalibus infulis consuetudinaliter procedere studuisset. Hanc *palatinam processionem* puto fuisse Pontificis comitatum, quando e suo palatio ad Ecclesiam procedebat sacra celebraturus.

Apud Ughellum sequitur ZACHARIAS ex Marty- XI.
rologio Strozziano MS.

Stephanus Ortensis interfuit Concilio Romano XII.
A.D. 904. apud Mabillonium in Museo Italico tom. I. par. 2. pag. 88.

PETRUS Ortensis episcopus Johannis X. Pont. Max. XIII.
legatus Concilium Altheimense in Rhaetia II. indixit anno DCCCCXVI. Conradi I. Germaniae Regis anno V. Indict. IV. XII. Kal. Octobres: quod in Annalibus Johannis Aventini exspiscatus fuit Pagius anno eodem §. III. ubi ejusdem Concilii canones recenset ex Burchardo & Ivone. Errat vero doctissimus scriptor putans eum fuisse episcopum Ortonae ad oram Adriatici maris, quum ab ipso laudatus Nicolaus Serarius in Moguntiacis pag. 675. ex actis MSS. *Ortensem* episcopum vocet, quumque Ortonae episcopatus tunc esset extinctus. Carolus Sigonius in lib. VI. de Regno Italiae anno DCCCCXXV. narrat, Albertum Marchionem in offensionem Pontificis lapsum urbe excessisse, eumque *Ortae Tusciae* opido munitum, Hungaros ad Romanam ditionem invadendam excivisse: qui in Tusciam irrumpentes, omnia quae auferre poterant, secum in Hungariam exportarunt: quare mox Albertus Ortae est a Romanis oppressus.

Eadem

Eadem narrat *Platina* in Johanne X. quem ipse perperam XI. vocat. Hic vero, quem Luitprandus in lib. II. capite XIII. & postea Sigonius *Albertum Marchionem* appellant, idem est, ac *Albericus* senior Comes Tusculanus: quem, *Albericum in Etruriae partibus Marchionem* vocat Flavius Blondus in Decadis secundae libro altero pag. 179. edit. Frobeniane, ubi scribit, Johannem X. Pont. Max. ejusdem Alberici subsidiis ad Lirin seu Garilianum fluvium Saracenos delevisse: quod tradit etiam Leo Ostiensis in Chronici Casinensis lib. I. capite XXII. Sed quum a proceribus Romanis inter se dissidentibus Albericus urbe pulsus fuisset, ut auctor est Blondus, ipse invidis ingratisque vicem redditurus, ad urbis oppressionem Hungaros invitavit, Tusciam salvam pactus: quam tamen ipsi, spreto foedere, Romani agri fines nequaquam tangentes, misere vastaverunt. Romanus autem populus Alberti Spoletani Ducis auxilio Hortam obsidens, de capto Alberico poenas sumpsit, teste eodem Blondo, qui ex antiquioribus Chronicis illud didicerat. Poeta anonymus, qui carmine panegyrico per Hadrianum Valesium vulgato Berengarium I. laudavit, hunc Albericum memorare videtur in libro secundo ubi ait

nec segnis abibat
Albricus, Tiberine, tuas nunc sanguine lymphas
Qui fraude infecit.

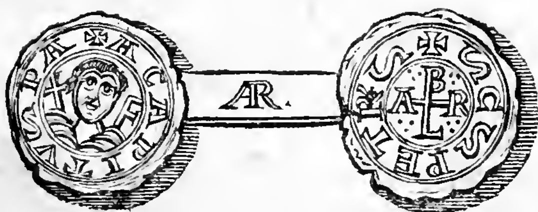
etenim Albericus senior ob fraudem patratam in advocandis Hungaris ad excidium Romanorum, san-

ſanguine ſuo Tiberim cruentavit Hortae interemptus, *nunc*, ſive tunc temporis quum poeta ſcribebat, nimirum poſt Berengarium: quod non fuit aſſequutus doctiſſimus Valeſius. Idem Albericus a Franciſco Maria Florentinio in Memoriis Comitiſſae Mathildis libro tertio pag. 34. perperam confunditur cum Adalberto Marchione Tuſciae, cognomento Divite, ideo forte, quia & ipſe Albericus, *Albertus Marchio* dictus, quod nomen cum *Comite* erat promiſcuum, in Tuſcia nempe Hortae habitavit. Baronius vero Adalberti filium facit anno DCCCCXV. num. II. Sed Adalbertus diem obiit ſub Johanne X. Pont. Max. & Berengario I. Rege Italiae, teſte Luitprando in libro ſecundo capite decimo quincto: quod anno DCCCCXVII. contigiſſe affirmat Sigonius in libro ſexto de Regno Italiae. Albericus vero caeſus fuit poſt Berengarium I. quod etiam animadvertit Coſmus de Arena in Serie veterum Ducum & Marchionum Tuſciae pag. 131. ubi notat Adalberti uxorem fuiſſe Bertam, ex qua progenuit Lambertum Tuſciae item Marchionem, Ermengardam Adalberto Marchioni Eporedienſi in matrimonium traditam, & Widonem Tuſciae quoque Marchionem, cui poſtea famoſa mulier Marozia, vidua ejuſdem Alberici I. Tuſculani Comitis, nupſit. Hanc Maroziam & ejus ſororem Theodoram genuerat ſenior Theodora, nobilis quidem, ſed impudiciſſima femina, quae *Ro-*

manae

manae civitatis principatum tenebat, ut tradit Albericus monachus trium Fontium in Chronico anno DCCCCXI. pag.250. ubi ex eadem Marozia & Sergio Pſeudopapa natum ait Johannem XI. quod affirmat etiam Luitprandus in libro ſecundo capite decimo tertio. Albericus I. & Marozia progenuerunt Sergium Nepeſinum Epiſcopum, Conſtantinum virum illuſtrem,& Albericum II.*qui Romanae urbis principatum uſurpavit*, teſte eodem Luitprando. quemque Florentinius pag.37. filium Widonis ex Marozia concubina perperam facit, quem nimis incaute auſcultavit Pagius anno DCCCCXXXVI. num.VI. Idem Albericus II. qui filium ſuum adhuc puerum Benedictum IX. magno eccleſiae ſcandalo in Pontificatum intruſit (quod monſtrum luget Baronius anno MXXXIII. num.III.) in diplomate ubi fratres ſuos Sergium, Conſtantinum, & Bertam ſororem uterinam nominat apud Ughellum tomo primo col.1099. ſe appellat *Principem atque omnium Romanorum Senatorem*. In hujus rei teſtimonium ex muſeo noſtro hic dabimus nummum argenteum tunc eidem percuſſum rudi artificio, prout illa tempora exigebant. In antica parte exſtat effigies Agapiti II. Pontificis, qui anno DCCCCXLVI. Marini II. locum implevit: quique Alberico Hugonem Regem Italiae, cui vidua Marozia nupſerat, conciliavit, ut teſtatur Frodoardus in Chronico. In altera parte eſt monogramma Alberici.

Hoc

Hoc tempore ANONYMUS Hortae Episcopus cum aliis Ottoni Imperatori & filio ejus promissionem quandam fecit de eligendo summo Pontifice, quam jure improbat Baronius anno DCCCCLXIII. num. XII. Anno vero MV. vivebat Ughello ignotus LAMBERTUS, ut patet ex Notitia publica coram ipso & Guinizone *Comite Hortano* ibidem conscripta in caussa Hugonis Abbatis Farfensis, quam integram dabimus in fine. *Comitatus* autem Hortani etiam alibi fit mentio, nempe in diplomate Imperatoris Conradi II. anni MXXVII. Guidoni Abbati coenobii Farfensis & in alio Henrici III. anni ML. Berardo item Abbati Farfensi: quae ex Regesto celeberrimi coenobii nobiscum communicavit vir clarissimus & humanissimus Johannes Baptista de Miro Abbas ex Congregatione Casinensi. Petrus Maria Campus in Historia Placentina tomo primo pag. 513. recitat chartam anni MLIII. Otberti & Opizonis Marchionum: quos ipse appellat *Marchiones Hortae in Tuscia*. Sed hoc posterius in charta ipsa non legitur, illique videntur fuisse ex partibus Placentinis. De his etiam

XIII.

XIV.

dixi in Apologia pro imperio Sedis Apostolicae in civitatem Comaclensem to. I. pag. 155.

XV. Anno MXVII. JOHANNES Hortanus episcopus subscripsit duplici diplomati Benedicti VIII. pro ecclesia sancti Salvatoris Bisuldunensis, & alteri pro institutione ejusdem episcopatus, apud Petrum de Marca in appendice ad Marcam Hispanicam num. CLXXVI. & CLXXVIII. Idem Johannes Hortanus episcopus anno MXXVII. subscripsit quoque diplomati non adhuc edito, quo Johannes XX. alias XVIII. Ursoni Patriarchae Gradensi omnia privilegia antecessorum confirmavit adversus Poponem Patriarcham nostrum Aquilejensem.

XVI. Anno MXXXVII. LANDUINUS Hortensis episcopus Perusiae interfuit & subscripsit Constitutioni, quam Andreas ejusdem urbis episcopus sanxerat in Synodo Romana coram Benedicto IX. anno antecedenti: quamque ex archivo Perusino Monasterii sancti Petri extractam edidit Ughellus in appendice ad tomum nonum col. 920.

XVII. Anno MXLIX. vivebat GREGORIUS ab Ughello praetermissus. Is in Concilio, eo anno Romae celebrato contra Simoniacos, subscripsit diplomati Leonis IX. monasterio sanctae Gratae paroeciae Bergomatis concesso, in tomo quarto Italiae sacrae col. 638. In eadem Synodo, cujus fit mentio ab Hermanno Contracto, Sutrinus episcopus simoniae convictus misere interiit, ut testatur Wibertus Leonis

nis Archidiaconus in ejus vita tomo ſecundo Aprilis Bollandiani pag.659. Eum epiſcopum *Kilinum* appellat Ughellus tomo I. col.*190. Sed ei jure adverſatur Petrus Franciſcus Chiffletius in Probationibus Hiſtoriae Trenorcienſis pag.360. ubi oſtendit *Kilinum* die tertia Octobris anni 1050. interfuiſſe conſecrationi altaris ſancti Stephani Biſontini. Vivebat hoc tempore, nempe A.D.1048. *Berardus* Hortanus, Abbas coenobii Farfenſis, ut patet ex catalogo, quem vulgavit V. C. Johannes Mabillonius in Muſei Italici tomo I. parte II. pag.68. Idem Berardus memoratur in tabulis donationis, monaſterio Farfenſi per Gyrardum Comitem factis anno 1068. in civitate Hortana, quas ex Regeſto Farfenſi dabimus in Appendice. Eidem Berardo Leo IX. monaſterii Farfenſis jura & bona confirmavit anno 1055. inter quae *terram de Hortelle, in civitate Hortana eccleſiam ſancti Theodori in integrum*, ut apparet ex diplomate per Cornelium Margarinum vulgato in tomo I. Bullarii Caſinenſis §.97. Idem Leo IX. anno MXLIX. Berardo coenobii ſui bona etiam confirmaverat ibidem num.XCIII. Henricus III. Imperator confirmavit bona Abbatiae Farfenſis eidem Berardo anno 1050. diplomate, quod dabimus in fine.

Poſt Gregorium venit RODULPHUS, ab Honorio II. Diaconus Cardinalis creatus A. D. 1124. ut legitur in Ciaconio Oldoiniano to. I. col. 966. Subſcripſit diplomati Innocentii II. monaſterio Brixienſi XVIII.

ſanctorum Fauſtini & Jovitae A. D. 1123. Brixiae conceſſo, quod extat apud Margarinum to. II. pag. 145. annoque inſequenti 1136. Piſis ſubſcripſit bullae Innocentii II. apud Edmundum Martene in Theſauro anecdotorum to. I. pag. 388. item alteri pro monaſterio Arretino ſanctarum Florae & Lucillae dato Piſis anno MCXXXV. ibidem apud Margarinum pag. 149. Idem pontifex biennio poſt Michaeli Abbati monaſterii Saxivivi paroeciae Fulginatis inter cetera confirmavit in epiſcopatu Hortano eccleſiam ſancti Jacobi: quod produnt ejuſdem Pontificis literae apud Ludovicum Jacobillum in Chronico monaſterii Saxivivi p. 303. Anno MCLVIII. Petrus filius Roberti de Caſtro Muggiani in agro Hortano una cum Bellanda matre & Sophia uxore donavit Attoni Abbati Saxivivi eccleſiam ſancti Jacobi de Ponte Hortae ceteraſque eccleſias eidem ſubjectas, domos, praedia aliaque, ut olim fecerat ejus avus Guidottus.

XIX. Hanc donationem eodem anno confirmavit PAULLUS I. Hortanus epiſcopus, quemadmodum ex tabulario monaſterii Saxivivi prodit Jacobillus pag. 51. Paullum interfuiſſe Concilio Lateranenſi III. A. D. 1179. tradit Ughellus. Hujus Concilii ſubſcriptiones poſtea edidit Dacherius to. XII. Spicilegii pag. 638. ubi comparet *Paullus Hortanus*: qui *Hortenſis* vocatur in lapide proxime recitando. Idem Paullus conſecravit eccleſiam ſancti Nicolai de Funariis ad radicem Capitolii in vi-

co

co Speculorum, ut prodit marmorea tabula apud Floravantem Martinellum in Roma Sacra pag. 262. quae ſic incipit.

ANNO. DOMINICAE. INCARNATIONIS MCLXXX. ANNO. XXII. PONT. D. ALEX III. PAPAE. INDICTIONE. XIII. PA. DEI GRATIA. HORTENSIS. EPISCOPVS CONSECRAVIT. ALTARE. SANCTI NICOLAI. DE. FVNARIIS. IN FESTO IPSIVS. &c.

A. D. 1196. qui erat VI. Coeleſtini III. indictione XIV. die XXVI. Maji una cum multis aliis epiſcopis interfuit conſecrationi eccleſiae ſancti Laurentii in Lucina, ut conſtat ex inſcriptione ad partem dexteram primi ejuſdem eccleſiae aditus. Eam vide apud Baronium A.D. 1196. §. X. Fallitur autem Ughellus, qui illam conſecrationem factam ſcribit A.D. 1199.

XX. Paullus Paullo ſucceſſit circa annum 1200. ab Innocentio III. electus, quum eſſet ejus familiaris & Capellanus, ut prodit ejuſdem Pontificis vita MS. in Bibliotheca Vaticana. Hic Pontifex A. D. 1212. literas ſcripſit ad Rectorem, ſive, ut tunc vocabant, ad Poteſtatem Ortanenſem, de Caſtris Baſſanelli, Palatioli, Baſſani, & Aliani: quae nobiles de Orta in feudum ab Apoſtolica Sede retinebat. Literae exſtant cum ceteris Innocentii III. a Baluzio vulgatis tomo altero pag. 603.

Ano-

Anonymus, quem ab Honorio III. electum anno MCCXXII. ex regesto Vaticano tradit Ughellus, est

XXI. Guido, qui apud Jacobillum in Chronico Saxivivi pag. 51. custodi ecclesiae sancti Jacobi terminos paroeciae adsignavit: quos idem Honorius anno MCCXVI. confirmaverat ibidem p. 308. Hic idem Guido A. D. 1222. memoratur in inscriptione apud Antonium de Effectis in Commentarijs Italicis de sancto Nonnoso, Soracte, aliisque locis cap. VIII. pag. 120. Ea insculpta est urnae marmoreae aquae benedictae in templo opidi sancti Eliae. Haec urna fonti alicui pro cratere vel labro videtur inserviisse. nam exterius tubuli aenei adhuc infixi conspiciuntur. Inscriptio autem haec est;

ANNO. DNI. MCCXXII. HOC OPVS
D. VIDO. PRAESVL. HORTANVS
TEMPORE. DOMNI. VILELMI
ABBATIS. FIERI. FECIT

Sed isthaec loca ad paroeciam Nepesinam, non Hortanam pertinere testantur epistolae Alexandri IV. & Nicolai IV. annorum 1256. & 1291. Quare vel crater ex quoppiam loco paroeciae Hortanae illuc migravit, vel Guido episcopus Guillelmo Abbati gratificaturus exstruendum curavit.

XXII. Trasimundus anno MCCXXXIX. dissidium habuit cum monasterio Saxivivi propter annuum censum sibi

ſibi debitum a custode monasterii sancti Jacobi de Orta, spectantis ad Saxumvivum. Sed Stephanus Cardinalis sanctae Mariae trans Tiberim litem diremit sententia lata pro monasterio, quibusdam conditionibus episcopo Ortano servatis. Eam sententiam confirmavit Innocentius IV. die XXVII. Februarii anno MCCXLIII. apud Jacobillum pag. 80. literis ad Abbatem Saxivivi, quas ex Archivo Vaticano proferemus in Appendice.

JOHANNES anno MCCXLVIII. interfuit consecratio- XXIII.
ni ecclesiae sanctae Mariae de Tuscanella, ut ibidem prodit inscriptio.

PETRUS de Poleto ex ordine Minorum, Capella- XXIV.
nus Octaviani Ubaldini Diaconi Cardinalis sanctae Mariae in Via lata, electus a Clero Hortano, confirmatus fuit ab Alexandro IV. anno I. sui pontificatus X. Kal. Majas anno MCCLIV. non vero biennio citius, ut tradit Ughellus: quumque Hortanum Capitulum per Raynerium nuncium eam electionem Pontifici significasset, hic electum consecrari jussit per episcopum Praenestinum. Ea super re idem Alexander IV. literas dedit clero, civitati & dioecesi Hortanae II. Id. Apriles & X. Kal. Majas, quarum primas vulgavit Ughellus, secundas vero, quae alicubi ab iisdem differunt, dabimus in Appendice. Lucas Waddingus in Annalibus Minorum tomo altero anno MCCLIX. num. XVI. tradit eundem episcopum in urbem Hortanam hoc ipso anno transtulisse alumnos

mnos ordinis sui, illis concessa ecclesia sancti Angeli ex voluntate & consensu Alexandri IV. prius enim morabantur ad primum ab Horta lapidem juxta ecclesiam sancti Laurentii, ubi jacet corpus beati Theobaldi, unde bellorum vicissitudine ejecti, ad urbem propius accesserunt, potiti ecclesia sancti Theodori in vico sancti Jacobi, ex Bonaventura Theulo in Apparatu Minorico Provinciae Romanae libro altero pag. 68. Eadem translatio ad ecclesiam sancti Angeli contigit anno MCCLVIII. ut patet ex diplomate Petri Hortani episcopi, dato apud *Ortas* XIII. *Kal. Septembris*, *Alexandri* IV. *anno* V. ex eodem Theulo. Vide Waddingum in fine to. IV. pag. 29. Quod Hortani amplexi fuerint alumnos sancti Francisci, haud mirum est: nam sanctus Bonaventura in ejus Vita cap. XII. haec habet: *apud civitatem Ortensem puer unus ita conglomeratus, ut caput pedibus portaret applicitum & haberet ossa nonnulla confracta, signo Crucis, ad parentum lacrymabiles preces, ab eodem suscepto, subito extensus extitit & illico liberatus*. In hoc coenobio paullo post obiit beatus Theobaldus Assisias die XXIX. Januarii: qua die haec de illo habet Arturus a Monasterio in Martyrologio Franciscano: *apud Hortensem urbem in Etruria beati Theobaldi de Assisio confessoris, Seraphici Patris sancti Francisci discipuli, virtutum laude ac singulari sanctitate illustris*. Ejus gesta prosequuntur Marcus Ulyssiponensis in Chronico Minorum

parte

Bartoli successorem Bonifacius VIII. designavit LAURENTIUM Vellitrensem ordinis Minorum, ex Waddingo anno MCCXCVIII. §.IV.qui etiam in Regesto num.XXXVII. recitat ejusdem Pontificis epistolam hac super re datam *Reate* V. *nonas Octobris anno* IV. V. postea IV. Kal. Decembres ei castrum Kie sub censu annuo concessit, ut patet ex literis infra vulgandis. Bonaventura Theulus in Theatro historico Vellitrensi libro secundo pag. 193. ait mensae episcopi ab illo additas binas aedes sanctae Mariae castri Kie, sancti Nicolai, & sancti Juvenalis, diemque extremum obiisse anno MCCCXIV. Aedem sancti Juvenalis, a Belisario Patricio aedificatam, se puero collapsam fuisse testatur Julius Roscius in Elogiis militaribus pag. 206. In ecclesia episcopali legitur hoc monumentum, ob implicatissimas notas, ab Ughello mendose recitatum. XXVII.

ANIS. MILLIS. CCCIS. TRI TEIO. TER
INDICTIONE. PMA. AVGVSTI. DIE. XX. PRIMA
TPRE. IOHIS. XX. PAPE. SECVNDI
HOC. OPVS. HEDIFICATV. NOE. XPI. DILECTO
EST. SB. REVERENDO. PATRE. LAVRENTIO. OL
FRATRE. EPO. CLICORVM. NOMINA. HEC. SVNT. EORVM
PBI. EGIDII. PBI. NICOLAI. PBI. PETRI. RANVCI
ANDREE. PBI. IOHIS. NICOLAI. PBI. SCI. PBI. AB
RAHAMI. VANNICELLI. MENICI. VSNARVGII
ET. EGO. PETRVS. DNI. NICOLE PRIOR
ECEL. ORTANE. SCVLPSI. HVNC. LAPIDEM

Jacobus de Horta, provinciae Romanae alumnus & doctor Parisiensis, Prior generalis ordinis sancti Augustini electus fuit anno MCCCVIII. ex Aloysio Torello in Saeculis Augustinianis tom. V. pag. 279.

XXVIII. NICOLAUM *de Zabareschis* Ortanum, a Capitulo adlectum anno MCCCXXXIV. die septima Aprilis, confirmavit Benedictus XII. anno in sequenti, nono Kal. Majas, ex Regesto Vaticano epist. CCCIII. Hoc episcopo sedente electus fuit Potestas urbis Hortanae Bartholomaeus de Deodaschis Reatinus: cujus electionis instrumentum dabimus in Appendice. Nicolaus Raynutii de Horta anno MCCCLVII. erat Potestas Fulginii, ut testatur Jacobillus in dissertatione Italica de Fulginio pag. 69. *Potestas* autem hoc tempore in Italia vocabatur supremus civitatum liberarum magistratus, qui ab ipsis electus, summo jure civibus in rebus bellicis ac politicis imperabat.

XXIX. JOANNES *episcopus Kissamensis* in regno Cretensi huc translatus est anno MCCCLXXI. die XVI. Augusti.

XXX. PETRUS *Ortanus* objit anno MCCCLXVI.

XXXI. JOHANNES *Fulginas* e familia sancti Dominici electus fuit anno MCCCLXVI. objitque anno MCCCXCIII. Johanni Nardo Ortano familiari suo multa bona Belli Cajetani donavit Urbanus VI. anno MCCCLXXIX. idemque anno MCCCLXXXIV. oppigneravit ad duos annos civitatem Ortanam Malatestae de Malatestis pro decem mille florenis, ut ex literis in tabulario Vaticano servatis. Ejusdem Johannis episcopatu coenobium

nobium Ortanum Minorum, saeviente bello inter Pontifici subditos & ecclesiæ rebelles, conversum est in arcem, ut tradit Waddingus anno 1472. §. xxxix. Vivebat hoc tempore Petrus de Horta Commendatarius generalis ordinis sancti Spiritus Romae, cui Aegidius item de Horta in eodem munere praecesserat, ut notat Caspar Alverus in opere inscripto *Roma in ogni stato*, to. ii. pag. 262. Hic episcopus aliquando contendit cum sodalitio *Recomendatorum* Beatae Mariae suae civitatis Hortanae coram Galliardo de Boscoviridi Cantore ecclesiae Caturcensis, decretorum doctore, Urbano V. Pontifici a sacris, Curiæque Cameræ Apostolicæ,& Camerarii generalis a cognitionibus. Acta litis, scripta *Viterbii, ubi de præsenti Romana residet Curia*. AD. 1369. die 8. Maii, vidimus in membranis Hortae in tabulario Civitatis.

Accuratissimus Waddingus anno 1496. §. ii. scribit, hoc anno, secundo idus Novembres a Bonifacio IX. Johanni successorem datum fuisse Paullum *de Albertis* Florentinum ex instituto santi Francisci: qui Ortanam ecclesiam rexit usque ad annum 1420. quo transiit ad episcopatum Adjacensem in Corsica sub archiepiscopatu Pisano. Hinc postea traslatus fuit ad ecclesiam Anconitanam & deinde ad Asculanam, ex eodem Waddingo in auctarijs tomi v. quae prostant ad calcem tomi vii. pag. 489. Idem Bonifacius non unas literas dedit Verrochio, sive Berrochio domicello Ortano, castrorum Utriculi, & Baucae Vicario pontificio. Ejusdem Verrochii filius Vicarellus, domicellus castri sancti Felicis paroeciae Tarracinensis, appellatur in aliis literis ejusdem Bonifacii IX. infra adducendis: qui idem Summus Pontifex civitati Ortanae Johannellum & Andream de Thomacellis gentiles suos, tanquam Romanae ecclesiae Vicarios, praeposuit, ut ex ejus epistola discimus.

XXXII.

XXXIII. SANCTES successit anno eodem die XVII. Junii, unde postea ad civitatem Castellanam transit.

XXXIV. VALENTINUS *Interamnensis* eam dignitatem obtinuit eodem anno die XIV. Aprilis: quumque episcopatui Ortano & Castellanensi esset curta supellex, ut dignitati utriusque consuleret Eugenius IV. defuncto Sancte, utramque conjunxit ecclesiam III. Nonas Octobres anno MCCCCXXXVII. In hujus rei diplomate, quod recitabimus ex Ughello, cavetur, ut episcopus, in urbe & paroecia Ortana commorans, *Ortanae civitatis & Castellanae*; in Civitate vero Castellana *Civitatis Castellanae & Ortanae* episcopus appelletur. Quare episcopatus Ortanus ex quatuor episcopatibus modo conflatus est, nempe Falarensi, Gallesino, Ortano & Castellanensi. Roscius in Elogiis militaribus pag. 164. putat ab Eugenio Castellanensem ecclesiam Hortanae adjunctam in singularis beneficii accepti memoriam, quod Hortani contra Nicolai Piccinini & Brachii Fortebrachii exercitus in fide permansissent erga Apostolicam Sedem: unde tunc primum claves pontificias in proprium insigne, auctore Pontifice, eos erexisse conjicit, addito lemmate MVNVS. FIDELITATIS. S. R. E. Idem Valentinus interfuit Concilio Florentino anno MCCCCXXXIX. ubi se *Ortanum* duntaxat appellavit apud Labbeum to. XIII. col. 519. 877. 890. Anno vero MCCCCXLII. Asculum in Piceno translatus, quadriennio post obiit apud Ughellum col. 530. Petrus Johannis de

Urso Ortanus, olim episcopus Cornetanus, dein Nepesinus, anno MCCCCXXXVIII. translatus fuit Massam, ex Ughello tom. I. col. 1063. & tom. III. col. 80.

XXXV. Lucas *Bononiensis* objit anno MCCCCXLIII.

XXXVI. Antonius *Stella* Castellanensis biennium vixit.

XXXVII. Nicolaus *Palmerius* Siculus, eremita sancti Augustini, huc translatus per Calistum III. die secunda Julii anno MCCCCLV. ex episcopatu Catacensi in Calabris, Romae decessit anno MCCCCLXVII. sepultus in aede Sancti Augustini ante sacellum sanctae Monicae cum hoc epitaphio.

D. S.

NICOLAO. PALMERIO. SICVLO. EPISCOPO. HORTANO
DIVI. AVGVSTINI. RELIG. ADDICTO. ORATORI
PHILOSOPHO. THEOLOGOQVE. ILLVSTRI
SACROSANCTAE. FIDEI. CATHOLICAE. DEFENSORI
HAERETICORVMQVE. EXPVGNATORI
ACERRIM. QVI. ANN. XX. ET. VIII. SVMMA. CVM. LAVDE
IN. AGRO. DOMINICO. LABORAVIT
MVLTAQVE. SVAE. DOCTRINAE
MONVMENTA. RELIQVIT. ANDREAS. PRATE
... LIBERALITER.... FECIT. VIXIT. ANNIS. LXV.
MENS. XI. DIES. XXIX.

Ughellus ruditer exhibet ejus numisma aeneum. Hoc, egregie servatum, apud me est. In antica parte circa imaginem Nicolai in primo circulo haec leguntur NUDUS EGRESUS · SIC. REDIBO. In secundo circulo interiori. NICOLAUS. PALMERIUS. SICULUS. EPS.ORTAN. In postica est figura nuda stans cum clepsydra in manu dextera, lancea in sinistra. In tergo pendet chlamys. In circulo hæc leguntur. ANDREAS. GVACIALOTUS CONTUBERNALIS. B.F. In medio VIX. AN. LXV. OBIIT. A. D. MCCCCLXVII. EX his & ex subscriptionibus Valentini in Concilio Florentino, patet, utriusque ecclesiae episcopos post conjunctionem per Euge-

genium factam, extra paroecias suas, non a civitate Castellana, sed ab Ortana duntaxat se appellavisse: quod amplius etiam probatur inscriptione Henrici Bruni infra adducenda & literis Angeli episcopi XL. Buda ad summum Pontificem scriptis. Ejusdem Palmerii varia scripta nondum edita exstant in Bibliotheca Vaticana num. 5815. nempe orationes VIII. quarum

Prima est *in funere Nicolai V. Pont. Max.*

Secunda *in funere Dominici Cardinalis Firmi.*

Tertia *de sacerdotio, habita coram Pontifice.*

Quarta *de immaculata oblatione.*

Quinta *de sacrificiis veteris & novi testamenti.*

Sexta *de pacis dignitate.*

Septima *in funere Prosperi Cardinalis Columnae.*

Item exstat *Quaestio quonam sensu intelligendum sit, Christum de spiritu ex Maria virgine conceptum fuisse, & quod homo factus sit.* Item *Brevis quaestio de conceptu Christi.* Item *Quaestio an sanguini Christi in cruce effuso, reassumendo in resurrectione, adjuncta fuerit divinitas imperfecta.* Item *sermo de incarnatione verbi Dei*, & alius *de Paralytico*. Alia quaedam servat V. C. Antonius Franciscus Marmius Florentinus, ordinis Sancti Stephani eques, idemque amicus noster. Waddingus in tomo VI. Annalium anno MCCCCLXIII. §. CXXIII. ex Francisco Gonzaga in Origine Seraphicae Religionis Franciscanae pag. 185. ait, hoc anno Ortanos domicilium posuisse non longe a Tiberi paucis Fratribus, sancto Bernardino Senensi apud eos sacras conciones habente: quod testatur haec inscriptio ibidem lapidi incisa, & male a Gonzaga expressa.

TEMPORE
DIVI. IHV. XPI
A. D. MCCCC
LXIII P. D. PII
PP. II. ANO VI
M. MAII. DIE
XII
DOMICVS. SCS
BENADINO. H
AC. SC. DOMVM
SVA. IMPESA. IST
ITVI. MADAVIT

Waddingus testatur, ex hac urbe prodiisse Beatos patres Benignum, Panormi in coenobio sancti Francisci, & Johannem, Romae in aedem sanctae Mariae in Aracoeli sepultos. Beatum quoque Ungarellum Ortanis aquae penuria laborantibus in festo Apparitionis sancti Michaelis copioso imbre succurrisse. Sub hoc episcopo Nicolaus V. Pontifex constitutiones civitatis Hortanæ ab Stephano de Nardinis ibidem editas, confirmavit AD. 1451. die XXII. Ianuarii. Has dabimus in fine. Ad dirimendas lites & controversias Hortam inter & Bassanum Nicolaus Perottus Archiepiscopus Sipotinus, vir eruditis notus, Hortam profectus, sententiam vulgavit in episcopali palatio A.D. 1466. die ultima Octobris: quam pariter vidimus in membranis.

Antonius ex episcopatu Castrensi ad Ortanum translatus est anno MCCCCLXVII. decessitque anno MCCCCLXXIII. inquit Ughellus, genus mortis non exprimens. Attamen ex epistola DXXXIV. Jacobi Amannati, vulgo Piccolominei, Cardinalis Papiensis, quae scripta est Senis die XX. Octobris anno MCCCCLXXIII. apparet, eum fuisse mari submersum; XXXVIII.

ſum; quippe idem Jacobus narrans Decano Toleti reditum Cardinalis Vicecancellarii ex legatione Hiſpanica, ait, in mari Liguſtico turbulentiſſima tempeſtate fractam navim, in qua *praeter ceteram turbam quinque & ſeptuaginta ex familia periere. In his epiſcopi tres, Pharenſis, Aſſiſienſis, & Ortanus. Jureconſulti amplius duodecim: equeſtris ordinis ſex. Jactura autem rerum, triginta millium aureorum aeſtimata.*

XXXIX. PYRRHUS *Ajoſſa* Trojanus a Sixto IV. adlectus anno MCCCCLXXIII. ab Innocentio VIII. translatus fuit ad eccleſiam Sueſſanam anno MCCCCLXXXVI. Stephanus Infeſſura ſcriba Populi Romani in Diariis ſuis MSS. teſtatur die IV. Maii anno MCCCCLXXVIII. ſe fuiſſe Poteſtatem Hortae.

XL. Succeſſit ANGELUS *Pechinolius* Caſtellanenſis canonicus, qui ad ſuperos migravit anno MCCCCXCII. Fuit legatus Apoſtolicus ad Matthiam Regem Hungariae, unde anno MCCCCLXXIX. die XXV. Junii prolixis literis, in Appendice exhibendis, Innocentio VIII. ſuae legationis rationem reddidit. Chriſtaura Verrochinia Ortana, caſtri Sermugnani Domina, & uxor Thomae Comitis Marſciani, anno MCCCCXC. memoratur ab Ughello in Hiſtoria Marſciana pag. 69.

XLI. HENRICUS *Brunus* ab epiſtolis Alexandri VI. ſancti Eutitii corpus intulit in templum eidem ſacrum ſub monte Ciminio, uti hæc marmorea tabula prodit.

REL-

RELIQVIAS . S. EVTHITII . MARTYRIS
INTER . RVDERA . IN . SCYPHO . LAPIDEO
REPERTAS . IVBENTE . ALEXANDRO
SEXTO . HENRICVS . EPISCOPVS
HORTAE . IN . HAC . MARMOREA
ARCHA . LOCANDAS . CVRAVIT
IDVS . MAII . MCCCCXCVI

Idem Henricus translatus fuit ad archiepiſcopatum Tarentinum anno MCCCCXCVIII. die XIV. Septembris.

GEORGIUS *Maccaſanus* de Pereto Marſus anno vix completo tranſiit ad Sarnenſem eccleſiam. XLII.

Anno MCCCCXCIX. ſucceſſit LUDOVICUS, qui obiit anno MDIII. XLIII.

Julius II. huic epiſcopatui praefecit JOHANNEM *Burchardum* Argentoratenſem, qui ſacello Alexandri VI. fuerat caeremoniarum magiſter. Scripſit Diaria ſimplici, ſed libero ſtilo, quae MSS. circunferuntur, eorumque deterior pars ſub titulo *Hiſtoriae arcanae* nuper vulgata eſt in Germania. Exſtat & ejus Ordo miſſae pro informatione Sacerdotum, Romae typis Antonii Bladi 1559. in 8.° Johannes mortalitatem exuit anno MDVI. ſepultuſque eſt Romae in templo nationis Teutonicorum. XLIV.

FRANCISCUS *Franciſchinius* Ortanus a ſacris confeſſionibus Julii II. ſucceſſit die XVIII. Maii, anno vero MDXXV. epiſcopatu ſe exſolvit. De eodem agit Theulus in Apparatu Minorico libro II. capite quarto. XLV.

PAULLUS *Caeſius* Cardinalis utranque eccleſiam XLVI.

administravit ab anno MDXXV. ad mortem, quae contigit anno MDXXXVII.

XLVII. LUCAS *Sabellus* administrationem iniit per procuratorem.

XLVIII. Anno MDXXXVIII. die XII. Augusti creatus est POMPONIUS *Caesius*, & post annum translatus ad episcopatum Nepesinum & Sutrinum, annoque MDXLII. a Paulo III. inter Cardinales cooptatus, quo eodem anno decessit.

XLIX. SCIPIO *Bongallus* civis Romanus anno MDXXXIX. adlectus, interfuit Concilio Tridentino: edidit Jamblichum de mysterijs Ægyptiorum, & de Vita Pythagorae, latine expressum a Nicolao Scutellio eremita Augustiniano, Romae per Antonium Bladum 1556. in 4.° Obiit circa annum MDLXIV. In ecclesia primaria sanctae Mariae exstat haec inscriptio ejus nomini dicata.

D. O. M
SCIPIONI. BONGALLO
RO. EPO. HORTANO. ET
CIVITAT. CASTELL
VIRO. RELIGIOSISS
MORIBVS. ET. SCIENTIIS
FERE. OMNIBVS. ORNATIS
AVRELIVS. COPERCHIVS
BENEFICIATVS. S. PETRI
DE. VRBE. AFFINITATE
ET. AMORE. CONIVNCTISS
MAERENS. P. VIX. ANI. LXIII.
OBIIT. DIE. III. AVG. MDLXIIII

NICO-

NICOLAUS *Peruscus* electus a Pio IV. die VII. Februarii anno MDLXVI. decessit die VIII. ejusdem mensis anno MDLXXXII. L.

ANDREAS *Longus* Parmensis a Gregorio XIII. electus die II. Aprilis anno MDLXXXII. Objit XV. Kal. Septembres anno MDCVII. Hujus episcopatu floruit Bonaventura Furlanus Ortensis ex ordine Minorum Sixto V. charus, qui eum ad Alatrensem episcopatum promovit anno MDLXXXVI. ex Ughello tomo primo col. 334. In ecclesia cathedrali legitur de Andrea hujusmodi elogium. LI.

ANDREÆ. LONGO. NOBILI. PARMENSI. EPISCOPO. CIVITATIS HORTANÆ. ET. CASTELLANÆ MVLTIS. REGIMINIBVS. DEFVNCTO. CIVITAS. HORTANA. PASTORI. OPTIME. MERITO. MÆSTISSIMA. ÆRE. PVBLICO. POSVIT OBIIT. AN. MDCVII. XV. KAL SEPTEMBRIS. ÆTATIS. SVÆ LXVIII. EPISCOPATVS. VERO XXV

JOHANNES VINCENTIUS *Cansachius* Amerinus vix electus a Paullo V. transfertur ad ecclesiam sancti Marci in Calabria. Floruerunt hoc tempore literarum gloria clarissimi Hortani cives Julius Roscius, & LII.

 Anto-

Antonius Decius : quorum eximias laudes quum accurate recenſeat Johannes Victorius Roſcius, vulgo Janus Nicius Erythraeus, huc lubet ejus verba transferre. Et quidem de Roſcio haec habet in Pinacotheca altera num. III. *Horti urbs nulli earum, quae in Faliſcis numerantur, antiquitate ac nobilitate inferior, Phoebi Muſarumque deliciae, fere ſemper praeclara hominum ingenia ad omnia elegantiſſimarum artium ſtudia & ad poeſin in primis apta, produxit; quae tanquam flores eximii, odore & amoenitate non uni tantum civitati, ſed omnibus, apud quos Graecae Romanaeque literae vigent, eſſent voluptati, admirationi, ac laudi. Mitto eos, quos Philoſophiae ac Jurisprudentiae laus nobilitavit, ex iis, qui, cum aliarum etiam laudandarum facultatum gloria florerent, poeſin etiam ſunt amplexi. Ita Horti Julio Roſcio, nobili apud ſuos genere nato, delectantur, ut non alio magis cive & alumno glorientur, neque magis ſe jactent. Hic admirabili quodam naturae ipſius habitu ac prope divino praeditus, cum eximiam hanc illuſtremque naturam ad omnium rerum magnarum atque artium ſcientiam contuliſſet, quid mirum, ſi orator, ſi poeta omni laude cumulatus, extiterit? Etenim niſi oratorum ac poetarum, ex rerum cognitione effloreſcat ac redundet oratio, tanquam caſſa nuce inanior, negli-*

gligatur ac repudietur necesse est. Itaque tanta vis ingenii ab omnibus, qui tunc temporis magnum in literatis viris nomen habebant, primum cognita, (non enim insignis flammae cujuspiam splendor latere diutius potest, quin suo se lumine prodat,) tum adamata, deinde expetita, postremo exculta omni officiorum genere est; sed in primis ab Aldo Manutio arctissimo sibi amicitiae vinculo constricta. ac ita illum placuisse Manutio, tantum in ejus laudibus pondus mea sententia habet, propemodum ut ceteris anteponendum esse videatur. nisi enim summa ac prope singularis in ejus ingenio atque doctrina vis boni fuisset, nunquam ita a tali viro coli diligique potuisset, ut vix quidquam in amore fuerit ardentius. cujus viri eruditio a majoribus ipsi suis quadam quasi hereditate relicta, ita deinde perpetuo labore studioque suis est opibus aucta, ut parenti etiam ipsi Paulo, quo tum in his literis humanissimis nil habebat orbis terrae praestantius, esset admirabilis. Quanta autem inter Aldum & Julium necessitas amicitiaeque usus intercesserit, declarant epistolae, quae extant impressae, & eruditorum manibus teruntur, tum Manutii ad ipsum, tum ipsius ad Manutium, scriptae. Sed quid tam eorum, qui se literis abdiderunt, ostendit industriam, quam quae potuerunt ad communem afferre fructum, atque in conspectum lucemque proferre? Sunt in

medio

medio complures ejus orationes ab ipso editae, in quibus & orationis copia & sententiarum gravitas, & elegans verborum comprehensio atque artifex etiam stylus apparet. Summa omnium cum voluptate leguntur epigrammata, elegiae, odae, & sacrorum carminum liber: quae omnia, admirabilem ejusdem ad poesin indolem ac divinum illum spiritum, quo poetae dicuntur afflari, mire testantur. exstant elogia militaria, tanta cum fide, industria, ac sermonis majestate conscripta, ut ejus ingenii magnitudinem, candorem animi, ac magnificum orationis genus, ante oculos ponant. Attigit etiam Remp. ac pluribus & maximis muneribus functus, in gravi atque difficili provinciae cujusdam administratione, vitam reliquit. Inter alia edidit Icones operum misericordiae Romae 1585. in folio. Emblemata sacra aeri incisa ab Antonio Tempesta Romae 1589. in 8.° Ejus Elogia militaria vulgavit Philippus Decius Romae apud Jo. Angelum Ruffinellum 1596. in 4.° Varia ejusdem MSS. adservantur in Bibliothecis Barberina & Chisiana. De Antonio Decio exstat hoc elogium apud Erythraeum in Pinacotheca I. *Locuples & amoenum Antonii Decii Hortini ingenium, omnemque ab eo perceptam, dignam libero homine, disciplinam cum cetera ejus scripta, lyrico stylo confecta, declarant, tum maxime Arcipanda, nobilis ejusdem tragaedia demonstrat, quam, splen-*

ſplendore verborum, multitudine ſententiarum, majeſtate argumenti, non video, cui earum debeat cedere, quae Etruſca lingua ſcriptae leguntur. Hæc ſimul ac typis impreſſa communem lucem aſpexit, incredibili omnium plauſu, ſummoque Fabii Urſini, in cujus primum nomine apparuerat, excepta, viſa eſt etiam admirabilis Torquato Taſſo, non epici tantum carminis principi, ſed ſcriptori tragœdiarum eximio, qui cum illi magnus amicitiae uſus neceſſitudoque intercedebat: nam cum eo ſaepe, qui ob id quod parum animo valeret, ſermones hominum conventuſque vitabat, in via incedentem, colloquentem & in foro Agonali Romae ambulantem, multaque ibi ſpacia facientem aſpeximus; ut ſi Antonii laudibus cetera alia argumenta deeſſent, haec tam egregia cum illo familiaritas, ſummum in eo ingenium, excellentem doctrinam, atque admirabilem poeticae facultatis artem fuiſſe convinceret: cui enim ille placere non oporteat, qui tantopere Torquato Taſſo probatus extiterit? Sed hunc quoque celerius mortalis conditionis tanquam aeſtus abſorbuit, quam bonae literae, amicorumque, quibus ille erat jucundiſſimus, ſtudia depoſcerent. Quod ſi longior illi vitae hujus uſura contigiſſet, multos, quos conceperat, partus edidiſſet. Verum pauci erepti ejus vitae anni, ea quam adeptus eſt nominis immortalitate, compenſantur.

HIP-

LIII. HIPPOLYTUS *Fabianus* Ravennas ex Priore generali, ut vocant, ordinis ſancti Auguſtini, ad hanc dignitatem evectus eſt a Paullo V. die XVII. Decembris anno MDCVII. Ex hac vita migravit in civitate Caſtellana die XXIV. Auguſti MDCCVI. quo tempore vixit Julius Pheus Hortanus Advocatus Conſiſtorialis, in quo munere ſucceſſorem habuit Laurentium filium, poſtea adlectum in epiſcopum Geruntinenſem in Calabria, ex Carolo Carthario in Syllabo Advocator. Conſiſtorial. pag. 223. & 245.

LIV. ANGELUS *Gozadinus* Archiepiſcopus Nixienſis, & Parienſis, eccleſiae Bononienſis ſuffraganeus pro Cardinali Ludoviſio, anno MDCXXI. a Gregorio XV. electus fuit. Exſtat Hortae haec ejus inſcriptio.

D. O. M.
ANGELVS. GOZADINVS. I. V. D. OLIM
ARCHIEPISCOPVS. NIXIEN. ET. PA-
RIEN. NVNC. VERO. ECCLESIARVM
HORTANÆ. ET. CIVITATIS. CASTELL
EPVS. ADHVC. VIVENS. SERIO. DE-
MORTE. COGITANS. SIBI. SVCCES-
SORIBVS. Q. SVIS. MONVMENTVM
PARAVIT. A. IVB. MDCL. ÆTATIS
SVÆ. LXXVII. EPATVS. VERO. XXX

Floruit hoc tempore Marius Villanius J. C. praeſtantiſſimus, ad quem Hortae ſuae morantem ſupra laudatus Erythraeus has literas dedit, quae habentur in libro VI. partis primae num. XXXVII.

Niſi

Nisi memoria me fugit, quod saepe solet accidere, cum Roma discedebas, pollicitus es, feriis tantum vindemiarum, hoc est, diebus quindecim, nec eo amplius, a nobis absuturum (quo tempore prolatis rebus, multi animi ralaxandi gratia, vel villarum amoenitates, vel propinqua Urbi oppida persequi solent.) verum cum res rediissent, continuo te ad nos recepturum, quo amicorum causis praesto esses opera, auctoritate, consilio. Sed totos jam menses quinque desideraris; ac vereor, ne dies illi quindecim, menses viginti fiant. Sed nolim, te Ulyssi similem esse, qui Ithacam suam tanti fecit, ut eam, quamvis asperrimis saxis, tanquam nidum affixam, immortalitati anteponendam esse statuerit. Non video quid istic sit, quod delectare te possit ac retinere, quin curriculo ad nos venias. Nulla est tibi Penelope, quam à procorum injuriis atque insolentia vindices; nullus Telemachus, cujus adolescentiam patria auctoritate ac consilio regas. Sed quamvis te recte cum Ulysse, sed alio in genere, conferam, non sum tamen ita insipiens, ut Ithacae oppidum cum isthac urbe, quam incolis, esse comparandam existimem. Quae urbs antiquissima quidem ac nobilissima plures semper viros genuit, domi militaeque claros, & inprimis doctrina, ingenio, & eruditione praestantes: sed nihil ad urbem Romam. A qua tamen abesse hoc tempore non est magnopere dolendum:

multa enim ejus, qui abest, ab oculis removentur, quae acerbissimum animo dolorem inurant: quae mala bellorum calamitas affert. Et nunc severissimae exactiones fiunt capitum, atque ostiorum: neque id aliqua Principum nostrorum iniquitate vel avaritia; quibus nihil est aequius, nihil liberalius; sed ita res est, ita faciundum fuit. Sed quamvis omnes intelligant, quae exiguntur ad communem utilitatem salutemque conferri, tamen aegre ferunt, queruntur, dolent, in summa rei nummariae difficultate eam a se pecuniam arripi. Sed Petri Sedis dignitas, urbis salus & incolumitas: cujus tuendae gratia, publico consilio, ea pecunia cogitur, omnibus nostris commodis anteponenda est. Ego quia pacis ociique in primis sum cupidus, libenter me istuc vel alio conferrem, ubi neque milites armatos conspicerem, neque tympanorum strepitus & tubarum sonitus audirem: sed rei familiaris ratio probibet; aetas acta deterret; cui coeli mutationem maxime incommodam esse, audio. Sed cur, inquies, me in eam urbem vocas, in qua manere, neque tibi suave neque jucundum putas? At longe alia ratio est utriusque nostrum. Tu Jurisconsultus in primis; ego non plus attigi illius doctrinae, quam quantum prima illa puerili institutione potui. Tu rerum maximarum usu edoctus ac prudens; ego in omnibus iis rebus, quae ad communis vitae consuetudinem pertinent, fere

hospes

hospes & rudis. Tu Reipub. regendæ scientia praeditus; ego funditus ejus artis expers. Quamobrem ibi potissimum te oportet esse, ubi summae rei prodesse plurimum possis; operae autem meae nihil relictum est loci, ubi neque publice neque privatim cuipiam esse usui possit. Quam ob rem cogita de reditu: & amicis, qui jam diu tuae sunt suavitatis expertes, ejusque participes fieri avidissime cupiunt, ne sis in mora; sed quam primum illorum votis occurre. Ego, quoniam coram non licet, his literis, quas tibi F. Desiderius reddet, salvere te plurimum jubeo. Vale. Roma VI. *Fal. Febr.* CIƆIƆCXLIV. Hoc eodem tempore Romae excelluit alter Hortanus civis Matthaeus Caccia, qui magnam pecuniae vim arte medica comparatam, fato cedens anno MDCXLIV. in usus pios liberalissime impendit, splendide instaurata aedicula beatae Mariae virginis, ubi sepelliri voluit, post Xenodochium sancti Jacobi ad portam Flaminiam, cui octoginta millium nummum hereditatem obtingere jussit. Ejusdem gentilis Plinius Caccia, equestri ordine illustris, Rythmos Italicos ediderat Firmi typis Sertorii de Montibus anno MDCIII. in 12.°

THADDAEUS *Altinus* Camers, eremita Augustinianus, episcopus Porphyriensis, Urbano VIII. Innocentio X. & Alexandro VII. a sacello Pontificio, diem obiit VI. Kal. Septembres anno MDCLXXXV. Hortae in ecclesia sancti Augustini sepultus. LV.

LVI. JOSEPHUS *Sillanus de Leoncillis* Spoletinus, Cardinali Ludovisio majori Poenitentiario ac sacri Collegii Decano caussarum Auditor, electus fuit anno MDCLXXXV.

LVII. SIMON *Aleottus* Ravennas ex Vicario generali Fabricii Paulutii Cardinalis & episcopi Maceratensis, nuncupatus fuit anno MDCXCVII.

LVIII. Aleotti locum implevit anno MDCCIV. ASCANIUS *Blasii* Romanus, Francisco de Judice Cardinali caussarum Auditor, deinde episcopus Salaminae, & Casparis de Carpineo Cardinalis, episcopi Sabinensis suffraganeus, quo in munere successit Ulyssi Roscio Ortano, hodieque populum suum, pietatis & virtutis eximia laude ornatus, gubernat.

F I N I S.

APPEN-

APPENDIX ACTORUM VETERUM DE QUIBUS FACTA EST MENTIO IN LIBRO SECUNDO.

I.

pag. 316. Decretum genuinum Gelasii I. collatum cum editione vulgata.

Genuinum Decretum cum naevis.

Ex antiquissimo codice Palatino Bibliothecae Vaticanae n. 493. fol. 101.

an. 494. Incipit Decretalem Sci Gelasii Papae urbis Romae.

Vulgatum Decretum.

Ex codice Iurensi emendatius editum sub nomine Hormisdae a Petro Francisco Chiffletio. Additiones & interpolationes minio notantur.

Incipit Decretale in urbe Roma ab Hormisda Papa editum.

De scripturis divinis quid universaliter catholica recipiat Ecclesia, vel post haec quid vitare debeat.

I.

ORdo de veteri Testamento, quem sancta & catholica Romana suscipit & honorat Ecclesia, iste est.

Geneseos liber I.

Exodi liber I.

Levi-

Levitici liber I.
Numeri liber I.
Deuteronomii liber I.
Jesu Nave liber I.
Judicum liber I.
Ruth liber I.
Regum libri IV.
Paralipomenon libri II.
Psalmorum CL. liber I.
Salomonis libri III.
Proverbia, Ecclesiastes, & Cantica Canticorum.
Item Sapientiae liber I.
Ecclesiastici liber I.

Item ordo Prophetarum.

Esaiae liber I.
Hieremiae liber I. cum Cinoth ac Lamentationibus suis.
Ezechielis liber I.
Danielis liber I.
Osee liber I.
Amos liber I.
Michaeae liber I.
Johel liber I.
Abdiae liber I.
Jonae liber I.
Naum liber I.
Abacuc liber I.
Sophoniae liber I.
Aggaei liber I.
Zachariae lib. I.
Malachiae liber I.

Item ordo Historiarum.

Job liber I.
Tobiae liber I.
Esdrae libri II.
Esther liber I.
Judith liber I.
Machabaeorum libri II.

Item

Item ordo Scripturarum novi & aeterni Testamenti.

Euangeliorum libri IV.

Secundum Matthaeum liber I.

Secundum Marcum liber I.

Secundum Lucam liber I.

Secundum Johannem liber I.

Item Actuum Apostolorum liber I.

Epistolae Pauli Apostoli numero XIV.

Ad Romanos Epistola I.

Ad Corinthios Epistolae II.

Ad Ephesios Epistola I.

Ad Thessalonicenses Epistolae II.

Ad Galatas Epistola I.

Ad Philippenses Epistola I.

Ad Colossenses Epistola I.

Ad Timotheum Epistolæ II.

Ad Titum Epistola I.

Ad Philemonem Epistola I.

Ad Hebraeos Epistola I.

Item Apocalypsis Johannis liber I.

Item canonicae Epistolae numero septem.

Petri Apostoli Epistolae II.

Jacobi Apostoli Epistola I.

Johannis Apostoli Epistolae III.

Judae Zelotis Apostoli Epistola una.

I.

POst propheticas & euangelicas, atque apostolicas Scripturas, quibus Ecclesia catholica per gratiam Dei fun-

II.

POst has omnes propheticas & euangelicas, atque apostolicas, quas superius deprompsimus Scripturas, quibus

fundata est, etiam illud intimandum putavimus, quod quamvis universae per orbem Catholicae desusae Ecclesiae unus thalamus Christi sit, sancta tamen Romana Ecclesia nullis Sinodicis constitutis ceteris Ecclesiis praelata est, sed Euangelica voce Domini & Salvatoris nostri primatum optinuit. *Tu es Petrus*, inquiens, *& super hanc petram aedificabo ecclesiam meam, & porte inferi non praevalebunt adversus eam, & tibi dabo claves Regni coelorum, & quaecunque ligaveris super terram erunt ligata & in coelo, & quaecunque solveris super terram erunt soluta & in coelo.*

Cui data est etiam societas Beatissimi Pauli Apostoli, vas electionis, qui non diverso sicut heresi garriunt, sed uno tempore, uno eodemque die gloriosam mortem cum Petro in urbe Roma sub Caesare Nerone agonizans coronatus est, & pariter supradictam sanctam Romanam ecclesiam Christo Domino consecrarunt, aleisque omnibus in universo mundo sua praesentia atque venerando triumpho ptulerunt.

Est ergo prima Petri Apostoli Sedis Romana ecclesia non habens maculam, nec rugam, nec aliquid ejusmodi. Se-

bus Ecclesia catholica per gratiam Dei fundata est, etiam illud intimandum putavimus, quod quamvis universae per orbem diffusae catholicae Ecclesiae unus thalamus Christi sit, sancta tamen Romana ecclesia nullis synodicis constitutis ceteris ecclesiis praelata est, sed evangelica voce Domini & Salvatoris nostri, primatum obtinuit; *Tu es Petrus*, inquientis, *& super hanc petram aedificabo ecclesiam meam: & portae inferni non praevalebunt adversus eam. Et tibi dabo claves regni coelorum: & quaecumque ligaveris super terram erunt ligata & in coelo: & quaecumque solveris super terram erunt soluta & in coelo.*

Addita est etiam societas beatissimi Pauli Apostoli, vasis electionis; qui non diverso, sicut haeretici garriunt, sed uno tempore, uno eodemque die gloriosa morte cum Petro in urbe Roma sub Caesare Nerone agonizans coronatus est. Et pariter supradictam sanctam Romanam Ecclesiam Christo Domino consecrarunt, aliisque omnibus urbibus in universo mundo, sua praesentia atque venerando triumpho praetulerunt.

Est ergo prima Petri Apostoli Sedes Romana ecclesia; non habens maculam, neque rugam, nec aliquid hujusmodi. Se-

Secunda autem Sedis apud Alexandriam beati Petri nomen. a Marco ejus discipulo Evangelista consegrata est. Ipseque a Petro Apostolo in Aegipto directus, verbum veritatis praedicavit, & gloriosum consummavit martirium.

Tertia vero Sedis apud Antiochiam item beatissimi Petri Apostoli habetur honorabilis eo quod illic prius quam Romam venisset, habitavit & illic primum nomen Christianorum novellae gentis exortus est.

II.

ET quamvis aliud fundamentum nullus possit ponere praeter id, quod positum est, quod est Christus Jesus; tamen aedificationem sanctam idem Romanam ecclesiam post illas veteris vel novi Testamenti, quas regulariter suscipimus, etiam suscipi non prohibet scripturas. Idem sanctam Sinodum Nicenam CCC. rum X. & VIII. Patrum, mediante Maximo Constantino Augusto.

San-

Secunda autem Sedes apud Alexandriam Beati Petri nomine a Marco ejus discipulo atque Evangelista consecrata est. Ipseque in Ægypto, directus a Petro Apostolo, verbum veritatis praedicavit, & gloriosum consummavit martyrium.

Tertia verò Sedes apud Antiochiam item beatissimi Apostoli Petri habetur honorabilis eo quod illic priusquam Romam venisset habitavit: & illic primum nomen Christianorum novellae gentis exortum est.

III.

ET quamvis aliud fundamentum nullus potuit ponere praeter id, quod positum est, quod est Christus Jesus; tamen ad aedificationem nostram eadem Romana ecclesia, post illas veteris vel novi Testamenti, quas regulariter superius enumeravimus, etiam has suscipi non prohibet scripturas. Id est sanctam Synodum Nicaenam secundum trecentos decem & octo Patres, mediante maximo Constantino Augusto; in qua Arrius haereticus condemnatus est.

Sanctam Synodum Constantinopolitanam, mediante Theodosio seniore Augusto; in qua Macedonius haereticus

debi-

debitam damnationem excepit.

Sanctam Senodum Efisinam, in qua Nestorius damnatus est, consensu Coelestini Papae, mediante Cirillo Alexandrinae Sedis Antestite, & Arcadio ab Italia distinato.

Sanctam Synodum Ephesinam, in qua Nestorius damnatus est, consensu beatissimi Caelestini Papae, mediante Cyrillo Alexandrinae Sedis Antistite, & Arcadio episcopo ab Italia destinato.

Sanctum Sinodum Calcedonensem, mediante Marciano Augusto & Anatholio Constantinopolitano Epo, in qua Nestoriana, Antochiana, & Eutichiciana hereses simul cum Dioscoro, ejusque complicibus damnatae sunt.

Sanctam Synodum Calchedonensem, mediante Marciano Augusto, & Anatolio Constantinopolitano episcopo, in qua Nestoriana, & Eutychiana haeresis, simul cum Dioscoro ejusque complicibus damnatae sunt. Sed & siqua sunt Concilia a sanctis Patribus hactenus instituta, post illorum quatuor auctoritatem & custodienda & recipienda decrevimus.

III.

Incipiunt opuscula recipienda.

Item opuscula beati Cicili Cipriani martiris, & Cartogenensis epi.

Opuscula beati Gregorii Nazazensis epi.

Item opuscula beati Basili Capadociae epi.

Item opuscula beati Athanasi Alexandriae epi.

Item op. beati Johannis Constantinopolitanae epi.

Item

IV.

Jamnunc subjiciendum de opusculis sanctorum Patrum, quae in Ecclesia catholica recipiuntur.

Opuscula beati Caecilii Cypriani, Martyris, Carthaginensis episcopi in omnibus recipienda.

Item opuscula Beati Gregorii Nazianzeni episcopi.

Item opuscula beati Basilii Cappadociae episcopi.

Item opuscula beati Athanasii Alexandrini episcopi.

Item opuscula beati Johannis Constantinopolitani episcopi.

Item

Item opuſcula beati Theophili Alexandrinae epi.

Item opuſcula bī Helari Pictavinſis epi.

Item op. bī Ambroſi Mediolaninſes epi.

Item op. B. Auguſtini Ipponereginſis epi.

Item op. bī Hieronimi prb.

Item op. Proſperi viri religioſiſſimi.

Item epiſtola bī Leonis Pap. ad Flavianum Conſtantinopolitanum epiſcobum diſtinā t. cujus textum quispiam ſuis, quae ad unum jota diſpotaverit, & non eam in omnibus venerabiliter receperit, anathemas ſit.

Item op. tractatus omnium Patrum Ortodoxorum, qui in nullo a ſcae eccleſiae Romane conſortio deviarunt, nec ab ejus fide vel praedicatione ſejuncti ſunt, ſed ipſius communicatione per gratiam Dei uſque in ultimum vitae ſuae fuere participes, legende decernimus.

Item decretales epiſtolas, quas beatiſſimi Pap. diverſis temporibus ab urbe Roma pro diverſorum Patrum conſolatione dederunt, venerabiliter ſuſcipiendas.

Item

Item opuſcula beati Theophili Alexandrini epiſcopi.

Item opuſcula beati Cyrilli Alexandrini epiſcopi.

Item opuſcula beati Hilarii Pictavienſis epiſcopi.

Item opuſcula Beati Ambroſii Mediolanenſis epiſcopi.

Item opuſcula Beati Auguſtini Hipponeregienſis epiſcopi.

Item opuſcula Beati Hieronymi presbyteri.

Item opuſcula Beati Proſperi viri religioſiſſimi.

Item epiſtolam Beati Papae Leonis ad Flavianum Conſtantinopolitanum epiſcopum deſtinatam: de cujus textu quispiam ſi uſque ad unum jota diſputaverit, & non eam in omnibus venerabiliter receperit, anathema ſit.

Item opuſcula atque tractatus omnium Patrum orthodoxorum, qui in nullo a ſanctae Romanae eccleſiae conſortio deviarunt, nec ab ejus fide vel praedicatione ſejuncti ſunt; ſed ipſius communicationi per gratiam Dei uſque in ultimum diem vitae ſuae fuere participes, legendos decernimus.

Item decretales epiſtolas, quas beatiſſimi Papae, diverſis temporibus ab urbe Roma pro diverſorum Patrum conſultatione dederunt, venerabiliter ſuſcipiendas.

Item

Item gesta sanctorum Martirum, qui multiplicibus tormentorum cruciatibus, & mirabilibus confessionum triumphis inradiant. Quis ista Catholicorum dubitet majora eos in agonibus fuisse perpessos, nec suis viribus, sed Dei gratia, & adjutorio? Singulari cautella in sca Romana ecclesia non leguntur, quia & eorum, qui conscribere nomina penitus ignoratur; & ab Infidelibus & idiotis superflua, aut minus apta, quam rei ordo fuerit, esse putantur. Sicut cujusdam Cirici & Julitae, sicut Giorgi, aliorumque hujusmodi passiones, q. ad hereticis perhibentur conpositae. Propter quod, ut dictum est, ne vel levis subsauandi orreretur occasio, in sca Romana ecclesia non leguntur. Nos tamen cum praedicta ecclesia omnes Martires, & eorum gloriosos agones, qui Dō magis, quam hominibus noti sunt, omni devotione veneramur.

Item Gesta sanctorum Martyrum, quae multiplicibus tormentorum cruciatibus, & mirabilibus confessionum triumphis inradiant. Quis ista Catholicorum dubitet, & majora eos in agonibus fuisse perpessos? nec suis viribus, sed Dei gratia & adiutorio universa tolerasse? Sed ideò secundùm antiquam consuetudinem, singulari cautela in sancta Romana ecclesia non leguntur, quia & eorum qui conscripsere, nomina penitus ignorantur; & ab infidelibus, & idiotis superflua, aut minus apta, quam rei ordo fuerit, esse putantur. Sicut Quirici cujusdam & Julitae; sicut Georgii, aliorumque ejusmodi Passiones, quae ab haereticis perhibentur compositae. Propter quod, ut dictum est, ne vel levis subsannandi oriretur occasio, in sancta Romana ecclesia non leguntur. Nos tamen cum praedicta Romana ecclesia, omnes Martyres, & eorum gloriosos agones, qui Deo magis, quam hominibus noti sunt, omni devotione veneramur.

Item vitas Patrum, Pauli, Antoni, Hilarionis, & omnibus heremitarum, quas tamen vir beatissimus discripsit Hieronimus, cum omni honore suscipimus.

Item Vitas Patrum, Pauli, Antonii, Hilarionis, & omnium Eremitarum, quas tamen vir beatissimus Hieronymus descripsit, cum omni honore suscipimus.

Item actus beati Silvestri Apostolicae Sedis Praesolis, li-

cet

Item Actus beatissimi Silvestri Apostolicae Sedis Praesulis,

cet ejus, qui conſcripſit nomine ignoretur:a multis tamen in urbe Roma Catholicis legi cognovimus, & pro antiquo uſu multae haec imitantur eccleſiae.

Item ſcriptura de Inventione Crucis dominicae, & aliam ſcripturam de inventione capitis Johannis Baptiſtae novelle quidem relationis & nonnulli Catholici legunt. Sed cum haec ad Catholicorum manus advenerint, beati Pauli Apoſtoli precedet ſententia, *Omnia probate, quod bonum eſt tenete.*

Item Rufinus vir religioſus plurimos eccleſiaſticae operis edidit libros, nonnullas etiam ſcripturas interpretatus eſt. Sed qu.m beatiſſimus Hieronimus eum in aliquibus de arbitrio libertate notavit, illas ſentim. q. praedictum beatum Hieronimum ſentire cognoſcimus, non ſolum de Rofino, ſed etiam de univerſis, quos vir S. ſepius memoratus, zelo Dei, & fidei religione reprehendit.

Item Origenis nonnulla op. quae vir beatiſſimus Hieronimus non repudiat, legenda ſuſcipimus: reliqua autem omnia cum auctore ſuo dicimus remnuendam.

Chronica Euſebi Caeſarienſis, atque ejuſdem Hiſtoriae eccleſiaſticae libros, quamvis in pri-

lis, licet ejus qui conſcripſit nomen ignoretur: a multis tamen in urbe Roma Catholicis legi cognovimus: & pro antiquo uſu multae hoc imitantur Eccleſiae.

Item ſcriptura de inventione dominicae Crucis, & alia ſcriptura de inventione capitis beati Johannis Baptiſtae, novellae quidem relationes ſunt, & nonnulli eas Catholici legunt. Sed cum haec ad Catholicorum manus pervenerint, beati Apoſtoli Pauli praecedat ſententia; *Omnia probate, & quod bonum eſt retinete.*

Item Rufinus vir religioſiſſimus plurimos Eccleſiaſtici operis edidit libros: nonnullas etiam Scripturas interpretatus eſt. Sed quoniam venerabilis Hieronymus eum in aliquibus de arbitrii libertate notavit; illa ſentimus, quae praedictum beatum Hieronymum ſentire cognoſcimus: & non ſolum de Rufino, ſed etiam de univerſis quos vir ſaepius memoratus, zelo Dei, & fidei religione reprehendit.

Item Origenis nonnulla opuſcula, quae vir beatiſſimus Hieronymus non repudiat, legenda ſuſcipimus: reliqua autem omnia cum auctore ſuo dicimus renuenda.

Item Chronica Euſebii Caeſarienſis, atque ejuſdem Hiſtoriae eccleſiaſticae libros, quam-

primo narrationis suae libro tepuerit, & post in laudibus atque excusatione Origenis scismatici unum conscripserit librum: propter rerum tamen singularum notitiam, q. ad instructionem pertenent, usquequaque non dicimus renuendos.

Item Orosium virum eruditissimum, quem conlaudamus, qui valde nobis necessariam adversus paganorum calumnias ordinavit Historiam, miraque brevitate contexuit.

Item venerabilis Sedulii Paschale opus, quod eruditis descripsit versibus insigni laude preferimus.

Item Juvenci nihilominus laboriosum opus non spernimus, sed miramus. Cetera, que ab hereticis scismaticis conscripta, vel predicata sunt, nullatenus recipiet Catholica, & Aposthbolica Romana ecclesia: e quibus pauca, quae ad memoriam venerunt, & a Catholicis vitanda sunt, credidimus esse subdenda.

quamvis in primo narrationis suae libro tepuerit, & post in laudibus atque excusatione Origenis schisinatici unum conscripserit librum: propter rerum tamen singularum notitiam quae ad instructionem pertinent, usquequaque non dicimus renuendos.

Item Orosium virum eruditissimum conlaudamus, qui valde necessariam nobis adversus paganorum calumnias ordinavit Historiam, miraque brevitate contexuit.

Item venerabilis viri Sedulii Opus paschale, quod heroicis descripsit versibus, insigni laude praeferimus.

Juvenci quoque nihilo minus laboriosum opus non spernimus, sed miramur. Caetera quae ab haereticis, sive schisinaticis conscripta vel praedicta sunt, nullatenus recipit catholica & Apostolica Romana ecclesia: e quibus pauca, quae ad memoriam venerunt, & a Catholicis vitanda sunt, credidimus esse subdenda.

IV.

Notitiam librorum apocriforum, qui non recipiuntur.

Arimenensium Sinodum, a Constantio Caesare Constantini Augusti filium congregatam, mediante Tauro Praefecto,

V.

In primis Ariminensem Synodum, a Costantio Caesare Constantini filio congregatam, mediante Tauro Praefecto,

cto, ex tunc & nunc & in aeternum confitemur esse damnata.

Itenerarium nomine Petri Apostoli, quod appellatur Sci Clementis, apogrifum.

Actus nomen Andreae Apl. apg.

Actus nomen. Thomae Apl. libros x. apg.

Actus nōm Petri Apl. alios, apg.

Actus nōm Philippi Apl. apg.

Evangelium nōm Matthiae, apg.

Evangelium nōm Petri Ap. apg.

Evangelium nōm Jacobi minoris, apg.

Evangelium nōm Barnabae, apg.

Evan. nōm Thomae, quibus Manichei utuntur, apg.

Evangelium nōm Bartholomei Ap. apg.

Evangelium, quem falsavit Lucianus, apg.

Evangelium, quem falsavit Eusicius, & Lucius, apg.

Lib. de infantia Salvatoris, apg.

Lib. de nativitate Salvatoris, & de Maria vel obsetrice, apg.

Li-

fecto, ex tunc & nunc, in aeternum confitemur esse damnatam.

Itinerarium quoque in nomine Petri Apostoli, quod appellatur sancti Clementis libri numero novem, apocryphum esse scimus.

Actus nomine Andreae Apostoli, apocryphum.

Actus nomine Thomae Apostoli, libri X. apocryphi.

Actus nomine Petri Apostoli, apocryphi.

Actus nomine Philippi Apostoli, apocryphi.

Evangelia nomine Mathiae Apostoli, apocrypha.

Evangelia nomine Barnabae, apocrypha.

Evangelia nomine Jacobi minoris, apocrypha.

Evangelia nomine Petri Apostoli, apocrypha.

Evangelia nomine Thomae Apostoli, quibus Manichaei utuntur, apocrypha.

Evangelia nomine Bartholomaei Apostoli, apocrypha.

Evangelia nomine Andreae Apostoli apocrypha.

Evangelia quae falsavit Lucianus, apocrypha.

Evangelia quae falsavit Isicius, apocrypha.

Liber de infantia Salvatoris, apocryphus.

Liber de nativitate Salvatoris, & de Maria, vel obstetrice, apocryphus.

Li-

Liber, qui appellatur Pastoris, apg.

Lib. omnes, quos fecit Leucius discipulus Diaboli, apg.

Lib. qui appellatut Fundamentum, apg.

Lib. qui appellatur Thesaurum, apg.

Lib. de filiabus Adae lectum genesceos, apg.

Lib. qui appellatur hactu Thecle, vel Thollius, & Pauli Ap. apg.

Liber qui appellatur Nopotis, apg.

Lib. Prouerbiorum ab Hereticis conscriptus, & sancti Xisti nomen praenotatus, apg.

Revelatio, qui appellatur Pauli, apg.

Revelatio, qui appellatur Thomae, apg.

Revelatio, qui appellatur Stephani, apg.

Lib. qui appellatur Transitus, id est Adsumptio scae Mariae, apg.

Lib. qui appellatur Penetentia Adae, apg.

Lib. Eugenii a nõm gigante, qui cum dracone post diluvium ab hereticis pugnasse perhibetur, apg.

Liber, qui appellatur Testamentum Job, apg. Non historia beati Job, set alius ab hereticis conscribtus.

Lib.

Liber, qui appellatur Pastoris, apocryphus.

Libri, omnes quos fecit Lucius discipulus diaboli, apocryphi.

Liber, qui appellatur Fundamentum, apocryphus.

Liber, qui appellatur Thesaurum, apocryphus.

Liber de filiabus Adae, hoc est, Leptogenesis, apocryphus.

Liber, qui appellatur Actus Teclae & Pauli, apocryphus.

Liber qui appellatur Nepotes, apocryphus.

Liber Proverbiorum, qui est ab haereticis conscriptus, & sub nomine sancti Sixti praesignatus, apocryphus.

Revelatio, quae appellatur Pauli Apostoli, apocrypha.

Revelatio, quae appellatur Thomae Apostoli, apocrypha.

Revelatio, quae appellatur sancti Stephani, apocrypha.

Liber, qui appellatur Transitus, id est, Adsumptio sanctae Mariae, apocryphus.

Liber, qui appellatur Poenitentia Adae, apocryphus.

Liber de Eugenia nomine gigante, quae cum dracone post diluvium ab haereticis pugnasse fingitur, apocryphus.

Liber

Lib. qui appellatur Poenitentiae Origenis, apg.	Liber, qui appellatur Poenitentia Origenis, apocryphus.
Lib. qui appellatur Poenitentia ſci Cipriani, apg.	
Lib.qui appellatur Poenitentiae Jamnae, & Mambre, apg.	Liber, qui appellatur Poenitentia Jamne & Mambre, apocryphus.
Lib.qui appellatur Sors Apoſtolorum, apg.	Liber, qui appellatur Sortes Sanctorum, apocryphus.
Lib.qui appellatur Luſa Apoſtolorum, apg.	Liber, qui appellatur Luſa Apoſtolorum, apocryphus.
	Liber, qui appellatur, Canones Apoſtolorum, apocryphus.
Lib. filoſogus, qui ab Hereticis conſcriptus eſt, & beari Ambroſii nōm praeſignatus, apg.	Liber, phiſiologus, ab haereticis conſcriptus, & beati Ambroſii nomine praeſignatus, apocryphus.
Hiſtoria Euſebi Pamphili, apg.	Hiſtoria Euſebii Pamphili, apocrypha.
Opuſcola Tertuliani, apg.	Opuſcula Tertulliani, apocrypha.
Op. Lactanti, agp.	Opuſcula Lactantii, apocrypha.
Op. Affricani, apg.	Opuſcula Africani, apocrypha.
Op.Poſtumiani & Galli, apg.	Opuſcula Poſtuminiani, apocrypha.
Op. Montani, Priſcillae & Maximillae, apg.	Opuſcula Montani, Priſcillae & Maximillae, apocrypha.
Op. omnia Fauſti Manichei, apg.	Opuſcula Fauſti Manichaei, apocrypha.
Op. Commodiani, apg.	Opuſcula Commodiani, apocrypha.
Op.alterius Clementis Alexandrinae, apg.	Opuſcula alterius Clementis Alexandrini, apocrypha.
Opuſc. Tarſi Cipriani, apg.	Opuſcula Taſcii Cypriani, apocrypha.
Op. Arnobi, apg.	Opuſcula Arnobii, apocrypha.
Op. Tigoni, apg.	Opuſcula Ticonii, apocrypha.

Opuſcula Caſſiani Pbri Gallearum, apg.
Opuſ. Victorini Petabionenſis, apg.
Op. Fauſti Regenſis Galleatum, apg.
Op. Frumentini Coeci, ap.

Centonem de Xpo Virgilianis conpaginatum verſibus, apg.
Epiſtola Ihũ ad Abgiarum, apg.
Epla Abgari ad Ihm, apg.

Paſſio Cirici & Jolitae, apg.

Paſs. Giorgi, apg.
Scriptura, quae appellatur contradictio Solomonis, apg.

Filacteria omnia, que non Angelorum, ut illi confingunt, ſed Daemonum magis arte conſcripta ſunt, apg.

Haec & his ſimilia, quae Simon Magus, Nigolaus, Cirinthus, Marcion, Baſelides, Ebion, Paulus etiam & Samoſetanus, Futinus, & Bonoſus & qui ſimili errore defecerunt, Montanus quoque cum ſuis obſceniſſimis ſequacibus Apolonaris, Valentinianus, ſive Manicheus, Fauſtus, Affricanus, Sabellius, Arrius, Machedonius, Eunomins, Novatus, Sabaſtius, Celeſtus, Donatus, Euſtacius, Jovianus, Pelegius, Julianus Elane, Celeſtius, Maximia-

Opuſcula Caſſiani Presbyteri Gallienſis, apocrypha.
Opuſcula Victorini Pictabienſis, apocrypha.
Opuſcula Fauſti Regienſis Galliarum, apocrypha.
Opuſcula Frumenti Coeci, apocrypha.
Centones de Chriſto, Virgilianis compaginati, apocryphi.
Epiſtola Jeſu ad Agarum, apocrypha.
Epiſtola Agari ad Jeſum, apocrypha.
Paſſio Quirici, & Julitae, apocrypha.
Paſſio Georgii, apocrypha.
Scriptura, quae appellatur Salomonis interdictio, apocrypha.
Philacteria omnia, quae non Angelorum, ut illi confingunt, ſed Daemonum magis conſcripta ſunt nominibus, apocrypha.
Haec & his ſimilia, quae Simon magus, Nicolaus, Cerinthus, Marcion, Baſilides, Ebion, Paulus etiam Samoſatenus, Photinus & Bonoſus, qui ſimili errore defecerunt, Montanus quoque cum ſuis obſcoeniſſimis ſequacibus, Apollinaris, Valentinus, ſive Manichaeus, Fauſtus, Africanus, Sabellius, Arrius, Macedonius, Eunomius, Conomius, Novatius, Sabbatius, Calliſtus, Donatus, Euſtacius, Jovinianus, Pelagius, Julianus Eclanenſis, Çacle-

ximianus, Priſcellianus ab Hiſpania, Neſtorius Conſtantinopolitanus, Maximus, Unicus, Lampecius, Dioſcorus, Eutichius, Petrus, & alius Petrus: e quibus unus Alexandriam, alius Antiochiam maculavit: Acchacius Conſtantinopolitanus cum conſortibus ſuis: nec non & omnes hereſes, hereſeorum diſcipuli, ſive Sciſmatici, qui docuerunt, vel conſcripſerunt, quorum nomina minime retenentur, non ſolum repudiata, verum ab omni Romana, vel Catholica & Apoſtolica Eccleſia eliminata, atque cum ſuis auctoribus, auctorumque ſequacibus ſub anathemate, inſolubili vinculo in aeternum confitemur eſſe damnata.

Expliciunt Decretalis.

Caeleſtinus, Maximianus, Priſcillianus ab Spania. Neſtorius Conſtantinopolitanus, Maximus Cinicus, Lampetius, Dioſcorus, Eutyches, Petrus, & alius Petrus: e quibus unus Alexandriam, alius Antiochiam maculavit: Acacius Conſtantinopolitanus cum conſortibus ſuis: necnon & omnes haereſiarches, & eorum diſcipulos, qui ſchiſmatica docuerunt, vel conſcripſerunt, quorum nomina minime retinuimus; non ſolum repudiata, verum etiam ab omni Romana, catholica, & Apoſtolica eccleſia eliminata, atque cum ſuis auctoribus, auctorumque ſequacibus ſub anathematis, & indiſſolubili vinculo in aeternum confitemur eſſe damnata.

Explicit Decretale editum ab Hormiſda Papa Urbis Romanae.

NOTA.

UBI hoc Decretum Gelaſianum, a nobis cum ſuis vitiis deſcriptum, pervenerit ad manus Diſceptatorum ejus farinae, qui noſtris hiſce diebus eximiae laudi ſibi vertunt, ſi documenta antiquitate ſua commendata ineptiis adnumerent, non dubito quin illud continuo aſpernaturi ſint, tanquam minimi pretii. Cur vero? Maximis ſane de cauſſis, ſi ipſos audiverimus: ob ineptam nec ſibi conſtantem orthographiam, ob latinitatem barbaram & lutulentam, ob artis grammaticae leges minime ſervatas. His enim lautis praeſidiis ipſi vetuſtatis periti homines ſe rerum antiquarum judices in hac luce literarum conſtituere palam volunt. Quid judices? Annon potius everſores & graſſatores, & tanti ſupercilii quidem, ut ſine piaculo illis contradicere, nempe eorum cavillationes & ſophiſmata detegere, nemini liceat? Sed valeant illi cum ſuis lepidis argutationibus, ſuique admiratores procul a nobis quaerant & ſtudioſe

congregent: sed vicissim sinant nos frui his rudibus & incomptis reliquiis venerandae literaturae, quam posterioris aevi barbaries nobis feliciter servavit, unde ejus temporis genium & simplicitatem cognoscimus. Interim ex hoc apographo Decreti, nongentis & amplius ab hinc annis scripto, ut diximus pag. 216. patet tunc Gelasio attributum illud fuisse, & carere additionibus & interpolationibus, a nobis e regione minio signatis: quae viris doctis occasionem praebuerunt varie de eodem sentiendi, ut dictum est pag. 224. Consulto autem dedimus illud cum naevis & mendis suis, quia & haec antiquitatis studioso non inutilia esse poterunt. inde enim discet jam tunc vulgarem linguam, artis grammaticae regulis solutam, obtinuisse, qua indocti homines utebantur: quaque scribebantur non solum quaevis obvia, sed ipsa quoque diplomata, instrumenta & pleraque acta publica in curiis principum laicorum, & non raro etiam ecclesiasticorum: ex quo apparet stulte disceptare & de his judicare eos, qui ad exsufflanda antiqua ejusmodi instrumenta ob stili diversitatem, ea conferunt cum bullis & epistolis summorum Pontificum, eo vitio non laborantibus: quasi haec scribi debuissent lingua illa vulgari, non latina: quae Romanae ecclesiae semper ita fuit propria, ut, pro conditione temporum, in ea omnium disertissimi scriptores floruerint: quare etiam antonomastice Latinae linguae *nomenclationem obtinuit, ut diximus in Vindiciis Diplomatum pag. 126.*

In iisdem Vindiciis lib. 1. cap. IX. ostendimus linguae latinae corruptionem fluxisse ex barbaro modo pronunciandi latinas voces. Hoc amplius firmatur hoc Decreto Gelasiano, ad normam barbarae pronunciationis scripto, mutatis, demptis vel additis literis. Etenim quia soni literae E. & I. O. & V. P. & B. C. & G. erant sibi proximi, legitur defusae *pro* diffusae: Sedis *pro* Sedes: aleis *pro* aliis: Gallearum *pro* Galliarum: Priscellianus *pro* Priscillianus: Ariminensium *pro* Ariminensium: Baselides *pro* Basilides: Penetentia *pro* Poenitentia: Cicili *pro* Cecilii: Senodum *pro* Synodum: Efisinam *pro* Ephesinam: Helari *pro* Hilarii: Giorgi *pro* Georgii. *Sic* episcobum *pro* episcopum: conscribtum *pro* conscriptum: praesolis *pro* praesulis: dispotaverit *pro* disputaverit: Julita & Jolita: Rufinus & Rofinus: apogrifum *pro* apocryphum: *& alia quae prudens lector per se videre poterit. singulis enim prolixius immorari nobis non vacat. Demum ubique apparet, simplicem exscriptorem hujus Decreti nullam linguam calluisse praeter vulgarem, ex latina male pronunciata & prave constructa, jam tunc ortam: quae scilicet nullo grammaticae artis praecepto, nullo sanae orthographiae*

phiae aut genuinae pronunciationis ordine regebatur : unde postea linguam omnino aliam per se constituens , secundum diversam regionum & populorum indolem , in varias dialectos divisa fuit . Jam superest,ut nonnulla de ipso Decreto animadvertam praeter illa, quae superius dixi in capite 111.*Jacobus Petitus in notis ad Poenitentiale Theodori Cantuariensis tomo primo pag.*104.*observat ab eodem Theodoro Decretum nostrum adsignari Gelasio , atque etiam in aliis codicibus MSS. ibidem laudatis.Errat tamen ubi putat in Decreto aliqua redundare, praecipue ea, quae leguntur in nostro pag.*324. Item gesta sanctorum martyrum , (*nempe veneramur*) qui multiplicibus tormentorum cruciatibus , & mirabilibus confessionum triumphis inradiant. *Mox deinde rationem reddit Gelasius cur gesta martyrum veneretur* : quis *enim* , *inquit* , Catholicorum dubitet, ista *& etiam* majora eos in agonibus fuisse perpessos , nec suis viribus,*sed* Dei gratia & adiutorio?Singulari *tamen* cautela in sancta Romana ecclesia non leguntur, quia & eorum, qui conscripsere, nomina ignorantur &c. *Petitus pag.* 106. *paullo aliter ex aliis MSS. haec recitat , aitque in illis meram apparere contradictionem, quia Gelasius primo censet legenda esse gesta martyrum , deinde concludit* , secundum antiquam consuetudinem singulari cautela in sancta Romana ecclesia non legi . *Haec repugnare ait* genuino sensui,quem plane perfecteque paucissimis verbis exhibeat optima collectio codicis Herovalliani, *cujus verba haec sunt* : Gesta sanctorum martyrum , qui mirabilibus cruciatibus & triumphis irradiant,& a Catholicis viris conscripta sunt, omnimodis veneramur . Ea vero , quae ab Haereticis & idiotis composita vel adulterata sunt , nullatenus recipiantur: quae in ipsis eorum dictis ab ecclesiasticis viris sine mora deprehendi possunt. *Sed in his nihil est, quod conveniat cum verbis Gelasii, qui ait venerari quidem se sanctorum martyrum gesta, qui multiplicibus cruciatibus & mirabilibus confessionum triumphis irradiant . quippe nemo dubitat, quin non solum ista , sed longe majora in agonibus suis passi sint , non suis viribus , sed Dei gratia & adiutorio . nihilominus eorundem martyrum acta singulari cautela in Romana ecclesia publice non legi , quia sunt anonyma & quia ab infidelibus malitiose, & ab idiotis hominibus supervacanee interpolata esse noscuntur.Nulla sane hic apparet contradictio . Mirare & suspice prudentissimi Pontificis judicium de actis martyrum . Idem Petitus ait , in Decreto , editionis nostrae pag.*324. *post verba illa*: & omnium eremitarum, quas tamen vir beatissimus scripsit Hieronymus , *male omitti ista verba prorsus neces-*

necessaria: vel alii orthodoxi patres, quia, *inquit*, paucorum eremitarum vitas descripsit Hieronymus. *Verum Gelasius non definit paucas ne, an multas eremitarum vitas Hieronymus scripserit, sed tantum statuit eas omnes, quas ipse scripsit, esse suscipiendas. Subdit Petitus, ubicunque in editis dicitur* ecclesia Catholica & Apostolica Romana, *hoc vocabulum*, Romana, *abesse a sua Canonum Collectione. Sed* Romana *adest in nostro antiquissimo apographo. Liber vero, qui in editis vocatur apocryphus sub titulo* Canonum Apostolorum, *in utraque Collectione Herovallii apud Petitum inter scripta apocrypha non recensetur, nec in codice Justelli: neque sane in nostro Vaticano. Secus autem contingit de Opusculis Tertulliani. Alia, quae in nostro apographo occurrunt, ab editis diversa, necesse non est singulatim hic iterum adnotare, quia statim deprehendi possunt. In eo non comparet Concilium CPolitanum I. contra Macedonianos coactum, quia fuit Orientalis duntaxat ecclesiae: nec fuit Oecumenicum, nisi tantum ex post facto, ut notat Pagius anno* CCCLXXXI. *num.* V. *Deest quoque Evangelium apocryphum B. Andreae Apostoli, quia postea fortasse confictum fuit. Pag.* 330. *Victorinus optime dicitur* Petabionensis, *non* Pictabiensis *aut* Pictaviensis, *ut in vulgatis.* Petabio *sive* Petavio, *fuit urbs episcopalis in Pannonia prima, quae hodie Stiria vocatur. Quare noster codex firmat ea, quae Johannes Launojus peculiari scripto disseruit contra Pictavienses, Victorinum sibi adjudicantes. Ceterum non dubitamus quin pro hoc monumento, cujus pretium jam pridem olfecerunt viri clarissimi Thomasius & Mabillonius, omnes eruditi sint gratiam habituri Probae Falconiae, cujus Cento nobis occasionem dederit edendi ejusdem Decreti.*

II.

ACTA SANCTI CASSIANI

HORTENSIS, DEINDE AEDUENSIS EPISCOPI.

Ex codice MS. 807. bibliothecae sancti Germani a Pratis prope Parisios ab annis circiter 500. exarato.

Incipit Vita sancti Cassiani episcopi & confessoris, cujus transitus colitur nonas Augusti.

Ad pag. 271.

IGitur [1] beatissimus Cassianus nobilibus ac locupletibus parentibus Alexandriae urbis oriundus fuit. Etenim a prima aetate Deo se devoto animo jugiter commendavit. Sanctus vero [2] Zonis episcopus eum enutriens, divinis eruditionibus & Evangeliorum dogmate doctrina Apostolica in se manente instruxit. Tempore illo in tota Alexandria gentilitas Paganorum dominabatur. Fuit autem antea Imperator Julianus nomine, persecutor Christianorum, multosque sanctos pro nomine Christi interfecit: venerabilis vero Cassianus persecutionem non metuens, assidue orationi & vigiliis vacans, Deum ex toto corde & ex tota virtute diligens erat. Et dum multorum sanctorum Martyrum auxilia fervente animo imploraret, sancti [3] Hilarini se sociavit consortio. cui sanctus Cassianus habitaculum suum ampliare fecit ad peregrinorum susceptionem, quam ipse pluribus impendebat. Huic testimonium asserunt multi ex [4] servis ejus, quos liberos fecerat, divulgata fama ejus, non solum in urbe Alexandria, sed & in Aegypti provincia. Tamen ipse juxta praeceptum Domini sollicitudinem instituit curam impendere indigentibus, lavare pedes pauperum, ponere mensam, aquam manibus effundere, languentibus curam gerere, cibum ministrare, & cetera exhibere religiosa virtutis officia. & sic adimplebat dogmata caritatis. Primum quidem venerabilis Cassianus ORTENSI urbe construxit ecclesiam, & multo ditavit officio clericorum. ibique sanctus Levita [5] Laurentius ei per visum apparuit, exhortans eum, ut in ejus nomine dedicaretur, quae nunc

nunc Laurentiana nuncupatur. Tunc Jovianus succedit in lo-
6 cum [6] Juliani, Imperator Christianorum, timens Dominum Je-
sum Christum. quo imperante apertae sunt ecclesiae Christia-
norum, quas praecessor ejus Julianus infelicissimus clauserat.
Jovianus quoque Imperator in Christiana Religione gaudere
7 coepit. Tunc ipse [7] cum populo una voce clamabat: sanctum
Cassianum electum a Deo constituamus episcopum super nos,
& super omnes Christianos, qui diligunt Deum. Sanctus vero
Cassianus trepida mente nolebat acquiescere, nec adimplere
votum principis, dum de se humiliora responderet. sed omnis
populus irruit super eum, dicens: Cassianus civis noster, di-
gnus, justus, castus, & sobrius, clamantes laudes, & benedicen-
tes Dominum, tam senes, quam omnis sexus aetatis una voce
populi tumultus incanduit, ut ibi elevaretur episcopus. Ab alio
8 quoque ejusdem nominis beato Cassiano de [8] Asia regione, or-
dinatus est, & benedictus in ORTENSI civitate sanctus Cassianus
episcopus. Ad haec vir beatus jactantiam devitans, aurum, &
argentum, aut reliqua stipendia pauperibus largiens, thesauri-
zans sibi thesaurum in Coelo, semper hoc tenuit in memoria,
quod percipiet in gloria sempiterna. Semper congregationem
sanctam docuit fraternitatem, munivit caritate, docuit disci-
plinam, constituit continentiam. Sic itaque sanctus Cassianus
instruebat gregem sibi subjectum induere arma justitiae ad resi-
stendum Diabolo cum vitiis & impedimentis hujus saeculi.
Erat enim cum mansuetudine, exemplum dans eis in perseve-
rantia & fide recta, & caritate non ficta, in vigiliis, in orationi-
bus, in jejuniis & castitate perpetua perseverans. Ipse tamen hoc
tenuit sensu, quod cognovit in fide: clarus vultu, clarior men-
te, angelicam dispositionem in corde suo semper retinuit, elo-
quio dulcis, sanctitate praelatus. Beatus is neminem contrista-
bat, nunquam dolus fuit in eo, sed semper laetitiam cum fra-
tribus habuit. Dum haec & cuncta opera ejus irreprehensibi-
liter perseverarent, sanctus Zonis episcopus, qui sanctum Cassia-
num edocuit, atque nutrivit, imminente persecutione, marty-
9 rium [9] adeptus est. cujus corpusculum beatus Cassianus pio amore
cum summa diligentia in Basilica sanctorum Martyrum colloca-
vit, quorum haec sunt nomina: Secundianus, Felix, Terentia-
nus, Victor, Redutus, item Victor, Colusus, Diiddeus, Fortunius,
Spenetius, Afrodosius, Julius, Emeritus, Honorius, Salvanus,
Saturnus, Dorigianus presbyteri; Roricianus diaconus. Juxta
sepul-

sepulcra praedictorum beatus Pontifex cum summo honore, pridie Kal. Maii sepelivit eum, atque sacrosancta martyria in honore sancti Zenonis episcopi, recordatus ejus tolerantiam atque victoriae triumphum, per singulos dies consecrans ejus memoriam. Post haec sanctus Cassianus videns beati magistri constantiam atque virtutes, succensus sancti Spiritus fervore & fide martyrum, in peregrinationem proficisci cupiebat. qui effundens preces ante Dominum Deum, revelatum est ei in Galliis pergere, & praedicare verbum Domini. [10] At ille cognita voluntate Dei pandere coepit coepiscopis & omni clero, dicens ad eos: volo juxta praeceptum Domini relinquere terram & cognationem, vel patriam meam deserere, & in Galliis proficisci. cui omnes dixerunt: te terra tua non pascit? & locus, in quo habitas, tibi non placet? nec amicos habes vel vicinos, qui consolentur te, ut deseras regionem, in qua natus & nutritus es? Sanctus vero Cassianus respondit eis: Dominus & Salvator noster per sanctum Evangelium monet dicens: omnis, qui reliquerit domos aut agros aut parentes propter nomen meum, centuplum accipiet & vitam aeternam possidebit. & illud: qui non reliquerit quae possidet, non potest meus esse discipulus. Et haec dicente eo, quieverunt ab eo. Et valedicens illis omnibus ex voluntate fratrum suorum, cum paucis, quos elegit, profectus est. Et secum duos presbyteros habere coepit, id est Domitianum & Dydimum, & duos diaconos Orion & alium nomine Neonas, & tres lectores his nominibus, Basamona, Erta, & Honorio, & subdiaconos quatuor, Ingenianum, Justum, Simplicem, & Mansuetum. Hos secum omnes sanctus Cassianus assumens cum gaudio magno iter arripuit, & fortasse alicui incredibile esse videatur quanta & qualis lamentatio, ac fletus in clero aut in plebe HORTENSIS urbis, discedente hoc patrono nostro, fuit. Nam flentes & lugentes dicebant: cui nos, Pater piissime, commendas, quorum Pater pervigil eras assiduus? Quare deseris gregem tuum, quem jugibus orationibus confortasti? Et qui nos monebas coelestem doctrinam, modo relinquis regionem tuam, & dominationem, quam nunc usque habuisti & vadis in terram longinquam, quam nunquam vidimus nec comperimus? Audiens autem haec homo Dei, recordans sancti Pauli Apostoli, ut pergeret ad perfectiora, quid facitis, inquit, plorantes & conturbantes cor meum? Et benedicens omnibus ait: Dominus erit vobi-

ſcum, & vobis comes exſiſtet. Et compunctus oſculatus eſt omnem clerum, flebatque ubertim prae gaudio. Oratione autem facta ſanctus Caſſianus dixit comitibus ſuis: Dominus Deus omnipotens adiutor & protector noſter eſt, & nomen ſanctum ejus erit nobiſcum. Et addidit: vias tuas, Domine, notas fac nobis, & ſemitas noſtras dirige in viam pacis. Et iterum dixit: cuſtodi nos, Domine, ſub umbra alarum tuarum, protege nos ſcuto veritatis, & dirige nos in viam rectam propter nomen ſanctum tuum, quod laudabile & glorioſum in omnem terram, & in exitus terrarum. Et reſpondentes presbyteri una cum junioribus dixerunt: amen. Sanctus vero Caſſianus epiſcopus elevans manus ad coelum, inquit: Domine Jeſu Chriſte, ſalvos fac ſervos tuos ſperantes in te. Exiit autem pergens itinere coepto beatus Pontifex pridie Kal. Aprilis, faciens iter ſex menſibus, hoc eſt uſque ad Kalendas Octobris. Et praedicans verbum Domini, & multa idola gentium deſtruens & baptizans plurem populum, atque ad viam ſalutis aedificans in nomine Trinitatis, & multa ſanctorum Martyrum per civitates viſitans loca, & ſecum reliquias eorum ad ſalvandas animas exhibens, percunctatus homo Dei * Affrice portum, gubernante Chriſto, proſpera navigatione Maſſilienſi urbe affuit glorificans Deum. Quis dubitet divinum affuiſſe auxilium? Beatiſſimus hic famulus Dei inter haereticos & paganos & ſaeviſſimas perſecutiones, Angelo comitante, Eduae affuit civitate: quo tempore beatus Simplicius urbis Eduae epiſcopus pontificalis adhuc tertius ſucceſſor Cathedrae ſanctam eccleſiam gubernabat. Et quia inveterata idolorum cultura in hac urbe a quibuſdam colebatur, praedicatione ipſius multi Deorum ſuorum ſimulacra deſerentes, ad poenitentiam & baptiſmi gratiam pervenerunt, & orationibus ſuis, divina manante gratia, circa infirmorum reparationem, vir Dei Simplicius Pontifex beneficia conferebat. Cum autem ſanctus Caſſianus epiſcopus ad oratorium ſancti Symphoriani martyris perveniſſet, ubi ejus ſancti corporis reliquiae venerantur, orationi ſine intermiſſione novus habitator aſſiſtebat. Nuntiatum eſt autem ſancto Simplicio epiſcopo, quod homo Dei, nomine Caſſianus, ab oriente de trans mare adveniſſet: quo audito venerabilis Pontifex cum magna veneratione cum hymnis & canticis eum ſuſcepit. Sanctum autem Caſſianum epiſcopum beatus Simplicius in oſculo ſancto complexus eſt, & immolaverunt utrique omnipoten-

potenti Deo sacrificium laudis. Gaudens enim beatus Simplicius de adventu hujus justi, qui talem meruit socium ad incredulitatem malorum hominum erudiendam; & diligens eum omni fraternitatis amore, semper secum habere eum desiderabat. Inter haec autem sanctus Cassianus ait ad eum: Frater sanctissime, in Britanniam volo proficisci. Beatus Simplicius volens in solatium eum detinere, respondit: Frater, tempus expecta, & Dominus ducet te in viam, quam desideras. Fuit autem sanctus Cassianus apud eum triennio. Post haec obiit beatus Simplicius viij. Kal. Julii, & sepelivit eum sanctus Cassianus cum laudibus in cimiterio, qui est in conspectu ipsius civitatis: qui per singulos dies offerens oblationem sacrificium Deo immolabat pro eo in memorialem aeternam. Post unum autem annum omnis clerus omnisque populus tam divites, quam pauperes una voce consona constituerunt sanctum Cassianum sanctae ecclesiae Apostolicae dignitatis. Cui tantam gratiam Dominus Jesus Christus conferre dignatus est, ut assidue miracula per eum ostenderet, coecis lumen redonaret, surdis auditum, debilibus sospitatem, aegrotis incolumitatem tribueret, & omnem hominem diligebat, sicut se ipsum. Consummavit autem regens ecclesiam beatus Cassianus episcopus annos uiginti, & migravit ad Dominum Jesum Christum, resurrecturus cum sanctis in gloria aeterna. Post cujus abscessum venerabiles suprascripti socii & comites ejus narrantes actus beati magistri, & conscribentes historiam vitae ejus, migrantesque a saeculo, eodemque cimiterio, quo & Pontifex, tumulantur. Operae pretium est ad laudem beatissimorum congrue adjiciendum.

" Dum sanctus Germanus Autissiodorensis episcopus Romam pergeret, in tumulo beati Cassiani Pontificis Augustodunensis ecclesiae ita divina virtus apparuit, ut in Pario lapide contrarius color crucem exprimeret, & salutare signum varietas distincta monstraret. quo cum sanctissimus Germanus advenisset, fusis ex more Christo precibus, quid, inquit, gloriose frater agis? Respondisse e tumulo Cassianus relatione veridica perhibetur: dulci in pace quiete potior, & adventum Redemptoris expecto. Cui Germanus mutua sermonis vice dixisse narratur: quiesce per longum, in Christo Frater, tempus. Ut autem divinae tubae cantum, & exoptati clangoris sonum ac sacrae resurrectionis gaudia obtinere mereamur, & pro nobis & pro hac plebe attentius intercede apud Dominum nostrum Jesum Christum, 11

ſtum, cui eſt cum Patre & Spiritu ſancto honor & gloria, ſalus, virtus & poteſtas in ſaecula ſaeculorum. Amen.

NOTAE.

1 *HIC deeſt principium ſeu prooemium, quum forte haec vita concinnata fuiſſet, ut recitaretur in divinis officiis, ſicuti pleraque Acta Sanctorum aevi inferioris, quae inveniuntur deſcripta in Paſſionariis & Lectionariis eccleſiarum. Iſtud autem principium ſive praefationem, quam Bollandiſtae Pariſiis exſcripſerant ex MS. Claudii Jolii, a clariſſimo Janningo miſſam hic exhibeo:* Egregium, ſummaeque utilitatis eſt ſanctorum vitas deſcribere, eorumque merita praeconiis attollere ſummis. Ergo B. Caſſiani Pontificis vita luculentiori praecipue elucidanda ſtilo; qui in tantum Deo placere ſtuduit, ut aeternitatis praemio & felicitatis dono digna retributione remuneraretur in coelo. Igitur, &c.

2 *Ita vocatur etiam in vita metro deſcripta: quem tamen Bellovacenſis, S. Antoninus, Petrus de Natalibus, Breviarium Aeduenſe, Abbas Maurolycus & Acta ipſa inferius* Zenonem *appellant. Zenonis autem martyris Alexandriae meminerunt Martyrologium Romanum & Lucenſe, Uſuardus, Ado, Notkerus, & Beda die 15. Julii.*

3 *Hilarinum martyrem paſſum ſub Juliano memorant eorundem Martyrologiorum auctores: ſed aliqui ad Oſtia Tiberina, alii Arretii in Tuſcia martyrium feciſſe tradunt, uti docet Florentinius in notis pag. 665. qui etiam obſervat in MSS. codicibus illum non dici monachum: quo titulo a quibusdam ornatur. An vero hic Hilarinus eſſe poſſit is, de quo loquuntur Acta S. Caſſiani, ego affirmare non auſim, quanvis in Italiam venire potuerit, ut idem quoque Caſſianus venit.*

4 *Quia heic dicitur S. Caſſianus ſervis ſuis pietatis cauſſa libertatem largitus, vereor ne id ſit noni ſaeculi conſarcinatio, quo ejuſmodi ſervorum manumiſſiones crebrius fieri conſueverunt: de quibus ego aliquando Italice diſſerui. Quum autem in hiſtoria miraculorum ſancti Caſſiani infra vulganda habeatur, Hugonem Abbatem filium Caroli Magni anno* DCCCXL. *a Moduino epiſcopo Aeduenſi impetraſſe corpus ejuſdem ſancti, quod tranſtulit in monaſterium ſancti Quinctini; fortaſſe eo tempore ex veteribus Aeduorum tabulis utraque haec vita conſcripta fuit ad uſum eccleſiaſticum. Certe utriuſque ſtilus non videtur aevum antiquius indicare.*

5 *Adhuc Hortenſis eccleſia cathedralis ſancto Laurentio martyri dicata eſt, & in antiquo palatio epiſcopali exſtitit ſacellum eidem Levitae*

vitae erectum: quem pro patrono Hortenses hodieque venerantur. Videtur autem Actorum scriptor Hortensem hanc urbem immani prodigio in Aegypto collocare: quod inferius luculenter scribit, atque idem tradit etiam auctor sequentis poematis: in quo sane uterque falsus est; nam nulla unquam Horta in Aegypto stetit, si omnium scriptorum silentim aliquid valet: qua de re me insuper certiorem fecit V. C. Bernardus de Montfaucon olim a me consultus, quod scirem in geographia Aegypti eum egregie versatum occasione praestantissimae editionis operum omnium sancti Athanasii, quam ipse adornavit. Hinc Andreas Saussayus in Martyrologii Gallicani tom.1. pag.494. quum nullam Hortam in Aegypto reperire potuisset, scripsit, Cassianum fuisse episcopum Orthosiados, *ex uno errore alium inducens. siquidem non una, sed binae fuere* Orthosiades *sive* Orthosiae, *ut animadvertit Henricus Norisius in Addendis ad Epochas Syromacedonum cap.3. §.5. pag.474. Prima Orthosia fuit urbs Phoenicum maritima, alia in Caria. At neutra harum urbium fuit in Aegypto: neque Saussayus expressit an Cassianus fuerit episcopus Orthosiae in Phoenicia, an alterius in Caria, etsi in utroque aberrasset a vero. Inde tom.2. pag.1249. in excerptis e Martyrologio sancti Sabini ante annos 500. exarato recitat haec verba. Eodem* die (v. *Augusti.*) depositio sancti Cassiani episcopi & confessoris, qui ardore martyrii & disciplinis instructus coelestibus, in civitate Aegyptiorum vocabulo Ortensi episcopus est ordinatus: in qua cum ecclesiam construeret, beatus martyr Laurentius ei apparuit, & ut eodem suo nomine dedicaretur admonuit. Deinde divina revelatione Gallias penetrans, Augustodunensem urbem adgressus, a sancto Simplicio ejusdem urbis *episcopo* honorifice susceptus est: ministratoque sancto Simplicio sacerdotio & defuncto, in ejus locum sanctus Cassianus subrogatus est episcopus, ubi & multis coruscavit virtutibus, & requievit in pace. Ad cujus sepulcrum B. Germanus Autissiodorensis episcopus veniens & ex more christiano preces fundens fertur alloquutus. Quid (inquit) frater Cassiane agis? Respondit B. Cassianus: dulci quiete in pace potior, & adventus Redemptoris expecto. Cujus corpus postea multitudine miraculorum *coruscans*, in municipium, quod Augusta Vermanduorum nuncupatur, est translatum, & infra basilicam beati Quintini martyris sepultum. *Haec omnia non aliunde sumpta sunt, quam ex his nostris Actis, uti diximus, conscriptis post corporis translationem: ex quibus Hortae Aegyptianae error profluxit: quam quia deprehendere nec*

Flo-

Florentinius potuit, pag.725. legit, non Ortensis, *sed* Ostiensis *civitatis in Aegypto, quae item ibi nusquam exstitit.*

6 *Julianus e vivis sublatus fuit anno* CCCLXIII.*die* 26.*Junii anno aetatis suae* 31. *quum imperasset annum unum & menses octo inchoatos, ut statuit Pagius. Ei mox successit Jovianus, qui* piissimus Imperator *dicitur in libello Synodico Concilii Alexandrini a S. Athanasio celebrati. Obiit vero Dadastanae inter Bithyniam & Galatiam die* 16.*Februarii anni* CCCLXIV. *cui die* 25. *ejusdem mensis successor datus est Valentinianus.*

7 *Is, qui haec Acta conscripsit ratus Hortam non in Tuscia suburbicaria, sed in Aegypto sitam fuisse, putat Jovianum in iis partibus constitutum, Cassianum in episcopum eligendum commendasse. In veteri Breviario Aeduensi, ex quo infra dabimus vitam S. Cassiani, haec habentur:* Praesente itaque Imperatore populus urbis Hortensis, qui Pastore indigebat, Cassianum Pontificem acclamavit. *Sed utique,* imperante, *non* praesente *Joviano id factum est, ut Bellovacensis, S. Antoninus, & episcopus Equilinus, in hac re audiendi, testantur.*

8 *Plures quidem Cassiani memorantur in tabulis ecclesiasticis,* 26. *Martii,* 13. *Augusti,* 1. & 3.*Decembris. At omnes ante Jovianum Imperatorem floruerunt. de hoc vero Cassiano Asiae regionis nequicquam occurrit: neque ejus ulla fit mentio in lectionibus Breviarii Aeduensis, neque apud Bellovacensem, ceterosque scriptores.*

9 *Quum S. Zonis sive Zeno passus tradatur* in persecutione, *nempe Juliani, & ejus corpus a Cassiano sepultum, id utique factum antequam in Italiam navigaret, & antequam ad episcopatum Hortensem eveheretur: quod tamen confundit scriptor Actorum.*

10 *Cassianus heic dicitur ex sua ecclesia Hortensi in Gallias migrasse* praedicare verbum Dei. *Certe translatus non fuit ex ecclesia Hortensi ad Aeduensem: quod tunc raro exemplo factum in occidente docet clarissimi nominis Cardinalis Josephus de Aguirre in dissertatione* XI. *tomi primi Conciliorum Hispaniae: neque alia caussa suppetit cur ecclesiam suam deseruerit. An episcopis in calamitate licuerit fuga sibi consulere, docte de more disquirunt Monachi sancti Mauri in vita sancti Augustini libro* VIII. *capite* VIII. *num.*7.

11 *Haec, quae sequuntur, sumpta sunt ex Constantio in vita S. Germani Autissiodorensis episcopi lib.*I. *cap.*VI. *apud Surium die* 31. *Julii. Nostri Cassiani meminit Martyrologium Romanum die* 5. *Augusti. ejus vero sepulcri S. Gregorius Turonensis de Gloria Confessorum capite* LXXIV.

ACTA

III.

ACTA SANCTI CASSIANI METRO DESCRIPTA.

Ex codice MS. 408. bibliothecae S. Germani Parisiensis ab 800. annis scripto, in quo deesse videtur principium ac finis.

I. *Acta sancti Cassiani.*

AT tuba terribilem sonitum cum protulit istum,
Agmine discipulum Christi pangente triumphum,
Splendor justitiae per eos effulsit in orbe.
Tunc caepere viri divino flamine pleni
Surdis auditum, caecis imponere visum,
Attactum mancis, gressum concedere claudis,
Doemonas expelli, functis halitum reparari.
Haec ubi viderunt, vitae spem corde tulerunt,
Atque sequi Christum semet vovere per aevum,
Quotquot erant scripti coelestis cortice libri.
En operante Deo, qui jure triumphat ab alto,
Auster & occasus, Boreas radians & Eous
Credentes, tanti gaudent affamine verbi.
Jam Thrax, & Parthus, pellem mutavit & Indus,
Perses cum Medis vitam, mollisque Sabaeus,
Teucerus, Argolicus, Tyrrhenus, sive Sabinus,
Gallus & Hispanus, Britto, Pictusque, Gelonus,
Romanus celeber, nec non bellaxque Sicamber
Perfidia exuti, permulsi lacte fidei,
Idola siverunt, baptismo seque piari.
Sicque prophetalis completa est dictio vatis,
Quae canit in cunctis procedere finibus orbis
Verbum discipulum, retulit quod lingua salutis.

De

II. *De conversione Aegypti & origine beatissimi Cassiani confessoris.*

* Forte natum.

HOc cum Memphiticis lumen radiasset in oris
* Nactum Syrophanis ponunt, illudque capescunt,
Magnis coelitibus tribuit quod munere Christus;
Hic tenebras pelli, lucem tueris oriri,
Idola frustrari, vexilla crucis venerari,
Quadrigas teneris sublabi fluctibus altis,
Israel in solido gratari carmine mixto.
Unde tibi meritas efferrem, Rex Deus, odas?
Quod factum fuerat, tua gratia nunc subabundet,
En sanctos generat, quae olim simulacra patrabat,
Monomachos gignens, & eos coelestibus indens,
Quos inter Cassianum nuperrime sanctum
Produxit puerum multo de sanguine cretum,
Quem genitor locuples, & rerum emblemate dives
Chrismate perfusum scholis dedit erudiendum.
Hunc pius Antistes Zonis, post Martyr enormis,
Instruxit verbo, redimivit stigmate pulchro.
Scripturas peragrat, quae sunt arcana retractat,
Nec abduntur ei quaecumque obscura teguntur,
Donec catholicum lumen penetraret ad unguem
Flore juventutis redolens primaevae adolescens
Libavit totum Domino se se in holocaustum,
Ei servire volens, cui se subjecerat ardens.
Crescebat meritis vitae, crescendo momentis,
Quod lex praecepit, quod patris gratia sanxit,
Viribus egregium totis imitando magistrum,
Implebat studio, legis duo jussa patrando.

III. *De virtutibus spiritualibus in eo.*

INterea juvenis capsim formatur ab annis,
Quodque prius coepit, gestis cumulabat opimis.
Nempe viro factus digno consors Ilarino,
Excubiis nictat, divinis laudibus instat,

Tem-

Templa beatorum lustrans, & eos prece pulsans
Optabat meritis ipsorum seque juvari.
Quos animo ardenti sitiebat valde imitari,
Hinc Xenodochium reparat, distendit & ornat,
Quo fessis epulas, miseris solamina dedat,
Visitet infirmos, dapibus sustentet egrotos,
Non sua perquirens, sed Christi dogmata complens.
Prodere si scripto, si fas est dicere verbo
Quae bona vir caelebs divino nectare sollers
Monstrabat studiis, jugibus firmans documentis,
Talibus instaret curis dum tyro fidelis
Extemplo nili volat ingens fama per urbes,
Territat & plebes ejus de gestibus omnes,
Unde elacres una dicebant voce sonora,
Est Cassianus nobis adeo recolendus,
Nobilitate nitet, virtutum agalmate floret,
Moribus illustris, merito sublimior astris,
Effigie rutilus, nulli pietate secundus,
Archas mellifluus, fama super aethera notus,
Nos inter nemo degit praestantior ipso.
Talis Niloticam replebat dictio terram,
Extollens Cassianum fama meritorum.

IV. *De Juliano nequissimo Imperatore*.

JAm Cariath-Seph & Josue destruxerat alter
Et muros Jericho prostravit funditus aruo,
Competa * per mundi jubilantibus omnia Sanctis:
Heu dolor! Orbicolae lugentes, obsecro, flete,
Cum sacer atque ferox nimium Julianus & atrox
Suggestum Imperii temeravit corde procaci:
Hic tanto scelere ante alios immanior omnes,
Quantus ad astrigerum tendit suspectus Olympum,
Unde erga Sanctos bellum commoverat excors,
Induperans perimi, & nullum super arua papisci.
Quod mandat teter, gaudet parere minister
Efficitur strages, jugulantur cuspide testes,
Jerusalem cives regem coeli venerantes
Traduntur flammis, merguntur fluctibus altis,

* Compita.

Torquent eculeos, nexus patiuntur ahenos,
Occumbunt justi, mulctantur ubique beati,
Sic Caesar statuit, dirus sic lictor obaudit,
Quos fugat Imperium, recolunt spelaea ferarum,
Bellua conservat, hominum quos mucro retruncat.
Audi terra, rogo, coelum, superaspice, quaeso,
Ferte virum sterilem nocuos * sine reperi mente.
Bacchavis Caesar, baccharis perfide frustra,
Pridem discipulus, nunc vilis Apostata factus,
Arbos tu sterilis, lignis aequatus adustis,
In Erebo frueris, nec quemquam voce lacescis,
Vicisti Galilaee Deus, jam Caesaris actus,
Tu potis & clemens, tu Rex in fasce refulgens
Multasti rabidum coelesti fulmine fossum.
Quo circa celebres tibimet dicemus honores,
Qui miserans justos, baratro dimergis * acerdos.

* nocuo cinere perimente.

* acerbos.

v. *De Zone Magistro ipsius, & martyre.*

ISte furor Zonem vitae direxit ad arcem
Fretum martyrio post vinctum nobile serto
Mausoleum Cassianus civilico alumnus
Edidit in templo carum tumulando magistrum
Exortum Maii cum stiva inflammat Aprilis,
Cujus mirificum jugiter memorando triumphum
Debita victori sacravit voto perenni
Teste praeconans, & eum cum laude frequentans.

vi. *De Joviano Imperatore Christianissimo.*

BLasfemus tenebras postquam properavit avernas
Compos orbigenum motus pietate suorum
Fulgura sedavit, hostes ditione subegit.
Nam Romana phalanx orbem mucrone refrenans,
At * Regni sceptrum procerem bonitate refertum
Ab Jove delegit Jovianum nomine dictum,
Juppiter ut populo exstaret de agnomine recto.
Hic armis strenuus, Domini cultorque monarchus,

* Ad

Chri-

Christicolas vivit * Paganos credere fecit, * vel unit
Ecclesiam statuit, flocci figmenta redegit
Orbem judicio, gentes correxerat aequo.
Is quoque Taphneos cum transmigrasset ad agros,
Ortensis populus sacro Pastore carebat.
Quod herus agnoscens, jussit perquirere statim
Quid super hoc Domini vellet sententia magni.

VII. *De electione Cassiani*.

UNanimes igitur Domini suffragia poscunt,
Illis Pontificem daret ut sibi jure placentem.
Tum legione precum motus sator ipse polorum,
Sanciri Cassianum de more patronum,
Ornatum donis, fultum coelestibus haustis
Innuit, adspirans introrsus hoc super omnes,
Id siquidem Augustus Caesar fieri haud refragatur:
Insuper hortatur, mandat, favet, atque precatur.
Abnuit hoc humilis, nec se vult subdere curis,
Taedia non vitans, sed vires defore testans.
Vulgus ad haec valido strepituque tumultuat alto;
Nos scimus, quod sis a Cunctipotente ditatus,
Prosapia vernas * gestorum, & simplicitate refulges:
Nolis, sive velis, Praesul dominabere nobis.
Noster civis ades; ideo nos optime pasces,
Sic clamat coetus, sic annuit ipse senatus;
Vox coelo fertur: Cassiani moderatur
Mens quo subigeret quod Caesar, plebsque rogabant.

VIII. *De ordinatione ipsius*.

TUnc ergo Sanctus tantorum voce coactus
Excepit regimen supplex, & nobile nomen,
Alter enim Cassianus cum Caesare * ventus * *idest*, qui venerat
Ex Asia, aequivocum sacravit honore patronum.
His autem gestis inerat dux inclytus Orbis
. . uroncique patres orbem mucrone colentes.
Adfuit & clerus, nec non Taphnea juventus.

Gaudebant omnes odas Domino referentes,
Qui sibi Pontificem tribuit praeesse cluentem,
Praesulis in solium postquam conscenderat altum,
Ornatus stola, luculentus veste sacrata,
Actibus in cunctis talis virtute refulsit,
Qualis limphasea * perlautus Lucifer unda
Cum surgens croceo subtexit sidera peplo.
Praedicat hinc populis summi magnalia Regis,
Monstrans exemplis, suadebat quaeque loquela
Gloria quae justis maneat, quae poena profanis,
Qui decor in superis exstet, qui stridor in imis,
Rebus in humanis quam sit fiducia * calvens,
Expediit dictis, affirmans rebus apertis.
Totum se Domini mactabat pronus ad aram,
Exstans ara suavis, & hostia, sive sacerdos.
Quis Rhetor liquido quibit depromere scripto,
Qualis in adversis fuit, & per prospera mitis,
Parcus quamque sibi exstitit, & quam largus egenis?
Vitabat pompam, mundi sternebat honorem,
Divitias calcans, & eas ut stercora damnans,
Spargebat gazas, indens coelestibus illas,
Quo potiretur eis resolutus carcere carnis.
Clarus erat vultu, sed tanto clarior actu,
Eloquio dulcis, habitu, gressuque suavis,
Ore quidem nitidus, semperque in mente serenus,
Exsuperas plane turgentis lata poetae
Impetus actorum meum vincit valde tuorum
In * quamquam valeo, laudes tibi ferre nequibo
Heus athleta Dei vigeas in culmine Divi,
Gaudia cum Sanctis habeas per pascua pacis.

* perlotus
* fallens,
* quantum

IX. *De ecclesia in honore S. Laurentii dedicata.*

DEnique delubrum struxit mirabile dictu
Moenibus Ortensis, rebus sublime secundis,
Quodque necessariis egit, pia dona ministrans.
Ipsius culmen cum pervenisset ad unguem,
Et nox atra polum bigis subvecta teneret,
Pastor & in fulcro fessos componeret artus,

Ser-

Serpere dans seram leviter per membra quietem
Visa fuit coelo facies dilabier alto
Laurentii testis, vocesque effundere talis:
Imperio Patris huc venio, Dionaee sacerdos,
Qui te Jerusalem scripsit magnum fore civem,
Hoc siquidem templum sollers, quod praeclue dudum
Marmore finxisti, * pulchroque tulisti
Nomine Laurenti sacretur honore perenni.
Haec ait, & sudum martyr remeavit Olympum.
At Pastor strenuus tanto de famine certus,
Nil titubans jussis obtemperat ilicet istis,
Dedicat Ecclesiam Laurenti nomine factam,
Et decus, & nomen praescripti semper habendam,
Talibus auspiciis vivebat custos herilis,
Mortuus huic mundo, praenitens vivere Christo,
Corpore nam terris, animo degebat in astris.

x. *De meditatione peregrinationis ejus.*

PRaeterea Sanctus tantorum nectare vultus
Donorum conans praedicti exempla magistri
Actibus aequiparare suis, conspexit abesse
Martyrium, per quod mactus conscenderet aulam,
Ardebat spectans cum quo luctamen iniret,
Post alapas ictus, post carceris atria nexus,
Post ferrum flammas, post lethum gurgitis undas
Ferre volens, animo & praestanti corde cupiscens,
Has sitiens epulas, nequid speraret, habebat,
Hoc torrens aestu, nuno huc, nunc fluctuat illuc,
In partisque rapit varias, per quem omnia versat,
Si laxando gtegem vestiget Praesidis ensem,
Saepius id replicat, solito notissima pulsat;
Judicium quaerit, veniat quod coelitus illi,
Explorat pronus, quid vellet ab aethere Christus,
Incumbens lacrymis, corpus suspendit ab escis;
Pernox insudat, cordis timiamata mactat,
Has inter curas occurrit summa potestas,
Mandans Aegypti gentes, & rura pacisci,
Atque Sicambrigenum vasto prae aequore regnum

Expe-

Expetere, ut populis ferret pia dogmata Gallis.
Implens praeceptum, promisit quod doxa piorum
Ergo certa sciens, & veri nuntia credens,
Obtulit extemplo Regi libamina magno,
Qui non omittit propria quos morte redemit.

XI. *De convocatione populorum, & conquirente populo.*

COnvocat hinc socios in eadem sorte dicatos
* Quis primo votum, post pandit herile rogatum, * Queis
Quos ubi contra stare videt molimine firmo,
Prodidit arcanum, quod Christus ab axe polorum
Innuit. Inde favent omnes insistere coepto.
Ardet abire dehinc, propriamque relinquere terram,
Cumque * laon patulas istud percelleret aures, * λαῶν
Diriguit subita gelidus formidine sanguis,
Atque incredibilis rerum fama occupat omnes.
At Pater ignorat quo prima exordia sumat,
Sic alternanti potior sententia visa est,
Accersire gregem tanta formidine flentem,
Ac lenire illos edictis mollibus omnes.
Undique conveniunt inopes, magni & mediocres,
* Quis sacer exorsus solio sic infit ab alto: * Queis
Cunctipotens genitor hominum, rerumque repertor,
Vos fidei testes, & spei robore fortes,
Consortesque sui quo circa nominis almi
Jam fore concessit, verbi nec lacte caretis,
Viribus ut totis illum jugiter recolatis,
Cuncta refutantes, ipsum super omnia amantes,
Prospera vitando, & nunquam perversa tremendo,
Vobis edicam repetens, iterumqoe monebo.
Eja estote viri fortes, nullumque paventes:
Non pastor deerit vobis, non cura salutis.
Pascet qui fecit, firmabit, consolidabit
Justicium cohibete, rogo, caeptosque dolores
Temnite, nec ullus votis obsistat adeptis.
Quod facere exopto, Rex Christus ab aethere celso
Favit, & ad metam monuit perducere certam,

Haec,

Haec, & plura loquens Patrum, monimentaque censens,
Tentabat lenire animos, & reddere laetos;
Haec ubi dicta dedit, populi clamore profari
Coepere ingenti, fredentes corde dolenti;
Sin alios fines, aliamque capessere gentem
Est animus, poscisque solo decedere nostro;
Quis caulas reget? hancque quis, heu! bene pascet?
Ipsis sedato respondet pectore Pastor,
Spem vultu simulans, pressansque in corde dolorem:
Voluite corde metum, cari secludite curas,
Christus erit Pastor vobis, & cura salutis:
Rectorem tribuet, qui vos ad pabula ducet.
Fidite in ipsius suffragia firmiter, eja
Semper honos, vestrumque decus, nomenque manebit,
Nec vos ulla dies unquam mori eximet aevo.
Immanis convexa polus dum sidera pascet:
Sic Pastor strenuus. Tandem Memphea juventus
Respondet verbo, non sic in pectoris antro:
Incipe, jam volumus, jussit quod ab aethere Jesus.

XII. *De ordinatione urbis, & electione sociorum.*

ORdinat hinc urbem, plebi statuendo levamen,
Componit, ditat, tuitur, benedicit & ornat,
Eligit & socios his nominibus vocitatos,
Presbyteros, Domitianum, Didimum quoque, binos
Viribus insignes, omni bonitate clueutes.
Levitas equidem numero sibi junxerat aequos,
Ambos florentes aetatibus, Arcades ambos,
Et cantare pares, & item proferre * volentes, *valentes,
Orionem primum, Neonan dictumque secundum;
Lectorum vero cuneus supereminet, uno
Indicens numero quod habebant cordis in alvo,
Sichas, Amon, & Honorius, Eronesque vocati,
Nam Nathaneum sibimet connexerat unum,
Cui spei fervor, fidei, caritatis & ardor,
Ingenianus erat nomen, dilectio duplex,
Simplicitas illi prudens, prudentia simplex,
Sobrius & castus, cuncta bonitate decorus.

De

XIII. *De peregrinatione ſancti Caſſiani.*

HIS etenim ſeptem ſociis, curſusque miniſtris
Inclytus Antiſtes, Dominique exſul luculentus,
Coepit iter gaudens, & amore Dei proficiſcens,
Linquens Aegyptum, petiturus * Rus Eduorum,
Mox urbis legio digreſſu mota ſupremo
Proſequitur lugens, actus patris reminiſcens,
Plorabant una dicentes voce ſonora:
Cognatas urbes quondam, populosque fideles
Fulcibas donis, & alebas vir pietatis.
Proh dolor! Ecce relinquis eos, pretioſe Sacerdos,
Quo tua ſancta fides nobis jam credita callet?
Externos properas, nobis praeeſſe refutas,
Cui nos commendas Aegypti * miſea lampas?
Cui famulos tradis? Cui urbis ſepta relinquis?
Cur abicis Clerum, fugiens, cur deſeris iſtum?
Oramus, plebi miſerans ſucurre gementi,
Centuplicant gemitus, reboat Saronia tellus,
Increpitant montes, diſſultant undique colles,
Et ſtridor fratrum coelo, fletusque querentum.
Tum pater evictus lacrymis ita fatur obortis:
Pellite jam fletus, removete a pectore queſtus,
Semper amor veſtri, & nomen, laudesque * manebant,
Nec unquam veſtri prorſus meminiſſe pigebit,
Dum coelum ſtellas, pecudes dum terra tenebit,
Vivite felices filii, peto, vivite Chriſto;
Macta ſalus, bonitas, pax & concordia perpes,
Vobiſcum maneant, vitae * atque palatia ducant,
His autem dictis demulcet corda dolentum.

* *hinc patet auctorem hujus vitae Gallum eſſe. Sicut enim Galli lingua ſua vernacula urbem* Villam *dicunt, ſic ipſe latine reddidit* Rus

* myſtica

* manebunt

* adque

XIV. *Benedictio ſancti Caſſiani ſuper populum.*

INde manus coelis tendens, & labra pateſcens,
Illos * altithro commendat, taliter orans:
Tu Deus aetherei perpes regnator Olympi,
Qui coelum, terras, pontum ditione gubernas,

* altithrono

Qui

Qui regis Israel cum nato & flamine sancto,
Qui reges & regna domas, sternisque superbos,
Sublimas humiles, deponis ab arce potentes,
Spes hominum cernens, & vota precantia complens,
Hos, exposco, tuos supplex clementer alumnos
Conspice, clarifica, condi, compone, corona,
Mores illustra, vitam rumore fecunda,
Actus custodi, sensus, Rex inclyte, nutri,
Donec te videant, ac vitae praemia prendant,
Te praestante, Deus, qui semper trinus & unus,
In triplici virtute tui benedictus haberis.
Fantur amen cuncti, tundentes pectora pugnis,
Tunc Pastor pacis porrexerat oscula cunctis.

XV. *De profectione ipsius.*

HIS ita dimissis, statim vestigia torsit,
Sol Martis supremus eo rorabat Aprilis
Exortum, madidos quatiens ex aere nimbos,
Cum vates Domini gaudens coepit proficisci,
Stipatus sociis supero sermone relatis.
Ergo iter electum celebrantes calle secundo,
Idola cassabat, sculptilia comminuebat,
Narrabat plebi mysteria regis Olympi,
Qualiter omnipotens unum sine tempore Verbum,
Quae de se genuit, per quod sunt omnia, fecit,
Spiritus adnectat, procedat qualiter almus
Personis ex ambabus deitate coequus.
Has tres personas unam dissertat usiam
Nomine distinctam, sed majestate jugatam,
Hoc etiam Verbum carnis ceu sumserit ortum
Edocet in populis, reserans arcana Tonantis,
Pegma crucis subjisse, hinc Infernum spoliasse,
Hoc ait in vicis, hoc urbibus, hocque plateis
Israelita cluens, Saronis opaca paciscens,
Haud metuit sicam, quam nitebatur acutam
Nancisci, si conferret miseratio Christi.

XVI. *De adventu ejus ad Massiliam urbem.*

TAlibus a gestis exceptus miles herilis,
Post octogenis centum tribus atque diebus
Actis externis, ferme VI. mensibus hoc est,
Massiliam, ducente Deo, citus appulit urbem,
Erutus insidiis, Paganorumque sagittis.
Nam statio curvis illic bene fida carinis
Aequora verrentes recipit, ripaeque remittit,
Unde Africae portus digno sermone cietur.
Inde Dei famulus per tot discrimina vectus,
Classem digrediens, urbisque ad moenia tendens,
Intonuit turmis alti magnalia patris,
Quae didicit cunis sollers vehementer ab ipsis.

XVII. *Ubi divinitus jubetur ire ulterius.*

SED quoniam portum dimenso tramite mundum
Finit, ulterius mandatur abire beatus.
Nec nutat jussis, quae dirigit auctor ab astris.
Corripuit callem Gallorum rura meantem.
Callendo radiis flagrabat abunde coruscis,
Ceu jubar ignivomum croceo fulgore venustum,
Cum sedet in bigis extinguens sidera flammis.

XVIII. *De adventu ipsius ad Eduae urbem.*

UT vero sacris tetigit magalia plantis
Ardua Francigenum, quae dicitur urbs Eduorum;
Expetiit glebam multa legione refertam.
Testis ubi ingressus delubrum Symphoriani,
Poplitibus flexis Domini praesidia poscit.
Illo Simplicius sub tempore pontificatus
Servabat sceptrum redimitus lampade morum.
Altius eloquerer, verum sententia longa
Sermonis: sed summa sequar fastigia tantum.

Qui-

Quidam Riticius rerum probitate peritus,
Conjuge decessa, civium cogente caterva
Admisit regimen dominatus ac moderamen,
Vixit, uti decuit, demumque in pace quievit:
Qui latus feretro conjunx ubi functa jacebat.
Eloquar, an sileam visum mirabile dictu!
Os patuit, flatum sumsit, haec verba profudit:
Excipe sancta soror, quem non petulantia foedum
Effecit, sed virginitas aeterna beavit.
Sic olim, meminisse decet, moriens petiisti.
His dictis una glomerantur virginis ossa,
Dantque locum fratri id mirabiliter rogitanti.
Sic ambos unum pariter texit poliandrum.
Hunc Egemonius post accessit speculatus
Ad columen: post tertius hunc Simplicius urbis
Exstitit Antistes, epularum emblemate dives,
Cui pietatis opus, nec non castissima conjunx,
Unde simul recubant, jugiter divina frequentant.
Hic litat, illa orat; hic praedicat, illa ministrat.
Quo circa vulgo fertur frendente protervo.
Adstrinxit primas byrro castissima virgo,
Quasque sacerdoti socio dedit ordine ferri,
Sinceros prunae urentes ambos * patuere
Castus amor flammas nunquam trepidare probatur.
En rogus in stipulis admittit jus deitatis.
Vim perdit natura suam, conservat inusta.
Sic fornax pueros dudum non torruit almos.
Hic dictam cautis urbem moderabat habenis
Nomine Simplicius de simplicitate probatus.
Vir coelebs meritis adeo memorandus iniquis,
Unde suis urbem precibus quantisper eandem
Sedabat, Cibele matris carpenta Deorum
In terra elidens meritis, iterumque resolvens,
Omnibus ad Christum conversis, hisque relictis
Idola cassavit, populum baptismate * lavit
Haec quoque Gregorius Turonorum dux luculentus.

* patefecere

* *secunda manu sanxit*

XIX. *Ubi S. Simplicius beato Cassiano occurrit.*

TAlia dum fierent, vastam volitando per urbem
Nuncia fama ruit, hujusque allabitur aures,
Niliacis venisse patrem de partibus almum,
Qui speculatorias apte moderabat habenas,
Atque Minervali vernabat famine comtus.
Hoc supra gratulans Dominum benedicit adorans,
Qui misit comitem tanto rumore micantem,
Obviat hinc socio gavisus ab hospite sacro.
Oscula libarunt mutuo, post tecta adierunt.
Hinc hilares ambo regi solemnia Christo
Proni thurificant, longisque precatibus instant.
Tripudiant ambo sublimes pignere duplo
Simplicius comitem passim venerando recentem,
Exsiliens adstat, servit, famulando ministrat.
At Cassianus mitis Domini peregrinus
Christo tripudiat supplex, impensa receptat.
Jocundum plane fratres unum habitare.
Id citharista canens David Rex praecipit ingens,
Orabant ambo, perfusi nectare bono:
Sancibant pariter, Christum poscendo verentur.

XX. *De eo quod S. Cassianus Britanniam voluit ire.*

HAS inter deitatis opes pia victima Christi
Antistes Cassianus felix peregrinus,
Optatum sitiens adeo certamen inire,
Prodit Pontifici se Britanniam proficisci
Velle, tenebatur, quae tunc errore profano.
Quod postquam vates sic est affatus amico,
Obstupuit dictis, gelidusque per ima cucurrit
Ossa tremor, steteruntque comae & vox faucibus haesit.
Dehinc vires revocans, auram mentisque receptans.
Ah frater dulcis, quis haec tibi ferre suasit?
Cur senio fessum moliris linquere solum?

Me

Me ne fugis? per ego has lacrymas vitamque clientis,
Per ſuperos, & ſiqua fides tellure ſub iſta eſt,
Neu, teſtor, vetulum linquas occumbere ſolum.
Si bene quid merui de te, fuit, aut tibi quidquam
Dulce meum, miſereſce ſenis labentis, & iſtam
Obſecro, ſi quis adhuc precibus locus, exue mentem,
Senſibus hoc imis, res eſt non parva, reponas.
Hujus tu vates urbis vocitaberis olim,
Atque ſacerdotio poſt me fungeris in iſto.
Sic quoque Simplicius. contra ſic vir generoſus
Infit. Te nunquam, frater dilecte, negabo,
Promeritum nectis meminiſſe pigebit in aevum,
Dum memor ipſe mei, dum ſpiritus hos reget artus.
Id tamen haut animo duxi, nec ad hoc quoque veni, * haud
Quo ſolium hoc ſubeam, proprium qui ſponte reliqui.
Ad haec Simplicius triſtis, ſpeculator opimus,
Humectat nitidas largo de flumine malas.
Tum lacrymis motus heros ſic infit adorſus.
Ne, quaeſo, fleris, frater magnae pietatis.
Actutum patior, quem vis perferre laborem.
Taliter evicit, patris quem dextera ſanxit.
Rurſum Paſtorem poſt Simplicii requietem
Vinciris precibus, vinciris maxime Praeſul,
Te caritas tenis * conexat ſtrictius artis. * connectat

XXI. *De obitu B. Simplicii epiſcopi, & confeſſoris.*

DUM ternos una degunt mortalibus annos,
Puniceis invectus equis metitur Apollo.
Poſtea Simplicius moriens ſpeculator honorus,
Ultima mundanae clauſit ſpiramina vitae
Solibus Julii bis IV. ante Kalendas.
Cujus ſtelligeris perlatum pneuma choreis,
Donatum ſerto, nec non celebri emulento.
Exſultat, vivit, ſplendet, laudat, hilareſcit.
Cumque forent artus fruſtrati munere flatus,
Hoſpes mauſoleo corpus condivit honeſto,
Thura precum Domino ſacrans pro compare tanto.

XXII. *De electione sancti Cassiani & abnegatione ejus.*

COnfestim viduus decessu principis hujus
Grex Augustudunensum, caepere beatum
Quaerere Pontificem, scandat quo sedis honorem.
Denegat omnimodis, nec se vult tradere curis,
Haud tesum horrens, sed * virens absore promens,
Adventus causam cunctis edicit apertam,
Qualiter omisit quod dudum haud ultro recepit.
Compellunt illi, defenditur ipse viritim,
Hi precibus pugnant, ille excusatibus obstat.
Quaeritur hinc alius, qui sit bonitate coaequus.
Scrutatur Clerus, nec quis nanciscitur aptus,
Qui regimen capiat, vel oves ad pascua ducat.
Verterat interea solitis discursibus annus
Mensibus explicitis sua per vestigia voluens.
Rursus ad egregium unanimes repedant peregrinum,
* Adhaerentque preces precibus, quo pontificatus
Suggestum exciperet, qui tanta mole cluebat.
Justicio allicitur, lacrymis adeoque gravatur.
Sic quoque Simplicium memorant dixisse beatum.
Sic vivens voluit, moriens illudque suasit.
Evinctus * lacris coelebs, precibusque benignus
Vocibus arrisit, speculandi frena recepit.
Hoc Deus instituit, populus hoc ipse coegit.
Arbitrium Christi, non est ambitio facti;
Non votum sancti, verum violentia vulgi;
Post Petrus Ausonios, rexit prius Antiochenos,
Hic nutu Domini petiit caput orbis iniqui,
Non gazas dapium, sed quaerens lucrum animarum.
Iste Deo plenus lictoris quaesiit ictus,
Non opulenta sequens, sed Christi verba perimplens.
Et prorsus libram praetendere condecet istam,
Omnia qui semper justo moderamine pensat.

* vires

* Adjunguntque

* Evictus lacrymis

XXIII. *De eo quod Cassianus episcopatum recepit.*

IN suggesta ergo Pastor suffectus enormis
Sicut eques notas comiter moderabat habenas.
Rhetores archidici depromant syrmate dulci,
Quae virtus illi fuerit, quae copia fandi.
Sic natos Domino stabilibat flamine sancto
Cedere volentes, ejusque profunda stupentes
Mulcebat dictis referans mysteria miris.
Alter erat Paulus typicans oracula rebus
Imbeciles verbo vegetabat robore prisco.
Cur morulas faciam. reptans per singula pennam?
Debile quicquid erat, solo sermone levabat,
Purgans vexatas omni de peste catervas.
Plenus nempe Dei renitebat fosphorus orbi,
Pastor erat vigilans Domini commercia lucrans.

XXIV. *De obitu ejus.*

TAntus adultus Christi memorabilis exsul
Erexit cathedram, Jesu opitulante, subactam,
Bis annis pariter lectis ex ordine denis
Tum divos adiens & terras morte paciscens,
Exsilio sacram decurso tramite metam
Sextiles nonas perhibent dum calculatores,
Imposuit rutila donatus in arce corona
Concio, quem instans lacrymosa voce frequentans
Occuluit tumulo speciosum corpus honesto.
Ast callis comites magno ductore carentes
Grammatibusque cati vitam scripsisse magistri
Optime conspicui tenentes gesta patroni.

XXV. *De Cruce in ejus tumulo coelitus * facto.*

* facta

NUM faliam scriptis, quod finxit * doxa Tonantis
Fistula raucificis eructuet, haec peto metris

δόξα

Pro-

Prodere glorificum nimis est reticere pavendum.
Felix coelitibus postquam fuerat comitatus,
Saxo candenti mandatis artubus ejus,
Insculpsit labarum roseo fulgore decussum,
Per quod Christicolis reserantur limina cunctis
Coelestis regni post hujus tempora * cosmi.
κόσμȣ Quid duo nectuntur, res hic arcana probatur.
Candor enim lapidis splendorem corporis albi
Praeclue stema crucis roseo fulgore rubentis.

NOTA.

HOC poema, cujus barbarus auctor Graece doctus & Virgilii studiosus videri affectat, edidimus una cum suis mendis, cum quibus diligenter exscriptum ad nos perlatum fuit. Quoniam vero ejus fundum fuisse putamus Acta, quae protulimus, aut saltem Actis ipsis & poemati unum eundemque fundum fuisse; non est necesse, ut quicquam aliud hic adnotemus praeter ea, quae supra adnotavimus, nisi quod nunciavit nobis Janningus; nempe in codice decimi saeculi, qui fuit monasterii sancti Quintini, idem poema dividi in duas partes, & priorem, dempto prologo, quadringentis circiter versibus constantem, hoc habere principium in apographo a sociis suis Bollandianis descripto.

Astrigeros postquam Christus transcenderat orbes,
Ad solium patris devicta morte revertens,
Coetus Apostolicus toto se sparserat orbe.

Secundam vero partem totidem & amplius versibus conflatam sic incipere significavit.

Ecclesiam cum nanque suam rex Christus ab astris.
Cerneret afflictam.

IV.

ACTA TRANSLATIONIS ET MIRACULORUM SANCTI CASSIANI

Auctore Anonymo Sanquintinenſi.

Ex veteri codice MS. Claudii Jolii Canonici Pariſienſis.

I.

PROLOGUS.

DIvinorum miraculorum inſignia & glorioſarum virtutum propagamenta, quae noſtri Salvatoris benigna miſeratio ad manifeſtanda Confeſſoris ſui merita pretioſa, manifeſta voluit, digne literis committuntur, quatenus eorum memoria poſteris reſervetur, ad laudem praeſertim & gloriam Chriſti, qui ſicut in aeternitatis ſuae regno ſanctum Pontificem ſuum inaeſtimabilibus ſuis voluit remunerari ....., ita temporalibus virtutum miraculis diſpoſuit glorificari, ut ex talibus indiciis manifeſtetur, qualis in regno Chriſti & Dei habeatur. Illa ergo ſcribimus, quae poſtquam Dei diſpoſitione factum eſt, ut de Aeduorum finibus ad noſtros tranſi-
ret, clara luce manifeſtata noſcuntur, [1] partim noſtris conſpecta 1
viſibus, partim eorum relatione comperta, qui ſaepius adeſſe potuerunt. Nam ex eo tempore, quo glorioſam animam coelis reſtituit (quod creditur Theodoſii ſenioris fuiſſe temporibus)
uſque ad tempus Ludovici Imperatoris Auguſti, [2] ab eodem ſci- 2
licet anno, quo temporis ſui horam clauſit, per annos CCCCL. id circo nihil ſcribimus, quia manifeſte non comperimus, quamvis multa de ejus virtutum meritis audiſſemus; ſecundum quod
venerabilis Gregorius Turonenſis epiſcopus in libro [3] Miracu- 3
rum ſcripſit in haec verba: *in coemeterio*, inquiens, *Auguſtodunenſis urbis vidi B. Caſſiani ſacerdotis magni ſepulcrum a mul-*

tis infirmis eraſum, quod pene transforatum eo tempore putabatur: abluuntur enim ex hoc pulvere aegroti, & protinus virtutis magnitudinem ſentiunt.

II.

Anno igitur Dominicae Incarnationis DCCCXL. praeſidente
4 Auguſtodunenſium Cathedrae [4] Moduino venerabili epiſcopo, Hugo Abbas monaſterii S. Quintini mittens ad eum Legatos ſuos corpus beatiſſimi Caſſiani, quod per ſemetipſum prius poſtulaverat, expoſtulavit: cujus petitioni ſupra nominatus epiſcopus propter multum amicitiae reſpectum, reverentiaeque modum, conceſſit effectum, contuens obſervantiam excellentiſſimorum Imperatorum, quorum ipſius Abbatis Carolus Auguſtus genitor erat: alter vero frater beatiſſimus Imperator Ludovicus. Collectum denique reverenter ſancti Caſſiani corpus per ſacerdotes ſuos, quos pro hoc ſupradictus Abbas direxerat, cum epiſtola ſua miſit: in quo itinere quia neceſſe erat ſecretius propter tumultum populi Auguſtodunenſium civitatis, fieri, nihil ſignorum apparuit, praeterquam quod unus ex coitinerantibus, cujus vulnus in mammilla intumuerat cum gravi ob hoc moleſtia, ut remaneret, urgeretur, Caſſiani beatiſſimi merita invocavit, ſanitatemque priſtinam promeruit, fide in eo operante, tantoque Pontifice pro eo meritis interveniente.

III.

Poſtquam ergo intra Laudunenſium Comitatum venit ſupradictus Abbas cum ſacerdotibus, eccleſiaſticoque ordine, cum magno gaudio reverenter occurrit, ſuſceptumque corpus pretioſis aromatibus die altera condivit, & rore balſami perfudit, involutumque ſindone munda & pretioſa purpura, in loculo poſuit, ac elevatum ſequenti die ad monaſterium S. Quintini ferri curavit. At cum ipſius diei hora tertia veniſſet, quia nulli tam ſacrum onus vetabatur portare, duo, ut poſtea comperimus, homicidae acceſſerant, qui, cum ferre loculum vellent, ſtatim miro modo contractum eſt, & velut longius ire nolens, niſi comprimente turba teneretur, ſanctum onus caſui * probatur: quod cognoſcentes qui circumquaque fuerant, eoſdem reos effugere compulerunt, ſcientes abſque dubio, eorum factum acceſſu,

* forte propinquabat

cessu, quod fiebat. Noluit enim sancta sinceritas manibus sanguinem distillantibus ferri, ne quoquo modo videretur maculari, & ut vivida ejus manifestarentur merita: multis celata ex hoc fierent manifesta, ac non solum hoc tunc illo miraculo, verum etiam post paululum illi caeco illuminato. Beneficium enim accepit qui fideliter accessit: suorum autem criminum patefactionem, qui prius dignam non subjerant poenitudinem.

IV.

Deinde mulier sollicitudine anxia & spe firma festinando occurrit, & in media via se provolvens, Abbatem, qui longius feretrum sequebatur, magna supplicatione petiit, ut feretrum stare juberet, asserens se filium contractum & debilem habere, quatenus occurrere potuisset: cujus Abbas fidem contuens, annuit precibus mulieris, jussitque subsistere loculum: cumque diutius, qui reptabundus venerat, moram in veniendo faceret, hi, qui sanctum corpus portaverant, jussi sunt proficisci. Tunc iterum mulier, ut supra, de subsistendo petiit: cum hoc eodem modo usque tertio ageret: hi, quos pro filii festinantia direxerat, venientes renuntiaverunt, filium ejus loco, in quo fuerat, virtute Dei mirifica & signo mirabili omnibus membris sanum effectum. Reversa igitur est cum convicinis mulier, & licet tanto dono delectarentur, ut cum sancto Dei proficiscerentur, novo tamen spectaculo trahebantur, ut ad eum, qui sanatus fuerat, redirent.

V.

Postquam vero haec per multitudinis conventum resonuerant, coepit fieri auctior debilium concursus; inter quos quaedam femina, nomine & loco nota, accurrit, utrisque luminibus orbata, ac utrisque brachiis contracta, renumque vigore penitus destituta: quae dum traheretur magna violentia nunc ante, nunc retro feretrum sancti; visum est Abbati longius sequenti caussa eleemosynae taliter eam vexari. Jussit ergo ei aliquid de necessariis erogari, & ne ulterius debilitatem suam fatigaret, moneri. Sed quae ea occasione non venerat, in sequendo, constantiam non liquerat. Nec multum, sub umbra arboris deponitur feretrum pro recreatione portantium: illic

mulier accessit, & mox sana fit: aperti namque sunt oculi, olim caecitate damnati: extenduntur brachia, in debilem curvitatem contracta, solidanturque renes, dissipatione soluti. Fit ergo mulier liberrime cursitans, quae prius non minus luminum, quam liberorum gressuum fuerat ignara; satagitque alios ad feretrum trahere, quae paullo ante, nisi traheretur, non poterat pervenire. Eodem etiam loco caecus quidam venit, & lumen, quod diu desideraverat, meritis sancti Confessoris suscipere meruit; ut aperte daretur intelligi, apud Dominum spiritualibus bonis posse prodesse, qui taliter meritis suis damnatis corporibus potuit subvenire.

VI.

Progredientibus vero inde cum pauculis morularum spatiis, tribus miraculis Confessor sanctissimus enituit, qui ob salutem multorum ad nostros fines venire elegit. Nam inter sequentem vulgum tribus feminis, nominibus & locis notissimis, aperta lux enituit, quas saeva caecitas dudum damnavit. Decuit enim tam astrici luminis fulgore veniente tenebras & cordium & oculorum recedere, ut vigorem suum tanta dignitas ostenderetur servare, talibusque corporeis bonis conspectis, de spiritualibus non dubitaretur, quae conspicere humanitas vetabat.

VII.

Inter haec autem virtutum insignia & donorum Christi miracula, factum est, transeunte populo cum sancto Domini Confessore, ut circumquaque tot signorum pauco sub tempore divulgarentur famae: unde accidit, ut mulier quaedam domi exitialiter languens, dum nequaquam occurrere potuit, quae per se surgere nequivit, secus ostiolum suum a suis posita, eminus feretrum conspiciens, dum merita Confessoris invocavit, dimini languoris sui perfectam medicinam accepit. nam illico sanata tantarum virium vigorem accepit, ut non solum ipsa occurrere sancto Pontifici Cassiano potuisset, verum etiam filium suum jam majusculum propriis ulnis secum afferret. Occurrit ergo cum puero laudans & benedicens Dominum super omnibus his, quae facta fuerant de illa. nihil enim de omni languore illi remanserat praeter cum multo pallore macies pro longae aegri-

aegritudinis ſigno & ſubitae ſanitatis dono; ubi enim propter fidei ſinceritatem virtus diuina adeſſe voluit, languor effugit, nec diutius reſiſtere potuit, quando vera medicina acceſſit. O vere laudabilem medicinam ubi & fide creditur, & ſolo viſu univerſi languoris remedium adipiſcitur!

VIII.

Crebreſcentibus ſiquidem turbarum occurſibus crebreſcunt & miracula: nam inter ſequentes turbas non multo morae ſpatio interpoſito, duabus caecis feminis, locis & nominibus notis, lumina negata redduntur, ut fugientibus tenebris divino lumine lux illuſtrata praeſens adeſſe doceretur. hoc enim veritas de diſcipulis ſuis olim proteſtata eſt, quod eſſent ſal terrae; quod eſſent lux mundi; ſal eis, quibus interna tetigerunt; lux eis, qui digna eos reverentia conſpexerunt.

IX.

Cum autem jam portis atrii baſilicae S. Quintini propinquaret, languidus quidam puerulus, carrucae impoſitus trahebatur: non enim quicquam virium illi remanſerat, ut aliter adduci poſſet, cadaveri jam ſimillimus: qui cum feretrum antecederet, prohibita eſt carruca baſilicae januas intrare: quod mater pueri cognoſcens, filium ſcapulae impoſuit, non hominis, ſed pellis modo pendentem; & ſecus loculum arculae pavimento omnibus membris adhaerens, aliquandiu jacuit, videlicet quouſque tanti adventus miſſarum praeconiis extitit celebratus. Ex qua hora coepit convaleſcere puer, cibum petere. etenim tantum ſe virium accepiſſe, ut domum poſſet reverti, non jam in carruca trahendus, ſed equo cum patre ſedens. Ita miſericordiſſima pietate Dei factum eſt, ut qui pene cadaver venerat, Caſſiani beatiſſimi meritis adiutus puer * laetabundus rediret.

* forte ſenſit

X.

Poſtquam vero in eccleſia B. Quintini ſuſceptus eſt cum honore reverentiſſimo & mox in ejus adventu miſſae ſolemnitas ageretur, notae mulieris brachium, quod dudum contractione marcuerat nervorum, extenditur; & cum mulier in divi-

nas laudes erumpere vellet, nec penitus muta valeret, linguae mox solvitur vinculum, ac desiderabile dudum oris redditur officium. Miraculo igitur gaudium, gaudio laus jungitur: quia, quae damnata venerat, soluta regreditur.

XI.

Superveniente autem beatissimi Pontificis Cassiani solemnitatis die, multis circumquaque accurrentibus turbis, accurrit & mulier cum ceteris quidem solemnem diem celebrare; sed non cum ceteris officiorum solemnitates videre: audire enim cum ceteris poterat, aidere non poterat, quam saeva caecitas olim damnaverat. Venit ergo par devotione, impar possibilitate, voluntate simili, miseria dissimili: videbatur tamen illi sat esse, si ei contingeret interesse. Quo judicio divinitatis misericorditer recensito, Confessoris sui meritis efficitur aequalis ceteris quae ex propria miseria venerat dissimilis. Solvuntur enim palpebrae ad instar evigilantium oculorum, & pro noctis caligine obscura lux redditur diei serena. Adepta igitur est mulier non quod diffiderat Deum posse, sed quod non speraverat, se promereri valere; regrediturque jucunditate ceteris laetior quae tot comproperantibus venerat miserior.

XII.

Eadem etiam solemnitatis die, quae pro honore tanti Confessoris divina claruerat virtus, adnotanda creditur, ut, sicut ostensum est, quanta beneficia devotis praestentur, adscribatur quantum etiam pro contumacia mereatur. Mulier enim quaedam, quae pro solemnitate tantae diei accurrere cum convicinis debuit, segniter torpens domi remansit, & cum diem feriatum servare deberet, panibus coquendis clibanum succendit. Quam ob rem cum a cohabitantibus argueretur, parvipendere se diem ostendit, meritisque S. Confessoris arroganti prosecutione renitens, illico quod meruerat experta est: nam flamma, quam in clibano accenderat, velut tanti reatus ultrix exiens, eam subito invasit, concremarique acriter coepit: quam illa effugere se posse autumans, cursum arripit, fugamque capescit. Sed ultrix flamma, quae semel adhaeserat, effugi non poterat. Consumptis ergo indumentis, crematur & caro; & ne vita deficeret,

ceret, divino miseratur respectu. Ustulata denique cognovit quod meruit: sed ut castigata non deficeret, ignis extinguitur, quem sibi ipsa succendit, manibus adeo jam concrematis, ut de dexterae quidem desperaretur sanitate. Patet igitur hoc in facto & superioribus adscriptis, quid devotio & praesumptio apud Sanctorum merita promeruerint, cum alteri praemium, alteri irrogetur supplicium. Non multo autem postea caecus quidam, loco & familia cognitus, auditis sancti Confessoris Dei miraculis, venit luminis beneficia petiturus, credens sibi Sancti meritis posse fieri, quod multis hujuscemodi miseria damnatis, audierat praestari. Cujus fidei devotionem divina miseratio contuens, trium dierum spatio constantiam probare voluit. Per id enim triduum apud sancti Confessoris loculum precibus persistens, caecitatis suae nulla ex parte solamen est adeptus. At ubi sua obesse sibi peccata credidit, semet dijudicans, adminiculum luminis post biduum suae reversionis promeruit. Quo in facto divinae virtutis effectus & patientiam hominis probavit & Confessoris sui merita, non eo tantum loco, ubi jacuerat, esse ostendit; sed ubique vigere clarae virtutis opere manifestavit: quod & in sequentibus capitulis aperte monstrabimus, miracula ejus adnotando, quae coepimus.

XIII.

Quadam namque vice cum quadraginta quinque millibus a loco, ubi sanctus Domini Confessor erat, supranominatus Abbas abesset, quibusdam propriis necessitatibus occupatus, illic quidam adolescentulus cujusdam ex eis, qui cum eo venerant, gravi oculorum est captus dolore. Cui cum saepius cum sociorum allusione diceretur, ut ad sanctum Cassianum festinaret, tanquam ad singularem medicum oculorum, licet indoctior, prudenter, cavillantibus respondit, non esse, ajens, opus longius progredi, cum illic talibus meritis posset adiuvari. Quod qua diceret fide, sequens prodidit effectus: nam sancti Confessoris merita implorans, meridianae se quieti contradidit, ubi runc per visum illi sanctus Pontifex apparens, ei quem devotum cognovit, oculorum subitam sanitatem concessit, manifestans, Dei virtutem velle, eum, quod fide credebatur, meritis posse. Quo facto serenati sunt oculi & approbata est assertio pueri: cavillatio etiam sociorum sedata & deificae virtutis per tanti viri meri-

merita comprobata praeſentia: ut corporali miraculo manifeſte pateat quid mentibus devotis ubicunque imploratus impendat.

XIV.

Multa quidem praecipue praedicantur de Caſſiani beatiſſimi meritis, ſed inter cetera hoc digne effertur, quod noviter Dominum per eum feciſſe manifeſte cognoſcitur. Nuper enim, cum infelix congreſſio principum noſtrorum & pugna indecentiſſima pararetur, nec aliud, quantum ex utraque parte ſtatuebatur, niſi bellum inſtaret; cuidam ex noſtris per viſum apparuit B. Pontifex Caſſianus, concite properans ad partem, ubi durior reſiſtendi bellicus parabatur effectus, & cum aliquam diu moram feciſſe videretur, poſtmodum viſus eſt annuntiaſſe, a Domino impetratam habere populo pacem, &, ne praeſens pugna fieret, propitiationem. Quo dicto, multitudo, quae videbatur adeſſe circumquaque diffuſa, crebris conſoniſque vocibus coepit praedicare, B. Caſſiani meritis pacem impetratam fuiſſe: quod quia conſtat, opere majeſtatis divinae ſine ullius ſpe- actum, magnis Sanctorum meritis indubitanter adeptum: inter quae Caſſiani praecipue credunt, qui tali commercio interfuiſſe, manifeſtante Deo, oſtenditur. Haec namque oſtenſa credimus, ut quantum apud Deum valeret, pateat ſingulis, qui tantum prodeſſe potuit multis.

XV.

His ita praefatis, taliter peroratis, finiendo librum deſcriptionis vitae & miraculorum B. Caſſiani, definienda videtur tumulatio corporis ipſius Confeſſoris Chriſti, qualiter acta eſt in Baſilica B. Martyris Chriſti Quintini. Etenim cum quinquennio a ſuſceptione ejuſdem Antiſtitis corporis intra ipſam baſilicam ageretur, & propter incommoditatem temporum & rerum diverſarum, ac tempeſtatum accidentia, diverſis in locis reconderetur, modo in aperto, modo in occulto, frequentius tamen incongruo
5 [5] Karolus Rex, utpote nutu divino inſpiratus, praefatam adiens baſilicam, de ejuſdem Chriſti Confeſſoris corpore coepit tractare officioſe, in eo haud diutius immorans: anno ſiquidem octingenteſimo quadrageſimo quinto Chriſti incarnationis, & ſui equidem regni quinto, indictione octava, die Non.

Non. Martii ad praescriptum Pontificis Christi Cassiani reve-
renter accedens tumulum cum duobus episcopis, Wenilone scI-
licet Senonense Archiepiscopo, & Immone praesule ecclesiae
Noviomagensis[6] aliisque compluribus Dei amatoribus, cum 6
cereis & choris psallentium clericorum, cum thymiamatibus
& odoris aromatibus, ardentissimo amore summaque devotione
ipsum, in quo jacebat, Sancti efferens corpus, perfusum balsa-
meis odoribus, & thymiamatibus odoriferis insertum: palliis
quoque & vestibus sericis decentissime involutum, intra cry-
ptam basilicae praefati martyris Christi Quintini, ad dexteram
lateris ipsius testis Christi, optime ac pulcherrime tumulavit,
tradens ad amborum sanctorum luminaria & ornamenta con-
denda, maximeque ad tumbam B. Cassiani fabricandam fiscum
unum nomine Tuniacum, cum omnibus appendiciis & adja-
centiis suis in perpetuum habendum, cujus authenticum ad ca-
put tumuli cum desuper posuisset sanctissimi Cassiani, haec verba
ait: si quis autem hoc donum his duobus praepollentibus Sanctis
nunc a me traditum & confirmatum partibus eorum, auferre
tentaverit, habeat sibi judicem Deum & hos praefulgidos no-
stros perpetuos Quaestores.

NOTAE.

1 *Claudius Hemeraeus in regesto veterum chartarum ad calcem suae Augustae Viromanduorum vindicatae & illustratae pag.* 27. *edidit tantum caput* II. III. *&* XV. *hujus historiae translationis S. Cassiani, cujus auctor hinc videtur coaevus aut saltem suppar.*

2 *Is est Ludovicus Pius, qui hoc eodem anno, quo facta est translatio, obiit die* 20. *Junii.*

3 *Nempe capite* LXXIV. *de Gloria Confessorum.*

4 *De Moduino sive Modoino vel Motuino Aeduensi episcopo agunt Fratres Sammarthani in Gallia Christiana tom.* 2. *pag.* 36. *& Carolus Cointius in tom.* 8. *Annalium Francorum, qui ex Actis nostris illustrari possunt.*

5 *Karolus Calvus.*

6 *Sive Noviomensis, apud Sammarthanos tom.* 3. *pag.* 813.

V.

1

SERMO

De tumulatione ſanctorum Chriſti martyrum Quintini, Victorici & Confeſſoris Caſſiani.

Exſcripſit & rubricis diſtinxit Raimbertus.

Ex codice MS. eccleſiae S. Quintini.

SEmper in Chriſto amantiſſima patrum & fratrum viſcera, ſocietas Deo gratiſſima, praeſentis diei ſolemnitas celeberrima nobis admodum extat & veneranda. Eſt namque conſecrata Sanctorum tumulatione honorifica, Quintini videlicet Martyris glorioſi ac piiſſimi protectoris noſtri, nec non Victorici ejuſdem comparis inclyti, atque Caſſiani Pontificis egregii: quorum quia gratulamur praeſentia & adjuvamur clementia, pro eorum amplectibili memoria, hujus feſtivitatis nitimur attollere praeconia. Verumtamen ad omnipotentem Deum & Dominum reflectenda eſt laus ipſorum, ac omnis relatio gratiarum, qui illos tantis adornavit meritis, ut in praeſenti ſaeculo innumerabilibus rutilent miraculis, & in coeleſti dignitate praevia glorientur felicitatis aeternae. Ita quidem ſuperum majeſtas ſuorum fidelium ordinavit coronas, quatenus ipſi ſicut Deo & regi perpes maneat laus & jubilatio, & ſanctis adſit gloria & exaltatio. Quod ſibi Deus Chriſtus & homo tunc exhibuit liquido, cum mortis ac reſurrectionis celebrato mirabili divinitus Sacramento, ſacroſanctam majeſtati ſuae conjunxit Eccleſiam repraeſentans Deo patri in coelis ovem perditam, quam diabolica ſeductio tenebat in terris ſuae perditioni addictam. Unde laetatur coeleſtis Paradiſi curia, quia refulget patriarcharum fide, decoratur prophetarum laudabili ſocietate. Ibi plane reſidet glorioſus Apoſtolorum chorus, ſui regis fruens obtutibus, judicaturus omne hominum genus, ac in aeternum cum Deo ineffabiliter regnaturus. ibi innumerabilis martyrum caterva ſui certaminis recipit emolumenta, poſſidens immarceſcibilem gloriam & jocundiſſimae ſuavitatis palmam.

mam. Illic felix confessorum sanctimonia & innumerabilis sacerdotum turba suo Redemptori salutaria veraciter immolat holocautomata & foecundissimae quietis perfruitur gloria. Ibi virginum felix exercitus sequitur agnum, exultat in aevum, videns regem regum, ac Deum Deorum in specula suorum fidelium. Quod si adhuc in aerumnis ejus saeculi partim videtur sancta Mater ecclesia peregrinari, nunquam tamen supernis penitus destituitur auxiliis: quia, ut legimus in psalmorum canticis, Redimet Dominus animas servorum suorum, & non derelinquet omnes, qui sperant in eo. Et in evangelio ipse salvator suis promisit discipulis, imo credentibus in se universis: ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem saeculi. Quapropter credentes tanto promissori nos peccatores & indigni, qui adhuc illidimur fluctibus mundanae tempestatis, tibi, incommutabilis veritas, laudes referimus & gratias, qui infestantium tela hostium, probationes praestas tuorum esse fidelium. Quin insuper Domino tales eis rependit pro labore mercedes, ut invicti permaneant, & gloriam sine fine percipiant. Unde dolet gemens ille antiquus serpens, quia videt Christi praeliatores invictos perennes possidere triumphos: atque compendio immortalitatis ditatos supernae beatitudinis heredes esse aeternae. Quorum candidissimo exercitui admixti sunt isti seniores nostri hic corpore quiescentes, illic cum Christo feliciter regnantes, gloriosus videlicet martyr Quintinus athleta superni regis invictissimus, praedicator hujus patriae constantissimus noster, quia consolator clementissimus. Secundus vero est Victoricus in laeva ejus decenter tumulatus. Tertius dextera praefati martyris venerabiliter collocatus, honorabili nomine dicitur Cassianus. Quorum quia in parte dissimilis est ratio, hujus sermunculi enarratio separatim distinguenda est necessario. Etenim quae diverso modo aguntur, diversa narratione merito discernuntur. Horum igitur memoranda passio, & nimium amplectenda denotatio, quanquam pene omnibus sit cognita, praesenti tamen opusculo non est omittenda: quin potius pro quorumlibet memoria plenius exhilaranda, paucis replicanda est historia. Nam decem persecutiones a Nerone usque ad Maximianum, Christi perpessa est ecclesia. Illo igitur tempore persecutionis decimae, cum Diocletianus & Maximianus, crudeles belluae, Imperatoriam dignitatem viderentur regere, daemoniaco spiritu repleti ac omni ferocitate debacchati famulos

mulos Christi toto orbe graviter jusserunt persequi & ad mortem usque torqueri: qua de re missis exactoribus suae crudelitati atrociter parentibus, plebs christianorum tanta impietate trucidatur, totque martyres hac persecutione perimuntur, ut infra unius mensis spatium occisi legantur decem & septem millia martyrum. Quorum corpora martyrii munere in terris sunt glorificata, animas vero Christus accepit in astris, ubi jocundissimis Paradisi perfruuntur gaudiis. Ipsi etiam Caesares nefandissimi in partibus Galliarum quendam lictorem Rictiovarum suae crudelitatis constituerant ministrum. Hoc etenim tempore Roma duodecim fideles venere, typico indicantes numero, quod in sanctam Trinitatem crederent, & Galliarum populis evangelium Christi praedicare deliberarunt: quorum vocabula singulorum narrat historia, quae gloriosae indolis viros Quintinum, Lucianum, Crispinum, Crispinianum, Fuscianum, Victoricum, Rufinum, Valerium, Marcellum, Eugenium, Piatonem, Regulum, pariter advenisse declarat. Fertur etiam a plerisque S. Dionysius Areopagita cum eisdem advenisse: sed temporum series refellit, nec ratio veritatis credi sinit. Hic denique Confessor Domini pretiosus Domitiani temporibus martyrii palmam est adeptus: isti vero temporibus Diocletiani & Maximiani Gallias sunt ingressi, & Christi magnalia praedicare exorsi. Quorum tempora juxta chronicarum fidem supputata ducentis decem annis distare probantur. Praefati itaque duodecim viri, utriusque legis voluminibus instructi & armis fidei roborati cum intra Gallias pervenissent, loca & civitates sibi delegerunt, in quibus Evangelium Christi praedicarent, ut credentes in Christum, mortem evaderent & vitam coelestem percipere possent. Sanctus denique Quintinus Ambianis civitatem obtinuit. Beatus vero Lucianus Belvacum adiit. Fuscianus quippe & Victoricus martyres gemino caritatis flore vernantes Tartonnam penetrarunt, ac verbum vitae inibi annunciaverunt. Magnis plane praedicationibus sancti testes Domini effloruerunt & multis miraculorum coruscationibus enituerunt; dum caecis lumen negatum reddiderunt, surdis auditum attribuerunt, cunctisque debilibus sanitatem restituerunt. Talibus igitur rebus, tanque praepollentissimis actibus jugiter instantes, plurimos a cultura Idolorum subtraxerunt, & baptismo candidatos, velut agnos sanctae Matri praesentandos, Deo patri fideliter sociaverunt. Quod audiens Rictiovarus praeses scelestissimus,

mus, quo non alius crudelior ullus Ambianis urbem advenit; ibique sanctum Quintinum turbis, Christi magnalia praedicantem, invehit. Quem corripiens variis tormentorum suppliciis afflixit: sed Christi miles patientissimus, inter omnia suppliciorum genera fide mansit invictissimus. Jubente tandem impio praeside, & ut fidenter audeam dicere, Dei omnipotentis misericordia disponente, ab eadem Ambianensium civitate a ministris eductus, ubi primum blanditiis pluribus ab ipso lictore frustra persuasus, deinde minis asperrimis est pulsatus. Tandem ferreis duodecim taringis crudeliter perfossus, ad ultimum mucronis acumine percussus, vertice est plexus: cujus anima ad Coelos evecta, & ineffabiliter coronata est. Corpus quoque sanctum per annos quinquaginta quinque in fluctibus Somenae supplumbatum, Deo custodiente, mansit incorruptum. Post tamen a quadam nobili matrona, nomine Eusebia, inventum, sepulturæ decenter traditur, ibique per trecentos & viginti quinque circiter annos mirabiliter occulitur. Deinde ab Eligio magno cum studio quaesitum, insigniter invenitur ac evidenter populo declaratur, atque ab ipso praesule alibi tumulatus. Hinc anno Dominicae Incarnationis octingentesimo vigesimo quinto ab Hugone monastico Abbate, & a Drogone, Metensium videlicet Pontifice, ab illo loco iterum elevatur, aromatumque liquoribus gratanter perfunditur. Dedicata quidem episcopali benedictione basilica, a Fulrado memorabili Abbate honorabiliter constructa, Christi martyris Quintini membra in honorabili crypta tertio tumulantur. ibique multis diebus per miraculorum insignia coelitus glorificantur. Praelibatus etiam Domini Confessor Cassianus, Pontifex Aegypti, extitit venerandus, multis virtutum generibus clarus, omnique bonitate refertus. Qui adeptus summa evangelii praecepta, Christi annuente gratia, relictis opibus & patria, post plura terrarum, marisque discrimina, ut felix Domini peregrinus, cum paucis comitibus urbem Augustodunensium est aggressus: in qua honorabiliter a Simplicio, tunc temporis episcopo, est susceptus, & unius anni spatio cum ipso variis praedicationibus digne occupatus, ac divinis laudibus die noctuque mancipatus. Simplicio autem in coelesti regno feliciter coronato, uno quidem anno transacto, supplicantis populi vocibus admodum coactus & evictus beatus iterum Cassianus ad pontificale solium Dei ordinatione subrogatus est: non quippe ambitionis caussa, quasi id quaesiisset prae-

praedigni sacerdotis anima: sed quod praedestinatio semper inconvulsa taliter de eo fieri ante tempora ordinasset saecularia. Quem prorsus & in gestis illius aperte legimus, & sine dubio credimus, ita dilexit Christus Dominus, ut per eum signa fierent non minus, quam per Apostolos. Reddebat enim, auctore Deo, suis venerabilibus meritis, caecis lumen, surdis auditum, debilibus optabilem sanitatem. Talibus itaque ditatus meritis, fungens sacerdotali officio viginti annos, allectus est in aeternitatis palatio, locupletandus jocundissimae immortalitatis bravio. Glorificatur deinde & mirabili dono virtutum & signato coelitus ejus mausoleo Dominicae Crucis adorabili signo. Cujus sacrosanctum corpus pro miraculorum laudibus & famosissimae opinionis virtutificationibus, a quodam monastico Abbate, scilicet praescripto Hugone, supplicirer exposcitur ac prudenter impetratur. Allatum est ergo corpus tanti Confessoris in basilicam beati martyris Quintini publicatam praefulgidis virtutum prodigiis anno Dominicae Incarnationis octingentesimo quadragesimo secundo, regni quidem Ludovici Imperatoris Augusti vigesimo octavo. Haec libuit breviter paucissima dicere, fratres, nubibus ut sparsis ad caussam festivitatis succincti istius, dicturi quid veniamus. Cum igitur superni Regis justitia pro nostrorum peccaminum negligentia nos castigari vellet, feroci paganorum saevitia, inclyti testis Quintini monumenta & pretiosi confessoris Cassiani membra a propriis sunt tumulis elevata, & ad Lauduni Clavati moenia, prout timor cogebat, noctu delata. Proh scelus. Quis dabit capiti meo aquam & oculis meis fontem lacrymarum, ut plorem & lugeam, non tantum ruinas, civitatis excidium, sed totius terrae flagellum!

Heu cogor scriptis depromere rem veritatis christianorum, invalescente noxa paganorum, nequiter frendente audacia, multa sanctorum corpora a sepulcris ejiciuntur, ecclesiae innumerabiles inconduntur, utriusque sexus homines passim jugulantur, omnis justitia graviter conculcatur, lex & veritas nimium advigilantur, bestiarum incursu multi lacerantur, famis inopia plurimi moriuntur. re etenim vera, ut sanctus loquitur Psalmista, venerunt gentes in hereditatem Dei, polluerunt templa sanctorum, posuerunt omne regnum in desolationis opprobrium. Deus repulisti nos & destruxisti nos, iratus es, quia commovisti terram & conturbasti eam. Sed cujus miserationes opera superexcellunt omnia, nolens mortem peccatorum, aliquan-

quantiſper tantae ſeveritatis temperavit flagellum. Hic autem, ut lucidior ſit ſermonis ſenſus & intelligatur manifeſtius, de annali chronica inſerenda ſunt pauca. Et quoniam bis eorundem ſanctorum corpora cum moerore ad Laudunum ſunt devecta, & bis ad nos cum honore relata, libet apertius prodere & fugae cauſſam, & reverſionis eventum. Anno ſiquidem octingenteſimo primo a Dominica Incarnatione Kal. Ianuarii, Normannorum metu cogente, a buſtis prius emota ſuis, ad praefatum montem primum delata ſunt. Nam priori anno, in Carlopoli Compendio Karolides Ludovicus nimia infirmitate gravatus, in Paraſceve die ſpiritum exhalavit vitae. Quapropter ejus filii, alter Ludovicus, alter Karlomannus dicti, reges ſunt conſtituti. Eodem quoque anno multa paganorum multitudo a tranſmarinis veniens partibus, Gandum monaſterium occupaverat,& cuncta in circuitu crudeliter vaſtaverat. Ipſo etiam anno rex Tranſrhenanus Ludovicus Franciam venit, partemque regni Lotharici a ſuis nepotibus extorſit, & bellum contra Normanos in Fiſco Fumon exercuit, magnam quippe caedem eis intulit: Deo favente, victor extitit, perditoque filio triſtis ad propria remeavit. Tandem ero vnoſtri Ludovicus, & Karlomannus Ambianis adierunt, ibique principum conſilio regnum certis limitibus inter ſe diviſerunt. Hinc Burgundiam una petierunt, ac Boſonem a regia dignitate depreſſerunt, & uno ibi pene anno manſerunt. Interim pagani Curtrajum invadentes, & Franciam ſine rege & principibus vacuam reperientes, uſque Peronam Scotorum venerunt, eamque igni ſuccenderunt. Quod audiens juvenis rex Ludovicus, animi dolore permotus, fratrem in Burgundia reliquit, & in Franciam remeavit. At pagani ſucceſſibus ſibi proſperis acriores effecti, nullum ſibi reſiſtere poſſe confiſi, cum exercitu impio & horribili de Curtrajo ſunt egreſſi, & per quadraginta ſeu amplius millia diffuſi, uſque ad internecionem univerſa ſunt depopulati. Quod cum praefatus rex pro certo comperiſſet, vallatus Francorum multitudine, ſuffultus Dei ſolamine, ſuper eos venit inſperate. Tantam denique eorum multitudinem dicitur peremiſſe in villa Saulcurta,quantam in Francia alias nunquam credimus cecidiſſe. Qua de cauſſa & illi, qui evaſerunt, & aliqui, qui Curtrajo remanſerunt, terrore nimio perculſi fugerunt, & Batuam petentes cuncta circa Moſam loca atrociter vaſtaverunt. Anno autem ſequenti corpora ſanctorum Quintini & Caſſiani Kal. Februarii, a Lauduno deſcendentia, cum

cum ingenti populorum caterva, & laudum hymnorumque
melodia, in die Purificationis S. Mariæ in propriam relata ſunt
baſilicam. Ipſo ſiquidem tempore cum praefatus rex Andega-
vis diſponeret ire, pactumque cum Alſtenio facere, in infirmi-
tatem decidit, indeque ad ſanctum Dionyſium rediit, ibique,
proh dolor! ſpiritum vitae exhalavit. Poſt cujus obitum Franci
regem conſtituerunt Karlomannum: quod ut pagani audierunt,
Scaldim navibus introjerunt. Quapropter praedictorum corpo-
ra ſanctorum ſecundo ad montem Laudunum delata ſunt. Po-
ſtea Normanni adhunc locum pervenientes, plures gladio in-
terfecerunt, multos etiam captivos duxerunt, ſicque eſt eccleſia
B. Martyris Quintini crudeliter incenſa, quae habebat a perfe-
ctione ſui annos quinquaginta novem. Ita pene omni loco de-
vorato, pagani huc & illuc progredientes, ad alia ſunt profe-
cti. Exinde variis caſibus afflictis undique omnibus, Chriſto fa-
vente, anno quinto Dominus Comes, & Abbas Teutricus pru-
denti conſilio uſi, muros iſtius loci coeperunt aedificare duo-
decimo Kal. Maii: quos acutiſſimo freti ingenio, prout neceſſi-
tas cogebat, fecerunt accreſcere cito, unde pretioſa ſanctorum
corpora, Quintini videlicet & Caſſiani, innumera ſtipata ca-
terva, tertio Kal. Novembris ad propria ſunt iterum relata &
intra muros ſuccenſae domus locata. Nunc vero ad beati Vi-
ctorici martyris jura veniamus, ut juxta rationes temporum
procedat ſententia verborum. Praefatus igitur martyr Chriſti
Victoricus, comes Senioris noſtri dilectiſſimus, Taroanenſi po-
pulo una cum beatiſſimo praedicavit Fuſciano, qui præconiis
plures Chriſto ſanxere vacantes, optatum infirmis robur ce-
dendo catervis. Cumque a Mureginenſium partibus rediiſſent,
atque Dei cuperent Quintino munia fari, vinclis praefecti ne-
ctuntur Rictiovari. Denique multis addicti poenis, oculorum
luce privati: verticibus ſectis palmam meruere triumphi. Quo-
rum corpora cum B. Gentiani carpento ſepulta per multorum
2 curricula temporum Ambianenſis ſervavit patria, [2] donec, di-
ſponente Deo, a quodam memorabilis vitae, pridem ejuſdem
loci canonico, tunc autem Ambianenſis eccleſiae epiſcopo, no-
mine Itgero, ſollicite quaeſita & ſagaciter ſunt inventa. Is
ergo epiſcopus pro amore divino ac ſuae benignae devotionis
ſtudio membra praedicti martyris Victorici huc cum magno
honore devexit, & juxta glorioſi teſtis Chriſti Quintini pigno-
ra collocavit, anno quippe a Dominica Incarnatione octingen-
teſi-

tesimo nonagesimo tertio, III. Kal. Novemb. & transacto decem annorum spatio, postquam est a paganis succensa B. Quintini ecclesia, regni quidem Odonis regis quinto, & a murorum constructione anno septimo. Cum vero Dei clementia nostri voluisset misereri, ac sui solaminis suffragia largiri, incendiorum sedavit discrimina, paganorum depressit saevitiam, pacem & concordiam tribuit, fructum etiam terrae abundanter contulit: quocirca a fidelibus ejus loci tractatum est salubriter quatenus eorundem corpora sanctorum suis in Mausoleis reponerentur decenter. Adveniens nanque venerabilis Antistes Noviomensis ecclesiae, Raubertus nomine, prudenti fretus simplicitate, ac simplici decoratus mansuetudine, cum ceteris fratribus inibi Deo famulantibus, saepedictorum corpora trium sanctorum suis in cryptis hodierna die tumulaverunt. Cum haec autem agerentur & litaniae a choro canerentur, & Dei suffragia obnixe poscerentur, in praecipui tumulo Quintini martyris globus lucis coelitus affuit mirabilis, instar videlicet radii solaris, eundem lumine fulgido perlustrans loculum tertio. Quin plane nec lucidus aer erat die, nec sol in aethere luxit aperte, quia tegebatur nubium velamine, ut signo venit, sic signo nempe recessit. His ita explosis praescriptus Antistes & devotus & hilaris pro ipsorum commemoratione sanctorum, missae decenter solemnia celebravit, & cunctorum Creatori supplex obtulit holocausta: inter quae omnium consultu statuit ac pontificali auctoritate firmavit, ut dies ista pro sanctae Trinitatis laude, & ipsorum venerabiii amore sanctorum quotannis festiva habeatur & solemnis ad laudem & gloriam Domini nostri Jesu Christi, qui est benedictus in saecula saeculorum. Amen.

NOTAE.

1 *Hunc sermonem ex Actis passionis B. Quintini edidit Hemeraeus in regesto pag.* 18.

2 *In Passionario ecclesiae sancti Quintini sic legitur*: donec Otgerus beatae memoriae Pontifex Ambianensium feliciter clareret in infulis, qui ab ecclesia Viromundensi assumptus, & pro sui merito Ambianensi desponsatus, cujus primo lacte dulciter fuerat lactatus, ut talem decuit filium, semper permansit memorosus, sollicite &c.

VI.

OFFICIUM SANCTI CASSIANI EPISCOPI ET CONFESSORIS

VII. Idus Augusti.

Ex veteri Breviario ecclesiae sancti Quintini.

AD VESPERAS ET LAUDES

Antiphonae.

SUmmo parenti Cassianus inclytus primos dicavit flosculos pueritiae.

Zenon honestis expolivit artibus, quem fecit atrox Julianus martyrem.

Aeterna movit hunc magistri gloria, fudisse causa sanguinem ut vellet pati.

Tales arenas dum focis quaerit procul, ad praesulatus evocatur infulas.

Labra explicare coelicam scientiam, stillare myrrham praesulis sacra manus.

Ad Magnificat, Antiphona. Reliquias venerata tuas Augusta juvetur, auspice te, placitaque Deo sic pace quiescat.

Oratio.

DEus, qui beatum Cassianum Pontificem sanctorum tuorum meritis coaequasti, concede propitius, ut qui depositionis festa recolimus, vitae quoque imitemur exempla. Per Dominum &c.

IN I. NOCTURNO.

Antiphona. Sede ordinata, Cassianus, spiritu afflante Coelis, Gallicas oras petit.

Hunc Eduensis advenam domo excipit, amplaeque praestes messi in partem vocat.

Aestum diei torridae & pondus ferens, sudavit illis impiger messor plagis.

℟. *i.*

℟. i. Caſſianus proſapia apud Alexandriam nobilis, ab infantia quaerit gratiam * ſanctorum mores, ſtudia diſcens & ſcientiam. ℣. Sed dum ſumma prudentia Mundi fugit gloriam, ORTENSEM a plebe pia rapitur ad eccleſiam * ſanctorum mores &c.
℟. ii. Sic Paſtore carentibus creatus cuſtos populis * gregem doctrina, moribus informat & miraculis. ℣. Divinis vacans laudibus, pauperum ſua pabulis donans bona, fidelibus ſuccurrens & incredulis * gregem &c.
℟. iii. Zenonis colens ſaepius magiſtri memoriam, optat ſibi ferventius martyrii gloriam, quam quaerit celerius * profectus in Galliam. ℣. Suam ergo Paſtor dum formavit eccleſiam, Chriſto, quod credit gratius, corpus affert in hoſtiam. Profectus &c. Gloria Patri &c. Profectus &c.

IN II. NOCTURNO.

Antiphona. Illati Olympo ſimplici throno ſedens auget labores, jam ſuas glebas colent.
Antiphona ii. Si culmus aret, ſtravit, aut adverſitas, irrorat undis, ſuſtinetque languidum.
Agrumque lappis ſarriens tenacibus, ador recondit optimi horreo patris.

Lectio iv.

BEeatus Caſſianus Alexandria in Aegypto, nobili proſapia oriundus, adhuc puer ſe totum Chriſto conſecravit: qui a ſancto Zenone epiſcopo coeleſtibus inſtructus diſciplinis, licet perſecutionem Julianus Auguſtus vehementem commoviſſet, didicit nihilominus Deum toto corde diligere, ſanctorum martyrum loca, memoriaſque venerari, & parato etiam ad martyrium animo, omnibus chriſtianae pietatis officiis conſtanter inſiſtere. Haec inter trucidatus eſt pro Chriſti nomine Caſſiani magiſter Zenon. Cum autem Dei providentia militum acclamatione Jovianus electus ſucceſſor Juliani, vir chriſtianiſſimus, liberum religionis exercitium tandem eccleſiae reddidiſſet, populus urbis ORTENSIS, epiſcopo carens, praeſente etiam Imperatore, Caſſianum ſibi epiſcopum praeeſſe poſtulavit. Quod cum ſanctus vir humiliter abnueret, accedente tandem Imperatoris aſſenſu, ſtrepituque populari urgente, ab alio Caſſiano epiſcopo Pontifex conſecratur civitatis ORTENSIS.
℟. Luſtrans terras Ethnicorum, ubique Chriſtum praedicat *

Dum ad urbem Aeduorum, Deo ducente applicat. ℣. Peregrinus hic piorum cor adventu laetificat, praesul consors beatorum praesulem sic magnificat. Dum ad urbem &c.

Lectio v.

ASsumptus est ad episcopale munus, ea in ciuitate construxit ecclesiam, quam clericorum officiis distinctam, rebusque necessariis ditatam sub B. Laurentii nomine dedicavit. Coluitque eo in munere pietatis opera studiosius & praedicationibus assiduis populum ad fidem, & religionis observantiam instituit. Cum vero beatus Pontifex magistri sui Zenonis exemplum imitari impulsu divino desiderans, martyrii causam locis illis nullam sibi futuram cognosceret, alibi quaerendam existimavit. Itaque cum praesertim esset illi divinitus revelatum, ut in Gallias proficisceretur, ordinata cum coepiscopis suis civitate, assumptis etiam secum aliquot discipulis, collacrymanti ad discessum ejus clero & populo impertitus benedictionem, & viam ingressus, Christumque quacunque incederet annuntians, tandem praeeunte Domino, Augustodunum pervenit.

℟. Gaudet sibi Simplicius datum coelitus hospitem, quem assumit alacrius * sacri laboris comitem. ℣. Gaudet praesul ORTENSIUS, se nactum Christi militem, gaudet se factum citius * sacri laboris &c.

Lectio vi.

QUod ubi rescivit Simplicius, sanctissimus illius urbis tunc Pontifex, eum laetus & amplexibus christianis, & humanissimo hospitio excepit: quo usus aliquandiu Cassianus, cum Simplicio in confutandis Gentilium erroribus, christianique nominis propagatione, cum amplissimo fructu collaboravit. Cum autem eodem martyrii desiderio in Britanniam, Gentili errore adhuc excaecatam, vellet proficisci, neque tamen id permitteret Simplicius episcopus, apud eundem triennium egit: quo expleto, ubi sanctus Aeduorum Pontifex octavo Kalendas Julias diem clausisset, successor eidem Cassianus ab omni populo, uno ore & consensu constituitur. Itaque ad episcopale solium Augustodunensium electus, istud annis viginti sanctissime gubernavit, cum peregrinationis suae tempus emensus, in Coelum feliciter migravit. Cujus corpus miraculorum multitudine celebratum, post plures annos Augustoduno translatum

latum Augustam Viromanduorum, in beati Quintini martyris basilica sepultum requiescit.
℞. Praesul hospes honoratus praesulis hospitio * praesulem episcopatus juvat in officio. ℣. Tribus annis hic moratus, coelesti consilio, ibi vacans, vir beatus, verbi ministerio * praesulem episcopatus &c. Gloria Patri &c. Praesulem &c.

IN III. NOCTURNO.

Antiphona. Vitae stupendis sanctitas miraculis orbi probata christiano inclaruit.

His Hugo motus Abbas magnificus, suam ditavit aedem Cassiani lipsanis.

Sacraeque cryptae fornice obtexit; dein clausere thensa ditiore posteri.

℞. *vii*. Dum designat Britannorum inferre sese finibus, quos sciebat Idolorum vanis addictos ritibus, Simplicius in coelorum * collocatur sedibus. ℣. Coadiutor populorum postulatus vocibus Pontifex, in Aeduorum collocatur sedibus.
℞. *viii*. Sic ad honorem praesulis rursum evectus promicat, duabus sacer infulis labores tunc multiplicat * pluribusque miraculis novum gregem aedificat. ℣. Christianorum singulis verbo & factis indicat, mentes errorum maculis sanctitate purificat * pluribusque &c.

AD VESPERAS.

Antiphona de Laudibus.
Ad Magnificat, *Antiphona*. Aedua quem peregre excepit, Viromandua nunc urbs, suscipienda sibi continet ossa patris, hospitis illa sui saepe est experta juvamen, haec ita patroni sentiat auxilium.
Oratio. Deus, qui beatum &c. *ut supra*.

VII.

MISSA SANCTI CASSIANI

Ex veteri Missali ecclesiae Heduensis.

Die v. Augusti. Missa, *Statuit* &c.

PROSA.

PSalle symphonizando Christo regi sidereo, qui sanctis rutilas tribuit per saecla coronas.

Inter quos Cassianum Confessorem praecipuum ditavit super astra poli splendore perenni.

Hic tenebrosi culmina regni lumine Christi tempsit herilis.

Nam redimitus stigmate sacro, virtutibus almis floruit iisdem.

Hortensem populum, praesule cassum, poscentem variis vocibus ipsum, summum quod regeret pontificatum, rexit celsi throni jura secundum.

Postquam Sedi pontificali inhaereret, astitit illi per visum martyr Laurentius orbe colendus, hortans illum, ut sibi templum consecraret: quem praeparata jam coeli certo cognoverat arce locandum.

Confestim paruit monitis per cuncta serenis.

Extorris fieri demum coepit meditari, hic populari voce gemente laetus Aegypti rura reliquit.

Ad Eduorum postiter arctum, postque laborem, venit ad urbem: in qua Simplicio praesule functo, bisdenis viguit inclytus annis, cujus albicolor petra sepulcri ostendit libari chroma rubentis.

Idemque sanctus caespite tectus cum Germano viro beato est verbis usus mirabilis vir memoratus.

Per quem nobis Christi benignum semper cunctis subsidium fer. Qui solus regnas per saecula cuncta gubernas. Amen.

VITA

VIII.

VITA
SANCTI CASSIANI

Ex Breviario Augustodunensi anni MDL.

SAnctus ac beatissimus Cassianus episcopus, vir genere Aegyptius fuit, ac apud Alexandriae urbem laudabili familia ortus. quod & locupletio rerum exuberans, & generis dignitas fecit. Hic denique pueriles annos apud parentes gerens & bonae indolis esse incipiens, aetatulam suam Christo consecravit, seque voluntatibus divinis, licet aetate adhuc tenera, totum subjecit. Divina igitur provisione factum est, ut tam devotum puerulum nonnisi ecclesiastica sacerdotalisque erudiret disciplina. Sanctus enim eum Zenon episcopus & martyr ad se suscipiens, venerabiliter enutrivit coelestibusque disciplinis instruxit. Temporibus ergo Juliani impiissimi Imperatoris persecutionibus acerrimis agitabatur ecclesia in tantum, ut multo sanctorum martyrum sanguine fuso, etiam ecclesiae Aegypti claudi obstruique fuerint jussae. Interea Zenon episcopus praeceptor beatissimi Cassiani ob fidem D. N. Jesu Christi martyrio est coronatus. Mortuo dehinc Juliano impiissimo Augusto, divinaque tanto blasphemo interempto virtute, Jovianus vir christianissimus electione Dei, Romanorumque militum acclamatione in Imperium exstitit subrogatus. Hujus ergo temporibus ecclesiae olim clausae, apertae sunt. Praesente itaque Imperatore, populus urbis HORTENSIS, qui Pastore indigebat, Cassianum Pontificem acclamavit. Quo ordinato & consecrato, sicut ei gratia sacerdotalis accesserat, accesserunt pariter & virtutum augmenta. Tandem B. Zenonis episcopi & martyris, cujus alumnus & discipulus fuerat, recordatus est & ejus vestigia sequi desiderans, dolebat sibi deesse martyrium. Dum itaque huic meditationi frequenter insisteret & in longinquas partes amore martyrii peregrinari disponeret, revelatum est ei, auctore Deo, oportere eum in Gallias pergere, ibique praedicationibus Domini insistere. Beatissimus vero Christi Confessor Cassianus ordinatione divina jussus inde transire, Eduorum urbem adivit, ubi cum ad oratorium sancti Symphoriani

riani divertisset, audiens de eo sanctus Simplicius, tunc illius urbis episcopus, venerabiliter eum accepit, & in Britanniam proficisci disponentem, assiduis precibus retinere curavit. Post triennium autem ab hac luce decedente B. Simplicio, a populo Eduorum Cassianus, licet humiliter contradicens, in episcopum subrogatur. Ibique multis virtutum generibus praeclarus, annis viginti Eduensem rexit ecclesiam, & tunc de praesenti vita ad coelum gloriose migravit. Postquam igitur ad coelestis praemia regni beatus Cassianus vocatus fuisset, contigit Germanum Autissiodorensem episcopum, dum Romam pergeret, per Augustodunensem civitatem iter habuisse. Qui, cum ad sepulcrum beati Cassiani oraret, beatum Cassianum alloquutus est, dicens. Quid gloriose frater Cassiane agis? Respondit beatus Cassianus vivens in Christo, loquens de tumulo: dulci pace & quiete potior & adventum Redemptoris expecto. Qui Germanus mutua sermonis vice dixisse perhibetur: quiesce ergo in pace, frater, &, ut divinae tubae cantus exoptati clangoris somnum ad sacra Resurrectionis gaudia obtinere mereamur, & pro nobis & pro hac plebe attentius intercede apud communem Dominum nostrum Jesum Christum, qui cum Deo patre & Spiritu sancto vivit & regnat.

IX.

VITA SANCTI CASSIANI

Ex Breviario Augustodunensi anni MDCC. *die* V. *Augusti*.

CAssianus, patria Aegyptius, post obitum sancti Rethicii Eduensis episcopi in ejus locum subrogatus est. Hujus sepulcrum in coemeterio Augustodunensi a multis infirmis erasum & pene transforatum vidisse se testatur sanctus Gregorius Turonensis, & aegrotos, qui hoc abluebantur pulvere, virtutis magnitudinem protinus experiri. Ad idem sepulcrum sanctus Germanus Autissiodorensis dum in Italiam pergeret, supplex accessisse refertur, & post fusas Christo preces, cum sancto Cassiano, tanquam, si vivus adhuc fuisset, colloquutus. Ejus in martyroloio Romano ac apud Bedam, Usuardum & Adonem honorifica fit mentio, ejusque nomini ecclesia parochialis in vico Saviniaco prope Beluam dicata est.

EPI-

X.

EPISTOLA
GREGORII. III
AD. EPISCOPOS. TUSCIAE. LANGOBARDORUM

Ex codice Vaticano 3833.

Gregorius omnibus episcopis in Tuscia Langobardorum.

MEminit fraterna sanctitas vestra, tempore ordinationis suae per chirographum & Sacramenti vinculum beato Petro Principi Apostolorum spopondisse, ut in emergentibus sanctae ejus ecclesiae totis viribus elaboretis. Igitur quia praesentes viros Anastasium dilectum filium nostrum presbyterum, & Adeodatum Regionarium subdiaconum nostros fideles ad obsecrandum & Deo favente obtinendum, pro quatuor castris, quae anno praeterito beato Petro ablata sunt, ut restituantur a filijs nostris Luitprando & Hilprando supplicare destinavimus; ecce, dilectissimi fratres, tempus acceptabile, ut juxta chirographum vestrum, boni operis fructum beato Petro feratis: cujus auctoritate vos hortamur in Domino, ut ad eosdem cum praedictis filiis nostris properetis, ut a Deo inspirati protectoribus eorum beatis Principibus Apostolorum Petro & Paulo eadem castra restituantur. Nam si, quod non credimus, distuleritis iter arripere propter Deum, ego quanquam imbecillis sim prae infirmitate corporis, iter arripiam laboriosum, & videbo ne vestra negligentia vobis ad obligationem ex nodo pacti pertineat. Data Idus Octobris Indictione IX. Pag. 278. An. 740.

XI.

DIPLOMA
CONRADI. II. IMPERATORIS

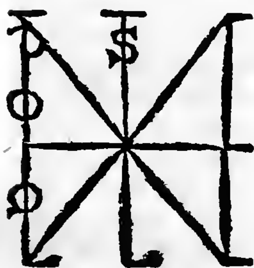
Ex Regesto MS. Coenobii Farfensis num. 707.

Pag. 289. An. 1027. IN nomine sanctissimae & individuae Trinitatis. Chuonradus divina favente clementia Romanorum Imperator Augustus. Cum petitionibus servorum Dei justis ac rationabilibus divini cultus amore faverimus, ut his opportuna beneficia largiamur, praemium nobis aeternae remunerationis rependi non diffidimus. Quocirca omnium sanctae Dei ecclesiae, nostrorumque fidelium, praesentium videlicet ac futurorum comperiat sollertia, qualiter Guido venerabilis Abbas monasterii sanctae Dei Genitricis semperque Virginis Mariae in Comitatu Sabinensi, constituti in loco, qui dicitur Acutianus, nostram adiens praesentiam ostendit nobis nostrorum antecessorum Regum vel Imperatorum praecepta eidem monasterio facta, atque supplicavit postulans, quatenus pro Dei amore, sanctaeque Genitricis Dei Mariae eadem praecepta nostra Imperiali ac praeceptali authoritate confirmaremus. Nos vero ejus justis postulationibus assentientes confirmamus omnia dicto monasterio, quidquid in superioribus continetur praeceptis, prout juste & legaliter possumus: videlicet quidquid habere videtur in eodem territorio Sabinensi. Item ecclesiam sancti Benedicti cum omnibus pertinentiis suis & curtem sancti Gethulii cum tota sua integritate & cum ipso castello de Tributo in integrum. Ecclesiam sancti Angeli in Tancia cum gualdo, & omnibus suis pertinentiis: castellum de Bucciniano in integrum cum ipsa massa, quam piae memoriae Benedictus Papa in ipso monasterio contulit: & in praedicto comitatu terram de Ortelle, quam Joannes cum suis consortibus in jam dicto monasterio per cartulam deligavit. In Comitatu ORTANO in capite ipsius civitatis ecclesiam sancti Theodori cum omnibus suis pertinentiis. In comitatu Viterbiensi infra civitatem ecclesiam sanctae Mariae cum omnibus suis pertinentiis. Cellam sanctae

ctae Mariae juxta fluvium Minionem cum gualdo suo & omnibus ad eam pertinentibus. In comitatu Spoletano ecclesias sancti Marci & sancti Salvatoris, & sancti Viti cum omnibus earum pertinentiis. Ecclesiam sanctae Mariae in Mediano cum omnibus pertinentiis & integritatibus suis. Ecclesiam sancti Pauli in ipso comitatu. In comitatu Assisio ecclesiam sancti Bartholomaei & sancti Joannis. In comitatu Auximano curtem de monte Polisco cum omnibus ad eam pertinentibus. In comitatu Senogalliensi curtem de Luxano. In comitatu Kamerino curtem de Sallambona & de Trevenano, & sancti Abundii & sancti Viti. Et in castello Petroso curtem sanctae Antiae. Et de castello Caballo albo duas partes sicuti Octavianus per cartulam in ipso monasterio dedit. In comitatu Firmano monasterium sanctae Mariae & sanctae Victoriae, quod situm est in Matenaro monte. Et sancti Benedicti atque sanctae Mariae juxta fluvium Clentis cum rebus & castello, quod Adam filius Harderadi inibi contulit, & cum aliis rebus, quae ab aliis fidelibus moderno tempore ibi concessae sunt. Et cum ministerio de Sparzano & de Valli in integrum, nec non & curtem sanctae Mariae in Cupelleto cum omnibus ad praedicta loca generaliter & in integro in jam dicto comitatu pertinentibus. In comitatu Asculano curtem de Soleltano & alias. In comitatu Aprutiensi curtem de Sardinaria & alias. In comitatu Pinnensi curtem sanctae Luciae & de monte Pedito cum rebus & pertinentiis suis. In comitatu Teatino monasterium sancti Stephani, quod ponitur in Lucana cum pertinentiis omnibus & adjacentiis suis. Et cum ipso concambio, quod factum est cum Attone comite de ipsa Phara filiorum Guarnerii cum suis pertinentiis, & Podio Hortonella cum suis adjacentiis. Et ecclesiam sancti Clementis cum rebus suis in comitatu Pinnensi, sicuti in cartula, quam praedictus comes fecit, continetur, pro portione jam dicti monasterii de castello Atissa, unde ipsa commutatio facta est cum cunctis appendiciis suis. In comitatu Balbensi ecclesiam sanctae Mariae in Grajano & sanctae Mariae in Sarzano cum suis pertinentiis. In comitatu Marsicano curtem sancti Leucii & curtem de Transaquas cum suis adjacentiis. Infra urbem Romam ecclesiam sanctae Mariae & sancti Benedicti cum cryptis & muris, & cum introitu & exitu illarum, & campo de Agonis. In civitate Tyburtina extra muros ipsius monasterium sancti Adriani cum omnibus suis pertinentiis. In finibus

Campaniae monasterium sancti Laurentii in Macri. In collina ecclesiam sancti Sebastiani. In comitatu Reatino monasterium sancti Angeli & ecclesiam sancti Jacobi & sancti Georgii cum diversis aliis, & in Puzalia terram, quae noviter acquisita est. In Amiterno ecclesiam sanctae Mariae in Loriano cum suis adjacentiis. In comitatu Furconino ecclesiam sanctae Mariae de Furfone cum omnibus earum pertinentiis. Curtem de Torrita & de Narnate cum omnibus earum adjacentiis atque pertinentiis. Et insuper dicto comitatu Balvensi ecclesiam sancti Peregrini, in qua comes Oderisius monasterium construxit. Omniaque in integrum, quae ad praedictum monasterium pertinere videntur juxta & legaliter, aut ab aliis hominibus Dominum timentibus acquisierit, aut ab his, qui modo de rebus ecclesiae injuste tenent. Et quae in civitate Romana, aut in aliqua parte nostri regni Italici habere videtur aut acquisierit, per hoc nostrum praeceptum eidem sancto loco confirmamus una cum terris, vineis, monasteriis ei subjectis, ecclesiis, castellis, curtibus, domibus, villis, capellis, aquis, aquarumque decursibus, piscationibus, molendinis, mercatis, cultis, & incultis, colonis, aldiis, aldiabus, manentibus, omnibusque residentibus, super terram ipsius monasterii, servis, ancillis, omnique familia utriusque sexus, cunctisque animalibus, atque pro Dei amore, nostraeque animae salute, eidem monasterio ministrantibus. Per hoc nostrum praeceptum perdonamus, ut nullus eorum, aut suorum hominum deinceps freda aut tributum donet, vel mansiones faciat invite, aut fidejussor sine suo velle existat: aut in aliquo donet portonaticum, aut ripaticum, vel herbaticum, aut glandaticum, vel portonaticum tam de monachis, quam de clericis, quamque de hominibus super terras eorum residentibus tam ingenuis, quam libellariis, quam & servis, ac eos sub nostra tuitione recepimus. Praecipientes ergo jubemus, ut nullus dux, marchio, episcopus, comes, vicecomes, vel aliquis noster missus discurrens, Sculdassius, Gastaldius, nullaque nostri Imperii magna, parvaque persona praedicti monasterii Abbatem vel monachos, aut eorum aliquem fidelem inquietare, molestare, aut de his, quae supra scripta sunt, sine legali judicio disvestire praesumat: aut aliquam minorationem facere repetat. Et quidquid de praedicti monasterii possessionibus fiscus noster sperare potuerit, totum nos pro aeternae remunerationis praemio praedicto monasterio concedimus, ut in alimoniam pau-

pauperum & ſtipendio monachorum ibidem Domino famulantium noſtris futuriſque temporibus ſemper proficiat in augmentis. Inſuper concedimus, ut nullus homo audeat reſpondere mallaturam advocato ejus. Et ſi aliquo tempore aliqua intentio contra ipſum monaſterium exorta fuerit, non per viliores, ſed per nobiliores & veraciores homines definiatur ex utraque parte. Siquis igitur hujus noſtri confirmationis praecepti quandoque violator extiterit, procul dubio ſciat, ſe compoſiturum auri puriſſimi libras mille, medietatem Camerae noſtrae, & medietatem pro monaſterio, ipſumque regentibus. Et vt haec noſtra Imperialis authoritas firmior habeatur ac diligentius obſervetur, manu propria ſignavimus & praeſentem paginam ſigilli noſtri impreſſione inferius juſſimus inſigniri.

Signum Domini Chuonradi ſereniſſimi Imperatoris Auguſti.

Hugo Cancellarius vice Domini Haribonis Archicancellarii recognovit. Data v. Kal. Martii anno Dominicae Incarnationis mill.xxvii. anno vero Domini Chuonradi regnantis iii. Imperii primo. Actum Romae feliciter.

DIPLO-

XII.

DIPLOMA HENRICI. III. IMPERATORIS

Ex Regesto Farfensi num. 909.

Pag. 289. An. 1040. IN nomine sanctissimae & individuae Trinitatis. Heinricus divina favente clementia Romanorum Imperator Augustus. Cum petitionibus servorum Dei justis ac rationabilibus divini cultus amore faverimus, ut his opportuna beneficia largiamur, praemium aeternae remunerationis nobis rependi non diffidimus. Quocirca omnium sanctae Dei ecclesiae nostrorumque fidelium, praesentium videlicet ac futurorum comperiat solertia, qualiter Berardus venerabilis Abbas monasterii sanctae Dei Genitricis, semperque Virginis Mariae in comitatu Sabinensi, constructi in loco, qui dicitur Acutianus, nostram adiens praesentiam ostendit nobis nostrorum antecessorum Regum vel Imperatorum praecepta eidem monasterio facta, atque supplicavit postulans, quatenus pro Dei amore sanctaeque Genitricis Dei Mariae eadem praecepta nostra Imperiali ac praeceptali authoritate confirmaremus. Nos vero ejus justis postulationibus assentientes confirmamus jam dicto monasterio quidquid in superioribus continetur praeceptis, prout iuste & legaliter possumus, videlicet quidquid habere videtur in eorum territorio Sabinensi, idest ecclesiam sancti Benedicti cum omnibus pertinentiis suis, & curte sancti Getulii in tota sua integritate, & cum ipso castello de Tributo in integrum, & Alveum Farfae totum in integrum. Ecclesiam sancti Angeli in Tancia cum gualdo & omnibus suis pertinentiis. Castellum de Bucciniano & Roccam in integrum cum ipsa massa, quam piae memoriae Benedictus Papa in ipso monasterio contulit. Castrum Pharae cum totis suis subjacentiis & pertinentiis: terram vero de Ortelle sicuti Joannes presbyter cum suis consortibus in praedicto monasterio per cartulam dedit. In civitate ORTANA ecclesiam sancti Theodori cum omnibus suis pertinentiis. Infra castrum Viterbiense ecclesiam sanctae Mariae

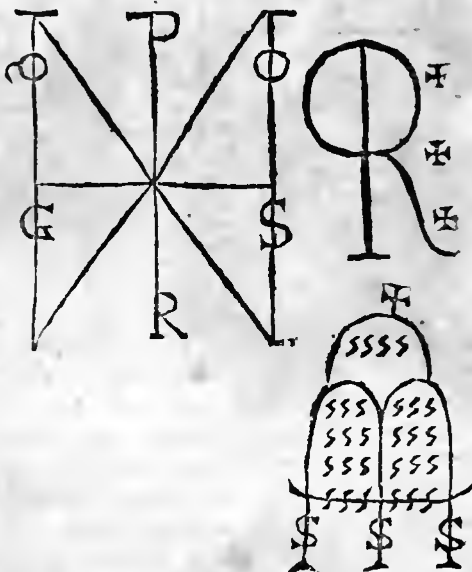
riae cum omnibus ſuis pertinentiis. In territorió Tuſcano cellam ſanctae Mariae juxta fluvium Minionem cum gualdo, & cum ipſo monte Gosberti ſeu & ripa Alvella, & marino portu. In comitatu Narnienſi monaſterium ſancti Angeli in Maſſa cum tota ſua integritate. Cellam ſancti Antimi, & ſanctae Mariae, & ſancti Joannis cum eorum pertinentiis. In comitatu Peruſino cellam ſanctae Mariae in Diruta cum omni ſua pertinentia. In eodem comitatu cellam ſancti Apollinaris cum eccleſiis, caſtellis, villis, & omnia in omnibus, ſicuti Hugo filius quondam Alberici in praefato monaſterio pro redemptione animae ſuae dedit. In comitatu Aſſiſio eccleſiam ſancti Bartholomaei, & ſancti Joannis in Sarzano cum earum pertinentiis. In comitatu Spoletano eccleſiam ſancti Marci & ſancti Salvatoris & ſancti Pauli, & ſancti Martini cum earum pertinentiis. Cellam ſanctae Mariae in Mediano & eccleſiam ſancti Antonini & ſancti Fortunati cum earum integritatibus, & terram & vineam & omnia ſicut Adam filius Rodulphi pro redemptione animae ſuae in praenotato monaſterio per cartulam dedit. In comitatu Auſimano curtem de monte Poliſco cum omnibus ad eam pertinentibus. In comitatu Senogallienſi curtem de Luzano. In comitatu Camerino curtem de Sallambona, & de Trevenano, & ſancti Abundii & ſancti Viti. Et in caſtello Petroſo curtem ſanctae Antiae: & de caſtello albo Caballo duas partes, ſicuti Octavianus per cartam ipſo monaſterio dedit. In comitatu Firmano monaſterium ſanctae Mariae & ſanctae Victoriae, quod poſitum eſt in Matenano monte cum caſtello, cellis, & villis, & curtem de Plotenano cum caſtello. Curtem de Cannutelo cum caſtello & ripula. Curtem de Cereſano ſanctae Mariae in Caſule cum caſtello de Ara antiqua, & caſtello de Tarriano, & portionem de Moſta. Caſtellum de Agnanello cum ſuis pertinentiis & Molina. Sanctam Mariam in Strata. Sanctam Mariam in Pantana. Sanctam Mariam in Clenti cum caſtello, eccleſiis, molendinis, & aquam deducere ubi neceſſe eſt, cum portione de Lumerano, & portione de Sala. Curtem ſancti Martini cum medietate de colle Bonelli, & medietate de monte, & quartam partem ex alia, & portionem de Buta, & portionem de Rote, & portionem de Inſula de Verano cum eccleſiis & aedificiis ſuis, ceteriſque pertinentiis. In Troliano, terram & vineas cum littore maris & cum portu. Curtem de filiis Rolandi cum caſtello & eccleſiis. Curtem de Saluſa-

lusano. Monasterium sancti Salvatoris in Cantalupo, & monasterium sancti Benedicti de Ripa cum omnibus eorum pertinentiis & subjacentiis. In comitatu Asculano juxta fluvium Asum monasterium sancti Salvatoris cum castello Farae, Cymbrianum, Gallianum, & cum omnibus suis subjacentiis & pertinentiis. Castrum Ophida, Isclam, Beneventulum, sanctum Valentinum, montem Augusianum, Insulam Elisei, medietatem de Porcke, quintam partem de Ripa. Cosenanum, Asignanam, montem Cosi, Spinetulum, Ajulanum, Dullianum, Octavum. Post montem Colmari Podium, montem Prideni, montem Cretaceum, Sculculam, medietatem de foce de Tronto, Sexumpesilem. In comitatu Aprutiensi curtem de Sardinaria, & alias. In comitatu Pinnensi curtem sanctae Luciae, & de monte Pedito cum rebus & pertinentiis suis. Ecclesiam sancti Clementis cum cunctis appendiciis suis. In comitatu Teatino monasterium sancti Stephani, quod ponitur in Lucana cum pertinentiis omnibus & adjacentiis suis, & Pharam filiorum Guarnerii, & podium Ortonelle, & sanctum Clementem, sicuti Atto Comes per concambium pro portione de Atissa per cartulam in praedicto monasterio dedit. In comitatu Balbensi ecclesiam sanctae Mariae in Crajano, & sanctae Mariae in Sarzano, & sanctae Mariae in Furfone cum omnibus earum pertinentiis, & adjacentiis suis. In comitatu Marsicano curtem sancti Leucii & curtem de Transaquas cum suis adjacentiis. Infra urbem Romam ecclesiam sanctae Mariae, sancti Salvatoris cum cryptis & muris, & cum introitu & exitu illarum, & campo de Agonis. In civitate Tiburtina monasterium sancti Adriani cum omnibus suis adjacentiis. In finibus Campaniae monasterium sancti Laurentii in Macri. In collina ecclesiam sancti Sebastiani & sancti Andreae cum earum pertinentiis. In comitatu Reatino monasterium sancti Angeli, ecclesiam sancti Jacobi & sancti Georgii cum diversis aliis, & in Puzalia terram, quae noviter acquisita est. In Amiterno ecclesiam sanctae Mariae in Loriano cum suis adjacentiis, curtem de Torrita, & de Narnate cum omnibus earum adjacentiis atque pertinentiis. Et in supradicto comitatu Balbensi ecclesiam sancti Peregrini, in qua comes Oderisius monasterium construxit: omniaque in integrum, quae ad praedictum monasterium pertinere videntur juste & legaliter, aut ab aliis hominibus Dominum timentibus acquisierit, aut ab his, qui modo de rebus ecclesiae injuste tenent, & quae in civi-
tate

tate Romana, aut in aliqua parte nostri regni Italici habere videtur, aut acquisiverit, per hoc nostrum praeceptum eidem sancto loco confirmamus una cum terris, vineis, monasteriis ei subjectis, ecclesiis, castellis, curtibus, domibus, villis, capellis, aquis, aquarumque decursibus, piscationibus, molendinis, mercatis, cultis vel incultis, colonis, aldiis, aldiabus, manentibus, omnibusque residentibus super terram ipsius monasterii, servis, ancillis, omnique familiae utriusque sexus, cunctisque animalibus. Atque pro Dei amore, nostraeque animae salute eidem monasterio ministrantibus per hoc nostrum praeceptum perdonamus, ut nullus eorum, aut suorum hominum deinceps freda aut tributum donet, aut mansiones faciat invitus, aut fideijussor sine suo velle existat, aut in aliquo donet portonaticum aut ripaticum, aut glandiaticum, vel herbaticum, vel portonaticum tam de monachis, quam de clericis, quamque de hominibus super terras eorum residentibus tam ingenuis, quam libellariis, quam & servis: ac eos sub nostra tuitione recipimus. Confirmamus etiam eidem monasterio privilegia Pontificum cum omnibus rebus sibi collatis. De teloneis vero mercatorum & portuum, decimas ad portam monasterii dare jubemus. Praecipientes ergo jubemus, ut nullus archiepiscopus, episcopus, dux, marchio, comes, vicecomes, vel aliquis noster missus discurrens, Sculdasius, Castaldius, nullaque nostri Imperii magna parvaque persona praedicti monasterii Abbatem vel monachos, aut eorum aliquem fidelem inquietare, molestare, aut de his, quae supra scripta sunt, sine legali judicio disvestire praesumat, aut aliquam minorationem facere temptet. Et quidquid de praedicti monasterii possessionibus fiscus noster sperare potuerit, totum nos pro aeternae remunerationis praemio praedicto monasterio concedimus, ut in alimoniam pauperum, & stipendia monachorum, ibidem Domino famulantium nostris futurisque temporibus semper proficiat in augmentis. Insuper concedimus, ut nullus homo audeat respondere mallaturam advocato ejus: & si aliquo tempore aliqua intentio contra id ipsum monasterio exorta fuerit, non per viliores, sed per nobiliores & veraciores homines definiatur ex utraque parte. Et quandoquidem Abbas de hoc monasterio de hac luce migraverit, inter se ipsi monachi, quem digniorem invenerint, secundum regulam sancti Benedicti, sicut eorum ordo edocet, & rectum est, vel eis in unum consentientibus, quem unanimi-

ter elegerint, licentiam habeant eligendi Abbatem. Si quis igitur hujus nostrae confirmationis præcepti quandoque violator extiterit, procul dubio sciat, se compositurum auri purissimi libras mille, medietatem Camerae nostrae, & medietatem pro monasterio, ipsumque regentibus. Et ut haec nostra Imperialis authoritas firmior habetur & diligentius observetur, manu propria roborantes, praesentem paginam sigilli nostri impressione jussimus insigniri.

Signum Domni Heinrici III. Regis invictissimi, secundi Romanorum Imperatoris Augusti.

Obizo Cancellarius vice Herimanni Archicancellarii recognovi.

Datum XVI. Kal. Octobris, Anno Dominicae Incarnationis ML. indictione XII. Anno autem domni Heinrici III. ordinationis ejus XVIII. regnantis anno quidem XII. imperantis IV.

Actum Goslariæ in Dei nomine feliciter. Amen.

NOTI-

XIII.

NOTITIA PUBLICA
BERARDI ABBATIS FARFENSIS

Ex Regesto Farfensi num. 516.

IN nomine Domini Dei Salvatoris nostri Jesu Christi. Temporibus Domini venerabilis viri Johannis summi Pontificis & universalis XVIII. Papae in sacratissima Sede B. Petri Apostoli anno II. mensis Junii, indictione III. Dum resideret Dominus Guinizo inclitus comes in loco, qui dicitur collis HORTANUS ad legem & justitiam faciendam, tunc venit dominus Hugo venerabilis Abbas de monasterio sanctae Dei Genitricis Mariae, quod dicitur in Pharpha, & reclamavit & dixit: Domine Comes, & judices, & boni homines facite mihi legem & justitiam de Farolfo, qui dicitur de Castellione, de terris & vineis, quae fuere de Goccio, qui dedit propter animam suam in praedicto monasterio de fundo Plataniano, & de fundo sub ripula, vel si aliis vocabulis videntur nuncupari, qui sunt in territorio HORTANO, quomodo suprascriptus Goccio ad manus suas detinuit, & de terris in fundo Lumbricata, ex quibus me injuste quaerit, & partem ex ipsis rebus per audaciam invadit. Et in eorum praesentiam venit suprascriptus Farolfus de praedicto loco, & cum eis residebant Leo & Petrus dativi, & Silvester dativus de civitate Narniensi, & Ribertus & Roccio judices Langobardi, & Bernardus Tribunus & Petrus Tribunus de comitatu Camerino & de civitate HORTANA, Leo Tribunus, & Liuzo filius Sigizonis seu & Odo nobilis vir cum Leone filio suo, & Stephanus archidiaconus: & Petrus de Sepiccano, & Romanus de Pretia, & Maximus de Bosone, & Albertus de Silvestro de civitate Narniensi, & alii plures homines stantes, & residentes totum placitum plenum, quos enarrare longum est. Statim venit Farolfus in praedictum placitum, & dixit Heribertus, qui erat advocatus praedicti domini Abbatis: ego quaero te Farolfo de jamdictis rebus, quae fuerunt de Goccio, quas ipse dedit propter animam suam in praefato monasterio, & injuste quaesisti, & invasisti sine judi- Pag. 284. An. 1005.

ciali sententia. Deinde fuit magna contentio de ambabus partibus. Postea inter eos venit pactum & bona convenientia & amica pactuatio. Deinde praedictus Farolfus per jussionem suprascripti comitis & jamdictorum judicum apprehendit unam ligneam virgam & refutavit ipsas terras & vineas & ecclesiam, quae vocatur sanctus Pantaleymon. Circumquaque positis notum esse volumus de fundo Plataniano, & Lumbriacata, & Subripula, & Isclita, & Fosse cum vocabulis, & appendicibus suis, qui sunt inter hos fines: ab uno latere terra sancti Vitalis, ab alio latere terra, quae nominatur totalis, & heredes Petri Tribuni, & pergit recte in fluvium Tyberis, a capite ripa & via publica, a pede fluvius Tyberis cum littoribus & piscariis suprascriptis, & portus ad naves decurrendum. Infra istos vero fines omnes in integrum vineas & terras, & suprascriptam ecclesiam, sicut fuere de suprascripto Goccio & Anna conjuge sua ita refutavimus & concedimus tibi domne Hugo venerabilis Abbas, & posteris ac successoribus tuis, & in ss. monasterio in perpetuum. Si enim, quod absit, quoquo tempore venero ego ss. Farolfus aut aliquis de heredibus meis aut quaelibet a nobis submissa persona contra te ss. domne Abbas, aut contra posteros & successores tuos, aut contra hoc breve refutationis agere aut causare vel litigare, aut dirumpere voluerimus per cujuslibet modi ingenium nostri, per vestram jussionem, aut per emphiteusim capere potero, tunc daturum me promitto componere una cum heredibus meis tibi tuisque posteris & successoribus ante omnis litis initium poenae nomine auri purissimi lib. X. Hoc fuit factum & definitum & inter divulgatum ante praesentiam ss. comitis & Lamberti episcopi & suprascriptorum judicum & bonorum hominum scriptum per manus Leonis Tribuni & dativi, judicis & tabellionis civitatis HORTANAE in mense & indictione suprascripta III. ✠ Fanulfus Tribunus in hoc breve refutationis manu mea subscripsi & testes subscribere rogavi ✠ Leo nobilis vir & domini gratia dativus judex manu mea ✠ Berardus tribunus de Compensini testis ✠ Petrus tribunus & dat. testis ✠ Petrus filius Sigizonis testis ✠ Liozo trib. t. ✠ ego Leo trib. & domini gratia judex & Tabellio civitatis HORTANAE scriptor hujus brev. & complevi & dedi & absolvi.

NOTA.

De Notitiis publicis & privatis nonnulla observavimus in Vindiciis Diplomatum pag. 40.

NOTI-

XIV.

NOTITIA PRIVATA
GYRARDI COMITIS

Ex Regesto Farfensi num. 995.

IN nomine Domini Dei Salvatoris nostri Jesu Christi. Temporibus Domini Alexandri summi Pontificis & universalis secundi Papae in sacratissima Sede beati Petri Apostoli septimo mensis Julii, indictione VI. Quaecunque in hac vita possidere videntur quamvis dulcia, tamen cito ab amatoribus relinquuntur, proinde restat, ut meliora appetant, quae sibi quisque aeternaliter mansura lucrari debeant. Quapropter Gyrardus inclitus comes filius bonae memoriae Girardi incliti comitis habitator in territorio Maritimano, sicut bonum mihi videtur exercere eorum negotium, qui de terrenis comparant coelestia & de rebus transitoriis praemia mercantur aeterna, sic a praesenti die dono, cedo, trado, offero, & nullo me penitus cogente, neque mihi contradicente vel suadente aut vim faciente, sed propria, spontanea, meaque bona voluntate largior in ecclesia sanctae Dei Genitricis Virginis Mariae, quae aedificata est in comitatu Sabinensi juxta montem in loco, qui vocatur Acutianus, & qui nominatur Pharpha, & tibi, domine Berardus venerabilis Abbas praedicti monasterii, pro Dei omnipotentis amore, omniumque sanctorum & pro anima mea, vel suprascripti genitoris mei, & pro innumeris peccatis meis, & ut dignus sim audire illam beatam & gloriosam vocem, quam Dominus dicit in Evangelio: Venite benedicti Patris mei, percipite Regnum, quod vobis paratum est ab origine mundi. Ideo remunero & dono in suprascripta ecclesia unam ecclesiam sanctae Severae totam in integrum cum sua pertinentia, cum libris, paratis, & oraculis suprascriptis. Et castellum totum in integrum, quod est juxta ipsam ecclesiam in capite civitatis sanctae Severae cum introitu & exitu suo, cum muris, aedificiis suprascriptis, & cum omnibus ad eum pertinentibus, & cum XV. casalinis in ipsa suprascripta civitate. Et dono in ss. ecclesia medietatem de portu sanctae Severae, & quintam par- Pag. 291. An. 1068.

partem integram de vineis & terris pertinentiae & tenimenti supraſcriptae civitatis ſanctae Severae, & cum ſilvis, hortis, & omnibus ad ſupraſcriptam civitatem pertinentibus cedo, trado, largior. Unde hanc ceſſionis, donationiſque cartulam vobis contradidi, ut ſupraſcriptam eccleſiam ſanctae Severae & ſſ. caſtellum, & ſſ. quindecim caſalinas & medietatem ſupraſcripti portus, & ſupraſcriptam quintam partem, ſicut ſuperius legitur, cum omnibus ad ea pertinentibus a praeſenti die habeatis, teneatis & poſſideatis, & fruamini, in utilitatem, & uſum, atque ſalarium veſtrum perſiſtant in perpetuum. Et nunquam a me, nec ullis meis heredibus, neque ulla perſona a me ſubmiſſa aliquam aliquando habebitis requiſitionem, aut calumniam, etiam ſi vobis veſtriſque ſucceſſoribus neceſſe fuerit contra omnes homines ſtare, una cum heredibus meis & defendere promitto. In quo & jurata voce dico per Deum omnipotentem, ſanctaeque Sedis Apoſtolicae & Domini noſtri Alexandri Papae ſalutem haec omnia, quae hujus donationis chartulae ſeries textus eloquitur, inviolabiter conſervare, atque adimplere promitto. Si enim, quod abſit, quoquo tempore contra haec, quae notata vel aſcripta leguntur, agere praeſumpſero, & cuncta non obſervavero, tunc daturum me promitto una cum heredibus meis vobis veſtriſque ſucceſſoribus ante omne litis initium poenae nomine auri boni & optimi libras quinque. Et poſt poenam abſolutam maneat haec cartula donationis in ſua nihilominus firmitate. Quam ſcribendam rogavi Berningerium, Tribunum Domini gratia judicem ✠ S. ſupraſcripti Girardi incliti comitis, qui hanc cartulam donationis fieri rogavit ✠ Signum Roccii fil. Litolfi teſtis. ✠ Signum Sarraceni de Johanne presbyteri Johannis teſtis. ✠ Signum Petri de Johanne presbyteri Johannis teſtis. ✠ Signum Falconis filii Adelmontis t. ✠ Signum Tebaldi de Johanne presbyteri Johannis teſtis. ✠ Ego Bernigerius Trib. & Domini gratia judex & Tabellio civitatis Hortanae & ſcriptor hujus chartulae complevi & abſolvi.

NOTA.

Juramentum per ſalutem Papae alibi non offendi. Me legere memini, veteres jurare conſueviſſe per ſalutem Imperatoris.

INNO-

X V.

INNOCENTIUS. III
POTESTATI. ORTANENSI

Ex Archivo Vaticano.

CUm bonae memorie M. ſocer nobilium virorum Cazaguerre de ORTA B.de Canalio I. Raynaldi & P.Jaczonis, caſtra Baſanalli, Palatioli, Baſſani, & Aliani ab eccleſia Romana in feudum tenuerit & ex illis perceperit multa bona, ipſi praedicta caſtra poſt ejus obitum pro ſuae voluntatis arbitrio detinentes, ad noſtram praeſentiam,ut nobis reſponderent de ipſis, accedere noluerint cum exinde fecerimus requiri eoſdem.Quia vero id nolumus in patientia ſuſtinere,ne jus eccleſiae Romanae negligere videremur, eiſdem nobilibus noſtris dedimus litteris in mandatis,ut uſque ad Cathedram B.Petri proximo praeteritam, quem eis terminum peremptorium aſſignavimus, reſponſuri nobis de caſtris ipſis noſtro ſe conſpectu praeſentarent, dilecto filio Cynthio de Inſula noſtris dantes litteris in mandatis,ut ſi praedicti nobiles eodem termino ad noſtram praeſentiam non venirent,eadem caſtra noſtro nomine recipere non differret. Univerſis inſuper hominibus eorundem caſtrorum injunximus, ut eidem ex tunc de caſtris ipſis ad nomen & opus noſtrum reſpondere curarent. Quo circa diſcretioni tuae per Apoſtolica ſcripta mandamus quatenus eidem Cynthio ad mandatum Apoſtolicum exequendum tuum praeſtes auxilium & favorem. Datum Lateran. XIII. Kal. Aprilis Pontificatus noſtri anno quintodecimo. Pag.293. An.1212.

N O T A.

EDita eſt a Baluzio inter epiſtolas Innocentii III. tom. 2. pag.603. Hanc vero cum ſequentibus exſcripſerunt Thomas & Donatus de Juliis ex Regeſtis Vaticanis.

INNO-

XVI.

INNOCENTIUS. PP. III

Ex Archivo Vaticano.

COnſulibus & populo Ortanis &c. Cum praeter ſolitum, immò plus ſolito multis & magnis ſimus negotiis occupati, quae per nos ipſos facere non valemus, per alios cogimur adimplere. Sane inter alias occupationes & ſollicitudines noſtras curam & proviſionem Apoſtolici patrimonii non modicas reputamus, tam ad ſpiritualem juriſdictionem noſtram ſpectantes, quam etiam temporalem: unde nobis poſſet non immerito imputari, ſi ſuper ordinatione ipſius eſſemus tepidi vel remiſſi, qui cunctorum fidelium ſollicitudinem gerimus paſtoralem. Novimus enim (quod triſtes & dolentes referimus) quam in eo multi quae ſua ſunt, non quae Jeſu Chriſti quaerentes & abutentes per inſolentiam Sedis Apoſtolicae patientia, pacem perturbant, corrumpunt juſtitiam, ſtratam violant, & terram offendunt: unde nobis & vobis non modicum derogatur. Cum igitur ſuper his, quae praemitimus emendandis cum fratribus noſtris tractatum habuerimus diligentem, de ipſorum conſilio dilectum filium noſtrum G. ſancti Georgii ad Velum aureum diaconum Cardinalem, virum nobilem & prudentem, quem inter alios fratres noſtros ſpeciali diligimus caritate, operi tam utili & neceſſario deputantes, ut melius & facilius injunctum ſibi officium valeat exercere, dilectum filium P. Praefectum Urbis, virum nobilem & potentem, ſibi duximus adjungendum: quibus dedimus in mandatis, ut ſtratam cuſtodiant, pacem procurent, juſtitiam faciant, & terram defendant: alia quoque nihilominus operentur, quae ad honorem Dei, profectum eccleſiae, utilitatem veſtram & aliorum noſtrorum fidelium noverint pertinere. Ut autem dominium Apoſtolicae Sedis, quae de ſe vere dicere poteſt, jugum meum ſuave eſt & onus meum leve, diebus noſtris dulcedinem non deponat & nulli fiat penitus odioſum, eis viva voce praecepimus, ut vos diligant & honorent, nullum ſine cauſa laedentes, vel contra juſtitiam aggravantes, ſed a vobis potius iniquitatem & vio-

& violentiam satagant propulsare. Unde quotiens necessitas postulaverit ad eos vice nostra pro justitia consequenda vel aliis expediendis negotiis poteritis habere recursum. Et ut melius quae ad pacem & utilitatem vestram a nobis & fratribus nostris sunt salubriter ordinata perduci valeant ad effectum, universitatem vestram monemus attentius, & hortamur in Domino per Apostolica scripta praecipiendo mandantes, quatenus ipsis vice nostra, immo nobis in ipsis intendentes humiliter ac devote, quod super praemissis articulis & aliis emergentibus negotiis utiliter duxerint statuendum, salvo in omnibus Apostolicae Sedis mandato, teneatis firmiter & servetis, de universis justitiis & rationibus ecclesiae Romanae sibi plenarie respondentes. Dat. . . . . Octobris anno II.

NOTA.

I*Nnocentius III. singulari amore prosequutus est Hortanos. nam in ejus Gestis, quae MSS. exstant in Archivo Vaticano fol.* 82. *pag.*2. *vers.*4. *legitur dono dedisse* Ecclesiae ORTANAE unam planetam de examito rubeo cum aurifrigio decenter ornatam: tunicam de limite celesti & unam dalmaticam & unum aurifrigium: *quae verba desunt in editione Baluzii pag.*88. *num.*CXLIV.

XVII.

EPISTOLA GREGORII. IX EPISCOPO. HORTANO

Ut Priori & fratri Rad.Ord.Praed. S.Mariae ad Gradus Viterbii praestet auxilium, consilium & favorem super reconciliatione haereticorum.

Ex Archivo Vaticano.

Pag.294. Au.1235. QUia dignum est illis misericordiae januam aperiri, qui ab haeretica caecitate per spiritum consilii discedentes, ad lucem, quae Christus est, humiliter revertuntur, dilectis filiis Priori, & F.Radulpho Ordinis Praedicatorum sanctae Mariae ad Gradus Viterbii auctoritate Apostolica indulgemus, ut universis, qui de civitate vel dioecesi HORTANA ad sanctae praedicationis ministerium, quod implere crederis & probaris, corde compuncti, synagoga peccantium, secta haereticorum, & infidelitatis errore penitus abjuratis, & cautionibus idoneis exhibitis, sponte ad Christianae fidei redeant unitatem, nec sint publice infamati. Quocirca fraternitati tuae per Apostolica scripta mandamus, quatenus ad extirpandam de civitate & dioecesi supradictam pravitatem haereticam, prudenter assurgens, Priori & fratri, judicibus super his, efficax impertiri studeas consilium, auxilium, & favorem, ita quod sponsam Christi aperte diligere te ostendas, & nos sollicitudinem tuam possimus extra, merito commendare. Datum Perusii secundo idus Augusti anno nono.

NOTA.

HAnc epistolam, quae data est Guidoni Hortano episcopo, citat Odoricus Raynaldus anno 1235. *num.*15. *Haeretici isti erant Patareni, qui universam Italiam inundaverant.*

PRO-

XVIII.

PROCESSUS JUDICIALIS

Inter Hortanum Episcopum & Abbatem Saxivivi.

Ex eodem Archivo.

INNOCENTIUS. PP. IV

Abbati & Conventui monasterii Saxivivi.

JUstis petentium desideriis dignum est nos facilem praebere consensum & vota, quae a rationis tramite non discordant, effectu prosequente complere. Cum igitur olim inter vos ex parte una & venerabilem fratrem nostrum Episcopum ORTANUM ex altera super sancti Jacobi de Ponte ORTANO, sanctae Mariae de Porralia & sancti Fortunati de Fayculis, ecclesiis, quodam molendino & rebus aliis orta materia quaestionis, fel. rec. Gregorius Papa praedecessor noster vobis & eidem Episcopo dilectum filium nostrum Stephanum tituli sanctae Mariae Transtiberim Presbyterum Cardinalem super his concesserit auditorem; tandem libellis hinc inde porrectis & lite super praemissis coram eo legitime contestata, utraque parte providentiae ac beneplacito ipsius praedecessoris nostri se voluntarie submittente, idem Cardinalis cognitis causae meritis de speciali ejusdem praedecessoris mandato ex quadam providentia hujusmodi negotium definivit prout in instrumento confecto exinde perspeximus plenius contineri. Nos igitur vestris devotis supplicationibus inclinati, quod ab eodem Cardinale super hoc factum est ratum & gratum habentes id auctoritate Apostolica confirmamus & praesentis scripti patrocinio communimus, tenorem ipsius instrumenti praesentibus de verbo ad verbum inseri faciendo, qui talis est. In nomine Domini amen. Omnibus praesentes literas inspecturis Stephanus miseratione divina tituli sanctae Mariae Transtiberim Presbyter Cardinalis salutem in Domino. Suborta olim inter venerabilem fratrem Patrem Transmundum Episcopum ORTANUM ex parte una, & Abbatem & Conventum monasterii Saxivivi ex altera super quibus- Pag. 294. An. 1243.

busdam ecclesiis & rebus aliis materia quaestionis, nos eis Dominus Papa auditorem concessit. Episcopo igitur pro se & dicto capitulo & yconomo seu procuratore praedicti monasterii comparentibus coram nobis, idem Episcopus conventionis, & procurator praedicti monasterii reconventionis libellos hujusmodi porrexerunt. Coram vobis domine Stephane tituli sanctae Mariae Transtiberim Presbitero Cardinali, partibus a domino Papa auditore concesso, propono ego Transmundus episcopus Ortanus nomine episcopatus & capituli antedicti contra procuratorem Abbatis & Conventus Saxivivi quod cum Paulus olim episcopus Orti concesserit sancti Jacobi de Ponte Ortano sanctae Mariae de Porralia & sancti Fortunati de Fayculis ecclesias, cum possessionibus suis, tenimentis & pertinentiis in dioecesi sua sitas, monasterio ecclesiae sanctae Crucis de Saxovivo, scilicet Mauro Abbari ejusdem monasterii, suisque successoribus ad annuam pensionem sive censum praestandum episcopis, qui pro tempore fuerint ecclesiae Ortanae, scilicet quatuor mesales frumenti & sex de spelta tempore aestatis, & duas salmas musti mundi in vindemiis & duo paria gambonum Porci in Natale Domini pro ipsa ecclesia sancti Jacobi. Item quatuor mesales frumenti & sex de spelta ad communem mesalem civitatis Orti, qui per tempora erit pro ecclesia sanctae Mariae & ecclesia sancti Fortunati. In festo sancti Fortunati duodecim Lucenses bonos. In Pascha vero Resurrectionis duos Agnos vivos, reservata ipsi episcopo & successoribus suis quarta mortuorum de omnibus, quae ex testamentis proveniunt ad praefatas ecclesias. Item quod clerici, qui pro tempore fuerint in ipsis ecclesiis teneant & observent excommunicationes & interdicta ipsius episcopi, & ad conventum seu capitulum ipsius episcopi venire teneantur quotiens per nuntios ipsius episcopi vocati fuerint. Et licet dictus Abbas & sui successores, qui pro tempore fuerint seu rectores in ipsis ecclesiis constituti quinquaginta annis & ultra dicto episcopo & suis successoribus praefatum censum seu pensionem solverint seu praestiterint, tandem Abbas & rectores praedicti in solutione seu praestatione praedictorum per triennium cessaverint & ultra: quamvis dictae ecclesiae eorum incuria vel negligentia deteriores sint factae, contempnentes & non observantes sententias interdicti & excommunicationis, per dictum episcopum promulgatas, & non praestantes sibi quartam mortuorum & non venientes ad ipsius

ipsius capitulum ut tenentur. Quare peto dictas ecclesias cum possessionibus suis mihi episcopo restitui & dimitti vel censum subtractum a tribus annis vel ejus extimationem quam facio quadraginta librarum Lucensium,& peto nihilominus ipsos mihi condempnari quod in futurum praestent dictum censum integre, ut tenentur, & clerici seu rectores, qui sunt in ecclesia sancti Jacobi vel erunt per tempora in eadem mihi & successoribus meis respondere de spiritualibus teneantur,& quod reaedificent & resarciant sancti Fortunati de Fayculis & sanctae Mariae de Porralia ecclesias, suo tempore dirutas, & statuant in eisdem clericos,qui Deo serviant & mihi & successoribus meis ne teneantur de spiritualibus respondere.Et quia venerint contra pactum seu conventiones inter ipsos factas, peto nihilominus viginti libras Lucenses nomine poenae sicut in instrumento publico continetur.Item peto sententiam inique latam per magistrum Dondeum, olim causarum Camerae Domini Papae auditorem contra me pro monasterio,& quicquid secutum est ex ea vel ejus occasione revocari & irritari vel irritum nuntiari, a qua extitit pro parte mea ante & post legitime appellatum. Item peto quod faciatis cessare eos ab impetitione seu molestatione,quam faciunt super parochia, quam dicunt se habere in burgo civitatis ORTANAE ex iniqua concessione G. episcopi praedecessoris mei facta eis absque consensu capituli ORTANI in praejudicium futurorum episcoporum & maioris ecclesiae ORTANAE & aliarum ecclesiarum civitatis ORTANAE. Donnus C. Prior sanctorum Quatuor & procurator seu yconomus monasterii Saxivivi litem contestando negat narrata vera esse, ut narrantur, & dicit petita fieri non debere. Libellus autem monasterii talis est. Petit a vobis, venerande pater domine Stephane, tituli sanctae Mariae Transtiberim Presbytero Cardinali Donnus C.Prior sanctorum Quatuor & procurator seu yconimus Abbatis & conventus monasterii Saxivivi nomine ipsius monasterii, quatenus cum praedictum monasterium sancti Jacobi de Burgo ORTANO, sancti Fortunati de Fayculis & sanctae Mariae de Porralia ecclesias cum pertinentiis, parochiis, molendino, quod est sub ponte ORTANO & aliis possessionibus & iuribus eorumdem pacifice & quiete possideant, & liberas & exemptas ad dictum monasterium tam in spiritualibus,quam in temporalibus pertineant pleno jure, & super his omni gaudeant privilegio libertatis, inhibeatis Transmundo episcopo & capitulo ORTANO, ut dictum monasterium super

ſuper praedictis eccleſijs & poſſeſſionibus & juribus earumdem occaſione alicujus juris temporalis vel ſpiritualis de cetero non moleſtent, praedictis epiſcopo,& capitulo ſuper praemiſſis omnibus perpetuum ſilentium imponentes, & pronuntietis eccleſias ſupradictas cum poſſeſſionibus & juribus earumdem liberas & exemptas tam in ſpiritualibus quam in temporalibus pleno jure, & ad jus & proprietatem dicti monaſterii pertinere. Petit etiam ut cogatis dictum epiſcopum ab ſolutionem & obſervationem eorum, in quibus per ſententiam magiſtri Dondei cappellani domini Papae, ſicut in ejus ſententia continetur, dicto monaſterio vel ejus procuratori extitit condempnatus.Item petit,ut compellatis dictum epiſcopum ad reſtitutionem viginti ſaumarum de muſto & decem meſalium de ſpelta vel exſtimationis ipſorum,quae dicto monaſterio de proventibus praedictarum eccleſiarum coram magiſtro Bartholomaeo notario domini Papae ab ipſo domino auditore dato, ſe abſtuliſſe confeſſus eſt. Tranſmundus epiſcopus Ortanus litem conteſtando pro ſe & capitulo ſuo negat narrata vera eſſe, ut narrantur, & dicit petita fieri non debere. Facta fuit litis conteſtatio ſuper praemiſſis libellis, ut ſuperius dictum eſt, ſub anno Domini milleſimo ducenteſimo trigeſimo nono, indictione duodecima tempore domini Gregorii Papae noni, idus Junii. Lite itaque coram nobis ſic legitime conteſtata, tandem praedictus epiſcopus nomine ſuo & epiſcopatus Ortani de ſpeciali conſenſu & mandato capituli ſui Ortani quod talis eſt: In nomine Domini. Anno ejuſdem Nativitatis milleſimo ducenteſimo trigeſimo nono temporibus domini Gregorii Papae noni, menſe Junii die ſexta indictione duodecima. In praeſentia mei judicis & teſtium ſubſcriptorum totum capitulum eccleſiae ſanctae Mariae & ſinguli canonici ejuſdem eccleſiae,ſcilicet Ugolinus Ruſticus, Petrus & Johannes presbyteri, Fulco Rainucii, Paganellus de Bocca,Hordeus Jordanus, Angelus de Cencio Boccocio, Jacobus Benincaſe, & Jacobus Cazaguerre, Petrus Stephani, Oddo Tebaldi, Oddo Capoblancus, Cencius Petri Zarſi, Jennagius Martini, Gimundus & Converſanus, conſenſerunt & dederunt plenam poteſtatem domino Tranſmundo epiſcopo ſuo abſenti committendi beneplacito & providentiae domini Papae omnem cauſam & controverſiam,quam idem epiſcopus habet nomine epiſcopatus Ortani contra Abbatem & Conventum monaſterii Saxivivi,vel ipſe Abbas & conventus contra epiſcopum ſeu epiſco-

ſcopatum Ortanum ſuper quibuſcumque rebus tam ſpiritualibus, quam temporalibus, promittentes per ſe, ſuoſque ſucceſſores ſemper ratum & firmum habere quicquid ipſe epiſcopus in committendo & dominus Papa in praecipiendo vel arbitrando ſeu definiendo inter ipſum epiſcopum & dictos Abbatem & Conventum duxerint faciendum. Actum eſt hoc Ortae in dicta eccleſia ſanctae Mariae coram his teſtibus, Johanne Donati, Gencio Gilioli Donati, Martino Mercatante, & Berardo Symeonis civibus Ortanis. Ego magiſter Johannes Almerici Ortanus civis, Dei gratia ſanctae Romanae eccleſiae notarius & imperialis aulae judex ordinarius his omnibus interfui, & haec omnia ſcripſi & publicavi, a dictis canonicis rogatus. Et yconomus ſeu procurator monaſterii antedicti habens ad hoc ab Abbate & conventu ſpeciale mandatum quod tale eſt. In nomine Domini amen, anno ejuſdem milleſimo ducenteſimo trigeſimo nono indictione duodecima & octavo idus Junii tempore dominorum Gregorii Papae noni, & Frederici Romanorum Imperatoris. Donnus Angelus Abbas monaſterii Saxivivi praeſentibus & conſentientibus fratribus ſuis, ſcilicet donno Bonaventura priore clauſtri, donno Ventura, donno Johanne, donno Creſcio, donno Johanne quondam Abbate ſancti Criſpoliti, donno Toſto, donno Jacobo, donno Angelo, fratre Gilio, fratre Frederico, fratre Benvenuto, fratre Rainero, fratre Jacobo, fratre Angelo, & fratre Andrea & toto conventu ejuſdem monaſterii, conſtituit fecit & ordinavit donnum Compangium Priorem ſanctorum Quatuor de urbe yconomum, ſindicum & procuratorem & actorem ipſius monaſterii coram domino Papa ad dandum ſeu committendum providentiae ſeu beneplacito ipſius domini Papae omnem cauſam & controverſiam, quam habent Abbas & conventus contra epiſcopum ſeu epiſcopatum Ortanum, vel idem epiſcopus nomine epiſcopatus contra ipſos Abbatem & conventum ejuſdem ſuper quibuſdam rebus tam ſpiritualibus, quam temporalibus & ad compromittendum beneplacito & mandato ipſius domini Papae & ad poenam in ipſo compromiſſo & providentia, ſi neceſſe fuerit, ponendam & ad omnia & ſingula exercenda & gerenda & facienda, quae ipſi compromiſſo ſeu beneplacito providentiae vel mandato fuerint neceſſaria & quicquid inde fecerint perpetuo ratum habebunt, & contra non venient aliqua occaſione vel exceptione. Actum in capitulo ipſius monaſterii coram Andrea Aſſalonis, Jacobo Domi-

Dominici, Vitello Johannis, Accurribon. Pizaran. & aliis testibus. Ego Benevenutus Carpelle, Apostolica auctoritate notarius his interfui & mandato ipsorum Abbatis & fratrum hoc scripsi & subscripsi. Omnes quaestiones, quas habebant ad invicem provisioni sedis Apostolicae submiserunt, ut ipse vel cui mandaverit inter eos super his provideret & disponeret, ut placeret. Nos autem de ipsius domini Papae speciali mandato sic duximus providendum, ut praedictum monasterium libere de cetero habeat & possideat praedictas ecclesias sancti Jacobi & sancti Fortunati cum parochiis & omnibus pertinentiis suis tam in spiritualibus quam temporalibus pleno jure, ita quod praedictus episcopus vel capitulum nihil juris in eisdem quocumqne modo valeant vendicare. Nec liceat episcopo antedicto excommunicare seu suspendere vel interdicere praemissas ecclesias vel personas in eisdem ecclesiis commorantes, ita tamen, ut & illi, qui in praedictis morantur ecclesiis excommunicatos & interdictos ab episcopo nullatenus recipiant ad divina. Ecclesiam autem sanctae Mariae de Porralia cum decem pedibus terrae circum circa positae habeat amodo episcopus pleno jure, medietatem vero molendini, & piscariae, quod habet ecclesia sancti Jacobi sub ponte ORTANO tam pro censu, quem hactenus a parte altera recipiebat episcopus, quam etiam pro possessionibus, si quae remanent monasterio de praedicta ecclesia sanctae Mariae, pars monasterii det liberam & absolutam episcopo pro ipso episcopatu in perpetuum retinendam, ita tamen ut episcopus & monasterium usque ad decem annos communiter teneant, & interim neutri parti liceat alienare sine alterius partis assensu. Transactis vero decem annis si quis eorum alienare voluerit partem suam, primo denuntiet alteri: quod si comperare voluerit, emat decem soldos minus, quam ab alio sine malitia possit haberi, alioquin libere vendat cui velit. Expensas autem, quae circa molendinum, & piscariam sunt faciendae communiter faciant quandiu communiter possidebunt. Praeterea idem episcopus restituat monasterio omnia instrumenta & litteras Papales, quas habet occasione census, quem olim sibi deberi dicebat in ecclesiis antedictis, quin immo omnia sunt cassa & vacua, & nullius de cetero sint momenti. Abbas vero & conventus caveant episcopo, quod illam medietatem molendini & piscariae & ecclesiam sanctae Mariae cum decem pedibus terrae, quae Abbas & conventus dare tenentur episcopo, nemini dede-

dederunt vel concesserunt, nec aliquo modo alienaverunt: & his pars utraque sit contenta. Super omnibus aliis quaestionibus, quae inter eos vertebantur, utramque partem ab impetitione alterius duximus absolvendam. Dictam vero provisionem scribi mandavimus per Jacobum Rainucii publicum notarium, & nostro sigillo fecimus communiri. Ego Jacobus Rainucii Imperiali auctoritate notarius dictae provisioni factae in camera memorati domini Cardinalis coram his testibus, scilicet domino Petro de sancta Genovesa, domino Gotifrido canonico Alatrino, magistro Markisio, magistro Johanne de Alatro, & Petro Archipresbytero sancti Stephani Tyburtini, ejusdem domini Cardinalis capellano, sub eodem anno, indictione decima quarta Kal. Julii praesens interfui, & de mandato praedicti domini Stephani Cardinalis, & dictarum partium voluntate scripsi & publicavi. Nulli ergo *&c.* nostrae confirmationis *&c.* Si quis *&c.* Datum Laterani tertio Kal. Martii pontificatus nostri anno primo.

NOTA.

Exstat in eodem Archivo Vaticano ejusdem Innocentii IV. dispensatio in quarto consanguinitatis gradu inter Simonem Guidonis Magalotti Militis ORTANI *& Andream ejus uxorem.* Dat. Laterani nonis Aprilis an. XI. *nempe* 1254. *Miles tunc is dicebatur, qui militari cingulo accinctus erat, seu vir equestris ordinis.*

XIX.

ELECTIO EPISCOPI ORTANI

Ex Archivo Vaticano.

MARTINUS. PP. IV

Venerabili fratri Conrado Episcopo ORTANO.

Dudum ecclesia ORTANA per obitum bonae memoriae Petri ORTANI episcopi, Pastoris solatio destituta, Capitulum ejusdem ecclesiae pro futuri substitutione Pastoris, vocatis omnibus, qui voluerunt, potuerunt & debuerunt *Pag. 296. An. 1284.*

 com-

commode interesse, prout moris est, convenientes in unum post habitum super hoc diligentem tractatum, primo dilectum filium E. Priorem sancti Andreae Urbevetanum, & demum, eo recusante electioni hujusmodi consentire, Henricum canonicum Tudertinum in suum episcopum elegerunt. quo quidem postmodum Henrico hujusmodi electioni de se factae nolente humiliter suum praestare consensum, dicti Capitulum cupientes ecclesiae praedictae viduitati de persona, quae tanto congrueret oneri & honori, celeriter & salubriter providere: ac propter hoc, modo simili convenientes in unum, in te tunc Archipresbyterum ecclesiae Viterbiensis, quasi per inspirationem divinam direxerunt unanimiter vota sua, sicque consequenter de te providendi ORTANAE ecclesiae supradictae, dilecto filio Jacobo Priori ipsius ecclesiae potestatem concorditer concesserunt. Idem vero J. Prior hujusmodi potestate recepta, sancti Spiritus gratia invocata, te nomine dictorum Capituli in ORTANUM episcopum postulando elegit & eligendo etiam postulavit. Cumque postea dicti Capitulum fecissent nobis electionem seu postulationem hujusmodi praesentari, nobis humiliter supplicantes, ut electionem confirmare seu postulationem admittere hujusmodi dignaremur, nos ipsas examinari fecimus diligenter, & denique quia electionem eandem invenimus de persona ydonea canonice celebratam, ipsam de Fratrum nostrorum consilio duximus confirmandam, tibique demum per venerabilem fratrem nostrum O. Episcopum Tusculanum fecimus munus consecrationis impendi, firma spe fiduciaque concepta, quod eadem ecclesia sub tuo regimine spiritualiter & temporaliter, auctore Domino, votiva suscipiet incrementa. Fraternitatem itaque tuam monemus & hortamur attente, per Apostolica tibi scripta mandantes, quatenus circa officii tui debitum sic utiliter vigiles & laudabiliter attentus existas, sicque studeas salutis verbo & salutaris operationis exemplo eidem ecclesiae praeesse pariter & prodesse, quod ipsa tuae virtutis studio devotione populi fulgeat & donis laetetur spiritualibus & commodis temporalibus augeatur; tum quoniam gregem tibi creditum, gratiae divinae adiutus suffragio, aptum reddens alimoniis sempiternis coelestium bonorum, proinde fieri particeps merearis, nosque sollicitudinem tuam dignis in Domino laudibus commendemus. Datum Perusii XIV. Kal. Januarii. Anno quarto.

Eo-

XX.

Eodem modo. Dilectis filiis Capitulo ecclesiae ORTANAE. Dudum ecclesia ORTANA per obitum bonae memoriae P. ORTANI Episcopi, Pastoris solatio destituta, vos *&c. ut supra usque*: incrementa. Quo circa universitatem vestram monemus & hortamur attente, per Apostolica vobis scripta mandantes, quatenus eundem episcopum admittentes ylariter, & honorifice pertractantes, sibi tanquam patri & Pastori animarum vestrarum impendatis obedientiam & reverentiam debitam & devotam, ac ejus salutaribus monitis & mandatis efficaciter intendatis; alioquin sententiam, quam ipse propter hoc rite tulerit in rebelles ratam habebimus, & faciemus, auctore Domino, inviolabiliter observari. Dat. Perusii XIV. Kal. Januarii an. IV.

XXI.

MARTINUS. PP. IV

Dilectis filiis, Potestati, Consilio & Communi ORTANO salutem &c.

Ex eodem Archivo.

REferente nobis dilecto filio B. Camerario nostro, accepimus, quod cum ipse olim pro emenda annona in Terra vestra, & locis circumpositis pro camera nostra, dilectum filium Grifolinum de Aretio destinasset, vos dubitantes, ne in ipsa Terra magna annonae quantitas emeretur, & fieret magis cara, primo cum eodem Camerario per vestrum certum nuncium, & postmodum cum dilecto filio Riczardo de Ferentino capellano nostro, quem super victualibus deferendis ad nostram curiam, ad vestram & alias Terras fidelium ecclesiae miseramus, extitit ordinatum, ut ad opus camerae supradictae usque ad quantitatem trecentorum medialium speltae, ipsius Camerarii nuncius in Terra vestra posset libere emere & habere. Sicque dictus Grifolinus per Jacobellum magistri Joannis, concivem vestrum, in ipsa Terra de dicta quantitate fecit emi ducenta medialia speltae de pecunia camerae supradictae, ac in certa domo, ipsius nomine, conservare. Verum quia nuper audivimus, An. 1284.

quod facta inquisitione de blado, quod in eadem Terra vestra habetur, ad revendendum pro certo pretio dictam speltam jam emptam pro nostra camera, intenditis continue compellere memoratum; nec permittatis quod usque ad dictam quantitatem concessam de spelta ad opus ipsius camerae plus ematur, & nos ex hoc non modicum ammirantes, nec clausis oculis praeterire aliquatenus intendentes, vobis sub poena ducentarum marcarum argenti, firmiter praecipiendo mandamus, quatenus circa dictam quantitatem jam emptam & aliam emendam usque ad dictum numerum trecentorum medialium, ad opus camerae supradictae, nullam molestiam inferentes, quominus nuncius, quem propter hoc Camerarius ipse mittet, emptam & emendam secundum praemissam ordinationem, libere extrahere valeat, & ad nostram curiam deportare, statuto seu ordinatione nostra contrariis non obstantibus, quae, quo ad hoc, nullius esse decernimus firmitatis, sic liberaliter vos mandato Apostolico coaptetis, quod poenam vitantes praedictam, devotionem vestram possimus proinde merito commendare. Datum apud Urbem veterem idus Maii pontificatus nostri anno quarto.

XXII.

BONIFACIUS. PP. VIII

Venerabili fratri Bartolo episcopo ORTANO.

Ex eodem Archivo.

Pag. 206. an. 1295. ATtendentes grata & accepta servitia, quae nobis & Apostolicae sedi hactenus impendisti & impendere non desistis: considerantes etiam laudanda multiplicis merita probitatis, quibus nosceris insignitus, dignum duximus, ut personam tuam praerogativa favoris & gratiae prosequamur. Cum itaque nuper ORTANAE ecclesiae tunc vacanti te praefecerimus in episcopum & pastorem, nos diligenti considetatione pensantes, quod praedicta ecclesia tenues obtinere dignoscitur facultates, & propterea volentes illa te prosequi gratia, quae tibi fore conspicitur oportuna, castrum Kie ORTANAE dioecesis ad Romanam ecclesiam pertinens cum omnibus juribus & pertinentiis suis

suis sub censu annuo unius floreni auri, tibi, quamdiu eidem ecclesiae ORTANAE te praeesse contigerit, de gratia concedimus speciali: & ut de praedictis & proprietate ipsius ecclesiae in futurum memoria certior habeatur, volumus quod annis singulis infra Quindenam Nativitatis Dominicae praedictum censum cum hujus literarum ostensione camerae nostrae persolvas. Quod si facere forte contempseris, omne jus, quod tibi ex hujus nostra concessione debetur, ex tunc ad praedictam ecclesiam devoluatur. Nulli ergo *&c.* nostrae concessionis *&c.* Datum Romae apud sanctum Petrum v. Kal. Februarii anno secundo.

XXIII.

BONIFACIUS. PP. VIII

Venerabili Fratri episcopo ORTANO.

Ex eodem Archivo.

EXposuisti nobis, quod quondam Nicolaus Petri Bonhomi civis ORTANUS, olim dum adhuc praesentis perageret vitae cursum, de bonis suis in sua ultima voluntate disposuit, in qua inter alia quondam Juciam Tegam & Franciscutiam filias suas tunc viventes in bonis ipsis, praeter quaedam legata & relicta expressa, sibi heredes aequali portione instituit, & voluit quod si aliqua praedictarum filiarum suarum moreretur sine filiis vel filiabus, succederent in dictis bonis superstites earumdem. Quod si eas omnes sine filiis vel filiabus mori contingeret, bona praedicta pro anima sua & remedio peccatorum suorum idem N. erogari & expendi voluit & mandavit, nullo super his expresso executore dimisso, cassans & irritans omne aliud testamentum seu dispositionem ultimae voluntatis, quod, vel quam ipse antea condidisset. Verum cum, sicut asseritur, praedictae Jucia Tega & Franciscutia filiae Nicolai praedicti absque filiis vel filiabus decesserint, & hujus bonorum erogandorum seu expendendorum pro anima praefati Nicolai & remedio peccatorum ipsius, qui nullum, ut praedicitur, in dicta sua ultima voluntate executorem reliquit, ad te hujus executio spectet de jure, nostrum super bonorum ipsorum erogatione pro

An. 1295.

pro te facienda pro anima dicti defuncti beneplacitum implorasti, supplicans, ut episcopalem mensam tuam ORTANAM super hoc gratiose respicere dignaremur. Nos autem tenuitatem fructuum, redituum & proventuum ad ipsam mensam spectantium attendentes, & considerantes, quod ex eis non potes secundum decentiam pontificalis officii commode substentari, praemissis veris existentibus, retinendi pro te ac tuis successoribus ORTANIS episcopis, & ipsa mensa, in perpetuum omnia bona praedicta ad tuam erogationem & distributionem spectantia cum omnibus juribus & pertinentiis suis praefatae mensae usibus applicandi sine juris praejudicio alieni, praefatis legatis & relictis exceptis, auctoritate tibi praesentium tribuimus facultatem bona ipsa tibi & eisdem successoribus ac ipsi mensae perpetuo eadem auctoritate nihilominus similiter concedentes. Volumus tamen quod tu ac dicti successores annis singulis in anniversario die obitus praefati N. missam & praecedenti die vigilias defunctorum pro anima ejusdem defuncti in dicta ORTANA ecclesia teneamini facere celebrari, & canonicis ejusdem ecclesiae, qui hujus missae & vigiliis intererint, florenum auri unum annis singulis erogari. Ceterum si bona praedicta vel ipsorum aliquod ratione criminis haereseos Romanae ecclesiae confiscata fuissent vel confiscanda forent, ut amplior gratia tibi, successoribus & mensae praedictis fiat, volumus, ut hujus confiscatione facta vel facienda nequaquam obstantibus, praemissa habeant roboris firmitatem. Nulli ergo *&c.* nostrae concessionis *&c.* Datum Anagniea IIII. dus Julii anno secundo.

XXIV.

BONIFACIUS. PP. VIII

Laurentio episcopo ORTANO.

Ex eodem Archivo.

Pag. 297. An. 1298.

CUM te nuper ob tuorum exigentiam meritorum ORTANAE ecclesiae tunc vacanti praefecerimus in episcopum & pastorem, nos diligenti consideratione pensantes quod praedicta ecclesia tenues obtinere dignoscitur facultates, & prop-

& propterea volentes illa te prosequi grata, quae tibi fore conspicitur oportuna, Castrum Kie ORTANAE dioecesis ad Romanam ecclesiam pertinens, cum omnibus bonis, juribus & pertinentiis suis sub censu annuo unius floreni tibi usque ad Apostolicae sedis aliud beneplacitum de gratia concedimus speciali, non obstantibus aliquibus literis Apostolicis sub quavis forma vel expressione confectis, impetratis vel etiam impetrandis, quibuscunque personis seu personae concessis vel etiam concedendis super institutione dicti castri vel commissariae, Castellaniae, seu custodiae, aut quavis concessione castri ejusdem vel alicujus partis ipsius vel super bonis ad illud quoquomodo spectantibus, quae de praesentibus & toto earum tenore de verbo ad verbum plenam & expressam non fecerint mentionem. Ut autem de praedictis & proprietate ipsius ecclesiae in futurum memoria certior habeatur, volumus quod annis singulis infra quindenam Nativitatis Dominicae praedictum censum cum hujus literarum ostensione camerae nostrae persolvas. Quod si facere forte contempseris, omne jus, quod tibi ex hujus concessione debetur ex tunc ad praedictam ecclesiam devoluatur. Nulli ergo &c. nostrae concessionis &c. Si quis autem &c. Datum Reate IIII. Kal. Decembris anno quarto.

XXV.

ELECTIO

POTESTATIS URBIS HORTANAE

Ex autographo Archivi Reatini A. X. Fasc. D. num. 2.

IN nomine Domini amen. Anno Domini millesimo ccc. LVIIII. tempore domni Innocentii Papae VI. indictione XII. die XVIIII. mensis Octobris, consilio generali speciali Consulum, Antianorum, & populi civitatis ORTANAE ad sonum campanae voceque praeconis in palatio ecclesiae sanctae Mariae more solito congregato, in quo consilio Nobilis & sapiens vir dominus Antulanus judex & locumtenens [1] Nobilis & Potentis viri Scimonis domini Thomae de Spoleto honorabilis potestatis civitatis ORTANAE, cum per se & voluntate lomi- *Pag. 298. An. 1359.*

dominorum Confaloneriorum, & majorum Antianorum populi
dicti Communis, & dictorum consiliariorum, & dicti Confalo-
nerii & majores, & consiliarii supradicti cum auctoritate & de-
creto dicti domini judicis, & omnes praedicti simul unanimi-
ter & concorditer, nemine ipsorum discorde, fecerunt, con-
stituerunt, & ordinaverunt, eorum & dicti Communis nomi-
ne, verum & legitimum scindicum, & procuratorem, acto-
rem, factorem, & nuncium specialem, vel si quo alio nomine
2 melius de praesenti dici, & censeri poterit, Tucium Palgle [2],
praesentem, & suscipientem ad praesentandum electionem po-
testariae dicti Communis cum observatione omnium & singu-
lorum status & reformationis factae & fiendae in dicto Com-
muni cum omnibus & singulis spectantibus & pertinentibus
ad officium dictae potestariae pro sex mensibus proxime futuris,
incipiendis die prima mensis Januarii, & finiendis, ut sequitur,
Nobili & Potenti viro domino Angelo domini Bartholomaei
3 de Deodaschis militi de Reate cum salario mille librarum [3] car-
4 tensium, & quinque librarum denariorum [4] Papiensium pro
carta & atramento, & lumine: de quo solario ipse dominus Po-
testas debet & tenetur solvere cum officio camerae Communis
ORTAE pro ipso Communi recipienti pro gabella marchas .....
denariorum cartensium pro qualibet libra. Qui Potestas de-
beat esse longe a dicta civitate ORTANA per XVIII. milliaria ad
minus. qui debet ducere & habere secum toto tempore du-
rante ejus officio in conducta praedicta, unum bonum & suffi-
cientem judicem juris peritum, tres bonos & sufficientes no-
tarios: quorum unum ad maleficia eligat, alterum ad civilia,
5 & alterum ad custodiam civitatis: duos [5] domicellos, octo bo-
6 nos & sufficientes [6] berruarios, bonos & actos ad arma por-
tanda, & duos equos: unus sit extimatus XXV. florenos, alter
vero XVI. florenos exstimandus per M. Petrum ..... & Colo
Maneschalcum: qui quidem officiales debeant esse non ecclesia-
stici, non exules, & non exbanditi de terris eorum, & longe a
civitate praedicta per XVIII. milliaria ad minus. Et debet ipse
Potestas servire personaliter, & non per vicarium: qui Potestas
& sui officiales non possint se absentare a dicta civitate durante
eorum officio: & si Potestas se absentaverit, solvat die quali-
bet, qua fuerit absens, duos florenos auri, judex I. florenum,
notarius medium florenum, quilibet familiaris vel domicellus
decem solidos Papienses. Et non possit eis & alicui ipsorum
per

per officiales dictae civitatis dari licentia: & pro qualibet equa xx. solidos Papienses: & quod ipse Potestas non possit secum ducere aliquem officialem, qui hujusmodi officium a quinque annis ..... Et debet facere custodire carceres sine aliquo salario, & debet ipse Potestas dare in fine sui officii camerae Communis ORTAE tres florenos auri committendos per .... dicti Communis, & dimittat & dimittere debeat unum [7] pa- 7
vesem de pavesibus ipsius ad sui ..... ad voluntatem camerae Communis: & si non dimiserit dictum pavesem, pro extimatione ipsius unum florenum detrahatur. Tenetur etiam dare camerae dicti Communis pro una balistra unum florenum auri. Et tenetur die lunae ante carnis privium ponere in equinum dictae civitatis, veluti consuetum est, unum anulum de argento valoris medii floreni, ad quod currere possint cives ORTANI. Et die carnis privii tenetur ponere in [8] Iovia, quae est ante ec- 8
clesiam senctae Mariae, homines, ut hactenus extitit consuetum. Et debet venire dictus Potestas cum dictis suis officialibus, famulis & equis, duabus diebus ante finem officii, ad omnem ipsius Potestatis risicum & fortunam in veniendo, stando, & redeundo: & si in dicto termino venire cessaverint, dictus Potestas die qualibet, qua steterit in mora veniendi, solvere teneatur cemerae dicti Communis xxv. libras Papienses. Et stante tempore dicti sui officii debeat dictus Potestas una cum dictis suis officialibus famulis stare ad scindicatum in dicta civitate in domo alicujus hospitatoris tribus diebus ad reddendam rationem de administratione eorum officii eligendis per Confalonerium, & majores civitatis praedictae ...... ipsius domini Potestatis eidem singulis duobus mensibus, prout tangit pro ratione ipsius .... Et ad promittendum eidem domino Angelo salarium supradictum, & ad obligandum eidem domino Angelo omnia & singula bona dicti Communis pro solutione dicti salarii, & ad recipiendum promissum a dicto domino Angelo de acceptione dicti officii, & observatione omnium praedictorum, & generaliter ad omnia alia & singula facienda, gerenda, & exercenda, quae in praedictis, & circa praedicta fuerint necessaria, utilia, & opportuna, & quae merita eorum postulant, & exigunt, promittentes quidquid per dictum scindicum suum, procuratorem, factum, gestum, & operatum fuerit in praedictis, & circa praedicta, firma & rata habere & tenere, & in nullo contra facere, vel venire sub

 obli-

obligatione & ypothecha omnium bonorum dicti Communis, & promisso cum relevamine ab omni onere, satisdatione. Actum fuit hoc in dicto palatio sanctae Mariae de ORTA praesentibus M. Jacobo Joannis, Lello Nardi Blaxi, & Bacarino Bucarelli, & pluribus aliis testibus in dicto consilio existentibus vocatis, & rogatis.

Et ego Biscius Oddoriisciani de Abbatia Florentelli Imperiali auctoritate notarius & judex ORTANUS, & nunc notarius reformationis, & damnorum datorum dictae civitatis, per decretum ipsius civitatis ad praedicta specialiter deputatus, praedictis omnibus, & singulis interfui, rogatus scribere, scripsi, & publicavi, & signo meo signavi consueto.

NOTAE.

HOc *instrumentum, cujus meminit Gabriel Naudaeus in Instauratione Tabularii ecclesiae Reatinae pag.67. est formula eligendi supremi urbium liberarum Magistratus, quem inferior aetas in Italia* Potestatem *appellavit, ut passim docent historiae & Cangius in Glossario. Is aliunde, quam ex ipsis civitatibus, electus, summo jure civibus in rebus bellicis perinde ac politicis imperabat.*

1 *Hoc titulo ea tempestate magnates decorabantur. Titulus* sapientis *dabatur unis jurisconsultis.*

2 *Nimirum* Paglie. *tunc enim vis pronunciationis Italicae ferebat, ut quotiescunque litera liquida* l *vel* n *literam* g *sequeretur, eadem liquida ante eandem* g *iteraretur, ut* Palglia *pro* Paglia: filgliuolo *pro* figliuolo: ingengno *pro* ingegno: insengnare *pro* insegnare: *cujusmodi exempla plurima occurrunt in ejus aetatis codicibus & praecipue in nostro* Thesauro *Brunetti Latini ex lingua Francica Provinciali in Italicam verso & exscripto Cortonae anno* 1388.

3 *Genus monetae ex Cangio in Glossario.*

4 *Denarios aliquot Papienses edidit amicus noster Antonius Gattus in Historia Gymnasii Ticinensis. Videntur fuisse communes in Italia, nam memorantur etiam in instrumento, quo Petrus Abbas S. Gregorii locat Cencio Frangipanio Turrim in capite Circi anno* 1145. *apud Panvinum in libro* III. *operis MS. de gente Frangipania.*

5 *Idest nobiliores famuli.*

6 *Satellites, vulgo* Sbirri.

7 *Idest scutum seu clypeum.*

8 Lovia & Lobia *est porticus ampla.*

BONI-

XXVI.

BONIFACIUS. PP. IX

Ex Archivo Vaticano.

BOnifacius &c. Venerabili fratri episcopo ORTANENSI salutem &c. Sedis Apostolicae generosa benignitas redeuntibus ad eam cum humilitate filiis post excessus, & suos errores sponte fatendo veniam exinde humiliter postulantibus, se propitiam exhibet & benignam. Cum itaque, sicut exhibita nobis nuper pro parte populi & Communis ac singularum personarum tam clericorum quam laicorum civitatis nostrae ORTANAE ejusque comitatus & districtus, petitio continebat, ipsi dudum propter novitates, quae in illis partibus contra Romanam ecclesiam & ejus officiales exortae fuerunt & a subjectione devotione & obedientia nostra & Romanae ecclesiae Matris & Dominae eorum se damnabiliter subtraxerint, ac dampna diversa & injurias tam ecclesiae & officialibus praedictis, quam etiam ipsius ecclesiae subditis & fidelibus irrogaverint, & cum persecutoribus, hostibus & inimicis praedictae ecclesiae, etiam contra eandem ecclesiam ligas & confoederationes inіverint & fecerint, ac subditos praedictae ecclesiae invaserint & dampnificaverint, homicidia perpetraverint, & alia quamplurima excessus crimina & delicta commiserint, alias contra tenorem processuum per fel. rec. Johannem XXII. Benedictum XII. Clementem VI. & Innocentium VI. Romanos Pontifices praedecessores nostros editorum, temere faciendo, nec non ab eisdem persecutoribus, inimicis & hostibus auxilia, consilia & favores receperint, libertatem ecclesiasticam violaverint & fregerint, ac in quasdam personas singulares ecclesiasticas manus injecerint temere violentas; ob haec & propter multa alia gravia per eos hujusmodi rebellionis occasione commissa, diversas excommunicationis & interdicti sententias & alias poenas tam per processus Apostolicos contra rebelles hujusmodi dudum factos, quam etiam alias a jure & ab homine latas & inflictas damnabiliter incurrendo. Tamen quia nuper populus & Communitas ac singulae personae praedicti, ad cor reversi, hujusmodi eorum An. 1396.

enormes excessus humiliter recognoscentes, nobis humiliter supplicari fecerunt, ut cum parati sint contrito corde & humiliato spiritu nostris ac praedictae ecclesiae obedire mandatis, eos ad nostram & dictae ecclesiae gratiam recipere & cum ipsis alias mite & benigne agere, ipsosque seculares clericos & personas ecclesiasticas ab hujusmodi poenis & sententiis excommunicationis, suspensionis & interdicti, & aliis quibuslibet, quas occasione praemissorum excessuum quandocumque & qualitercumque, etiam vigore quorumcumque processuum & sententiarum per quoscumque factorum sive latorum, incurrerint, absolvere & liberare & cum praefatis clericis & personis ecclesiasticis super irregularitatis macula, si quam incurrerunt, dispensare & alias super praemissis, animarum ipsorum saluti providere de solita Apostolicae sedis clementia misericorditer dignaremur. Nos igitur, licet immeriti illius vicesgerentes in terris, qui cunctos quaerit salvos facere & neminem vult perire, cuique est parcere semper & misereri; hujusmodi supplicationibus inclinati, ac de tuae fraternitatis industria specialem in Domino fiduciam obtinentes, eidem fraternitati tuae per Apostolica scripta committimus & mandamus, quatenus interdictum, cui ipsa civitas dicitur esse supposita, relaxes & per te vel alium seu alios, ydoneum vel ydoneos, quem vel quos ad hoc duxeris eligendum seu eligendos, praefatos populum & Commune ac personas utriusque sexus, quae occasione subtractionis, rebellionis, invasionis, turbationis, occupationis, adhaesionis & receptionis hujusmodi vel aliorum excessuum praedictorum, sententias seu poenas hujusmodi incurrerunt, ab hujusmodi poenis & sententiis, si hoc humiliter petierint, injunctis eis & cuilibet eorum sub virtute juramenti, per ipsos & quemlibet eorum praestandi, quod similia de cetero non committant, nec ea committentibus dabunt auxilium, consilium vel favorem; & quod nostris & Romanae ecclesiae praedictae mandatis parebunt, ac pro modo culpae poenitentia salutari & aliis, quae de jure fuerint injungenda, auctoritate Apostolica, hac vice dumtaxat, absolvas in forma ecclesiae consueta: nec non omnia hujusmodi crimina & excessus ac delicta per eos seu aliquem eorum perpetrata seu commissa quomodocumque & qualitercumque in quantum concernunt seu concernere possunt publicum interesse seu cameram Apostolicam, auctoritate praedicta remittas, ipsosque & quemlibet eorum ab omnibus bannis, poenis seu condemnationibus,

quae

quae seu quas propterea incurrerunt, ac a sententiis, quae contra ipsos & quemlibet eorum tam ab homine, quam a jure promulgatae existunt, in quantum hujusmodi publicum interesse & dictam cameram concernunt seu concernere possunt, absolvas & cum illis & hujusmodi ecclesiasticis personis, quae sic ligatae vel etiam in praesentia excommunicatorum; non tamen in contemptum clavium, divina officia celebrando vel immiscendo se illis irregularitatis maculam contraxerunt, eadem auctoritate dispenses: nec non eosdem & quemlibet praedictorum ad omnia beneficia ecclesiastica cum cura vel sine cura, ac canonicatus, & praebendas, dignitates, personatus & officia, ecclesias, hospitalia & alia beneficia quaecumque, etiamsi dignitates ipsae abbatiales, priorales aut conventuales fuerint: nec non ad quoscumque honores, dignitates alias & officia, quibus tam a jure, quam ab homine propter praedicta essent privati, dummodo in ipsis tempore datarum praesentium non sit alias alicui specialiter jus quaesitum, ac ad privilegia, bona &, jura & ad omnes actus legitimos praedicta auctoritate restituas & reintegres: ac in statum pristinum reducas & reponas, in quo erant ante tempus, quo hujusmodi banna, sententias sive poenas incurrerunt; districtius inhibentes dilectis filiis quibuscumqae officialibus nostris & dictae ecclesiae, qui sunt & erunt pro tempore, ne contra eosdem populum & Communitatem ac personas vel aliquem eorum occasione hujusmodi criminum vel excessuum seu delictorum, in quantum hujusmodi interesse publicum & dictam cameram concernunt vel concernere possunt, procedere vel occasione praemissorum ipsos aut aliquem eorum molestare vel banna seu poenas aut condemnationes hujusmodi exigere aut petere quoquomodo praesumant; decernentes ex nunc irritos & inanes quoscumque processus & sententias, quos seu quas contra inhibitionem nostram hujusmodi haberi contigerit seu etiam promulgari: & nihilominus mandantes omnibus & singulis officialibus nostris & dictae ecclesiae, qui libros seu codices, in quibus hujusmodi banna seu condemnationes forsitan sunt descripta, seu annotata obtinent, quatinus illa de libris seu codicibus ipsorum deleant & cassent ac deleri & cassari faciant cum effectu: ac tibi & hujusmodi personis, quibus vices tuas commiseris, ut praefertur, districtius inhibentes ne ratione beneficii absolutionis hujusmodi a quibuscumque personis praedictis singularibus, quae occasione praemissorum venerint absol-

ſolvendae, aliquid exigere vel etiam gratis & ſponte oblatum recipere quomodolibet praeſumatis. Contrarium vero facientes eo ipſo ſint excommunicationis ſententia irretiti & a dignitatibus, officiis & adminiſtrationibus quibuſcumque ſuſpenſi: & nihilominus ad hujuſmodi indebite perceptorum reſtitutionem integram teneantur. Volumus autem, quod ſi populus & Commune ac perſonae praedictae, quae vigore praeſentium abſolventur, vel aliquae ex eis ullo unquam tempore, quod abſit, ab obedientia & ſubjectione noſtra vel dictae Romanae eccleſiae ſe ſubtraxerint, vel nobis & eidem eccleſiae rebelles fuerint, hujuſmodi ſubtrahentes & rebelles in praedictas poenas & ſententias reincidant ipſo facto, & praeſentes litterae, quo ad eos, nullius exiſtant roboris vel momenti. Datum Romae apud ſanctum Petrum XIV. Kal. Junii pontificatus noſtri anno ſeptimo.

XXVII.

BONIFACIUS. PP. IX

Ex eodem Archivo.

An.1396. BOnifacius *&c.* Ad futuram rei memoriam. Sincerae devotionis affectus, quem dilecti filii, Commune noſtrae civitatis ORTANAE, nec non univerſitates opidorum, caſtrorum, terrarum, villarum & locorum comitatus & diſtrictus civitatis ejuſdem, ad nos & Romanam gerunt eccleſiam, merito nos inducit; ut illa Communi & univerſitatibus praedictis ac particularibus perſonis eorumdem, civitatis, comitatus, & diſtrictus, favorabiliter concedamus, quae ſuis commoditatibus fore conſpicimus oportuna. Hinc eſt quod nos volentes Commune, univerſitates & particulares perſonas hujuſmodi favoribus proſequi gratioſis, ipſorum in hac parte ſupplicationibus inclinati, Communi, univerſitatibus & perſonis praefatis auctoritate Apoſtolica tenore praeſentium indulgemus, ut in primis cauſis civilibus & criminalibus, quantum videlicet ad ſeculare forum pertinet, extra loca incolatus proprii ſeu domicilii vel civilelii per litteras Apoſtolicas de cetero impetrandas non facientes plenam & expreſſam ac de verbo ad verbum de indul-

dulto hujusmodi mentionem, aut vigore constitutionum provinciae nostrae patrimonii beati Petri in Tuscia, infra quam civitas & comitatus & districtus hujusmodi consistunt, ac aliorum statutorum seu consuetudinum quarumcunque, nequeant nisi in quinque exceptis casibus in constitutionibus dictae provinciae expressis, ad judicium evocari, sic tamen coram propriis vel delegatis judicibus infra civitatem seu alia opida, castra Terras, villas vel loca hujusmodi teneantur legitime stare juri. Decernimus insuper, sententias & processus, quas & quos contra praesentis indulti formam promulgari forsan contigerit vel haberi, nisi forsan judices hujusmodi in exhibendo petentibus justitiae complementum, negligentes fuerint vel remissi, irritos & inanes. Volumus etiam quod si ullo unquam tempore, quod absit, Commune aut universitates seu particulares personae hujusmodi aut aliqua ipsarum se a fidelitate & obedientia nostra & dictae ecclesiae subtraxerint vel subtraxerit, praesens indultum, quoad subtrahentes vel subtrahentem hujusmodi, nullius existat roboris vel momenti. Nulli ergo *&c.* nostrae concessionis, constitutionis & voluntatis infringere *&c.* Si quis *&c.* Datum Romae apud sanctum Petrum XIV. Kal. Junii pontificatus nostri anno septimo.

NOTA:

Hoc privilegium occurrit cum quibusdam aliis urbi HORTANAE *concessis, & ibidem editis per Petrum Matthaeum Thesorium de Foro Sempronii anno* 1551. *in folio*.

XXVIII.

BONIFACIUS. PP. IX

Ex eodem Archivo.

Bonifacius *&c.* Dilectis filiis Communitati & hominibus *An.1396.* civitatis nostrae ORTANAE salutem *&c.* Sincerae devotionis affectus, quem ad nos & Romanam geritis ecclesiam merito nos inducit, ut ea, quae pacis & quietis vestrae commoda respi-

respicere noscuntur, vobis liberaliter concedamus. Cum itaque, sicut accepimus, nonnulli de civitate nostra ORTANA exititii seu alias banniti existant, qui si ad eandem civitatem reciperentur & admitterentur, multa ex inde ipsius civitatis tranquillitati possent damna & scandala irrogare: nobisque pro parte vestra fuerit humiliter supplicatum, ut vobis super his providere, de benignitate Apostolica dignaremur. Nos hujusmodi supplicationibus inclinati, auctoritate Apostolica vobis tenore praesentium indulgemus, ut usque ad decennium, a data praesentium computandum, & etiam post hujusmodi decennium elapsum, nisi id de vestra processerit voluntate, nullus legatus aut subdelegatus Apostolicae Sedis, aut nostri seu dictae Sedis rectores, seu officiales, qui sunt & erunt pro tempore, ad hujusmodi exititiorum & bannitorum in praedictam civitatem receptionem & admissionem quacumque etiam auctoritate, nisi ex speciali mandato ejusdem Sedis plenam & expressam, ac de verbo ad verbum de indulto hujusmodi mentionem faciente, compellere vos valeant quoquo modo. Nos enim quicquid contra indulta hujusmodi nostri tenoris extiterit propria temeritate praesumptum, irritum decernimus & inane. Nulli ergo &c. nostrae concessionis, & constitutionis infringere &c. Si quis autem &c. Datum Romae apud sanctum Petrum XIV. Kal. Junii contificatus nostri anno septimo.

XXIX.

BONIFACIUS. PP. IX

Ex eodem Archivo.

An. 1396. BOnifacius &c. Dilecto filio magistro Paulo de Juvenatio, camerae Apostolicae clerico, & civitatis nostrae ORTANAE, ejusque comitatus, territorii & districtus pro nobis & Romana ecclesia reformatori salutem &c. Ad statum civitatis nostrae ORTANAE, ejusque comitatus, territorii & districtus pacifice & salubriter dirigendum, solicitis studiis intendentes, ad ea, per quae status ipsorum salubriter dirigatur, libenter intendimus, & ad reformationem illorum, quae deformata conspicimus

mus, adhibemus solicitudinis nostrae partes. Cum itaque, sicut accepimus, civitas praedicta, ejusque comitatus, territorium & districtus magna reformatione indigere noscantur, nos ad reformationem hujusmodi, prout ex debito pastoralis officii tenemur, paternis & solicitis studiis intendentes, ac sperantes, quod tu, qui etiam cubicularius noster existis, de cujus fidelitate, prudentia & diligentia in multis & arduis comprobatis sumpsimus in Domino fiduciam specialem, ea quae tibi commiserimus curabis fideliter, solicite & prudenter adimplere; harum consideratione inducti te reformatorem civitatis, comitatus, territorii & districtus praedictorum usque ad nostrum beneplacitum, auctoritate Apostolica, tenore praesentium constituimus; & etiam deputamus tibi ciuitatem, comitatum, territorium & districtum praedicta, in omnibus his, quae reformatione & correctione noveris indigere, auctoritate nostra reformandi & corrigendi; ac in eis quaecumque tibi pro honore & statu nostro & sanctae Romanae ecclesiae ac civitatis, comitatus, territorii & districtus praedictorum, ejusque civium, incolarum & habitatorum videris expedire, statuendi & ordinandi: necnon possessionem & tenutam Rocchae ipsius civitatis, ac terrarum, castrorum & aliorum locorum ipsorum comitatus, territorii & districtus praedictorum a dilecto filio Berochio cive ORTANO & quibuscumque aliis Rocchae, terrarum, castrorum & locorum ipsorum Castellanis, custodibus & aliis in eis deputatis nostro, & dictae ecclesiae nostrae recipiendi; ipsosque Berochium, Castellanos & custodes ac deputatos hujusmodi de receptis & assignatis per eos tibi, & omnibus, quae ab eis ratione eorum quovis modo petere possemus, quietandi penitus & liberandi; & in Rocca, Terris, castris & locis ipsis & eorum quolibet castellanos, capitaneos & alios officiales necessarios & oportunos, si, & prout tibi videbitur faciendum, quoties opus fuerit, & tibi videbitur, ponendi, deponendi, eisque salaria congrua, de quibus tibi videbitur, concedendi, & super salariis hujusmodi debitis & debendis componendi & concordandi, ac de omnibus & singulis fructibus, redditibus, proventionibus, introitibus & emolumentis civitatis, comitatus, territorii & districtus praedictorum, ad cameram Apostolicam pertinentibus, pro praemissis & aliis; de quibus tibi videbitur, arbitrio tuo disponendi & ordinandi; ac omnia alia & singula ad hujusmodi reformationis officium quomodolibet pertinentia, & quae pro honore & statu hujusmodi tibi vi-

debuntur oportuna, faciendi, mandandi, diſponendi, ordinandi & exequendi; alienatione tamen bonorum immobilium & pretioſorum mobilium civitatis, comitatus, territorii & diſtrictus praedictorum, tibi penitus interdicta: contradictoreſque per ſpirituales & temporales diſtrictiones, prout tibi viſum fuerit expedire, appellatione poſtpoſita, compeſcendi, plenam & liberam auctoritate Apoſtolica tenore praeſentium concedimus poteſtatem: mandantes dilectis filiis civibus, incolis & habitatoribus ac Poteſtatibus, caſtellanis & aliis officialibus civitatis, comitatus, territorii & diſtrictus Rocchae terrarum, caſtrorum, locorum praedictorum & cuilibet eorum, ut hujuſmodi beneplacito durante, in omnibus, quae ad hujuſmodi reformationis officium quomodolibet pertinent, tibi pareant, obediant efficaciter, & intendant; alioquin ſententiam ſive poenam, quam rite tuleris ſeu ſtatueris in rebelles, ratam & gratam habebimus, & faciemus auctore Domino, uſque ad ſatisfactionem condignam inviolabiter obſervari. Tu igitur officium praedictum ſic ſtudioſe, fideliter & prudenter exequi ſtudeas, quod exinde ſperata commoda proveniant, tuque apud nos & Apoſtolicam Sedem amplius valeas non immerito commendari. Datum Romae apud ſanctum Petrum v. idus Julii anno ſeptimo.

XXX.

BONIFACIUS. PP. IX

Ex eodem Archivo.

An. 1396. BOnifacius *&c.* Dilecto filio magiſtro Paulo de Juvennario camerae Apoſtolicae clerico, Cubiculario noſtro ſalutem *&c.* De fidelitate & prudentia tuis, familiari experientia nobis notis, plenam in Domino fiduciam obtinentes, quod ea quae tibi commiſerimus curabis fideliter adimplere, horum conſideratione inducti tibi dilectam in Chriſto filiam nobilem mulierem ...... dilecti filii nobilis viri Berochii Domicelli ORTANI natam, in Chriſmate noſtro nomine tenendi & alia circa haec neceſſaria faciendi, plenam & liberam concedimus poteſtatem. Datum Romae apud ſanctum Petrum v. Kal. Auguſti pontificatus noſtri anno ſeptimo.

BONI-

XXXI.

BONIFACIUS. PP. IX

Ex eodem Archivo.

BOnifacius &c. Dilecto filio nobili viro Berochio Domicello ORTANO salutem &c. Cum nos dilectum filium nobilem virum Johannem Philimarinum dictum Chiottum, Domicellum Neapolitanum, Castellanum Rocchae civitatis nostrae ORTANAE duxerimus deputandum, prout in nostris inde confectis literis plenius continetur, volumus & tibi mandamus, quatenus ipsam Roccham, quam tenes & ejus tenutam eidem Johanni ad quancumque eiusdem requisitionem, visis praesentibus, tradas & assignes. Nos enim eidem Johanni te de ipsa Roccha & omnibus, quae ipsius occasione a te petere quovis modo possemus, facta per te sibi praefata ipsius Rocchae assignatione, nostro & Romanae ecclesiae nomine quitandi penitus, & liberandi plenam & liberam concedimus tenore praesentium potestatem. Datum Romae apud sanctum Petrum v. Kal. Augusti anno septimo. *An.1396.*

XXXII.

BONIFACIUS. PP. IX

Ex eodem Archivo.

BOnifacius &c. Dilecto filio nobili viro Verrochio Georgii, domicello ORTANO, castri nostri Utriculi Narniensis dioecesis pro nobis & Romana ecclesia in temporalibus Vicario salutem &c. Ad statum castri nostri Utriculi Narniensis dioecesis ejusque territorii & districtus pacifice & salubriter dirigendum, sollicitis studiis intendentes, operarias manus libenter apposuimus, ut in eis cultus justitiae vigeat & pacifica tranquillitas refloreat, plantentur boni mores, & reprobi extir- *An.1396.*

pentur: viri quoque virtuosi propriae actionis praemium sentiant; mali vero corrigantur & si obstinati fuerint, luant pro demeritis dignas poenas. Hinc est quod nos de tuis, fidelitate, prudentia, ac diligentia in multis arduis comprobatis, sumentes in Domino fiduciam spectabilem,& sperantes quod illa,quae tibi commiserimus,exequeris fideliter, solicite & prudenter; te dicti castri,ejusque territorii & districtus pro nobis & Romana ecclesia in temporalibus Vicarium cum honoribus, oneribus, officialibus, sociis & famulis consuetis usque ad nostrum beneplacitum, auctoritate Apostolica, tenore praesentium facimus, restituimus; & etiam deputamus tibi omnia & singula,quae pro nostro & ipsius ecclesiae honore & pro cultu justitiae, pace, tranquillitate & prospero statu castri, territorii & districtus praedictorum, expedientia cognoveris, & quae ad hujusmodi vicariatus officium pertinent, de consuetudine vel de jure mandandi, ordinandi,disponendi,faciendi & exequendi; alienatione tamen bonorum immobilium, & pretiosorum mobilium dictorum castri,territorii & districtus,tibi penitus interdicta;contradictoresque auctoritatae nostra per temporalem districtionem, prout expediens fuerit,& tibi videbitur faciendum, appellatione postposita,compescendo; potestatem plenam & liberam contra inobedientes, ac mandantes dilectis filiis Terrigenis & incolis ac habitatoribus castri, territorii & districtus paedictorum, ut hujusmodi beneplacito durante,tibi in his,quae ad officium ipsum pertinent, pareant effectualiter & intendant. Alioquin sententiam sive poenam rite tuleris seu statueris in rebelles, ratam & gratam habebimus,& faciemus,auctore Domino,usque ad satisfactionem condignam inviolabiliter observari. Volumus autem, quod antequam officium ipsum incipias exercere, de eodem officio fideliter exercendo ac debitae fidelitatis in manibus venerabilis fratris nostri Conradi archiepiscopi Nicosiensis, Camerarii nostri, praestes in forma solita juramentum. Tu igitur officium praedictum prompta devotione suscipiens, sic illud studiose,fideliter exequaris, quod exinde spectata commoda proveniant, tuque apud nos & Apostolicam Sedem de fidelitate, prudentia & diligentia amplius valeas non immerito commendari. Datum Romae apud sanctum Petrum decimoquincto Kal. Junii anno septimo.

BONI-

XXXIII.

BONIFACIUS. PP. IX

Ex eodem Archivo.

BOnifacius &c. Dilecto filio Verrochio Georgii, Civi ORTANO, in castro nostro Bauce ORTANAE dioecesis, ejusdemque castri territorio & districtu pro nobis & Romana ecclesia in temporalibus Vicario salutem &c. Inter ceteras, varias, multiplicesque curas, quibus assidue premimur, illa praecipue pulsat & excitat mentem nostram, ut ad regimen & gubernationem castrorum, Terrarum & locorum Romanae ecclesiae immediate subjectorum, viros deputemus idoneos, fide praeclaros, providentia circumspectos, rectitudine justos, experientia doctos, & solicitudine vigiles, qui statum & honorem dictae ecclesiae diligant, pacem ament, concordiam nutriant, subditos non gravent, & sine personarum acceptatione justitiam administrent: & sic prudenter & juste populos gubernent & regant, quod iidem populi & subjecti nostri, laudabiles se recepisse rectores & gubernatores merito glorientur. Sane attendentes sincerae devotionis affectum, quem tu ad nos & eandem ecclesiam Romanam geris; necnon circumspectionis industriam & sinceritatem personae tuae, & alias multiplices virtutes, quibus Dominus earum largitor eandem personam tuam multipliciter insignivit; ac volentes aliquibus ex dictis subditis de utili & provido gubernatore providere; indubieque sperantes, quod ea, quae tuo sagaci studio duxerimus committenda, promptis affectibus & exacta diligentia prudenter ac fideliter exequeris, te, quo ad vixeris, & post tui obitum heredes tuos usque ad tertiam generationem inclusive, vicarios nostros & Romanae ecclesiae in temporalibus in castro nostro Bauce ORTANAE dioecesis ejusdemque castri territorio & districtu, ad nos & eandem ecclesiam nullo medio pertinentibus, dummodo tu & iidem heredes persistatis & continuetis in obedientia & fidelitate nostra & dictae ecclesiae, auctoritate Apostolica tenore praesentium facimus, constituimus; & etiam deputamus tibi & heredibus praelibatis regimen & gubernationem castri praedicti, An. 1396.

hujus-

hujusmodi vicariatu durante, cum illius mero & mixto imperio ac omnimoda jurisdictione temporali, quam inibi praedicta ecclesia seu officiales per eandem ecclesiam hactenus deputati de jure aut privilegio vel consuetudine exercere consueverunt ad honorem vestrum & ejusdem Ecclesiae, statumque pacificum & tranquillum castri, territorii & districtus praedictorum ac incolarum & habitatorum eorumdem per te & heredes praedictos, vel alium seu alios juste & fideliter exercendis; necnon custodiam Roccharum, si qua sit in illo, plenarie committentes, tibique & praefatis heredibus in praedicto casu, durante vicariatu hujusmodi, per vos vel alium seu alios inibi quoscumque Potestates, judices, & officiales ydoneos, qui possint ac debeant in eisdem castro, territorio, & districtu quaestiones quaslibet tam civiles, quam criminales & alias cujuscumque speciei vel generis motas vel movendas, exceptis criminibus haeresis & lesae Majestatis & falsitatis litterarum Apostolicarum, audire & de illis praevia ratione cognoscere, easque sine debito terminare & executioni debitae demandare; constituendi, creandi, faciendi, remouendi & destituendi, ac alios ad illa quotiens tibi & dictis heredibus placuerit deputandi: necnon colligendi, habendi, exigendi, & percipiendi, & durante hujusmodi vicariatu tuis & dictorum heredum tuorum usibus applicandi omnes & singulos fructus, redditus, & proventus, ac omnia & singula emolumenta & introitus quocumque nomine censeantur in castro, territorio & districtu praedictis: de quibus nullam tu nec heredes praedicti teneamini reddere rationem ad nos & dictam ecclesiam pertinentia: ita tamen quod ex hoc universitas & singulares personae castri, territorii & districtus praedictorum, absque ipsorum expressa voluntate, ultra consuetum modum non graventur, & de ipsis omnibus & singulis debitis pedagiis, emolumentis & introitibus, durante hujusmodi vicariatu, prout tibi & heredibus hujusmodi videbitur, disponendi; alienatione bonorum & jurium ipsius castri tibi & praedictis heredibus penitus interdicta: ac per te & dictos heredes vel alium seu alios, quibus tu vel iidem heredes id commiseritis, hujusmodi vicariatu durante, merum & mixtum imperium ac omnimodam jurisdictionem praedictam, praeterquam in casibus superius expressis & exceptis, exercendi: necnon contradictores quoslibet & rebelles, quotiens expedierit, temporali districtione, qua convenit, compescendi, ac omnia alia & singula quae

quae honori nostro & ejusdem ecclesiae & pro statu pacifico & tranquillo castri, territorii & districtus praedictorum incolarum & habitatorum eorumdem expedire cognoveritis, faciendi, statuendi, ordinandi, corrigendi, puniendi, definiendi & exequendi, auctoritate praedicta facultatem plenariam concedentes, ac volentes quod ad mandatum dictae ecclesiae & officialium ad hoc potestatem habentium, tu & heredes praedicti faciatis exercitus & calvacatas, & ad praeliamentum provinciae nostrae patrimonii B. Petri in Tuscia, in quo praedictum castrum consistit, accedatis quotiens vobis fuerit injunctum; ac ordinationes & mandata dicti praeliamenti observetis, & quod nunquam confoederationes seu ligas aliquas faciatis contra nos aut Romanam ecclesiam & rectorem dictae provinciae cum aliquibus universitatibus, comitatibus & singularibus personis; & si forsan aliquas fecistis vel faceretis, illas nullatenus observetis: quas nos decernimus nullas fore, ac te & heredes praedictos ad illarum observationem, etiamsi juramentum intervenisset, non teneri. Sic tamen, quod de hujusmodi consuetis & debitis fructibus, redditibus & proventibus, ac introitibus & aliis quibuscumque emolumentis, tu & heredes praedicti teneamini castrum, territorium & districtum hujusmodi vestris sumptibus & expensis diligenter & fideliter reparare & manutenere, conservare, defendere, ac etiam custodire, ac omnia alia ipsorum onera supportare, absque eo quod dicta ecclesia tibi vel heredibus praedictis pro hujusmodi vicariatu, rectoria, gubernatione, reparatione, refectione, conservatione, defensione, custodia & oneribus supportandis subvenire in aliquo teneatur seu pro expensis, quae in praemissis seu praemissorum aliquo seu alteris quomodolibet, vel eorum occasione factae sint, vel quas fieri continget in futurum, aliquid ab eadem ecclesia exigi seu peti possit, seu etiam vicariatu finito, restitutio castri, territorii & districtus hujusmodi retardari valeat seu quomodolibet impediri. Et nihilominus pro omnibus & singulis introitibus & proventibus castri praedicti nomine canonis seu census nobis & Romanae ecclesiae, seu camerae Apostolicae in urbe Romana, aut ubi nos vel successores nostri canonice intrantes residebimus, aut Romana curia fuerit, unum par Fasianorum annis singulis, hujusmodi vicariatu durante, in festo sanctorum Petri & Pauli, quod est de mense Junii, tuis & dictorum heredum periculis, fortuna, sumptibus & expensis dare, assignare, ac solvere rea-

realiter tu tenearis, & ipsi heredes etiam teneantur. Volumus etiam & retinemus ac specialiter & expresse reservamus, quod dicto vicariatu durante rectores provinciae nostrae praedictae, qui erunt pro tempore, ac eorum locatenentes & curia generalis ipsorum rectorum in causis appellationum quarumlibet tam civilium, quam criminalium & aliis ad dictam curiam generalem de jure, vel consuetudine, seu alias legitime deferendis cum plena examinatione & cognitione decidendis ab eis, eo jure plene ac libere & pacifice in castro, territorio & districtu supradictis & contra ipsorum incolas & habitatores cognoscant & utantur sicut in castris, terris & locis aliis dictae provinciae, quae immediate pro dicta reguntur ecclesia: in ipsorumque habitatores & incolas de jure, stilo, ordinationibus seu antiqua consuetudine quomodolibet usi fuerint hactenus, & cognoscere & uti consueverunt seu cognoscent & utentur imposterum: salvis tamen & reservatis in hoc quibuslibet privilegiis & indultis, castro, territorio & districtu praedictis in hac parte competentibus, si qua forent, quibus propterea non intendimus derogare. Volumus insuper, & hujusmodi vicariatus constitutioni adjicimus per praesentes, quod incolae & habitatores praedicti ad parlamenta generalia accedere ac exercitus & cavalcatas more solito, sicut alii de dicta provincia facere consueverunt, facere teneantur; quodque tu & heredes praedicti per nos & officiales nostros, quos ad hoc duxeritis deputandos, castrum, territorium & districtum praedictos ac incolas & habitatores eorumdem, hujusmodi vicariatu durante, juste & legitime regatis & gubernatis; sua jura, consuetudines & statuta castri, territorii & districtus ipsorum ac incolas & habitatores praedictos nullatenus opprimatis, sive gravetis. Immo in bona justitia manuteneatis & foveatis ad bonum statum, pacificum & tranquillum ejusdem, & quod omnia statuta, si qua essent in eisdem castro, territorio & districtu contra Romanam ecclesiam & officium inquisitionis haereticae pravitatis, libertatem ecclesiasticam, ecclesias sive ecclesiasticas personas, seu earum aliquas cassetis de libris & capitularibus eorumdem: nec ea servetis, nec servari permittatis, nec receptetis manifestos vel occultos hostes, inimicos, rebelles vel bannitos ejusdem ecclesiae, seu etiam criminosos de terris ecclesiae ad castrum, territorium & districtum confugientes, nec directe vel indirecte faciatis per alios publice vel occulte receptari, nec eis vel eorum alicui auxilium, consilium vel favorem dari

dari aut praeſtari ullo modo permittatis. Quin potius quoſcumque ex eis in tuam & dictorum heredum pervenientes poteſtaſtem, quotiens ſuper hoc a legato Apoſtolicae Sedis vel rectore provinciae praedictae, aut aliis dictae Eccleſiae officialibus, ad quos ratione officiorum ſuorum id pertineret, requiſiti extiteritis, bona capi faciatis, & ad hujuſmodi requirentes ſub fida cuſtodia deſtinari. Mandamus quoque diſtrictius dilectis filiis caſtri praedicti, univerſitati, ac ſingularibus perſonis, incolis & habitatoribus praelibatis, quatenus te dictoſque heredes, ut praemittitur, tanquam vicarios noſtros & rectores eorum, benigne recipiant, honorificeque pertractent: & tibi & ipſis heredibus, tanquam ipſorum rectoribus & aliis officialibus tuis & ipſorum heredum, quos ad caſtri ejuſdem regimen duxeritis deputandos, in omnibus, quae ad vicariatus & rectoriae hujuſmodi ſpectant officium, noſtrae & dictae Eccleſiae ac ſucceſſorum noſtrorum nomine, hujuſmodi vicariatu durante, juxta praeſentis conſtitutionis noſtrae tenorem, plene intendere ſtudeant, & efficaciter obedire. Tu igitur caſtrum praefatum, hujuſmodi vicariatu durante, ſic in tranquillitate & pacis dulcedine ac juſtitiae fideliter, ſolicite, ac prudenter gubernare & regere ſtudeas & procures, quod perſonae & habitatores praedicti utili gubernatori & rectori provido gaudeant ſe commiſſos; tuque apud Deum & homines exinde poſſis merito commendari, & noſtram & Eccleſiae praedictae benedictionem & gratiam uberius conſequi merearis. Forma autem juramenti, quod tu ratione hujuſmodi vicariatus nobis praeſtitiſti, & quod per quemlibet heredum praedictorum, in caſu praedicto, Romano Pontifici, qui erit pro tempore, vel ei, quem ad id deputaverit, volumus praeſtari, talis eſt. Ego Verochius Georgii civis ORTANUS, in caſtro Bauce ORTANAE dioeceſis, ejuſdemque caſtri territorio & diſtrictu pro ſanctiſſimo in Chriſto Patre & Domino noſtro, domino Bonifacio divina providentia VIIII. & ſancta Romana Eccleſia in temporalibus vicarius deputatus, promitto & juro, quod ab hac hora inantea fidelis ero B. Petro Apoſtolorum Principi & eidem domino noſtro, domino Bonifacio Papae VIIII. & ſucceſſoribus ſuis Romanis Pontificibus canonice intrantibus. Non ero in conſilio, auxilio, opere, ſeu facto, quod dictus dominus noſter ſeu ſucceſſores ſui vitam perdant, aut membrum, vel capiantur mala captione. Conſilium vero, quod mihi ſignificaverint vel committent per ſe, vel nuncios ſive litteras, ſine

eorum licentia, ad ipsorum damnum scienter nemini pandam vel manifestabo; & nunquam ero verbo vel facto, consilio vel consensu, directe vel indirecte, per me vel alium, seu alios, publice vel occulte, seu quovis modo contra Romanam Ecclesiam vel Dominum nostrum summum Pontificem, qui nunc est vel pro tempore erit. Sed semper ero adiutor ad conservandum, retinendum, defendendum, ac recuperandum civitates, terras, castra, loca, villas, rocchas, & bastitas, ac fortalitia ac omnia jura S.R.Ecclesiae. Etiam male alienata, vel per quoscumque homines occupata, vel tyrannice detenta, adiuvabo pro posse recuperare & recuperata secundum posse defendere: & in suo pleno dominio, juribus, utilitatibus & honoribus conservare dictam Romanam Ecclesiam & dictum Dominum nostrum summum Pontificem, qui nunc est, vel pro tempore erit, ac vicarios, legatos & officiales ipsius, etiam contra asserentes damnatae memoriae Robertum, olim basilicae XII. Apostolorum vulgariter dictum Gebennensem, olim Antipapam, fuisse verum Papam, & Joannem olim tituli S. Marcelli dictum Ambianensem, presbyteros cardinales, per fel. rec. Urbanum Papam VI. justo Dei judicio, auctoritatae Apostolica, tanquam haereticos & schismaticos puniendos, eorum culpis & notoriis demeritis exigentibus, similiter condemnatos, & contra eorum sequaces ac dantes eis, vel eorum alicui auxilium, consilium vel favorem, cujuscumque fuerint praeeminentiae, ordinationis, dignitatis, religionis, conditionis, aut status, etiamsi pontificali, regali, seu reginali vel quavis alia praefulgeant dignitatae; & etiam si fuerint dictae Romanae Ecclesiae Cardinales; & contra alios quoscumque per Ecclesiam denotatos vel imposterum denotandos, quamdiu extra gratiam & communionem dictae ecclesiae permanebunt. Nec eis vel alicui eorum dabo quovis modo per me vel alium seu alios, directe vel indirecte, publice vel occulte auxilium, consilium, vel favorem. Nec ab aliis, quantum in me erit, & impedire potero, id praestari seu dari permittam. Sed eos pro posse impediam, donec reducantur ad gremium S. R. Ecclesiae, ac obedientiam praefati domini Bonifacii VIIII. Juxta tenorem processuum Apostolicorum, & prout justum fuerit praefatos damnatos, excommunicatos, & filios perditionis pro posse persequar & invadam, ac persequi & invadi faciam, etiam contra omnes homines juxta meum posse & bona fide: & quod nunquam ero verbo, vel facto, consilio, vel consensu, ut aliquis Impera-

perator, Rex, Dux, vel Marchio, seu quivis alius nobilis, universitas, communitas seu collegium alicujus civitatis, terrae vel loci Ecclesiae Romanae praedictae, eligantur, nominentur, seu etiam assumantur in Dominum vel rectorem castri, territorii & districtus praedictorum, aut alicujus eorum, sine expressa licentia dicti domini Papae, qui nunc est, vel pro tempore erit, seu legatorum ejus. Et constitutiones papales, & maxime Joannis XXII. Clementis VI. & Innocentii VI. summorum pontificum, loquentium de hac materia, pro posse & totis viribus observabo. Et si contingeret, quod aliquis nominaretur vel eligeretur, aut assumeretur in Dominum, officialem, vel rectorem in castro, territorio, vel districtu praedictis, sine expressa licentia dicti domini nostri, aut legatorum seu vicariorum ejus, non praestabo eis consilium, vel favorem publice vel occulte. Sed pro viribus, in quantum potero, repugnabo. Et quod reverenter ac honorifice, juxta posse meum, in dictis castro, territorio & districtu dictum dominum nostrum Bonifacium PP. VIIII. qui nunc est & successores suos Romanos pontifices canonice intrantes, ac legatos, nuncios, vicarios, & officiales eorumdem, qui pro tempore essent, quotiens ad partes illas accesserint, reverenter & humiliter recipiam, ac pro posse honorifice pertractabo. In fidelitate & obedientia ipsius Romanae Ecclesiae & dicti domini nostri Papae, & successorum suorum Romanorum Pontificum canonice intrantium, ac legatorum, vicariorum, & officialium suorum perpetuo & inviolabiliter permanebo. Et quod numquam contra Romanam Ecclesiam & dominum meum Bonifacium PP. VIIII. seu successores suos Romanos Pontifices canonice intrantes, aut contra officiales ipsorum rebellabo, aut rebellantibus adhibebo quoquomodo auxilium; nec consilium, vel favorem publice vel occulte ipsis rebellantibus dabo. Sed praeceptis, monitionibus, & jussionibus dictae Romanae Ecclesiae, summorumque Pontificum parebo, & reverenter obediam cum effectu. Cavalcatas, offensiones, invasiones, aut dissensiones non faciam, nec fieri procurabo contra aliquos Romanae Ecclesiae fideles, subditos, devotos, & obedientes; nisi in quantum dictus dominus noster Papa permiserit, & de sua processerit voluntate. Nullam conjurationem, conspirationem, seu ligam faciam contra dictum dominum nostrum Bonifacium PP. VIIII. ejusque successores praedictos, vel Romanam Ecclesiam, aut officiales ipsorum. Nec aliquibus, nec alicui eorum damna faciam

vel fieri procurabo directe, vel indirecte, publice vel occulte: & quod omnia & singula supradicta inviolabiliter observabo. Sic me Deus adiuvet & haec sancta Dei evangelia. Datum Romae apud sanctum Petrum XIIII. Kal. Junii pontificatus nostri anno septimo.

XXXIV.

BONIFACIUS. PP. IX

Ex eodem Archivo.

Pag. 299. An. 1396. BOnifacius &c. Dilecto filio Verrochio Georgii civi ORTANO, nostro nunc in castro nostro Bauce ORTANAE dioecesis ejusdemque castri territorio & districtu pro nobis & Romana Ecclesia in temporalibus Vicario, salutem &c. Sincerae devotionis affectus, quem ad nos & Romanam Ecclesiam geris, merito nos inducit, ut te Apostolici favoris gratia prosequamur. Nuper siquidem te, quoad viveres, & post obitum tui, heredes tuos usque in tertiam generationem inclusive, vicarios nostros & S. R. Ecclesiae in temporalibus in castro nostro Bauce ORTANAE dioecesis, ejusdemque castri territorio & districtu ad nos & eandem Ecclesiam, nullo medio pertinentibus, te, & heredibus tuis hujusmodi, in fidelitate, obedientia & devotione nostra & dictae Ecclesiae persistentibus, per nostras litteras auctoritate Apostolica fecimus, constituimus. Et etiam deputavimus tibi & heredibus tuis praefatis regimen & gubernationem castri, ac territorii & districtus praedictorum, vicariatu hujusmodi perdurante, in eisdem temporalibus plenarie committendo, prout in eisdem litteris plenius continetur. Nos igitur volentes tibi ac heredibus tuis hujusmodi, ut praedictum castrum, ac jura ipsius melius & salubrius manutenere & defendere valeatis, de alicujus subventionis auxilio providere provisione annua decem ducatorum auri tibi & filiis tuis masculis ex tuo corpore legitime venientibus, hujusmodi castri territorii & districtus Vicariis, de introitibus & redditibus generalis gabellae civitatis ORTANAE per dilectum filium camerarium ipsius civitatis pro tempore existentem, nostro & dictae

ctae Ecclesiae nostrae mense quolibet de cetero, durante vicariatu hujusmodi, persolvendum auctoritatae Apostolica tenore praesentium deputamus, & etiam assignamus. Tibi nihilominus de specialis dono gratiae concedentes, ut cum introitus & redditus dictae gabellae usque ad vigesimam octavam diem mensis Januarii proxime futuri ex certis causis obligati ac venditi existant, infra hujusmodi tempus de pecuniis ad dictum camerarium ex condempnationibus, quas in dicta civitate fieri contingeret, provenientibus, hujusmodi provisionem decem ducatorum interim mense quolibet libere percipias, ac etiam assequaris: eidemque camerario districtius harum serie injungentes, quatenus tibi & heredibus & filiis tuis hujusmodi provisionem mense quolibet, hujusmodi vicariatu durante, integraliter tradat, effectualiterque consignet. Nos enim tibi ac heredibus & filiis tuis hujusmodi praefatum camerarium nostro & Apostolicae camerae nomine de receptis plenarie quitandi ac etiam liberandi plenam & liberam tenore praesentium . . . . . concedimus facultatem. Volumus autem quod . . . de solutione, quietatione hujusmodi continue duo consimilia confici faciat publica instrumenta: quorum uno penes se pro sui cautela retento, reliquum ad dictam cameram trasmittere non omittat. Datum Romae apud sanctum Petrum . . . Kal. Junii pontificatus nostri anno septimo.

XXXV.

BONIFACIUS. PP. IX

Ex eodem Archivo.

Bonifacius &c. Dilecto filio Verrochio civi Ortano, castri nostri Bauce Ortanae dioecesis, ejusdemque territorii & districtus pro nobis & Romana Ecclesia in temporalibus Vicario salutem &c. Sincerae devotionis affectus, quem ad nos & Romanam Ecclesiam geris; promeretur, ut ea tibi favorabiliter concedamus, quae tuis commoditatibus fore conspicimus oportuna. Nuper siquidem te ac filios & heredes tuos usque in tertiam generationem inclusive, in castro nostro Bauce, Pag. 299. An. 1396.

Bauce, ORTANAE dioecesis, ipsiusque territorio & districtu, Vicarium in temporalibus pro nobis & Romana Ecclesia duximus statuendum, prout in Apostolicis literis superinde confectis plenius continetur. Nos igitur volentes, te, ut a tuis, ac filios & heredes praedictos, ut ab eorum aemulis, tutiores existatis, Apostolici favoris munimine confovere, tibi ac filiis & heredibus praedictis, ut hujusmodi vicariatu durante, quaecumque arma offensibilia & defensibilia in quibuscumque civitatibus, terris, castris & locis nobis & dictae ecclesiae immediate subjectis publice & occulte, alicujus licentia super hac minime requisita, libere & licite gerere valeatis, auctoritate praedicta tenore praesentium de speciali gratia indulgemus quibuscumque nostris & dictae ecclesiae officialibus, ne erga te, ac filios & heredes tuos hujusmodi praesentis indulti nostri tenore, aliquid attemptare praesumant, districtius inhibentes. Nulli ergo *&c.* Nostrae concessionis & inhibitionis infringere *&c.* Si quis *&c.* Datum Romae apud sanctum Petrum Kal. Junii anno septimo.

XXXVI.

BONIFACIUS. PP. IX

Ex eodem Archivo.

An.1396. BOnifacius *&c.* Dilectis filiis Universitati & hominibus castri Vassani, nobis & Romanae ecclesiae immediate subjectis, ORTANAE dioecesis, salutem *&c.* Sincerae devotionis affectus, quam ad nos & Romanam geritis Ecclesiam, promeretur, ut vos spiritualibus favoribus prosequamur. Cum itaque, sicut exhibita nobis nuper pro parte vestra petitio continebat, in districtu civitatis nostrae ORTANAE, & in partibus vobis circumstantibus sint nonnulla molendina & possessiones ac bona alia immobilia, ad vos vel aliquas singulares personas ex vobis justo titulo pertinentia, de quibus hactenus a certis temporibus citra, compulsi fuistis Communi dictae civitatis, & nonnullis aliis, datia seu gabellas annuis temporibus solvere: ac praedicti Commune a vobis aliquando datia seu gabellas hujusmodi exigere & extorquere consueverunt; nos attendentes con-

constantem fidelitatem, & fidelem constantiam, quam erga nos & Romanam ecclesiam praedictam vos habere per exhibitionem operum hactenus demonstrastis, & adhuc etiam demonstratis: & propterea volentes vos favoribus prosequi gratiosis; vestris in hac parte supplicationibus inclinati, volumus & Apostolica auctoritate vobis concedimus, quod deinceps ad Apostolicae Sedis beneplacitum praedictis molendinis & possessionibus & aliis bonis vestris quibuslibet in districtu praedicto, ac quibuscumque aliis partibus vicinis consistentibus, absque solutione alicujus datii vel gabellae, aut herbatici seu alterius exactionis cujuslibet, uti, & gaudere libere valeatis; districtius inhibentes praedictis Communi & quibuslibet aliis universitatibus, ac singularibus personis, ne vos, vel aliquem vestrum super praemissis impedire seu molestare quomodolibet praesumant: ac decernentes ex nunc irritum & inane, si secus super his a quoquam quavis auctoritatae contigerit attemptari. Volumus autem, quod si ullo unquam tempore vos, quod absit, ab obedientia & subjectione nostra seu Romanae Ecclesiae subtraxeritis, hujusmodi gratia, ac praesentes literae nullius sint roboris vel momenti. Nulli ergo *&c.* Nostrae concessionis, inhibitionis, constitutionis & voluntatis infringere *&c.* Si quis *&c.* Datum Romae apud sanctum Petrum sexto Kal. Decembris anno octavo.

XXXVII.

BONIFACIUS. PP. IX

Ex eodem Archivo.

BOnifacius episcopus servus servorum Dei ad perpetuam rei memoriam. Sincerae devotionis affectus, quem dilecti filii Commune nostrae civitatis HORTANAE, necnon universitates oppidorum, castrorum, terrarum, villarum, & locorum comitatus, & districtus civitatis ejusdem, ad nos & ad Romanam Ecclesiam gerunt, merito nos inducit, ut illa Communi, & universitatibus praedictis, ac particularibus personis eorumdem, civitatis, comitatus, & districtus favorabiliter conceda- *An. 1396.*

damus, quae suis commoditatibus fore conspicimus oportuna. Hinc est, quod nos volentes Commune, universitates, & particulares personas hujusmodi, favoribus prosequi gratiosis, ipsorum in hac parte supplicationibus inclinati, Communi, universitatibus & personis praefatis, auctoritate Apostolica, tenore praesentium indulgemus, ut in primis causis civilibus, & criminalibus, quantum videlicet ad saeculare forum pertinet, extra loca incolatus proprii, seu domicilii, vel ejusdem per literas Apostolicas de cetero impetrandas, non facientes plenam & expressam, ac de verbo ad verbum de indulto hujusmodi mentionem: ac vigore constitutionum provinciae nostrae patrimonii beati Petri in Tuscia, infra quam civitas & comitatus, & districtus hujusmodi consistunt, ac aliorum statutorum, seu consuetudinum quorumcumque, nequeant, nisi in quinque exceptis casibus in constitutionibus dictae provinciae expressis, ad judicium evocari. Sic tamen, quod coram propriis vel delegatis judicibus infra civitatem, seu alia oppida, castra, terras, villas, vel loca hujusmodi teneantur legitime stare juri. Decernimus insuper, sententias & processus, quas & quos contra praesentis indulti formam promulgari forsan contigerit vel haberi, si forsan judices hujusmodi in exhibendo petentibus justitiae complementum, negligentes fuerint vel remissi, irritos & inanes. Volumus etiam, quod si ullo unquam tempore, quod absit, Commune, aut universitates, seu particulares personae hujusmodi, aut aliqua ipsarum, se a fidelitate & obedientia nostra, & dictae Ecclesiae subtraxerint vel subtraxerit, praesens indultum, quoad subtrahentes, vel subtrahentem hujusmodi, nullius existat roboris vel momenti. Nulli ergo omnino hominum liceat hanc paginam nostrae concessionis, constitutionis, & voluntatis infringere, vel ei ausu temerario contraire. Si quis autem hoc attentare praesumpserit, in indignationem omnipotentis Dei, & beatorum Petri, & Pauli Apostolorum ejus, se noverit incursurum. Datum Romae apud sanctum Petrum XIIII. Kal. Junii pontificatus nostri anno septimo.

BONI-

XXXVIII.

BONIFACIUS. PP. IX

Ex eodem Archivo.

Bonifacius &c. Dilectis filiis nobilibus viris Johannello, & Andreae Thomacellis militibus Neapolitanis, in civitate nostra Ortana, ejusque comitatu, territorio, & districtu pro nobis & Romana Ecclesia in temporalibus Vicariis, salutem &c. Dum in nostrae considerationis intuitu grata & accepta fidelitatis obsequia, quae vos nobis & Romanae Ecclesiae retroactis temporibus liberaliter impendistis, & sollicitis studiis impendere non desistitis, debita gratitudine recensemus, & grandia merita vestrae famosae probitatis attendimus; ad ea nimirum concedenda, quae vestrum honorem & commodum sapiant, statusque vestri & vestrorum concernant, promptis affectibus excitamur. His siquidem considerationibus & aliis, nostrum ad hoc inducentibus animum, moti, & ut eo ferventius & devotius ad nostra & Romanae Ecclesiae obsequia & fidelitatem servandam animemini per augmentum, quo per nos & Sedem Apostolicam vos senseritis ampliori dono gratiae praeveniri; vos quoad vixeritis in humanis simul, vobisque cedentibus vel decedentibus, heredes & successores vestros masculos, legitimos, & naturales usque ad quartam generationem, etiam quoad vixerint, vicarios & rectores civitatis nostrae Ortanae, ejusque comitatus, territorii, & districtus ad nos & Romanam Ecclesiam pertinentium, auctoritate Apostolica tenore praesentium, facimus, constituimus & etiam deputamus in temporalibus generales. Itaquod uno vestrum sine heredibus & successoribus hujusmodi decedente, alter supervivens in solidum, si vero heredibus & successoribus superstitibus, heredes & successores unus vel plures loco ipsius decedentis cum altero ex vobis superstite, ut praefertur, simul: vobis vero ambobus decedentibus praedicti heredes, & successores vestri superstites Vicarii & rectores civitatis, comitatus, territorii & districtus praedictorum, loco vestrum similiter quoad vixerint, existatis & existant, dummodo in debita fidelitate & obedientia dictae Ecclesiae conti- An. 1395.

Kkk nua-

nuaveritis & perseveraveritis; ac heredes & successores hujusmodi continuaverint & perseveraverint, atque nostra, vicariatum, curam, regimen, gubernationem & administrationem civitatis, comitatus, territorii, & districtus praedictorum, ac castrorum, roccharum juriumque & pertinentiarum ac civium & incolarum & habitatorum eorumdem, vobis ac eisdem heredibus & successoribus vestris; ac vestrum ac eorum cuilibet, seu alium vel alios cum illis, mero & mixto imperio ac omnimoda jurisdictione temporali, quae inibi per dictam Ecclesiam seu alios pro ea exercitata fuerunt diversis, & praesentialiter exercentur, ad honorem nostrum & ipsius Romanae Ecclesiae, ipsiusque statum pacificum, prosperum & tranquillum civitatis, comitatus, territorii, & districtus castrorum, roccharum, juriumque & pertinentiarum praedictorum; necnon civium, incolarum & habitatorum eorumdem juste & fideliter exercendis, plenarie committentes, vobisque ac eisdem heredibus & successoribus, durante vicariatu hujusmodi, per vos & eos vel alium seu alios quoscunque potestates, judices, & officiales idoneos, qui possint & debeant quaestiones quaslibet tam civiles, quam criminales & alias cujuscunque speciei vel generis motas & movendas adferre civitatis, comitatus, castrorum, roccharum, territoriorum, juriumque, & pertinentiarum praedictorum & cujuslibet eorum ratione contractus delicti vel rei, de qua agetur, aut alias quovis modo de jure, vel approbata & perscripta consuetudine pertinentes, audire & de ipsis praevia ratione cognoscere; haeresis ac laesae majestatis schismatis, & falsitatis literarum Apostolicarum criminibus exceptis; easque fine debito terminare & executioni debitae demandare; constituendi, creandi, & faciendi, removendi, & destituendi & alios, quos placuerit deputandi; necnon colligendi, habendi ac vestris & ipsorum heredum & successorum usibus applicandi omnia & singula consueta & debita telonia, pedagia, jura & emolumenta, fructus, redditus & proventus & introitus, quocunque nomine censeantur, ad nos & Romanam Ecclesiam praedictam in civitate, comitatu, castris, rocchis, territoriis & pertinentiis praedictis; & quodlibet eorum pertinentia, & de ipsis omnibus & singulis, durante vicariatu hujusmodi, prout vobis & eisdem heredibus & successoribus videbitur, & volueritis, disponendi; itaquod de administratis & administrandis per vos & eosdem heredes & successores vestros & eorum officiales praedictos, nobis & praefatae Ecclesiae vel alicui

cui alii nostro & ejus nomine, nullam teneamini nec teneantur reddere rationem; alienatione tamen bonorum ac jurium ipsius in civitate, comitatu, castris, rocchis, territoriis, & pertinentiis praedictis vobis & eis penitus interdicta: ac per vos & eosdem heredes & successores vel alium seu alios, quibus id committendum duxeritis, merum & mixtum Imperium, ac omnimodam jurisdictionem praedictam, praterquam in casibus superius exceptis, exercendi; contradictores quoque quoslibet & rebelles quotiens expedierit temporali districtione, qua convenit compescendi, ac omnia & singula, quae honori nostro, & ejusdem Ecclesiae, ac statui pacifico, prospero, & tranquillo civitatis, comitatus, castrorum, roccharum, territoriorum, jurium, pertinentiarum, civium, incolarum, & habitatorum, praedictorum expedire cognoveritis, faciendi, statuendi, ordinandi, mandandi, corrigendi, puniendi, definiendi, sententiandi, & exequendi, concedentes auctoritate praedicta plenariam facultatem. Ita tamen, quod de hujusmodi consuetis debitis, teloniis, pedagiis juribus, fructibus, redditibus, proventibus, introitibus & emolumentis aliis quibuscunque, vos & praedicti heredes & successores vestri teneamini dictam civitatem, ejusque comitatum, terras, castra, arces, villas, & fortalitia, ac castra & rocchas praedictas vestris sumptibus, & expensis fideliter, & diligenter custodire, reparare, manutenere, conservare, & defendere; ac cetera ipsorum alia onera consueta supportare absque eo quod dicta Ecclesia vobis vel ipsis pro hujusmodi vicariatu, rectoria, gubernatione, reparatione, refectione, conservatione, defensione, custodiis & oneribus supportandis, subvenire in aliquo teneatur. Et nihilominus vos, & ipsi heredes & successores vestri singulis annis, quibus ipsum vicariatum, rectoriam, gubernationem & administrationem exercebitis, vel aliquis vestrum seu eorum exercebit, de hujusmodi emolumentis & proventibus pro censu & nomine census, civitatis, comitatus, territorii & districtus praedictorum castrorum, roccharum, juriumque, & pertinentiarum suorum praedictorum nobis, seu successoribus nostris, canonice intrantibus & praedictae Ecclesiae Romanae, seu camerae Apostolicae unum Accipitrem singulis annis in festo Nativitatis Dominicae in Romana Curia ubicunque fuerit, vestris & eorumdem heredum, & successorum sumptibus periculo & fortuna, dare, assignare, & solvere; necnon militare subsidium & alia servitia in concessionibus dudum per fel. rec.

Innocentium Papam sextum & alios Romanos Pontifices praedecessores nostros, seu de ipsius vel ipsorum mandato per Sedis Apostolicae legatos factis . . . . attendere & adimplere fideliter teneamini; ac heredes, & successores praedicti teneantur. Causas tamen omnium & singularum appellationum, & nullitatum quarumlibet tam criminalium, quam civilium, & alia quaelibet superioritatis jura nobis & nostris successoribus & legatis, ac rectori in provincia nostra patrimonii beati Petri in Tuscia, in qua ipsa civitas consistit, praesidentibus, qui sunt & erunt pro tempore, expresse & specialiter retinemus; ac etiam reservamus: salvis tamen & reservatis in hoc casu quibuscunque privilegiis & indultis dictorum civitatis, comitatus, castrorum, roccharum, territoriorum, & pertinentiarum eis quovis modo in hac parte competentibus, si qua forent, quibus non intendimus propterea derogare. Volumus autem & hujusmodi vicariatus costitutioni adjicimus per praesentes, quod cives, communitates, universitates, incolae & habitatores praedicti ad parliamenta generalia accedere, ac affictum eidem camerae, sicut olim consueverint, solvere teneantur: quodque vos & praedicti heredes & successores, ac vestri & eorum officiales, quos ad hoc duxeritis deputandos, civitatem, comitatum, castra, rocchas, territoria, & pertinentias, necnon cives, communitates, universitates, incolas & habitatores praedictos, hujusmodi durante vicariatu, regatis, gubernetis secundum jura, constitutiones & statuta civitatis, comitatus, castrorum, roccharum, territoriorum, & pertinentiarum praedictorum, & alia per dictam ecclesiam, vel alium ad hoc, ab ea potestatem habentem, tam edita & approbata, quam in posterum edenda & approbanda: & quod omnia statuta, si qua essent in eisdem civitate, comitatu, castris, rocchis, territoriis, & pertinentiis contra Romanam Ecclesiam, & libertatem ecclesiasticam, ecclesias, ecclesiasticasque personas, seu eorum bona, cassetis & faciatis totaliter aboleri; & quod eis non utamini, nec eas servetis; nec receptetis rebelles, & exbanditos aut inimicos ejusdem Ecclesiae; nec directe, vel indirecte faciatis per alios receptari, nec eis, vel eorum alicui auxilium, consilium vel favorem dari, seu praestari ullo modo permittatis. Quin potius quoscunque ex eis in vestram pervenientes potestatem, quotiens super hoc a legato Sedis Apostolicae vel rectore dictae provinciae, aut aliis dictae ecclesiae officialibus, ad quos ratione suorum officio-

ciorum id pertinet,requisiti fueritis,bona fide capi faciatis & ad hujusmodi requirentes sub fida custodia destinari. Volentes & etiam ordinantes, quod vos ac iidem heredes & successores omnes, gentes etiam armigeras tam equestres, quam pedestres per legatum, seu rectorem, aut officiales praefatos vel alium a dicta Ecclesia, seu ipsius legato, vel rectore aut officialibus ad hoc deputandis, quotiescunque transmissas, in civitate, comitatu, castris, Rocchis, territoriis, & pertinentiis praedictis recipere & receptare ac recipi, & receptari ac benigne tractari eisque de victualibus & aliis necessariis provideri pro competenti pretio sive foro juxta posse vestrum, facere teneamini: quodque cives, communitates, universitates, incolae, & habitatores civitatis, comitatus, castrorum,roccharum,territoriorum,& pertinentiarum praedictorum, & cujuslibet eorumdem in manibus vestris & dictorum heredum & successorum, seu alicujus vel aliquorum ad id per vos vel eos deputandi, vel deputandorum, juramentum debitae fidelitatis servandae nobis & successoribus nostris Romanis Pontificibus canonice intrantibus, ac vobis & praedictis heredibus & successoribus, tanquam vicariis nostris & dictae Ecclesiae, infra congruum ad hoc per vos & eosdem heredes & successores moderandum terminum, praestare corporaliter teneantur. Volumus insuper & huic vicariatui adjicimus, quod singulis sex mensibus deinceps, ipso vicariatu durante futuris, quoscunque officiales, stipendiarios, provisionatos, salariatos, consanguineos, & alios quoslibet, quos vos & eosdem heredes & successores praedictos successivis temporibus ad regimen,gubernationem, seu custodiam civitatis, comitatus, castrorum,roccharum, territoriorum, & pertinentiarum praedictorum & cujuslibet eorum deputare, aut alias vobiscum habere vel tenere contigerit, in manibus dicti legati, vel vicarii generalis dictae Ecclesiae in partibus illis, si ipsi vel eorum alter in eisdem partibus fuerint; alioquin rectoris provinciae ibidem praesidentis, sive alicujus alterius ab aliquo ipsorum legati vel vicarii deputati, faciatis, & faciant, antequam eos recipiatis, juramentum praestari: quod ipsi nullo modo, ingenio, via vel forma consentient, aut permittent posse suo, quod civitas, comitatus, castra, rocchae, & territoria hujusmodi, vel aliquid eorum,durante vicariatu pradicto,a vestro & dictorum heredum, & successorum vestrorum regimine, gubernatione & administratione, ac a fidelitate & obedientia di-

ctae Romanae Ecclesiae quomodolibet subtrahantur, cujusvis alterius personae singularis vel universitatis potestati, ditioni vel dominio ad hoc nostro & dictorum successorum vestrorum non interveniente consensu, quomodolibet supponantur. Quin potius, ne id fiat obsistent, & totis viribus se opponent, at toto posse fideliter repugnabunt,& facient, quod civitas, comitatus, castra, rocchae, territoria, jura & pertinentiae hujusmodi; necnon communitates,universitates,incolae,& habitatores saepedicti in vera fidelitate, obedientia, & devotione praefatae Romanae Ecclesiae,suorumque officialium permaneant illibati: quodque civitas, comitatus, castra, rocchae, territoria praedicta cum eorum juribus & pertinentiis, hujusmodi vicariatu finito, ad potestatem,dominium, ad manus dumtaxat nostras & successorum nostrorum,libere revertantur; ipsamque civitatem, comitatum, castra, rocchas, territoria, eorumque jura & pertinentias procurabunt toto posse, & sine fraude tradere & assignare nobis & successoribus nostris, seu legato de latere vel vicario generali, tunc in illis partibus existenti, aut rectori dictae provinciae, in qua ipsa civitas, comitatus, castra, rocchae, territoria, jura & pertinentia hujusmodi consistere dinoscuntur; aut alii vel aliis ad id per nos vel successores nostros vel legatum de latere, seu generalem; vicarium, vel rectorem & Apostolica Sede vacante, nullo existente legato, vel generali, vicario, seu rectore, per collegium sanctae Romanae Ecclesiae Cardinalium deputando, tu dictique heredes & successores, ut idem sequatur & fiat procurabitis & procurabunt opportunis provisionibus & remediis bona fide. Praeterea volumus,& huic vicariatui adjicimus per expressum, quod vos, antequam hujusmodi vicariatus officium incipiatis exercere, & deinde singulis decenniis per vos vel procuratorem vestrum, per vos ad hoc legitime constitutum, in manibus camerarii nostri de civitate, comitatu, castris, rocchis, territoriis, juribus & pertinentiis supradictis fideliter regendis & gubernandis, ac fidelitatis & alias in forma subscripta praestetis solitum & debitum juramentum: quodque, vobis vita functis, praedicti heredes & successores vestri infra sex menses a die vestri obitus immediate computandos, personaliter, & deinceps singulis decenniis per se vel procuratorem suum, coram nobis vel successoribus nostris Romanis Pontificibus, seu illo vel illis, cui vel quibus id duxerimus,vel successores nostri duxerint,committendum,praedicta,

dicta, civitatem, comitatum, castra, rocchas, territoria, cum eorum juribus & pertinentiis, necnon vicariatum, regimen, gubernationem, & administrationem hujusmodi a nobis seu dictis successoribus nostris & a Romana Ecclesia recognoscere & fidelitatis, ac alias in forma subscripta praestare teneantur solitum & debitum juramentum, quodque, si forsan voluntates, reservationes, retentiones, & alia superius expressa ac juramentum per vos & eosdem heredes & successores vestros, ut praefertur, praestandum & contenta in eo non servaveritis, seu non adimpleveritis, aut contra ipsam vel ipsorum aliquod temere per vos vel alium, seu alios feceritis, & culpam vestram super hoc moniti, infra tres menses a tempore monitionis hujusmodi computandos, congrua satisfactione non correxeritis, & censum praedictum non solveritis in termino supradicto; ex tunc excommunicationis sententiam illos, qui in hoc defecerint, incurrere volumus ipso facto, a qua nisi per nos, aut successores nostros, non possint, nisi in mortis articulo, absolutionis beneficium obtinere. Et nihilominus ab omni exercitio vicariatus, regiminis, gubernationis, & administrationis praedictorum vos & eos, qui culpabiles fueritis, suspendimus ipso jure, & illud eis penitus inhibemus, & si infra alios tres menses immediate sequentes, praedicta non curaveritis cum effectu debite reparare, ex tunc ab ipsis vicariatu, regimine, gubernatione, & administratione, ac omni jure vobis & dictis heredibus & successoribus vestris, exinde quomodolibet competenti, vos & ipsos privatos esse volumus, & tenore praesentium declaramus. Postremo omnes ambiguitates, seu dubia, quae praetextu vel occasione concessionis, constitutionis, voluntatis, reservationis, receptionis, & conditionis superius dictarum, aut aliquorum aliorum praesentibus expressorum, quovismodo & quotiescunque imposterum orirentur, ac ipsorum omnium interpretationem & declarationem ad nos & praeteritos successores nostros, & ad nullum alium volumus pertinere juxta nostram & dictorum successorum nostrorum voluntatem & arbitrium, faciendas. Mandantes quoque districtius, civitatis, comitatus, castrorum, roccharum, & territoriorum ac pertinentiarum praedictorum communitatibus, universitatibus, civibus, incolis, & habitatoribus praelibatis, quatenus vos & vobis deficientibus, praefatos heredes & successores vestros, ut praefertur, tanquam vicarios & rectores suos, dicto vicariatu durante, benigne recipientes & honorifi-

norifice pertractantes, vobis, & eisdem, tanquam nostris vicariis & suis rectoribus, & aliis nostris & eorum officialibus, quos ad civitatis, comitatus, castrorum, roccharum, territoriorum, & pertinentiarum praedictorum regimen duxeritis deputandos, in omnibus, quae ad vicariatus & rectoriae hujusmodi spectant officium, vobis & eisdem heredibus & successoribus juxta praesentis nostrae constitutionis tenorem, parere & intendere studeant, & efficaciter obedire. Vos igitur ex traditis vobis dono coelesti virtutibus sic in regimine hujusmodi vos habeatis, ac praefatos heredes & successores vestros circa hujusmodi regimen & gubernationem, prosperum & tranquillum, prout vobis possibile fuerit, erudire, instruere, & docere studeatis & procuretis, quod communitates, universitates, cives, incolae, & habitatores praedicti, utilibus gubernatoribus & rectoribus providis gaudeant se commissos; vosque & ipsi heredes & successores apud Deum & homines valeatis exinde merito commendari, ac nostram & Ecclesiae praedictae benedictionem & gratiam uberius promereri. Forma autem juramenti, quod vos & dictos heredes & successores, ratione vicariatus hujusmodi, praestare volumus, ut praefertur, ut per eam plenius informemini, praesentibus inseri fecimus, quae est talis. Nos Johannellus & Andreas Thomacelli germani, in civitate ORTANA, ejusque comitatu, territorio, & districtu, ad Romanam ecclesiam pertinentibus, eorumque rocchis, & territoris pro sanctissimo in Christo Patre & Domino nostro domino Bonifacio divina providentia Papa nono & Ecclesia Romana, in temporalibus vicarii generales juramus, quod durante hujusmodi, ad quem gerendum per eum existimus constituti, per nos vel alium seu alios, quem & quos ad regimen, gubernationem, & administrationem vicariatus hujusmodi deputaverimus, praedicti Domini nostri & ejus successorum & ipsius Ecclesiae nominibus, & ad ipsorum reverentiam & honorem fideliter exercebimus, & ab hac hora in antea fideles, obedientes & devoti erimus beato Petro Apostolorum Principi, & dicto Domino nostro Papae, & successoribus suis canonice intrantibus, legatisque Apostolicae Sedis & saepedictis ecclesiae vicariis, ad partes Italiae destinatis, & imposterum destinandis. Et rectori praedictae provinciae, qui pro dicta Ecclesia erit pro tempore non erimus in consilio, aut consensu vel facto, quod ipsi, seu eorum aliquis vitam perdant, aut membrum, vel capiantur mala captione. Consilium vero, quod nobis

nobis per se vel nuncios aut literas manifestabunt, ad eorum damnum scientes nemini pandemus: & si sciverimus tractari aliquid, quod in eorum damnum vergat aut praejudicium, illud pro posse nostro impediemus: & si hoc impedire non possemus, illud eidem Domino nostro vel successoribus suis, aut illi vel illis, per quem vel quos crediderimus id citius ad ejus vel eorum notitiam devenire, quantocius significare curabimus. Principatum Romanum & regalia sancti Petri, ac jura, jurisdictiones, honorem & majestatem praefati Domini nostri & successorum suorum ac Romanae Ecclesiae; tam in praedictis, civitate, comitatu, castris, rocchis & territoriis, quam alibi ubicunque, adiutores eis erimus ad retinendum, defendendum, & recuperandum civitates, terras, castra, villas, rocchas, & bastitas vel fortalitia & omnia jura sanctae Romanae Ecclesiae. Etiam male alienata, vel per quoscunque occupata vel tyrannice detenta adiuvabimus pro posse recuperare & recuperata pro posse defendere: & in suo pleno dominio, juribus, utilitatibus, & honoribus conservare dictam Romanam Ecclesiam & dictum Dominum nostrum summum Pontificem, qui nunc est vel pro tempore erit, aut vicarios, legatos, & officiales ipsius, etiam contra damnatae memoriae Robertum olim basilicae duodecim Apostolorum Antipapam, qui se Clementem septimum ausu sacrilego nominare praesumebat, & Joannem tituli sancti Marcelli, vulgariter dictum Ambianensem, presbyteros Cardinales per fel. rec. dominum Urbanum papam sextum, justo Dei judicio, auctoritate Apostolica, tanquam haereticos & schismaticos puniendos, eorum culpis & notoriis demeritis exigentibus, sententialiter condemnatos: & contra iniquitatis filium Petrum de Luna, olim tituli sanctae Mariae in Cosmedin prebyterum Cardinalem, nunc Antipapam, qui se Benedictum decimum tertium temerarie nominat, & contra eorum sequaces ac dantes eis vel eorum alicui auxilium, consilium, vel favorem, cujuscunque fuerint praeeminentiae, ordinis, dignitatis, religionis, conditionis, aut status, etiamsi pontificali vel reginali, seu quavis alia praefulgeant dignitatate, etiamsi fuerint sanctae Romanae Ecclesiae Cardinales. Etiam contra alios quoscunque per Ecclesiam denotatos vel imposterum denotandos, quandiu extra gratiam & communionem dictae Ecclesiae permanebunt. Nec eis vel alicui eorum quoquomodo per nos vel alium seu alios directe vel indirecte publice vel occulte auxilium,

lium, consilium, vel favorem dabimus, nec ab aliis, quantum in nobis erit, & impedire poterimus, praestari seu dari permittemus; sed eos pro posse, donec reducantur ad gremium sanctae Romanae Ecclesiae & obedientiam praefati domini Bonifacii Papae noni, juxta tenorem processuum Apostolicorum, prout justum fuerit, pro posse persequemur & invademus: ac persequi & invadi faciemus, etiam contra omnes homines mundi juxta nostrum posse & bona fide. Et contra dictum Dominum nostrum, successores, legatos, vicarios, & Ecclesiam, memoratos vel eorum officiales non erimus; sed cum eis erimus & toto posse nostro adhaerebimus, ac eorum statum & honorem bona fide inviolabiliter conservare curabimus: & terras Romanae & aliarum in ipsis terris consistentium ecclesiarum, seu ipsis mediate vel immediate subjectas, aut ad ipsam Romanam Ecclesiam jure directi dominii vel quasi, aut alias quomodolibet pertinentes, non occupabimus, nec ipsas, vel aliquam ipsarum, seu alicujus earum incolas & habitatores invademus vel damnificabimus; & id attemptantibus vel intentantibus non praestabimus auxilium, consilium vel favorem directe vel indirecte, publice vel occulte: & libertatem ecclesiasticam, ecclesias & personas ecclesiasticas, earunque res & bona quaecunque tam in civitate, comitatu, castris, terris, rocchis, & territoriis antedictis, quam aliis terris, castris & locis, quos & quae per nos regi & gubernari contigerit in futurum, favorabiliter conservabimus ac tractari faciemus; easque in sua libertate restituemus & dimittemus ac restitui & dimitti faciemus, ipsasque ecclesias & personas ecclesiasticas suis bonis & juribus gaudere libere permittemus: nec eos impediemus nec impediri permittemus, quominus gaudeant & gaudere possint privilegiis, libertatibus, beneficiis, bonis & juribus suis, nec tallias, gabellas, vel alias exactiones directe vel indirecte, quovis quaesito colore eis imponemus vel exigemus ab eisdem. Quodque terrigenas & incolas praedictorum, civitatis, comitatus, castrorum, roccharum, & locorum vel aliquos eorum indebitis oneribus, realibus, vel personalibus non gravabimus: & nunquam erimus verbo vel facto vel opere in consilio, quod aliquis Imperator, rex, princeps, dux, marchio, baro, seu quaevis alia nobilis vel potens persona, universitas vel communitas cujuscunque terrae, eligatur, nominetur vel etiam assumatur in aliqua civitate, terra, vel castro, aut alio loco Romanae vel alterius ecclesiae cujuscunque in domi-

dominum, rectorem, gubernatorem, potestatem, capitaneum defensorem, aut quovis alio quaesito colore vel nomine ad regimen sive officium quodcunque, seu praeeminentiam aliquam sine dictae sedis licentia speciali. Et constitutiones papales loquentes de hac materia, & maxime piae memoriae dominorum Joannis XXII. Clementis VI. Innocentii VI. Urbani V. Gregorii XI. & dicti domini Urbani papae VI. Romanorum Pontificum pro posse & totaliter observabimus, & taliter electis, nominatis, seu assumptis ad regimen, vel gubernationem, aut alio quovis quaesito colore, cujuscunque dignitatis, seu praeeminentiae, conditionis aut status extiterint, absque dictae sedis licentia nunquam praestabimus auxilium, consilium, vel favorem publice vel occulte; sed ne fiat id, pro viribus, in quantum poterimus, repugnabimus, & omni via, modo, & forma, quibus melius poterimus, obviabimus: amicos ecclesiae pro amicis, & inimicos ejus pro inimicis, in civitate, comitatu, castris, rocchis, & territoriis praedictis, & aliis, quos per nos regi & gubernari contigerit in futurum, habebimus. Gentes dictae Romanae Ecclesiae etiam ad guerram faciendam, etiam contra quoscunque, receptabimus & faciemus receptari, nullamque conjurationem, conspirationem, seu ligam contra Dominum nostrum, successores, legatos, officiales, & Ecclesiam, supradictos, nec ad eorum damnum cum aliquibus universitatibus, comitatibus, collegiis, seu singularibus personis directe vel indirecte faciemus. Quodque haereticos, & schismaticos quoscunque à praefata Ecclesia, vel inquisitoribus haereticae pravitatis seu locorum ordinariis, aut aliis legitime denotatis, vel imposterum denotandis, quum primum de ipsis certificati fuerimus, de civitate, comitatu, castris, rocchis, & territoriis supradictis totis viribus exterminare curabimus. Constitutiones quaslibet tam canonicas, quam civiles contra hujusmodi haereticos & fautores eorum editas & edendas, effectualiter observabimus, ac singulis sex mensibus deinceps, hujusmodi vicariatu durante, futuris, officiales, stipendiarios, provisionatos, salariatos, consanguineos & alios quoslibet, quos nos successivis temporibus ad regimen gubernationem, seu custodiam civitatis, comitatus, castrorum, roccharum, & territoriorum praedictorum, & cujuslibet eorum deputare, aut alias nobis: cum habere contigerit. In ejus manibus, seu cujuslibet alterius ad id per eum aut successores vel legatos praedictos, aut vica-

 rios

rios deputandi, praestari faciemus juramentum, quod iis nullo modo, ingenio, seu forma consentient, aut permittent posse suo, quod civitas, comitatus, castra, rocchae, & territoria praedicta, vel aliqui eorum, durante vicariatu praedicto, a nostro regimine, gubernatione, & administratione quomodolibet subtrahantur & cujusvis collegii, universitatis, seu singularis personae, potestati, ditioni vel dominio praefati Domini nostri, aut successorum suorum ad hoc non interveniente consensu, quomodolibet subjaceant. Quin potius, ut id non fiat obsistent & totis viribus repugnabunt; ac toto posse suo fideliter procurabunt, quod civitas, comitatus, castra, rocchae, & territoria, terrigenae & incolae praedicti in vera fidelitate, obedientia & devotione Domini nostri, & Ecclesiae, suorumque officialium libere permaneant. Vicariatu, regimine, & gubernatione hujusmodi quomodolibet finitis, ad potestatem, dominium, & manus dumtaxat ejusdem Domini nostri, vel successorum, legatorum, vel vicariorum praedictorum, seu alterius, ad id per Dominum nostrum, successores, legatos, seu vicarios praefatos, aut eorum aliquem deputandi, libere revertantur. Et quod ipsam ecclesiam, seu deputandum hujusmodi pro ea, in plena & pacifica possessione civitatis, comitatus, castrorum, roccharum, & territoriorum praedictorum, & cujuslibet eorum juxta posse suum, omni exclusa machinatione reducent fideliter & reponent. Nosque sic fieri & effectualiter adimpleri statuemus, & ordinabimus atque mandabimus. Et circa haec modos & vias omnes, quos statuerimus ad id opportunos & utiles, fideliter adhibebimus: & nihilominus omnes & singulas voluntates, conditiones, retentiones, & moderationes, per dictum Dominum nostrum hujusmodi vicariatus concessioni oppositas, & superius declaratas, quas & contenta in eis ex nunc approbamus, ratificamus, rata & grata habemus, realiter & effectualiter observabimus & adimplebimus; & contra ea, vel eorum aliquod per nos, vel alium, directe vel indirecte, publice vel occulte non faciemus, nec veniemus ullo modo. Sic nos Deus adiuvet, & haec sancta Dei Evangelia. Datum Romae apud sanctum Petrum Kal. Decembris anno octavo.

BONI-

XXXIX.

BONIFACIUS. PP. IX

Ex eodem Archivo.

BOnifacius *&c.* Dilecto filio nobili viro Vicarello dilecti filii nobilis viri Verochii militis ORTANI, nato Domicello in castro nostro S. Felicis Terracinensis dioecesis ejusque territorio & districtu, pro nobis & Romana Ecclesia in temporalibus Vicario, salutem *&c.* De fidelitate, prudentia, & discretione tuis, quibus, divina tibi gratia opitulante, dotatus existis, gerentes in Domino fiduciam pleniorem, ac sperantes, quod quae tibi commiserimus, promptis affectibus & exacta diligentia exequeris; hac consideratione moti pariter & inducti te castri nostri sancti Felicis Terracinensis dioecesis, ejusque territorii & districtus pro nobis & Romana Ecclesia in temporalibus vicarium ac castellanum cum honoribus ac oneribus consuetis usque ad nostrum beneplacitum, auctoritate Apostolica, tenore praesentium, facimus, constituimus & etiam deputamus, tibi omnia & singula, quae ad hujusmodi vicariatus & castellanatus officia pertinent de consuetudine vel de jure, faciendi, exercendi, ordinandi, disponendi, mandandi, exequendi, & complendi, alienatione tamen bonorum immobilium & pretiosorum mobilium dicti castri, ejusque territorii & districtus tibi penitus interdicta, facultatem plenam & liberam harum serie concedentes; ac mandantes universis & singulis personis, & incolis, ac habitatoribus castri & territorii ac districtus praedictorum, ut hujusmodi beneplacito durante, tibi in his, quae ad hujusmodi officia pertinent, pareant effectualiter, & intendant, contradictores quoslibet & rebelles per temporalem districtionem appellatione postposita, compescendo. Volumus autem, quod tu, quoniam in manibus nostris fidelitatis solitum praestitisti debitum juramentum, a subditis & vassallis dicti castri ejusque territorii & districtus simile, nostro & Romanae Ecclesiae nomine, auctoritate nostra recipias juramentum. Tu igitur hujusmodi vicariatus & castellanatus officia sic diligenter, fideliter & prudenter studeas exercere, quod inde spe- An.1431.

ſperati fructus ſuccedant, & apud nos & Sedem Apoſtolicam de fidelitate, prudentia, ac diligentia poſſis merito commendari. Datum Romae apud ſanctum Petrum decimoſeptimo Kal. Martii pontificatus noſtri anno duodecimo.

XL.

DIPLOMA PAULLI HORTANI EPISCOPI.

Ex veteri Protocollo MS.

Pag. 299. An. 1391. NOs frater Johannes, Dei & Apoſtolicae Sedis gratia ORTANUS epiſcopus. Univerſis praeſentes literas inſpecturis ſalutem in filio Dei. Notum facimus per praeſentes, qualiter ſupplicatione & inſtantia dilectae nobis in Chriſto ſororis Angelae Aegidii . . . . de ORTO de tertia regula beati Franciſci, ceterarumque ſororum ipſius, in hoſpitio & fraternitate ſanctae Crucis de ORTO, ſito & poſito ORTI in contrata ſancti Juvenalis juxta domum Bartholomaei M. Petri, domum Antonii Vannutii, vias & alia latera, ibidem exiſtentes & commorantes, pauperem vitam tenentes, Deoque ſervientes, hoſpitalitatem ſervantes ipſarum facultatibus, ſectantes confraternia ipſa, volentes earum corpora macerare . . . . quibus diebus ad ſerviendum Deo ſe congregaſſent, dignaremur eiſdem licentiam impertiri, quatenus ibidem unum altare ad celebrandam miſſam totiens cotiens eiſdem opus erit, per quemcunque ſacerdotem nobis ſubjectum vel alium, gratiam & communionem ſanctae Sedis Apoſtolicae & eccleſiae Romanae habentem. Nos itaque devotioni ipſius ceterarumque ſororum ſuarum inclinati, de quarum vita, honeſtate & moribus per fide dignos pleniſſime informati ſumus, Spiritus ſancti gratia primitus invocata, noſtra ordinatione, auctoritate, omni via, modo, jure, & forma, quibus melius poſſumus, damus, concedimus in his ſcriptis plenam licentiam & liberam poteſtatem unum

unum altare in dicta domo in loco congruo erigendi & erigi faciendi, in ipsoque missas celebrari faciendi ad omnem ipsarum consolationem & profectum animarum ipsarum. Insuper auctoritate omnipotentis Dei, beatae Mariae virginis, beatorum Apostolorum Petri & Pauli & omnium sanctorum & sanctarum Dei & nostra miseria confisi, omnibus vere poenitentibus & confessis,& manus porrigentibus adjutrices, qui dictam cappellam seu altare, causa devotionis visitaverint singulis festis sanctae Crucis, videlicet Inventionis & Exaltationis, festivitatis sanctae Mariae, sanctae Trinitatis, sancti Francisci & ejus sanctorum Stigmatum, necnon ejusdem translatione; sancti Geronimi, sancti Lodovici, sancti Antonii, sancti Benedicti, sanctae Clarae, sanctae Catherinae & sanctae Helisabeth; quadraginta dierum de indultis eis poenitentiam in Domino misericorditer relaxamus, propriis temporibus duraturam. Volumus tamen, quod in festo Inventionis sanctae Crucis de mense Maii pro censu solvere teneantur episcopatui ORTANO duas uncias cerae, & in festo Exaltationis sanctae Crucis de mense Septembri unum par pollastrorum annis singulis. Datum & actum fuit hoc ORTI in sala episcopatus dictae civitatis sub anno Domini MCCCLXXXXI. tempore sanctissimi in Christo Patris & Domini domini Bonifacii divina clementia Papae noni, indictione XVIII. mense Maii die XIIII. sub nostro pontificali sigillo.

XLI.

DIPLOMA
JACOBI INSULANI
CARDINALIS SANCTI EUSTACHII
ET LEGATI APOSTOLICI.

JAcobus miseratione divina sancti Eustachii sanctae Romanae Ecclesiae diaconus Cardinalis,in alma Urbe ejusque comitatu, territorio & districtu, ac in provinciis Marchiae Anconitanae,Ducatus Spoletani, Campaniae, Maritimae,patrimonii

monii beati Petri in Tuſcia, ac non nullis aliis provinciis, civitatibus, terris,& locis Italiae,dictae Eccleſiae immediate ſubjectis,Apoſtolicae Sedis legatus,ac pro eadem Eccleſia & domino noſtro Papa in ſpiritualibus & temporalibus Vicarius generalis. Dilectis filiis, nobilibus & prudentibus viris Prioribus, Communitati, conſilio & hominibus civitatis HORTANAE, provinciae patrimonii praefatae Eccleſiae immediate ſubjectae, ſalutem & noſtrae gratiae largitatem. Semper benignitatem agentes cum illis, qui ad noſtram & Romanae Eccleſiae devotionem & gratiam humiliter ſe convertunt, grate recepimus & admiſimus ſupplicationes veſtri parte in formam capitulorum exhibitas, quorum ſerie, a nobis infraſcripta vobis fieri & concedi cum devota inſtantia ſupplicaſtis. Nos itaque ſupplicibus petitionibus veſtris, quantum poſſumus, favorabiliter annuentes, vos dictamque civitatem, Communitatem & ejus ſingulares perſonas, & incolas, ac ejus diſtrictuales, & ſubditos ad devotionem fidelitatem, ſubjectionem, obedientiam & gratiam ſanctiſſimi Domini noſtri Papae, ſanctae Romanae Eccleſiae, & noſtram, auctoritate nobis ex noſtra legatione conceſſa, gratioſe recipimus, & ad communionem & aggregationem aliorum fidelium devotorum & ſubditorum ſanctae Matris Eccleſiae praelibatae, & ſpecialem & paternam protectionem & recommendationem noſtram aſſumimus, ac plene & miſericorditer acceptamus. Volentes harum ſerie,& ſpeciali gratia concedentes reverendo in Chriſto Patri Domino fratri Paulo epiſcopo HORTANO, ut libere, licite manere poſſit . . . . in majori HORTANA Eccleſia ejuſque epiſcopatu, ſuaque dioeceſi cum ſuis vicariis, & canonicis dictae majoris Eccleſiae, & aliis clericis & beneficiatis HORTANIS: quodque integraliter habeat & habere debeat, ac exercere poſſit & valeat omnia & ſingula jura & juriſdictiones praedictarum civitatis & dioeceſis ad eum epiſcopum quomodolibet pertinentes & pertinentia ratione ſuae epiſcopalis dignitatis: quem etiam epiſcopum plenarie benigneque reſtituimus, reintegramus, & reponimus ad quaecunque privilegia & indulta ſibi & epiſcopatui ſuo praedicto ſub quavis forma aut expreſſione verborum, a quocunque Romano Pontifice conceſſa,non obſtante quacunque rebellione, aut inobedientia perpetrata per vos, Communitatem & homines dictae civitatis HORTANAE, etiam antequam damnatae memoriae Ladiſlaus de Durachio civitatem ipſam ſibi tyrannice

nice subjecisset: & etiam postquam dicta civitas tam coacte (ut asseritis) se subjecit dominio Ladisslai praelibati, usque in praesentem diem, etiamsi hujusmodi rebellio superet fautoriam, adhaesionem seu obedientiam qualemcunque, quas vos Communitas & homines ejusdem civitatis servavissetis, seu servavissent & habuissent ad Ladislaum praelibatum. Praeterea contentamur & volumus manutenere & conservare in dicta civitate HORTANA, & quod manuteneatur, & conservetur in ea officium Potestatis dictae civitatis HORTANAE cum officialibus, salario, equis & aliis, observatis hactenus, & prout in dicta civitate extitit consuetum. Similiter, quod consuetum officium quatuor Priorum, unius cancellarii, & unius camerarii civitatis vestrae, dictique Priores, cancellarius, & camerarius, necnon tubatores & Castaldi, more solito, in dicta civitate HORTANA de cetero sint, & esse debeant cum salariis solvi solitis eis & cuilibet eorum de introitibus camerae dictae civitatis: quorum Priorum salarium decernimus esse florenos duos omni mense pro quolibet eorum. Quam civitatem aut aliquod ejus fortalitium in dominium, gubernationum, commendam sive in vicariatum alicui personae nunquam dabimus, concedemus, sive assignabimus, quoquomodo; quinimmo civitatem ipsam & omnia ejus fortalitia, jura, fructus, redditus, & proventus ad praefatam cameram pertinentes, manutenebimus & conservabimus. Et decernimus, quod manuteneantur, & conserventur pro sancta Romana Ecclesia & Domino nostro Papa, praelibatis, promittentes harum serie nos efficaciter operari & intercedere apud Dominum nostrum praelibatum, quod per sanctitatem suam alicui personae non dabuntur, & concedentur, ut supra, civitas & fortalitia praelibata in dominium, commendam, sive vicariatum; sed quod manutenenda, & conservanda remaneant pro praelibatis Domino nostro & Ecclesia absque aliqua superioritate alterius cujuscunque. Praeterea concedimus vobis & volumus, quod aliquae primae civiles causae non possint nec debeant extra curiam dictae civitatis HORTANAE ad aliquam aliam curam trahi; sed in dictis civilibus causis in praefata HORTANA curia & non alibi procedatur, & de eis cognoscatur per Potestatem dictae civitatis, qui pro tempore fuerit: cui plenam & omnimodam jurisdictionem tradimus & plenum arbitrium, dictas primas civiles causas in sua & dictae civitatis HORTANAE curia decidendi, & secundum for-

mam juris & ſtatutorum dictae civitatis HORTANAE, ſine debito, terminandi, non obſtantibus quibuſcunque in contrarium quomodolibet facientibus. In criminalibus autem cauſis volumus, & decernimus, quod juriſdictio rectoris provinciae juxta conſuetudinem obſervetur. Concedimus vobis & etiam indulgemus, ut omnes & ſinguli proceſſus, acta & actitata facta in curia dictae civitatis HORTANAE, ac ſententiae latae in cauſis civilibus a die primae novitatis uſque in praeſentem per primum & ſecundum decretum valeant, plenamque obtineant roboris firmitatem, non obſtante quacunque fautoria, ſeu adhaeſione per vos & veſtram Communitatem praefatam factis, hoſtibus domini noſtri Papae & Romanae Eccleſiae, in rebellionem Domini noſtri & Eccleſiae praefatorum, dummodo praedicti proceſſus, actitata, acta & ſententiae alias de jure ſint validae ſive valida; reſervatis tamen exceptionibus illis perſonis, quae vellent contracta opponere, aut contradicere, videlicet de ſolutione, praeſcriptione, falſitate & pacto, non obſtante etiam eorum contumacia & exceptione fraudis commiſſae in extimatione bonorum conceſſorum actori, dummodo actoris petitio contineat veritatem. Et ad omnia & ſingula jura, omneſque juriſdictiones pertinentes, & debite pertinentia ad eandem civitatem HORTANAM, ſeu ad ſpeciales perſonas ipſius, quae quovis modo occulte vel palam occuparentur, vel injuſte detinerentur ab aliqua Communitate, aut alia ſpeciali perſona quacunque occaſione, ſeu occaſione praetenſa, vos & praefatam Communitatem HORTANAM & ſpeciales perſonas ejuſdem, ad quas hujuſmodi juriſdictiones & jura pertinere noſcantur, reſtituimus, reponimus & penitus reintegramus, ac reintegratas & reſtitutas, plenarieque poſitas eſſe volumus & decernimus cum effectu. Item ad obviandum oneribus & expenſis, ac tollendum errores & ſcandala, quae plerumque in proceſſibus litigioſis eveniunt, vobis ex gratia ſpeciali concedimus, decernimus, & etiam providemus, quod civiles lites & cauſae, quae vertuntur ſive vertentur impoſterum inter cives & habitatores dictae civitatis HORTANAE, excedentes ſummam decem librarum monetae currentis, ibidem compromittantur & de eis fieri debeat compromiſſum ad petitionem partis hoc petentis. Et Poteſtas dictae civitatis, qui pro tempore fuerit, teneatur & debeat partem, quae ſe compromittere non vellet, ad faciendum compromiſſum de jure, & de facto etiam appellatione poſtpoſita,

ta, qui Poteſtas dictas cauſas de jure cognoſcere poſſit, & ſine debito terminare de jure. Arbitri vero, in quibus ipſae lites & cauſae compromiſſae fuerint, teneantur & debeant ipſas lites, & cauſas per eorum arbitrum terminare & expedire infra ſpatium duorum menſium, mediante conſilio ſapientis, ad poenam librarum decem, ſolvendarum a quolibet arbitro, & de facto auferendarum ſine proceſſu, & applicandarum camerae dictae civitatis HORTANAE. Ut quoque gratiam dictae Eccleſiae & proviſionem noſtram ſibi ſentiat veſtra devotio magis piam, omnia & ſingula maleficia, culpas & exceſſus, ac delicta, inquantum & quae dumtaxat juris publici intereſſe concernant, & non aliter, commiſſos, perpetratos, ac perpetrata & commiſſa hactenus in HORTANA civitate praefata, ejuſque territorio & diſtrictu, aut alibi per Communitatem dictae civitatis & quoſcunque cives, aut alios habitatores & incolas dictae civitatis, ſive de ipſis cognitum & ſententiatum fuerit ſive non, vobis Communitati & ſpecialibus perſonis, quibuſcunque, incolis, & habitatoribus dictae civitatis HORTANAE, praedictis, in perpetuum plene libereque remittimus; eoſdemque exceſſus, maleficia, culpas, & delicta quaecunque parcimus, & miſericorditer indulgemus; harum ſerie decernentes, quod pro eis & eorum occaſione, nullatenus vos & Communitas ipſa, aut alii praedicti vel eorum aliqui, qui ipſa vel eorum aliquod perpetraverint, vel commiſerint & commiſiſſent, non poſſitis nec poſſint ullo tempore moleſtari vel aliqualiter impediri. Ita tamen quod praeſens remiſſionis & indulti gratia nullatenus ſe extendere debeat ad rebelles & exititios dictae civitatis: quinimmo proceſſus omnes formati & publicati, ac ſententiae latae contra ipſos rebelles & exititios, in pleni roboris firmitate permaneant. Providemus inſuper & diſponimus pro bono utilique regimine civitatis praefatae, quod aliquis futurus Poteſtas dictae civitatis, aut ipſius Poteſtatis judex, miles, ſocius, vel notarius non poſſint ullo modo vocari, eligi, ſive aſſumi ad hujuſmodi officia, niſi loca eorum originis diſtent a dicta civitate HORTANA per quindecim milliaria, nec poſſit aliquis eorum: finitis ſex menſibus, immediate in eiſdem officiis, aut eorum aliquo refirmari. Itaquod eorum aliquis non poſſit nec debeat eligi vel aſſumi ad aliquod officium dictae civitatis, niſi vacaverit per duos annos, notorie praecedentes. Inſuper propter multas expenſas & onera, quae vos & dictam Communitatem diverſi-

versimode supportasse conspicimus, vobis paterno affectu propitiari volentes, vobis & Communitati praefatis gratiose concedimus, assignamus & conferimus usque ad triennium dumtaxat proxime secuturum, introitus, proventus gabellarum bladi, & musti dictae civitatis, de quibus persolvere & integre respondere teneamini castellano rocchae dictae civitatis de suo salario & stipendio consueto, si ad hoc non sufficerent introitus aliarum gabellarum dictae civitatis. Providemus etiam & jubemus, quod aliquis exititius dictae civitatis non possit nec debeat in praefata civitate restitui vel remitti, nec de eorum bandis extrahi; & quod eorum bona confiscata remaneant Apostolicae camerae usque ad reditum Domini nostri Papae, qui postmodum, ut principalis Dominus, in ipsis providere poterit, prout suae sanctitati videbitur. Ceterum ut obvietur cavillosis obstaculis, & strepitibus litigiorum indebitis, decernimus & similiter providemus & ordinamus, quod in dicta civitate decetero nemini liceat appellare a gravamine vel actu alicujus interlocutoriae proferendae, salvo quod a definitiva sententia; & quod judex Potestatis dictae civitatis, aut ipse Potestas nullo modo admittere debeat talem appellationem ad poenam vigintiquinque florenorum exigendorum ab ipso Potestate vel judice; & appellans etiam puniatur in decem libris pro qualibet vice: quae appellatio auctoritate praesentium non teneat, sed nullius existat roboris vel momenti, salvo si interlocutoria ipsa non foret talis, quae haberet vim definitivae sententiae, vel quod non posset post definitivam sententiam reparari. Postremo committimus Potestati nostro dictae civitatis praesenti vel futuro, ut omnibus civibus dictae civitatis habentibus inimicitiam cum exititiis civitatis ejusdem, plenam liberamque licentiam concedat portandi pro tuitione suarum personarum per civitatem praedictam arma offensibilia & defensibilia libere & impune. Quae omnia & singula vobis & dictae Communitati vestrae, auctoritate Apostolica, qua, vigore nostrae legationis de latere plene fungimur, concedimus, indulgemus, conferimus, remittimus, disponimus, & providemus, prout superius continetur; & ipsa & eorum quodlibet observari, manuteneri & fieri, vobis & dictae Communitati, deliberamus, decernimus & mandamus per omnes & singulos officiales Romanae Ecclesiae in dicta civitatae vel alibi consistentes, ad quos spectat, praesentes pariter & futuros. Si autem quovis tempore imposterum vos

vos ab obedientia, fidelitate, subjectione & devotione sanctissimi Domini nostri Papae, Romanae Ecclesiae, sive nostra, quamdiu nostra legatio perduraverit, vos quomodolibet subtraxeritis, volumus quod tunc relabamini & reincidatis in primas sententias, poenas & vincula; & quod omnes supradictae gratiae nullae sint, sed prorsus careant & carere noscantur viribus & effectu. In quorum omnium testimonium praesentes literas fieri fecimus & nostri consueti magni Cardinalatus sigilli jussimus appensione muniri. Datum Romae apud ecclesiam sancti Laurentii in Damaso, sub anno Domini nostri Jesu Christi millesimo quadringentesimo quintodecimo, indictione octava mensis Aprilis die decimanona. Pontificatus sanctissimi in Christo patris & Domini nostri Domini Johannis divina providentia Papae XXIII. anno quinto.

XLII.

ALIUD DIPLOMA

EJUSDEM CARDINALIS.

JAcobus miseratione divina sancti Eustachii diaconus Cardinalis, in alma Urbe ejusque comitatu, territorio, & districtu, necnon in patrimonii beati Petri in Tuscia, ac in Campaniae, & Maritimae, necnon in Marchiae Anconitanae, & ducatus Spoletani provinciis, & certis aliis Provinciis Italiae, ac earumdem & aliarum provinciarum civitatibus, terris, castris, & locis, Apostolicae Sedis legatus, & in spiritualibus & temporalibus Vicarius generalis. Dilectis nobis in Christo, populo, & Communitati, ac civibus & specialibus personis civitatis HORTANAE, necnon aliis habitatoribus & incolis civitatis ejusdem, ejusque civitatis, territorii, & districtus, salutem & gratiam nostram. Mentem nostram sine intermissione sollicitam ad ea, ex quibus sacrosanctae Romanae Ecclesiae & sanctissimo in Christo Patri & Domino nostro, Domino Johanni divina providentia Papae XXIII. sperati fructus pacifici status in praefata civitate HORTANA, ejusque territorio, & districtu, & in partibus circumvicinis, ac in nonnullis provinciis & partibus Italiae, nostrae legationi commissis, possint verisimiliter provenire, sollicitis

tis ſtudiis dirigentes, illos, qui quandoque ex certis cauſis, licet non rationabilibus, ab ejus Matris Eccleſiae obedientia & mandatorum ſemitis oberrarunt, ſi cum humilitate ad gremium clementiae Eccleſiae & Domini noſtri Papae praedictorum ac noſtrae, revertantur, miſericordiam noſtram ſuppliciter implorando, a noſtra conſueta gratia minime repellamus. Sane cum, ſicut fuit pro parte veſtra nobis expoſitum, vos cives & ſpeciales perſonae, ac incolae & habitatores dictae civitatis HORTANAE, adhaeſeritis ac faveritis, occaſione tamen ſervitutis, damnatae memoriae domino Ladiſlao de Durachio & ejus complicibus ac ſequacibus, vos cives & ſpeciales perſonae ac incolae & habitatores praedicti, non valentes, ut aſſeritis, violentae potentiae praefati Domini Ladiſlai reſiſtere; & eſſet vobis neceſſarium pro manutenendo & conſervando ſtatum veſtrum ac bona veſtra & pro defenſione perſonarum veſtrarum, & ne a propriis laribus pelleremini, mandatis dicti Domini Ladiſlai ac officialium & ſequacium ejus, quamvis nephariis, obedire, de ipſius Domini Ladiſlai mandato & officialis ejus, contra nonnullas civitates, terras, caſtra, & loca in devotione & ſubjectione, ac obedientia Romanae Eccleſiae & Domini noſtri Papae praedictorum, & nonnullorum fidelium & devotorum ejuſdem exiſtentium, intuliſtis, & inferri feciſtis guerras, plurimaſque alias damnoſas & noxias novitates, & contra civitates, & terras, caſtra, loca praedicta diverſa crimina, maleficia, delicta, & exceſſus, ſeducti nephariis perſuaſionibus dicti Domini Ladiſlai & ejus officialium, ut acceptiores & gratiores eſſetis ipſi Domino Ladiſlao, cujus violentiam, potentiam (ut aſſeritis) fugere non poteratis, perpetraſtis & per veſtros cives ac ſpeciales perſonas, incolas & habitatores ejuſdem civitatis, perpetrari feciſtis. Cum autem de praemiſſis & aliis per vos de mandatis, conceſſionibus & operationibus veſtris commiſſis & perpetratis, ad corda reverſi, doleatis (ut aſſeritis) ab intimis, cupiatiſque ſub obedientia, & devotione ac debita ſubjectione Eccleſiae & Domini noſtri Papae fideliter vivere & mori pro parte veſtra, nobis fuit humiliter ſupplicatum, ut vobiſcum pie & miſericorditer agendo, vobis civibus & ſpecialibus perſonis, incolis ac habitatoribus ac Communitati antedictis providere de plenae remiſſionis opportuno remedio dignaremur. Nos more pii patris libentius miſericordiam, quam judicium amplectentes, Salvatoris noſtri ſancta ſequendo veſtigia, qui tanquam miſericordiarum pater redeuntes

tes ad ipsam, a sua misericordia non excludit; ac sperantes, quod vos tanto devotius Deo & Sedis Apostolicae de cetero studebitis revereri, quanto sedem ipsam erga vos benigniorem conspexeritis extitisse; vestrisque in hac parte supplicationibus inclinati, vobis civibus & specialibus personis, incolis ac habitatoribus & Communitati, quorum nomina & cognomina haberi volumus praesentibus pro sufficienter expressis, omnes & singulas culpas, poenas, crimina, excessus, maleficia, & delicta, quaecunque, & quotcunque, ac qualiacunque, & quovis nomine nuncupari contingat, etiam si homicidia, incendia, sacrilegia, derobariae, depraedationes, rapinae, latrocinia, ac cavalcatae & incursiones forent, & etiamsi praedicta, aut aliquod praedictorum contra almam Urbem & Romanum populum commiseritis; & etiamsi ligas aut confoederationes, aut conspirationes, aut pacem, seu treguam cum hostibus & rebellibus Romanae Ecclesiae & Domini nostri Papae praedictorum, contra statum eorundem, quas, quos,& quae tempore dictae adhaerentiae & fautoriae, a tempore primae novitatis, usque in praesentem diem perpetrastis & perpetrari fecistis, in quantum publicum interesse, cameram dictae civitatis, aut cameram provinciae patrimonii beati Petri in Tuscia concernant: & etiam in quantum tangit destructiones possessionum, ac poenas conventionales & fructus huc usque perceptos;etiamsi crimen laesae Majestatis, aut sacrilegii, aut haeresis, aut rebellionis saperent, auctoritate plenae legationis nostrae,& Apostolica,nobis in hac parte concessa, omnino tollimus, remittimus ac parcimus; & vos & vestrum quemlibet ab omnibus exbannimentis, condemnationibus,poenis,censuris, ac processibus, sententiis,diffidationibus in vos & vestrum quemlibet a jure vel ab homine sub quavis forma vel expressione verborum inflictis ac promulgatis;sive de ipsis cognitum aut sententiatum fuerit, sive non; & ab excommunicationum, suspensionum & interdicti, & fautoriarum, adhaesionum praedictarum sententiis,in quas propter praemissa innodati dinoscimini, in quantum praedicta publica interesse concernant, (ut praefertur) auctoritate praedicta penitus absolvimus & totaliter liberamus; & in vobis civibus, ac specialibus personis, incolis, & habitatoribus, ac Communitate civitatis antedictae omnem rebellionis, inhabilitatis, fautoriae,ac adhaesionis, & infamiae maculam sive notam, per vos praemissorum occasione contractam, auctoritate praedicta abstergimus & etiam

etiam totaliter abolemus. Vosque & vestrum quemlibet habilitamus & ad omnes & singulos honores, dignitates, famam, privilegia, immunitates, exemptiones, bona propria, ac jura, & ad legitimos actus, & ad quascunque concessiones seu gratias vobis ab Apostolica Sede factas, ac statum pristinum, in quibus eratis ante patrationem praedictorum criminum, delictorum, maleficiorum, & excessuum vestrorum, restituimus, reponimus, & reintegramus. Itaque ratione praemissorum vel alterius eorumdem, vos cives & speciales personae, incolae & habitatores ac ipsa Communitas, praedicti, in aliqua curia ecclesiastica, seu saeculari non possitis inquiri, condemnari, inquietari, vexari, molestari, seu in personis aut bonis vestris quomodolibet impediri, aut ullas pati noxias novitates, & contra vos cives, & speciales personas, incolas, & habitatores ac Communitatem ejusdem civitatis, praedictorum causa, non possitis a quibuslibet procedi & sententiari, seu poenas & condemnationes peti aut exigi. Mandamus insuper harum serie rectori provinciae dicti patrimonii, qui nunc est & erit pro tempore in futurum & ejus vicesgerenti, necnon Potestati & omnibus aliis officialibus dictae civitatis praesentibus & futuris, quod hujusmodi exbannimenta, sententias, condemnationes, ac processus, & diffidationes, si in libris dictae camerae dictae provinciae, vel dictae civitatis, vel alibi annotatae, aut scriptae forent, cassent, deleant, cancellent, & annullent: quas, quos, & quae nos pro cassatis, cancellatis, deletis, & annullatis haberi volumus, easque & eos, ac ea decernimus esse nullius roboris vel momenti; non obstantibus quibuscunque contrariis; etiamsi hujusmodi contraria talia forent, quod de eis vel eorum aliquo esset habenda praesentibus de verbo ad verbum mentio specialis: quae quidem contraria decernimus huic remissioni in aliquo obstare non posse quomodolibet vel nocere. Volumus autem, quod si vos praefati cives ac speciales personae, incolae & habitatores ac Communitas ullo tempore ab obedientia & subjectione, ac devotione Ecclesiae & Domini nostri Papae praedictorum ac nostra, quamdiu nostrae legationis fungemur officio, vos (quod absit) subtraxeritis, aut quovismodo rebelles eritis, in pristinas poenas, multas, condemnationes, sententias, processus, diffidationes, excommunicationum & interdicti sententias & exbannimenta, ipso facto penitus relabamini: quodque hujus remissionis gratia & praesentes litterae nostrae nullius existant roboris

ris vel momenti. In quorum omnium plenam fidem has noſtras patentes & authenticas literas per Petrum Petri clericum Colonienſem nobis & curiae noſtrae fidelem ſcribi, eaſque manu magiſtri Franciſci de Fiano literarum Apoſtolicarum ſcriptoris & abbreviatoris ſubſcribi fecimus & noſtri majoris Cardinalatus ſigilli munimine roborari. Datum Romae apud eccleſiam ſancti Laurentii in Damaſo ſub anno a Nativitate Domini noſtri Jeſu Chriſti milleſimo quadringenteſimo decimoquinto indictione octava menſis Aprilis die XXIII. Pontificatus praefati ſanctiſſimi in Chriſto Patris & Domini noſtri Domini Johannis Papae XXIII. anno quinto.

NOTA.

Utrunque hoc Diploma editum fuit HORTAE *anno* 1551. *Porro Ladislaus rex Hungariae eadem urbe potiebatur anno* 1414. *ut patet ex ejus Diplomate tunc eidem urbi conceſſo & ibidem cum ceteris edito: quod non recudimus ob ejus ſpiſſas lacunas.*

XLIII.

HORTANAE & Caſtellanenſis Eccleſiarum conjunctio.

Ex Ughello.

EUGENIUS EPISCOPUS,

SERVUS SERVORUM DEI.

AD FUTURAM REI MEMORIAM.

SAcroſancta Romana Eccleſia, quae ſuper univerſas orbis Pag. 300.
Eccleſias obtinet divina inſtitutione primatum, circa ſtatum Eccleſiarum omnium, praeſertim cathedralium, earunque profectu, ut pia mater de filiarum neceſſitate ſollicita, vigilanter excogitat & providenter intendit, ut quandoque etiam per miniſterium unionis accommodae, prout locorum & temporum qualitas exigit & illarum utilitas perſuadet, Eccleſiarum ipſarum ſtatui ſtudeat efficaciter providere.

Attendentes itaque, quod HORTANAE & Civitatis Castellanae Ecclesiae, quae dudum fuerant propriis facultatibus opulentae, adeo propter diversas calamitates & succedentium temporum sinistros eventus, quibus partes illae, proh dolor, afflictae fuere, in earum redditibus & facultatibus tenues factae & exiles existant, quod propter inopiam & tenuitatem hujusmodi reddituum & proventuum Praesules in illis substentari non possunt, & propterea pontificalis in eisdem vilescit authoritas, episcopali dignitati reverentia debita minime exhibetur, Praesulesque ipsi in suorum conservatione jurium etiam regalium, ac defensione eorumdem reddituum plurimum impotentes, cum revera ad hujusmodi jura tuenda non solum circumspectionis industria, & sollicitudo potificalis curae profectum adducant, quinimmo potius sufficientia facultatum. Hac moti consideratione, cupientesque ipsarum pauperum Ecclesiarum indigentiae subvenire, ac statum utriusque per unionis ministerium salubriter formare, dum ipsae Ecclesiae sub unius & ejusdem Praesulis moderamine, reductae feliciter, ex ipsarum unita potentia utriusque Praesul in eis valeat commodius residere, sua jura defendere, & commissos sibi populos felicius gubernare. Itaque pro evidenti ipsarum Ecclesiarum utilitate considerantes, unionem hujusmodi nedum fore proficuam, sed admodum necessariam, laudabilemque & etiam opportunam, praemissis suadentibus & aliis rationabilibus ad id animum nostrum moventibus, maturaque deliberatione praehabita; motu proprio, non ad alicujus super hoc nobis oblatae petitionis instantiam, sed de nostra mera liberalitate, Civitatis Castellanae & HORTANAE, HORTANAE & Civitatis Castellanae Ecclesias antedictas de Apostolicae potestatis plenitudine tenore praesentium unimus & connectimus & incorporamus, ita quod altero ex Praesulibus earumdem Ecclesiarum, qui nunc sunt, cedente vel decedente, aut aliam ex eisdem Ecclesiis alias quomodolibet dimittente, seu altero alia quovis modo vacante, ex tunc ambae ipsae Ecclesiae per unicum Praesulem, qui HORTANAE & Civitatis Castellanae, ac Civitatis Castellanae & HORTANAE episcopus nuncupetur, salubriter gubernentur; liceatque praesenti seu successori ex eisdem Praesulibus per se vel per alium, alterius Ecclesiae sic vacantis, ac Civitatis & dioecesis in spiritualibus, & quantum ad ipsius Ecclesiae jus pertineat, in temporalibus, corporalem possessionem apprehendere, & per-

& perpetuo retinere, fructusque necnon redditus & proventus, emolumenta, obventiones, & jura quaecunque, ad mensam episcopalem ipsius alterius Ecclesiae pertinentia, percipere & habere, ac in suos & ipsarum sic unitarum Ecclesiarum usus & utilitates convertere, cujuscunque licentia super hoc minime requisita. Volentes & Apostolica authoritate decernentes, quod hujusmodi unicus episcopus, qui eisdem Ecclesiis pro tempore praesidebit, uno anno in altera & alio anno in reliqua ipsarum Ecclesiarum, alternatis vicibus, chrisma conficere teneatur, ordinationum quoque tempora & celebrationum vicem eisdem Ecclesiis, ac earum civitatibus & dioecesibus distribuat, portionem aequam unicuique tribuendo: quodque in qualibet earumdem dioecesi pro ejusdem subsidio annis singulis celebret Synodum, prout est fieri consuetum: & in qualibet earumdem civitatum, & dioecesi curiam teneat continue ad justitiam ministrandam ac jurisdictionem episcopalem inibi exercendam cum Vicariis & officialibus consuetis. Ac etiam cum idem Praesul in HORTANA, civitatis HORTANAE & Castellanae: cum vero in Civitate Castellana, earumque civitatibus & dioecesibus praesens extiterit, Civitatis Castellanae & HORTANAE episcopus appelletur; & sic deinceps Ecclesiae ipsae sub uno Pastore & Antistite constituantur, praemissis intitulationibus perpetuis temporibus gubernentur: quodque cedente vel decedente, ac translato ipso unico episcopo, seu alias Ecclesiis ipsis vacantibus, canonici & ambo capitula Ecclesiarum praedictarum, vocatis ad hoc, qui fuerint evocandi, congregati debeant pro electione futuri Pontificis celebranda in loco ubi episcopus decessit, si tunc ipsas per obitum vacare contingat; si vero alias quam per obitum Ecclesias memoratas vacare contingeret, faciant electionem hujusmodi temporibus vacationum ipsarum alternis vicibus in civitatibus vel dioecesibus antedictis, ita quod propter unionem, annexionem, & incorporationem hujusmodi, praedictae Ecclesiae in spiritualibus laedi seu aliqua in temporalibus non possint detrimenta subire. Nulli ergo *&c.* nostrae unionis, annexionis, incorporationis, voluntatis, & constitutionis infringere *&c.* Si quis *&c.* Datum Bononiae anno incarnationis Dominicae millesimo quadringentesimo trigesimo septimo, tertio nonas Octobris anno septimo.

XLIV.

LITERAE FRANCISCI CONDULMERII CARDINALIS SANCTI CLEMENTIS.

Ex Archivo Vaticano.

FRancifcus &c. Nobilibus viris, Confalonerio, Prioribus & Communitati civitatis Ortanae falutem &c. Sincera & conftans fidelitas, quam ad Dominum noftrum Papam fanctamque Romanam Ecclefiam gerere comprobamini, necnon grata obfequia, quae eis quotidie impenditis & impendere non defiftitis, nos inducunt, ut vobis reddamur ad gratiam liberales. De mandato itaque fanctiffimi in Chrifto Patris & Domini noftri Domini Eugenii divina providentia Papae IV. fuper hoc vivae vocis oraculo nobis facto, vobis praefentium tenore concedimus, ut annis fingulis pro fubfidio folvatis feu folvere debeatis tantum quantum confueviftis folvere retroactis temporibus, videlicet antequam dicta civitas Ortana veniret ad gubernationem olim magnifici viri Antonii de Rigofrigido de Columna. Et ne ad majorem folutionem cogi valeatis, mandamus de mandato praedicto, Thefaurario provinciae patrimonii beati Petri in Tufcia, tam praefentii, quam futuro aliifque officialibus, ad quos hujufmodi fubfidiorum exactio fpectat & pertinet, quatenus a vobis nullatenus exigere praefumant pro dicto fubfidio, nifi tantum, quantum exigi folebat antequam dicta civitas veniret ad manus fupradicti Antonii de Columna. In quorum &c. Datum Romae apud fanctum Petrum fub anno a Nativitate Domini MCCCCXXXIII. Indictione undecima die xx. menfis Martii pontificatus vero Domini noftri Papae praefati anno tertio.

ALIAE

XLV.

ALIAE EJUSDEM.

Ex eodem Archivo.

FRanciſcus miſeratione divina *&c.* Nobilibus viris, Prioribus, Communi & conſilio civitatis Balneoregii, ſalutem in Domino. Cum pro tranquillitate & ſtatu ſanctiſſimi D. N. PP. ac Romanae Eccleſiae & extirpatione inimicorum eorumdem,& praeſertim hujus tyranni Nicolai de Stella, qui ſuperbia elatus, tam enormiter ingratitudinis labem ſequens contra eamdem Eccleſiam & praefatum D. N. Papam ſubditoſque eorumdem, quamplura enormia & atrocia delicta, ac hoſtilitates & guerras dampnaque gravia commiſit, intulit atque fecit, ac inferre, committere & facere cotidie conatur, prout notorium exiſtit; opus ſit, ut Eccleſia ipſa ſuis & ſuorum ſubditorum brachiis,amplitudine & potentia ſe praebeant ultores & defenſores, ac ſuorum talium inimicorum & facinoroſorum proſtratores, & ne praemiſſorum executio in vilipendium deducatur,praefatus S. D. N. unum ex Romanae Eccleſiae Cardinalibus in legatum decreverit deſtinandum. Idcirco de ipſius D.N.Papae mandato,facto nobis ſuper hoc vivae vocis oraculo, ac auctoritate noſtri camerariatus officii, vos praeſentium tenore requirimus & nihilominus ſub poena duorum millium florenorum auri de camera, camerae Apoſtolicae applicandorum,ſi contrafeceritis,vobis praecipimus atque mandamus,quatenus centum pedites bene armatos & omnibus neceſſariis fulcitos, de veſtris terrigenis aut aliis ydoneis eorum locorum, mittatis ad civitatem ORTANAM infra & per totum menſem praeſentem Auguſti, parituros & facturos quicquid per dictum Dominum legatum eis fuerit impoſitum,injunctum atque mandatum, & hoc faciatis abſque noſtri vel alterius expectatione mandati. In quorum *&c.* Datum *&c.* Sub anno *&c.* Indictione XI. Die vero decimaſeptima menſis Auguſti pontificatus *&c.* Anno tertio.

DIPLO-

XLVI.

DIPLOMA NICOLAI V. PONT. MAX

Ex editione Hortana.

Nicolaus episcopus servus servorum Dei. Dilectis filiis Communitati & civibus civitatis nostrae Hortanae, salutem & Apostolicam benedictionem. Cognita devotionis & fidelitatis vestrae sinceritatae, quam ad nos & Romanam geritis Ecclesiam, non indigne meretur, ut petitionibus vestris, illis praesertim, per quas ab oneribus & incommodis relevamini, quantum cum Deo possumus, favorabiliter annuamus. Cum itaque sicut exhibita nobis nuper pro parte vestra petitio continebat, retroactis temporibus propter inordinatos favores quorumdam, qui civitatem ipsam tyrannice occupabant, nonnulli aliarum civitatum, terrarum, & locorum circumstantium, qui domos, praedia & alia immobilia bona, tam in eadem civitate, quam ejus territorio & districtu possidebant, quique ad realia & personalia onera, ratione domorum praedictarum & bonorum hujusmodi, de jure & secundum aliarum civitatum consuetudinem obligantur, allibrati & in catasta Communis civitatis ejusdem descripti non fuerint, vos in onerum eorumdem supportatione & solutione non modicum gravati fuistis. Quare pro parte vestra nobis fuit humiliter supplicatum, ut providere vobis opportune super hoc de benignitate Apostolica dignaremur. Nos igitur cupientes vos & alios subditos ac fideles nostros, quantum cum Deo possumus, ab incommodis & oneribus relevare, hujusmodi supplicationibus aequissimis annuentes, volumus & Apostolica vobis auctoritate concedimus, quod ex nunc in antea perpetuis futuris temporibus omnes & singuli advenae & forenses, qui in civitate & territorio praedictis bona stabilia quovis titulo possident vel colore, aut imposterum possidebunt, cujuscunque status vel conditionis existant, ecclesiis ecclesiasticisque personis dumtaxat exceptis, allibrati, eorumque bona hujusmodi immobilia secundum

dum antiquam consuetudinem dictae civitatis in ipso catasto descripti & annotati, ac omnia & singula onera ratione bonorum eorumdem idipsos quomodolibet contingentia, subire teneantur & debeant, omni prorsus temporis cursu, aut exemptione & liberatione eisdem advenis & forensibus, quavis auctoritate concessa, ac alia quacunque exceptione, cessante. Ita quod inantea ad praestationem & solutionem onerum, ratione bonorum hujusmodi, per Potestatem dictae civitatis ad instantiam illius camerarii pro tempore existentis, ad id cogi, compelli eorunque bona hujusmodi attestari possint & valeant, ac si civium & incolarum ejusdem civitatis, qui in aliis locis, in quibus possident immobilia bona, onera subeunt antedicta, domus praedia & bona hujusmodi censerentur, non obstantibus quibuscunque. Nos enim ex nunc omnes & singulas exceptiones & liberationes hujusmodi, necnon appellationes, provocationes, protestationes & reclamationes, quas propterea per advenas & forenses praedictos interponi seu fieri contigerit, prorsus irritas esse decernimus & inanes, eosque ad onera antedicta nihilominus obligari. Nulli ergo omnino hominum liceat hanc paginam nostrae concessionis, voluntatis & constitutionis infringere vel & ausu temerario contraire. Siquis autem hoc attemptare praesumpserit, indignationem omnipotentis Dei & beatorum Petri & Pauli Apostolorum ejus, se noverit incursurum. Datum Romae apud sanctum Petrum anno incarnationis Dominicae millesimo quadringentesimo quinquagesimo quarto, decimo Kal. Februarii pontificatus nostri anno octavo.

CON-

XLVII.

CONFIRMATIO STATUTORUM COMMUNITATIS HORTANAE.

Ex eodem Archivo.

Dilectis filiis Prioribus & Communi civitatis Hortarum.

INNOCENTIUS. PP. VIII

Dilecti filii salutem & Apostolicam benedictionem. Pro ea fide & devotione, quam saepe erga nos & Romanam Ecclesiam ostendistis, non immerito movemur ad prosequendum vos, quibus possumus, gratiis & favoribus, quo vos ardentiores in vestra bona dispositione reddamus. Itaque omnia & singula statuta, reformationes, ordinamenta, immunitates, gratias, privilegia & indulta per Romanos Pontifices praedecessores nostros, Apostolicos legatos, aut ab eis facultatem habentes, concessa, quae justa & rationabilia sunt, & in praejudicium libertatis ecclesiasticae non tendunt, approbamus & Apostolica auctoritate confirmamus, prout hactenus laudabiliter observata fuerunt. Insuper, quia nihil magis quietem civitatum & populorum conservat, quam justitiae observatio & delinquentium debita coercitio & animadversio, ideo statuimus, quod in posterum de poenis maleficiorum, damnorum datorum & extraordinariorum nullatenus aliqua fieri gratia per vestram Communitatem, vel alios quosvis superiores, praeterquam a nobis, possit aut valeat. Proprerea vestris commodis paterno affectu per amplius consulere volentes, de subsidio per vos annuatim camerae nostrae Apostolicae debito centum quinquaginta ducatos, dividendos in duobus annis, hoc est septuaginta quinque ducatos singulo anno, usque ad biennium, vobis condonamus & elargimur, convertendos in reparationem stratarum & pontis, ac in conducenda aqua ad fontem dictae civitatis; mandantes thesaurario, ad quem spectat, ut revisa ratione vestra pecunias hujusmodi, si illas in prae-

praefatum usum converti repererit, in vestris computis successive admittat, prout & nos in suis admittimus per praesentes. Datum Romae apud sanctum Petrum sub annulo piscatoris die v. Novembris MCCCCLXXXIV. Pontificatus nostri anno primo.

XLVIII.

LITERAE ANGELO PECHINOLIO HORTANO EPISCOPO.

Ex eodem Archivo.

INNOCENTIUS EPISCOPUS SERVUS SERVORUM DEI.

Venerabili Fratri episcopo Ortano. Venerabilis Frater salutem. Ne forte Ecclesiae tuae Civitatis Castellanae ex absentia tua, cum te ad regna Hungariae pro nonnullis nostris & Sedis Apostolicae negociis in praesentiarum mittamus, praejudicium generetur, volumus, ut inter eundum, oppida sancti Oresti & Ponzani, quae de dioecesi Castellana esse asseris, pro tuo jure episcopali visites & alia facias, quae ad praefatum visitationis officium de jure spectant & pertinent. Declaramus tamen mentis nostrae non esse, quod praejudicium aliquod fieri debeat iis, qui forte in praemissis interesse aliquod habere praetenderent, sed jura tam tua, quam quorumvis aliorum remaneant propterea illaesa. Mandamus nihilominus dilectis filiis Abbati, Priori, Cellerario, ac Monachis monasterii sancti Pauli extra muros Urbis, ad quos ipsa oppida in temporalibus subesse noscuntur, ac dictorum oppidorum Vicariis & officialibus, in virtute sanctae obedientiae, quatenus te in dictis oppidis cum honore & reverentia recipiant & admittant. Quod si per eos aut eorum aliquem impedimentum, vel molestia aliqua fieri contigerit, praesentium tenore tibi concedimus, ut eisdem Abbati, Priori, Cellerario, officialibus atque aliis, ad quos spectat, auctoritate nostra sub excommunicationis latae sententiae ac suspensionis a divinis,

Pag. 304.

poenis mandes, quibus etiam nos praesentium tenore sub iisdem poenis mandamus, quatenus te ad visitationis hujusmodi officium exercendum admittant teque cum honore & reverentia recipiant, dantes & concedentes tibi facultatem, omnes & singulos, qui in praemissis rebelles vel alias verbo vel facto contradictores forent, excommunicandi & suspendendi, ac excommunicatos & suspensos declarandi & publicandi cum praemissarum poenarum & censurarum aggravatione & reaggravatione, & alia faciendi, quae in praemissis opportuna & necessaria tibi videbuntur, constitutionibus & ordinationibus Apostolicis caeterisque in contrarium faventibus non obstantibus quibuscumque. Datum Romae &c. Die 26. Augusti MCCCCLXXXVIII. Anno IV.

XLIX.

ANGELI PECHINOLII ORTANI EPISCOPI DE SUA LEGATIONE HUNGARICA LITERAE AD INNOCENTIUM VIII PONT. MAX

Ex eodem Archivo.

Pag. 304. BEatissime Pater & clementissime Domine. Post pedum oscula benedictorum. Superioribus diebus Benedictum Cursorem meum ad Sanctitatem Vestram destinavi, cui, ut accuratius demandatam sibi provinciam absolveret, partem salarii ex pecuniis Sanctitatis Vestrae, quae apud me sunt, ut illa discedenti mihi mandaverat, exsolvi. Nihil nunc superest, nisi hoc referam, quod pudet. Cum Budam applicuisset Orator Venetorum, velletque Dominus Rex de more, solemni pompa illum audire, voluit me quoque auditorio adesse, in quo tamen Orator praeter communem congratulationem nihil retulit. Postero

ſtero autem die ad colloquium, remotis arbitris, admitti ſe petiit, ac ſecreto auditus nil niſi, ut Dominus Rex inibi retulit, pacem & concordiam inter Majeſtatem Suam, & Dominum Caeſarem magnis precibus, magnis denique ſuaſionibus adnixus poſtulavit & deprecatus eſt. Cui Dominus Rex in ſequentem diem, ut Oratori reſponderet, ſpopondit: ac cum reſponderet eo quia cauſa pacis & concordiae, quae petebat, etiam ad Sanctitatem Veſtram & Sedem Apoſtolicam concernebant, me quoque, qui Sanctitatis Veſtrae vices nunc hic gero, adeſſe voluit: quod tamen non Sua Majeſtas, ſed Jaurienſis, & Agrienſis Majeſtatis Suae nomine in haec verba & ſententia retulerunt.

Magnifice Domine Orator. Sereniſſimo Domino noſtro Regi gratiſſimum fuit, quod ampliſſimus ille Senatus Venetorum pacem & concordiam inter Caeſaream & Regiam Majeſtatem cupiat & optet, quam Regia Majeſtas jure licet & merito recuſare deberet, quandoquidem Caeſarea Majeſtas anno ſuperiore Sanctiſſimum Dominum noſtrum contempſit, & pro judice ac arbitro inter ſuam & Regiam Majeſtatem in praeſenti cauſa habere recuſavit; conventum namque & compromiſſum fuerat inter Regiam Majeſtatem & illuſtriſſimum Dominum Albertum Ducem Saxoniae Locumtenentem & generalem capitaneum Suae Caeſarae Majeſtatis nomine ejuſdem, ut materiae & cauſae belli hujuſmodi, ſimul etiam univerſae diſcordiae inter Suas Majeſtates ponerentur ad judicium & arbitrium Suae Sanctitatis. Itaque ſi Sanctitas Sua cognoſceret & declararet Regiam Majeſtatem non juſtam contra Caeſarem, cauſam belli habere, non juſta arma etiam in eam ſumpſiſſe, omnia per Suam Regiam Majeſtatem a Caeſare occupata reſtituere teneretur. Si vero contrarium declararet, poſſet Sua Regia Majeſtas interea libere coeptum bellum proſequi, donec ei juxta inſcriptiones ſatisfieret, prout in capitulis treguarum plenius continetur. Sed ut praefertur, Caeſarea Majeſtas conditionem acceptare & Sanctitatem Suam pro judice habere recuſavit. Quia tamen Sanctitas Sua, prout reverendiſſimus Dominus Legatus hic praeſens ſaepius hactenus nomine Suae Sanctitatis retulit, pro communi chriſtianitatis bono ipſam pacem & concordiam ſemper deſideravit & deſiderat, & nunc etiam Senatus ille Venetorum per Veſtram Magnificentiam, adhortatur & ſuadet; pacem ipſam libenter amplectitur & in eamdem deſcendere, aequis tamen legibus, parata eſt. Sed ut

vos, Domine Orator, rem omnem, qua lege, quibus etiam ex causis ad tantum bellum ventum sit, volumus vobis ab initio aperire vel potius perstringere; nam qui pacem inter dissidentes tractant, prius causas dissensionis cognoscant est necesse. Cum annis superioribus damnatus ille Georgius Rex Bohemiae contra Caesaream Majestatem ob non servatam fidem, ut ille Georgius dicebat, arma suscepisset & primogenitum suum Ducem Victorinum cum numeroso exercitu in Austriam destinasset: is etiam totam patriam ab altera Danubii parte & Danubium etiam ipsum brevi temporis spatio occupavit, & tam per decursum Danubii, quam in ipsa tota provincia gravissimis exactionibus subditos Caesaris diu affligeret, ipsam etiam civitatem Viennensem, in qua erat Caesar, obsidione cinxit. Videns autem Caesar & se & patriam illam in periculo, a Regia Majestate multis promissionibus auxilia sibi ferri postulavit: ad cujus exhortationem variasque promissiones Majestas sua Regia nihilo segnius immorata, in illos Bohemos & alios eorum auxiliatores castra movit, & praemissa celeriter parte copiarum, ipsam civitatem Viennensem, in quam hostes ipsi jam impetum fecerant, primum ab ipso impetu, quem Sturmam vocant, & tandem a tota obsidione liberavit, & illos versus Bohemiae fines retrocedere coegit: quos Regia Majestas semper insecuta est. Sed qualis praestiti beneficii merces fuerit, nunc audies Domine Orator. Ubi Regia Majestas retrocedentes insequitur Bohemos, & hostium castris sua castra opponit; veriti hostes Domini Regis arma, coeperunt cum Caesarea Majestate de pace & concordia tractare. Et quia Majestati Suae tractatus ille placuerat, statim verso, ut ajunt, mantello, contra omnem charitatem & proximi sui amorem, irrequisita Regia Majestate & omnino etiam ignorante, pacem cum illis conclusit, & mox illas paucas copias suas auxiliares, quas castris Domini nostri Regis adjunxerat, non sine dolo & fraude revocavit; putans, quod postquam illae subtraherentur, amplius Dominus Rex resistere nequiret, sed confusus ac inglorius & quasi nullam ei opem tulisset, redire cogeretur. Sicque Regia Majestas tam magnam, grandemque belli molem suam ac hostium non sine gravi labore, expensa & periculo vitae & status, sola in campo sustinere coacta extitit. Cumque divina potius clementia, quam suis adjuta viribus contra tot hostium impetus resisteret, exercitum-

tumque illum praeter ſpem Caeſaris extra uſque dominia Caeſaris fugaſſet, & totam Auſtriam ab illorum haereticorum rabie liberaſſet, ac re optime geſta, gravi tamen affecta a Caeſare injuria, in patriam reverſa fuiſſet, Dominus Caeſar contra ipſam Regiam Majeſtatem, nulla ſuſcepti beneficii memoria habita, in Dominum Regem, tanquam in hoſtem, ſtatim in regnum ſuum Hungariae ſaevire coepit, & numero frequenti militiae plurimas villas diripere, incendere, & incinerare non erubuit. Coepit praeterea in perniciem Domini Regis plurimas hinc inde conjurationes cum diverſis principibus, inter ceteros vero cum Domino Rege Poloniae, facere, prout de facto fecit, huncque ex amico & bono vicino fecit inimiciſſimum ac hoſtem atrociſſimum. Inſtituit etiam Caeſarea Majeſtas, quod primogenitus Regis ipſius Poloniae contra Deum & ejus juſtitiam ac contra diſpoſitionem Sedis Apoſtolicae, contra denique jura Regiae Majeſtatis, quae jam Majeſtas quidem ſua in regno Bohemiae acquiſita habebat, in regem Bohemiae, non quidem per Catholicos, ſed per haereticos eligeretur. Nec haec incommoda Domino noſtro Regi intuliſſe, Caeſareae Majeſtati ſatis eſſe, viſum eſt, ſed ut expleret animum, quem odio, & ingratitudine plenum erga Dominum Regem conceperat, non prius ab injuria abſtinuit, quam alterum ejuſdem Poloniae Regis filium nepharia & ſcelerata arma induerit, illumque cum numeroſo exercitu in Hungariam ad expellendum & exturbandum inde Dominum noſtrum Regem, & uſurpandum ejus regnum & Imperium immiſerit. Sed juſtus Dominus juſtitiae Domini Regis noſtri clementer favit. nam non ſine magna gloria Domini noſtri Regis, Regiſque Poloniae immortali dedecore & ignominia, maximo etiam accepto incommodo, ipſius Regis Poloniae exercitus fuſi fugatique fuerunt, nec tamen abeſt quominus Majeſtas regia maxima fuerit affecta injuria, regnum etiam ſuum, maximum ex tanto bello coepit detrimentum. His Caeſarea Majeſtas & plurimis etiam aliis ſimilibus injuriis non ſatiata, ſed ut moleſtior fieret, malum malis addidit. Parabant duae Reginae pro Regio apparatu ſolemnes nuptias, illas etiam Dominus Caeſar turbare non erubuit. Miſit enim in viſcera uſque Hungariae & quaſi uſque Budam quoſdam copiarum ſuarum, vel praedones potius, qui latrociniis & excurſionibus magis, quam praeliis, agrum omnem & omnem proximam terram popularentur, uſque adeo,

adeo, ut Regia Majeſtas e mediis pene (ut ajunt) hymenaeis, & geniali thoro ſurgere & arma capere, ac injuriam propulſare compulſa eſt. Coacto itaque ſubito exercitu, hoſtes illos non ſolum repulit, ſed etiam eos fugientes inſequendo, in viſcera uſque Auſtriae penetravit, ubi plurima oppida, civitates, arces, & alia loca munita brevi tempore expugnavit. Expugnaſſet autem univerſam eam patriam, niſi preces amicorum Majeſtatem Suam, & praeſertim ſanctae Sedis Apoſtolicae adhortationes & reverentia viciſſent. Sanctiſſimus Dominus noſter bo: me: Sixtus Pontifex medio epiſcopi Forolivienſis Legati ſui, tunc apud Caeſaream Majeſtatem agentis, & item olim reverendiſſimi Domini Agrienſis ſimiliter Legati, apud Regiam Majeſtatem conſtituti, partes ſuas interpoſuit: cujus animum poſtquam Regia Majeſtas intellexit, tanquam filius obedientiſſimus, immemor injuriarum & caedis ſuorum, ad pacis & concordiae tractatus deſcendit, & certis ſub conditionibus & capitulis & obligationibus Caeſareae Majeſtatis, quas magnificentia Veſtra ex literis Suae Majeſtatis, quae ſtatim coram perlegentur, intelliget, omnia loca illa capta & expugnata ſimpliciter reſtituit & reſignavit, ſicque tunc bellum illud finem habuit. Confecta itaque pace & percuſſis foederibus, reſtituiſque oppidis, caſtellis, civitatibus, ac locis omnibus, quae Regia Majeſtas bello a Caeſare receperat, Dominus Rex in patriam rediit, hoſtile nihil deinceps a Domino Caeſare ſibi parari putans, ac perpetua quiete frui. Sed qualiter Majeſtas Sua Caeſarea promiſſa ſervaverit, nunc accipite. Confecto primo iſto bello, dum regia Majeſtas (ut praedixi) in Hungariam rediens, aliis rebus ſuis vacat & ſe accurate . . . .

. . . .

Vienna enim & Nova civitate, potioribus Auſtriae oppidis, ſicuti ex lege foederis illi licebat, eum ſpoliavit: nec quiſquam putet, quod ex Moravia & Sleſia, aut Luſacia, quae Bohemorum provinciae ſunt, & in quibus Dominus noſter Rex a Caeſarea Majeſtate Regalia & inveſtituram ſuſcepiſſe ſe profitetur, auxilia ad bellum hoc conficiendum habuerit; ſolum & dumtaxat ex Hungaria copias auxiliares, quae Caeſarem, & jus Caeſareum non recognoſcunt. Unde nihil omnino habet Caeſarea Majeſtas, quod adverſus Dominum Regem noſtrum queri poſſit, quia ſuis, ideſt Hungaris dumtaxat armis, illum ſuperavit, & penatibus ac avitis ſepulcris exuit. Voluit itaque

que Majestas Sua fidem Caesari de regno Bohemiae & ejus provinciis praestitam, pro suo veteri instituto & more catholici ac magnanimi principis, inconcusse conservare.

Inter alia autem, Beatissime Pater, hoc quoque Jauriensis Dux asseruit. Profecto Majestas Domini nostri Regis contra Caesaream Majestatem pro non solutis illis quinquaginta millibus ducatis nunquam bellum movisset, nec via armorum pecuniam hanc a Caesare extorquere tentasset, nisi Caesarea Majestas regna sua post confectam pacem invasisset, & Dominum nostrum Regem alio intentum impedivisset, variisque injuriarum ac molestiarum generibus provocasset. Sed postquam Majestas Sua ab injuriis, damnisque, & persecutione Domini nostri Regis cessare noluit, coactus fuit tandem Dominus noster deposita nuper arma reassumere, & vim repellere, atque dominia sua tueri, ac defendere. Et licet haec, quae Dominus meus Rex recipit bello, maxima sint, vicemque alterius regni habeant, attamen Sua Majestas quae bella gerit, ut pacem habeat, ad exhortationem & reverentiam in primis sanctissimi Domini nostri, & Sedis Apostolicae, prout hic reverendissimus Dominus Legatus nomine Suae Sanctitatis saepius ac frequenter institit, necnon ad suasionem illius amplissimi Senatus Venetorum, quos amicorum numero jamdudum annumeravit, haec omnia, quae bello recepit, dimittere, & restituere, salva tamen semper capitulorum & conventorum inter Dominum Regem & Caesaream Majestatem inscriptione & continentia, est paratus, idest modo Caesarea Majestas juxta promissa & obligationes suas, satisfaciat Domino nostro Regi; in primis de summa capitali & expensis in praesenti bello factis; tandem vero de damno & interesse; paratus est arma deponere & ablata omnia restituere, ac cum Sua Caesarea Majestate in bonam pacem, concordiam & amicitiam descendere; ac illam instar Patris colere, observare & venerari. Et profecto, Domine Orator, Dominus meus Rex non tam dolet molestias & damna passum esse a Caesarea Majestate, quam illum angit, quod magnam rei bene gerendae occasionem adversus Turcarum Imperium abstulerit. Nec dubitasset Regia Majestas, sicut Christianorum Imperatorem justis armis superavit, sic Turcarum Imperium, non minus pio, quam religioso bello evertisse. Sed Deus parcat Caesareae Majestati, qui suo sive alieno usus consilio, se ipsum in primis perdidit, & Regiae Majestati, cujus glo-

gloriae visus est invidere, magnum de hostibus Christianis triumphum nobis ademit, ac prope in manibus paratam victoriam exturbavit. His autem dictis, mox Jauriensis perlegit capitula, & inscriptiones, atque etiam privilegia Caesaris, in quibus Majestas Sua Dominum Regem Hungariae, Dominum Bohemiae Regem appellat, ac de Romani Imperii Electoratu, & de dicto Electoratu investituram concessit. Ad quae Dominus Orator Venetorum respondit. Ego habeo in mandatis ab illustrissimo Dominio meo, ut qod Dominus Rex responderit, debeam illico, & sine mora aliqua ad illud rescribere. Itaque peto, quod detur copia istarum inscriptionum & capitulorum: nec aliquid ultra ad rem hanc locutus est. Ego, Pater Beatissime, etsi saepius Domino Regi de hac re nihil, quam nunc habeo in mandatis a Sanctitate Vestra, sim professus; attamen quantum pro spectaculo licuit, ingentissimas gratias habui nomine Sanctitatis Vestrae Dominio Venetorum, quod pro veteri & laudabili illo suo instituto in partem curae & sollicitudinis ad Sanctitatem Vestram accessisset: quod pacem & concordiam tam solemni Legarionis pompa inter Christianos principes, eos praesertim, a quibus caeterus Christianus Orbis pendet, nulla laborum habita ratione, quaereret. Hortabar insuper illos reverendissimos Consiliarios, uti Domini Regis animum ad pacem capescendam, quam semper Sua Majestas in medio rot victoriarum cursu, quibus adeo decoratus incedit, pro animi sui magnitudine amplecti visa est, prosequarur & capiat, hoc praesertim tempore, quo Sanctitas Vestra tot laboribus, rot denique impendiis ad bellum in Turcas capescendum, si aliorum non desint auxilia, se accingit: quod profecto non minus Christo, pro cujus gloria & laude hoc bellum pararur, verum etiam Sanctitari Vestrae in primis, quae illius vices gerit in terris, & universo Orbi Christiano rem gratam facere polliceatur & spondeat. Dixerat sua Majestas his ferme diebus, quibus Orator iste Venetorum advenerat, quod Legatus iste Imperatoris Turci ab Imperatore suo habeat in mandatis, quod si nihil cum Domino Rege de pace, nihil de induciis efficere potuisset, hoc saltem exposceret, quod Rex Hungariae acquiesceret, quod copiae suae per suum regnum transitum sine subditorum suorum injuria & damno habere possent: quibus copiis Venetorum terras posset invadere ob id, quod pollicitam fidem & concepta capitula non

non servassent. Quodque nihil foret Domino Regi ob transitum copiarum suspectum, pollicetur Turcus, quod Regius homo cum copiis iter agat, & omnia, quae ad commeatum copiarum spectant, sua pecunia & suo sumptu velle exsolvere expondet: quod si non servaret, liceat impune Domino Regi copias omnes invadere & spoliare. Institi apud Majestatem suam, dicere dignaretur quid ad extremum respondisset: dixi, inquit, dicatis Domino Imperatori vestro, quod prius conveniamus de damnis utrique illatis, & postea quae potero facere pro honore Majestatis Suae (si non sit contra honorem meum) libenter efficiam. Expecto, Domine Legate, quid Dominus sanctissimus respondeat: propterea non volui tibi pro certo respondere. Laudavi Majestatem suam nihil quod alienum a modestia sua foret, respondisse.

Postremo Dominum Colocensem juxta Domini Regis pollicitam fidem ad mitiorem & proximiorem locum in Vicegrado deduxi. Processi illi obviam, & effusus mox in lacrymas & gemitus, Sanctitatis Vestrae clementiam implorabat. Consignarunt illum mihi custodes illi nomine Regiae Majestatis custodiendum juxta Sanctitatis Vestrae dispositionem & mandatum: quem nolui recipere, cum neque Vienna aut Strigonium foret locus ille, ut a Sanctitate Vestra dixi me sigillatim habere in mandatis. Nec tantum volui, ut pro meo arbitrio locus daretur idoneus & cetera, quae usui esse possent pro modo fortunae & temporis. Est tamen corpore sanus & incolumis, & praeter ventrem grandiorem, ab illo, ut dicunt, qui hominem norunt, non est immutatus. Habuit subinde maximas Sanctitati Vestrae gratias, prodesse servulo suo tandem memor fieri voluisset. Petiit insuper capellanum unum, & puerum unum dari sibi in custodia comites. Hoc cum a Rege petiissem, perbenigne concessit: eos tamen, quos ipse eligeret, veritus, ut sua Majestas dicebat, hominis in efficiente linguam, quam male, ut dicit, compescit. Plenus animo, ac fiducia plenus loquitur archiepiscopus, nec flectit animum, sed turgidum & durum nescio quid super fortunae & temporis modum loquitur, servitia & labores annuens suos. Demum illum me adhortante & in spem erigente, tandem dixit, quod in judicium cum Domino suo descendere non vellet. Voluisset mecum multa clam loqui, sed putavi consultius fieri, ut nil, nisi palam cum illo agerem. Ille Thomas Dragi, ut ex bono loco accepi,

priusquam ad Sanctitatem Vestram venerit, Camerinum concessit cum illo Cynthio Anconitano: nescio quid id sit, quod tot nuncii Domini de Camerino huc venerint, & rursus Dominus Rex Romam missurus nuncios suos, etiam per Camerinum iter egerit. Alia non sunt, quae scriptura digna putaverim. Optime ac felicissime valeat Sanctitas Vestra, cujus sacratissimis precibus humillime me commendo. Ex Buda prima Junii 1489.

Sed ecce dum has literas claudo venit nuncius, qui Sanctitatis Vestrae brevia defert. Legi illa, ut par est, reverenter, atque alia ipse ego ad manus Suae Majestatis detuli, quae etiam, me praesente, legi jussit & mox cum ea, quae continebant, audivisset, Praelatos, qui ibi aderant, jussit abire. Et vere, inquit, Domine Legate, ego intelligo in quem finem Dominus sanctissimus haec scribit. Sed ista non dico eo animo, quod velim Legato Domini sanctissimi respondere. Sua Sanctitas vult decimas habere: vere non habebitis: ego scio quid loquor. Dicit Sua Sanctitas, quod magnam habet cum Soldano intelligentiam: quam Sua Sanctitas habeat & per istam Crucem (quam utroque indice admoto fecerat) si portabitis illum Turcum per mare, ego portabo fratrem suum Turcorum Imperatorem per terram in Italiam: vos videbitis, inquit. Cui respondi: nescio, Serenissime Rex, quorsum Sua Sanctitas scribat haec, nisi ut communi consilio Potentatuum Christianorum bellum in Turcos decernatur. Sed si decimas vellet habere, non videtur Majestati Vestrae necessarium fore? Tanta enim res, tanta belli moles sine pecuniis, quae bellorum nervi sunt, inchoari. vel absolvi non potest: nec puto quod Majestas Vestra bella, quae gessit, sine pecunia absolvere vel inchoare potuerit. Sed pro Deo dignetur quod non faceret, non dicere. Fuit hactenus Majestas Vestra murus & antemurale Christiani nominis, cur tam propere vult de Domino nostro & ejus consiliis male sentire, qui nil, nisi communi Potentatuum Christianorum consilio bellum indicere parat: & quantum mihi pro ingenii tenuitate licet colligere, bellum hoc, quod Sua Sanctitas indicere parat, aut classe vel terrestri exercitu fiet. De alterutro modo Legati Christianorum Potentatuum, quos ad se vocat Dominus noster, apud Suam Sanctitatem discutient: & si classe agendum erit, etiam communi consilio decernetur quis classis futurus sit Praefectus. Si terrestri exercitu, etiam mature decer-

cernetur per cujus provinciam & terras. Et quid scit Majestas Vestra? Forte omnium erit consilium, quod Majestas Vestra tam ratione militiae suae, quam regnorum situ invadendi Turcum, commodissime bellum hoc conficiat. Sed ego puto, Serenissime Rex, quod terrestris exercitus sine classe, aut classis sine terrestri exercitu huic negocio non sit satis, sed utrumque requiratur. Nam si terra agendum erit, classis est necessaria ad hostium incursiones propulsandas: quas mari forte facerent adversus Christianos, ut illorum vires diverterent, & e converso. Et cum in hoc sermone utrinque multa dicerentur, respondit Sua Majestas: vere sunt magna ista, quae, sicut Dominus sanctissimus commemorat, fecit Sedes Apostolica. Sed ego volo scribere ad Suam Sanctitatem, & videbit quod non sunt inferiora illa, quae ego & majores mei fecimus. Quantum ad deliberandum de isto bello, ego hoc negocium committam Oratoribus meis, qui sunt in Curia apud Suam Sanctitatem. De pace & concordia inter me & alios, cum quibus ego haberem differentias, in quibus Sua Sanctitas pollicetur concordiam facere, ego habeo Sanctitati Suae gratias: & credatis, Domine Legate, quod ego nunquam alicui damnum intuli vel injuriam, nisi cum fui provocatus, quia putavi quod tunc liceret mihi, ut injurias propulsarem & me defenderem, & tunc male evenit illis, qui mihi injuriam fecerunt. Et postquam Sua Sanctitas scribit de differentiis componendis, sciatis, Domine Legate, quod nunc sum advisatus, quod Rex Poloniae & Rex Bohemiae nunc fecerunt unam confoederationem inter se contra statum & personam meam, & ego ne sim solus, volo etiam confoederationem facere cum quibus possum, ne isti noceant mihi: & certe non multum miraretur, quia est pater, & filius. Sed quod expresse nominaverunt contra personam & statum meum, hoc facit, ut ego cogitem de amicorum confoederatione, qui mihi auxilium ferant, (nec mora, instructiones exhibuit) qui in illicito stupore fuerant, de quibus, quod copias daret, est pollicitus. Cui respondi: Serenissime Rex, non possum nisi dolere, quod aliqua emergant, quae Vestram Majestatem habeant turbare, hoc praesertim tempore, quo Dominus noster bellum hoc in hostes Christiani nominis justissimis armis parat indicere. Puto non ab re esse Suae Majestati significare, & si quid interea videatur Majestati Vestrae, quod opera mea ad pacem fieri possit, illam polli-

 ceor,

ceor & spondeo Majestati Vestrae. Nec a modesto videtur distare, quod Majestas Vestra auxiliares amicos sibi quaerat associare, quibus illorum Regum vim & injuriam, si inferre illam vellent, propulsare possit, modo auxilia talia sint, & ab illis proficiscantur, quorum religionem, si non societatem, non aspernetur, aut vitare deberet Majestas Vestra. Haec, Pater Beatissime, de Turco loquebar. Subdidit protinus Sua Majestas, & maligno risu laetus: Domine Legate, Rex Poloniae etiam non curat vel aspernatur religionem auxiliorum suorum: immisit in regnum meum Tartarorum & haereticorum copias ad praedam & populationem faciendam. Cur ego non Turcorum petam auxilia? Illorum societatem petere me oportet, qui utiles ad propulsandam vim, quam parant isti pater & filius, esse possunt.

Beatissime Pater, intueor hunc Dominum Regem anxium, & qui animo omnino concepisse videtur, quod Sanctitas Vestra bellum hoc classe sit indictura, eamque ad commodum & gloriam Venetorum factura sit: quodque amplius est, si Zizimus Turcus in classe ponatur; Venetos, quos futuros praefectos classis putat, non in bellum contra Turcum proficiscentur, sed privata aliqua commoda & privatas eorum passiones ulcisci intendent. Quo fit, ut plurimum verear, ne scandalum aliquod Rex ipse facere cogitet. dixerat enim mihi, quod Oratorem Turci dudum a se mittere volebant: nec adhuc dimisit, & adhuc hic moram ducit. Nec de societate cum Turco ineunda clam cogitat, sed palam & in genus se facturum inter loquendum comminatus est. Quare Sanctitati Vestrae humiliter supplico, pro sua divina prudentia, ut consuevit, optime consulat & disponat. Agitur, ut audio, de sufficiendo hunc naturalem Domini Regis filium, ut patri in regnum succedat: ea tamen ex levi nescio qua fama mihi auditur: habet tamen illum in magno honore & statu, quem salutari & revereri pro primogenito cupit. Venit, ut audio, nunc Orator quidam Mediolani, parvo tamen apparatu, ut sponsalia illa concludat, vel hunc recipi a Baronibus in regni successorem videat. Ad Regem Poloniae Dominum Zagrabiensem Oratorem suum propediem mittendum Dominus Rex designavit: forte inter se concordabunt: quod Deus faciat pro sua clementia. De Domino Colocensi, expecto a Sanctitate Vestra audire, quid illa me facere velit. De Anconitanis rursus cum Domino Rege sermo-

nem

nem intexui. Perstat in proposito, quod Domino Thomae Dragi rem delegaverit, ut omnia faciat, quae Sanctitas Vestra fieri mandat; modo Sanctitas Vestra per unum breve Anconitanis errata, quoad hanc causam, contemplatione Suae Majestatis indulgeat & remittat: & nunc idem pollicetur scribere & Sanctitati Vestrae & Thomae Oratori. Recessit tandem Orator iste Turci, & ut mihi auditur, etiam Dominus Rex Oratorem suum propediem mittet ad Turcum. Puto, Pater Beatissime, quod Majestas Sua inter spem & metum naviget & pedem unum in duobus calceis habere velit, ad effectum ut videat quid Sanctitas Vestra de isto Turco, quem in palatio observat, statuat & decernat: ut si forte dandum illum in classem Venetorum statuerit, illico cum Turco foedera jaciat. Nec valeo Majestati Suae suadere, quod non solius Dominii Venetorum exquirendum sit consilium, sed Majestatis Suae praecipue, ac ceterorum Christiani nominis Potentatuum habenda sunt vota. Sit quaeso boni animi Majestas Vestra, quia videbit, quod Dominus noster nihil a modesto alienum, nil denique, quod Sanctitatem Suam & Sedem Apostolicam non deceat, decernet. Ego dico vobis, Domine Legate, inquit, Dominus sanctissimus de isto Turco non potest facere nisi quantum Rex Franciae mandat, & cum isto pacto recepit eum & totum istud negocium est in manu de Balua, & ipse totum gubernat, licet Rex Franciae esset bene contentus, quod veniret ad manus meas. Dixi: Serenissime Rex, non sunt mihi nota ista particularia, ut illa dicit. Ego puto, quod Dominus noster liberum habeat de illo Turco arbitrium. sed Sua Sanctitas cupit Christianorum vota audire, quo melius & consultius de bello indicendo deliberet. & meminisse dignetur Majestas Vestra, quod Dominus noster plurimum adhortatur illam, ne tantam fidem praestet delatoribus, qui cupiunt semper scandala incitare. Non credatis, inquit, Domine Legate: ista quae loquor non veniunt de illo, quem vos putatis: aliunde ego habeo & ex bono loco. Ostendit Sua Majestas dudum binas literas Soldani in Arabico & Turco sermone scriptas: & modeste a me pulsatus quid literae dicerent, velut obaudiens alio sermonem divertit. Venerunt ad me ex Bohemia certi Fratres Minores de observantia, qui centum fratrum Oratores se dicunt, & a me petierunt ista sibi concedi, super quibus volui Sanctitatem Vestram consulere, cum dudum noverim Sedi Apostoli-

ſtolicae ſpecialiter reſervata. Subinde Agrienſis, Zagabrienſis, & Cenadienſis petierunt a me conſilium quid de uxoribus, quarum mariti, aut de maritis, quorum uxores hoſtium Turcorum ſervi forent, quorum aliqui, & aliquae de facto novas inſuper ducunt uxores aut maritos, & in concubinatu vivunt; an illis eccleſiaſtica Sacramenta danda forent, ſi nolint a concubinatu diſcedere. Allegant, ut iſti Domini Epiſcopi referunt, grave eſſe, quod ab eccleſiaſticis Sacramentis fiant alieni, attento quod nulla eorum vel earum culpa apud hoſtes maritus, vel uxor detineatur, & cum maritis uxores, aut uxoribus maritos redimere facultas non ſit, & carnem continere non valeant. Si Sacramenta denegentur, minantur ſe ad Turcos migraturos, & ut novit Sanctitas Veſtra, facilis Hungaris & Sclavis ad Turcos eſt tranſitio. Ad ſanctitatem Veſtram hos tam graves caſus remittendos cenſui, quia ſi non ſit culpa, tamen eſt cauſa. Venerunt duo nuncii Domini Maximiliani, levi tamen apparatu, ut vix quinque aut ſex ſecum habeant. Pararunt mandatum Domini Maximiliani, in quo profitetur ſe a Caeſarea Majeſtate Patre ſuo habere plenam poteſtatem inducias prorogandi. Voluit Dominus Rex pro Sanctitatis Veſtrae reverentia, tractatui ſaepius diſcuſſo adeſſem; & quia mandatum, quod primo exhibuerant, ſatis leve fuerat, res difficultatem habere videbatur, uſque adeo ut Dominus Rex remittendos & excludendos nuncios, ſi aliud non haberent mandatum, cenſuit. Sed ubi apud eos arctius inſtitum eſt, plenius mandatum exhibuerunt ac ſpoponderunt, Dominum ſuum habiturum ratum quidquid ſuper mandatum Dominus Rex concludi in treguis voluiſſet: ſicque ad ſex menſes induciae ſunt prorogatae: ac hodie, qua Sacramenti Corporis Chriſti celebritatem colimus, inter litaniarum ſolemnia Dominus Jaurienſis inducias publicavit, adjiciens, Dominum Regem in primis ob Sanctitatis Veſtrae reverentiam, & adhortationem,& Maximiliani complacentiam feciſſe: quodque amplius eſt, Dominus Jaurienſis ſereniſſimi Dominis Regis juſſu omnium animos in ſpem magnam erexit, ut ſi pacem fieri contingat, vires regni & arma omnia in bellum, quod Turcus indicit, ex nunc convertet. Et profecto, Beatiſſime Pater, Dominus Rex longe mitius ſe habuit & mitiores, ut dicunt, Oldas, ideſt pecuniarum tributa, impoſuit oppidis Auſtriac, quae reſtant bello occupanda, quam alias cum Catho-

Catholica Majestate egerit; quod totum & Sanctitati Vestrae, & Maximiliano tribuisse profitetur. Est quoque in induciarum capitulis illud, ut Dominus Rex diem dicat & locum, quo Maximilianus ad superiorem ascendat Germaniam ad colloquium cum Domino Rege de pace acturus: putant, qui recte sentiunt, pacem concludi debere. amat enim Dominus Rex Dominum Maximilianum, seque facile posse cum illo componere negocia haec, profitetur: quod de patre longe est: detestatur illius desidiam, inutilitatem, & ingratitudinem, ac repuerascentis senis mobile & varium ingenium. Habui ego in publica concione nomine Sanctitatis Vestrae Suae Majestati ingentissimas gratias, quod ad inducias primo, mox ad pacem, quae ex mutuo colloquio sperabatur, animum inclinasset. Laudavi insuper Suam Majestatem, quod non minus reverenter, quam devote & monita & adhorrationes Sanctitatis Vestrae, ut Catholicum decet Principem, audiret. Debet profecto Sanctitas Vestra Majestati Suae plurimum, quae etsi ad rem hanc a me, qui nullum ad rem hanc petendum mandatum habebam, pulsata non fuit; attamen publice Majestas Sua professa est, se ob Sanctitatis Vestrae reverentiam facere, ac omnem exercitum, quem ex Slesia & Lusacia ad bellum hoc nuperrime eduxerat, alio convertit. Composuit enim Varadinus, qui nuperrime rediit, rem omnem, quae dudum fuerat cum Marchione illo Brandeburgensi, & Ducibus illis de Saxonia & Bohemis omnibus, qui a Majestate Sua defecerunt, non sine Domini Regis commodo, gloria, & honore, ut Varadinus dicit. Quare supplico Sanctitati Vestrae humiliter, ut ipsa quoque animum ad ea, quae Domino Regi ad gloriam sunt & honorem, ut facere consuevit, & aliis suis ad me literis professa est; inclinet, ac suis literis Majestatem Suam pro tam religioso & pio desiderio in Sanctitatem Vestram commendet & laudet. Hic jam nihil hostile suspicamur, & praeter arma, quae Majestas Sua in Carinthios, & siqui treguas violarunt, movit; nihil auditur, nec pro illis Oratores isti verba faciunt, sive quod justa arma Rex moverit in eos, qui fide fracta in causa sunt, quod bello & armis lacessantur, sive quod non habeant in mandatis. Occupavit jam Dominus Rex, nullo resistente, certa oppida cum arcibus, & victoriam prosequitur, nec quisquam fert opem, nisi quantum ope castelli, aut murorum obsidionem pati possunt. Subinde cum literas claudere instituissem,

ſem, volui Dominum Regem alloqui, ut ſi quid foret ulterius, literis mandare poſſem: & de induſtria repetito ſermone de iſto Turco, quem Sanctitas Veſtra ſervat, quod magnam ſcilicet foret huic bello, quod Sanctitas Veſtra parat, allaturus utilitatem. Domine Legate, inquit, de iſto Turco non eſt opus ulterius cogitare. Orator Soldani, qui eſt Romae, ſupplicavit Domino ſanctiſſimo pro parte iſtius Turci, quem Sua Sanctitas ſervat, quod Sua Sanctitas ſit contenta recipere a Soldano ducenta millia ducatorum, & quod eum det ad manus Soldani, & Sua Sanctitas fuit contenta. Sic miſit unum hominem ad Rhodum ſub praetextu, quod pro aliquibus fratribus religioſiſſimis Rhodienſium vadat ad Rhodum; ſed inde mutatis veſtibus ibit ad Soldanum pro compoſitione iſtius pecuniae, & aliarum rerum. Ego, inquit, bene credo, quod faciet magnum bellum contra fratrem ſuum magnum Turcum: ſed Dominus ſanctiſſimus deberet cogitare, quod Soldanus & ille Turcus ambo ſunt infideles; etſi iſti fiant magni, erunt maximi inimici fidei noſtrae; etſi vincet iſte Turcus, qui nunc eſt captus, credatis, Domine Legate, quod nos habebimus duriorem inimicum, quam iſtum magnum Turcum. Item Dominus ſanctiſſimus nunc unum alium hominem ſuum mittit mutatis veſtibus ad magnum Turcum, neſcio tamen (inquit) pro qua cauſa. Quantum autem deceat unum Papam iſta facere, Sua Sanctitas, quae prudentiſſima eſt, poteſt melius conſiderare, & quid ſint dicturi alii Chriſtiani principes, quando iſta audierint. Dixi, ſereniſſime Rex, haec ſunt mihi omnia incognita: nec poſſem credere, quod Sua Sanctitas, quae per ſuas literas omnium Potentatuum exquirit Oratores, ut communi conſilio rem decernat, quod tam propere voluiſſet rem concludere: & non videtur mihi veriſimile, quod pro ducentis millibus hoc factum ſit. nam meminiſſe poteſt Majeſtas Veſtra, quod alias ego ad Dominum noſtrum ſcripſi, quod Soldanus offerebat ſexcenta millia. Quare nunc pro ducentis millibus? Tamen quando hoc foret, quod dicit Majeſtas Veſtra, forte iſta ducenta millia volet Sua Sanctitas pro iſto bello, quod parat contra Turcos. Domine Legate, inquit, ſi non ſcit hoc Paternitas Veſtra, ſcio ego, & forte quod plus ſunt: ſed de ducentis millibus ego ſum bene certus. Et non credatis (inquit) quod Sua Sanctitas velit pro iſto bello: ſed vult pro bello, quod intendit facere contra Regem Neapolitanum, & jam Sua Sanctitas

ctitas est deliberata in mense Augusti proximo eum excommunicare, & certa alia facere contra eum. Ego, inquit, pro honore meo non possum eum relinquere, & credatis, Domine Legate, quod ista res habet majorem caudam, quam credatis, & faciet tantum ignem, quod Sua Sanctitas non poterit extinguere cum voluerit. Serenissime Rex, haec (inquam) omnino sunt incognita, & nunc primum audio: immo quando discessi, videbam Sanctitatem Suam satis ad pacem inclinatam & mihi commiserat, quod cum Majestate Vestra verba facerem, ut illa partes suas interponeret, & Regem Neapolitanum adhortaretur, quod capitula & conventa servaret, cum nullum adhuc servare voluisset. Et credat Majestas Vestra, quod mirum est illius Domini Regis ingenium, qui nunquam fidem servat. Tamen ego nescio quid ad hoc respondeam, cum nihil hactenus audierim. Domine Legate, inquit, omnes nos amici sui hoc dicimus, quod Rex Neapolitanus nunquam servat fidem. Tamen Dominus sanctissimus ipsemet est in culpa. A principio quando vos, Domine Legate, venisti, ego incepi super hac re laborare: & scio, quod illud, quod promisisset per manus meas, vellet nollet, ipse servasset: immo Dominus Rex non libenter audiebat, quod ego me interponerem, quia forte non intendebat servare quod promittebat. Sed Sua Sanctitas istam rem commisit Laurentio de Medicis: postea Domino Ludovico: postea Venetis: quando ego audivi hoc, nolui me impedire. Dominus sanctissimus isto anno effecit, quod Dominus Ludovicus erat jam confoederatus cum Sua Sanctitate, & deseruerat Regem Neapolitanum. Sed ego tantum feci, quod concordavi eos. Sed hoc forte Sua Sanctitas ignorat. Praeterea ego audivi (inquit) quod isti Veneti fecerunt querelam contra me ad Suam Sanctitatem, quod illum Dominum de Camerino ego conduxi ad stipendia mea, & quod in capitulis ego promisi sibi, quod pecuniam, quam isti Veneti debent illi Domino de Camerino, per vim solvere faciam. Ego, inquit, possem per Deum jurare, quod non modo hoc non est expressum in capitulis, sed hoc nunquam scivi, nec unquam de hoc fuit mihi factum verbum. Est verum, inquit, quod postquam ego vidi, quod Dominus noster vadit ad istas suas passiones, & non vult pacem habere cum Rege Neapolitano, non possum cum honore meo relinquere eum. Ego consideravi, inquit, quod melius est, quod ego habeam gentes de Italia, &

cum minore impensa, quam mittere hinc: & propterea conduxi eum Dominum de Camerino, qui vadat in auxilium ipsius Regis quando sit opus. Sed ego considero, inquit, quod intra paucos dies habebo novum, quod Marchio Mantuanus erit ad stipendia mea. Dixi: Serenissime Rex, de rebus Italicis ego possum liberius loqui, quia Italus sum. Ille Dominus de Camerino est subditus Romanae Ecclesiae, & non puto, quod audeat arma sumere, ubi senserit Dominum nostrum habere interesse. Et quid putat Majestas Vestra, quod ille sit? praeter montes nihil habet. bene puto, quod in illis montibus aliquid posset, quia habet, ut dicitur, pedites sagittarios bonos: sed extra eorum loca & montes, praeter istos, qui dicuntur Ciarratani, qui portant falsas indulgentias, nihil habet, nec aliquid valet. Sed credat Majestas Vestra, quod adhuc de illo dictura est, Curva fra olas. Risit & ulterius ad rem non est locuta. Audio quod ad octavum Septembris Sua Majestas diem dixerat, quo ad colloquium cum Domino Maximiliano de pace tractanda convenient: & nescio quo levi murmure mihi refertur, quod isti nuncii Domini Maximiliani Domino Regi spem dederint de filia Maximiliani, quae in Gallia est, quam matrimonio cedet huic naturali filio Regis. Alii referunt de filia Regis Neapolitani: & hoc Dominae Reginae inventum est, ut turbet nuptias istius Sororis Ducis Mediolani. Praeterea, ut audio, brevi Dominus Rex Gubernatoris Regni Hungariae titulum huic filio suo dabit, ac jurari in Regem, ut post ejus obitum in regno succedat, efficiet. Optime ac felicissime valeat Sanctitas Vestra, cujus sacratissimis precibus humillime me commendo. Ex Buda XXV. Junii MCCCCLXXXIX.

NOTA.

De Zizimo, cujus in hisce literis fit mentio, vide Theodosium Zygomalam apud Martinum Crusium in Turcograecia pag. 30.

Ex

L.

Ex editione Hortana.

Dilectis filiis Communitati & Hominibus civitatis nostrae ORTANAE.

LEO PP. X

DIlecti filii salutem & Apostolicam benedictionem. Inducimur fidei & devotionis sinceritate, quam ad nos & hanc sanctam Apostolicam Sedem geritis, ut ea quae vestris commodis pertinere noscantur, vobis paterno affectu concedamus. Quocirca cum sicut nobis exponi fecistis fel. rec. Julius Papa II. praedecessor noster ex sinistra potius (ut creditur) informatione, quam alia justa causa motus, omnibus & singulis fructibus, redditibus & proventibus ad istam Communitatem alias pertinentibus, qui in solutione salariorum officialium istius nostrae civitatis exponi solebant, vos & Communitatem ipsam privarit, illosque camerae Apostolicae applicarit; nos vestris in hac parte supplicationibus inclinati, omnem venditionem de illis usque in praesentem diem quomodolibet factam harum serie revocantes, vos & Communitatem ipsam ad omnimodam perceptionem & exactionem dictorum fructuum & proventuum in pristinum & eum statum, in quo ante dictam privationem seu amotionem quomodolibet eratis, donec tamen civitas ista nostra in pace & unione manserit, itaquod quandocunque ob causam hujusmodi concessionis discordia vel divisio inter vos oriretur, ex nunc, prout ex tunc, praesens gratia cassa & irrita sit, tenore praesentium de specialis dono gratiae restituimus, reponimus, & reintegramus: ea insuper conditione adjecta, quod si nos expeditionem contra Turcos facere contigerit, tunc liceat nobis dictos introitus ad manus nostras reducere, & in ipsam expeditionem, donec illa duraverit, convertere; mandantes omnibus ad quos spectat, ne vos super dictis introitibus, exceptis casibus praedictis, quomodolibet molestent aut molestari faciant vel permittant, non obstantibus praemissis, ac constitutionibus & ordinationibus Apostolicis

licis, necnon venditionibus de illis factis, etiam per Breve nostrum confirmatis, ceterisque contrariis quibuscunque. Datum Romae apud sanctum Petrum sub annulo Piscatoris, die XXIII. Maii MDXIII. Pontificatus nostri anno primo.

A. Colotius.

L I.

Ex editione Hortana.

Dilectis filiis Communitati civitatis nostrae ORTHARUM.

LEO PP. X

Dilecti filii salutem & Apostolicam Benedictionem. Nuper exponi nobis fecistis, quod alias dilecti filii praesidentes camerae nostrae Apostolicae supplicationibus dilectorum filiorum oratorum istius nostrae civitatis ORTHANAE inclinati, nolentes de cetero substantiam istius vestrae Communitatis superfluis comessationibus, dilecti filii Gubernatoris seu Locumtenentis provinciae nostrae patrimonii pro tempore existentis in visitatione dictae civitatis debitum dispergi & consumi, ex deliberatione matura in dicta camera praehabita, ne aliquid ultra quindecim ducatos: quos alias ex antiqua consuetudine pro hujusmodi visitatione pro expensis seu viatico suo solvere consuevistis, ad solvendum pro dictis expensis seu viatico astringi de cetero possetis; esset tamen in dicti Gubernatoris seu Locumtenentis facultate aut dictos quindecim ducatos in pecunia numerata loco impensarum, seu cibum & potum & alia pro expensis necessario ad sui electionem recipere pro visitatione facienda cum inhibitione Gubernatori & aliis officialibus provinciae praedictae tunc & pro tempore existentibus, sub excommunicationis latae sententiae & quingentorum ducatorum praefatae camerae applicandorum poenis, ne dicta de causa vos ultra quindecim ducatos praedictos, sicut antea solvere consueveratis, compellerent, statuerunt & ordinaverunt non obstante, quod a quibusdam annis citra, secus observatum fuisset. Quare nobis

nobis humiliter supplicari fecistis, ut statuto & ordinationi praesidentium camerae hujusmodi pro firmiori subsistentia robur Apostolicae firmitatis adjicere, aliasque in praemissis de benignitate Apostolica providere dignaremur. Nos hujusmodi vestris in hac parte supplicationibus inclinati, harum serie statutum & ordinationem praedictam, ac omnia & singula per dictos praesidentes camerae circa praemissa, facta & gesta, ac si de verbo ad verbum praesentibus insererentur pro expressis habentes, confirmamus & approbamus, supplentes omnes & singulos tam juris quam facti defectus; si qui forsan in eis intervenerint. Mandantes nihilominus moderno & pro tempore existenti Gubernatori seu Locumtenenti ac omnibus & singulis aliis dictae provinciae officialibus sub eisdem poenis, ne contra statutum & ordinationem praedicta, aliqua via directe vel indirecte venire praesumant: quinimmo omnia & singula juxta statutum & ordinationem praedictae camerae observent & ab aliis inviolabiliter observari faciant, quibuscumque in contrarium facientibus non obstantibus. Datum Romae apud sanctum Petrum sub annulo Piscatoris die prima Novembris MDXX. Pontificatus nostri anno octavo.

LII.

Ex editione Hortana.

Dilectis filiis Prioribus populi, & Communitati civitatis nostrae HORTANAE.

LEO PP. X

Dilecti filii salutem & Apostolicam benedictionem. Nobis nuper exponi fecistis, quod cum introitus ordinarii istius civitatis nostrae HORTANAE ad onera & expensas ordinarias & extraordinarias, quas de necessitate subire cogimini, non sufficiant; quasdam dativas, ut ex forma Statutorum & consuetudinum vestrorum a Sede Apostolica confirmatorum & hactenus inviolabiliter observatorum potestis, vobis metipsis & civibus comitativis vestris imponere pro onerum

rum & expensarum hujusmodi supplemento consuevistis. Quia tamen illarum exactio ut plurimum aut negligitur aut exactor majorem pro mercede & salario suo sibi partem vendicat, evenit saepenumero quod dativae dativis, onera oneribus, ac impensae impensis sine aliqua ipsius Communitatis ab iminentibus necessitatibus relevatione, congeminantur. Et dum se Communitas ex uno laqueo quaerit explicare, se multiplicibus astringit, in grave universitatis particulariumque personarum damnum & praejudicium. Quare nobis humiliter supplicari fecistis, ut super hujusmodi dativis per Communitatem impositis salarium Potestatis vestri cum onere, quod ipse dativas ipsas pro suo salario sine aliqua exactionis mercede exigere teneatur, deputare atque alias desuper vobis opportune providere de benignitate Apostolica dignaremur. Nos qui omnes, praesertim nobis & S. Romanae Ecclesiae immediate subjectos populos in visceribus gerimus charitatis, vos favore prosequi gratioso volentes, vestrisque humilibus nobis porrectis supplicationibus inclinati, auctoritate Apostolica tenore praesentium salarium Potestatis istius civitatis HORTANAE, nunc & pro tempore existentis super dativis semel vel iteratis vicibus per Communitatem istam legitime imponendis & ordinandis, quae pro hujusmodi salario sufficiant, nisi ex dictis (ut vocant) exigibilibus, in totum vel in partem, vel etiam ex eisdem ordinariis introitibus salarium hujusmodi solvere volueritis, deputamus, decernentes, quod Potestas vester praefatus salarium suum ex hujusmodi dativis, & quatenus vobis visum fuerit, ex dictis per se vel suos officiales exigere debeat & teneatur. Nec propter hujusmodi exactionem alienas mercedes exigat, aut exigere seu petere possit, nisi ab illis, si qui forsan essent, qui hujusmodi ex nostro decreto licentiores (quod non credimus) facti aut solvere omnino recusarent, aut ter amicabiliter requisiti negligentes & remittentes ad solvendum forent: a quibus & summam per eos vel propter dativas seu dicta hujusmodi debita & ne ex indulgentia licentiam peccandi sumant, id quod alias juxta Statuta, reformationes, aut consuetudines vestras praefatas pro exactione similis summae exactori deberetur, ipse quoque Potestas in hujusmodi recusatione & negligentia exigere possit, volumus, statuimus, & ordinamus, non obstantibus constitutionibus & ordinationibus Apostolicis, statutis, reformationibus, electionibus, capitulisque, & promissionibus de aliter sol-

ſolvendo ſalario per vos Poteſtatibus hactenus electis, etiam per nos confirmatis & deputatis, forſan factis. Quas promiſſiones & capitula, quo ad ſalarii aliter, quam (ut praefertur) ſolutionem facientem, irritamus & annullamus, ceteriſque contrariis quibuſcunque. Datum Romae apud ſanctum Petrum ſub annulo Piſcatoris die XXIII. Martii MDXXI. Pontificatus noſtri anno nono.

LIII.

CLEMENTIS. VII
BREVE VICARIO EPISCOPI HORTANI

Ex Archivo Vaticano.

Dilecto filio Vicario venerabilis fratris epiſcopi HORTANI in ſpiritualibus generali.

DIlecte fili ſalutem *&c.* Exponi nobis fecerunt per ſuos Oratores dilecti filii Communitas & homines noſtrae civitatis HORTANAE, quod ipſi ex praeſentium temporum calamitate una cum ceteris afflicti in conſervanda etiam ad devotionem noſtram & ſanctae Sedis Apoſtolicae dicta civitate, tam multas expenſas facere, & onera ſubire coacti fuerunt, ut nihil fere eis ſit reliquum ad futura onera, tutelamque dictae civitatis neceſſario ſubeunda, niſi Eccleſiae & hoſpitalia dictae civitatis, quae pariter cum rebus ſaecularibus defenduntur, pariter etiam dicta participent. Quodque etiam ipſi Communitas & homines penuriarum aquae ex modica fontis in dicta civitate exiſtentis capacitate ita patiuntur, ut tempore obſidionis magnum eis periculum immineat ſe defectu aquae dedendi. Verum ſicut eadem expoſitio ſubjungebat, ſi Eccleſiae & hoſpitalia praedicta aliqua in parte ſuorum proventuum ipſam Communitatem coadiuvarent, & quaedam Eccleſia fonti dictae civitatis contigua demoliretur, ejuſque area ad ampliandum dictum fontem, capacioremque ad ſuſcipiendam aquam reddendum, eiſque Communitati & hominibus concederetur, ex his profecto alleviationi ipſius Communitatis & ſecuritati ac commoditati dictae civitatis plurimum conſuleretur. Quare pro parte dictorum Communitatis & hominum

minum nobis fuit humiliter supplicatum, ut eis in praemissis paterne annuere ac providere de benignitate Apostolica dignaremur. Nos igitur, qui dictas Communitatem & homines ob fidem eorum inconcussam, quam nobis hoc calamitoso tempore præstiterunt, paterna ac debita benevolentia prosequimur, meritis eorum inducti precibusque inclinati, tibi per praesentes committimus & mandamus, ut Ecclesias & beneficia ecclesiastica tam saecularia, quam regularia in eadem civitate sita, obtinentes, hospitaliumque dictae civitatis Rectores nostro nomine horteris, mandesque & praecipias eisdem, etiam sub censuris & poenis ecclesiasticis, ut durante hac necessitate, & ad beneplacitum nostrum dumtaxat, de fructibus Ecclesiarum, beneficiorum & hospitalium hujusmodi pro communi sua & aliorum defensione & conservatione juxta tuas facultates & moderatam impositionem tuam, tam in expensis factis, quam fiendis pro dicto munimine, contribuant. Et nihilominus si ex demolitione dictae Ecclesiae, fonti civitatis propinquae, fontem capaciorem reddi ac securitati & commoditati dictae civitatis per hoc consuli repereris, atque ad id venerabilis fratris episcopi HORTANI, vel tui consensus accesserit eidem Communitati dictam Ecclesiam demoliendi & ex ejus area dictum fontem ampliandi capacioremque faciendi, licentiam & facultatem auctoritate nostra concedas, non obstantibus sacrorum Conciliorum & aliis Apostolicis constitutionibus & ordinationibus, dictarumque Ecclesiarum & Hospitalium statutis &c. Roboratis privilegiis quoque & literis Apostolicis eis concessis confirmatis & innovatis, quibus ad effectum praesentium derogamus, contrariis quibuscumque aut si aliquibus &c. mentionem. Volumus autem quod in eventum demolitionis dictae Ecclesiae eadem Communitas suis expensis unum Altare sub eadem invocatione in Ecclesia cathedrali HORTANA construi, & ad illud missas in Ecclesia demolita celebrari solitas celebrari facere teneatur; & ad hoc faciendum dictam Communitatem, antequam Ecclesia demoliatur, obliges, quodque eidem Altari bona dictae Ecclesiae demolitae si qua sunt, applicata censeantur: quodque pecunias ex ecclesiasticorum contributione redigendas in dictum, & non aliud opus vel usum converti, interimque penes idoneam fide & facultatibus personam deponi cures; donec, ut praefertur, convertatur. Datum Orvieti &c. ultima Decembris MDXXVIII. an.V. Blos.

INDEX

INDEX RERUM.

A

Bassa-

Eudo-

H

I

K

L

M

Mont-

Q

R

S

T

V

X

Z

INDEX. CHRONICUS
EPISCOPORUM. HORTENSIUM

Pe-

Prae-

Praecipua menda, quae inconſulto auctore irrepſerunt, ſic corriguntor.

Pagina.	*Linea.*	*Error.*	*Correctio.*
x	10	Colouiis	Coloniis
5	8	mediterranae	mediterraneae
26	16	Curienſibus	Curenſibus
43	15	MAIESTIQVE	MAIESTATIQVE
48	22	Gaetae	Getae
56	2	LICI	LICIS
63	10	iniiſſet	iniiſſent
82	22	Οχρίκλον	Οχρίκλου
114	6	ſancte	ſanctae
118	20	Mithographos	Mythographos
124	3	Dalecampius	Dalechampius
129	13	lingue	linguae
137	18	vulgandas	vulganda
156	3	unum antevertit	unum epocham vulgarem antevertit
163	20	Politianum, qui ante	Politianum ante
172	15	vetebantur	vetabantur
174	17	XI.	XL.
176	10	peſequuta	perſequuta
209	6	Thedoſii	Theodoſii
216	22	Ferrarienſi *antiquiores*)	Ferrarienſi) *antiquiores*
228	2	compediariis	compendiariis
249	16	reſtiterent	reſiſterent
275	21	a	ac
230	5	CCCCXV.	CCCCXCV.
232	5	Sedulii: ideoque	Sedulii, quod poſtea emendatius edidit idem Aſterius:ideoque
234	ult.	Tytirum	Tityrum
270	12	ſaepe, numero	ſaepenumero
278	16	DCCXC.	DCCXI.
281	14	apocryſiarius	apocriſiarius
292	24	reparatur	reparator
298	27	in Appendice proferendis	in Archivo Vaticano ſervatis
306	11	MDXXXIV.	MDXXXIX.
315	17	ſepelliri	ſepeliri
317	5	316	216
341	6	ſilentim	ſilentium
384	35	Martyroloio	Martyrologio

ROMAE
Excudebat FRANCISCUS GONZAGA
in via Lata
M DCC VIII.

PRAESIDUM PERMISSU.

JUSTI. FONTANINI DE. ANTIQUITATIBUS HORTAE COLONIAE ETRUSCORUM LIBER. TERTIUS

CAPUT I.

SYNOPSIS

I. *Hujus Libri tertii occasio.* II. *Ecclesiae variae civitatis Hortanae, & multa Sanctorum pignora in iis adservata enumerantur.* III. *Vetera monumenta nuper Hortae reperta brevi explicatione illustrata proferuntur.*

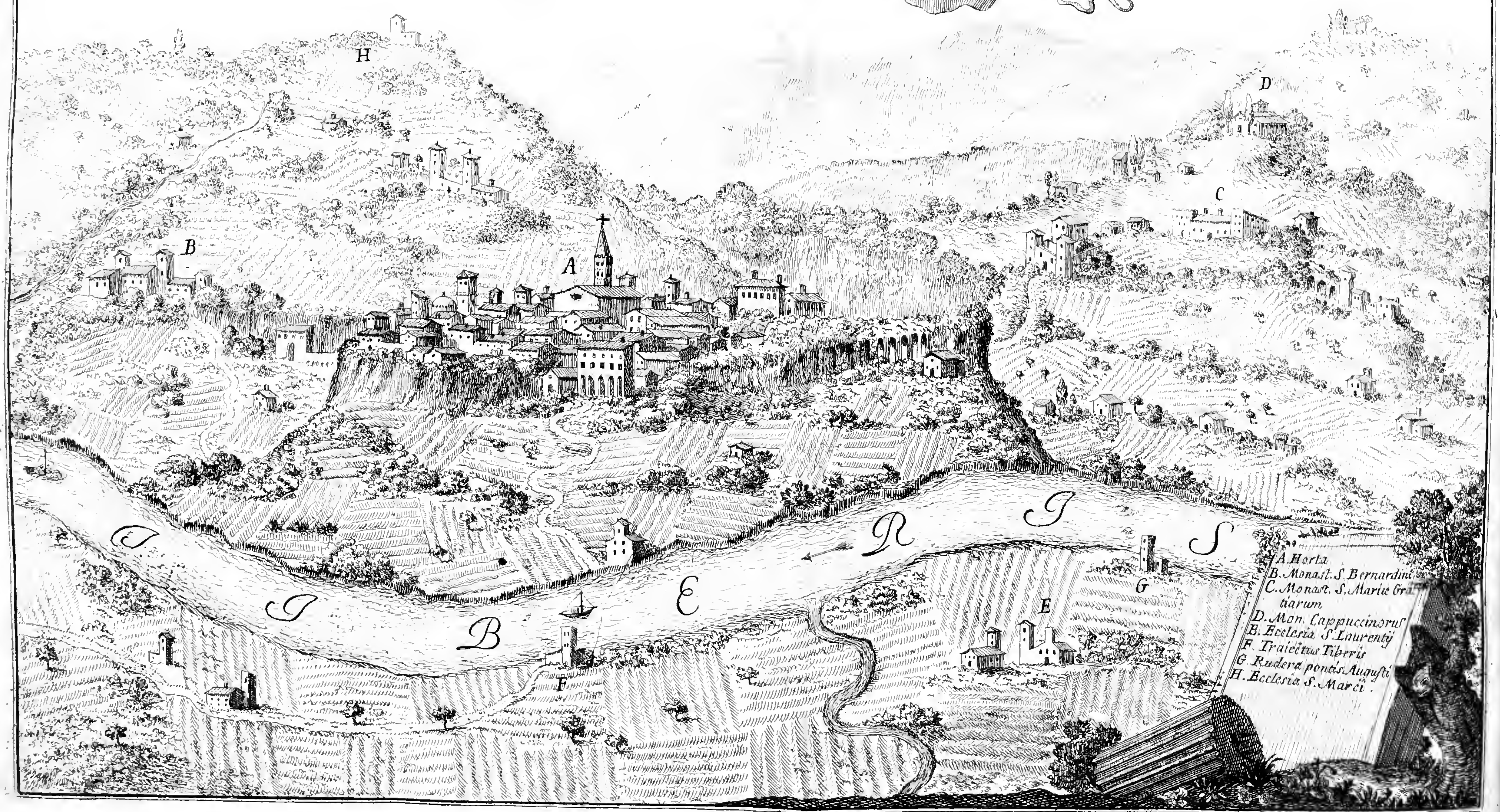

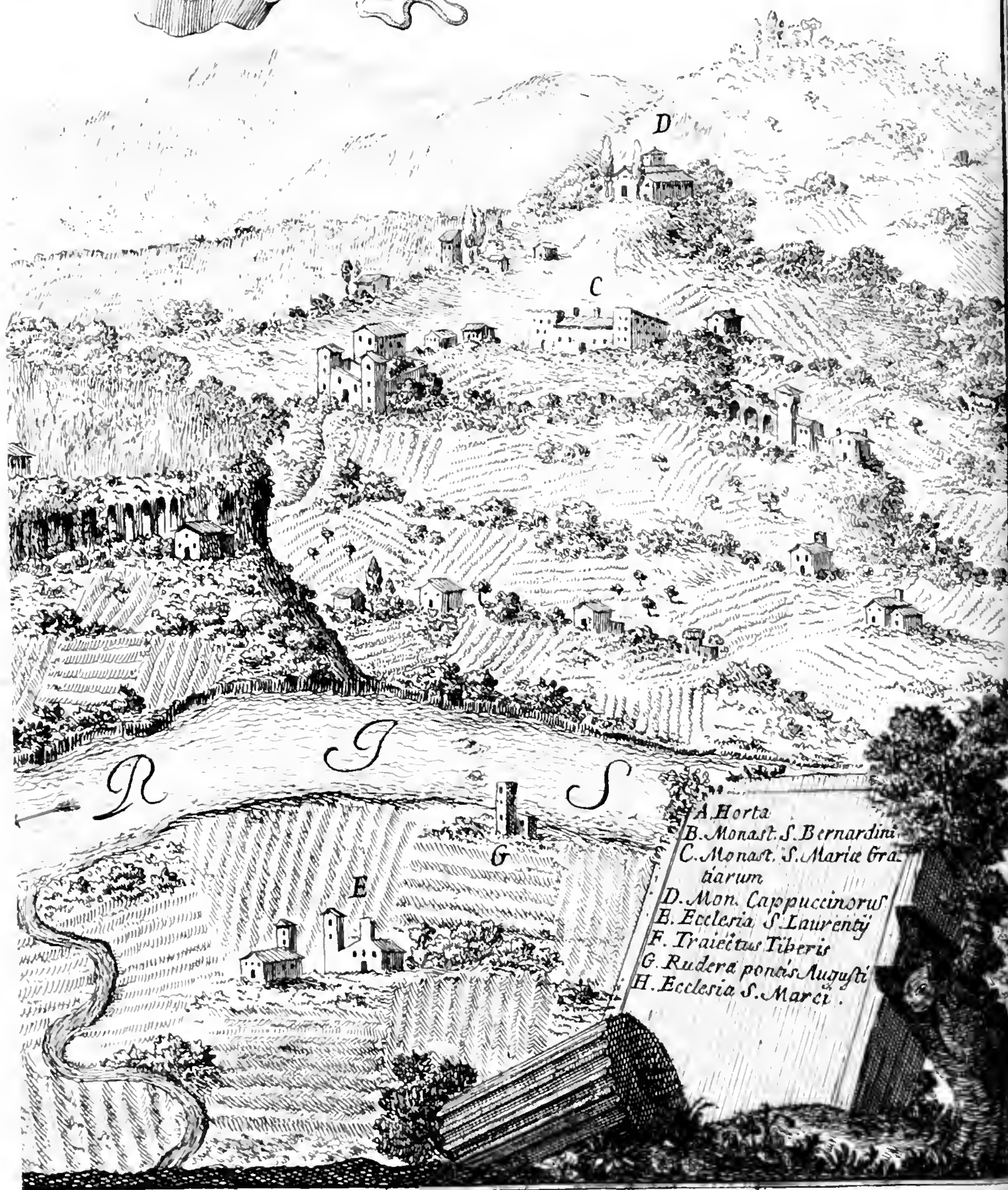
POST libros duos de Hortanis Antiquitatibus, a me olim vulgatos, ubi ea, quae Coloniae Augustae nomen posterorum memoriae commendarent, pro virili digessi, nonnulla ad manus meas pervenerunt, quorum subsidio pridem scripta augeri contingit. Quare ne quidquam silentio praetereatur, unde sparta, quam or-

ornandam suscepi, illustrari possit, singula, quae exspiscari licuit, seorsum disponere atque edere libet, accedente præsertim novo atque insigni honoris & gloriae fastigio, eidem Coloniae ex cive longe omnium clarissimo, inter purpurati ordinis Patres virtutis ergo nuperrime adscripto: quod in vestibulo operis tanto ante ominati fueramus. At neque illud silendum, nos ipsos mense Novembri A. D. 1714. Hortanam urbem ingressos una cum illustrissimis & undequaque spectatissimis viris Fabricio Pignatello Episcopo Lupiensi, Prospero Lambertino inter sacrae aulae proceres maxime conspicuo, & Angelo Gabrielio Marchione, longinquis itineribus, ad excolendum animum susceptis, claro. Istic vero ab ornatissimo juvene Innocentio Nuptio, cujus generosa comitas Eminentissimum patruum egregie refert, liberaliter excepti, urbem ipsam, civium mores & religionem, templorum copiam & venustatem, amoenos colles & totius agri cultum summa alacritate lustravimus, unde lux non modica nobis affulsit ad ea, quæ dicturi sumus, clarius explicanda.

II. Ordiamur ab Ecclesia matre, episcopio proxima, sive, ut vulgo dicimus, *Cathedrali*. De hujus primo antistite Cassiano Johannes Bollandus in Actis Sanctorum tom.II. Februarii pagina 277. se die v. Augusti acturum promisit.

So-

Hortæ conspectus septentrionalis
H
D
C
B
A
T I B E R I S
G
E
F
A. Horta
B. Monast. S. Bernardini
C. Monast. S. Mariæ Gratiarum
D. Mon. Cappuccinorum
E. Ecclesia S. Laurentij
F. Traiectus Tiberis
G. Rudera pontis Augusti
H. Ecclesia S. Marci.

tentrionalij
D
C
R I S
G
E
A. Horta
B. Monast. S. Bernardini
C. Monast. S. Mariæ Gratiarum
D. Mon. Cappuccinorũ
E. Ecclesia S. Laurentij
F. Traiectus Tiberis
G. Rudera pontis Augusti
H. Ecclesia S. Marci.

Sociis, ad magnum opus perficiendum Bollando suffectis, ubi ad mensem Augustum pervenerint, hac in re non parum fortasse proderunt quae nos in superiori libro II. de Sancto Cassiano protulimus. Ecclesia Hortana duodeviginti sacerdotiis, quae *Canonicatus* dicuntur, insignis est. Horum sex nominantur de jure patronatus, quod civium pietatem egregie demonstrat. Prioris dignitas ceteris praestat. Quotannis Kalendis Septembribus Sanctus Aegidius Abbas urbis patronus praecipua caeremonia colitur: quod vere adnotatur in Majo Bollandiano tomo VII. pagina 600. col.2. quanvis & Sanctus *Laurentius*, de quo fit mentio in Actis Sancti *Cassiani*, eodem loco habeatur. Hoc idem prodit ejus memoria, in sacris Officiis olim recoli solita. Exstat insuper antiquissima paroecia, Deo in honorem *Sancti Laurentii* dicata prope civitatem Hortanam. Supra portam veteris Ecclesiae cathedralis Sanctus *Laurentius* cum aliis urbis patronis pictus conspiciebatur, & etiamnum conspicitur in tabula, in episcopium translata ex aede, olim in foro Hortae constructa. Reliqui coelites Hortensium patroni, qui praeter Beatam MARIAM Virginem in coelum assumtam, tertio die dominico mensis Maij sacro ritu & processu per universam civitatem solemniter honorantur, hi sunt, quorum etiam sacrae exu-

viae in Ecclesia episcopali adservantur.
1. Sanctus Quirinus martyr.
2. Sanctus Dionysius martyr.
3. Sanctus Apollonius martyr.
4. Sanctus Aurelianus martyr.
5. Sanctae Dorothea & Faustina Virgines & martyres.
6. Sancti Marcus & Timotheus martyres.

In eadem Ecclesia tres dioecesanae Synodi ab Angelo Gozadino urbis episcopo celebratae recensentur.

1. Die ultima Maii, 1. & 2. Junii A.D. 1626 Prodiit Roncilioni apud Franciscum Mercurium A.D. 1627. in 4.

2. Die XI. Novembris A.D. 1629. Prodiit ibidem A.D. 1630. in 4.

3. Die ultima Septembris A.D. 1646. Prodiit Viterbii apud Marianum Diotalevium A.D. 1646. in 4.

In aliis etiam Ecclesiis alia corpora Sanctorum adservari didicimus. Quae enim Deo in honorem Sancti Antonii Abbatis dicata est, ubi Virgines sacrae vitam degunt sub regula Sancti Benedicti, habet lipsana Sanctorum Crescentii, Primitivi, Mamertini, Severi, Crescentiae, Timotheae, Flaviae Domitillae, Clementis, & Lucillae Martyrum.

Aedes beatae Mariae Lauretanae, quae est

eſt Virginum ordinis Sancti Auguſtini, pariter ſervat reliquias corporum Sanctae Flaviae Domitillae martyris. In hoc ſacro domicilio uſque ad annum aetatis XVIII. religioſe vixerat honeſta puella Anna Maria Gryphonia, quum repente in marem ſe evaſiſſe animadvertit. Inde egreſſus literis operam dedit, & poſtmodum ſub nomine Franciſci Gryphonii, doctrina & moribus optime excultus, presbyteratus ordine ſuſcepto inter Canonicos Eccleſiae Hortanae cooptari meruit, ubi ſacras etiam confeſſiones audire permiſſus, quem nos allocuti ſumus.

In Eccleſia ordinis Sancti Franciſci, quem vocant *Conventualium*, eſt corpus Sancti Arcarii martyris. Iſtic cilicium Sancti Franciſci supereſſe integrum, & in ipſo coenobio Nicolaum V. Pont. Max. literas Apoſtolicas dediſſe, teſtatur Julius Roſcius in libello, huic operi ſubnectendo. In aede Sancti Bernardini minorum obſervantium extra civitatem eſt corpus Sancti Aurelii martyris. Porro Sanctum Franciſcum adhuc ſuperſtitem de Hortano populo benemereri coepiſſe, teſtatum nobis reliquit Sanctus Bonaventura in Vita Seraphici Patris cap. XII. prodigium a magno viro ibi patratum narrans. Bonaventurae verba haec ſunt: *apud civitatem* ORTENSEM *puer unus ita conglomeratus erat, ut caput pedibus portaret applicitum, & habe-*

beret oſſa nonnulla confracta, ſigno Crucis, ad parentum lacrymabiles preces, ab eodem ſuſcepto, ſubito extenſus extitit & illico liberatus. Ita Eccleſiae Doctor Bonaventura. In hac urbe alium etiam parthenonem ordinis Sancti Petri Damiani ſub titulo Sancti Georgii ſtetiſſe, nos docet ex tabulario civitatis Hortanae proferenda epiſtola Summi Pontificis Alexandri IV. qui A.D. 1255. loci Sanctimoniales exemit ab omni onere, Sedis Apoſtolicae legatis praeſtari ſolito. Hae literae laudantur a Julio Roſcio, qui eas memoriae lapſu Eugenio IV. adſcribit in Narratione de Ponte Hortino, huic libro ſubjicienda. Sed vetuſtiora alio nos vocant.

III. In ſubſtructionibus turris campanariae, & Eccleſiae epiſcopalis, quae nuper, adnitente Franciſco Maria Caſino S. R. E. presbytero Cardinali Tituli Sanctae Priſcae, poſt primam operis noſtri editionem, in ſplendidiorem formam ſurrexit, quaedam eruditae antiquitatis monumenta reperta ſunt. In his excellunt ſarcophagi duo, anaglyphis bacchanalium ſymbolis affabre ornati. Horum alterum vindemiale aliquod feſtum exprimere videtur. Nam ciſtam myſticam & tigrides Baccho ſacras exhibet. Quatuor anni temporum genios in medio, lepores, capreas corvum, & cantharum etiam, videmus. Utrinque ludunt adoleſcentuli, bini in principio,

Sarcophagus in subterra
Nunc i

Anaglypha utriusque capitis sarcophagi

Sarcophagus in subterraneis Ecclesiæ Cathedralis Hortanæ
Nunc in uilla Nuptiana.

pio, & tres in fine, ferme nudi, cum facula, & hastis, quibus subjectas tigrides feriunt. In extremo loco est cantharus, ut videtur, malorum plenus. Adolescentulum primum & ultimum pedo & utre armatos adspicimus. In utroque sarcophagi fronte hinc femina, hinc mas boves ad opus ducere arbitraberis. Illa fortasse Lunam, hic Endymionem designat.

In alterius sarcophagi facie Ariadnam in litore Naxi, insulae unius ex Cycladibus, Baccho sacrae, & alias *Dia* appellatae, a Theseo desertam conspicimus: quam sub scopulo sopitam & in arena jacentem Bacchus cum Faunorum comitatu solaturus invisit, postquam scilicet infidum Theseum navi fugientem, ululatibus suis frustra revocare tentasset. Rem praeter Ovidium in epistola Ariadnae, graphice describit Catullus Carm. LXI. quod est Epithalamium Thetidis & Pelei, unde aliqua huc transferam, quae tabulam nostram mirifice illustrant v.50.

Nanque fluentisono prospectans litore Diae
Thesea cedentem celeri cum classe tuetur
Indomitos in corde gerens Ariadna furores;
Necdum etiam sese quae visit, visere credit,
Utpote fallaci quae tum primum excita somno
Desertam in sola miseram se cernit arena.
Immemor at juvenis fugiens pellit vada remis,
Irrita ventosae linquens promissa procellae,
Quem procul ex alga moestis Minois ocellis,

Sa-

Saxea ut effigies bacchantis prospicit Evoe :
Prospicit, & magnis curarum fluctuat undis,
Non flavo retinens subtilem vertice mitram,
Non contecta levi velatum pectus amictu,
Non tereti strophio lactantes vincta papillas,
Omnia quae toto delapsa e corpore passim,
Ipsius ante pedes fluctus salis alludebant.

Infra vero Catullus Bacchi adventum ad Ariadnam ita describit v.251.

At parte ex alia florens volitabat Jacchus
Cum thiaso satyrorum, & Nysigenis Silenis :
Te quaerens, Ariadna, tuoque incensus amore,
Qui tum alacres passim lymphata mente furebant,
Evoe bacchantes, evoe capita inflectentes,
Horum pars tecta quatiebant cuspide thyrsos,
Pars e diverso raptabant membra juvenco,
Pars sese tortis serpentibus incingebant.
Pars obscura cavis celebrabant Orgia cistis,
Orgia, quae frustrà cupiunt audire profani:
Plangebant alii proceris tympana palmis,
Aut tereti tenues tinnitus aere ciebant.

In tabula nostra Bacchus primo loco occurrit, foliis vitigineis coronatus, & puero Ampelo innixus, de quo saepe fit mentio apud Nonnum in Dionysiacis. Adest Cupido alatus, & vetulus etiam alatus, fortasse Aeolus, ab Ariadna in auxilium accitus. Bacchum nuptias cum Ariadna celebraturum haec omnia innuere quispiam haud male ominabitur: quae quidem nuptiae alibi quoque, non sic tamen expressae, conspiciuntur apud

V.C.

CEx substructionibus turris
Nunc in

Anaglypha utriusque capitis sarcophagi

Ex substructionibus turris campanariæ Ecclesiæ cathedralis Hortanæ Nunc in uilla Nuptiana.

V. C. Bernardum Montefalconium in Antiquitate explicata to.I. Par.II. pag.240. Ad laevam Orgia celebrantur. Adſunt Sileni, vel Fauni, longiuſculis auribus inſtructi, quorum unum, qui perſonam manu gerit, duo capita habere dixeris. Hujuſmodi perſonae in Bacchi ſacris ferebantur, ut ad ſtragem Penthei alluderetur. Fabulam vide apud Ovidium lib.III. Metamorphoſeon v.513. Adeſt ſenex ſacerdos tympanum manu geſtans, qui feminam pannis involutam myſteriis Bacchicis initiare videtur. Ulterius eſt ciſta myſtica, e qua ſerpens egreditur. Item bacchantium larvae, & tigris, quanvis injuria temporum brachia, pedes, atque alia ex ipſo marmore abſtulerit. Gryphos ſarcophagi capita exhibent. Haec in aes incidenda curavimus ad archetypa, Hortae exſtantia in villa Nuptiana. Ceterum utriuſque ſarcophagi ectypum miſimus ad amiciſſimum Montefalconium, qui rara eruditione, qua pollet, ea illuſtrabit in ſupplemento Antiquitatis explicatae, quod typis jam parat. Inſcriptionem ſeorſum repertam, egregiis characteribus efformatam, praetermittere nequaquam debeo.

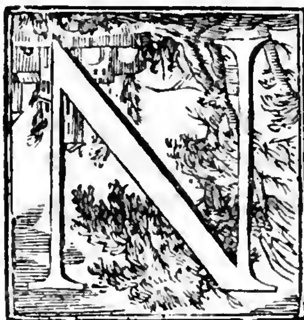
D. M
M. A U R E L I
H I L A R I A N I
A U G G. L I B
H. O

Hunc Hilarianum libertate donavit M. Aurelius Imp. a quo praenomen accepit; unde ipsius M. Aurelii, & L. Veri *Augustorum* libertus appellatur. Extremae literae compendiariae H. O. *hic ossa*, nempe *quiescunt*, ex veteri formula commode explicari possunt.

C A P U T. I I.

S Y N O P S I S.

Ferdinandi Nuptii Hortani S. R. E. presbyteri Cardinalis vitae breviarium.

Unc res postulat, ut Ferdinandi Cardinalis Nuptii, Hortanae urbis splendidissimi ornamenti, quae ei fuit natale solum, & de qua, ut bonum civem decet, benemereri semper studuit, hoc loco elogium breve pertexam, in quo nihil necessitudini, quae mihi cum eo intercessit arctissima, nihil gratiae dabitur,

bitur, quum ipſe jampridem in vivis eſſe deſierit. Notiſſima ſcribam, quae a quamplurimis argui poſſent, ſi mendacii & aſſentationis ſpeciem praeferrent: quod hominem Chriſtianum, nedum liberalem, & in luce hominum poſteritati ſcribentem, maxime dedecet.

Dies decimus menſis Septembris anni reparatae ſalutis MDCXLV. natalis fuit Ferdinando. Praeter Dominicum; & Jo. Petrum, ſummum copiarum tribunum in Tuſcia ſuburbicaria, quae *Patrimonium* Sancti Petri vulgo appellatur, tres alios fratres habuit, *M. Aurelium*, *Leopoldum*, & *Eduardum*. Jacobus pater, vir honeſtus & probus, magna haec nomina filiis ſe impoſuiſſe affirmabat, ut ad res praeclare agendas exemplo & ſtimulo eſſent. Ferdinandus patre orbatus, ubi novennium attigit, a matre, nomine Samaritana, vulgo *Maritana*, prudentiſſima femina, in Urbem miſſus eſt, ut Romanis moribus & literarum cultu animum inſtitueret ac perpoliret: quod ſub ejus temporis praeceptoribus in collegio Societatis Jeſu egregie praeſtitit. Non ſemel ex ejus ore percepimus, matrem ipſam de filii moribus & ſtudiis ſollicitam, Romam de improviſo adventaſſe, ut eum ſua praeſentia in virtutum ſtadio percurrendo ardentiorem faceret, magiſque in propoſito confirmaret. Erat is ingenio bonis arti-

bus perdiſcendis aptiſſimo : cui non deerat ſolertia, ſciendi ardor, & mira cupiditas interiora Muſarum penetralia adeundi. Hinc ubi primum per aetatem licuit, antiquis ſcriptoribus ſerio evolvendis totum ſe tradidit, quorum lectione animum abunde locupletavit. Inter praecipuas Urbis bibliothecas, ſelectis libris optime inſtructa una tunc patebat ad coenobium Sancti Auguſtini, quae a primo conditore *Angelo Roccha*, vocatur *Angelica*. Hanc Ferdinandus frequenter adire, in hac totos dies latere. Saepe illum audivimus in extrema ſenectute ſumma facundia & pari memoria recitantem quae juvenis praeſertim legerat apud Strabonem, veterum geographorum facile principem, apud Varronem, aliosque perinſignes ſcriptores, magnoque judicio, quo praeditus erat, rem Romanam explicantem. Sed unum ex multis praecellentis ejus memoriae argumentum hoc loco non eſt ſilentio praetereundum. Menſe Auguſti poſt diem in honorem Sancti Laurentii Deo ſacrum, calores omnium maximi Urbem potiſſimum urunt, quum circumquaque in agri Romani planicies de more ignis immittitur, accenſis dedita opera ſtipulis, unde interdum contingit, ut flammis latius pervagantibus totae etiam ſilvae in cineres redigantur. Jo. Maria Lanciſius archiater palatinus, ſuae artis bene peritus, qui apud Cle-

Clementem XI. Pont. Max. non parum gratiae & auctoritatis sibi comparaverat, ad avertendum ardentissimum aestum, ex incendio stipularum Urbi imminentem, Pontifici suasit, immo etiam persuasit, ut publico edicto stipulas agri Romani amplius incendi vetaret. Interim accidit forte fortuna, Nuptium de rebus suum munus spectantibus ad Pontificem adire, ex cujus ore quum decreti mox vulgandi consilium accepisset, illud pro candore animi sui probare non potuit. Morem comburendi agri latini stipulas longe antiquissimum, optimosque effectus, qui inde consequerentur, ostendit, recitatis extemplo Virgilii carminibus ex libro I. Georgicorum v.84. quibus Pontificem a sententia facile revocavit.

Saepe etiam steriles incendere profuit agros,
Atque levem stipulam crepitantibus urere flammis:
Sive inde occultas vires & pabula terrae
Pinguia concipiant, sive illis omne per ignem
Excoquitur vitium, atque exsudat inutilis humor;
Seu plures calor ille vias, & coeca relaxat
Spiramenta, novas veniat, qua succus in herbas
Seu durat magis, & venas adstringit hiantes,
Ne tenues pluviae, rapidive potentia Solis,
Acrior aut boreae penetrabile frigus adurat.

Ut illuc redeam, unde paullum diverti, Ferdinandus non ſine magna ingenii laude liberalium diſciplinarum curriculum emenſus, in jure divino & humano perdiſcendo omnem operam poſuit. In utroque ita profecit, excelluitque, ut his poſtea facultatibus in fori luce ad uſum traductis, egregium ſacrorum canonum interpretem, & ſtrenuum juriſconſultum qua voce, qua ſcripto ſe proderet. Jam fama ejus undique perſonabat, & Nuptio fauſta quaeque rerum humanarum periti ominabantur (e quibus primarios memorare juverit, Palutium Alterium, Fridericum Ubaldum Columnam, & Galeatium Mareſcottum S. R. E. Cardinales) quum Innocentius XI. Pont. Max. A. D. 1686. de magiſtratu Commiſſarii Camerae Apoſtolicae in virum probum, atque oneri parem apte conferendo cogitans, Ferdinandum, aetate & procerum gratia florentem, atque aulae ſuffragio commendatum, muneri adlegit, quum alias ſanctiſsimus Senex in conferendis officiis, maturius & cautius deliberans plurimum cunctaretur, ut digniores tantum extolleret. Tunc praeerat aerario Sancti Petri Joſephus Renatus Imperialis, Nuptii ſtudioſiſſimus, poſtea ex Comite ſacrarum largitionum purpuratis adſcriptus. Mox Innocentius oſtenſurus quanti noſtrum faceret, etiam Baſilicae Principis Apoſtolorum ſacerdotio honeſtavit, quod cano-

canonicatum appellant. Ubi pro more contigit, eum fieri quaestorem collegii canonicorum, in id magnopere incubuit, ut agrorum Basilicae cultus promoveretur: quod ita factum, ut singulorum census brevi nimium quantum aucti fuerint. Quum ad capessendam Rempublicam accessisset, ita iis, ad quos pertineret, operam suam probatam reddidit, ut demortui Innocentii XI. successor Alexander VIII. praestantium virorum acerrimus judex, eum in officio permanere voluerit: cujus etiam consiliis brevi tempore, quo sedit, plurimum tribuit; semper enim optima & fidelissima esse cognovit: quaeque Nuptium a re sua contra bonum Reipublicae augenda, maxime alienum manifestarent. Id facto & exemplo memoria digno confirmare perquam facile esset. Hoc unum dixisse sufficiat: contra jus fasque nihil majorum gentium gratiae tribuit, nihil sibi dari in manum passus est praeter ea, quae summorum Pontificum leges palam permitterent. Alexandro vita functo, diem obiit Ferdinandus Raggius, aerarii pontificii tribunus, cui purpuratorum Senatus Nuptium suffecit donec novus Pontifex in comitiis eligendus de successore ipse cogitaret. Nuptii casta fides statim eluxit. Senatui enim auctor fuit, ut homo aere alieno & pontificio demersus, solvendoque imparatus, depositarii offi-

officio amoveretur, licet in Senatu fratrem, summo fastigio dignum, utque ferebatur, proximum haberet.

Petri Sedem, quinque menses vacantem, summo omnium plausu implevit Innocentius XII. insignium virorum, siquis alius, profecto amantissimus, unique virtuti foras educendae, ornandaeque mirifice excubans. Is Nuptium, ab se initio pontificatus in pristino suo magistratu sedere jussum, interque domesticos sacrae aulae praelatos viros connumeratum, se altius provecturum non levi indicio patefecit: quippe qui ejus, quo plurimum in gravissimis deliberationibus utebatur, eximias ingenii atque animi dotes perspicue nosset, & laudari passim audiret. Hinc post quadriennium, ex fisci pontificii occupationibus avocat, & sacrae Congregationis Cardinalium interpretum Concilii Tridentini scrinii magistrum, atque universalis Inquisitionis consiliarium pronunciat. Ferdinandus ei muneri admotus, ut caussae, Patrum judicio proponendae, summatim excuderentur, primus effecit. Juris canonici studiosi rem, sibi perutilem, atque unis Cardinalibus calamo ante describi solitam, magno cum plausu exceperunt: quae etiamnum perdurat; nunc potissimum adnitente viro undequaque absoluto Prospero Lambertino, Nuptii in eo dignitatis loco successore; & cum

& cum primis olim amico, quem, mei quoque amantiſſimum, honoris cauſſa nomino. Poſtmodum Nuptius, alio quadriennio evoluto, in Inquiſitionis conventu adſeſſori Sperello de Sperellis, Cardinali renunciato, ſufficitur. Qualem quantumque virum hujuſmodi officia requirant, nemo ignorat. Illi enim incumbunt res ſummae, ad Sedis Apoſtolicae tribunal perductae, &, eo referente, Patrum ſententia excutiendae. Quid novus adſeſſor iſtic egerit, multi norunt. Acta cauſſarum, longo pulvere obſita, eo redegit, ut brevi plurima, ad ſuum quaeque finem redacta, abſolverentur.

Ferdinandus ad omnia Romanae aulae munera plane obeunda natus videbatur. In ſingulis enim, praecipuis nimirum, interque ſe maxime diverſis, illius virtutem Summi Pontifices viſi ſunt quodammodo probare voluiſſe. Clemens XI. Innocentio ſuffectus Nuptium A. D. 1701. ex adſeſſore inter XII. viros Camerae Apoſtolicae ſcripſit, aedilemque cerealem creavit, quem annonae praefectum dicunt. Sed antequam illo priori magiſtratu moveretur, Pontifex, quae ejus erat clementia & mira benignitas, Nuptii animum explorare voluit per Fabium Oliverium, ſpectatiſſimum virum, nunc S.R.E. Cardinalem, an ſcilicet ad alterum munus ſubeundum libenter migraret, in quo Pon-

tifex ejus opera indigeret . Si contra votum id esset , libere hoc diceret , atque in officio suo permaneret . Hoc placere Summo Pontifici , quod ipsi placeret . Laurentius Casonus , in tota terra citra Pharum pro S. R. E. Apocrisarius , & dein Cardinalis, is erat, qui in Nuptii locum transferri debebat : neque munus aliud , ei par , suppetebat . Hoc cognito vir sapiens, egregium modestiae specimen in Summum Pontificem , & grati animi in Casonum edidit , quem sui beneficum initio fortunarum suarum apud Innocentium XI. expertus fuerat . Nulla enim cunctatione interposita , Oliverio , qui sibi non tunc , sed post seriam de re ipsa cogitationem responsum dari rogaverat , ingentibus gratiis de pontificia in se voluntate actis , statim respondit, se libentissime obsecuturum . Ad haec Clemens Ferdinandum a secretis esse jussit Congregationis, ubi res pertractantur, quae aquas, in terris Sancti Petri exundantes, respiciunt . Deinde in Signatura gratiae , inque aerarii primum consessu , mox subsidii pro populis , Ecclesiae Romanae imperio subjectis , ab eo suffragium ferri debere constituit .

Praefecturam rei frumentariae ingressus , nihil antiquius habuit, quam ut publicae alimoniae pro virili consuleret. Hanc ut suo & futuris temporibus providentissime amplificandam cura

curaret, auctor fuit, ut novum horreorum aedificium ad Thermas Diocletiani construeretur, egregiamque Dissertationem Italice edidit, in qua subacto judicio, selectaque eruditione, argumento maxime accommodata, Pontifici modum proponit, quo Romanus ager, ob aeris inclementiam quodammodo infamis, desertusque, facile coli possit. Haec interim quum Laurentius Corsinus, tunc aerarii S.R.E. Quaestor, & jam Cardinalis, jussu Pontificis Ferrariam ad res magni momenti exstricandas properaret, Nuptius iterum quinque menses quaesturam sustinuit: qua functus, Congregationis rebus episcoporum & sub certa regula Deo famulantium praepositae, renunciatus est scrinii magister, Nicolao Grimaldo in amplissimum ordinem cooptato. Mox Archiepiscopus Nicaenus, interque antistites solio pontificio adsistentes lectus. Necdum tamen satis ministeriorum. Nam Pontifex in conciliis, ubi de sacris Ecclesiae ritibus, deque disciplina regularium decernitur, ab eo sententiam ferri posse voluit, annoque 1712. in sacro Poenitentiariae Apostolicae tribunali correctorem declaravit.

Tot haec munera, & tam varia, quae Ferdinandus, huc atque illuc jactatus, egregie semper, plenissima adprobatione, &, quod caput rei est, lotis manibus atque integra fide

administravit , altum viri animum , ingeniumque ad omnia compositum , luculente demonstrant; non tamen ad obliquas artes, per quas ad splendorem irrepere nunquam studuit , aut in quenquam tragulam injecit . Neque illud silendum : homo tot occupationibus circumseptus, nullum sibi unquam solatium extra urbem quaesivit , nunquam , ut fit , rusticatus . Si quando apud amicos vel paullum divertit, ne aliena quadra viveret , semper cavit . Vir generosus hoc sibi convenire arbitrabatur . In summa vir fuit omnium horarum . Semper sui compos , sibique praesens , universorum ordinum homines ad se confluentes , hilari vultu complexus est , adeo se aequum praebens , ut etiam ii , adversus quos sententiam ab eo dici contingeret , quasi officiis devincti, ab ipso discederent . Inter frequentes lectissimosque urbis viros , vespere in ejus aedibus saepenumero cogi solitos, audivimus illum sermones varios excipientem, omnibus dicendi materiam pari facundia , parique doctrina suppeditantem , quasi nulli unquam muneri, praeterquam Musarum sacris, addictum. Sed hominis ad unguem facti laboribus , meritisque de Republica praemium longius differri non posse omnium vota palam clamabant. Quare Clemens Pontifex die XVI. Decembris A.D. 1715. eum cum aliis proceribus sacris & spectatae

lib. III pag. 21
FERDINANDVS NVTIVS ORTANVS S.R.E. CARDINALIS. ÆTATIS. ANNORVM. LXX.
Paulus Pilaia
delin et Sculp

ctatae virtutis in purpuratorum senatum, communi bonorum omnium gratulatione & plausu, cooptavit, simulque Ecclesiae Urbevetanae praefecit: cui novo oneri humeros lubens supposuit, dieque XXIII. Novembris anni insequentis 1716. consuetis officiis excipiendis, reddendisque perfunctus, postquam ovibus suis, annonae caritate aflictis, ut bonum pastorem decet, pro viribus suppetias tulisset, eisdemque proximum adventum suum paternis & gravibus literis nunciasset, ad episcopatum (sed heu quam breve tempus!) regendum se contulit, ubi laboribus fractus, oneri cessit die XXX. Novembris A. D. 1717. annos natus LXXII. menses II. dies XX.

Demortuum Cardinalem Innocentius fratris filius sepeliendum curavit in sacello Beatae Mariae, Sancti Britii nuncupato, in episcopali Ecclesia, cui vivus omnem, qua utebatur, supellectilem sacram donaverat: patruique memoriae consulturus Innocentius, monumentum a me his verbis inscriptum, erexit.

FERDINANDO . NUPTIO

S. R. E.

PRESBYTERO . CARDINALI

TITULI . SANCTAE . PUDENTIANAE

QUEM

QUEM

SUMMIS. ROMANAE. AULAE. MUNERIBUS

FUNCTUM

INTERQUE. PURPURATOS. PATRES

A CLEMENTE. XI. PONT. MAX

COOPTATUM

ECCLESIA. ET. CIVITAS. URBEVETANA

VIX. DATUM

SIBI. EREPTUM. LUXERUNT

OBIIT. PRID. KAL. DECEMB. ANNO. SAL.

MDCCXVII

EPISCOPATVS. ANNO II.

VIXIT. ANNOS. LXXII. MENSES II.

DIES XX.

INNOCENTIVS. NVPTIVS. FRATRIS. FILIVS

PATRVO. OPTIMO

ET. DE. SE. MERITISSIMO

M. P

Fu

Fuit in Nuptio facies ampla & egregia, quae caput aequaret, majestatis plenum. Habitus oris decorus & gravis. Dignum imperio judicasses. Statura corporis magna; vel certe supra mediocritatem, adspectuque venerabilis. Religiosus fuit quammaxime, & aequi servantissimus; mitis tamen & placidus, non rigore extra orbitam currens. Quod ad mores attinet, rem verbo absolvam: & dictis & factis fuit inculpatus. Multorum annorum testes id non sine quadam admiratione observarunt. Eminebat in eo comitas, ad quam tamen influebat aliquid gravitatis: inque audiendis privatorum caussis & in promiscuis salutationibus nihil illo urbanius atque civilius. In dicendo fuit gratus, promptusque. Disertus, sed nunquam audienti molestus; quippe qui alios loqui etiam permitteret, & libenter audiret. Candidus, non fucatus visus est unquam: nec certe ullius assentator in sententia dicenda, ut alienam gratiam aucuparetur. Ab eo enim abfuit bonis omnibus improbandum dissidium cordis & linguae. Officiosus in primis & constans amicorum cultor fuit: quorum votis & necessitatibus vir magnanimus ultro accurrebat, eorum rebus & commodis promovendis ut operam daret, se rogari nunquam passus. Siquidem probe novit, honestis viris caro admodum vendi quae verecunda precum solutione

ne concederentur. Liberalitas in illo effulſit, ut plane ceteras virtutes aequaret: quumque aliis benefaceret; ab ſe nihil aut parum fieri praeſeferebat. Sedis Apoſtolicae auctoritatis, majeſtatiſque tuendæ ſtudium nunquam celavit: quumque homines, qui ejuſdem propugnatores eſſe deberent, tanquam nefarios praedones, in pontificiae dignitatis patrimonium editis libris ruere contingeret, more majorum viros ſtrenuos optimis ſcriptis in impios conatus certare voluiſſet. Ubi hoc factum, prae gaudio exſiliit. Qui literarum & probitatis laude conſpicui haberentur, ab eo plurimi facti. Hos ad unum omnes Romae conſiſtere voluiſſet, honoribus tamen auctos. Petrum Valerium Martorellum Auximatem, probitate, ingenio, & juris pontificii & Caeſarei ſcientia praeclarum; quo jamdudum in ſtudiis & conſultationibus utebatur, Feretranum epiſcopum factum aegre tulit, & nunquam probavit. Leandri Cardinalis Colloreti, me praeſente, obitum luxit, & jacturam S. R. E. reputavit. Henrici Noriſii, Thomae Mariae Ferrarii, Joſephi Mariae Thomaſii Cardinalium; Raphaelis etiam Fabretti, & Philippi a Turre, Adrienſis epiſcopi, eruditionem, doctrinamque ſuſpexit, viciſſim ab iis magni factus: quorum poſtremi duo de illo in ſcriptis ſuis honorifice meminerunt. De ſe modeſtiſſime ſenſit, nec unquam

quod

quod suae fortunae retardarentur, ne cum familiaribus quidem, auditus est queri; amicis; qui hac de re sermones miscerent, dicere solitus, se sua non ante, sed retro respicere; quis nempe fuisset, & quis jam esset, non quis futurus, memoria repetens. Propterea nullius potentiorum se unquam fidei commisit, ut apud Summos Pontifices commendaretur, ipse tamen, nullis etiam studiis lacessitus, alios commendans. Quaeret fortasse aliquis, cur tantus vir tam sero ad amplissimam dignitatem adscenderit? Jo. Victorius Roscius, alio nomine Janus Nicius Erythraeus, vir doctus & probus, qui sibi & Musis intra siparium canens, aulam sagaciter introspexit, aperuitque non solum in Eudemia, sed singulatim in Pinacothecis, in harum tertia agens de Alexandro Glorierio, duabus de caussis posse contingere arbitratur, ut, qui summam de se expectationem commovent, ad illud amplitudinis culmen minime veniant, ad quod sua eos merita vocant. I. communi vitio hominum, quibus aliena virtus suspecta est, & formidolosa. II. Fortunae, si ita loqui fas est, iniquitate, quae virtuti praemia tribui nolit, ipsa cui velit, pro arbitratu suo largitura. An hae caussae Nuptium tot annos a sacro Senatu repulerint, dicere non audeo. Hoc dico; Pontificem unam proferre solitum, quod Nuptii,

ſingularis viri, opera in multis egeret, in quibus eo ad altiorem gradum evecto amplius uti non poſſet. Nullum enim negocium in examen vocatum, quin ejus etiam cónſilium expeteretur. Hæc de Ferdinando Nuptio S. R. E. Cardinali pro re nata dicta ſufficiant.

F I N I S.

A P.

APPENDIX

A D

LIBRUM . TERTIUM

D E

ANTIQUITATIBUS

HORTAE

COLONIAE . ETRUSCORUM

Ubi præ ceteris

JULII. ROSCII. HORTINI

NARRATIO

De inſtaurando Hortino Ponte vetuſtiſſimo

Ex M. S. codice Vaticano.

AD · XYSTUM · V

PONT. MAX

De Ponte ſupra Tiberim, ejus liberalitate erigendo

JULII · ROSCII · HORTINI

EPIGRAMMA

SÆcula turbatis terris felicia Xyſtus,
Auſonio pacem reſtituitque ſolo.

Fræna mari injecit, celeri tum claſſe parata;
Barbaricos longe juſſit abire metus.

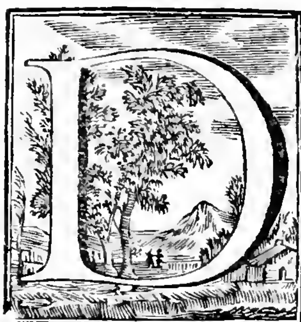
Nunc Tiberi pontem imponit, quo, tramite recto
Et pedes, & velox currere poſſit eques.

Quid metuat poſthac properans hinc inde viator
Aſpera naufragii nulla pericla manent.

Nec tranſire gravi fluctus mercabitur ære,
Nec trahet in portu ſæpe ſub imbre moras.

Præteriens ſubito, Xyſtum ſuper æthera tollet,
Et Xyſtum totis ripa ſonabit aquis.

AD · XYSTUM · V
PONTIFICEM . MAXIMUM
De instaurando Hortino Ponte vetustissimo.
JULII ROSCII HORTINI
NARRATIO

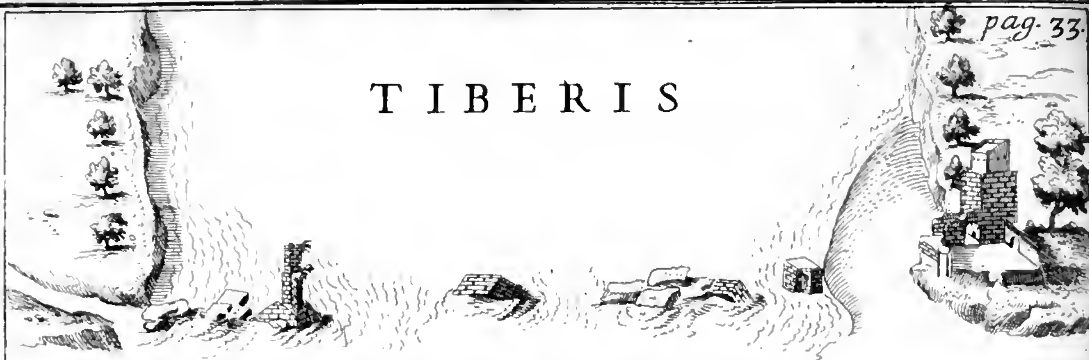

E Ponte antiquissimo in Hortino S. R. E. agro, restituendo, ut hæc ad te celeri calamo scriberem, Xyste Pont. Max. non tam me patriæ amor, qui multum apud omnes valet, quam publici commodi studium, ac tua in primis, tot rebus præclare gestis immortalis gloria, permovit. Nam, te Pontifice, Romana urbs se restitutam circumspicit, & foris Italia universa, partim viis stratis directisque, partim ædificiis amplissimis illustrata gestire videtur. Illa tellus, quæ te prima in lucem editum sinu suo excepit, usque adeo gloriatur ista pontificia tua dignitate, ut longe magis se tibi uni summo Parenti debere fateatur, quam tu te ei debeas, a qua vitam accepisti. Ad eam quo facilior esset per Tiberim accessus, jure optimo anno quinto ineunte felicissimi Pontificatus tui, nova in dies opera meditans,

de

de ponte eidem flumini imponendo statuisti. Quod consilium ut omnes laudibus in cœlum ferunt, quippe percommodum ad tutum & expeditum S. R. E. Cardinalium ad urbem in comitiis, gravibusque negociis iter aperiendum; ego certe ita commendare in animum induxi, ut omnes intelligerent, me non patrii soli studio, sed maxime publicæ utilitatis cupiditate ad scribendum esse incitatum. Narrabo igitur simpliciter singula, non more eorum, qui ne designationem quidem loci videre, sed oculatus testis quæ ipse vidi in comitatu ejus artis peritorum.

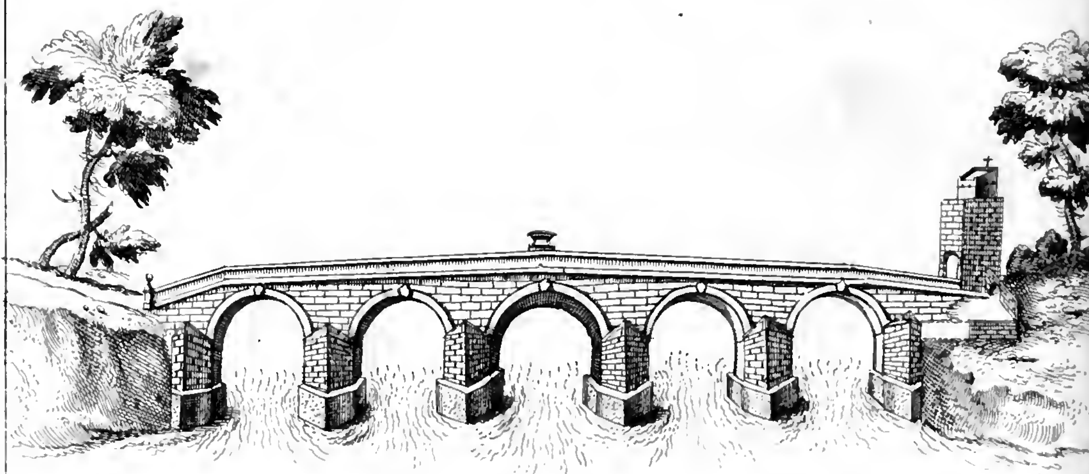
Nonis Maiis CIↃIↃXXCIX. hora XI. Matthæus Bartholinus Tifernas, Architectus Sanctitati tuæ probatus, senatorio ponte instaurato, & aqua ex agro Columnæ summa celeritate ad Quirinalem perducta, ætate gravi ac paralysi male affectus, e porta Flaminia per pontem Milvium prima die ad Burgum S. Leonardi mecum pervenit: qui locus distat ab urbe per Trejam lapides circiter XXVII. per Falerios vero, Civitatis Castellanæ populos, lapides XXX. communi conceptione. Inde Apparitione S. Michaelis Archangeli H. XIV. Hortinam civitatem felicibus auspiciis ingressi sumus: qui dies sacer erat optatissimo Patroni nostri anniversario ob plurima accepta divinitus beneficia. A prandio statim in Tiberim descendimus, qui vix unico fundæ ictu distabat. Lintribus non modo pontis immanes ruinas vidimus, verum etiam manibus tractavimus. Erant partes quidem pontis cœmenticiæ collapsæ senio, minime tamen diminutæ, ut si quis eas potuisset in unum coagmentare, nihil nisi nexum, atque structuram addidisset. Verum, ut ordine capita rerum attingamus, quibus persuasi majores nostri, pontem in agro Hortino erigendum statuerunt, ac tu, *Xyste* Pont. Max. de eo restituendo cogitasti, priusquam de perennitate, de viis, de necessariis ad ædificandum, de utilitatibus, quæ referantur, de præsidio, de Hortinæ civitatis insignibus, in quibus pons enitet, ac denique de

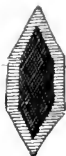

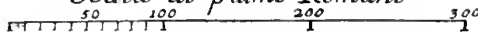

Scala di palmi Romani

de communi architectorum consensu dicam, primum ordiar ab ipso alveo Tiberino, utarque hoc, quasi e renato argumento.

I.

Ex avleo Tiberino.

EA enim in parte Tiberis, si cum Ocriculano comparetur, quasi quidam rivulus videri debet. Etenim Nar post lapidem unum Tiberim ingreditur ad portum, S. Lucidi nuncupatum, in ipso agro Hortino. Vidimus quam esset exigua aqua, quæ alteram partem pontis irrigabat, cum nudatis tantum pedibus adolescens, dum alii remis conarentur, lintrem impelleret. Dum e portu ægre solvimus, vix e medio alveo licebat evadere. Et certe eo loci Hortini ad piscationem fixis palis, transversisque asseribus, juncisque religatis, quam in partem volunt, Tiberim divertunt. Quo fit ut longe melius sit, & minori, ut videtur, sumtu, pontem in Hortino, itidemque in arido ædificare, quam se ludibrio aquarum alibi exponere. Nec vero de Clani dubitandum amplius est; nam quod veteres Romani optarunt, consecuti sumus. Scribit Tacitus Annal. lib. 1. cap. 79. hunc plane in modum: *actum deinde in Senatu ab Arruntio, & Atejo, an ob moderandas Tiberis exundationes verterentur flumina & lacus, per quos augescit. Auditæque municipiorum & coloniarum legationes, orantibus Florentinis, ne Clanis solito alveo demotus in amnem Arnum transferretur, idque ipsis perniciem afferret.* Hæc Tacitus. Licet vero in solo arenti putent se quoque posse in Ocriculano exædificare ac camerare, maxime vereor, ne plane in arido pons consistat, nullo beneficio itinerum posteris relicto. Nam cum primum Nar Tiberi immiscetur, aquarum ubertate ac rapacitate sua omnibus infensus, incredibile est, ut se diffundat.

Nullæ iis in locis, Beatissime Pater, ripæ spectantur, nulli aggeres. Quocumque oculos converteris, undique planicies camporum latissima cernitur, ut cum vel paullulum Tiberis excreverit, in proxima loca subito irrumpat. Est vero & illud proprium Tiberi, arenam ac limum trahere, semperque furari: quod Poetæ pluribus expresserunt. Virgilius VIII. Æneid. v. 63.

Stringentem ripas, & pinguia culta secantem

Ubi vetus interpres: *radentem, imminentem. Nam hoc est Tiberini fluminis proprium adeo, ut ab antiquis Rumon dictus sit, quasi ripas ruminans, & exedens. In sacris etiam serra dicebatur; unde ait nunc: & pinguia culta secantem. In aliqua etiam Urbis parte Terentum dicitur eo quod ripas terat.* Ovidius lib. XIV. Metamorph. sic ait v. 447.

Ubi nubilus unda [sic enim legendum est, non *umbra*]
In mare cum fulva prorumpit Tibris arena.

Idem libro primo Fastorum v. 42.

Radit arenosi Tibridis unda latus.

Sed nemo melius Fausto vate sub tempora Leonis X. quo, ut studia primum literarum revixerunt, ita nunc te, Xyste Pont. florent, & fructus suavissimos colligunt. Fortunatæ, (inquit Xenophon) eæ civitates, quæ cum Principem sortitæ sunt, quo peccare non modo inutile ac perniciosum, sed etiam præmiis propositis recte facere fructuosum sit. Ille igitur Faustus plane expressit damna, quæ ex Tiberi campi accipiunt, his verbis:

Inde petit rapidi fatalia Tibridis arva.

Hinc fit, ut controversiæ unius Tiberis latrocinio innumeræ exortæ sint; ac anno proximo, ab Urbe nondum silentibus judiciis pro Cameræ Apostolicæ Auditore, qui ejus vices gerebat, eo proficisci coactus sit ad Narniensium atque Hortinorum lites de insula Tiberi adnata dirimendas. Et quidem si in Ocriculano exstruatur pons, regressu Tiberis, loco declivi relicto,

exca-

excavatione montium addita, longe plures tragœdiæ secuturæ sunt. Solet Tiberis modo huc, modo illuc vagari. Nunc cui detraxit, maxima usura camporum restituit; nunc quam partem aquis irrigatam videmus, non multo ante viam publicam fuisse vix agnoscimus. In Hortino vero constat a mundi ipsius exortu, utrinque collibus imminentibus, nunquam alveum mutatum, nec quidem veteri & avito posse loco dimoveri. Sed stet pons in Ocriculano; quid sperandum, si ante annos quinque, ubi nunc siccitas terræ minime firmæ existit ad ædificia sustinenda, erat ipse Tiberis alveus pervetustus? Verendum, Beatissime Pater, ne pontem terræ, non Tiberi imponas. Nam locus ubi pons dicitur erigendus in Ocriculano, a fluvio longe distat. Via facienda manu, tentanda ferro, & e proprio alveo, eoque maxime humili ad colles ipsos aqua pertrahenda. Verum fateamur, Tiberim eo adduci, quo vix credimus; providendum diligenter est, ne posteri alium pontem addere cogantur. Cum primum enim Tiberis sese effuderit in amplissimam illam arvorum planiciem, vel alveum mutarit, relictis passim paludibus, tum ex pluviis cœlo labentibus, tum rivis ac torrentibus imas partes suapte natura petentibus, quæ erit Ocriculani pontis utilitas? Quæ damna agricolis consecutura, qui eam partem fertilissimam excolunt? Dabitur igitur, ut mihi quidem certe videtur, progressus in pontibus in infinitum, quem horrent philosophi, nec natura, nec ars agnoscit. Viator certe frustratus munificentiæ tuæ fructibus, dicet, ut ille: *hic cepit ædificare, sed non potuit perficere*; vel quod esset vehementer dolendum: *hic ædificavit, sed frustra*; admiratusque in arenti solo molem, operis commoda nulla sentiet.

II.

Ex perpetuitate, ac duratione.

JAm vero quod pertinet ad durationem ac perpetuitatem, vivunt adhuc qui Hortinum pontem, ita, ut erat, integrum viderunt, ac pedibus ipsi triverunt. Vix septuagesimus annus agitur, cum primum sub Leone X. ex parte lapsus est. Eundem refectum super ipsas ruinas vidimus qua parte ad Hortinum latus vergit. Arcus vero, qui Ameriam spectat, me puero, concidit, eluvione, ut arbitror, Pontificatus Pauli IV. inusitata. Stat tamen adhuc turris: stant pilæ suis locis, quibus arcus innitebatur: stant ipsæ plateæ. Quanquam Hortini pontis ichnographia ex ejus designatione videri potuit. Hunc certe pontem, cum Ameriam iter pateret, viæ Amerinæ nomen dedisse vel ab ipsis Reipublicæ temporibus, probare potest Auximana inscriptio, quam cum de viis agam, in lucem proferam. Quando vero Ocriculanus pons dirutus fuerit, laborat Annalium historia, nullaque plane exstat avorum memoria; imo ut, quod verum est, fateamur, vix quæ hodie exstant vestigia, pontem indicant: & si quæ pontis suspicio sit, vix ædificatum, item dirutum credimus vel hostium adventantium metu, vel, quod timendum etiam nunc est, aquarum incredibili rapacitate. Aquarum enim impetus longe plus potest in Ocriculano, in unum coeuntibus fluviis duobus, Nare ac Tiberi. At nec quidem Hercules contra duos. Sunt igitur in Hortino insignia vestigia, argumenta majoris perpetuitatis ac durationis. Hic sartum tectumque in omnem ætatem fore maximo posterum beneficio sperandum esse, quotquot opifices ac fabricatores locum tentarunt, itidem confirmarunt. Verum afferamus verba Suetonii in Octavio Augusto cap. XXX. *ad coercendum inundationes, alveum*

alveum Tiberis laxavit ac repurgavit, completum olim ruderibus, & ædificiorum prolapsionibus coarctatum. Quo autem facilius undique Urbs adiretur, desumta sibi Flaminia via, Arimino tenus munienda, reliquas triumphalibus viris ex manubiali pecunia sternendas distribuit. Hinc nonnulli pontem in Flaminia ab Augusto factum concludunt: quibus ego negare possum, quod ejus nulla fiat mentio: ac si concesserim, eum in Hortina via collocabo, quæ & *Flaminia* dicta est, cum prius *Amerina* diceretur, ut & aliæ viæ, quæ quasi divortiis diremtæ, nomen deinde proprium consecutæ sunt. Vel certe, quod illi impugnare non poterunt, fatebor in Ocriculano eo argumento, quo illi etiam in Hortino, ponere compellentur. Nam cum dicat Suetonius stratam viam, ut *facilius undique Urbs adiretur*, his verbis concludo, in Hortino quoque eundem pontem construxisse, ut, *Ameria*, *Tuderto*, *Perusia*, aliisque civitatibus facilius Roma adiretur. Quanquam Roscius Amerinus, qui XIV. latifundia prope Tiberim habuisse dicitur, ceterique eorum temporum viri insignes, non nisi breviori, quæ *Amerina via* dicta est, usi creduntur: quod arguit, pontem Hortinum longe antiquiorem fuisse, quam vel ut ad Augustum aut ut quidem ad Severum referamus. Et vero illud magis mirandum, cum usque ad nostra tempora perstitisse immotum, & ætate nostra in seipsum vetustate collapsum, quasi longo senio, corruisse. Nec desunt qui jactent, pontem, vix in Ocriculano erectum, concidisse, tum statim in Hortino tutiori in loco factum: quod quo auctore referant, nescio. Mihi certe satis fuerit, hucusque probasse perpetuitatem majorem vel solum in Hortino esse sperandam.

III.

Ex viis.

HUc accedit, veteres pluribus viis *Hortanum*, atque inde in varias Italiæ partes, non ſecus ac ætate noſtra, ſolitos deduci. Exponam prius antiquiores. Erat enim via *Flaminia*, quæ Romæ a porta Flumentana initium ſumebat. Inde, ut inquit Antoninus, Arimini deſinebat. In hac via exſtitit ſepulcrum Pantomimi Paridis, Ægyptii, Neronis liberti, de quo Martialis lib. XI. Epigr. XIV.

Quiſquis Flaminiam teris, viator,
Noli nobile præterire marmor.

Idem libro VI. Epigr. XXVIII. meminit Glauciæ liberti Melioris, his verbis.

Hoc ſub marmore Glaucias humatus
Juncto Flaminiæ jacet ſepulcro.

Hæc via, ut ſcribit Strabo, per Tuſciam & Umbriam Ariminum uſque a C. Flaminio, Arimino Bononiam a M. Lepido, ſtrata, *Æmilia* etiam dicta eſt. *Flaminiæ* juncta erat *Claudia* ſeu *Clodia*, quæ Roma Lucam ducebat, ut legimus in Antonini Itinerario hunc in modum

Roma.
Baccanas.
Sutrium.
Forum Caſſii.
Vulſinios.
Cluſium.
Ad ſtatuas.
Arretium.
Ad fines.
Florentiam.
Piſtorium.
Lucam.

Erat

Erat prӕterea via *Annia*, ut conſtat ex inſcriptione, quӕ Faleriis in Faliſcis hunc plane in modum legitur.

HONORI
IMP. CAESARIS . DIVI . F
AVGVSTI . PONT. MAXIM
PATR. PATRIAE . ET MVNICIP
MAGISTRI . AVGVSTALES
C. EGNATIVS . M. L. GLYCO
C. EGNATIVS . C. L. MVSICVS
C. IVLIVS CAESAR . LISOCHRYSVS
Q. FLORINIVS . Q. L. PRINCEPS
VIAM AVGVSTAM . AB . VIA
ANNIA . EXTRA . PORTAM . AD
CERERIS . SILICES . STERNENDAM
CVRARVNT . PECVNIA . SVA
PRO . LVDIS

In qua inſcriptione mentio etiam fit *viӕ Auguſtӕ*, quӕ non procul a *Flaminia* in *Anniam* incidebat in *Faliſcis*: quos populos, Xyſte Pontifex non modo rerum ſacrarum, verum etiam veterum hiſtoriarum peritiſſime, ſub una gubernatione paullo ante concluſiſti. Ac Hortinum eſſe in Faliſcis probat Hortina inſcriptio, quӕ ſic habet.

...OR

. . . .

. . . .

. . . .

. . . . OR

DO . ET . POPVLVS COLONI

AE . FALISCORVM . CV

RANTE . TYRIO . SEPTIMI

O. AZIZO . V. P. CVR. R.P. DEVO

TI. NVMINI . MAIESTATI

QVE . EIVS

Redeo ad vias. Erat via *Caſſia*, a Caſſio, qui eam ſtravit, dicta, teſte Feſto Pompejo, de qua Cicero Philippica XII. cap. 9. ſic ſcribit: *Tres viæ ſunt ad Mutinam*; nempe *a ſupero mari Flaminia, ab infero Aurelia; media, Caſſia*. Erat præterea via *Cimina*, collem Ciminum petens. Unde illud Virgilii Æneid. lib. VII. v. 697.

Et Cimini cum monte lacum, lucoſque Capenos.

Denique erat via *Amerina*, quæ ex via *Flaminia*, & *Caſſia* diſcedens, quod *Ameriam* per Hortinum pontem duceret, *Amerina* dicta eſt. Demonſtrant ab *Horchiano* Hortanum verſus viæ ſtratæ ſilicibus. Has omnes vias, præter Trajanas, *Flaminiæ* in Tuſcia fuiſſe adjunctas liquet, omneſque adnumerat Auximana inſcriptio, quam ſuperius pollicitus, hic locus poſtulat, ut ita, ut exſtat in marmore, deſcribatur.

C. OP-

C. OPPIO . C. F. VEL
SABINO . IVLIO . NEPOTI
M. VIBIO . SOLEMNI . SEVERO
COS
ADLECTO . A . SACRATISSIMO . IMP
HADRIANO . AVG
INTER . TRIBVNICIOS . PR. PEREGR
CANDIDATO . AVG
LEGATO . PROV. BAETICAE . CVR. VIAR
CLODIAE . ANNIAE . CASSIAE
CIMINAE . TRIVM . TRAIANARVM
ET. AMERINAE . LEG . LEGION . XI
GL. P. F. LEG . AVG. PR. PR
PROVINCIAE. LVSITANIAE
PRO. COS. PROV . BAETICAE
PATRONO . COL
LEONAS . LIB
AD. CENSVS. PATRONI
ET. IN. DEDIC . STATVAE
COLONIS. CENAM. DEDIT

Hæc de antiquis viis: inter quas *Amerinæ* ita mentionem fieri credendum eſt, ut ea multo ante fuerit, in eademque, ut in *Flaminia*, pontem intelligamus exſtitiſſe, ut Suetonium, licet pontis nulla fiat mentio, interpretemur. Quæ enim via dici poteſt, quæ fluminum curſu impedita, tabellarios citatis equis prætereuntes impediret? Novæ viæ, mutatis tantum nominibus, totidem ſunt. Si tamen ad antiqua nomina alludere voluerimus, viis tribus diſtinctis, his milliaribus, vulgo tritis, in Hortinum pontem manu ducimur.

I.	II.	III.
Via Cassia.	*Via Augusta.*	*Via Flaminia.*
Roma	Roma	Roma
Storram VII.	Primam portam VII.	Primam portam VII.
Baccanas VII.	Castrum novum IX.	Castrum novum IX.
Nepere VII.	Arinianum VII.	Arinianum VII.
Horchianum VIII.	Civitatem Castellanam VIII.	Burgum S.Leonardi VIII.
Hortinum VII.	Ocriculum VII.	Horranum VIII.
Narniam VI.	Narniam VII.	Narniam VI.
XLII.	XLV.	XLV.

Egredientibus vero, pontem Hortinum, quasi bivium Herculis, occurrit. Sinistrorsum quidem Ameriam, Tudertum, Perusiam, ac Patrimonium totum, ut vocant, stratis viis peragramus: ad quam partem pertinet illa via, quæ nunc Perusiæ maximis impensis sternitur. Hac Tifernates, Eugubini, Urbinates, ceterique commodiori via ac breviori, quam Spoletio, ducuntur. Dextrorsum per Tiberim, S. Liberatum Hortinorum castrum, Montorium, Stifonem, ac Naris vallem, Narniam ipsam vel attingimus una via, vel per medium etiam alia pervadimus. Quod si ex tribus viis propositis, *Flaminia* omnium longissima utamur, quæ pluribus obliquitatibus ducit ad Burgum S. Leonardi, vix. IV. lapides communi conceptione, geometricum vix sextum attingit, non secus ac ex Urbe ad capita fontis Aquæ Columnæ XIII. lapides vulgo, geometrice vero XXII. numerantur. Id ego ostendo ex fidis certisque hominibus, qui utramque mensi filo ex cannis XVIII. & cannis palm.x.hæc spatia repererunt. Veteri Hortino ponte ad Gallesii itidem pontem, qui locus *Rustica* nuncupatur, spatium deducitur in fila 247.

Hinc ad Burgum S. Leonardi fila 94.

Deinde qui missi sunt, ut Narniensem viam metirentur, sic retulerunt: ex veteri Hortino ponte usque ad S. Liberati fila 190. cannæ 3420. Hospitium Montorii fila 90. cannæ 1620. Stifo-

Stifonem fila 60. 1080.
Pontem Narniensem fila 110. cannæ 1980.
A porta Romana, nuncupata Narniæ, ad Ocriculum fil. 330. cannæ 5940.
Portum Gallesii fila 130. cannæ 2340.
Burgum S. Leonardi fila 120. cannæ 2160.

I V.

Ex necessariis ad ædificandum.

QUæ vero ad ædificandum præcipue requiruntur, illa sunt: marmor, tophus, lateres, coementa, calx, pulvis puteolanus, ligna: locus etiam, ipsis fabris non incommodus. Illa priora in ipso opere sunt vel nullo, vel certe vilissimo pretio. Pulvis puteolanus in Misciano, marmor ad radices clivi S. Mariæ Gratiarum, lateres ad fontem pineum, calx in Tusciano, ligna in proxima silva. Quid vero dicam de alvei angustiis, & aquæ tenuitate, ut trimestri pene censeant aliqui, modo strenue ædificetur, attolli posse opus ab aquis ipsis? Quæ omnia an minores sint habitura expensas, quam in Ocriculano, ipsi artifices judicent. Ibi enim præter quasdam Ocreæ reliquias, desiderantur omnia, vel longe carius coemantur, aut comportentur oportet. Mira in iis locis solitudo, nulli commeatus, nulla habitatio, nulla humana adjumenta. Ac si operibus interdum augeri opus debeat; unde homines petantur? Si qui ægrotent, quo loco curentur? Et certe fabris providendum est, & in primis architecto male affecto, cum præsertim cetera omnia in Hortino sint longe meliora. Est civitas proxima, quæ victui necessaria suppeditat. Accolæ exterorum in primis amantissimi certabunt officiis in juvandis operibus: sunt sacra hospitia, infirmorum subsidia. Utinam, Beatissime Pater, ut antiquitus hæc civitas sacris domibus nobilitata est, ita tua munificentia,

quæ omnium superiorum Pontificum munificentiam longe superat, hoc publico pontis beneficio sibi & S. R. E. restituta quasi ex obscuris, in quibus jacuit, tenebris, in lucem jucundissimam redeat. Legimus apud auctores gravissimos, Belisarium cum ex Africa tertium Romam reverteretur, extinctis penitusque deletis Vandalis, gratias Deo egisse pro victoria reportata, ac in manibus Vigilii Pont. Max. auream Crucem gemmis pretiosissimis ornatam, sculptamque rebus a se præclare gestis, librarum C. aræ Sancti Petri in Vaticano imposuisse, necnon duas domos hospitales, alteram in *via lata*, alteram via *Flaminia*: ac juxta *Hortinam civitatem* Etruriæ cœnobium Sancti Juvenalis exædificasse. Id præter tenuissima vestigia, nomen retinuit, quo una ex XIV. regionibus ejus civitatis communiter teritur. Quod si vana ethnicorum monumenta quæramus, ut cetera silentio prætereantur, lapide uno & eo amplius a ponte distat lacus *Vadimonius*, a veteribus sæpius celebratus, agri *Hortini* per solstitia in Tiberim turbatus influens. Hunc, locorum vicinitate, historici plurimi falso vel *Bassano*, vel *Bassanello* tribuerunt, ut alii longius aberrantes *Viterbium* transtulerunt. Quos omnes vel una de lacu *Vadimonis* Plinii Secundi pulcherrima descriptio lib. VIII. epist. XX. ad Gallum, plane convincit.

V.

Ex utilitatibus, quæ referuntur.

LOcus postulat, ut, quæ Roma ac viatores ex Hortino ponte commoda relaturi sunt, commonstremus: quem ego locum excurro brevius, quam res ipsa patiatur. Nam, ut a viatoribus initium sumam, incident illi non in deserta loca, non invia, sed pervia, ac populo celeberrima, &, quod optandum est, bonorum omnium copia uberrima. Præterea accedit illa utili-

utilitas maxima, quod aditus sit *Patrimonio* universo, ac *Viterbiensibus*, ac *Perusinis*, *Tuscis*, & *Umbris*, aperta via utrinque commeantibus, tanta brevitate ac suavitate itinerum, quanta ne desiderari quidem posset. Quodvero pertinet ad Romanam Urbem, illud ego caput dumtaxat attingam, quod ex navigatione Tiberina deducitur. Cetera silentio involvam: quod libenter feci in aliis, ne sim longior. Ad pontem *Hortinum* ex Piceno quæcumque fuerint delatæ merces, Romam leni amne transferri possunt. Horreum Romanorum semper fuit *Hortana civitas*: quod maxime superioribus annis experti sumus. Nam cum caritate annonæ Urbs Roma laboraret, frumentum ex vicinis locis in pontem *Hortinum*, inde per Tiberim Romam advectum est, te auctore, Xyste Pont. Max. qui, quasi alter Joseph, initio pontificatus tui, populo fame enecto, divina providentia sic disponente, succurristi. Hinc quotidie lintres solvunt plenæ vino, oleo, fructibus, Amerinis ficubus & calathis, altilibus, vasis, lignis tum ad ædificia, tum ad usum domesticum, atque aliis, generis ejusdem rebus necessariis. Ac *Spoletio*, *Mevania*, *Tuderto*, *Perusia*, *Tiferno*, *Foro Flaminii* per *Tiniam*, qui fluvius ex monte Fulgineo manat, exiguis navigiis majores nostri in Tiberim *Hortinum*, atque hinc Romam usque plurima perduxisse feruntur, teste ipso Strabone. In quo non erit a proposito alienum, si afferantur verba Plinii Secundi, dum Apollinari villæ suæ amœnitatem describit, quæ non procul ab Apennino ad Tifernum sita erat, ut si tam longe commoda sensit Roma temporibus illis, hæc viciniora, ex *Hortino* ponte, navigatione adaucta, toto animo complectatur: *cuncta*, inquit Plinius lib. v. epist. VI. *perennibus rivis nutriuntur. Sed ubi aquæ plurimum, palus nulla, quia devexa terra quidquid liquoris accepit, nec absorbuit, effundit in Tiberim. Medios ille agros secat: navium patiens, omnes fruges devehit in Urbem hieme dumtaxat, & vere. Æstate summittitur, immensique fluminis nomen arenti alveo deserit; autumno resumit.* Hæc Plinius.

IV. *Ex*

V. I.

Ex præsidio.

Additur hæc utilitas maxima, quæ ex præsidio desumitur. Ac præsidium pontibus necessarium esse, testatur Julius Cæsar, qui lib. IV. cap. XVII. de bello Gallico scribens, sic inquit: *Cæsar his de caussis, quas commemoravi, Rhenum transire decreverat; sed navibus transire neque satis tutum esse arbitrabatur, neque suæ, neque Populi Romani dignitatis esse statuebat. Itaque etsi summa difficultas faciundi pontis proponebatur propter latitudinem, rapiditatem, altitudinemque fluminis; tamen id sibi contendendum, aut aliter non transducendum exercitum existimabat.* Rationem igitur pontis hanc instituit. Cum descripsisset pontem, non multo post subdit cap. XVIII. *Diebus decem, quibus materia cœpta erat comportari, omni opere effecto, exercitus transducitur. Cæsar ad utramque partem pontis firmo præsidio relicto, in fines Sicambrorum contendit.* Hæc Cæsar. At præsidium nullum exstare constat in *Ocriculano*, a Ladislao Rege, ut scribit Antonius Massa de Origine Faliscorum, castro diruto, quod pontis defensioni substructum fuerat. Deleta etiam penitus *Ocrea* est, cujus arx *Ocriculum* fuisse dicitur. In *Hortino* vero adhuc stat munitissima turris, qua parte *Ameria* exsistit, ponti incubans, excubansque. Tum pons ipse *Burgo* ac mœnibus usque ad hunc diem cingitur. Ideo se in Tiberim mergere *Hortanam* urbem scriptores nonnulli tradiderunt, quod ea ad Tiberim usque ædificiis pertineret, ut apertissime ostendunt & insignia vestigia non modo civium, sed coenobii Monialium S. Georgii (ad quas, literas adhuc habemus Eugenii IV. Pont.) & domus præterea non infrequentes, & hospitia. Visuntur etiam portæ, quibus Burgus claudebatur ad pontis tutelam, inter quas terebrato topho ad viatorum commoditatem immensæ magnitudinis una exsistit, cui plane congruit illud Ovidii lib. III. Metamorphoseon v. 160.

Et levibus tophis nativum duxerat arcum.

Ipsa vero civitas, sublimi topho innixa, antiquitate sua nobilis, imminet: & dum oculis prospectu pulcherrimo, ac naturæ spectaculo admirando voluptatem exhibet, robore suo sese tuetur maxime. Conspicitur amœno agmine Tiberis, & ad portum onustæ cymbæ partim adventantium, partim abeuntium, ut si illi pons addatur, quasi pretiosa gemma anulo adjuncta, incredibile sit quantæ S. R. E. jucunditati ac commodo futura sit. Hæc, urbe Roma sæpius capta ac vastata, maximo totius Italiæ dolore, Narnia etiam penitus direpta, non modo antiquioribus, sed proximis annis sola se defendit ab hostium obsidione. Hæc inter munitissimas urbes in Statu Ecclesiastico habetur, & cum *Urbe veteri* ut certat præsidio, ita antiquitate nulli cedit. De hac illud Virgilij, ut scribit Volaterranus, intelligitur, Æneid. lib. VII. v. 715.

Qui Tiberim, Fabarimque bibunt, quos frigida misit
Nursia, & Hortinæ classes, populique Latini.

Hic Nicolaus ille Pontifex, Picenus, nisi fallor, cui, Pater Beatissime, munificentissimum sepulcrum in Exquiliis, antequam Pontifex creareris, patrio solo gratus, posuisti, constitit, ac literas Apostolicas dedit in ipso cœnobio S. Francisci familiæ tuæ. Hic itidem S. Francisci cilicium integrum exstat, & ejusdem nomine in dies exornantur, & amplificantur ædes: ut, qui locus olim sacer Vestæ, ac Vulcano fuerat, vero Deo restituatur. Sed, ut revertar ad præsidium pontis, unde fueram digressus, in *Hortina* arce *Albericus Etruriæ Marchio* circa annum DCCCC.& XVII.sedem tutissimam sibi elegit, qui Joannis X. Pontificis odio Hungaros in Italiam invexerat. Huc venit Zacharias primus Pont. Max. ut legimus apud Damasum Bibliothecarium, cui obviam factus est Liutprandus Rex Langobardorum Narniæ: quo tempore *Narnia* ipsa, *Ameria*, *Polimartium*, & *Hortinum* S. R. E. restituitur. Inter quas urbes, vel quod prima sese dederat *civitas Hortina*, vel ob insigne aliquod bene-

beneficium Romanæ Ecclesiæ tributum ab illis populis, eo sæculo Pontifex claves Hortinæ universitati dono dedit, eo dicto, MUNUS FIDELITATIS S. R. E. quas in insignibus suis propterea præfert. Quod donum tantum est, quantum explicare oratione nunquam possem, & quo nulla urbs, nulla regio gloriatur.

VII.

Ex insignibus Hortinæ civitatis.

SUb clavibus Pontem in iisdem insignibus præfert *Hortina* Universitas. Quod si Pontificem a *Ponte* licet deducere, quod is, divinitus sibi data potestate, quasi quodam *Ponte* non manufacto, sed divino, hujus maris periculis emersos ad portum felicissime perducat, ubi perpetuo ævo beati fruuntur, æquum erit, Pater Beatissime, *Hortinæ civitati* avitæ dignitatis suæ insignia restituere. Addetur in insignibus BENEFACTORI OPTIMO. Addetur nomen tuum, quo unico beneficium hoc, per multos annos desideratum, consecuti fuerimus. Ac si Roma ea in parte, quæ, ruinis obruta, deserta erat, te auctore, exculta, incoli cœpit, hoc etiam *Hortina* urbs consequetur, ut *Burgum*, quo pons clauditur ac defenditur, novis ædificiis, ac veteribus, quæ adhuc exstant, sub tuo nomine restituat ac nuncupet publicæ commoditati & merito. Nam veteres Poetæ eos, qui beneficii memoriam posteris reliquissent,

Inventas aut qui vitam excoluere per artes,
Quique sui memores alios fecere merendo,

ceteris superiores cœlo invexerunt. Erit igitur Pons a Pontifice Maximo in Hortino attollendus, cujus exstant insignia vestigia, mille commoda fabrorum, marmoris, lignorum, calcis, omniumque necessariorum, præsidii, commeatus, mercium. Et vero hæc gloria tibi uni merito, Xyste Pont. relicta est, quam nulla ætas labefa-

ctare

ctare possit. Nam a xxx. circiter annis semper de *Hortino* ponte, opere marmoreo exornando Pontifices consilium ceperunt. Verum, ut de Obelisco Vaticano illustriori loco ponendo, de siccandis Pontinis paludibus, aliisque plurimis præclare quidem cogitarunt; nunquam tamen ea vel attingere quidem conati sunt, aut impensis territi, aut morte præventi, vel aliis negociis occupati.

VIII.

Ex communi consensu artificum.

Venit ad visendum pontem sub Paulo IV. Boccatius Florentinus. In *Hortino* is statuit. Venerunt plurimi sub Pio IV. Idem statuerunt in *Hortino*: quo tempore cum de Centumcellis & *Hortino* ponte proponeretur, nisi celeritate arcis ad impetum piratarum frangendum retardatum fuisset negocium, pontem in *Hortino* haberemus. Testis esse potest Hieronymus Melchior, Cameræ Apostolicæ Clericus, & Episcopus Maceratensis, qui nonnisi in Hortino pontem fieri posse, sæpius summis Pontificibus retulit ac confirmavit pro commodis, quæ ex eo ager Picenus erat relaturus. Sub Pio V. Jacobus Porta insignis in hac arte idem sensit. Sub Gregorio XIII. diversis temporibus eodem confluxerunt Ascanius Finitius Urbinas, Mascharinus, ac Gulielmi duo: qui omnes in eandem sententiam pedibus venerunt, in *Hortino* solum leviori expensa, tutiori ac firmiori in loco, necnon viatoribus undique Romam confluentibus commodiori, pontem esse coelo attollendum: ut interim prætereantur itinera pecorum necessaria, ac bina quotannis, quorum causa, ut fertur, eorundem domini sæpius aureorum x. millia exponere voluerunt ad pontis *Hortini* exædificationem. Nec vero ut hæc pauca non prætereamus, deterrere viatorem debet, quod paullulum divertit, si divertere is putandus est, qui commodiori via, & in

Picenum universum breviori perducitur. Non circumeunda Narniensis rupes tam difficilis, sed plana via terenda prope Gallesium, inde *Hortinum*, ad cujus pontem via Amerina sane brevior, ac commodior non modo Perusiam, sed in Picenum deducitur: altera Narnia vix tertium lapidem addit. Quæ omnia eo validiora videri debent, ac firmiora argumenta, quod in Ocriculano, ut ejus artis periti confirmant, non modo quinctus, aut decimus arcus; sed vix quinquagesimus satis futurus creditur ad coercendum Tiberis impetum cum ἀδύνατον sit eo loci pontem ædificare. Quæ attentius contemplatus, non satis mirari possum, esse tantum hominum concursum & consensum pro Ocriculano. Sed ut in philosophia sæpe contingit, ut si quis novam aliquam opinionem invexerit, statim ut inaudita explodatur, licet vera, & ingeniis subtilioribus probata, ut de orbium cœlestium, aut simplicium corporum forma, de motu, de primis initiis rerum, aut naturalium corporum affectionibus; sic sane in tritam Ocriculanam incidentes homines, vulgo tracti, quam ante pedes habent, viam tantum spectant, minus cogitantes de alia, quam nec quid est somniarunt; licet illa omnia commoda secum, ut dixi, afferat. Sed veritas a multis quidem oppugnatur; se tamen ipsa tuetur. Audiendi sunt artis periti, & quidem singuli, quorum id erit judicium, nos reditus portus perdere, non privatum, ut illi, sed commune bonum quærere, & longe levioribus expensis posse pontem erigere. *Hortini* populi omni gratia ac favore destituti, quibus illi abundant, in te uno solum summo Pontifice, & peritissimo itinerum, & viarum, & commodorum Urbis, spes suas omnes collocarunt. Tu, Xyste Pontifex, qui omnia superasti, & quæ superiores Pontifices vix animo attigerunt, re ipsa præstitisti hoc quadriennio celeritate, & omnium admiratione, incredibili hanc coronidem tot præclare rebus tuis gestis adde. Hoc unum ut absolvas in primis omnes exposcunt, precanturque. Extinxisti furentem exsulum vim, aquam ad Capitolium

quasi

quasi triumphantem evexisti, mare ipsum domuisti admirabili classe. Restat tibi Albula subdenda, ut qui, quasi alter Moses, aquas arentibus montibus reddidisti, populum Christianum sicco pede non per mare Rubrum, sed per Tiberim *Hortino* ponte in universam Italiam deducas. Ignosces, Pater Beatissime, si tantum ausus sum, ut ad pedes Sanctitatis tuæ hæc rudiori stilo, & vix triduo commentata, afferrem, quæ multo ante tibi perspecta fuisse non dubito. Feci audacius, publico beneficio potius, quam patriæ permotus precibus, non sine spe maxima eventus. Quid enim a Sixto V. Pontifice non liceat sperare? Quo tempore non deero ædificiis, quæ erexisti, hoc etiam addere, quasi coronam capitis tui, quod in omnem posteritatem non modo in marmoribus ipsis sculptum vivat, sed in monumentis etiam in omnem posteritatem perduret.

Finis Narrationis.

JULII · ROSCII · HORTINI

EPIGRAMMATA . XII

IN . LAUDEM

XYSTI · V

PONT. MAX

I.

De Ponte in agro Hortino imponendo Tiberi.

Hunc niveo pontem Cæsar de marmore struxit,
Dum fera belligeros cogit in arma viros.

Romanæ hunc pedibus suetæ calcare phalanges,
Quas patrio abstraxit limine Martis honos.

Hinc sæpe in Latium, parto rediere triumpho,
Duxere & vinctos terga retorta duces.

Hæc quoque, Xyste, tuis addatur gloria factis,
Occlusam Tiberi ponte dedisse viam.

II. *Ad*

II.

Ad Fratrem Felicem Perettum, Cardinalem, Montaltum nuncupatum, qui nunc est Xystus V.

Roscius anno CIƆIƆLXXV. dum Clericus in Romano seminario sacræ Theologiæ operam navaret.

Mons altus, dumisque rigens, sed luce refulgens
Stat tibi inaccesso vertice, magne Pater.

I Felix: sentes cedent, collesque supini
Imperio cedent colla superba tuo.

Nam video quæ sæcla tibi, venientibus annis,
Quæ spondent votis sidera clara tuis.

Quod si vera cano, post te mea Musa per auras
Evolet, & sanctos excubet ante pedes.

III. De

III.

De Obeliſco Vaticano menſe Februarii CIↃIↃLXXXVI. priuſquam loco moveretur, aut aliquis de tanto opere gratularetur, una cum libro de operibus Miſericordiæ, Xyſto V. carmen offertur.

ÆGypti duris moles exciſa cavernis
Miranda in Latium per mare vecta rate:

Quæ, ſacra Cæſaribus, ſummo ſtetit æmula cœlo
Ad Vaticani plena theatra jugi;

Nunc veteri dimota loco pro limine templi
Aurea victricem tollit ad aſtra crucem.

Strata ſuperſtitio vetus eſt, Regumque profana
Nomina ſub Chriſti relligione jacent.

Uni, Xyſte, tibi hoc debet pulcherrima Roma,
Per quem ſancta novo fulget honore Fides.

IV. Aliud

IV.

Aliud.

Hanc Xystus molem tenebrosa in parte latentem
Ad Vaticani limina sacra locat.

Magnum opus, & saeclis ullis non hactenus ausum,
Et cui det plausus aemula posteritas.

Non tamen hoc tantum mirabere, quam quod in alto
Vertice fixa vides clara trophaea Crucis.

V.

Ad Xystum V. Pont. Max. In Thesaurum sanitatis tuendae Castoris Durantis.

Has tibi, Xyste Pater, quamvis majora merenti,
Ex agro Castor paupere fodit opes.

His virides anni senibus firmantur, & artus:
His datur in longo tempore longa quies.

Vive diu, pastorque, gregis tutare salutem:
Ex te uno pendet Praesule, tuta salus,

Ut postquam seri relegent tua facta nepotes,
Dicant, te nullo tempore posse mori.

VI. De

VI.

De ejusdem liberalitate ac munificentia in redemptione captivorum.

QVos fera barbaries, Christoque inimica, catenis
Vinctos tam longe distinet a patria;
Hos redimit Xysti pietas: quasque hostis abegit,
Ad tuta errantes septa reducit oves.
Hinc comitum delecta manus rate cærula verrit,
Solvit, & infido libera colla jugo.
Summe Deus, læti Ausoniam, patriosque penates
Dum repetunt, præsens carbasa pande rati.

VII.

In fontem Felicem in dorso Quirinalis constructum.

Alta Quirinali quæ semita vertice longo
Ducitur, & Thermas obstupefacta videt,
Miratur fontes sublimi assurgere saxo,
Et quot felices Appias edit aquas.
Scilicet, ut latices haurit de marmore duro,
Divinum Ebræus tollit ad astra ducem;
Sic bona posteritas magnum canet æmula, Xystum
Vbere directas amne rigasse vias.

VIII. Aliud

VIII.

Aliud.

XYste Pater, per quem veteres instaurat honores
Roma, quibus jacuit semisepulta locis,
Exsurgit decus antiquum, patet ampla viarum
Semita, & æquatis collibus alta secat
Jam neque Flaminiæ cedunt juga celsa Quirini,
Nec Vaticanis vallibus Exquiliæ.
Sumite felices felicia dona Quirites:
Finibus e longis lympha beata venit.

IX.

Aliud de Urbe restituta.

XYste Pater, cujus lætatur sidere Roma,
Et monte excelso tollit ad astra caput;
Dum latiis per te pietas viget aurea terris,
Omnibus & tutas pax sinit ire vias,
Vive diu felix: sic stent tibi sidera amica,
Sic durent faustis culmina sideribus.

X.

De Aquæductu Felici.

ROma, tibi properat regali ducta labore
Lympha, cavernosis præcipitata jugis.
Exquilias rigat illa gradu, collesque Quirini,
Et quæ felici sternitur arte, viam.
Tu Xysti munus purum servare memento,
Munificum ut longo tempore duret opus

XI.

Ad Xystum V. Pont. Max. dum capita aquæ Felicis inviseret per agrum Tusculanum.

XYste Pater, cui Roma potens, cui supplicat Orbis,
Et quantum immenso clauditur Oceano;
Deposita dum mole gravi, secedis ad umbras,
Et peragras sancto Tuscula rura pede.
Qui dat jura loco generosa e stirpe Sabellus,
Hospitio quam te vellet habere suo!
Vellet & antiquæ populus telluris alumnus
Dilecto superis Principis ore frui.
Vox tamen una sonat populi, populumque regentis:
Sæpius huc faustum ferque referque pedem.

XII.

De nova Romana Urbe sub Xysto V. Pont. Max.

URbem, quam niveo reparari marmore cernis,
Distingui & longis per juga celsa viis;
Molibus eductis sublimi assurgere Olympo,
Defensam invicta, conspicuamque Cruce;
Est opus hoc Xysti, quo Principe Roma resurgit,
Clara prius terris, nunc super astra nitens.

SAN-

SANCTI CASSIANI
EPISCOPI HORTENSIS
ACTA BREVIA
Ex M.S. codice membraneo in 4.° de Vitis Sanctorum.

CAssianus Episcopus ex nobili genere in Alexandria urbe natus, a Sancto Zenone ejusdem urbis Episcopo divinis literis eruditus, Dominum ab infantia coluit. Omnia proximo distribuens, in Ortensi urbe Ecclesiam in honorem Sancti Laurentij, sicut ab eodem in visu doctus fuerat, construxit. Verum Jovianus Imperator Dominum timens (qui successerat Juliano Apostatæ) elegit eum, conclamante populo, in Ortensi urbe Episcopum. Sed cum eam aliquandiu in omni sanctitate rexisset, vale dicens omnibus, omnia dereliquit, & cum paucis clericis peregrinationem arripuit, intransque mare, propitiante Domino, usque ad Massiliam navigavit, unde, sæviente hæreticorum & paganorum persecutione, Augustodunum pervenit, & a Sancto Simplicio Episcopo exceptus, ad ipsius Simplicii petitionem, cum eo per triennium mansit, Quarto anno Sanctus Smiplicius migravit ad Dominum, & omnis Clerus & populus Cassianum elegerunt Episcopum: qui Ecclesiam per XX. annos strenue gubernavit, & sic migrans ad Dominum, multis miraculis coruscavit. Hic est Cassianus, de quo dictum est in Vita Sancti Germani.

ALEXANDRI. IV.
PONT. MAX.

EPISTOLA

Ad Virgines ſacras ordinis Sancti Damiani civitatis Hortanæ.

ALexander Epiſcopus Servus Servorum Dei.

A. D. 1255. Dilectis in Chriſto filiabus Abbatiſſæ & conventui monialium incluſarum monaſterii Sancti Georgii Ortani, Ordinis Sancti Damiani, ad Romanam Eccleſiam nullo medio pertinentis, ſalutem & Apoſtolicam benedictionem.

Paupertati veſtræ, quam voluntarie propter Deum elegiſtis, ac quieti, paterna in poſterum ſollicitudine providere volentes, auctoritate vobis præſentium indulgemus, ut vos ad præſtationem procurationum Legatorum Sedis Apoſtolicæ vel Nunciorum ipſius, aut exactionum vel collectarum, ſeu ſubſidiorum quorumcumque, minime teneamini, nec ad ea ſolvenda per literas dictæ Sedis Legatorum vel Nunciorum ejuſdem, cujuſcumqne tenoris exiſtant, aut cujuſcumque auctoritate compelli in perpetuum valeatis. Nos enim decernimus irritas & inanes interdicti, ſuſpenſionis, & excommunicationis ſententias, ſi quas propter hoc in vos vel in veſtrarum aliquas aut monaſterium veſtrum impoſterum contigerit promulgari. Nulli ergo omnino hominum liceat hanc paginam noſtræ conceſſionis & conſtitutionis infringere, vel ei auſu temerario contraire. Si quis autem hoc attentare præſumpſerit, indignationem Omnipotentis Dei & Beatorum Petri & Pauli, Apoſtolorum ejus, ſe noverit incurſurum.

Datum Laterani V. Kal. Januarii, Pontificatus noſtri anno ſecundo.

IN-

INDEX RERUM

LIBRI III.

Fa-

F

G

H

I

L

M

N

O

P

Errores, qui irrepserunt in Antiquitates Hortanas Lib. I. II. & III. sic emenda

Lib.I. & II.

Pagina.	*Linea.*
54.	4. a fine. *lege* CCIV.
	5. anno altero ab eo, quo arcus in Foro.
57.	12. DCCCCLXIII.
69.	5. ORDO sunt
89.	2. *a fine*, Cicero
198.	2. Profecto
208.	6. Theodosii
216.	6. *a fine*, Ferrariensi) *antiquiores* Gelasianum 217.

Pagina.	*Linea.*
217	6. *a fine*, num. LX.
228.	2. compendiariis
253.	15. Coeleſtino
244.	7. ἀρχαικῶς
249.	17. reſiſterent
275.	8. *a fine*, ac
278.	16. DCCXL.
280.	a fine, *dele* in
316.	5. *Aleottus* Argentenſis
341.	6. *ſilentium*
455.	23. XIIII.
502.	7. *a fine*, Etruſcis ſomnialis
509.	*poſt* 900. *adde*. 904. XII. Stephanus. 285. *& muta numeros ſubſequentes*.

Lib. III.

33.	4. *Alveo*.

DISCORSO

DI MONSIGNORE

FERDINANDO NUZZI

Cherico della Camera Apoſtolica, prefetto dell' Annona, e dipoi

CARDINALE di SANTA CHIESA

Intorno alla coltivazione e popolazione della Campagna di Roma.

IMPRESSIONE SECONDA.

ALLA SANTITA'
DI NOSTRO SIGNORE
PAPA
CLEMENTE XI

Beatissimo Padre.

Oichè piacque alla SANTITA' VOSTRA di raccomandare al mio poco talento la prefettura dell'Annona, carica importantissima, e istituita per ben comune di Roma, e de' popoli a lei soggetti, io sin dallora che ricevetti questo contrasegno onorifico e insigne della sua clemenza, niuna cosa maggiormente mi posi nell'animo, quanto lo studio di corrispondere alle brame della S. V. la quale invigilando continuamente al bene universale, non cessa d'inculcare con amorosissime istanze quelle cose, che concernono il pubblico giovamento. Laonde a tal fine nel bel principio del suo gloriosissimo Pontificato istituì la Congregazione, chiamata del *Sollievo*, composta di Cardinali, Prelati, e Cavalieri, pieni di senno, e di tutta quella sperienza, che può desiderarsi, per cercare i

modi di porre in opera ſopra ogni altra coſa l'eroico diſegno, che ha VOSTRA BEATITUDINE, di reſtituire la coltura in quella parte del Lazio, che ora chiamiamo *Campagna di Roma*: la quale impreſa, comechè tentata da altri Sommi Pontefici, non ſi è però mai eſeguita, o ſia per la brevità del loro vivere (il qual dubbio, perchè ſtia lontano dalla S. V. Iddio benedetto l'ha eſaltata nell' età ſua migliore, e più florida) o ſia, perchè i ſuoi Predeceſſori applicarono i loro penſieri alla ſola *frumentazione*, quando poteano e doveano introdurvi ogni ſpecie di coltivazione, di cui ſono capaci i terreni della noſtra *Campagna*, e con eſſa ancora la *popolazione*, con la quale ſi ſarebbe maggiormente promoſſa e accreſciuta la ſteſſa *frumentazione*. Però avendo io lungamente penſato ſopra queſta materia, e tutto quello, che può agevolarla, o renderla meno difficile ad eſeguirſi, e avendoci fatte ſopra alcune oſſervazioni, ho deliberato di ſtenderle in queſti fogli per ſottoporle al grandiſſimo intendimento della S. V. acciocchè giudichi Ella del loro valore, e deliberi, ſe ſia opera da intraprenderſi con animo franco la ſoſpirata rinovazione dell'univerſale *coltura* per queſta noſtra deſolata *Campagna di Roma*.

2. A fine però di eſporre con più ordine ſotto gli occhi della S. V. le mie rifleſſioni, ſtimo bene fermarmi alquanto ſopra lo ſtato antico della *Campagna* del Lazio, perchè le coſe paſſate ſervano, come di ammaeſtramento, e di lume in quelle, che ſi diviſa fare per l'avvenire: dalla qual coſa riſulterà, ſe io non erro, un altro vantaggio, mentre ſpero, che quindi ſi abbia a levare dalla mente del volgo una opinione altrettanto falſa, quanto priva di ragioni, e di fondamenti, cioè, che la ſuddetta *Cam-*

Campagna sia incapace di maggiore, o miglior coltura a cagione dell'aria grave, e inclemente: la qual sinistra credenza si è tanto radicata nelle menti degli uomini, anche non volgari, e con pregiudicio di questo paese si è sparsa ancora nelle provincie lontane, che pare oggimai non poter esserci luogo a manifestare il contrario, mentre non si considera da questi tali, che, introdottasi l'*Agricoltura*, s'introduce per conseguenza il miglioramento dell'aria, la gravezza della quale unicamente s'ingenera, e si mantiene per cagione delle terre inospite, e non arate, nè mosse, come ne fece ampia testimonianza la santa memoria di Pio V. allorchè nella sua Costituzione II. confermando le ordinanze fatte da Clemente VII. suo Predecessore per promovere la coltura della *Campagna*, disse: *Et, quod non minus est, aer nostræ almæ Urbis ex assidua agrorum cultura & nemorum extirpatione, palustriumque locorum exsiccatione factus est tutior, clementior, & salubrior.*

3. Che tutto questo sia vero, chiaramente risulta dal solo considerare, che non fù già la nostra *Campagna* stimata così infelice ne'secoli addietro dai popoli forestieri, che in varie occasioni cercarono di occuparla, come fecero gli *Aborigeni*, i *Pelasgi*, gli *Arcadi*, i *Siculi*, gli *Aurunci*, i *Rutuli*, e i *Trojani*. Quanti popoli ricchi, e quante città felicissime sappiamo noi di certo, che fiorirono anticamente nel Lazio, dove oggi pare, che sieno terre infami, e pestifere? Plinio il quale accuratamente prese a descrivere questi contorni, nomina [1] *Bovilla*, *Capitolo*, *Casino*, *Ernico*, i *Ceretani*, i *Cu-*

(1) *Plin. lib.* 3. *cap.* 4. *Hist. nat.*

Cubulterini, *Castrimoniesi*, *Cingulani* (diversi da quei del Piceno) *i Fabiesi*, *Foropopiliesi*, *Frusinati*, *Ferentinati*, *Freginati*, *Frabaterni*, *Fricolesi*, *Forappj*, *Ferentani*, *Gabini*, *Interannati*, *Succasini*, *Ilionesi*, *Lavinj*, *Orbani*, *Nomentani*, *Prenestini*, *Privernati*, *Setini*, *Segnini*, *Svessulani*, *Telini*, *Tribunali*, *Trebani*, *Tusculani*, *Verulani*, *Veliterni*, *Ulubrensi*, e gli *Ulvernati*.

4. Non molto dopo segue lo Storico a tessere un'altro catalogo di popoli, e di città del Lazio, un tempo famose, quali sono *Pomezia*, *Satrico*, *Scapzia*, *Pitulo*, *Politorio*, *Telline*, *Tifata*, *Ficana*, *Crustumerio*, *Ameriola*, *Medullia*, *Corniculo*, *Saturnia*, *Antipoli*, *Antenna*, *Camerio*, *Collazia*, *Amitino*, *Orbe*, *Sulmana*: e poscia i popoli *Albani*, gli *Esolani*, gli *Asciensi*, *Abolani*, *Bubetani*, *Bolani*, *Cusuetani*, *Coriolani*, *Fidenati*, *Forezj*, *Ortensi*, *Latiniensi*, *Longulani*, *Manati*, *Maerali*, *Mutucumensi*, *Muniensi*, *Numiniensi*, *Olliculani*, *Ostulani*, *Pedani*, *Pollustini*, *Querquetulani*, *Sicani*, *Sisolensi*, *Toleriensi*, *Zuziensi*, *Vimitillarj*, *Veliensi*, *Venetulani*, *Vitellensi*. Indi osserva, che a'suoi giorni erano mancati nel Lazio 53. popoli, forse per esserne sopravvenuti degli altri a cagione delle colonie, che spesso si deduceano da'Romani, conforme accenna il medesimo Autore: *colonis sæpe mutatis, tenuere alii aliis temporibus*; o pure per la necessità, che frequentemente si avea di fare nuove divisioni della *Campagna* a i soldati emeriti; sembrandomi questi motivi più verisimili di quelli, che adduce il Padre [1] Atanasio Kirchero. Io non mi sarei preso ad annojare la S.V. con annoverare le suddette genti, e città, quan-

(1) *Latium parte 4.cap.2.pag.123.*

quando non fosse stato mio pensiero d'inferirne che o piccole, o grandi, che esse si fossero, certamente erano in gran numero, ed è forza confessare, che occupassero tutta quanta la *Campagna*, e che col mezzo della *coltivazione*, e dell'industria ne traessero tutto il necessario alla loro conservazione, e accrescimento.

5. Tanto maggiore dovea essere l'industria degli abitanti del Lazio, quanto conteneva più nazioni; poichè se ne annoverano dagli antichi scrittori diverse, cioè gli *Ernici*, i *Latini*, i *Volsci*, e gli *Equi*, co'quali ebbe molte guerre il Popolo Romano,[1] E perche ancora presso le prime genti niuna professione fù più stimata della Agricoltura; onde dicea Cicerone,[2] che: *omnium rerum, ex quibus aliquid acquiritur, nihil est agricultura melius, nihil uberius, nihil dulcius, nihil homine libero dignius*, perciò Romolo peritissimo di quello che si ricercava a fondare un perfetto governo, destinò il popolo, parte alla *milizia*, e parte all'*agricoltura*, la quale era stata già introdotta da Evandro, al riferire di Dionigi Alicarnasseo[3]: e la *Campagna* medesima fù poi divisa in parti da Numa, a ciascuna delle quali assegnò un prefetto, come raconta[4] Plutarco. Per questo il gran Poeta Virgilio,[5] informatissimo degl' interessi di Roma, attribuì alla sola *agricoltura* l'ingrandimento de'Romani, dopo averla celebrata con somme lodi:

Hanc olim veteres vitam coluere Sabini,
Hanc Remus & frater, sic fortis Etruria creuit,

Sci-

---

(1) *Strabo Geograph. lib.5.* (2) *De Offic. lib.5.* (3) *Antiquit. Roman. lib. 2.* (4) *In Numa Tom. 1. Oper. edit. Paris. pag. 71.* (5) *Lib.2. Georgic. vers.532.*

Scilicet & rerum facta est pulcherrima Roma,
Septem quæ una sibi muro circumdedit arces.

In questo medesimo parere concorse anche Paolo Paruta gravissimo Istorico e Senator Veneziano ne'suoi Discorsi politici, [1] dicendo, che la Repubblica di Venezia s'ingrandì col mezzo della *Nautica*, ladove quella di Roma coll'*Agricoltura*: e molti chiarissimi di quei Cittadini Romani furono singolarmente celebrati per essere stati non meno buoni *Agricoltori*: che gran *Capitani*, siccome furono Curio Dentato, Quinzio Cincinnato, Attilio Collatino, Marco Regolo, Scipione Africano, ed altri. Laonde Marco Catone disse: [2] *Ex Agricolis & viri fortissimi, & milites strenuissimi gignuntur*, essendo stato questo esercizio conveniente, anzi necessario al sito di Roma. Nè perciò la cura di attendere alla *Coltivazione* de'terreni avvilì gli animi di quegli antichi e venerandi Romani, i quali a tutte le altre città, e a tutte le nazioni lasciarono così rari esempj d'ogni virtù, e in tutti i tempi mantennero questo lodevole instituto con tanta religiosità, che qualora voleano lodare un uomo dabbene, lo chiamavano un *buono Agricoltore*, come ci attesta Marco Catone: [3] *Virum bonum cum laudabant, ita laudadabant bonum agricolam, bonumque colonum: amplissime laudari existimabatur, qui ita laudabatur.*

6. Cessata l'autorità dei Rè, e ristabilita nel popolo, non per questo cessò la forma, anticamente data al governo. Anzi divenuto il popolo più copioso, tutto il Lazio fù posto in coltura in modo tale, che, secondo Columella, fù

(1) *Lib. 2. discor. 1. pag. 367.* (2) *De Re rustica lib. 1. cap. 1.*
(3) *De Re rustica in princip.*

fù creduto, che gli Dei ne fossero stati maestri: *In hoc Latio*, dice egli, [1] *& Saturnia terra, ubi Dii cultus agrorum progeniem suam docuerunt*; onde finsero, che sotto Saturno Rè del Lazio fiorisse il secolo d'oro per la felicità e per l'abbondanza di tutto. E gli è da notarsi, che in questo tempo la miglior parte del popolo di Roma abitava nella *Campagna*, diviso in XXXI. Tribù, chiamate perciò *Rustiche*, le quali diventarono il carattere onorevole della cittadinanza più scelta a differenza delle *Urbane*, che erano sole quattro, riputandosi i Romani a disonore l'entrarvi, quasichè in queste si ascrivessero i soli dediti all'ozio, i più vili, e i nati di stirpe servile: *Viri magni, nostri majores*, scrisse Varrone, [2] *non sine causa præponebant Rusticos Romanos Urbanis. Ut ruri enim qui vivunt in villa, ignaviores, quam qui in agro versantur in aliquo opere faciundo; sic qui in opido sederent, quam qui rura colerent, desidiosiores putabant. Itaque annum ita diviserunt, ut nonis modo diebus urbanas res usurparent, reliquis septem ut rura colerent: quod dùm servaverunt institutum, utrumque sunt consequuti, ut & cultura agros fœcundissimos haberent, & ipsi valetudine firmiores essent*. Fra queste Tribù la più infelice per la sterilità de' campi, fù la *Pupinia*, posta di là dal Tevere nel Lazio, al parere di Livio, [3] e ad ogni modo, secondo che riferisce Valerio Massimo, [4] *illi etiam divites, qui ab aratro accersebantur, ut Consules fierent, voluptatis causa sterile atque æstuosissimum Pupiniæ solum versabant*. Tanto è lontano dal vero, che la *Campagna* di Roma, e il Lazio fosse allora riputato insalubre, e che non fossero abitati, e arati

 anco-

(1) *De re rustica in præfat.* (2) *Lib. 2. de re pecuaria in Præfat. Plin. lib. 18. cap. 3. Hist. natural.* (3) *Lib. 26. cap. 9. Columella de re rustic. lib. 1. cap. 4.* (4) *Lib. 4. cap. 4.*

ancora i campi fertili e graſſi, ſe per inſino gli arſi, e gli ſterili aveano gente, che gli coltivava: il che ſeguiva anche ne'tempi di Cicerone, come egli afferma nell'Orazione ſopra la legge Agraria: [1] *Quod ſolum tam exile & macrum eſt, quod aratro perſtringi non poſſit, aut quod eſt tam aſperum ſaxetum, in quo agricolarum cultus non elaboret?*

7. Comprovano queſta univerſale coltivazione del Lazio le famoſe leggi Agrarie, le quali furono, come il canone economico e politico della *Campagna* non meno, che della Repubblica, mentre con quelle ſi conſervava l'uguaglianza de'cittadini, e ſi ricompenſavano i meriti de'ſoldati veterani, aſſegnandoſi loro una porzione di terreno nelle Colonie, che molte ne furono dedotte nel Lazio, riferite da Frontino nel libretto delle *Colonie*; eſſendo preſſo gli Antichi la medeſima coſa *Coloniam deducere, & urbis cujuſpiam agros aſſignare, vel dividere*, come afferma il Goeſio [2] nelle Antichità Agrarie. Da ciò avvenne, che uomini nobiliſſimi, e ſegnalitiſſimi fra' Romani ſi recarono a gran pregio il trattare del modo di coltivare le medeſime *Campagne*. Tali furono *Marco Catone*, *Marco Terenzio Varrone*, *Palladio Rutilio Tauro Emiliano*, *Lucio Giunio Moderato Columella*, e avanti di tutti queſti *Cajo Licinio Stolone*, che eſſendo Tribuno della Plebe dettò la legge, dal ſuo nome chiamata *Licinia*, che niun cittadino Romano poteſſe poſſedere più di 500. jugeri, e che nelle Colonie non ſi aſſegnaſſe a ciaſcheduna perſona meno di ſette jugeri. [3]

Tan-

(1) *De lege Agrar. contra Rullum orat. 1 6.* (2) *Cap. 6. pag. 44.*
(3) *Varr. de re ruſtic. lib. 1. cap. 2. Goeſ. rei Agrar. leg. var. pag. 348. & Antiquit. Agrar. cap. 6. pag. 50.*

8. Tanto in quei buoni tempi era lo ſtudio dell' Agricoltura, che biſognava moderarlo con le leggi Agrarie, perchè tutti aveſſero una giuſta porzione di campi. E quì gioverà di avvertire, che il jugero conſiſteva in quella miſura di terreno, che può ararſi in un giorno da un pajo di buoi: la quale, al parere di un grand'Antiquario de'noſtri giorni [1], conſiſteva in paſſi quadrati 1152. Queſta regola fu preſcritta nella prima diviſione de'beni, fatta tra la Plebe, e i Cittadini, eſſendoſi conoſciuto con l'eſperienza quanto ſi traſcurava l'Agricoltura da coloro, che poſſedeano molti terreni; e quanto meno ſi rendeano fruttiferi, mentre *minus reddit laxus ager non recte cultus, quàm anguſtus eximie*, conforme ragiona Columella [2] lodando Curio Dentato, perchè ricusò la dignità Conſolare, e gli onori trionfali, offertigli dal Senato, e 50. jugeri eſibitigli dal popolo per la vittoria riportata, contentandoſi egli ſolamente di ſette jugeri preſcritti dalla legge *Licinia*: la quale quantunque cagionaſſe qualche ſconcerto negli animi de'Patrizj, pure nulladimeno per molto tempo fù religioſamente oſſervata inſino a tanto, che creſciuta in loro di nuovo la cupidigia di poſſedere maggior quantità di poderi, fù a ciò poſto freno con la rinovazione della ſteſſa legge *Licinia*, ed inoltre con la pubblicazione dell'altra di cinque jugeri, fatta da *Sempronio Gracco* Tribuno della Plebe, e poi da *Giulio Ceſare*, da'quali ebbe il nome di *Sempronia*, e di *Giulia Agraria*. [3]

9. Diverſe altre leggi ſimili a queſte furono pubblicate in

(1) *Fabrett. inſcript. antiqu. cap. 3. num. 595.* (2) *De re ruſtic. cap. 3.* (3) *Goeſ. ubi ſupra pag. 349. Hotman. Antiqu. Rom. lib. 1. pag. 233.*

in varj tempi da'Consoli, e da'Tribuni. Di una di due soli jugeri fà menzione Giovenale. [1]

Tandem pro multis vix jugera bina dabantur:
Vulneribus merces hæc sanguinis atque laborum;
Nullis visa unquam meritis minor.

Di poi segue a dire

Nunc modus hic agri nostro non sufficit horto:
Inde fere scelerum causæ.

Nè già i *Consoli*, e i *Tribuni* erano soli a porre ogni lor cura possibile nell' *Agricoltora*, ma v' invigilavano anco i *Censori* con pene pecuniarie, come riferisce Agellio: [2] *Si quis agrum suum passus fuerat sordescere, eundemque indiligenter curabat, ac neque araverat, neque purgaverat, sive quis arborem suam, vineamque habuerat derelictui, non is sine pœna fuit; sed erat opus censorium, censoresque ærarium faciebant.*

10. Con questi economici provvedimenti in tempo della Repubblica, e degl'Imperadori si mantennero frequentate, e coltivate le *Campagne Latine*, e si vide ornato il Lazio delle più amene, e deliziose ville, che mai fossero altrove, come furono quelle di *Metello*, e di *Lucullo*, mentovate da Varrone; [3] il Pontino di *Marco Emilio Filemone* presso il Foro Appio, [4] e il *Tusculano*, situato dove oggi è il Monastero di Grotta Ferrata, [5] luoghi tanto celebrati da Cicerone: il qual dice ancora, come fù incontrato in *Velubri*, Città del Lazio, da gran numero di cittadini: e altrove fa pur menzione della Villa *Alsiense* [6] che credesi

(1) *Satyr.* 14. *circa med.* (2) *Noct. Attic. lib.* 4. *cap.* 12.
(3) *De re rustic. lib.* 1. *cap.* 13. (4) *Lib.* 7. *Epist. famil.* 11. & 13. (5) *Doni infra pag.* 109. *Kircher. parte* 2. *cap.* 2.
(6) *Lib.* 9. *Epist.* 6.

desi essere stata dove oggi è *Palo*; come altresì di quella di *Cajo Valgio Ippiano* nell'Agro Fregellano ne'Volsci [1] oltre a tante altre, riferite dal P. Kirchero nel suo trattato del Lazio.

11. Plinio il giovane ancora in più luoghi delle sue lettere loda le delizie del suo *Laurentino*, descrivendolo lungi da Roma 17. miglia, e vicino al mare, forse dove oggi è la Torre di S. Lorenzo. E la sola sua testimonianza basterebbe per prova, che la *Campagna* di Roma fosse allora tutta coltivata, e adorna di ville deliziose fino alla spiaggia del mare: [2] *littus ornant* (dice egli) *varietate gratissima nunc continua, nunc intermissa tecta villarum, quæ præstant multarum urbium faciem, sive ipso mari, sive ipso littore utare*. Mà di queste famose ville del Lazio non si ristringono le testimonianze, che abbiamo, solamente a i tempi di Cicerone, e di Plinio; imperciocchè non ce ne mancano delle riguardevoli anche del quarto secolo, in cui fiorì Simmaco Prefetto di Roma, il quale nelle sue lettere spesso ragiona delle ville, e de'poderi della *Campagna* di Roma, nominandone una fra le altre presso la Via Appia, in cui [3] *magnas ædes* (dice egli) *in angustis finibus collocavi*. Ne nomina pure un altra lungo il Tevere: [4] *Ager autem, qui me interim tenet, Tiberim nostrum juncto aquis latere prospectat. Hinc libens video quid frugis æternæ Urbi in dies accedat, quid Romanis horreis Macedonicus adjiciat commeatus*. Un altra sua villa accenna aver avuta nella Via Ostiense [5] e in più luoghi

(1) *Lib.* 13. *Epistol.* 76. (2) *Lib.* 2. *Epistol.* 17. (3) *Lib.* 2. *Epistol.* 59. (4) *Lib.* 3. *Epistol.* 55. (5) *Lib.* 6. *Epistol.* 66. & 72.

ghi rammemora il suo ritiro Prenestino [1] ad esempio d'Augusto, che *ex secessibus frequentavit Præneſtem*. [2] Io sarei lungo di soverchio, BEATISSIMO PADRE, se volessi esporre sotto gli occhi della S. V. tutte quelle memorie, che mi vengono avanti, per far vedere la coltivazione d'ogni parte, e sto per dire, di ogni angolo del Lazio, praticata di tempo in tempo: fra le quali non dovrebbero annoverarsi nell'ultimo luogo le reliquie non ancora finite di consumarsi da tanti secoli, d'innumerabili edificj, che si vedono sparse, e quasi seminate per tutta questa nostra *Campagna*. [3] Pure non mi rimarrò d'avvertire, che anco dopo le ruine de' Goti, e de' Longobardi la *Campagna* di Roma era piena di fondi, e di poderi coltivati e fruttiferi, come oltre alla testimonianza di Anastasio Bibliotecario, si raccoglie da una Tavola marmorea, che tuttavia si conserva sotto il Portico della Basilica Vaticana, essendone perite sei altre, nelle quali non meno, che in questa, erano i nomi de' poderi, tutti fruttiferi e coltivati, che Papa Gregorio II. donò liberalmente a San Pietro, e ad altre Chiese del Lazio, come osserva Giambatista Doni nel suo erudito Trattato *de restituenda salubritate Agri Romani*. [4]

12. Così di tempo in tempo la *Campagna* del Lazio produsse tutto quello, che si poteva attendere da un terreno felice, insino che le genti l'abitarono, e la coltivarono: la qual cosa giusta il parere del Doni [5] cessò verso la metà dell'ottavo secolo per gl'incendj e desolazioni, fatte da

(1) *Lib. 1. Epist. 2. lib. 3. Epist. 50. lib. 7. Epist. 35. lib. 9. Epist. 78.*
(2) *Suet in Aug. cap. 72.* (3) *Kircher. in Præfat. ad Lectorem. Donius infrà pag. 52.* (4) *Pagina 64.* (5) *Pag. 68. & sequen.*

da Aiſtulfo Rè de'Longobardi, e ſucceſſivamente dagli Ungheri, e molto più, ſecondo il mio parere, da'Saracini, che tutto riempirono di ſpavento, e di ſtragi: impercioecchè preſa da eſſi Gaeta, e annidatiſi preſſo il fiume Girigliano, con fiere e continue incurſioni marittime *per quadraginta ferme annos* (come ha laſciato ſcritto Lione Oſtienſe nella ſua Cronica) [1] *innumera circumquaque mala geſſerunt, multumque Chriſticolarum ſanguinem effuderunt*. Laonde in queſti tempi incominciò l'aria a divenir grave per l'abbandonamento delle terre, rimaſte vote di abitanti: e così mancando la coltura de'campi, ſi reſe inſalubre il Lazio per le acque ſtagnanti e putride, e per li boſchi, i quali occuparono la maggior parte di eſſo. Nè ſi potè mai penſare a riparar tanto male, per cagione delle continue guerre e invaſioni, e più anco per la dimora de'Sommi Pontefici in Avignone: i quali però, dopo ritornati a rellegrare l'Italia e Roma, cominciarono, benchè tardi, a riflettere al modo di riſtorare queſta *Campagna*, con reſtituirci l'intermeſſa coltura. Eſſi ciò ſi propoſero di fare con due mezzi, l'uno de'quali fù di concedere agli Agricoltori varj privilegj, i quali però ognuno ſa quanto poco ſi mantengono: e l'altro di permettere le *Tratte*, o ſiano eſtrazioni de'grani fuori dello Stato eccleſiaſtico per lo ſopra più del biſogno di Roma, con poca ſpeſa di giulj due, [2] tre, [3]. cinque, [4] e per ogni

(1) *Cap.* 40. *pag.* 179. *cap.* 43. *pag.* 180. & *cap.* 52. *pag.* 192.
(2) *Clem. VII. Conſtit.* 5. *Bull. novo, dummodò pretium frumenti in Vrbe non excederet julios decem & octo pro quolibet rubro*.
(3) *Clem. VIII. Conſtit.* 72. §. *Dummodò pretium frumenti in Vrbe non exceſſerit julios ſexaginta pro quolibet rubro*. (4) *Paul. V. Conſtitut*. 70. *alias* 48. §. 10. *Dummodò pretium frumenti in Vrbe non exceſſerit julios quinquaginta quinque pro quolibet rubro*.

ogni rubbio. Ma tal promessa nè pure si è potuta osservare o sia perchè la penuria delle raccolte abbia impedito il concederle, o perchè di tanto in tanto ne sia stato alterato il prezzo.

13. Quantunque ad infervorare l'animo grande e benefico di V. S. per una causa pubblica, e di tanta conseguenza, sarebbe senza dubbio sufficiente ciò, che in altri tempi si è praticato con tante leggi e Costituzioni, le quali potrebbero servire di regola salutevole e d'indirizzo opportuno nelle nuove Ordinazioni da farsi; pur nulladimeno io mi piglio il coraggio di avanzarmi più oltre, esponendo umilissimamente alla SANTITA' VOSTRA le mie considerazioni sopra i due mezzi, de'quali si valsero i suoi Predecessori per restituire l'Agricoltura nel Lazio, cioè de'*privilegj*, e delle *Tratte*.

14. In quanto al primo di essi, io considero, che antico è stato il costume di privilegiare gli Agricoltori. Costantino esentò i medesimi dalle gravezze straordinarie, [1] come prima Diocleziano gli aveva resi immuni da ogni servizio personale, [2] proibendo a Magistrati di astringerli a prender la tutela de'Pupilli. [3] Giustiniano ridusse loro le usure, che molto rigorose di quel tempo pagavano, [4] e vietò a'creditori di carcerarli nel tempo della coltura, e della messe. [5] Onorio e Teodosio liberarono gli strumenti del campo da ogni ipoteca. [6] Valentiniano, Teodosio e Arcadio diedero loro facoltà di poter coltivare i ter-

(1) *L. Numquam sationibus de C. Agricol. & censit.lib.* 11.
(2) *L. Nequis Cod. de rustic. ad ulla obs.deno.* (3) *L. Si duo §. Tutela ff. de excus. Tutor.* (4) *L. Rem duram Auth. nullum credentem Agricol.* (5) *Auth. Agricultores Cod. quæ res pign. & oblig.poss.* (6) *L. Pignorum octava Cod.eod.tit.*

i terreni altrui, lasciati incolti, e derelitti: e altri Imperadori (fra'quali singolarmente Giustiniano) concedettero in beneficio dell'*Agricoltura* diversi altri privilegj, contenuti nelle leggi georgiche, compilate da Costantino Armenopolo, [2] e nelle Costituzioni, divise in varj Titoli delle leggi Civili. [3]

15. Nella stessa maniera Clemente VII. confermando le Costituzioni di Sisto IV. e di Giulio II. deputò certi giudici con facoltà di assegnare, senza consenso de'padroni, a chi avesse voluto coltivarle, la terza parte delle tenute non coltivate, derogando anco a gli affitti, fatti *ad longum tempus*, e ordinando, che tali Agricoltori non potessero esser molestati per rappresaglie camerali, nè chiamati in giudicio. [4] E sebbene questa Costituzione fù acremente impugnata da Batista Casali, insigne Letterato di que'tempi; [5] tuttavia, quanto riuscisse utile al Pubblico, pare, che ne facesse ampia testimonianza la santa memoria di Pio V. nella Costituzione, [6] colla quale confermò gli antichi Statuti dell'Agricoltura, all'accrescimento della quale con sommo zelo e amore invigilavano i Consoli di quel tempo non meno di quello, che fa parimente a giorni nostri questo savio e nobilissimo magistrato: *Nostra Civitas* (dice il Santo Pontefice) *quæ retroactis temporibus mari invecto & undique perquisito frumento indigebat, nostris felicissimis temporibus non solum frumento abundat; sed etiam, quod plus est, vicinis & exteris ter-*

(1) *L. Qui Agros Cod. de omni Agro deserto &c. lib.* 11.
(2) *Apud Jo: Leunclavium in Tract. Juris Græco-Romani pagina* 157. *& apud Simonem Schardium Tract. var. fol.* 167.
(3) *Prompt. Juris Harmenop.* (4) *Clem. VII. Constit.* 5. §.6. *Bull. nov.* (5) *In l. Agrariam Clem. VII.* (6) *Constit.* 16. *Bull. nov.*

ra, marique jam agri Romani frumentum subministrari potest, prout sæpissime subministratum fuit, & quod non minus est, aer nostræ almæ Urbis ex assidua agrorum cultura & nemorum extirpatione, palustriumque locorum exsiccatione, factus est tutior, clementior, & salubrior.

16. Il medesimo Pontefice dopo aver con altra sua Bolla confermati e ampliati tutti i *privilegj*, precedentemente conceduti agli Agricoltori, comunicò loro il medesimo *privilegio*, che dalle leggi civili vien conceduto alle doti:[1] ed essendosi di lì a qualche tempo rattiepidito, il fervore degli Agricoltori, Clemente VIII. deplorando i mali, che n'erano seguiti, confermò le altre antecedenti Costituzioni de' suoi Predecessori:[2] : *Cum* (diss' egli) *uberrimum & necessarium Agriculturæ exercitium in Urbis territorio & districtu, locisque finitimis paulatim negligi, seu potius deleri cæptum sit, itaut prius, vigente Agricultura, non modo ipsi Urbi necessarium frumentum suppeditabat, verum etiam ad exteras nationes ingenti privatorum lucro, & non modico Cameræ nostræ emolumento transmittebatur; nunc verò, cultivatione cessante, externum frumentum magno pretio, & difficultate ab aliis conquirere, illudque etiam per mare vehendum expectare, & nonnunquam Urbis famem ventorum arbitrio non majori dedecore, quàm periculo metiri, necesse est &c.* Il Pontefice Paolo V. seguendo le stesse massime dopo avere stabilita una particolar Congregazione, e prescritte molte buone regole a beneficio degli Agricoltori, ordinò al Prefetto dell' Annona, che co' denari del Monte di Pietà, e con un tenue premio di due per cento, facesse loro

(1) *Constit.* 19. §. 8. (2) *Constitut* 72. *in Proæm.*

loro larghe imprestanze, [1] le quali al presente per somma beneficenza della S. V. si fanno co' denari della Camera, senza veruno, nè pure minimo, interesse.

17. Io non ho dubbio veruno, che tali *Privilegj*, e *Indulti* non possano grandemente servire a farci conseguire quel tanto, che si desidera: e però sarà sempre ottima, e savia la risoluzione di confermargli, e accrescergli; ma questa sola strada, come già per molto tempo battuta e praticata, non è possibile, che conduca a veruno accrescimento della coltura, il quale superi gran fatto lo stato, in cui ella si ritrova al presente.

18. L'altro rimedio col mezzo delle *Tratte*, certamente anch'esso non può essere, se non giovevole: ma non sarà però tale, quale si ricercherebbe al nostro bisogno, mentre nella parte del Lazio, che confina col mare, non è sperabile, che si possa avere quell'esito de'grani, che la gente non a pieno informata forse troppo facilmente si persuade; imperciocchè de'nostri frumenti mai a nostr giorni non ne sono stati mandati fuori d'Italia, salvo qualora la Francia ne ha avuta penuria, e si è trovata in guerra viva con tutte le altre nazioni, siccome fù nell'anno 1694. Che se vogliamo fare le nostre riflessioni sopra l'Italia, il bisogno de'grani in essa ordinariamente si riduce alle sole Città, e Riviere dalla Liguria, ove però ne concorre ancora dalle Maremme della Toscana, dalla Sicilia, dalla Puglia, e dal resto del Regno di Napoli, come pure bene spesso dalla Francia, e dalla Barberia; sicchè la speranza, che i Genovesi vengano a ricercare i nostri frumenti, è assai mal sicura ed incerta; onde abbiamo

(1) *Constitut.* 70. *alias* 48. §. 11.

mo veduto, che in tempo di pace gli affittuarj dello Stato di Castro, non ostante la libertà degl'imbarchi, quasi da lor soli goduta, particolarmente nel Pontificato della santa memoria d'Innocenzo XI. si erano ridotti in gravi angustie, essendo loro convenuto per mancanza di richieste, tenere per tempo considerabile i grani non venduti, o pure vendergli à prezzo assai vile di scudi cinque, e sei il rubbio, e alle volte anco a meno.

19. Ma perchè alcuno potrebbe opporre la qualità de' nostri grani superiore in perfezione a tutti gli altri, si avverta, che sebbene per questa ragione se ne spaccerà qualche porzione per uso della Citta di Genova (il che però per alcuni anni nè meno è seguito) ad ogni modo le Riviere, dove si averebbe a fare lo spaccio maggiore, come ripiene di gente poverissima, applicheranno sempre a provvedersi di quelli di minor prezzo, quantunque di qualità inferiore a i nostri, specialmente, se riuscirà loro di avergli per cambio di altre merci, conforme altrove spesso si pratica. Il che però non può farsi da i nostri Agricoltori, i quali per soddisfare alle gravi e continue spese de'lavori della *Campagna*, non si ritrovano in istato di commutare i loro grani con altro, che col denaro effettivo. A questo si aggiunge, che tra i grani nostrali, e i forestieri ci sarà sempre una differenza molto notabile intorno al prezzo per cagione della spesa, che si ricerca assai maggiore nella coltivazione della *Campagna di Roma*, come diversa dalle altre, per esser vota d'abitanti, e coloni, i quali perciò calando dalle provincie dell'Abruzzo, dell'Umbria, e della Marca, richieggono per conseguenza le mercedi più rigorose di quello, che sarebbero, quando fossero nativi, e paesani.

Mà

20. Ma, come anche fosse vero ciò, che dice più d'uno, che colle sicure speranze delle *Tratte* i grani avessero ad esitarsi alla Marina in copia ogni anno, e a prezzi vantaggiosi (il che però siccome ho detto, è molto dubbioso, ed incerto,) e che perciò si avessero ad animare le persone a seminare i terreni di qualche migliaja di rubbia di grano di più per ciaschedun anno, io non crederei già, che per questo si avesse a conseguire il fine, che la S. V. si è prefisso nella mente, cioè di veder rifiorire, e risorgere di bel nuovo la nostra *Campagna*; imperciocchè in tal forma non si conseguirebbe niente di più, che una maggiore coltivazione de'campi, i quali, ciò non ostante, rimarrebbono miseri, squallidi, spopolati, e insalubri, quali appunto sono stati da più secoli, e stanno tuttavia a nostri giorni, mentre la coltura si continuerà nella stessa maniera, e con gli stessi dispendj: e così assai poco sollievo ne riceverà Roma, e lo Stato, al cui importante sollievo, e beneficio sta tanto applicata la SANTITA VOSTRA.

21. L'eccezione, che patisce il discorso, fatto in questa maniera, viene unicamente originata dall'error popolare, o sia più tosto inavvertenza di coloro, che si persuadono, che la *Campagna di Roma* non sia capace ed atta a ricevere altra coltura, che quella, che vien fatta colla semenza de'grani, ladove è cosa chiarissima, che tanti popoli, i quali in tempo dei Rè, della Repubblica, e dell'Imperio stavano sparsi in tante Città, Tribù, e Ville per tutto quanto il Lazio, e da Roma sino al mare, cavavano da questo terreno medesimo tutti i frutti della terra, necessarj alla vita umana. Strabone, che scrisse ne'tempi di

di Tiberio, ce ne fa chiara testimonianza dicendo:[1] *Totum Latium felix est, & omnium rerum ferax, exceptis paucis quibusdam locis maritimis, quæ palustria sunt atque morbosa, qualis est Ardeatinus ager, & quod est inter Antium, & Lavinium usque ad Pometiam, & Setini agri quædam, & circa Tarracinam & Circejum*. Ora dunque perchè non si procura di restituire all'Agro Romano, e al Lazio l'antica coltivazione, o almanco non si tenta di cominciare questa impresa tanto utile e necessaria, secondando il genio nobilissimo della SANTITA VOSTRA? Uno de'suoi più savj e zelanti ministri considerando il gran consumo, che si fà in Roma di tanti caci, olj, vini, e altre grasce forestiere, e che niuno mai pensa al grave danno, che riceve il Principato per tanto danaro, che continuamente si lascia andar via, più volte è stato da me udito esagerare, che il popolo di Roma per sua gran disavventura ha i suoi procoj a Parma, gli uliveti a Genova e in Calabria; e le vigne in Corsica e in Sicilia: disordine simile a quello, che ne'Romani de' tempi antichi fu acremente ripreso, prima da Varrone, e poi da Columella: *Igitur* (dice Varrone,)[2] *quod nunc intra murum fere patres familiæ correpserunt, relictis falce & aratro, & manus movere maluerunt in theatro & Circo quàm in segetibus, & vinetis frumentum locamus, qui nobis aduehat, qui saturi fiamus ex Africa, & Sardinia, & navibus vindemiam condimus ex Insula Choa, & Chia*. E Columella: [3] *Itaque in hoc Latio & Saturnia terra, ubi Dii cultus agrorum progeniem suam docuerunt,*

(1) *Geograph. lib.* 5. (2) *De Re rustic. lib.* 2. *cap.* 1. *tit. de re pecuar.* (3) *In Præfat. lib.* 1.

runt, ibi nunc ad hastam locamus, ut nobis ex transmarinis provinciis aduehatur frumentum, ne fame laboremus, & vindemias condimus ex insulis Cycladibus, ac regionibus Bæticis, Gallicisque. Quanto danaro, contra ogni regola di buon governo, si vede uscire ogni anno da Roma per li vini navigati e forestieri a uso non meno della Città, che della *Campagna*, dove suole smaltirsi copia grande de'vini Greci d'Ischia, e d'altri più ignobili! A questi forse non si potrebbe supplire co'vini della medesima *Campagna*, dove sono colline e siti attissimi a produrne in abbondanza, e d'ogni qualità?

Marziale [1] celebra il vino de'campi Nomentani.

In Nomentanis, Ovidi, quod nascitur agris,
Accepit quoties tempora longa merum?

E altrove [2]

Nomentana meum tibi dat vindemia Bacchum.

22. Plinio parimente loda il medesimo vino: [3] e Marziale pone quelli di Sezze nel Lazio a paragone del famosissimo Massico. [4]

Tu Setina quidem semper vel Massica ponis,
Pamphile &c.

E altrove ne parla pure nello stesso tenore. [5]

23. Marco Catone fà menzione de'vini cotti, che in quei tempi si faceano per uso della famiglia rusticale: [6] *cum vinum coctum erit, facito, ut servetur familiæ primum.* Sono ripieni i suoi libri, e quelli di Varrone, di Columella, e degli altri antichi Scrittori, d'infiniti precetti

---

[1] *Lib. 1. epigr. 106.* [2] *Lib. 13. epigr. 119.* [3] *Lib. 14. cap. 71. Hist. natural.* [4] *Lib. 4. epigram. 79.* [5] *Lib. 13. epig. 112.* [6] *De re rust. cap. 25. cap. 58. & 104.*

cetti per piantar viti, coltivar vigne, potarle, vendemmiarle, e per fare e conservare i vini: e perciò, al dire dell' istesso Varrone, i Romani non meno adoravano Cerere per l'abbondanza della messe, che Bacco per quella della vendemmia, estratte l'una e l'altra da i madesimi fondi: [1] *Tertio Cererem & Liberum, quod horum fructus maxime necessarii ad victum: ab his enim cibus & potio venit è fundo*. E Virgilio dopo avere nel primo della sua famosa Georgica insegnato

> *Quid faciat lætas segetes, quo sidere terram*
> *Vertere, Mæcenas, ulmisque adiungere vites*
> *Conveniat*,

passa poi nel secondo ad insegnar la Coltivazione delle viti, e degli ulivi:

> *Nunc te, Bacche, canam, nec non silvestria tecum*
> *Virgulta, & prolem tarde crescentis olivæ.*

24. Chi può ridire la quantità del danaro, uscito in questi ultimi anni da Roma per le provviste degli olj forestieri di Genova, di Calabria, e di altri luoghi ancora? Forse il terreno della *Campagna* non alimenta gli ulivi, e anticamente non vi erano uliveti? Vegganſi i sopradetti Autori, i quali in più luoghi insegnano il modo di fare il seminario, la coltivazione, e la raccolta delle ulive, [2] e come debbano essere costrutte le celle vinarie, e olearie, le quali aveano le finestre in siti opposti, acciocchè l'olio ricevesse aria calda, e il vino fredda. [3]

25. Nella Tavola di pietra, in cui si contengono le donazio-

(1) *De rustic. lib.* 1. *cap.* (2) *M. Cato de re rustic. cap.* 10. 13. 31. 44. 46. & 69. *M. Varro cap.* 13. 24. 60. & 61. *Pallad. tit.* 18. *lib.* 3. & *tit.* 8. & 10. *lib.* 11. & *tit.* 5. *lib.* 12. *Columell.* 5. *cap.* 8. & 9.
(3) *M. Varro lib. primo cap.* 13. *circa finem* *Pallad. lib.* 1. *tit.* 20.

zioni, fatte da Papa Gregorio II. come di sopra accennai, alla Basilica di San Pietro per li lumi da ardere perpetuamente avanti alla Confessione de' Santi Apostoli, si veggono nominate molte *Masse*, le quali comprendeano sotto di sè più poderi piantati di ulive, sino al numero di quarantotto, come apparisce dalla seguente copia, riferita distesamente dal Doni. [1]

26. *Dominis Sanctis ac Beatis Petro & Paulo Apostolorum principibus Gregorius indignus Servus. Quotiens &c. Statuo enim & a meis Successoribus servandum sine aliqua refragatione constituo, ut loca vel prædia cum Olibetis, quæ inferius describuntur, quos pro concinnatione luminariorum vestrorum a diversis, quibus detinebantur, recolligens, vestra vobis dicavi, immutilata permanere: idest in patrimonio Appiæ Massa Victoriola. Olibetum in fundo Rumelliano. Olibetum in fundo Octabiano. Massa Trabatiana. Olibetum in fundo Burrejano. Olibetum in fundo Oppiano. Olibetum in fundo Juliano. Olibetum in fundo Viviano. Olibetum in fundo Cattia. Olibetum in fundo Solificiano. Olibetum in fundo Marrano &c.*

27. Da ciò ne vien manifestamente dimostrato quanto erano in uso in quel tempo gli uliveti nella nostra, ora disabitata, Campagna, dove al presente non si troverà nè pure una pianta di ulivo (intendo però di eccettuare i luoghi ancor'oggi abitati, fra quali il territorio di Corneto, in cui è antica tradizione, che da' coloni Genovesi, dietro al costume della lor patria, vi fosse piantato quel numero di ulivi e di aranci, che pure oggidì vi si vede conservato e accresciuto). Non è dunque il terreno, che

(1) *De Restit. salubr. Agri Rom. pag. 64.*

che non produce, e non alimenta queste piante; ma siamo noi, che non lo provvediamo di buoni coltivatori.

28. Ora passando avanti, SANTISSIMO PADRE, quanto danaro mai suole uscire ogni anno di Roma per le tele di canape e di lino, che si fanno venire di fuori dello Stato ecclesiastico? Non dico già delle più sottili di Cambrai, di Ulma, e di Costanza, nè di quelle celebrate da Lucano [1]

Candida Sidonio pellucent pectora filo,

ma delle più ordinarie di San Gallo, di Marsiglia, delle Bambacine, Cotonine, di quelle di Frustagno, e fino delle più vili, e grossolane d'Interlicci, e di Carmagnola per farne sacchi. Forse i nostri terreni non sono atti a produrre canape o lino? E forse anticamente non ne produceano? Nel famoso Calendario rustico, fatto da' Romani con tanto studio e diligenza per la coltura de' loro terreni, si vede assegnato il tempo opportuno alla semenza delle canapi e de' lini, e per la loro raccolta. [2] Varrone e Palladio danno i precetti e le regole per isceglierei terreni, atti a produrgli in abbondanza. [3] Che direm noi de' lavori di lana e di seta? Vi è forse terra, o paese nella nostra Italia, o fuori, dove si possa avere più copia degli uni, e degli altri?

29. Varrone nel trattato *de re pecuaria* dice [4]: *Qui habet prædium, habere utranque debet disciplinam, & Agriculturæ & pecoris pascendi, & villaticæ pastionis*.

E altrove. [5]

Certe, inquit Fundanius, aliud pastio, & aliud Agricultura,

(1) *Lib.* 10. (2) *Apud Gruterum pag.* 138. (3) *M. Varro de re rustic. lib.* 1. *cap.* 23. (4) *Lib.* 2. *cap. primo*. (5) *De re rustic. lib.* 1. *cap.* 2.

tura, sed affinis: & ut dextera tibia alia, quam sinistra, itaut sit quodammodo conjuncta. Col lanificio si sostentava gran parte del popolo di Roma:[1] e il Lipsio, accuratissimo osservatore delle cose Romane, avvertì:[2] *Lanificium Romanis antiquis impensæ curæ, docent nuptiæ, in quibus sponsæ colus præferebatur cum lana. Cingulum erat è lana: postes velati lana: omnia videlicet signa & indicia matronis operæ futuræ: lanam enim domi sedulo exercebant, telam texebant, conficiebant vestem: & hæc omnia matronæ etiam primi ordinis: laudabile hercle, si quod aliud Romæ institutum*. Indi segue à riferire le parole di Suetonio in Augusto.[3] *Veste non temere alia, quàm domestica usus est, ab uxore & sorore & filia, neptibusque confecta*. E altrove[4] *filiam & neptes ita instituit, ut & lanificio assuefaceret*. Ora le nostre lane si mandano quasi tutte fuori di Roma, e dello Stato, acciocchè con grave nostra vergogna e danno ci ritornino lavorate: il che in altri Principati non viene in modo alcuno permesso, come della Francia, e dell'Inghilterra afferma Giovanni Botero.[5]

30. La semenza de' bombici, e i lavori di seta, benchè al parere di molti non sieno stati introdotti nella nostra Italia prima di Giustiniano Imperadore;[6] nulladimeno checchè sia di questo, dopo tanti secoli quale mai, anco tardo e tenue progresso, hanno avuto in Roma, dove per altro e la qualità del terreno e del clima, e il grandissi-

(1) *Just. Lips. infrà* (2) *Just. Lips. Elector. lib. 1. cap. 17.*
(3) *Sueton. in Aug. cap. 73.* (4) *Idem cap. 74.* (5) *Della Rag. di Stat. lib. 8. cap. 3. pagina 221.* (6) *Procop. lib. 4. de Bell. Persic. Ulyss. Aldrouand. de Insectis lib. 2. pag. 285. Tanara del Cittad. in Vill. pagina 323.*

ſimo conſumo, che ſi fa d'ogni genere di drappi, avrebbe dovuto far sì, che non ſolo la Città ne reſtaſſe baſtantemente proviſta, mà che ella ne provedeſſe le provincie e i regni ſtranieri ancora. Nello Stato di Milano e altrove il padrone cava un grandiſſimo emolumento dalla ſola foglia de' mori, piantati pel più ne' confini, e per le ſtrade de' poderi: e il contadino è tenuto dare al padrone la metà della ſeta, che ſi trae da' vermi nudriti con dette foglie, ſupplendo eſſo coll'altra metà a tutte le ſpeſe. Tralaſcio di annoverare parte per parte altre coſe, delle quali anticamente era feconda e abbondante queſta noſtra *Campagna*, come per eſempio il mellificio, tanto celebrato da Virgilio nel quarto della ſua Georgica, eſſendo non meno il Calendario ruſtico, che i libri de' noſtri antichi Scrittori ripieni di regole e di ricordi circa il tempo, e modo di fare, e accreſcere gli alvearj, di fabbricare il mele, e di eſtrarne le cere, [1] le quali oggi in tanta copia quì ſi conſumano, e tutte per lo più vengono di fuori dello ſtato, e ſino dalla Turchia.

31. Ma dirà forſe taluno, che non eſſendo più i tempi de' Romani, non ſi può far quello, ch'eſſi facevano. A ciò io riſpondo, eſſer vero, che non ſono più i tempi de' Romani, ma però non ſi può negare, che non ſieno gli ſteſſi elementi, le ſteſſe ſtagioni, e gli ſteſſi terreni, che erano ai loro tempi: onde ſe non producono quelle coſe, che produceano anticamente, ciò ſi dee attribuire, non già ai tempi, ma alle ſole perſone, tanto diverſe da quelle de' tempi antichi. *Hominum ſunt iſta, non temporum*, diſſe ad altro propoſito Seneca. [2] Poſto dunque per veró, co-

(1) *Varr. de re ruſtic. lib. 3. cap. 16. Pallad. lib. 1. tit. 37. 38. & 39. Columel. lib. 9. cap. 14. 15. & 16.* (2) *Seneca epiſtola 97. ad Lucil.*

come è veriſſimo, che le noſtre *Campagne* ſieno anche oggidì capaci di tutta l'antica *Coltivazione*, la quale certamente non conſiſtea nellâ ſola ſemenza de'grani, come ſi è detto: e poſto ancora, che ſia ſpediente al ben pubblico di Roma, che debba farſi ogni sforzo per introdurre queſta univerſale coltura, reſteranno ora a moſtrarſi, e a doverſi proporre alla S.V. i mezzi più facili, onde poſſa venirſi a capo di un tanto diſegno.

32. Io, quanto a me, laſciando ad ingegni più ſublimi il proporre coſe migliori, ſono di penſiero, che non ſi poſsa conſeguire il noſtro fine, ſe non con introdurre i contadini a coltivare la *Campagna*: e ſono ancora perſuaſo, che ciò poſſa farſi acconciamente e convenientemente in due maniere. L'una ſi è d'invitar prima i padroni delle Tenute più vicine a Roma con amoroſe inſinuazioni, e con promeſſa di qualche premio o franchigia: e ciò riuſcendo inutile, aſtringergli poi con autorità pubblica a piantare in qualche parte di eſse delle viti, degli ulivi, de'mori e altri alberi da frutto, come pure a ſeminarvi delle canapi, e de'lini in certa quantità proporzionata alla qualità del terreno, e alle forze de'poſseſsori, perchè ricercando queſta ſorte di coltivazione l'aſſiſtenza de'coltivatori per tutto l'anno, neceſsariamente verrebbono ad introdurſi i contadini, e ad obbligarſi a doverviſi fermare in ogni tempo.

33. Il ſecondo modo ſarebbe in dividere, e ripartire con la ſteſsa autorità pubblica (premeſſi però prima gl'inviti e le inſinuazioni, come ſopra) le Tenute in piccciole porzioni d'aſsegnarſi a coltivare a i medeſimi contadini con una certa e diſcreta annua riſpoſta, incominciando, conforme ſi è detto, da quelle Tenute, che ſono più vicine a Roma. Ciò ſarebbe come una ſpecie di rinova-

vazione delle leggi Agrarie, riconosciute tanto utili, e necessarie ne'secoli Romani: e coll'andar de'tempi da queste colonie ne ritrarrebbono i padroni de'campi maggior frutto di quello, che ne ritraggano oggidì, mentre si lavorerebbe ogni palmo di terra tanto fertile, che non fertile, ladove al presente è più quel terreno, che resta inculto, di quello, che si ara; non essendo nè tutti i terreni atti a ricevere la semenza del grano, nè tutti i padroni solleciti, e abili a procurar la coltura in tutte le parti delle loro vaste campagne. Perciò fù avvertimento di Columella: [1] *Imbecilliorem agrum, quam agricolam esse debere; quoniam, cum sit colluctandum cum eo, si fundus prævaleat, allidi dominum. Nec dubium, quin minus reddat laxus ager non recte cultus, quam angustus, eximie.* [2] Riuscirebbe altresì questo secondo modo di maggior beneficio a'poveri contadini, perchè ripartendosi loro i terreni, e sapendo essi di coltivare il loro proprio campo, si applicherebbero alla coltura di quello con più animo, e con più industria insieme con tutta la loro famiglia, come appunto praticavano i Romani, i quali, acciocchè i coloni *alacrius colerent*, assegnavano loro terreni *non tam ut tenerent, quam ut possiderent.* [3]

34. Io, come riverentemente mi protestai nel bel principio di questo mio rozzo Discorso, non intendo altro, che di proporre all'alto intendimento della S. V. queste mie riflessioni, e perciò non entrerò a portar qui le ragioni, e i fondamenti, per li quali possano essere riputate giuste, legali, e di facile riuscita nella pratica, riserbandosi ciò

(1) *Lib. primo cap.3.* (2) *Dicto lib.1.cap.3.* (3) *Goes. Antiquit. Agrar. cap.2. pagina* 12.

ciò alle esame, che se ne dovrà fare nella Congregazione deputata, quando così venga comandato dalla S. V. bastandomi ora di solo accennare, che appartiene alla suprema provvidenza del Principe, e de' suoi Magistrati [1] *statuere & pensare quo ordine, & qua cultura debeant uti subditi sui*, e che *pro bono publico Reipublicæ* non solo possono sforzarsi i sudditi a coltivare i loro beni, [2] mà anche a vendergli, e alienarli [3] in tutto, e in parte, [4] come per una causa tanto meno urgente di questa, cioè del semplice ornato, decretò dovesse farsi per le case e vigne di Roma la santa memoria di Gregorio XIII. [5]

35. Resta ora, che si dia qualche risposta ad alcune difficoltà principali, e molto comuni, che per avventura si potrebbono fare in contrario. La prima si è del non trovarsi contadini, che vengano ad abitare queste nostre *Campagne*, e ciò per l'intemperie dell'aria, nociva non meno a i corpi umani, che a i frutti della terra. Columella ascrive questa supposta intemperie ad altra cagione, dicendo: [6] *Nec post hæc reor intemperantia cœli nobis ista, sed nostro potius accidere vitio, qui rem rusticam pessimo cuique servorum, veluti carnifici, noxæ dedimus, quam majorum nostrorum optimus quisque optime tractaverit.* Ma perchè coll'andarsi coltivando, e popolando la *Campa-*

---

(1) *Avendan. de exequ.mand.parte prima cap.4.num.9.§.Ideo autem sequit. Collant.in pragmat. rei frum.cap.primo num.9. §. Vnde Reges. Gio.Botero della Rag.di Stato lib.8.cap.2.* (2) *Clem.VII. Constitut. 5.& Clement. VIII. Constitut. 72. Carol. Tapp. dell'Abond. in Proem.& remed.1.e 3.* (3) *L.Item si verberatum ff.de re vendic. L.Vendidit §.Si constet ff.cum præd.cum concordan.* (4) *Thes. quæst 64.num.11.& 12. Giurb.decis.86.num.14.* (5) *Constit.22. Bull.nov.* (6) *De re rustic.in Præfat.*

pagna, l'aria della medesima andrà sempre migliorando, io sono di parere, che per questa cagione non sarà altrimente abborrita da'contadini, ma che facendosi loro oneste condizioni da vivere, vi concorreranno di buona voglia e in gran copia, siccome faceano anticamente, e come ancora fanno oggidì in quelle poche vigne, che stanno ne'casali della *Campagna*, e in tutte l'altre, che in tanto numero si veggono fuori delle porte di Roma, benchè situate in luoghi umidi e gravi, dove la terra manda fuori le medesime esalazioni della vicina *Campagna*,. e forse peggiori, come a San Lazzero, e alla Valle dell'Inferno fuori di porta Angelica; vicino alla porta di San Giovanni, per dove passa la Marrana; alla Caffarella, e ad Acquataccio fuori porta Latina, e di San Sebastiano; in tutta la riviera di Acquacetosa fuori la porta del Popolo; a Grotta perfetta; alle trè Fontane fuori di porta San Paolo,e altrove.E molto più vi concorreranno con le loro famiglie in questi tempi, che cacciati dalle loro patrie in diverse parti d'Italia nelle presenti guerre, benedirebbono la clemenza della S. V. che da Padre veramente comune avesse apprestato loro opportuno ricetto. Oltre a che, non trattandosi in questi principj di riempire tutta la *Campagna* in un tempo medesimo di contadini, ma di cominciare a provvederne in poco numero per alcune poche Tenute, non dobbiamo arrestarci dal metter mano all'impresa per questa sola difficoltà, la quale è molto verisimile, che non sia per incontrarsi nella pratica.

36. La seconda difficoltà può farsi nella grave spesa, che si ricercherebbe per provvedere i nuovi coloni di tet. to e di abitazione. Ma o questa sarebbe in realtà asai leg-

leggiera, secondo l'uso delle case rusticali, tanto commendato da Giovenale, nel nostro Lazio:[1]

Vivite contenti casulis & collibus istis,
O pueri, Marsus dicebat & Hernicus olim:

ovvero quando si considerasse ciò esorbitante, potrebbe la munificenza della S.V. far contribuire la Camera Apostolica ad una parte della spesa, o al pagamento delle pigioni per qualche tempo. I Romani assegnavano a i coloni insieme col terreno anche le case; *ut hinc certum sit*, dice il Goesio,[2] *non modo in Urbe, opidoque, sed in vicis territorii ædes fuisse assignatas colonis.* Cicerone parlando di Antonio, dice:[3] *Ille primum pollicetur domos &c. deinde ex omnibus portis deducturum in agrum vicinum*, e Virgilio[4]

Connubiis, arvisque novis operata juventus
Jura domosque dabam

37. Quando poi riuscisse nella pratica di restituire la buona coltivazione ai terreni della nostra *Campagna* coll'incominciare ad introdurvi la permanenza de'contadini e delle loro famiglie, sarebbe molto facile, che con la benedizione di Dio, e con le grazie della S.V. moltiplicassero in breve tempo, ed apprestassero un notabilissimo ajuto alla coltura de'campi seminatorj, la quale senza dubbio con l'opera de'contadini originarj si farebbe con ispesa di gran lunga minore di quella, che si fa oggidì col mezzo de'forestieri, i quali concorrono dalle vicine provincie, e dalle lontane ancora, conforme si è detto. Si potria permettere a questi nuovi coloni d'inve-

(1) *Satyr.* 14. *circa med.* (2) *Antiquit. Agrar. cap.* 2. *pag.* 11. (3) *Philippic.* 8. (4) *Æneid. lib.* 3.

vestire in dette case e terreni le doti di Santo Spirito, e altri sussidj dotali, da destinarsi per le loro mogli. In tal guisa minorandosi la spesa della coltivazione e della raccolta de'grani, si minorerebbe dagli Agricoltori anche il prezzo di essi, e in conseguenza se ne avrebbe alla Marina l'esito più facile.

38. Mà perchè alcun non ci sia, che poco esaminando le cose, si metta a credere, che la coltivazione da me fin ora proposta, abbia per avventura a levare i boschi necessarj per le legna, i prati, e i pascoli per gli armenti grossi e minuti, i quali nell'avvicinarsi dell'Inverno sogliono calare dalle vicine montagne per venire a godere de'nostri pascoli, donde poi si hanno le carni per sostentamento di Roma, mi conviene in terzo luogo rigettare anche la fallacia di questo argomento, il che a mio credere, non mi sarà molto difficile, per esser il più debole, e insussistente di tutti gli altri. A chi non è noto, che le città, le quali hanno i territorj ben coltivati, e pieni di contadini, avendo necessità di numero maggiore di bestiami per meglio mantenere la coltura, abbondano per conseguenza più, che le altre città di carni necessarie, non solo per sostentamento de'loro cittadini, mà per provvedimento ancora delle provincie vicine, conforme la S. V. dee averne la prova e l'esempio assai chiaro in quello, che accade nello Stato di Urbino?

39. Oltre a ciò io sono di parere, che accrescendosi la coltivazione nella nostra *Campagna*, con l'introduzione de'contadini piuttosto, che abbiano a diminuirsi i pascoli, debbano maggiormente aumentarsi, non solamente perchè i terreni arati, e coltivati sogliono produrre maggior quantità d'erbe utili, che non fanno i terreni sodi, e in-

e inculti, ma ancora perchè nella detta *Campagna* vi resta copia grande di terreno, per altro ottimo, il quale oggidì è renduto totalmente infruttuoso anche all'uso de'pascoli, per esser occupato da'pantani, da roveti, da macchie, e da boschi foltissimi, siccome è noto a ciascheduno, che abbia veduta la *Campagna* medesima. Vi è parimente nella più parte delle Tenute gran quantità di spallette, e spallettoni, dette così volgarmente, dove per non esser mai a ricordanza d'uomini corso l'aratro, ne segue, che il terreno, oppresso dagli sterpi, e dalle macchie, non può produrre l'erba, e molto meno il bestiame può entrarvi a pascerla. Laonde molto a proposito osservò il Doni, che coltivandosi in miglior forma i nostri campi, non solo si renderebbe l'aria de'medesimi più salubre, ma si accrescerebbero ancora i pascoli per gli armenti: [1] *Quæ culturæ species*, dice egli, *si in his Latii & Tusciæ maritimis silvis usurpatur, non tantum ad aerem depurgandum salutariter cedet, sed etiam ad lucrum ex agro capiendum utiliter: partim enim arvorum modus augebitur, partim major graminis copia ad alenda pecora subnascetur*. Questo al certo tanto maggior utilità apporterebbe, quanto egli è manifesto, che l'erbe de' terreni mossi ed arati sono delle altre più a proposito per nutrire gli armenti, conforme attesta Columella: [2] *De genere pabuli jucundissimas herbas esse, quæ aratro proscissis arvis nascantur, deinde quæ pratis uligine carentibus; palustres, silvestresque minime idoneas haberi*. Ancora ne'tempi antichi, siccome ho dimostrato, la nostra *Campagna* era tutta quanta abitata e coltivata: e pure, ciò non ostante, non mancavano

(1) *Ubi supra pag.* 143. (2) *De re rustic.lib.* 7. *cap.* 3. *num.* 273.

vano i paſcoli agli armenti, che allora parimente calavano giù dalle montagne, ſecondoche ce ne fà ampia teſtimonianza Plinio il giovane nella lettera altrove citata, in cui deſcrivendo il viaggio da Roma al ſuo Laurentino così dice: [1] *Varia hinc inde facies: nam modo occurrentibus ſilvis via coarctatur, modo latiſſimis pratis diffunditur & pateſcit, multi greges ovium, multa ibi equorum, boumque armenta, quæ montibus hieme depulſa, herbis & tempore verno niteſcunt*, ò come altri leggono, *pingueſcunt*.

40. Conchiuderò in fine queſto mio Diſcorſo con un altra conſiderazione, ed è, che quando riuſciſſe di mettere in pratica l'accennata diviſione, e aſſegnazione de' terreni, moltiſſimi ſaranno quelli, oltre a i poveri contadini, che ſi applicheranno a induſtriarſi ſopra la terra, e ad inveſtire i loro danari in campi di mediocre valuta, con che ſi verrà ad aprire al popolo di Roma queſta nuova, e deſiderabiliſſima ſpecie d'inveſtimento, giacchè per la mancanza di ogni altro languiſce ogni uno con quello de' ſoli luoghi di monte, che è il più tenue, e il più infelice di tutti gli altri inveſtimenti: e quello, che è peggio, fomenta negli animi l'ozio, e la pigrizia, rendendogli avverſi alla fatica, e all'induſtria; nella quale, al parere di Seneca, [2] dee il Principe porre ogni ſtudio per tenergli continuamente applicati,

curis acuens mortalia corda,
Nec torpere gravi paſſus ſua regna veterno,

diſſe ancora Virgilio [3]. In oltre ſarebbe molto veriſimile, che

(1) *Epiſt. 17. lib. 2.* (2) *De Brevitate vitæ cap. 1.* (3) *Georgic. lib primo verſ. 126.*

che tali terreni si avessero in breve tempo a vedere ridotti in tanti bellissimi poderi, niente dissimili a quelli, che disegnava il vecchio Catone: [1] *Prædium cum parare cogitabis, in animo habeto, uti ne cupide emas, neve opera tua parcas visere, & ne satis habeas semel circuire. Quoties ibis, toties magis placebit, quod bonum erit &c. De omnibus agris, optimoque loco si emeris jugera agri centum: vinea est prima, secundo hortus irriguus, tertio salictum, quarto oletum, quinto pratum, sexto campus frumentarius, septimo silva cædua, octavo arbustum, nono glandaria silva.*

41. Di tali non meno fruttiferi, che deliziosi poderi, e del gravissimo pregiudicio, che proviene al ben comune di tutti per la vastità de'campi, e delle tenute, discorre ancora egregiamente Columella con parole adattatissime a i disordini de'nostri tempi: [2] *Modus ergo*, dice egli, *qui in omnibus rebus, etiam parandis agris adhibebitur, tantum enim obtinendum est, quanto est opus, ut emisse videamur, non quo oneraremur ipsi, atque aliis fruendum eriperemus more præpotentium, qui possident fines gentium, quos ne circuire equis quidem valent, sed proculcandos pecudibus & vastandos ac populandos feris derelinquunt; neque enim satis est possidere velle, si colere non possis.*

42. Questo è quanto mi è sovvenuto di esporre alla S. V. per uficio della mia carica: e, quali si sieno le mie umilissime considerazioni, spero, che dal gravissimo intendimento e sapere di VOSTRA BEATITUDINE abbiano ad essere accolte, come provenute da un puro zelo di ser-

---

(1) *De re rustica cap.1.* (2) *Cap.3.circa finem.*

ſervire all'eroiche brame, che ella ha di ſempre promovere e procurare il bene univerſale; con che bacio a VOSTRA BEATITUDINE i ſantiſſimi piedi.

Roma il dì primo Agoſto 1702.

Della SANTITA' VOSTRA

Umiliſſimo, e obbligatiſſimo Suddito
Ferdinando Nuzzi

IL FINE.

Addenda prioribus libris II. de Antiquitatibus Hortanis præter jam adnotata sub initium post novam præfationem, lib.II. pag. 511. & lib.III. pag.64.

*Pag.*183. *lin.*8. *post* habeo, *hæc addantur.* Gisbertus Cuperus Epistola VI. ad Zachariam Goezium inter editas Witembergæ A.D. 1716. pag. 39. de me honorifice loquutus, formulam *pro sua copia* in hoc lapide, ex Ciceronis epistola XII. Famil. lib. IV. explicat *pro sua facultate*, vel *pro suis opibus*: quod non rejicio. Utrum notæ V. ARN. pro V*ir*, ARN*iensi*, vel ARN*ensi*, nempe *Tribu*, sumi debeant, ipse ambigit, meliorem tamen explicationem ab se non reperiri, ingenue testatus. Quin eo modo, quem dixi, notæ illæ explicandæ sint, ego non ambigo. *Vir* enim, idest, *maritus*, ibidem exprimitur post *uxorem* expressam. *Tribus* de more inter nomen & cognomen locatur. V. litera pro *Vir*, in antiquis lapidibus passim occurrit: quod ignorare se ajebat Cuperus. V.B. V.C. V.I. V.P. V.S. *Vir Bonus*, *Vir Clarus*, *Vir Illustris*, *Vir Perfectissimus*, *Vir Spectabilis*. Nihil ero impedit, quominus eadem litera V. *Virum* significans, sola etiam esse possit. Ceterum *Tribus* ARN. sæpe in saxis memoratur, præcipue apud Fabrettum.

Pag. 298. *lin.*8. *ante* Hoc, *sic lege*. Ita quidem Ughellus. Ego tamen in Regestis Benedicti XII. ex tabulario pontificio Avenionensi tomo VI. anno V. fol.141. hæc didici: *promotio Nicolai Nerii Canonici Ortani ad Episcopatum ejusdem Ecclesiæ per obitum Laurentii, & repulsionem postulationis ipsius Nicolai, apud Sedem Apostolicam vacantis, cum dispensatione super defectu ætatis & ordinum. Datum Avenione Kal. Martii anno V.* Hæc incidunt in A. D. 1338. quæ a dictis Ughellianis abhorrent.

—— *lin.* 19. *post* anno, *lege* MCCCLXII.

Pag. 312. *lin.*1. *post* Hippolytus, *sic lege*. Fabranus, ex *Emporio Saraceno*, Æmiliæ opido in parœcia Sarsinate. De eo consule Hieronymum Fabrum in Commentariis sacris de Ravenna vetere pag. 300.

—— *lin.* 5. *post* Augusti, *lege* MDCXXI.

*Pag.*316. *lin.* 5. *ante* ex Vicario, *lege* Foro-Liviensis.

—— *in fine hæc adde*.

LIX. *Blasio* demortuo A. D. 1718. die VI. Julii successit *Jo. Franciscus Tenderinus* Carrariensis, Francisci Mariæ Casini S. R. E. Cardinalis a cognitionibus, die XI. mensis Decembris ejusdem anni ordinatus: qui peregregius antistes magno populorum solatio & cultus divini incremento utramque Ecclesiam sibi commissam regit.